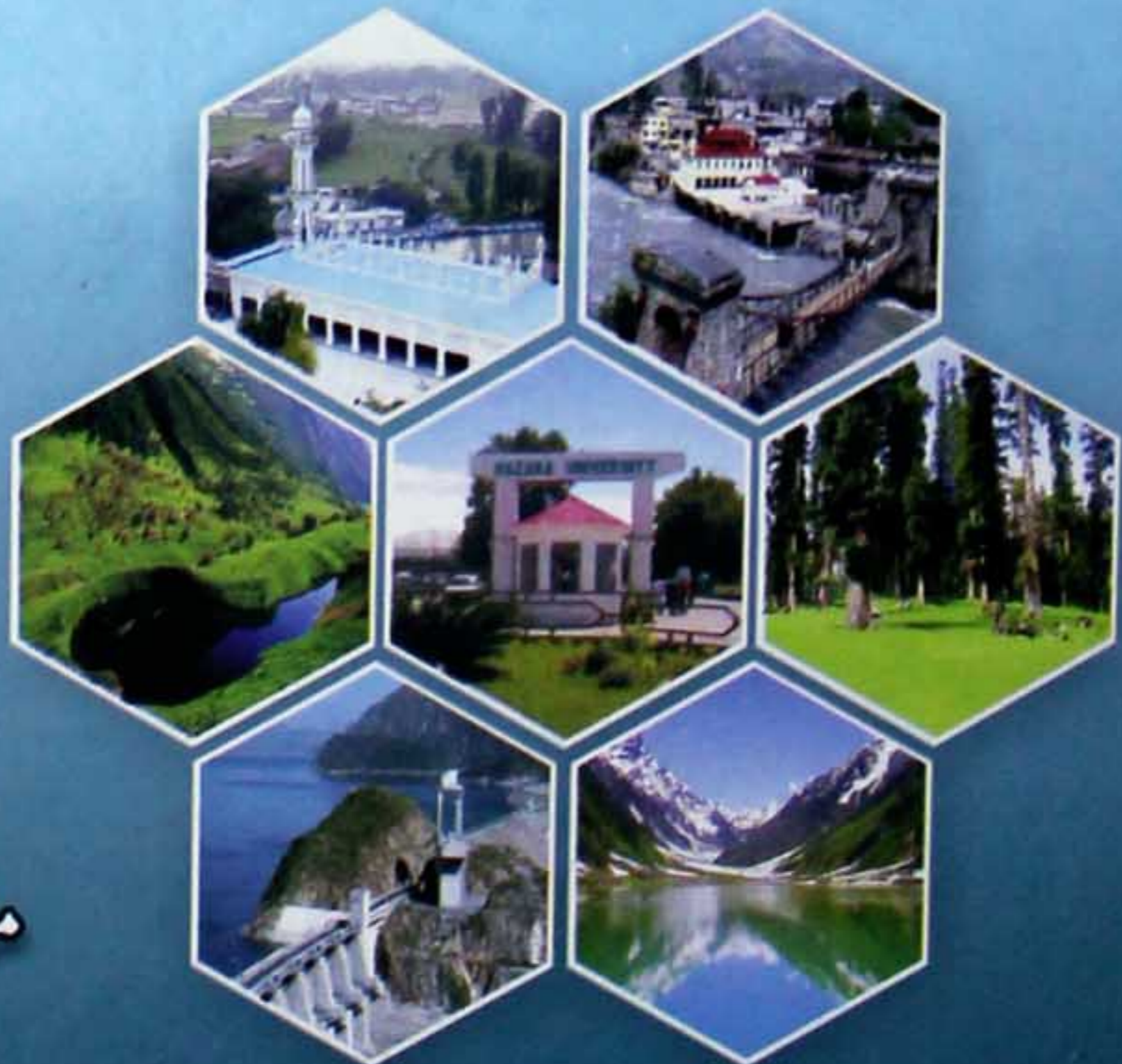

تاریخ ہزارہ

قبل از مسیح سے 2010ء تک

منصف خان سحاب

تاریخ ہزارہ

قبل از مسیح سے ۲۰۱۰ء تک

منصف خان صاحب

مکتبہ جمال

لاہور

جملہ حقوق بحق ناشر محفوظ ہیں

نام کتاب : تاریخ ہزارہ قبل از مسیح سے ۱۰۰۰ء تک

مصنف : منصف خان سحاب

اہتمام : میاں غلام مرتضیٰ کھٹانہ

ناشر : مکتبہ جمال • لاہور

مطبع : تایا سنز پرنٹرز • لاہور

اشاعت : 2014ء

قیمت : 600 روپے

مکتبہ جمال

تیسری منزل، حسن مارکیٹ، اردو بازار، لاہور

Coll: 0300-8834610 Ph: 042-37232731

maktabajamal@yahoo.co.uk

mjamal09@gmail.com

فہرست

41	۱۹۶۵ء	5	حرف اول
41	۱۹۶۶ء	7	حرف آغاز
41	۱۹۶۷ء	11	دیباچہ
42	۱۹۶۸ء	13	ہزارہ تاریخ کے آئینے میں
42	۱۹۶۹ء	13	ہزارہ قبل از مسیح
42	۱۹۷۰ء	15	ہزارہ سنہ عیسوی میں
42	۱۹۷۱ء	18	ترکوں کا دور حکومت
43	۱۹۷۲ء	18	ہزارہ مغلیہ دور میں
43	۱۹۷۳ء	22	سکھ حکمران
44	۱۹۷۴ء	33	ہزارہ قیام پاکستان کے بعد ۱۹۴۷ء
45	۱۹۷۵ء	34	۱۹۴۸ء
46	نقشہ ہزارہ ڈویژن	35	۱۹۴۹ء
47	ہزارہ ڈویژن	35	۱۹۵۰ء
47	۱۹۷۶ء	35	۱۹۵۱ء
47	۱۹۷۷ء	36	۱۹۵۲ء
48	۱۹۷۸ء	36	۱۹۵۳ء
49	۱۹۷۹ء	36	۱۹۵۴ء
49	۱۹۸۰ء	37	۱۹۵۵ء
49	۱۹۸۱ء	37	۱۹۵۶ء
49	۱۹۸۲ء	38	۱۹۵۷ء
49	۱۹۸۳ء	38	۱۹۵۸ء
50	۱۹۸۴ء	38	۱۹۵۹ء
50	۱۹۸۵ء	39	۱۹۶۰ء
51	۱۹۸۶ء	39	۱۹۶۱ء
51	۱۹۸۷ء	39	۱۹۶۲ء
51	۱۹۸۸ء	40	۱۹۶۳ء
52	۱۹۸۹ء	40	۱۹۶۴ء

69	آب ہوا	52	۱۹۹۰ء
69	جنگلات	53	۱۹۹۰ء
69	قدرتی مناظر	53	۱۹۹۱ء
70	نباتات	53	۱۹۹۲ء
70	حیوانات	54	۱۹۹۳ء
70	ذرائع آمدورفت	54	۱۹۹۳ء
70	سرکاری	54	۱۹۹۵ء
71	گاڑیاں	55	۱۹۹۶ء
71	ریل گاڑی	55	۱۹۹۷ء
71	پوسٹ آفس	56	۱۹۹۸ء
72	عدالتیں	57	۱۹۹۹ء
72	پولیس	57	۲۰۰۰ء
72	جیل	58	۲۰۰۱ء
72	بینک	58	۲۰۰۲ء
72	صنعت	59	۲۰۰۳ء
72	اقوام	59	۲۰۰۳ء
73	اتمان زئی	60	۲۰۰۵ء
73	اعوان	61	۲۰۰۶ء
73	بمبا	61	۲۰۰۷ء
74	پنی	62	۲۰۰۸ء
74	ترک	63	تحریک صوبہ ہزارہ
75	ترین	63	۲۰۱۰ء
75	تنولی	68	ضلع ہزارہ
76	جدون	68	نام اور وجہ تسمیہ
76	درانی	68	حدود اربعہ
76	خان خیل	68	رقبہ
77	دلازاک	68	آبادی
77	ڈھونڈ	69	سطح زمین
77	راجپوت	69	پہاڑ
77	سراڑہ	69	میدان
77	سیلمانی	69	دریا

89	وزن کی پیمائش کے لئے	78	سوانی
89	زرعی رقبہ	78	سید
90	زرعی پیداوار	78	سید خانی
90	لائسٹاک	78	طاہر خیل
91	ایڈمنسٹریشن	79	قریشی
91	تعلیم	79	کرڑال
94	صحت	79	گلگھڑ
94	پیرامیڈیکل سٹاف	79	گوچر
95	سیاحتی مقامات	82	مشوانی
95	قصبے	82	مغل
96	نقشہ ضلع ہری پور	82	زبانیں
97	ضلع ہری پور	83	ثقافت
97	نام اور وجہ تسمیہ	83	لباس
97	محل وقوع	83	خوراک
97	حدود اور بچہ	83	کھیل
97	رقبہ	83	رہائش
97	آبادی	84	پیدائش
97	سطح زمین	84	شادی بیاہ
97	میدان	85	موت مرگ
98	پہاڑ	85	مذہبی تہوار
98	ندیاں	85	پیشے
98	جھیلیں	86	زراعت
98	آب و ہوا	86	زمین کی اقسام
98	جنگلات	87	غیر آباد زمینیں
98	نباتات	87	تفریح و طبع
98	حیوانات	87	ذرائع آبپاشی
98	معدنیات	88	زمینداروں کے اوزار
99	صنعت	88	زمین کی پیمائش کے لئے
99	ذرائع آمد و رفت	89	غلے کی پیمائش کے لئے
99	گاڑیاں	89	گھاس کی پیمائش کے لئے
99	سڑکیں	89	فاصلے کی پیمائش کے لئے

105	تربیلہ ڈیم	99	ریلوے
106	خان پور ڈیم	99	ڈاکخانے
106	غازی	99	پرہنگ پریس
107	نقشہ ضلع ایبٹ آباد	100	بینک
108	ضلع ایبٹ آباد	100	اقوام
108	نام اور وجہ تسمیہ	100	زبانیں
108	محل وقوع	100	ثقافت
108	حدود اربعہ	100	لباس
108	رقبہ :	100	خوراک
108	آبادی	100	پیدائش
109	سطح زمین	100	شادی
109	پہاڑ اور پہاڑی چوٹیاں	101	موت
109	میراجانی	101	پیشے
109	موش پوری	101	زراعت
109	ٹھنڈیانی	102	باغبانی
109	سربن	102	ماہی گیری
109	بلیانہ	102	سیاسی اور انتظامی تقسیم
109	حبیب	102	قومی اسمبلی کے حلقے:
109	میدان	102	صوبائی اسمبلی کے حلقے
110	ندیاں	102	یونین کونسل
110	ندی ہرو	102	قانون گو سرکل
110	آب و ہوا	103	پنوار سرکل
110	جنگلات	103	گاؤں کی تعداد
110	نباتات	103	پولیس
111	حیوانات	103	تعلیم
111	معدنیات	103	ہیجنگ سٹاف
111	صنعت	104	طلباء و طالبات
111	ذرائع آمدورفت	104	صحت
111	ریلوے	105	پیرامیڈیکل سٹاف
111	بزنس کیس	105	سیاحتی مقامات
112	گاڑیاں	105	ہری پور

118	ایبٹ آباد	112	پوسٹ آفس
119	نواں شہر	112	پرنٹنگ پریس
119	منڈیاں	112	بینک
120	حویلیاں	112	اقوام
120	مانگل	112	زبان
120	قلندر آباد	112	ثقافت
121	مشہور سیاحتی مقامات	112	خوراک
121	شملہ پہاڑی	113	لباس
121	اورش پوائنٹ	113	رہائش
121	الیاسی مسجد	113	پیشے
121	ٹھنڈیانی	113	طور طریقے
122	باڑہ گلی	113	شادی بیاہ
122	کالاباغ	113	زراعت
122	نتھیا گلی	114	باغبانی
122	ڈونگا گلی	114	سیاسی اور انتظامی تقسیم
122	وزہ گلی	114	قومی اسمبلی کے حلقے
123	ایوبیہ	114	صوبائی اسمبلی کے حلقے
123	چھانگہ گلی	114	یونین کونسل
123	خیرہ گلی	114	قانون گو سرکل
124	نقشہ ضلع مانسہرہ	114	پٹوار سرکل
125	ضلع مانسہرہ	115	گاؤں کی تعداد
125	نام اور وجہ تسمیہ	115	انتظامی دفاتر
125	محل وقوع	115	تعلیم
125	حدود اربعہ	115	۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ٹیچنگ سٹاف
125	رقبہ	116	۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق طلباء و طالبات
125	آبادی	117	ایوب سٹیڈیکل کالج کمپلیکس
126	سطح زمین	117	بورڈ آف انٹرمیڈیٹ اینڈ سیکنڈری ایجوکیشن
126	پہاڑ	117	پاکستان ہلٹری اکیڈمی کاکول
126	پہاڑی چوٹیاں	118	صحت
126	ملکہ پریت	118	پیرامیڈیکل سٹاف
126	وادیاں	118	قصبات

131	لباس	126	وادی کاغان
131	خوراک	126	وادی کونش
131	رہائش	126	وادی بھوگر منگ
131	پیشے	126	وادی گرھی حبیب اللہ
131	پیدائش	127	وادی اگرور
131	موت	127	جھیلیں
132	شادی بیاہ	127	پیدل راستے (ٹریک)
132	زراعت	127	دریا
132	پیداوار	127	دریائے کنہار
132	باغبانی	128	دریائے سرن
133	سیاسی اور انتظامی تقسیم	128	میدان
133	قومی اسمبلی کے حلقے	128	میدان پکھل
133	صوبائی اسمبلی کے حلقے	128	میدان چھتر
133	یونین کونسل	128	میدان اگرور
133	انتظامی تقسیم	128	آب و ہوا
134	قانون گو سرکل	129	جنگلات
134	پٹوار سرکل	129	نباتات
134	گاؤں	129	حیوانات
134	انتظامی دفاتر	129	معدنیات
134	پولیس	129	صنعت
134	تعلیم	129	کارخانے
135	اساتذہ	129	تجارتی مراکز
135	طلبا و طالبات	130	ذرائع آمد و رفت
136	صحت	130	روڈ
136	سیاحتی مقامات	130	گاڑیاں
136	مانسہرہ	130	پوسٹ آفس
136	اوگی	130	پریشنگ پریس
137	بھہ	130	بینک
137	مختیاری	130	اتوام
137	ڈاڈر	130	زبانیں
137	بالاکوٹ	131	ثقافت

144	ضلع بٹگرام	137	شکلیاری ہٹ
144	نام اور وجہ تسمیہ	137	کیوانی
144	محل وقوع	138	شوگراں
144	حدود اربعہ	138	سری
144	رقبہ	138	پائے
144	آبادی	138	کوہ مکڑا
145	سطح زمین	138	پارس
145	پہاڑ	138	شہراں
145	میدان	138	درشی
145	ندیاں	139	موکی کا مصلہ
145	آب و ہوا	139	شیونو
145	جنگلات	139	جرید
145	نباتات	139	مہانڈری
146	حیوانات	139	منورگی
146	زراعت	139	آنسو جھیل
146	زرعی پیداوار	139	کھنیاں
146	ماہی گیری	140	کمان بن
146	معدنیات	140	وادی کاغان
147	صنعت	140	ناراں
147	اقوام	140	جھنسی جھیل
147	زبان	141	جھیل سیف الملوک
147	خوراک	141	ملکہ پربت
147	لباس	141	لالہ زار
147	رہائش	141	بٹہ کنڈی
147	پیشے	141	بڑاوی
148	ذرائع آمد و رفت	142	جھیل جھل کھڈ
148	گاڑیاں	142	جھیل دودی پت سر
148	سڑکیں	142	پیسر
148	ثقافت	142	جھیل لولو سر
148	شادی	142	بابوسر
149	موت	143	نقشہ ضلع بٹگرام

155	پوسٹ آفس	149	سیاسی اور انتظامی تقسیم
155	اقوام	149	قومی اسمبلی کے حلقے
155	زبانیں	149	صوبائی اسمبلی کے حلقے
156	گورو	149	یونین کونسل
156	ثقافت	149	قانون گو سرکل
156	خوزاک	149	پولیس
156	لباس	149	تعلیم
156	رہائش	150	اساتذہ کی تعداد
156	پیشے	150	تعلیمی اداروں میں طلباء طالبات
157	پیدائش	151	صحت
157	شادی	151	مشہور سیاحتی مقامات
157	موت	151	بگرام
157	جرگہ سسٹم	151	تھا کوٹ پل
158	زراعت	152	نقشہ ضلع کوہستان
158	پیداوار	153	ضلع کوہستان
158	سیاسی اور انتظامی تقسیم	153	نام اور وجہ تسمیہ
158	قومی اسمبلی کے حلقے	153	محل وقوع
158	صوبائی اسمبلی کے حلقے	153	حدود اربعہ
158	پولیس سٹیشن	153	رقبہ
158	تعلیم	153	آبادی
159	اساتذہ	153	سطح زمین
159	طلباء و طالبات	153	پہاڑ
159	صحت	154	وادیوں
159	پیرامیڈیکل سٹاف	154	آب و ہوا
160	ہزارہ موازنہ اور تقابل	154	جنگلات
160	رقبہ	154	نباتات
160	آبادی	154	معدنیات
160	جنگلات	154	حیوانات
160	صنعت	155	ذرائع آمدورفت
160	ذرائع آمدورفت	155	سڑکیں
160	گاڑیاں	155	گاڑیاں

185	ادب و شعرائے کرام ہزارہ	161	پوسٹ آفس
195	علمائے کرام	161	بینک
200	کتب ہزارہ	161	زرعی رقبہ
237	اخبارات ہزارہ	161	زرعی پیداوار
240	حیوانا ہزارہ	162	سیاسی اور انتظامی تقسیم
243	ٹیور ہزارہ	162	تعلیم
260	نباتات ہزارہ	164	طلباء اور طالبات
284	یہات ہزارہ	165	صحت
284	ضلع ہری پور	166	پیرامیڈیکل سٹاف
284	تحصیل ہری پور	167	ہزارہ کی تاریخ پر اثر انداز حکومتیں
294	تحصیل غازی	168	ہزارہ کے انگریز ڈپٹی کمشنر
297	ضلع ایبٹ آباد	170	پاکستان بن جانے کے بعد ہزارہ کے ڈپٹی کمشنر
297	تحصیل ایبٹ آباد	171	صوبہ سرحد کے کمشنر
309	ضلع مانسہرہ	171	صوبہ سرحد کے گورنر
309	تحصیل مانسہرہ	172	صوبہ سرحد کے وزیر اعلیٰ
317	کالا ڈھاکہ	173	پاکستان کے صدور
321	تحصیل بالا کوٹ	174	نائب صدر
323	تحصیل اوگی	174	چیف مارشل لاء ایڈمنسٹریٹر
326	ضلع بٹگرام	174	چیف ایگزیکٹو
326	تحصیل بٹگرام	174	پاکستان کے وزیر اعظم
328	تحصیل الائچی	176	شخصیات، سیاسی زعماء
330	ضلع کوہستان	176	ایبٹ، کیپٹن جیمز
330	تحصیل داسو	176	ایوب خان، جنرل محمد
346	تحصیل پالس	178	جلال الدین المعروف جلال بابا
364	تحصیل پٹن	178	خان اقبال خان جدون
375	کتابیات	179	خان امان اللہ خان
		179	خان فقیرا خان جدون
		179	مہان سنگھ
		179	مہتاب احمد خان عباسی
		180	ہری سنگھ نلوہ
		181	ممتاز سیاسی شخصیات (ایم ایل اے، ایم این اے، ایم پی اے)

حرف اول

تاریخ کی اہمیت سے انکار ممکن نہیں کیونکہ تاریخ قوموں کے لیے سرمایہ افتخار ہوتی ہے۔ یہ ایک تسلیم شدہ حقیقت ہے کہ تاریخ ہی انسانوں کی عمرانی، تہذیبی، ثقافتی اور معاشرتی زندگی سے آگاہ کرتی ہے۔ کسی قوم کی ترقی اور مستقبل کی تعمیر کے لیے تاریخ کو ایک خاص اہمیت حاصل ہے۔ علم تاریخ کو عموماً خشک موضوع خیال کیا جاتا ہے۔ چاہے اس کی وجہ کچھ بھی ہو، تاہم تاریخ کے مطالعہ سے قاری کو دور، عہد اور ہر زمانے کی معلومات سے آگاہی حاصل ہوتی ہے۔ علم تاریخ جتنا خشک ہے اس سے کہیں زیادہ دلچسپ بھی ہے۔ جب گم شدہ گنجشک گتھیاں سلجھنے لگتی ہیں تو معلومات کے دریچے وا ہوتے چلے جاتے ہیں۔

منصف خان صاحب ایک سچے کھرے اور علم دوست اور محبت کرنے والے انسان ہیں ان کی شخصیت علمی دادی حلقوں میں کسی تعارف کی محتاج نہیں۔ اس سے قبل ان کی بہت سی کتب چھپ کر علمی حلقوں سے دادِ تحسین حاصل کر چکی ہیں۔ جن میں ”نگارستان“، ”نیرنگ خیال“، ”وادی کاغان“ خاص طور پر قابل ذکر ہیں۔ آپ شاعری بھی کرتے ہیں۔ ”صدائے دل“ کے عنوان سے ایک شاعری کا مجموعہ بھی چھپ چکا ہے۔ آپ کی خالیہ تصنیف ”تاریخ ہزارہ“ کی اہمیت و افادیت کے درج ذیل دو پہلو ہیں جو اسے دوسری کتب سے ممتاز کرتے ہیں:

اول: یہ کہ مصنف نے ہزارہ سے متعلق مواد کو تاریخ کی کتب میں سے بڑی محنت اور کمال عرق ریزی کے ساتھ چھان پھانک کر کے زمانی ترتیب کے ساتھ ایک لڑی میں پرو دیا ہے، جو قارئین اور خصوصاً تاریخ کے طلبہ کے لیے نہایت مفید ہے۔

دوم: یہ کہ صاحب صاحب نے اسی پر اکتفا نہیں کیا بلکہ ”تاریخ ہزارہ“ کو قبل از مسیح سے ۲۰۱۰ء تک زمانی ترتیب کو برقرار رکھتے ہوئے نہایت مختصر اور اچھوتے انداز میں ہزارہ سے متعلق ایک انسائیکلو پیڈیا تیار کیا جس میں تاریخ، ثقافت، سیاحتی مقامات، سیاسی و سماجی شخصیات، علماء و دانشور، علماء سکول، کالج، پیوار حلقوں، کی تحصیل وار معلومات نباتات اور پرندوں کی اقسام کو ٹیبل کی شکل میں جمع کر دیا ہے، جو یقیناً قابل تحسین ہے۔

پچھلے کئی برسوں سے مکتبہ جمال کی یہ کوشش رہی ہے کہ ہزارہ سے متعلق تاریخی کتب کو چھاپ کر عام کیا جائے۔ اس مقصد میں ہم خاصی حد تک کامیاب ہوئے ہیں۔ ہماری یہ بھی دیرینہ خواہش تھی کہ تاریخ ہزارہ سے متعلق اس کام کو آگے بڑھاتے ہوئے موجودہ دور تک مکمل کر دیا جائے۔ اس انتہائی اہم اور مشکل کام کو پایہ تکمیل تک پہنچانے کے لیے ہم نے اپنے دیرینہ دوست جناب منصف خان سحاب صاحب سے درخواست کی جسے انہوں نے قبول کر لیا۔ سحاب صاحب نے بڑی جانفشانی اور پوری دیانتداری سے اس شاہکار منصوبے کو کم وقت میں جس حسن خوبی سے مکمل کیا وہ لائق تحسین ہے۔

آخر میں قارئین کرام سے ایک گزارش ہے کہ کوئی بھی کام حرف آخر نہیں ہوتا۔ لہذا آپ جہاں بھی کوئی تشنگی محسوس کریں، ازراہ کرم تحریری طور پر ہمیں آگاہ فرمائیں تاکہ اگلے ایڈیشن میں اس کی کو دور کیا جاسکے۔ امید ہے آپ اس مثبت کام میں ہماری معاونت فرمائیں گے۔

(میاں مختار احمد کھٹانہ)

حرف آغاز

منصف خان سحاب کا تعلق ایک نہایت ہی غریب گھرانے سے ہے۔ ان کا گاؤں پسوال میاں ہے جو کہ تناول میں ہے اور تناول انتہائی پسماندہ علاقہ ہے۔ انہوں نے بچپن سے ہی محنت کو شعار بنایا اور نامساعد حالات کا ڈٹ کر مقابلہ کیا۔ جس فیلڈ میں بھی قدم رکھا ثابت قدم رہے اور کمرانی نے ان کے قدم چومے۔ ان کا فیلڈ اردو ادب ہے مگر اس کے باوجود وہ ہر میدان کے مرد مجاہد ہیں۔ تاریخ، ثقافت، اردو ادب ہو یا تاریخ و ثقافت، شاعری ہو یا نثر، تنقید ہو یا تحقیق، اقبالیات ہو یا تعلیم و تدریس ہر میدان میں انہوں نے گھوڑے دوڑائے اور دوسروں پر سبقت لے گئے۔

جہاں تک تاریخ کا تعلق ہے۔ اس پر بہت سی قد آور شخصیات نے طبع آزمائی کی ہے ان میں منشی مہتاب سنگھ، ایڈورڈ کیپٹن ویس مترجم اعظم بیگ۔ ڈی ایچ وائسن، راجہ ارشاد خان ترک اور ڈاکٹر شیر بہادر خان پنی شامل ہیں۔ مطالعہ کرنے سے محسوس ہوتا ہے کہ ان کتب میں انساب اور اقوام کو خاص موضوع بنایا گیا ہے۔ بعض کتب اقوام کے اذکار اور شخصیات کی تعریف و توصیف سے بھری پڑی ہیں اور ہزارہ کی ترقی، ارتقاء اور تہذیب و ثقافت کو ثانوی اہمیت دی گئی ہے۔

جہاں تک منصف خان سحاب کی تاریخ ہزارہ کا تعلق ہے۔ آپ نے مواد اکٹھا کرنے میں بڑی جدوجہد کی ہے اور کم و بیش دس سال اس محنت میں صرف کیے ہیں اور اس کے ہر پہلو پر روشنی ڈالنے کی کوشش کی ہے۔ اس کی ابتدا آپ ہزارہ کی وجہ تسمیہ سے کرتے ہیں اور اس کے ساتھ ساتھ ہزارہ میں اقوام کے عروج و زوال کی داستان تاریخ واری بیان کرتے ہیں۔ جو واقعات ان کو دستیاب ہو سکے انہیں تاریخ واری مرتب کر کے ساتھ ہی ماخذ کا حوالہ بھی دے دیا۔ جس سے ایک عمدہ دستاویز سامنے آگئی۔ آئینہء تاریخ میں ہزارہ قبل از مسیح، بن عیسوی، ہندوؤں، ترکوں، مغلوں، سکھوں اور انگریزوں کے دور کی جھلک دیکھی جاسکتی ہے۔ قیام پاکستان سے قبل اور قیام پاکستان کے بعد کے واقعات کی مختصر تاریخ حوالہ جات کے ساتھ ملتی ہے۔ اس مختصر تاریخ سے ہزارہ کا ارتقاء سامنے آتا ہے۔ اس کی اہم خصوصیت یہ ہے کہ تمام ادوار کا ذکر اس میں موجود ہے اور ماضی کا عکس دکھایا گیا ہے۔

منصف خان سحاب کے ہاں قدیم اور جدید ہزارہ کا موازنہ ملتا ہے۔ جس سے اسکی تعمیر و ترقی کا اندازہ ہوتا ہے۔ جب ہزارہ کو ڈویژن کا درجہ دیا جاتا ہے تو ہزارہ کے مختلف اضلاع معرض وجود میں آتے ہیں۔ ان میں ایبٹ آباد، مانسہرہ، کوہستان، بٹگرام اور ہری پور شامل ہیں۔ ان تمام اضلاع کا مواد اکٹھا کرنا اور اسے سائنسی

انداز میں پیش کرنا آپ کا وصف کمال ہے۔ ہر ضلع کی وجہ تسمیہ، اس کا محل وقوع، حدود اربعہ، رقبہ اور آبادی بیان کی گئی ہے۔ ہر ضلع کو عنوان بنا کر اس کی سطح زمین، پہاڑ، وادیاں، میدان، دریا اور آب و ہوا کا ذکر کیا ہے۔ اضلاع کے جنگلات، نباتات، حیوانات، اور معدنیات کا پر بھی خامہ فرسائی کی ہے اور اس کے علاوہ کی صنعت و حرفت، ذرائع آمد و رفت، کا ذکر بھی ملتا ہے۔ جہاں تک اقوام کے نام، ثقافت، لباس، خوراک، رہائش، پیشے، شادی بیاہ اور موت مرگ کی رسومات کا ذکر ملتا ہے۔ وہاں باغبانی اور زراعت کے متعلق معلومات بھی ملتی ہیں اور سیاسی حلقے، پنوار سرکل اور گاؤں کی تعداد کا پتہ بھی چلتا ہے تعلیم صحت، تفریحی مقامات پر بھی معلومات بہم پہنچائی ہیں اس طرح اس کی جیتی جاگتی تصویر آنکھوں کے سامنے پھر جاتی ہے۔ ان کی اس کاوش سے ہر ضلع کا مکمل تعارف ہمارے سامنے آ جاتا ہے۔

منصف خان سحاب نے پانچ اضلاع کا نہ صرف تعارف پیش کیا بلکہ انکا آپس میں موازنہ بھی سائنسی انداز میں کیا ہے۔ ان اضلاع کا رقبہ، آبادی، جنگلات، صنعت، ذرائع آمد و رفت، گاڑیاں، پوسٹ آفس، بینک، زرعی رقبہ، زرعی پیداوار، انتظامی تقسیم، تعلیم اور صحت کا موازنہ ایک جدول کی صورت میں کر کے ہر ضلع کی اہمیت اجاگر کی ہے۔ سب سے دلچسپ موازنہ تعلیم کا ہے۔ کون سے ضلع میں کتنے کالج، ہائر سیکنڈری سکول، ہائی سکول، مڈل سکول، پائمری سکول اور دیگر تعلیمی ادارے ہیں۔ ان کے خیال میں ترقی کاراز تعلیم میں پوشیدہ ہے۔ اس لئے انہوں نے تعلیم کو بہت ہی زیادہ اہمیت دی۔ تعلیمی اداروں، اساتذہ اور طلباء کی تعداد کا پتہ چلتا ہے۔ اور کون سا ضلع تعلیمی لحاظ سے اول نمبر پر ہے اس سے انہوں نے یہاں تعلیمی مقابلے کی فضا پیدا کر دی ہے۔ امید کی جاتی ہے کہ جب یہ موازنہ پڑھا جائے گا تو تعلیمی مقابلے کی رفتار اور زیادہ تیز ہو جائے گی۔

جہاں تک شخصیات کا تعلق ہے انہوں نے شخصیات پر کم لکھا ہے۔ شخصیات کی تعریف و توصیف ان کے ہاں نہیں ملتی ان کی فہرستیں تیار کی ہیں۔ جن میں سیاسی شخصیات، ادیب، شاعر اور علمائے کرام شامل ہیں۔ اور انہوں نے ہزارہ کے لکھاریوں کی کتب کی فہرست بھی دی۔ اس فہرست کو دیکھ کر اندازہ ہوتا ہے کہ ہزارہ میں کتنا علمی سرمایہ موجود ہے۔ اور ہزارہ کے مصنفین کی کتنی خدمات ہیں اس کے علاوہ کتنے صاحب طرز ادیب اپنا علمی سرمایہ ہزاروں صفحات پر بکھیر چکے ہیں۔ کتب کی فہرست ہی پیش نہیں کی بلکہ آخر میں ان کا موازنہ بھی کیا ہے۔ یہاں پر بھی مقابلے کی فضا پیدا کرنے کی کوشش کی گئی ہے۔ جہاں تک ہزارہ کے رسائل و اخبارات کی فہرست کا تعلق ہے اس سے اہل ہزارہ کی صحافتی خدمات کا اندازہ ہوتا ہے۔ سحاب کی اس کاوش سے ہزارہ کا علمی سرمایہ سامنے آ گیا ہے۔ اصل میں مولف یہ ثابت کرنا چاہتے ہیں کہ علم و ادب کے لحاظ سے ہزارہ کسی سے پیچھے نہیں بلکہ سرفہرست ہے۔

اس کے علاوہ منصف خان سحاب نے ہزارہ کے حیوانات کی فہرست بہم پہنچائی ہے جو شعبہ حیوانات کے طلباء کے لیے مفید ثابت ہوگی۔ پرندوں کی اقسام بیان کی ہیں اور ان کی مقامی اور انگریزی زبان میں ناموں کی فہرست

بہم پہنچائی ہے اس سے پرندوں کی شناخت آسان ہوگئی ہے۔

جہاں تک نباتات کا تعلق ہے۔ ان کی فہرست بڑی محنت سے مرتب کی گئی ہے۔ اس سے اندازہ ہوتا ہے کہ ہزارہ کی مٹی بڑی زرخیز ہے اس میں ہر قسم کا پودا اگایا جاسکتا ہے۔ ہزارہ کی زمین قیمتی جڑی بوٹیوں سے بھری پڑی ہے انہوں نے مقامی، نباتاتی اور انگریزی ناموں کی نشاندہی کی ہے جو کہ عام لوگوں اور نباتات کے طلباء کے لئے مفید ثابت ہوگی۔

منصف خان سخاب نے اضلاع کے دیہات کی ڈائریکٹری بھی ترتیب دی ہے۔ گاؤں کے نام ان کی حد بست، رقبہ آبادی بیان کی ہے اور ان کو الفبائی ترتیب سے مرتب کیا ہے تاکہ گاؤں کے نام تلاش کرنے میں آسانی رہے۔ انہوں نے کتاب مرتب کرتے وقت مردم شماری کی رپورٹوں سے بھی استفادہ کیا ہے۔ یہ بات بھی مد نظر رہے کہ کیپٹن ویس اور اعظم بیگ کی مرتب کردہ تواریخ ہزارہ (۱۸۷۲ء) کے علاوہ دیہات کی یہ فہرستیں کسی اور تاریخ میں نہیں ملتی۔ ۱۹۰۱ء میں سنٹرل جیل پشاور سے واحد دیہات ہزارہ کی ایک ڈائریکٹری شائع ہوئی تھی جس کے بعد کوئی ایسی ڈائریکٹری نہیں ملتی جس میں تمام دیہات کا ذکر ہو۔ انہوں نے اس قدیم روایت کو زندہ کیا ہے۔ کتاب کے آخر میں انگریزی اردو کتابیات کی فہرست دی گئی ہے یہ کتب معلوماتی لحاظ سے بہت مفید ہیں۔ یہ ایک حوالے کی کتاب ہے۔ عام دلچسپی رکھنے والوں کے علاوہ طلباء کے لئے بھی مفید معلومات فراہم کرتی ہے۔

سراج الدین

ایسوسی ایٹ پروفیسر تاریخ

گورنمنٹ کالج حویلیاں ایبٹ آباد تاریخ: ۲۲ نومبر ۲۰۱۳ء

دیباچہ

ہزارہ ایک دلچسپ موضوع ہے اس پر بہت کچھ لکھا جا چکا ہے۔ تاریخی حوالے سے کیپٹن ویس اور اعظم بیگ کی تواریخ ہزارہ، ہزارہ گزٹیر، مہتاب سنگھ، ارشاد خان، اور شیر بہادر پٹی کی تاریخ ہزارہ اہم دستاویزی حیثیت رکھتی ہیں۔ ترقیاتی حوالے سے کچھ گنجائش بن رہی تھی۔ راقم کا خیال تھا کہ کچھ اس حوالے سے لکھا جائے اور کچھ مقابلے کی فضا پیدا کی جائے تاکہ عوام میں مزید ترقی کا شعور پیدا ہو اور اضلاع ترقی کریں۔

تاریخی واقعات کا ذکر زمانی ترتیب سے کیا ہے۔ اور ساتھ ہی مختصر حوالہ بھی دے دیا ہے۔ ہزارہ قبل از مسیح، ہزارہ سنہ عیسوی میں، ترکوں کا دور حکومت، ہزارہ مغلیہ عہد میں، ہزارہ انگریز دور میں اور ہزارہ قیام پاکستان کے بعد کے واقعات کو درج کیا گیا ہے۔

ہزارہ کی ضلعی حیثیت کا ذکر ہے۔ انگریزوں کے دور سے لے کر ہزارہ ڈویژن کے قیام تک کا عرصہ شامل ہے۔ ضلع ہزارہ جب ڈویژن کا درجہ اختیار کرتا ہے تو اس کے ذیلی اضلاع بن جاتے ہیں راقم نے ہر ضلع کا تفصیلی ذکر کیا اور آکر میں اضلاع کا موازنہ پیش کیا۔

شخصیات کا ذکر راقم نے کیا ہے۔ ان شخصیات کا ذکر تفصیل سے کیا ہے جن کے نام پر اضلاع کے نام ہیں یا وزیر اعلیٰ، صدر یا معروف مکتشف رہے ہیں۔ دیگر شخصیات کا ذکر سرسری طور پر جدول میں کیا ہے۔ تمام نام الفبائی ترتیب سے رکھے ہیں۔ تمام القاب۔ سید، سردار، مفتی، قاضی ہٹادئے ہیں۔ اور ان کو اصل نام کے آخر میں لکھا ہے۔ البتہ محمد اور خان جیسے الفاظ کو نہیں ہٹایا۔ بعض اسلامی نام اسی طرح برقرار رکھے ہیں۔ مثلاً مثلاً خان محمد کو محمد، خان نہیں کیا اور اسی طرح محمد علی کو علی، محمد نہیں کیا تاکہ کم پڑھے لکھے لوگ جو تحقیق کے اصولوں سے واقف نہیں ہوتے کسی الجھن کا شکار نہ ہوں۔ اسی طرح ناموں کے ساتھ گاؤں کا ذکر تو کیا ہے۔ لیکن قوم کا ذکر نہیں کیا کیونکہ اس سے قومی منافرت پھیل جاتی ہے۔ جو شخصیات فلاح و بہبود کے کام کرتے ہیں۔ وہ آفاقی ہوتے ہیں۔ وہ سب کے لئے سرمایہ افتخار ہوتے ہیں۔

ہزارہ کا علمی سرمایہ اخبارات اور کتب ہیں جن کی راقم نے ایک فہرست دی ہے۔ اس سے ہزارہ کے علمی سرمائے کا اندازہ ہوتا ہے۔

حیوانات اور طیور کی فہرست دے کر مقامی ناموں کو محفوظ کیا ہے۔ اور اپنی طرف سے زوالوجی سے دلچسپی رکھنے والوں کے لئے اس طرف توجہ مبذول کرنے کی کوشش کی گئی ہے۔ اسی طرح فہرست نباتات بھی دی گئی ہے۔ پتہ کہ باغی کے طلباء اس طرف توجہ دیں۔ مقامی ناموں کو محفوظ کرنے کی بھی کوشش کی گئی ہے۔

فہرست دیہات میں ہر اس گاؤں کو لیا گیا ہے جس کا ذکر محکمہ مال کے کاغذات میں حدیث کے تحت ملتا ہے۔ گاؤں کے نام بڑے پرانے ہیں ہندی اور سنسکرت کے الفاظ کی بازگشت سنائی دیتی ہے۔ بعض کی وجہ تسمیہ کا پتہ

چلتا ہے۔ بعض کی وجہ تسمیہ معلوم نہیں ہوتی۔ بعض پرانے نام صدیوں سے چلے آ رہے ہیں۔ بعض گاؤں کے باشعور نوجوانوں نے گاؤں کے نام تبدیل کئے ہیں۔ پرانے فرسودہ ناموں کی جگہ اچھے نام رکھے ہیں۔ لیکن یہ نام انہوں نے سائن بورڈ اور تختیوں پر لکھے۔ نام تو مشہور ہو گئے۔ لیکن محکمہ مال کے کاغذات میں درستگی نہیں کروائی۔ کاغذات مال میں پرانا نام چلا آتا ہے۔ اور لوگوں کی زبان پر نیا نام ہے۔

راقم پڑھے لکھے اور باشعور نوجوانوں کے جذبات کی قدر کرتا ہے اور ساتھ ہی یہ بھی گوش گزار کرتا ہے کہ وہ جو بھی اچھا نام رکھیں محض سائن بورڈ پر ہی اکتفا نہ کریں بلکہ اس کی درستگی محکمہ مال کے کاغذات میں بھی کرائیں۔ محکمہ مال کے کاغذات بنیادی اہمیت رکھتے ہیں۔ محکمہ مال میں ہر گاؤں کو حد بست نمبر دیا گیا ہے۔ بعض بڑے گاؤں ایسے ہیں جن میں سات آٹھ چھوٹے گاؤں آجاتے ہیں۔ جب مردم شماری ہوتی ہے تو گاؤں کا نام حد بست کے تحت لکھا جاتا ہے۔ چھوٹے داخلی گاؤں کے نام رہ جاتے ہیں۔

آخر میں ان کتب کی فہرست دی ہے جن سے راقم نے استفادہ کیا ہے۔ راقم کو اپنی کم مائیگی کا احساس ضرور ہے۔ راقم نے کوئی بڑا کام نہیں کیا۔ صرف مواد فراہم کرنے کی کوشش کی ہے۔ اپنی طرف سے ہر مرتب کی کوشش ہوتی ہے کہ وہ زیادہ سے زیادہ مواد ترتیب دے۔ بعض مواد اس کی نظروں سے اوجھل رہ جاتا ہے۔ اس قسم کی کتب کی اپ ڈیٹ کی ضرورت رہتی ہے۔ مواد ملنے پر ان کی اپ ڈیٹ ہوتی رہتی ہے۔ اگر قارئین کرام اور ہزارہ سے دلچسپی رکھنے والے صاحبان نے ساتھ دیا تو اس کتاب کو اپ ڈیٹ کرنے کی کوشش کی جائے گی۔

راقم سب سے پہلے اللہ تعالیٰ کا شکر گزار ہے جس نے مجھے ہزارہ کی مٹی کا حق ادا کرنے کی توفیق دی۔ ان تمام صاحبان کا شکر گزار ہے جنہوں نے قدم قدم پر میری رہنمائی فرمائی۔ کتابیں فراہم کیں۔ ان صاحبان کی ایک طویل فہرست بنتی ہے راقم کے بڑے قریب ساتھی عبدالغفور ملک، سلطان خان جدون، مظہر قدوس خان جدون جو اب اس دنیا میں نہیں ہیں انہوں نے میرا بڑا ساتھ دیا۔ پروفیسر سراج الدین، پروفیسر مشتاق احمد صدیقی، پروفیسر صفیان صفی، پروفیسر ڈاکٹر ارشاد شاہ شاکر اعوان، پروفیسر ڈاکٹر نذر عابد، پروفیسر اشفاق احمد آشفق، پروفیسر بشیر احمد سوز، خان بشیر، تنویر حسین شاہ اور فیاض حسین شاہ کا شکر گزار ہوں انہوں نے میری ہمت افزائی فرمائی۔ سنسز ڈیپارٹمنٹ (محکمہ مردم شماری) اور سٹیٹسٹک ڈیپارٹمنٹ (محکمہ شماریات) کا خصوصی طور پر شکر گزار ہوں انہوں نے بھرپور ساتھ دیا۔ میاں مختار احمد کھٹانہ اور میاں شبیر احمد کھٹانہ کا شکر گزار ہوں کہ ان کی بھرپور دلچسپی اور ہزارہ دوستی کی وجہ سے کتاب شائع ہو کر منظر عام پر آئی۔ کتاب کے بارے میں فیصلہ قارئین پر چھوڑ دیا جاتا ہے۔ اللہ کرے قارئین کو کچھ مواد ملے۔ اگر قارئین میری توجہ ان کیوں اور کوتاہیوں کی طرف دلائیں گے جو مجھ سے سرزد ہوئیں تو میں ان کا شکر گزار ہوں گا۔

(منصف خان سحاب)

ہزارہ تاریخ کے آئینے میں ہزارہ قبل از مسیح

ہزارہ کی تاریخ انتہائی قدیم ہے۔ اس کے آثار پتھر کے دور سے ملتے ہیں۔ ہزارہ آندھیوں، زلزلوں، سیلابوں اور طوفانوں کا شکار رہا ہے۔ اس کی تاریخ مٹی رہی ہے۔ طوفانی بارشوں کی وجہ سے زمین کا کٹاؤ ہوتا رہا ہے۔ ندی نالے اپنا راستہ بدلتے رہے ہیں۔ اس سرزمین نے ہزاروں اتار چڑھاؤ دیکھے۔ ہزاروں حکمران اس پر حکومت کر گئے۔ گرد زمانہ نے اس کی تاریخ خاک میں ملا دی۔ کچھ تاریخی حالات جو گردش زمانہ کی نذر ہونے سے بچ گئے۔ ان دستیاب تاریخی حالات کا ذکر کیا جاتا ہے۔

ہندوستانی تاریخ ”مہا بھارت“ میں اس کا نام اراگا Uraga درج ہے۔ (ہزارہ گز بیٹیر ص ۱۲۳) جس کے معنی جھیل کے ہیں اسی سے لفظ اورش بنا ہے۔ یہاں کسی زمانے میں بڑی جھیل تھی۔ موجودہ تناول مہابن کہلاتا تھا جس کے معنی بڑا جنگل کے ہیں گلیات اور کاغان کے پہاڑ کالا بن کہلاتے تھے۔ یعنی سیاہ جنگل جس میں بہت زیادہ درخت تھے۔ بعض روایتوں میں لکھنی جنگل کا ذکر بھی ہے ہزارہ پر اسرار خطہ رہا ہے۔

۵۵۸ ق م: ۵۵۸ ق م یا ۵۲۹ ق م (ہزارہ) اشمینی سلطنت (ایران) کا حصہ تھا۔ (تاریخ ہزارہ، ارشاد ص ۲۶۹)

۵۰۰ ق م: ایرانی سلطنت نے غلبہ حاصل کیا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۶۱)

۳۲۲ ق م: موریہ سامراج قائم ہوا۔

۳۲۲ ق م: چندر گپت جلاوطن ہوا۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۳)

۳۲۱ ق م: ۳۲۱ ق م سے ۲۹۷ ق م چندر گپت حاکم کشمیر و ہزارہ ہوا۔

۳۲۶ ق م: سلطان سکندر نے حملہ کر دیا۔ یہ علاقہ کشمیر کے راجا ابھیسارا کے حوالے کر دیا گیا۔ اس علاقے کا نام

ابھیسارا ہو گیا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۳۲)

۳۲۳ ق م: سلطان سکندر فوت ہوا۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۳)

چندر گپت موریہ نے مقدونی (یونانی) فوج کا مقابلہ کیا اور اس کے خلاف اعلان جنگ کر دیا۔

۳۲۲ ق م: چندر گپت موریہ تخت نشین ہوا۔ ۲۹۷ ق م تک حکمران رہا۔ (اقوام پنجاب ص ۳۱۷)

۲۹۸ ق م: چندر گپت موریہ کا بیٹا بندوسار تخت نشین ہوا۔ اس نے ۲۸ برس حکومت کی۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۳)

۲۷۳ ق م: اشوک اعظم نے عمان حکومت سنبالی اس کی باقاعدہ تاج پوشی ۲۶۹ ق م میں ہوئی۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۳)

اشوک نے بدھ کے فرامین چٹانوں پر کندہ کرائے جو کہ ہمیں مانسہرہ بٹ پل کے نزدیک آج کے دور

میں بھی موجود ہیں۔

۲۳۲ ق م: اشوک اعظم فوت ہوا اس کا کوئی بیٹا حکومت کے قابل نہ تھا۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۵)

۲۳۲ ق م: اشوک اعظم کا پوتا دوسرے بادشاہ بنا۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۵)

موریہ خاندان کی حکومت ۱۳۷ برس رہی۔

۱۸۵ ق م: موریہ خاندان کی حکومت ختم ہو گئی اس کا آخری بادشاہ دوسرے تھا۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۵)

۱۸۵ ق م: سنگ خاندان کی حکومت شروع ہوئی اس خاندان کی حکومت ۱۲۲ سال تک قائم رہی۔ سنگ خاندان

کے دس بادشاہ گزرے۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۵)

۱۶۵ ق م: یونانہ کا نے پہلی حکمرانوں پر غلبہ حاصل کیا۔ ۹۷ ق م تک ٹیکسلا پر حاکم رہا۔ کشن سامراج شروع

ہوا۔ اس کے بادشاہ کنشک تھے۔

۱۳۵ ق م: سیٹھین اور ان کے ساتھ پارٹھین ۲۵ ق م تک قابض رہے پارٹھی خراسان کے رہنے والے تھے۔

(اقوام پنجاب ص ۱۰۳)

۷۳ ق م: دیوبھومی سنگ خاندان کا دسواں بادشاہ تھا جسے بسودیونو نے ۳۷ ق م میں قتل کر دیا۔ کنو خاندان

برسر اقتدار ہوا ۴۵ برس اس کی حکومت رہی۔ اس خاندان کے چار بادشاہ گزرے جن کا دور ۴۵ سال

بنتا ہے۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۶)

۳۰ ق م: ٹیکسلا سیٹھی اور پارٹھی قبیلوں نے ملیا میٹ کر دیا۔ (اقوام پنجاب ص ۱۰۳)

۲۸ ق م: ۳۷ ق م سے ۷۳ ق م تک آندھرا خاندان برسر اقتدار رہا۔ ۶۵ سال تک حکمرانی کی۔ ریجن سری آخری

بادشاہ تھا۔ آندھرا نامی قوم دراوڑی نسل سے تعلق رکھتی تھی۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۶)

۲۵ ق م: سیٹھین اور پارٹھین ۲۵ ق م تک قابض رہے۔ (اقوام پنجاب ص ۱۰۳)

ہزارہ سنہ عیسوی میں

- ۱۷۸۰ء: کشان بادشاہوں نے پشاوڑ کو مرکز بنایا۔ (اقوام پنجاب ص ۱۲۷)
- ۱۷۳۱ء: آندھرا خاندان کی حکومت ختم ہو گئی۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۶)
- ۱۷۰۰ء: ہزارہ راجہ رسالو کے زیر تسلط رہا۔ تاریخ ہزارہ ص ۴۷ (الافغان حدود ص ۲۷۶)
- راجہ رسالو راجہ سالباہن کا بیٹا تھا۔ اور سا کا خاندان سے تعلق رکھتا تھا۔ وہ سیر و شکار کے لیے ہزارہ کے پہاڑوں میں آیا کرتا تھا۔ ہزارہ اس وقت ٹیکسلا کا حصہ تھا۔ سری کپ نے راجہ رسالو کے بہت سے آدمی گرفتار کر لیے اور راجہ رسالو کو گرفتار کرنے کے درپے ہوا۔ راجہ رسالو اور راجہ سری کپ کے درمیان شطرنج بازی کا مقابلہ ہوا جس میں سری کپ ہار گیا۔ راجہ رسالو نے ہزارہ پر قبضہ کر لیا اور سری کپ کی بیٹی کو نکلاں سے شادی کر لی۔ راجہ رسالو کا معرکہ راجہ ہوڈی سے ہوا۔ راجہ ہوڈی مارا گیا۔ اس کی سلطنت سوات سے اٹک تک تھی۔
- راجہ رسالو کو ہوڈی کے رشتہ داروں نے قتل کر دیا۔ ہزارہ میں راجہ رسالو کی دھاک بیٹھی رہی۔ لوگ اسے اپنا ہیرو مانتے تھے۔ موسم سرما کی لمبی راتوں کو لوگ بچوں کو اس کی شجاعت کی کہانیاں سناتے تھے۔ اس کے نام سے ایک غار بھی مشہور ہے جو سر بن پہاڑ میں ہے۔ اس غار کا نام راجہ رسالو کا غار ہے۔ راجہ رسالو بڑا تیر انداز تھا۔
- ۱۷۰۰ء سے ۱۷۰۰ء: تک ہندوؤں کا غلبہ رہا۔
- ۱۷۲۰ء سے ۱۷۵۵ء: تک گپت خاندان کی حکومت رہی۔
- ۱۷۲۰ء: چندر گپت تخت نشین ہوا۔ ۱۷۳۵ء میں فوت ہوا۔
- ۱۷۳۵ء: میں چندر گپت کا بیٹا سمر گپت تخت نشین ہوا۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۶)
- ۱۷۴۵ء: سمر گپت کی وفات کے بعد اس کا بیٹا چندر گپت دوم تخت نشین ہوا۔
- ۱۷۹۹ء: چینی سیاح فاہیان سفر کرتا ہوا ہندوستان آیا۔ (اقوام پنجاب ص ۱۰۶)
- ۱۷۵۵ء: میں سفید ہن نے کشان سلطنت پر قبضہ کر لیا۔ یہ نہایت ہی ظالم اور خونخوار قوم تھی۔ سنگد گپتا نے اس کا مقابلہ کیا مگر کامیابی نہ ہوئی۔ اس قوم نے تباہی اور بربادی پھیلانی کہ تہذیب و تمدن کو برباد کر کے رکھ دیا۔ ایک صدی تک ظلم و بربریت کا سلسلہ جاری رہا جس زور سے آئی تھی اسی زور سے چلی گئی۔

ہنوں کے دو بادشاہ گزرے ہیں تو زمان اور مہر گل، مہر گل ۱۲۵۰ء میں فوت ہوا ہن قوم کی حکمرانی ۶۰۶ء تک رہی۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۶)

۶۰۶ء سے ۶۲۷ء: ہرش خاندان کی حکومت رہی۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۶)

۶۲۹ء: مشہور چینی سیاح ہیون سانگ Hiuntsang نے اپنا سفر شروع کیا اور ۶۳۵ء تک سولہ برس سیر و سیاحت میں مصروف رہا۔ (اقوام پنجاب ص ۱۰۷)

جب برصغیر آیا تو اس نے اس ملک (ہزارہ) کا ذکر دلاشی کے نام سے کیا اور اس کو کشمیر کے ماتحت اور اس کے شمال مشرق میں بیان کیا اس علاقہ کا دارالسلطنت مانگل تھا جو مانگل ندی کے کنارے پر واقع تھا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۴۹)

۶۶۳ء: پہلا مسلمان سپہ سالار الہبلب ہند میں آیا۔ مسلمانوں کی آمد سے قبل مہا بھارت کے مطابق ہندو چار ہزار چار سو ساٹھ سال تک حکمران رہے۔ (اقوام پنجاب ص ۱۱۶)

۹۷۹ء: تاتاری حملے شروع ہوئے۔ چنگیز خان جس کا اصل نام تموچین تھا۔ خوارزم شاہ کی سلطنت پر آندھی کی طرح حملہ آور ہوا جس کے نام سے تاریخ کے صفحات سرخ ہیں پھر اس کا پوتا ایلیک خان یعنی ہلاکو خان جو تاریخ میں جنگلی بھیڑیے کے نام سے پہچانا جاتا تھا۔ اس نے بغداد کی اینٹ سے اینٹ بجا دی۔ بالائی ہزارہ کشمیر کے زیر اثر تھا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۸۳)

۹۸۸ء: خاندان غزنویہ ہزارہ پر اثر انداز رہا۔ محمود غزنوی نے علاقہ پوٹھوہار گکھڑ شاہ کو دے دیا۔ گکھڑ شاہ ۱۰۲۷ء کو فوت ہوا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۹۸)

۱۰۲۱ء: زیرین ہزارہ جے پال کی حکمرانی میں تھا جے پال سے ہندو شاہیہ برہمن لالیہ نے حکومت چھین لی تھی۔ (تاریخ ہزارہ ص ۲۸۳)

ولایت کشمیر اور ولایت پکھلی ہندو گندھارا کے ماتحت ہو گیا۔ زیرین ہزارہ یعنی چھ ہزارہ میں انڈیا کی حکومت تھی۔ ۹۷۹ء میں انڈیا کے معر کے محمود غزنوی سے ہوئے۔ سلطان محمود غزنوی اور راجہ انڈیا کے درمیان فیصلہ کن جنگ حضرت یعنی چھ ہزارہ میں ہوئی تھی۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۸۳)

سلطان محمود غزنوی نے ہندوستان پر سترہ حملے کیے۔ محمود غزنوی کے دور میں ابوریحان البیرونی ہندوستان آیا۔ اپنا تحقیقی کام ۱۰۳۰ء میں مکمل کیا۔

۱۰۳۰ء: محمود غزنوی نے وفات پائی۔ (اقوام پنجاب ص ۱۰۷)

۱۰۲۷ء: ترین چھ میں آ کر آباد ہوئے مسی ہارون پہلا آدمی تھا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۳۳۷)

۱۰۶۳ء: چینی سیاح کلہانہ اس علاقے میں آیا اس علاقے کا نام ورش لکھتا ہے اور کہتا ہے کہ ۱۰۶۳ء سے ۱۰۸۹ء

- ۱۱۰۰ء: تک کلاہ شاہ والی کشمیر اس حصے پر حکمران تھا اور بعد میں راجہ ابھیایا ہزارہ کا حاکم رہا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۴۹)
- ۱۱۱۲ء سے ۱۱۲۳ء تک قابض رہے۔ (ہزارہ گزیٹیر ۱۹۰۷ ص ۱۲۲)
- ۱۱۱۲ء: شاہ سوسالانے اورشہ پر حملہ کیا اور حکومت کی۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۴۹)
- ۱۱۲۸ء: شاہ جیہاشمہ سہانے والی اورشہ کو شکست دی۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۴۹)
- ۱۱۸۶ء: تک غزنوی خاندان (ترک) کی حکومت رہی۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۹۸)
- ۱۲۰۶ء: تک غوری خاندان (پٹھان) کی حکومت رہی۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۹۸)
- ۱۲۹۰ء: تک خاندان غلاماں (ترک) کی حکومت رہی۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۹۸)
- ۱۲۰۶ء: ۲۵ جون ۱۲۰۶ء سے ۱۲۱۰ء تک قطب الدین ایبک بادشاہ رہا۔ (جامع تاریخ ہند ص ۲۳۱)
- ۱۲۱۰ء: ۱۳۰ اپریل ۱۲۳۶ء تک سلطان التمش بادشاہ رہا۔ اسی کے دور میں نقری تیکہ جاری ہوا۔ چنگیز خان کے حملوں کے تین دور ہیں۔ (جامع تاریخ ہند ص ۲۶۱)
- پہلا حملہ ۱۲۱۰ء تا ۱۲۲۰ء
- دوسرا حملہ ۱۲۲۱ء تا ۱۲۲۷ء
- تیسرا حملہ ۱۲۲۸ء تا ۱۲۳۶ء
- ۱۲۱۳ء: مشوانی محمود غزنوی کے ساتھ ہندوستان آئے۔
- ۱۲۲۰ء: ۱۲۱۳ء تک تغلق خاندان (پٹھان) کی حکومت رہی۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۹۸)
- ۱۲۲۱ء: منگولوں کا پہلا حملہ التمش کے عہد میں ہوا۔ ہزارہ پکھلی میں اس وقت ترک موجود تھے۔
- ۱۲۲۳ء: ونیس کا مشہور سیاح بارکولو ۱۲۲۳ء میں جنوبی ہندوستان آیا۔ (اقوام پنجاب ص ۱۰۷)
- ۱۲۲۷ء: چنگیز خان سنگ کے علاقے میں فوت ہوا۔ قراقرم کے معنی کالی ریت کے ہیں۔ (اقوام پنجاب ص ۲۲۸)
- ۱۲۳۰ء: ۱۲۳۲ء تک ہیرا کشاہ بادشاہ رہا۔
- ۱۲۳۱ء: منگولوں کا دوسرا حملہ بہرام شاہ کے عہد میں ہوا۔ (تاریخ ہزارہ ص ۳۴)
- ۱۲۳۲ء: ۱۲۳۶ء تک سلطان علاؤ الدین مسعود بادشاہ رہا۔
- ۱۲۳۲ء: میں اعوان ہزارہ میں آئے۔ (تاریخ ہزارہ شیر بہادر پی ص ۳۱۹)
- ۱۲۹۶ء: سے ۱۲۹۸ء منگول دہلی پہنچے اس کے بعد تیموری حملے شروع ہوئے۔
- ۱۳۰۰ء: ہزارہ میں سلاطین پکھلی قائم ہوئی۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۲)
- ۱۳۱۵ء: ہزارہ کشمیر کا حصہ تھا اسلام ۱۳۱۵ء میں پھیلا شاہ مرزا نے اسلام کشمیر میں متعارف کرایا۔

- ۱۳۱۶ء: سے ۱۳۲۰ء تک قطب الدین مبارک خلجی بادشاہ رہا۔ (جامع تاریخ ہند ص ۵۱۷)
- ۱۳۱۹ء: شاہ میر ہزارہ کا زہنہ والا تھا۔ ۱۳۱۹ء میں اپنے اہل و عیال کے ساتھ بارہ مولا کشمیر گیا۔ اس کا مذہب اسلام تھا اور مغل خاندان سے اس کا تعلق تھا۔ (تاریخ کشمیر، تفسیر، ص ۲۶)

ترکوں کا دور حکومت

- ۱۳۹۸ء: امیر تیمور ہزارہ آیا۔ ترک امیر تیمور کے ساتھ آئے ترک تاتار زبان کا لفظ ہے جس کے معنی چاند ہیں۔ ترک فوجیں جب ہزارہ آئیں تو اعوان ہزارہ میں موجود تھے بابا سجاول اور نگ زیب کے عہد میں آئے۔ (تاریخ ہزارہ، شیر بہادر پٹی، ص ۴۲)
- ۱۳۹۹ء: تیمور نے ہندوستان کا رخ کیا۔ کابل واپسی سے پہلے اس نے ہزارہ جو کشمیر کا راستہ تھا۔ اس پر اپنی حفاظت کے لیے کچھ سپاہی تعینات کیے۔ اس دوران میں مسلمانوں نے ہندوؤں پر غلبہ حاصل کر لیا۔ ہزارہ کابل کے زیر اثر آ گیا۔ یہ علاقہ ہزارہ قارلوق کے نام سے مشہور ہوا۔ (تاریخ ہزارہ پٹی، ص ۲۳)
- اصل میں میدان ہری پور ہی ہزارہ ہے باقی علاقے بعد میں شامل ہوئے۔
- ۱۴۷۲ء: سردار چاڑہ خان اور سردار مہار خان کی سربراہی میں قوم تنولی نے موجودہ علاقہ تناول ترکوں سے بزور شمشیر فتح کیا۔ اپر تناول اور لور تناول۔ (جامع تاریخ ہند ص ۳۱۵)
- ۱۴۷۲ء: سلطان شہاب الدین کابل سے ہزارہ آیا۔ پکھلی سرکار کے نام سے حکومت قائم کی۔ اس وقت ہزارہ کا دار الخلافہ گلی باغ (بغہ) تھا۔ شہاب الدین کی وفات کے بعد اس کا بیٹا دریا خان فقیر الدین کے نام سے حکمران رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پٹی، ص ۲۸۴)
- ۱۵۰۱ء: قیامت خیز زلزلہ آیا، ہزاروں مکان خاک میں مل گئے۔ ہزاروں جانیں ضائع ہوئیں۔ تین ماہ تک زور شور سے جھٹکے محسوس ہوتے رہے۔ (تاریخ کشمیر، تفسیر، ص ۱۰۹)
- ۱۵۲۳ء: سلطان سارنگ خان ۱۵۲۳ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ شیر شاہ سوری نے گرفتار کر کے گوالیار میں قید کر دیا۔ (تاریخ گجرات، ص ۲۴۲)

ہزارہ مغلیہ دور میں

- ۱۵۲۵ء: ظہیر الدین بابر جو امیر تیمور کا پوتا تھا۔ تسخیر ہندوستان کے ارادے سے ہندوستان آیا۔ سلطان ابراہیم لودھی کو پانی پت کے مقام پر شکست دی۔ ظہیر الدین بابر نے مغلیہ سلطنت کی بنیاد ڈالی۔ مغلیہ سلطنت کی حکومت ۱۵۹۰ء تک رہی۔
- ۱۵۲۶ء: ۱۵۲۶ء سے ۱۵۳۰ء تک بابر کی حکومت رہی۔ اس کے دور میں تقریباً درہم جاری ہوا۔ (تاریخ ہزارہ پٹی، ص ۵۲۸)
- ۱۵۳۳ء: دلازاک چھٹھ ہزارہ میں آئے۔

- ۱۵۴۳ء: سلطان آدم خان ۱۵۴۳ء سے ۱۵۵۷ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ گکھڑاں ص ۳۴۳)
- ۱۵۵۲ء: سلطان غیاث الدین کا بڑا بیٹا محمود حاکم پکھلی بنا۔ محمود کی وفات کے بعد اس کا بیٹا سلطان حسین خان والی پکھلی ہوا۔ بابر کے بعد نصیر الدین ہمایوں تخت نشین ہوا۔
- ۱۵۵۶ء: جلال الدین اکبر ۱۴ فروری ۱۵۲۶ء کو تخت نشین ہوا اور ۱۲ اکتوبر ۱۶۰۵ء تک بادشاہ رہا۔ ۱۵۵۹ء میں جب شہنشاہ اکبر کشمیر جا رہا تھا۔ سلطان پکھلی حسین خان (ترک) نے اس کا راستہ روک دیا۔ اس کی شکایت یہ تھی کہ مغل ہمارے اندرونی معاملات میں مداخلت کرتے ہیں۔ مغلوں نے اس کی بغاوت کو کچل دیا۔ اس نے معافی مانگ لی اور اس کا علاقہ اس کو واپس دے دیا۔ اس وقت ہزارہ انتظامی لحاظ سے اٹک کے صوبے کے ماتحت تھا۔
- ۱۵۵۷ء: سلطان کمال خان ۱۵۵۷ء سے ۱۵۷۶ء تک علاقہ پوٹھوہار کا حاکم رہا۔ (تاریخ ہزارہ۔ پی ص ۲۷۳)
- ۱۵۷۱ء: خانپور شہر کی بنیاد ۱۵۷۱ء میں دیوان فتح خان نے رکھی۔ (تاریخ گکھڑاں ص ۲۲۶) یہ شہر خان پور ڈیم کی تعمیر سے زیر آب آ گیا۔
- ۱۵۷۷ء: سید خان نے ۱۵۷۷ء سے ۱۵۹۶ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ اس نے سید پور آباد کیا۔ پکھلی، دھمٹوڑ، ناڑہ، لورہ سب گکھڑوں کے قبضہ میں تھا۔ (تاریخ گکھڑاں ص ۲۳۹)
- ۱۵۸۳ء: سواتی اور سید ہزارہ آئے۔ پیر بابا (۱۵۰۲ء-۱۵۸۳ء) سادات اور سواتی ساتھ ساتھ آئے۔
- ۱۵۹۷ء: فتح خان ۱۵۹۷ء سے ۱۶۱۰ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ گکھڑاں ص ۲۷۸)
- ۱۵۸۹ء: اکبر بادشاہ ۱۵۸۹ء میں پہلی بار کشمیر گیا۔ (انسائیکلو پیڈیا آف پاکستانیکا ص ۷۹)
- ۱۶۰۵ء: ۱۲ اکتوبر ۱۶۰۵ء کو اکبر بادشاہ فوت ہو گیا اس کے بعد اس کا بیٹا شہنشاہ نور الدین جہانگیر تخت نشین ہوا۔
- ۱۶۱۹ء: جب جہانگیر کشمیر جا رہا تھا تو اس وہ حسین خان کے ہاں پکھلی میں ٹھہرا تھا۔ پکھلی کے معنی ہوتے ہیں مشکیزہ کے ہیں۔ سلطان پکھلی سلطان حسین خان جہانگیر کے عہد میں فوت ہوا۔ جہانگیر نے اس کے بیٹے شادمان خان کو یہ منصب سونپ دیا۔ شادمان خان کی وفات کے بعد سلطان محمود خور کو حاکم پکھلی بنا دیا گیا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۸۶) عہد جہانگیر میں قریش کا مورث اعلیٰ سلطان کاشف بدخشاں سے راجکوٹ کشمیر میں آیا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۳۵۴)
- ۱۶۲۰ء: میں ترین موضع ڈوبیاں میں آباد ہوئے۔ (تاریخ ہزارہ ص ۳۳۷ تاریخ ہزارہ پی ص ۳۵۴)
- ۱۶۲۸ء: شاہجہاں ۶ فروری ۱۶۲۸ء کو تخت نشین ہوا۔ ۱۶۶۸ء تک بادشاہ رہا۔
- ۱۶۳۱ء: جہانگیر ۹ نومبر ۱۶۳۱ء کو فوت ہوا۔ شاہجہان کے بیٹوں میں شدید اختلافات پیدا ہو گئے۔ محی الدین اور گزیب نے شاہجہان کو نظر بند کر دیا اور خود ۱۶۵۸ء میں تخت نشین ہو گیا۔
- ۱۶۰۷ء: جہانگیر بادشاہ نے ہزارہ سے دلازا کوں کو جلا وطن کر کے لاہور بھیج دیا۔ ۱۶۷۲ء میں بادشاہ نے

- انہیں ہزارہ جانے کی اجازت دے دی۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۴۲)
- ۱۶۵۲ء: سلطان مظفر قریشی اولاد حضرت عثمان نے مظفر آباد ۱۶۵۲ء میں آباد کیا۔ مظفر خان ۱۶۶۰ء میں فوت ہوا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۳۵۳)
- ۱۶۳۶ء: اجمیر خان ۱۶۳۶ء-۱۶۵۶ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۸۸)
- ۱۶۵۸ء: اورنگ زیب عالمگیر تخت نشین ہوا اور ۷۰ء تک بادشاہ رہا۔ اس وقت پکھلی پر سلطان محمود خور کی حکومت تھی۔ اسی سلطان نے سید جلال بابا کو اپنی دامادی میں لیا اور بھوگڑ منگ کا علاقہ اس کے حوالے کر دیا۔ سلطان محمود اور سید جلال بابا کے درمیان اختلافات پیدا ہو گئے۔ ۱۳ء میں سواتیوں نے سید جلال بابا کی قیادت میں پکھلی پر حملہ کر دیا اور گلی باغ پر قبضہ کر لیا اور ترکوں کو نکال باہر کیا۔ پکھلی پر سواتیوں کا قبضہ ہو گیا۔ بھوگڑ منگ اور کاغان کا علاقہ سید جلال الدین کے حصے میں آیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۸۶)
- ۱۶۵۸ء: تریوں نے موضع درویش آباد کیا۔ (تاریخ ہزارہ پی)
- ۱۶۶۰ء: بشارت خاں ۱۶۶۰ء-۱۶۶۸ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۸۸)
- ۱۶۶۶-۶۷ء: میں سواتی جلال بابا کی قیادت میں پکھلی آئے۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۴۰۶)
- ۱۶۷۲ء: میں دلازا کوں کے صالح محمد خان نے سرانے صالح آباد کیا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۳۳۷)
- ۱۶۷۹ء: نادر خان ۱۶۷۹ء سے ۱۷۱۲ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۸۸)
- ۱۷۰۳ء: میں سواتیوں نے اگرور پر قبضہ کر لیا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۴۰۴) یہ کشمیر کا دور دراز کا ضلع تھا۔
- ۱۷۱۳ء: فرخ سیر بادشاہ بنا جو ۱۵ مئی ۱۷۱۹ء تک بادشاہ رہا۔ سید جلال الدین نے سواتیوں کے لشکر کے ذریعے گلی باغ نغہ پر حملہ کر کے ولایت پکھلی پر خاتمہ کر دیا۔
- جلال خان ۱۷۱۳ء-۱۷۳۳ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ مغلیہ دور کے کاغذات میں اس کا نام جلال قلی خان لکھا ہوا ہے۔ (تاریخ گلگت و بلتستان ص ۳۷۱)
- ۱۷۲۰ء: جدوئوں نے دھموڑ ترکوں پر حملہ کر کے حاصل کر لیا۔ ہزارہ میں جدوئوں کا پہلا گاؤں دھموڑ ہے۔
- ۱۷۲۳ء: راجہ رستم خان ۱۷۲۳ء سے ۱۷۷۰ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ گلگت و بلتستان ص ۳۷۱)
- ۱۷۳۷ء: نوازش علی خان ۱۷۳۷ء-۱۷۷۹ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ گلگت و بلتستان ص ۳۷۳)
- ۱۷۴۷ء: نادر شاہ درانی تخت نشین ہوا، درانیوں نے ہزارہ کا رخ کیا۔ اسی دوران سدوزئی پٹھانوں نے ہزارہ کا رخ کیا۔ اسی سال تنولی آئے۔ تنولی خاندان کے پتہ پلال کا نامور خان زبردست خان الملقب صوبہ خان بالائی تنول ریاست امب کا حاکم تھا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۹۰)
- اسی سال طاہر خیل علاقہ کھڑی گندگرا اور ہزارہ میں آئے۔ (تاریخ ہزارہ شہر بہادر پی ص ۳۹۱)
- صوبہ خان کے بعد محمد خان حاکم ہوا۔ اس کے قتل ہونے پر فتح شیر خان حاکم ہوا اس کی وفات کے بعد

- گل شیر خان حاکم ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۹۰)
- ۱۷۲۸ء: احمد شاہ درانی (۱۷۲۸ء-۱۷۵۲ء) تک حکمران رہا۔ (تاریخ صوبہ سرحد ص ۱۱۸)
- درانیوں نے نواب آف امب اور نواب آف گڑھی حبیب اللہ کے ذریعے اس علاقے کو کنٹرول میں رکھا۔
- ۱۷۲۸ء: احمد شاہ ابدالی نے دہلی پر چڑھائی کی۔ (تاریخ کشمیر ص ۲۱۹)
- ۱۷۲۸ء-۱۷۶۱ء: نادر شاہ نے ہندوستان پر پانچ حملے کیے۔ (تاریخ کشمیر ص ۲۳۹)
- ۱۷۵۲ء: کشمیر اور پنجاب درانیوں کے قبضہ میں آ گیا اور درانیوں نے خوانین کے ذریعہ حکومت کی۔ ۱۷۵۲ء-۱۸۲۰ء میں درانیوں کے قبضہ میں رہا۔
- ۱۷۶۲ء: سعادت خان سواتی ۱۷۶۲ء سے ۱۷۸۰ء تک حاکم پکھلی رہا۔ اس کے بعد اس کا بیٹا علی خان حاکم ہوا۔
- ۱۷۶۲ء: نجیب اللہ خان ترین حاکم میدان ہزارہ ۱۷۶۲ء سے ۱۷۹۹ء تک رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۸۹)
- ۱۷۷۱ء: احمد شاہ ابدالی فوت ہوا۔ اس کا بیٹا تیمور تخت نشین ہوا۔ احمد شاہ ابدالی کے وقت ہزارہ صوبہ تھا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۵۲، ۵۳)
- ۱۷۷۲ء: بیتہ ہندو وال کے خان بہت خان نے قوت حاصل کر لی اور زیاست امب پر ۱۸۰۳ء تک حکمران رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۹۰)
- ۱۷۷۸ء: ریاست امب کی ایک اور ریاست پھلوہ بنی۔ عبداللہ خان ۱۷۷۸ء سے ۱۸۸۸ء تک حکمران رہا۔ (تاریخ ہزارہ پی ص ۲۹۰)
- ۱۷۷۹ء: دو بجے دن ناگاہ ایک زلزلہ نہایت ہی زور سے آیا۔ اس کی ایک ہی جنبش سے ضلع کے سب دیہات کے کوٹھائے گر گئے۔ ہزاروں آدمی دب کر مر گئے جملہ مسلمانوں کو ایک ہی جگہ دفن کیا گیا اور ہندوؤں کو ایک ہی جگہ گرے ہوئے مکانوں کی لکڑیوں سے جلا دیا گیا۔ اس کے بعد ایک مہینہ تک نرم نرم بارشوں کا سلسلہ جاری رہا اور نرم نرم زلزلہ بھی آتا رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۷۷)
- ۱۷۷۹ء: جعفر خان ۱۷۷۹ء سے ۱۸۰۱ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ ہزارہ ص ۲۸۸ تاریخ گکھڑاں ص)
- ۱۷۸۰ء: سعادت خان کا بیٹا علی خان حاکم پکھلی ہوا۔
- ۱۷۸۰ء: ۱۷۸۰ء سے ۱۸۲۱ء تک نجیب اللہ خان حاکم پکھلی رہا۔ نجیب اللہ خان جنگ مانگل میں مارا گیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۹۱)
- ۱۷۸۱ء: سلطان راجہ حیدر بخش خان ۱۷۸۱ء سے ۱۸۳۰ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ گکھڑاں ص ۲۳۹)
- ۱۷۸۲ء: شاہ ولی خان ۱۷۸۲ء سے ۱۸۰۱ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ گکھڑاں ص ۳۷۴)
- ۱۷۸۳ء: شہزادہ گل محمد المعروف میان کنگال بادشاہ جنہوں نے اپنی عمر کا آخری حصہ مانگلی میں ہی درس و تدریس اور بیعت و ارشاد کے مشاغل میں گزارا تھا۔ ۱۱۹۸ھ بمطابق عیسوی ۱۹ دسمبر ۱۷۸۳ء کو مانگل

میں فوت ہوئے۔ (تاریخ ہزارہ، ارشاد، ص ۳۰۵)

- ۱۷۸۳ء: بڑا قحط پڑا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۳۳۹)
- ۱۷۸۹ء: جعفر خان ۱۷۸۹ء-۱۸۰۲ء حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ گلگڑواں، ص ۳۷۵)
- ۱۷۹۳ء: تیمور کی وفات کے بعد اس کا بیٹا شاہ زمان تخت نشین ہوا۔ پائندہ خان نواب آب امب نے اس کی مدد کی۔
- ۱۷۹۵ء: تیمور شاہ نے علی مردان خان کو حاکم اعلیٰ اٹک، چھ ہزارہ مقرر کیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۸۸)
- ۱۷۹۷ء: زمان شاہ نے لاہور پر حملہ کر دیا۔ تاوان جنگ وصول کر کے واپس ہوا۔ اس نے لاہور کی حکومت رنجیت سنگھ کو دے دی۔
- ۱۷۹۹ء: ۱۷۹۹ء سے ۱۸۳۹ء تک رنجیت سنگھ حاکم رہا۔ اس نے تانے کے سکے جاری کیے ان کا نام تانک شاہی تھا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۵۳۹)
- ۱۸۰۲ء: ہند علی خان گلگڑ ۱۸۰۲ء سے ۱۸۲۳ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ گلگڑواں، ص ۳۸۹)
- ۱۷۹۰ء: ہمت خان ترین گوجری پٹی پر قابض ہو گیا۔ ہمت خان کی وفات کے بعد نجیب اللہ خان سردار ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، ص ۳۳۷ پی)

سنگھ حکمران

- ۱۸۰۳ء: ہیبت خان نواب آف امب فوت ہوا۔ اس کے وفات کے بعد ہاشم علی خان نواب آف امب ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۹۰)
- ۱۸۰۵ء: راجہ علی گوہر خان ۱۸۰۵ء سے ۱۸۱۰ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ گلگڑواں، ص)
- ۱۸۰۶ء: اکبر شاہ کو تخت پر بٹھایا گیا جو ۱۸۳۷ء تک بادشاہ رہا۔
- ۱۸۱۵ء: دیودار کا درخت ایبٹ آباد میں لگایا گیا۔
- ۱۸۱۷ء: محمد خان پسر نجیب اللہ خان ترین حاکم میدان ہزارہ ۱۸۱۷ء-۱۸۲۸ء تک رہا۔ اسے رنجیت سنگھ نے گرفتار کر لیا اور ہری سنگھ نے مروا ڈالا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۹۰)
- ۱۸۱۸ء: سکھوں نے ۱۸۱۸ء سے ۱۸۳۹ء تک ہزارہ میں اپنا تسلط برقرار رکھا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۹۸)
- سردار ہاشم خان (ترک) نے نکمال خان (ترک) کو قتل کر دیا۔ محمد خان ترین نے مقتول کے وارثوں کو ہر قسم کے تعاون کا یقین دلایا جس پر ہاشم خان نے راوہ پینڈی کے گورنر مکھن سنگھ سے مدد طلب کی۔
- ۱۸۱۹ء: ۱۶ جون ۱۸۱۹ء زلزلہ کی شدت ۵.۵ تھی۔ (صلو خاک، ص ۱۳۶)
- ۱۸۱۹ء: رنجیت سنگھ نے کشمیر اور شمالی ہزارہ کو مع کاغان اپنی مملکت میں شامل کر لیا۔
- ۱۸۱۹ء: مکھن سنگھ نے محمد خان ترین سے مالیہ وصول کرنے کے لیے لشکر کشی کی۔ مکھن سنگھ مجاہدین کی تاب نہ لا

کر شاہ محمد کی طرف فرار ہو گیا۔ سکندر پور کے قریب مجاہدین نے اسے قتل کر دیا۔ سکھ فوج سرائے صالح کا قلعہ خالی کر کے اٹک کی طرف بھاگی۔ حکم سنگھ چمکنی سے لڑتا ہوا فوج لے کر ہرو کے مقام پر مخالفین سے لڑتا ہوا سلطان پور پہنچا۔ حکم سنگھ کو حاکم چھوٹے ہزارہ مقرر کیا گیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۹۱)

۱۸۲۰ء: افغان جدونوں کے تین تپے، سالار، حسن زئی اور منصور سندھ پار کر کے دھمتوڑ، نواں شہر اور مانگل پر قابض ہو گئے۔

۱۸۲۱ء: میں جنگ ڈنگی ہوئی۔ بمقام موٹہ۔ حاکم سنگھ اور غلام خان ترین کے درمیان سکھوں کو شکست ہوئی۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۳۲۱)

۱۸۲۱ء: امر سنگھ مجھیٹھیا حاکم ہزار ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۹۱)

امر سنگھ مجھیٹھیا نے کرڑالوں پر حملہ کر دیا۔ امر سنگھ مجھیٹھیا، ڈھونڈ، سمندر ال، چوکیال کے ہاتھوں سمندر کٹھا میں قتل ہوا۔ تین دن تک اس کی لاش سمندر کٹھا میں پڑی رہی۔ اس کے بعد رنجیت سنگھ نے ایک بڑی فوج مائی سدا کور اور کنور سنگھ مقرر کر کے بھیجی۔

۱۸۲۱ء: جنگ مانگل ۱۸۲۱ء میں سکھوں اور مسلمانوں کے درمیان ہوئی گورنر کشمیر ہری سنگھ نلوہ منظم فوج کے ساتھ کشمیر سے لاہور جا رہا تھا۔ مانگل کے مقام پر جدونوں اور دیگر قبائل نے اس کا راستہ روک لیا۔ ہری سنگھ نے کافی سمجھانے کی کوشش کی کہ وہ لاہور جا رہا ہے۔ اس کا جھکا کوئی ارادہ نہیں مگر جدونوں نے لائے ہوئے مال سے مالیہ ادا کرنے کا اصرار کیا جس پر جنگ ہوئی اس وقت مجاہدین کی تعداد ۴۰۰ تھی۔ سکھوں نے مکانوں کو آگ لگا دی۔ جدون علاقہ پر تادان جنگ ڈال دیا۔ مانگل، نواں شہر اور دھمتوڑ اور رجوعیہ کے ہر گھرانے پر ساڑھے پانچ روپے تادان مقرر کیا جو خانہ شماری کر کے وصول کر لیا گیا۔

۱۸۲۱ء: ہیبت خان کے سرپرستار رکھی گئی اور حبیب اللہ خان کو سرپرست مقرر کیا گیا۔ ہیبت خان کی وفات پر اس کا چچا حبیب اللہ خان حاکم پکھلی ہوا جو مظفر آباد کی جنگ میں مارا گیا۔ اس کے نام پر گڑھی حبیب اللہ جگہ کا نام رکھا گیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۹۱)

۱۸۲۱ء: مکھن سنگھ کے قتل کے بعد حکم سنگھ حاکم ہزارہ ہوا۔ دوست محمد خان ترین اس کا سردار ہوا۔ موضع موٹہ اور سلطان پور کے درمیان ۱۸۲۱ء میں جنگ ہوئی۔ طاقت زیادہ تھی۔ حکم سنگھ واپس اٹک چلا گیا اس کے بعد دیوان رام دیال ہزارہ پہنچا۔ ناڑہ میں اس کا معرکہ تربیلہ کے پٹھانوں، یوسف زئیوں اور سری کوٹ کے مشوانیوں، سید خانیوں سے ہوا، دیوان رام دیال مارا گیا۔

۱۸۲۲ء: سردار ہری سنگھ نلوہ ۱۸۲۲ء تا ۱۸۲۳ء تک حاکم ہزارہ رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۹۱)

ہری سنگھ نلوہ اور محمد خان ترین کے مابین اختلافات بڑھے۔ ہری سنگھ کو شکست ہوئی۔ قلعہ شنکیاری پر

- ملکی لوگوں نے حملہ کر کے فتح کر لیا۔ قلعہ در بند بھی ملکی لوگوں، تنولیوں اور پٹھانوں نے حملہ کر کے فتح کیا۔ نواں شہر کے قلعے پر جدونوں نے حملہ کر دیا۔ سکھوں نے نواں شہر کو آگ لگا دی۔ دوسری دفعہ پھر سکھوں نے آگ لگائی، تیسری بار تحریک آزادی کے وقت ہندوؤں کے مکانوں کو آگ لگائی گئی۔
- ۱۸۲۳ء: مہاراجہ رنجیت سنگھ نے ہری سنگھ نلوہ کو ہزارہ کا گورنر مقرر کیا۔ اس نے ہری پور کا شہر بسایا قلعہ ہرکش گڑھ کی بنیاد رکھی۔ (ہزارہ گزیٹیر ۸۲-۱۸۸۳ء ص ۲۱۳) (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۹۲)
- ۱۸۲۴ء: ہری سنگھ نلوہ نے ناڑہ کے مقام پر لشکر کشی کی تو اسے مشوانیوں، سید خانیوں اور اتمان زئیوں کے ہاتھوں شکست ہوئی۔
- ۱۸۲۵ء: نجف خان ۱۸۲۵ء سے ۱۸۶۳ء تک حاکم پوٹھوہار رہا۔ (تاریخ گلکھڑاں ص ۴۱۳)
- ۱۸۲۷ء: مہان سنگھ حاکم ہزارہ رہا اس کی حکومت ۱۸۳۱ء تک رہی۔
- ۱۸۲۷ء: پھلڑوہ جو پائندہ خان کی جاگیر میں تھا ہری سنگھ سے پائندہ خان کی جنگ ہوئی۔ پائندہ خان نے ہری سنگھ کو بھگا دیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۱۳۲)
- ۱۸۲۸ء: غلام خان پسر محمد خان ۱۸۲۸ء سے ۱۸۴۹ء تک حکمران میدان ہزارہ رہا۔ میجر ایبٹ کے ہاتھوں گرفتار ہوا۔ انک اور الہ آباد میں قید ہوا آخر اسے پھانسی کی سزا ہوئی۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۹۰)
- ۱۸۲۸ء: ہری سنگھ نلوہ دوسری دفعہ ہزارہ آیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۱۳۲)
- ۱۸۳۱ء: مارچ ۱۸۳۱ء سکھوں کا معرکہ بالاکوٹ میں سید احمد سے ہوا جس کے نتیجے میں سید احمد شہید اور اسماعیل شہید نے ۶ مئی ۱۸۳۱ء کو جام شہادت نوش کیا۔ (ماہنامہ ۶۵)
- ۱۸۳۱ء: ہری سنگھ نے گلکھڑوں کے سرداروں کو اپنے علاقے سے اس بناء پر بے دخل کر دیا کہ انہوں نے خراج کی رقم ادا نہ کی تھی، ہری سنگھ نلوہ نے خانپور میں قلعہ تعمیر کر کے یہ خطہ اپنے قبضے میں لے لیا۔ چھ سال تک وہ ڈھونڈ اور کر ڈال کے علاقے میں جہاں انہوں نے پناہ لے رکھی تھی اپنے پرانے علاقے میں آ کر شورش کرتے رہے۔ (ہزارہ گزیٹیر ص ۱۳۲)
- اسی سال خانپور کا علاقہ ہزارہ کے ساتھ لگا دیا گیا۔
- ۱۸۳۳ء: ۱۸۳۳ء سے ۱۸۳۳ء تک ہری پوری ہزارہ کا صدر مقام رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۱۶۵)
- ۱۸۳۳ء: نجیب اللہ خان کا بیٹا ہیبت خان ۱۸۳۳ء میں حاکم ہوا اس کی وفات کے بعد اس کا چچا حبیب اللہ خان حاکم ہوا جو ۱۸۳۵ء میں مظفر آباد کی جنگ میں مارا گیا۔
- ۱۸۳۶ء: ستوڑہ کا قلعہ تعمیر ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۱۷۰)
- ۱۸۳۷ء: سردار تیجا سنگھ حکمران ہزارہ ہوا۔ ۱۸۳۱ء تک حاکم ہزارہ رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۱۸۱)
- ۱۸۳۷ء: ہری سنگھ نلوہ جمرود کی لڑائی میں مارا گیا۔ (ہزارہ گزیٹیر ص ۱۳۵)

- ۱۸۳۱ء: پیارا سنگھ ۱۸۳۱ء سے ۱۸۳۳ء تک حاکم ہزارہ رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۹۸)
- ۱۸۳۱ء: ۱۸۳۱ء کنور پرتاب کشمیر کے راستے ہزارہ آیا۔ اس نے گلاب سنگھ کو ان دونوں علاقوں کا گورنر بنا دیا۔ لاہور واپسی پر گلاب سنگھ کو اپنے ساتھ لے گیا اور اس کی جگہ اس کے نائب ارنیل سنگھ نے گورنر کے فرائض سنبھالے۔ (ہزارہ گزیٹ، ص ۱۳۶)
- ۱۸۳۱ء: پیارا سنگھ ۱۸۳۱ء سے ۱۸۳۳ء تک حاکم ہزارہ رہا۔
- ۱۸۳۱ء: ۲ جون ۱۸۳۱ء کو دریائے سندھ میں عظیم سیلاب آیا۔ سکھ فوج پائندہ خان کے خلاف سرگرم تھی۔ اس سیلاب میں سکھ فوج دریا کے کنارے گاؤں اور پائندہ خان کا گاؤں امب پانی بہا کر لے گیا۔ پائندہ خان تنول کی طرف اور سکھ ہری پور کی طرف واپس آ گئے۔ (ہزارہ گزیٹ، ص ۱۹۲، ص ۳۰)
- ۱۸۳۱ء: پرتاب سنگھ کو کشمیر اور ہزارہ دیا گیا اور گلاب سنگھ کو گورنر شہر بنایا گیا۔ (ہزارہ گزیٹ، ص ۸۳، ص ۳۰، ص ۱۸۲)
- ۱۸۳۱ء: ۱۸۳۱ء اور ۱۸۳۲ء میں پرتاب سنگھ نے اپنے ساتھیوں کے مشورے سے پھلوہ کا علاقہ پائندہ خان کے بھائی مدت خان کو دے دیا۔ دوریا ستیں بن گئیں پھلوہ اور امب۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۱۸۴)
- ۱۸۳۳ء: پائندہ خان نواب آف امب فوت ہو گیا اس کا بیٹا جہان داد خان حاکم ریاست امب ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۱۸۴)
- ۱۸۳۳ء: ستمبر ۱۸۳۳ء شیر سنگھ اور پرتاب سنگھ لاہور میں قتل کر دیئے گئے۔ نوجوان دلپ سنگھ کی طرف سے دربار حکومت اپنے ہاتھ میں لے لی اور ہزارہ کی حکومت اپنے ہاتھ میں لیتے ہوئے دیوان مولراج دیوالیہ کو ارنیل سنگھ کی ہزارہ بھیجا۔ (ہزارہ گزیٹ، ص ۱۳۶)
- راجہ گلاب سنگھ ڈوگرہ اپنے نائب ارنیل سنگھ کے ساتھ ۱۸۳۳ء تک حاکم رہا۔ (تاریخ ہزارہ، ص ۲۹۲)
- مفتی پنوں از طرف راجہ ہیرا سنگھ ۱۸۳۳ء چند ماہ کے لیے حاکم مقرر ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۱۸۵)
- ۱۸۳۳ء: دیوان مولراج دوسری دفعہ ۱۸۳۳ء تا ۱۶ اپریل ۱۸۳۶ء تک حاکم رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۹۲)
- ۱۸۳۵ء: سر بلند خان کی وفات کے بعد نواب خان تنولی ریاست تنول کا حکمران ہوا۔ (الافغان تنولی، ص ۱۳۷)
- ۱۸۳۵ء: سکھوں کی حکومت کمزور پڑ گئی۔ ہری پور شہر بہ عہد مولراج حاکم ہزارہ ۱۸۳۵ء جلا دیا گیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۶۲۵)
- ۱۸۳۶ء: حیدر بخش خان ۱۸۳۶ء سے ۱۸۶۵ء حاکم پوٹھوہار مقرر ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۸۸)
- ۱۸۳۶ء: سکھوں اور انگریزوں کی درمیان پہلی جنگ ہوئی۔ ۱۸ مارچ ۱۸۳۶ء کو سکھ دربار اور انگریزی حکومت میں صلح اور معاہدہ امن طے پا گیا۔ (ہزارہ گزیٹ، ص ۱۳۸)
- ۱۸۳۶ء: ۲۲ مئی ۱۸۳۶ء کو مہاراجہ گلاب سنگھ کو ہزارہ مع کشمیر دے دیا گیا۔ اس کی جانب سے دیوان ہر چند ۲۲ مئی ۱۸۳۶ء تک حاکم رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۹۲)

- ۱۸۳۶ء: بخشی ہری سنگھ کا تک ۱۸۳۲ء تا ۱۸۳۷ء تک حاکم رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۹۲) اس کے بعد چتر سنگھ سے میجر ایبٹ بطور مشیر اور سردار جھنڈا سنگھ نائب ناظم مقرر ہوئے۔ یہ سنگھ حکومت کے آخری حکمران تھے۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۹۲)
- ۱۸۳۷ء: کلیم جون ۱۸۳۷ء ایبٹ ہزارہ میں داخل ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۷۱۲)
- ۱۸۳۷ء: ہزارہ کا سرسری بندوبست سنگھ دربار کے حکم سے میجر ایبٹ نے کیا۔
- ایبٹ۔ ضلع ہزارہ اور علاقہ مہاراجہ گلاب سنگھ کی جد بندی کرنے آیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۵۷)
- ۱۸۳۷ء: گلاب سنگھ نے لاہور دربار سے درخواست کی کہ جموں اور کشمیر کا علاقہ دیا جائے اور ہزارہ واپس لیا جائے۔ (ہزارہ گزیٹ، ص ۱۴۰)
- ۱۸۳۸ء: کرنل کنارا ۳۱ جولائی ۱۸۳۸ء کو سکھوں کے ہاتھوں مارا گیا اور سردار چتر سنگھ کے حکم سے مارا گیا۔ یہ امریکی سکھوں کے توپ خانے کا انچارج تھا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۲۰)
- ۱۸۳۸ء: ریاست لوہڑتاول آزاد ہو کر انگریزوں کے قبضہ میں آگئی۔ (الافغان ٹولی، ص ۳۱۵)
- ۱۸۳۸ء: میجر ایبٹ نے ۲۳ مئی ۱۸۳۸ء کو اپنا کمپ کچھی تاول میں لگایا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۱۹)
- ۱۸۳۹ء: ۲۹ مارچ ۱۸۳۹ء کو انگریزوں نے پنجاب کو برطانوی حکومت میں شامل کیا تو جیمز ایبٹ ہزارہ کا پہلا ڈپٹی کمشنر بنا۔ اس وقت اس کا صدر مقام ہری پوری تھا۔ (ترجمان خدام اہل بیت، ص ۳۱)
- ۱۸۳۹ء: ۱۸۳۹ء سے ۱۹۳۷ء تک انگریزوں کی حکومت ہزارہ پر رہی۔ (تاریخ ہزارہ، ص ۲۹۸)
- انگریزوں نے ہزارہ پر اقتدار حاصل کیا اس وقت اس کی حدود اٹک اور راولپنڈی تک تھیں۔ (تاریخ ہزارہ، ص ۳۸)
- اس وقت ہزارہ کی دو تحصیلیں تھیں۔ تحصیل ہری پور اور تحصیل مانسہرہ۔
- ۱۸۳۹ء: میں ہری پور میں ایک سرکاری اور ایک پرائیویٹ سرائے تھی۔ (ہزارہ گزیٹ، ص ۸۳-۱۸۸۳ ص ۲۱۳)
- ۱۸۵۳ء: ہزارہ کا دارالخلافہ دہمتوڑ نواں شہر میں مقرر ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۷۳)
- ۱۸۵۳ء: ایبٹ مئی ۱۸۵۳ء کو تبدیل ہو گیا اور میجر ایڈورڈ ڈپٹی کمشنر ہوا۔ اس نے پہلا کام یہ کیا کہ میدان رش کے جنوب میں ایک چھاؤنی قائم کی اور اس کا نام ایبٹ آباد رکھا۔ ایبٹ آباد شہر کی بنیاد رکھی۔ (ہزارہ گزیٹ، ص ۱۸۸۳-۲۱۱) (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۹۲)
- ۱۸۵۵ء: میجر ایڈورڈ کے احکامات کے تحت کاغان کے سادات کو واپس کاغان میں لوٹنے کی اجازت مل گئی۔ (ہزارہ گزیٹ، ص ۱۶۱)
- ۱۸۵۶ء: انگریزوں کا کاغان پر قبضہ ہو گیا۔
- ۱۸۵۷ء: جنگ آزادی شروع ہو گئی جسے انگریزوں نے خدر کا نام دیا۔

۱۰ جون ۱۸۵۷ء کو ۵۵ دیسی انفٹری ہوتی مردان سے باغی ہو کر سوات میں داخل ہوئی۔ ۲۸ جون میجر پچر کو اطلاع ملی کہ چھ سو باغی الائی کی سرحد پر پہنچ گئے ہیں۔ ۲۲ جون کو باغی کونلش سے روانہ ہوئے جب انہیں معلوم ہوا کہ راستہ روکا ہوا ہے تو وہ موسیٰ کے مصلے کے راستے جھیل لولو سر کے قریب ایک گہرے نالے میں داخل ہو گئے۔ یہاں سے یہ راستہ کشمیر کو جاتا تھا لیکن سال کے اس حصے میں یہ راستہ بند ہو جاتا ہے۔ بہت سے لوگ تھکے ہوئے تھے پاؤں سوجھے ہوئے تھے ان کو پوربی ناڑ کٹھا میں پکڑ لیا گیا۔ ۱۱۲۳ افراد قید ہوئے ۲۳ بھاگ گئے جن میں بعض کو مختلف مقامات پر پھانسی دی گئی۔

۱۸۵۷ء: جہاندا خان نواب آف امب ۷ نومبر ۱۸۵۷ء کو کشتی میں دریائے سندھ عبور کرتے ہوئے فوت ہوا

اس کا بیٹا محمد اکرم خان نوبرس کی عمر میں خان بنا۔ (ہزارہ گزیٹیر ص ۱۹۳)

۱۸۵۷ء: خانس پور میں گورافوج کی چھاؤنی بنائی گئی۔ ۱۸۵۷ء کے بعد تھیا گلی کی سڑکیں بنیں۔ مری کی ڈھونڈ قوم نے شورش کی تو خانس پور میں چھاؤنی بنائی گئی۔

۱۸۵۵ء: جہاندا خان کی وفات کے بعد اس کا بیٹا محمد اکرم خان نواب آف امب ہوا۔ ۱۹۰۷ء تک حاکم امب رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۹۰)

۱۸۷۲ء: ہری پور میں ہسپتال بنا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۵۶۳)

۱۸۷۵ء: غالباً ۱۸۷۵ء کو البرٹ اینگلو سنکرت سکول ایبٹ آباد میں بنایا گیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۶۲۱)

۱۸۶۰ء: فیروز خان ۱۸۶۰ء سے ۱۸۷۲ء تک حکمران پوٹھو ہار رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۲۸۸)

۱۸۶۰ء: تحصیل اٹک کا ایک گاؤں کیمیل پور تحصیل ہری پور میں شامل کر دیا گیا۔

۱۸۶۱ء: ریلوے کا قیام عمل میں آیا۔

۱۸۶۲ء: ایبٹ آباد میں مڈل سکول کھولا گیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۵۷۲)

۱۸۶۵ء: جہاندا خان ۱۸۶۵ء سے ۱۹ نومبر ۱۹۰۲ء تک حاکم خانپور رہا۔ (تاریخ گلگھڑواں، ص ۴۴۰)

۱۸۶۸ء: پہلا ریگولر بندوبست ہوا جو ۱۸۷۲ء تک رہا۔

۱۸۷۰ء: گلیات میں چھاؤنیوں اور پہاڑی تفریحی مقامات کے قیام سے ہزارہ بیرونی دنیا سے قریب آ گیا۔

(تاریخ ہزارہ، ہزارہ گزیٹیر ص ۱۶۳)

۱۸۷۲ء: ہزارہ کا بندوبست کیپٹن ویس Vace کی نگرانی میں ہوا۔ ایبٹ آباد کے دیہات کی تعداد ۵۳۵ تھی۔ پرائمری سکول بحالی بنا۔

۱۸۷۲ء: سول ہسپتال ایبٹ آباد کے وسط میں تھی ایک مختصر سی عمارت تھی۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۵۶۳)

۱۸۷۳ء: ایبٹ آباد کو تحصیل کا درجہ دیا گیا ہزارہ کی تین تحصیلیں ہو گئیں۔ (ہری پور، نامبرہ اور ایبٹ آباد۔ ہزارہ

گزیٹیر ص ۱۹۸۳-۳)

- ۱۸۷۵ء: ایبٹ آباد میں انگریزی مڈل سکول بنا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۵۷۲)
- ۱۸۷۸ء: پھلوہ کی ریاست پائندہ خان نے اپنے بھائی مدت خان کو دے دی۔ مدت خان نواب آف پھلوہ فوت ہوا اس کی جگہ اس کا بیٹا عبداللہ سردار بنا۔ (ہزارہ گزیٹیر، ص ۱۹۶)
- ۱۸۸۲ء: انجمن اسلامیہ ایبٹ آباد کی بنیاد ثقہ حضرات کی روایت کے مطابق ۱۸۸۲ء ہے۔ اصل ریکارڈ ۱۹۳۵ء کی آتش زدگی میں جل گیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۶۱۳)
- ۱۸۸۸ء: عبداللہ خان کا بیٹا عبدالرحمن خان نواب آف پھلوہ ہوا۔ (ہزارہ گزیٹیر، ص ۱۹۶)
- ۱۸۹۲ء: ۱۸۹۲ء سے ۱۸۹۳ء کے درمیان حسن ابدال اور ایبٹ آباد کے درمیان سڑک کو پختہ کر دیا گیا۔ پرائمری سکول مانسہرہ بنا۔ (ہزارہ گزیٹیر، ص ۱۶۳)
- ۱۸۹۲ء: ۱۸۹۲ء سے ۱۸۹۳ء تک حیدر زمان خانپور کا گدی نشین رہا۔ (تاریخ گلگت، ص ۲۷۶)
- ۱۸۹۳ء: حکومت برطانیہ نے خیرہ گلی کوراو لپنڈی کے ساتھ شامل کر دیا۔ (الافغان جردن، ص ۳۷۹)
- ۱۸۷۸ء: تحصیل تھانہ اور جیل ۱۸۷۸ء میں مکمل ہوئے۔ میجر برسفورٹ لیوٹ آر۔ ای نے اس کی عمارت بنوائی۔ (ہزارہ گزیٹیر، ص ۲۱۱-۱۸۸۳)
- ۱۸۹۵ء: ۱۸۹۵ء سے ۱۸۹۸ء کے درمیان کاغان سے چلاس تک سڑک تعمیر کی گئی اس طرح ہزارہ میں نقل و حرکت کی کمی کی شکایت دور ہو گئی۔ (ہزارہ گزیٹیر، ص ۱۶۳)
- ۱۸۹۵ء: شہزادہ مسجد ایبٹ آباد بنائی گئی۔ (کتبہ ۱۳۱۲ ہجری مطابق ۱۸۹۵ء)
- ۱۸۹۶ء: کیپٹن جیمز ایبٹ فوت ہو گیا۔ (مانسہرہ، ص ۹۲)
- ۱۸۹۷ء: عبدالرحمن خان کا بیٹا عطا محمد خان نواب آف پھلوہ بنا۔ (ہزارہ گزیٹیر، ص ۱۹۶)
- ۱۸۹۹ء: کاکول میں جنوبی افریقہ کے بوئر (ہالینڈ ڈچ قوم کے افراد) کے قیدیوں کی رہائش کے لیے بارکیں بنائی گئیں جو ۱۸۹۹ء میں یہاں لائے گئے تھے۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۶۲۳)
- ۱۹۰۰ء: ۱۹۰۰ء میں گڑھی حبیب اللہ اور کشمیر تک تانگے کی سڑک بنائی گئی۔ (ہزارہ گزیٹیر، ص ۱۶۳)
- ۱۹۰۰ء: پوری تحصیل اٹک کو ضلع راولپنڈی سے الگ کر کے ضلع ہزارہ میں شامل کر دیا گیا۔ (خدا م اہل بیت ایبٹ آباد، ص ۳۱)
- ۱۹۰۱ء: صوبہ سرحد کا قیام عمل میں آیا۔ لارڈ کرزن نے اس کا نام شمال، مغربی، سرحدی صوبہ (NWFP) رکھا۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستان، ص ۵۳۸)
- انگریزوں نے اپنے سیاسی اغراض و مقاصد کے حصول کے لیے ہزارہ کو پنجاب سے الگ کر کے پشتون علاقہ صوبہ سرحد سے ملا دیا۔ صوبہ سرحد بن جانے کے بعد تحصیل اٹک کوراو لپنڈی کے ساتھ ملا دیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۳۸)

- ۱۹۰۱ء: دوسرا بندوبست ۱۹۰۱ء میں ہوا اور ۱۹۰۲ء میں ختم ہوا۔
- ۱۹۰۲ء: محمد اکرم خان کے بعد اس کا بیٹا خان زمان خان نواب آف امب ہوا۔ (لنڈی مسلمانی قائم ہوئی گزیٹ میں ص ۸۳)
- ۱۹۰۳ء: گورنمنٹ ہائی سکول منگلور بنا۔
- ۱۹۰۳ء: جامع مسجد ایبٹ آباد کے پانچویں امام مولانا محمد عبدالرحمن گنجوی کوٹ نجیب اللہ مقرر ہوئے اور ۱۹۲۲ء تک خطیب رہے۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۶۱۸)
- ۱۹۰۳ء: ۹ نومبر ۱۹۰۳ء ممتاز عالم دین مولانا محمد عبدالرحمن گنجوی وفات پا گئے۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۶۱۸)
- ۱۹۰۳ء: انجمن اسلامیہ رحمانیہ ہری پور کی بنیاد خواجہ عبدالرحمن چھوہر شریف نے ۱۹۰۳ء میں رکھی۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۶۲۶)
- ۱۹۰۴ء: میں علامہ اقبال ایبٹ آباد آئے۔ ابر کے عنوان سے ایک نظم لکھی ”قومی زندگی“ کے عنوان پر ایک لیکچر اسلامیہ سکول موجودہ نمبر ۲ ہائی سکول ایبٹ آباد میں دیا۔ محمد سلطان میر نے انہیں دعوت دی تھی۔ (اقبال اور ہزارہ، ص ۵۸)
- ۱۹۰۵ء: اپریل ۱۹۰۵ء میں زلزلہ آیا۔ ۵۰۰۰ جانیں ضائع ہوئیں۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۵۳۴)
- ۱۹۰۷ء: محمد اکرم خان نواب آف امب فوت ہوا اس کا بیٹا محمد فرید خان نواب ہوا۔ اس کی وفات ۲۱ دسمبر ۱۹۷۰ء کو ہوئی۔ یہ خاندان گمنامی میں چلا گیا۔
- ۱۹۰۸ء: ایبٹ آباد میں ہائی سکول بنا۔ (تاریخ ہزارہ شیر بہادر پی، ص ۲۹۰)
- ۱۹۰۹ء: منشو مارلے اصلاحات نافذ ہوئیں۔
- ۱۹۰۹ء: نومبر ۱۹۰۹ء میں شہزادہ بخارا ایبٹ آباد میں وفات پا گئے۔
- ۱۹۱۱ء: تنسیخ بنگال کا واقعہ پیش آیا۔
- ۱۲ جنوری ۱۹۱۱ء: انجمن اسلامیہ پکھلی کی بنیاد رکھی گئی ۱۹۳۶ء تک قائم رہی۔ (الافغان جدون ص ۲۸۴) ۲۶ مئی ۱۹۱۱ء میں منشی قلندر خان تنولی نے ایبٹ آباد سے ایڈورڈ گزٹ شائع کیا جو دو سال تک جاری رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۴۶۵)
- ۱۹۱۲ء: ایبٹ آباد کے سکول سرکاری تحویل میں آ گئے اس سے پہلے ڈسٹرکٹ بورڈ کی تحویل میں تھے۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۵۷۳)
- جامع مسجد چوک بازار ہری پور بنی پہلے چھوٹی سی مسجد تھی۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۶۲۸)
- ۱۹۱۳ء: حسن ابدال سے حویلیاں تک ریلوے لائن لائی گئی۔ ۷ نومبر ۱۹۱۳ء کو چالو ہوئی۔ (اقبال اور ہزارہ، ص ۳۷)
- ۱۹۱۴ء: جنگ عظیم اول شروع ہوئی جو کہ ۱۹۱۸ء تک جاری رہی۔ ہزارہ کے مختلف علاقوں سے افراد اس جنگ

میں شریک تھے۔ نواں شہر کے گاؤں سے ۶۳ افراد بھیجے گئے جن میں سے ۱۰ مارے گئے۔ (کتبہ کمیٹی چوک نواں شہر)

ہری پور میں لکشمی خالصہ ہائی سکول بنایا گیا۔ (تاریخ ہزارہ، پنی، ص ۶۲۰) :۱۹۱۸ء

یہ ہری پور میں پہلا ہائی سکول تھا جو کہ موجودہ نمبر ۱ گورنمنٹ ہائی سکول ہری پور کہلاتا ہے۔

رولٹ ایکٹ پاس ہوا۔ اس کی سب سے زیادہ مخالفت ہزارہ میں ہوئی۔ مولوی محمد اسحاق مولوی محمد عرفان۔ غلام رسول سواتی اس کے روح رواں تھے۔ :۱۹۱۹ء

جلینا نوالہ باغ امرتسر کا خوفناک حادثہ پیش آیا۔ بریگیڈ جنرل ڈائر نے پرامن جلوس پر گولیاں چلائیں۔ مرنے والوں کی تعداد ۳۷۹ اور ۱۱۳ زخمی ہوئے۔

تحریک خلافت چلی۔ یہ ترکی کی سالمیت کو قائم رکھنے کے لیے چلائی گئی۔ ۱۹۲۳ء تک جاری رہی۔ ہزارہ کے علماء نے اس میں بڑھ چڑھ کر حصہ لیا۔ مانسہرہ اس میں پیش پیش تھا۔ عوام کو دبانے کے لیے انگریزوں نے مانسہرہ میں مارشل لاء بھی لگایا۔

سید محمود شاہ ۱۹۱۹ء میں ڈھینڈہ ہری پور میں وفات پا گئے۔ (تاریخ ہزارہ، پنی، ص ۵۰۵)

مولانا غلام رسول ساکن بھہ انتقال فرما گئے۔ (تاریخ ہزارہ، پنی، ص ۵۰۳) :۱۹۲۱ء

کیم اگست مانسہرہ میں عدم تعاون تحریک کا آغاز ہوا خود انگریزی مسز ایورٹ لکھتا ہے ہزارہ کی تحصیل مانسہرہ نے حکومت برطانیہ کو تسلیم کرنے سے انکار کر دیا تھا۔ :۱۹۲۰ء

مولانا محمد اسحاق خطیب جامع مسجد ایبٹ آباد مقرر ہوئے۔ ۱۹۷۱ء تک خطیب رہے۔ (تاریخ ہزارہ، پنی، ص ۶۲۰) :۱۹۲۲ء

سعید احمد نے ۱۹۲۳ء میں کنگ ایڈورڈ کالج لاہور سے ڈاکٹری کی سند لی لیکن ہزارہ کا اولین ڈاکٹر ہونے کا اعزاز ڈاکٹر میجر رحمت اللہ قریشی کو حاصل ہے جو کہ انگلستان میں شاہی معالج تھے۔ گول میز کانفرنس کے دوران علامہ اقبال کا علاج انہوں نے ہی کیا تھا۔ (اقبال اور ہزارہ ص ۱۹۴)

اسکندر مرزا (سابق گورنر جنرل) انڈین پولیٹیکل سروے کے لیے منتخب ہوئے اور ایبٹ آباد، بنوں، نوشہرہ اور ٹانک میں بطور اسٹنٹ کمشنر کام کیا۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا، ص ۲۰۲)

جنوری ۱۹۲۶ء میں ملک محمد میر عالم ساکن بھہ نے راولپنڈی سے ”ترجمان سرحد“ شائع کیا۔ (تاریخ ہزارہ، پنی، ص ۴۶۶)

گوہر الرحمن خان کا شعری دیوان ”دیوان گوہر امان“ لاہور سے شائع ہوا انہیں ہزارہ کا پہلا شاعر ہونے کا شرف حاصل ہے۔ (سہ ماہی شعر و سخن مارچ مئی ۲۰۰۷ء ص ۶)

بمقام شنو وادی کاغان ٹراوٹ مچھلی کا فارم بنایا گیا۔ (مانسہرہ ص ۱۱۵، ۲۹) :۱۹۲۷ء

صوبہ سرحد میں ”سرخ پوش“ تحریک کا آغاز ہوا۔ (الافغان جدون ص ۴۸۴) :۱۹۲۹ء

- قائد اعظم نے نہرو رپورٹ کے جواب میں ۱۴ نکات پیش کیے۔
 جولائی ۱۹۲۹ء انجمن اصلاح ڈھونڈ قائم ہوئی۔ (الافغان جدون ص ۳۹۰)
- ۱۹۳۰ء: علامہ اقبال نے خطبہ الہ آباد دیا جس میں جداگانہ ریاست کا مطالبہ تھا۔
 ضرغام اللہ نے راولپنڈی سے ”مظلوم“ شائع کیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۴۷۷)
- ۱۹۳۱ء: فقیرا خان فقیرا جدون نے ایبٹ آباد سے ”اسرار سرحد“ جاری کیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۴۷۷)
- ۱۹۳۱ء: قاضی عزیز الرحمن ساکن سرائے صالح نے ہفت روزہ ”پیغام سرحد“ شائع کیا۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۴۷۸)
- ۱۹۳۲ء: ایسا مسجد نواں شہر ایبٹ آباد کاسنگ بنیاد رکھا گیا۔
 انجمن اسلامیہ ہری پور ۱۹ اکتوبر ۱۹۳۲ء میں قائم ہوئی۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۶۲۶)
- مولانا غلام ربانی لودھی نے ماہنامہ ”ترجمان“ سرائے صالح سے شائع کیا جو ۱۹۳۲ء تک جاری رہا۔
 (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۴۸۱)
- صوبہ سرحد کو گورنری صوبہ کا درجہ دیا گیا۔ (الافغان جدون ص ۴۷۹)
- ۱۵ دسمبر ۱۹۳۳ء ہری پور عید گاہ کی تعمیر کاسنگ بنیاد خانی زمان خان والئی ریاست امب نے رکھا۔
 غلام خان ترین پانڈک نے اپنی زمین مفت دی۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۶۲۹)
- بنگ مسلم ایسوسی ایشن نواں شہر ۱۹۳۳ء میں خوشحال خان آفریدی عرف راشد نے قائم کی۔ (الافغان
 جدون، ص ۴۸۷)
- ۱۹۳۳ء: غازی عبدالقیوم شہید ساکن غازی نے گستاخ رسول نھورام کو کراچی میں قتل کر دیا جس کی پاداش میں
 انہیں پھانسی کی سزا ہوئی۔ پھانسی کی سزا قبول کی مگر گستاخی برداشت نہیں کی۔ (اقبال اور ہزارہ ص)
- ہفت روزہ ”نوجوان افغان“ لالہ محمد اکبر قریشی نے ہری پور سے شائع کیا جو ۱۹۳۸ء تک جاری رہا۔
 (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۴۷۶)
- ۱۹۳۵ء: مولانا قمبر علی گھنول جلال آباد میں شہید ہو گئے۔
- میر ولی اللہ ایبٹ آبادی کا اردو دیوان ”گل بانگ“ شائع ہوا۔ ہزارہ میں دوسرے نمبر پر ہیں مگر ایبٹ
 آباد میں پہلے صاحب دیوان شاعر ہیں۔ (سہ ماہی شعر و سخن مارچ مئی ۲۰۰۰ ص ۶)
- ۱۹۳۵ء: ۱۵ جولائی ۱۹۳۵ء میں ایبٹ آباد میں آگ لگ گئی کافی نقصان ہوا۔ (بانگ حرم پشاور)
- ۱۹۳۶ء: حاجی فقیر خان مانسہرہ ایم ایل اے منتخب ہوئے۔ قرارداد مقاصد انہوں نے پیش کی تھی۔
- جون ۱۹۳۶ء ہفت روزہ ”پاکستان“ ایبٹ آباد سے شائع ہوا جس کے ایڈیٹر غلام حسین کاظمی تھے۔
 (انسائیکلو پیڈیا پاکستان ص ۳۴۰)
- ۱۹۳۷ء: انتخابات ہوئے۔ مولوی محمد اسحاق اور مولوی محمد عرفان کو انتخابات کے بعد وطن لوٹنے کی اجازت ملی۔

- ۱۹۳۸ء: ”نوجوان سرحد“ تاج محمد خان طاہر خیل نے ۱۹۳۸ء میں جاری کیا جو ۱۹۷۳ء تک جاری رہا۔ (تاریخ ہزارہ، پنی ص ۴۷۶)
- ۱۹۳۹ء: ۱۱۳ اپریل مولوی محمد عرفان سمبلی میں فوت ہو گئے۔
- ۱۹۳۹ء: دوسری جنگ عظیم شروع ہوئی۔ ۱۹۴۵ء تک جاری رہی۔
- ٹی بی ہسپتال ڈاؤر کے مقام پر بنائی گئی۔ (مانسہرہ ۳۷)
- سردار بہادر خان ہزارہ کے ضمنی انتخابات میں ممبر سرحد منتخب ہوئے۔
- مولانا محمد عرفان پکھوال مانسہرہ میں وفات پا گئے۔ (تاریخ ہزارہ، پنی ص ۵۰۸)
- ۱۹۴۰ء: قرارداد لاہور منظور ہوئی۔
- ریاستی مسلم لیگ ۱۹۴۰ء میں اپر تناول میں قائم ہوئی (الافغان جنوری ص ۲۹۸)
- ۱۹۴۱ء: ”انکشاف“ فقیر خان جدون نے ایبٹ آباد سے شائع کیا۔ (تاریخ ہزارہ، پنی ص ۴۷۷)
- ۱۹۴۳ء: سردار بہادر خان ۱۹۴۳ء میں سرحد اسمبلی کے سپیکر رہے۔
- اصغر سودائی نے ایک مشہور شعر کہا:
- پاکستان کا مطلب کیا لا الہ الا اللہ
- ۱۲ مئی ۱۹۴۴ء ہری پور میں یتیم خانہ کاسنگ بنیاد محمد فرید خان والئی ریاست امب نے رکھا اور دس ہزار روپے چندہ بھی دیا۔ (تاریخ ہزارہ، پنی ص ۶۲۹)
- ہفتہ روزہ ”الجہاد“ میرٹھس الہدی نے مانسہرہ سے جاری کیا۔ (تاریخ ہزارہ، پنی ص ۴۸۱)
- ۱۹۴۵ء: دوست محمد خان مانسہرہ ایم ایل اے منتخب ہوئے۔ ۱۹۴۵ء کو دیول منصوبہ لارڈ ویول نے پیش کیا۔ (۲۷ مئی ۱۹۴۵ء زلزلہ ہوا شدت ۹.۹ تھی)
- ۱۹۴۵ء: کیپٹن سردار زرین خان نملی میرا اور سردار بہادر خان ہری پور ایم ایل اے منتخب ہوئے۔ سلطان حسن علی خان مسلم لیگ کی طرف سے صوبہ سرحد اسمبلی کے ایم۔ ایل۔ اے منتخب ہوئے۔ محمد فرید خان کامیاب ہوئے۔ وزارت صحت اور کچھ عرصہ وزارت مواصلات کا قلم دان سنبھالا۔ جلال بابا ممبر سرحد اسمبلی منتخب ہوئے۔
- ☆ ۱۰ دسمبر ۱۹۴۵ء میر ولی اللہ ایبٹ آبادی فوت ہو گئے۔ (سہ ماہی شعرو سخن مانسہرہ مارچ ص ۲۰۰)
- ۱۹۴۷ء: ۱۱ فروری ۱۹۴۷ء کو تحریک سول نافرمانی چلی جس میں ایبٹ آباد کے ۱۲۳ افراد اور مانسہرہ کے ۱۱۳ افراد گرفتار ہوئے۔ (الافغان جدون ص ۴۸۵)
- ۱۸ فروری ۱۹۴۷ء ہزارہ کی ایک سکھ دو شیزہ جس کا نام بسنتی دیوی تھا اپنی مرضی سے اسلام قبول کیا اور محمد زمان سے شادی کی جس پر ہندو اور سکھ مشتعل ہوئے۔ محمد زمان کو اغوا کے کیس میں جیل ہو گئی۔

بسنٹی (عائشہ) کو وزیر مہر چند کھنہ کے ہاں بھیج دیا گیا۔ ۲۱ فروری ۱۹۴۷ء کو پشاور مردان، کوہاٹ اور ایبٹ آباد میں جلسے جلوس نکلائے گئے دفعہ ۱۳۴ کی خلاف ورزی ہوئی (تاریخ کوہاٹ ص ۱۷۸) قائد اعظم نے پہلی بار اپنی تقریر کے اختتام پر ”پاکستان زندہ باد“ کہا۔

۳ جون کا منصوبہ ۱۹۴۷ء آزادی ہند کا اعلان تیار ہوا۔ بڑے جلسے جلوس نکالے گئے دفعہ ۱۳۴ کی خلاف ورزی پر کانگریس کے خلاف مظاہرے ہوئے۔ (تاریخ کوہاٹ ۱۹۹۷ ص ۱۷۸) ۱۵ اگست ۱۹۴۷ء زلزلہ ہوا۔ شدت ۲.۲ تھی۔

حکومت برطانیہ نے ۶ تا ۱۷ جولائی ۱۹۴۷ء کو بذریعہ ریفرنڈم صوبہ سرحد کے عوام سے رائے طلب کی کہ وہ ہندوستان کے ساتھ شمولیت چاہتے ہیں یا پاکستان کے ساتھ شامل ہونا چاہتے ہیں۔ صوبے کے رجسٹریڈ ووٹ ۵۷۲۷۹۸ تھے جس میں پاکستان کے حق میں ۸۹۲۴۴ ووٹ آئے تھے۔ (الافغان جدون ص ۴۷۹)

ہزارہ قیام پاکستان کے بعد ۱۹۴۷ء

۱۱ اگست ۱۹۴۷ء کو ہندوستان تقسیم ہوا۔ دنیا کے نقشے پر ایک نیا ملک معرض وجود میں آیا۔ صوبہ سرحد میں ریفرنڈم ہوا۔ اس ریفرنڈم کو کامیاب بنانے کا سہرا ہزارہ کے عوام کے سر ہے۔ ہزارہ کے عوام نے اپنے لیڈر جلال بابا کی قیادت میں قائد اعظم محمد علی جناح کا بھرپور ساتھ دیا ہزارہ جو مشکل گزارہ کہلاتا تھا پاکستان بن جانے کے بعد امن کا گہوارہ کہلانے لگا۔

ہندوستان کے آخری وائسرائے لارڈ ماؤنٹ بیٹن نے پاکستان کی دستور ساز اسمبلی سے خطاب کیا۔ بارہ بجے شب دنیا کے نقشے پر پاکستان ایک آزاد اور خود مختار ملک کی حیثیت سے ابھرا۔ قائد اعظم محمد علی جناح پاکستان کے پہلے گورنر جنرل اور لیاقت علی خان پہلے وزیر اعظم منتخب ہوئے۔

رات کے ٹھیک بارہ بجے پہلے انگریزی اور پھر اردو میں یہ الفاظ فضا میں گونجے۔ یہ پاکستان براڈ کاسٹنگ سروس ہے۔ اردو میں یہ اعلان مصطفیٰ ہمدانی اور انگریزی میں ظہور آزاد نے کیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱)

۱۱ اگست: قائد اعظم محمد علی جناح نے پہلے گورنر جنرل اور لیاقت علی خان نے پہلے وزیر اعظم کی حیثیت سے حلف اٹھایا۔

ہری پور تقسیم ہند کے بعد جلا دیا گیا۔ بیس سال بعد دوبارہ تعمیر ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۶۲۵)

۲۳ اگست: صوبہ سرحد میں خان عبدالقیوم خان اور ان کی کابینہ نے حلف اٹھایا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱)

۱۱ نومبر: بھارتی فضا نیہ نے ہزارہ پر بمباری کی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱)

- ۱۲ دسمبر: ریلوے، تارگھر، ڈاک خانے، نثریاتی ادارے اور بجلی کو قومی تحویل میں دینے کی سفارش کی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۸)
- ۲۲ دسمبر: قائد اعظم نے پاکستان کے پہلے چیف سکاؤٹ کی حیثیت سے حلف اٹھایا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۸)
- ۳۱ دسمبر: بھارت نے مسئلہ کشمیر کے حل کے لیے اقوام متحدہ سے رجوع کر لیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۹)

۱۹۴۸ء

- ۳ جنوری: پاکستان کے نئے کرنسی نوٹ اور سکے جاری ہو گئے۔
- ۶ جنوری: پاکستان کا پہلا بجٹ وزیر خزانہ پنجاب ممتاز دولتانہ نے ۵ کروڑ ۶۰ لاکھ روپے خسارے کا پیش کیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۹)
- ۲۶ جنوری: کاکول میں پاکستان اکیڈمی کا کورس شروع ہو گیا۔ ۲۰ کیڈٹ افسروں کو داخلہ ملا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۰)
- ۹ فروری: کراچی پاکستان کا مستقل دارالحکومت قرار دے دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۱)
- ۱۷ فروری: نئے کرنسی نوٹوں پر "دولت پاکستان" درج کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۱)
- ۲۵ فروری: اردو کو پاکستان کی قومی زبان قرار دے دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۱)
- ۲۸ فروری: پاکستان کا بجٹ پیش کیا گیا۔ پوسٹ کارڈ کی قیمت ۲ پیسے سے بڑھا کر ۳ پیسے کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۱)
- ۱۲ اپریل: قیام پاکستان کے بعد پنجاب یونیورسٹی کے زیر اہتمام میٹرک کا پہلا امتحان شروع ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۳)
- ۲۶ مئی: بھارتی طیاروں نے گڑھی حبیب اللہ پر بمباری کی۔ ۷ دیہاتی شہید ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۵)
- ۱۰ جون: پاکستان کے یادگاری ٹکٹ ڈاک خانوں کو جاری کر دیئے گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۶)
- ۱۲ جون: عوام ہندوستانی نوٹوں کے بدلے جلد از جلد پاکستانی نوٹ حاصل کریں۔ سرکاری اعلان۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۶)
- ۲۵ جون: زاہد حسین کو پاکستان سٹیٹ بینک کا پہلا گورنر مقرر کیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۶)
- ۲۸ جون: آزاد فوج نے بھارتی جہاز مار گرایا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۷)
- ۱۶ جولائی: بھارتی فوج کا ایک اور طیارہ آزاد فوج نے مار گرایا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۷)
- ۱۳ اگست: پاکستان نے پہلا جشن آزادی منایا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۹)
- ۳۱ اگست: آزاد فوج نے ایک اور بھارتی طیارہ مار گرایا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۹)
- ۴ ستمبر: پاکستان کے ایک اور دور روپے والے نوٹوں کی تیاری شروع ہو گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۰)
- ۱۱ ستمبر: بانی پاکستان محمد علی جناح رات ۱۰ بج کر ۲۵ منٹ پر انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۰)
- ۱۲ ستمبر: قائد اعظم محمد علی جناح کو شام ۶ بج کر ۲۰ منٹ پر کراچی میں سپرد خاک کر دیا گیا۔ مولانا شبیر احمد عثمانی نے نماز جنازہ پڑھائی۔ چھ لاکھ افراد تدفین میں شریک ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۰)

خواجہ ناظم الدین نے گورنر جنرل کی حیثیت سے عہدہ سنبھالا اور ۱۶ اکتوبر ۱۹۵۱ء تک اس پر فائز رہے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۰)

۹ نومبر: ضلع ہزارہ میں کونکہ کی بڑی کان دریافت ہوئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۲)
سردار بہادر خان سرحد اسمبلی میں مسلم لیگ پارلیمانی پارٹی کے چیف وہب منتخب ہوئے۔
ایبٹ آباد میں فنی تعلیم کا آغاز ہوا۔
اسی سال گورنمنٹ گرلز سکول بنا۔

۱۹۴۹ء

۶ جولائی: سرحد کے گورنر ایمبروس ڈنڈاس کو ہٹا کر کرنل محمد خورشید کو گورنر بنا دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۵)
۱۸ ستمبر: حکومت سرحد نے اپنا صوبائی صدر مقام نتھیا گلی سے پشاور منتقل کیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۹)
۷ دسمبر: مالاکنڈ کی پن بجلی ہری پور ہزارہ کو سپلائی کرنے والی نئی الیکٹرک لائن کا وزیراعظم نے افتتاح کیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۴)

شمال مغربی سرحدی صوبہ میں مزارعت ایکٹ پاس ہو زرعی اصلاحات ہوئیں۔ اس کا سہرا عبدالقیوم خان کے سر جاتا ہے۔ صوبہ سرحد کی تاریخ میں عبدالقیوم خان کا نام ہمیشہ یاد رکھا جائے گا۔

۱۹۵۰ء

۴ فروری: کاکول ملٹری اکیڈمی کی پہلی پیریڈ میں وزیراعظم لیاقت علی خان نے سلامی لی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۷)
۷ فروری: ابراہیم اسماعیل چندریگر (آئی آئی چندریگر) کو سرحد کا گورنر بنا دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۷)
۲۱ فروری: گورنر سرحد ابراہیم اسماعیل چندریگر نے حلف اٹھا لیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۸)
۱۸ جون: گندم کا سرکاری ریٹ ۶ روپے ۴ آنے فی من مقرر ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۵)
۱۸ ستمبر: حکومت نے ۶ روپے ۱۲ آنے گندم کا ریٹ طے کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۰)
۱۳ اکتوبر: نواب آف امب کی جاگیر صوبہ سرحد میں ضم کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۲)
۱۴ نومبر: ریاست پھلوا کو صوبہ سرحد میں شامل کرنے کا مطالبہ کیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۴)
۲۸ نومبر: لیکچرار کی تنخواہ کم از کم ۲۵۰ روپے کرنے کا مطالبہ کیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۵)
۱۶ دسمبر: اپر تاول کو پاکستان میں ضم کر کے ضلع ہزارہ میں شامل کر دیا گیا۔ (الافغان تنولی ص ۲۹۹)
اس کا پہلا بندوبست ۱۹۵۱، ۱۹۵۲ میں ختم ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۷۳)

ہفت روزہ "مضرب" زیر ادارت حکیم عبدالعزیز چشتی ایبٹ آباد سے شائع ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پی ص ۲۸۰)

۱۹۵۱ء

۷ جنوری: سرحد اور پنجاب میں زلزلہ ہوا۔

- ۱۲ فروری: لفظ پاکستان کے خالق چوہدری رحمت علی لندن میں انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۹)
- ۲۸ فروری: پہلی مردم شماری جو ۹ فروری کو شروع ہوئی تھی۔ اس کا کام مکمل ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۰)
- ۱۰ مارچ: گورنر سرحد ابراہیم اسماعیل چندرگیر نے سرحد اسمبلی توڑ دی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۱)
- ۱۶ اکتوبر: راولپنڈی کے ایک جلسہ عام میں وزیراعظم لیاقت علی خان کو سید اکبر نامی شخص نے گولی مار کر شہید کر دیا۔ پورے ملک میں صف ماتم بچھ گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۳)
- ۱۷ اکتوبر: لیاقت علی خان کو کراچی میں سپرد خاک کر دیا گیا۔ خواجہ ناظم الدین کو وزیراعظم پاکستان اور غلام محمد کو گورنر جنرل بنا دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۳)
- ’ہفت روزہ‘ ’جمہور‘ اسی سال ایبٹ آباد سے شائع ہونا شروع ہوا۔

۱۹۵۲ء

- ۲۰ فروری: گندم کے آٹے کا ریٹ ۱۱ روپے ۵ آنے فی من مقرر ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۰)
- ۱۴ مارچ: قانون تینسٹخ جاگیرداری ۱۹۵۲ء ۱۲۰ اپریل ۱۹۴۹ء سے صوبہ سرحد میں نافذ ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۲)
- یکم اکتوبر: ہری پور ہزارہ میں پاکستان کی پہلی ٹیلی فون فیکٹری کا سنگ بنیاد رکھا جائے گا۔
- ۱۲ اکتوبر: گورنر جنرل غلام محمد نے ہری پور میں پاکستان کی پہلی فون تیار کرنے والی فیکٹری کا سنگ بنیاد رکھا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۳)

۱۹۵۳ء

- ۲۵ مئی: چینی ایک روپیہ ۶ آنے فی سیر فروخت ہوگی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۷)
- ۱۱ جون: لاہور میں گندم کی قیمت ایک آنہ فی سیر مقرر ہوئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۸)
- ۱۷ اگست: جنرل محمد ایوب خان کی ملازمت میں حکومت پاکستان نے ۱۶ جنوری ۱۹۵۹ء تک توسیع کر دی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۳۲)
- ۲۳ اگست: صوبہ سرحد کے وزیر مہاجرین و بحالیات و بلدیات خان جلال الدین خان سے بدانتظامی، کنبہ پروری اور اقربا پروری کے الزامات کی وجہ سے استعفیٰ لے لیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۳۲)
- ۲۵ اگست: خان جلال الدین خان کی جگہ خان محمد فرید خان کو وزیر بنا دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۳۲)
- ۸ ستمبر: ہزارہ میں رال اور تار پین کے کارخانے کا سنگ بنیاد گورنر جنرل غلام محمد نے رکھا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۳۲)
- ایبٹ آباد ہفت روزہ ’’نقیب‘‘ زیر ادارت ناشاد صاحب طاہر خلیلی شائع ہوا۔ (تاریخ ہزارہ، پتی ص ۴۸۰)

۱۹۵۴ء

- ۵ جنوری: وفاقی کابینہ نے قومی ترانے کی منظوری دے دی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۴۰)

۱۰ جولائی: وزیر اعلیٰ سرحد نے چار اور علاقوں کو ضلع ہزارہ میں شامل کر کے کہا کہ ان علاقوں کو سرحد اسمبلی میں بھی نمائندگی دی جائے گی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۵۳)

۱۳ اگست: قومی ترانہ پہلی دفعہ ریڈیو پاکستان سے نشر ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۵۳)

۱۲ اکتوبر: گورنر جنرل غلام محمد نے پارلیمنٹ توڑ کر ۸ اراکین پر مشتمل کابینہ کا اعلان کر دیا۔ محمد علی بوگرہ وزیر اعظم اور نئی وزارت میں جنرل محمد ایوب خان اور میجر جنرل سکندر مرزا کو شامل کر لیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۵۹)

اسمبلی کے سپیکر تمیز الدین نے اس اقدام کو ہائی کورٹ میں چیلنج کیا۔ چیف جسٹس محمد منیر نے نظریہ ضرورت کے تحت یہ اقدام درست قرار دیا۔ ہری پور میں ٹیکسٹائل مل بنی۔

۱۹۵۵ء

۹ جنوری: ون یونٹ کے مجوزہ دار الخلافہ کے لیے ایبٹ آباد، مانسہرہ اور شنکیاری میں مختلف مقامات کا جائزہ لیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۶۳)

۲۱ جون: دستور ساز اسمبلی کے انتخابات میں خان جلال الدین خان کامیاب ہوئے (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۷۵)

جون: وادی سندھاڑ اور الائی کو ہزارہ میں شامل کر دیا گیا۔ (مانسہرہ، ص ۱۰۸)

۱۵ جولائی: قادر بخش نے بارہ سال کی مسلسل محنت سے نیلم کی کان دریافت کی۔

۲۵ جولائی: صوبہ سرحد نے ون یونٹ کے قیام کی حمایت کر دی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۷۷)

۱۳ اکتوبر: ون یونٹ بنا۔ مغربی پاکستان صوبہ بن گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۸۲)

۳۰ دسمبر: نئے آئین کے مطابق پاکستان کا نام ”اسلامی جمہوریہ پاکستان“ ہوگا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۸۶)

جون: الائی کا الحاق ہزارہ کے ساتھ ہو گیا۔ پہلے آزاد علاقہ تھا۔ (مانسہرہ، ص ۵۵)

۱۹۵۶ء

۲۹ فروری: پاکستان کی دستور ساز اسمبلی نے گیارہ بج کر ۵۹ منٹ پر پاکستان کا پہلا آئین منظور کر لیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۸۹)

۲ مارچ: گورنر جنرل نے آئین کی منظوری دے دی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۸۹)

سکندر زمان خان خانپور کا گدی نشین ہوا۔

سکندر زمان خان ضمنی انتخابات میں کامیاب ہوئے۔

ایبٹ آباد سول ہسپتال کیہال میں منتقل ہوئی۔ اس جگہ پہلے ایڈیشنل پولیس کی بارکیں تھیں۔ یہ جگہ اس وقت کے وزیر اعلیٰ عبدالقیوم خان نے منظور کی۔ ۱۰ اکتوبر ۱۹۵۶ء کو خدا داد خان بھوگر منگ نے اس کا افتتاح کیا۔

۱۹۵۷ء

- ۹ جنوری: مغربی پاکستان کے تمام ہائی سکولوں میں قومی ترانہ پڑھایا جائے گا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۰۷)
- ۲ ستمبر: ہزارہ میں یورینیم کی کان دریافت ہوئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۲۳)
- ۲۳ دسمبر: پاکستان کے کرنسی نوٹوں پر قائد اعظم محمد علی جناح کی تصویر کی اشاعت ہوئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۳۱)

۱۹۵۸ء

- یکم فروری: پاکستان نے ۳ پیسے کا نئے ڈیزائن کا سبز رنگ کا پوسٹ کارڈ جاری کیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۳۳)
- ۱۲ اپریل: گندم کی سرکاری خرید ۱۲ روپے من ہو گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۳۸)
- ۱۲ اکتوبر: ایشیائی خورد و نوش کے نئے ریٹ مقرر کر دیئے گئے۔ گندم ۵ آنے سیر، سوجی پونے گیارہ آنے سیر، دیسی گھی ساڑھے چار روپے سیر، بنا پستی گھی کھلا ۲ روپے ۱۲ آنے، دودھ آٹھ آنے فی سیر، چھوٹا گوشت ۲ روپے فی سیر، مٹی کا تیل ۳ آنے فی بوتل۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۵۰)
- ۷ اکتوبر: سکندر مرزا نے پہلا مارشل لاء لگادیا اور جنرل محمد ایوب خان کو چیف مارشل لاء ایڈمنسٹریٹر مقرر کیا۔
- اکتوبر ۱۹۵۸ء کو ۱۹۵۶ء کا آئین منسوخ کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۵۰)
- ۱۱ اکتوبر: جنرل محمد ایوب خان نے سکندر مرزا کو مستعفی ہونے پر مجبور کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۵۰)
- ۱۲ اکتوبر: صدر پاکستان سکندر مرزا نے اپنے تمام اختیارات جنرل محمد ایوب کے حوالے کر دیئے۔ صدر پاکستان کے طور پر جنرل محمد ایوب خان نے اپنا چارج سنبھال لیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۵۱)
- سکندر مرزا نے اپنی کابینہ بنائی جس کا وزیر اعظم محمد ایوب خان کو مقرر کیا۔ ۱۲ اکتوبر کو جنرل محمد ایوب خان نے سکندر مرزا کو مستعفی ہونے پر مجبور کر دیا۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستان ص ۲۰۲)
- ۱۲ اکتوبر: حکومت میں وزیر اعظم کا عہدہ ختم کر کے صدارتی نظام نافذ کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۵۱)
- جلال بابا کو وزیر داخلہ بنایا گیا۔
- علاقہ تناول میں زرعی اصلاحات نافذ کی گئیں اور پھر یہاں کے گزارہ خوار خوانین کو بھی خود کاشت کار رقبے کا مالک قرار دے دیا گیا۔ (ماہنامہ ص ۱۰۴)

۱۹۵۹ء

- ۶ جنوری: ایبٹ آباد میں سابق رکن اسمبلی خان فقیر خان جدون انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۶۵)
- ۲۳ فروری: آئندہ سے ملک میں منگل بدھ کو گوشت کا باغہ ہوگا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۵۸)
- ۸ جون: صدر پاکستان جنرل محمد ایوب خان نے بالاکوٹ پل کا افتتاح کیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۶۵)
- ۲۳ اگست: ہزارہ میں یورینیم دریافت کر لیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۶۹)

۵ ستمبر: ہائی سکولوں کے ہیڈ ماسٹروں کی تنخواہوں کا سکیل گریڈڈ افسروں کے برابر کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۶۹)

ہزارہ میں دینی مدارس کی تعداد ۸ تھی۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۵۷۵)

۱۸ اکتوبر: حکومت نے بنیادی جمہوریتوں کے نظام کو آخری شکل دے دی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۷۱)

۱۹۶۰ء

۵ فروری: ایبڈ وٹریبول کے طریقہ کار کا اعلان ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۷۸)

۱۲ فروری: عوامی ریفرنڈم کرایا گیا اس میں پوچھا گیا تھا کہ آپ کو صدر فیلڈ مارشل محمد ایوب پر اعتماد ہے۔ حق میں ۵۷ ہزار ۸۴ ووٹ آئے اور خلاف ۲۸۲۹ ووٹ آئے ۶۰۸ مسترد ہوئے۔

۱۷ فروری: صدر کی حیثیت سے ایوب خان نے اپنی کابینہ سمیت دوبارہ حلف اٹھا لیا۔ پورے ملک میں ایوب خان کے صدر بننے کی خوشی میں تعطیل۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۷۹)

۱۲۵ اکتوبر: حکومت نے سرکاری ملازمین کی ریٹائرمنٹ کی عمر ۶۰ سال مقرر کر دی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۹۲)

۲۳ نومبر: ایف۔ اے تک اردو کو لازمی مضمون قرار دے دیا گیا۔ ڈبل تک مذہبی تعلیم لازمی ہوگی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۹۲)

۲۹ دسمبر: چینی کی قیمت ایک روپیہ ۳۷ پیسے مقرر ہوگئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۹۵)

۱۹۶۱ء

یکم جنوری: پاکستان میں اعشاری نظام کے تحت ایک روپے کو ۱۰۰ پیسوں میں تقسیم کر دیا گیا۔ ۱ پیسہ، ۲ پیسہ، ۵ پیسہ، ۱۰ پیسہ، ۲۵ پیسہ اور ۵۰ پیسہ کے نئے سکے جاری کر دیئے گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۹۶)

۱۲ جنوری: پہلی مردم شماری شروع ہوگئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۹۶)

۲۸ جنوری: سائنسی مضامین کو اردو میں پڑھایا جائے۔ سید عبداللہ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۹۷)

۲۳ اپریل: نئے دارالحکومت کی تعمیر اسلام آباد میں شروع ہوگئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۰۱)

یکم جون: مولانا مفتی محمد حسن ہاروی انتقال فرما گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۰۲)

۸ دسمبر: مولانا محمد اسحاق مانسہروی انتقال فرما گئے۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۵۷۵)

۱۹۶۲ء

یکم مارچ: صدر پاکستان جنرل محمد ایوب نے نئے آئین پر دستخط کر کے اس کو نافذ کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۱۶)

۷ مارچ: حکومت نے چینی کی پرچون قیمت ایک روپیہ ۳۷ پیسے مقرر کر دی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۱۶)

یکم جون: ۱۹۱۳ء کے کاپی رائٹ ایکٹ کی جگہ نیا کاپی رائٹ ایکٹ نافذ ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۲۱)

۲۷ جون: آٹا کی قیمت ۱۴ روپے ۶۵ پیسے من مقرر کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۲۲)

۹ جولائی: پاکستان کے مختلف علاقوں میں زلزلہ ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۲۳)

محمد حنیف خان مانسہرہ اور محمد ایوب خان آف الائی اور سردار عنایت الرحمن خان اور ملنگ خان ممبر صوبائی اسمبلی منتخب ہوئے۔

مارشل لاء ہٹا دیا گیا۔

۱۹۶۳ء

- ۹ فروری: مرکزی حکومت نے سرکاری ملازمین کے نئے پے سکیل مقرر کیے جس کے تحت لوئر ڈویژن کلرک کی بنیادی تنخواہ ۱۲۵ روپے ہوگی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۳۳)
- ۲ مارچ: پیکنگ میں پاکستان اور چین کے درمیان سرحدی معاہدہ ہوا۔ اس معاہدہ کے تحت چین ۷۵۰ مربع میل علاقہ سے دستبردار ہو گیا اور چین نے کے ٹو پر پاکستان کا قبضہ تسلیم کر لیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۳۳)
- ۱۸ جون: حکومت نے چینی کاریٹ ڈیڑھ روپے فی سیر کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۴۰)
- ۱۴ نومبر: حکومت نے ڈرائیور کی تنخواہ ۵۰ روپے مقرر کر دی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۴۷)
- ۲ دسمبر: مغربی پاکستان کے سرکاری اور بلدیاتی سکولوں کے اساتذہ کے تنخواہیں یکساں کرنے کا اعلان کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۴۷)
- ایرج زمان خانپور کا گدی نشین ہوا۔
خانپور ڈیم کا کام شروع ہوا۔

۱۹۶۴ء

- ۱۲ جون: قائد اعظم کی تصویر کے ساتھ سٹیٹ بینک نے ۵۰ روپے کا نیا نوٹ جاری کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۵۸)
- ۱۵ جولائی: گندم کا سرکاری ریٹ ۱۵ روپے ۱۲ پیسے فی من مقرر ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۵۹)
- اگست: ڈھوڈیال نیا ہسپتال بنا۔ (مانسہرہ ص ۱۴۲)
- یکم ستمبر: حکومت ہر شہری کو روٹی، کچکر اور مکان دینا چاہتی ہے۔ صدر ایوب (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۶۲)
- ۲ ستمبر: بالا کوٹ کے بنیادی جمہوری اداروں کے ممبران سے صدر ایوب نے خطاب کیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۶۲)
- ۱۰ ستمبر: پاکستان کے پہلے ایٹمی ری ایکٹور نے کام کا آغاز کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۳۶۲)
- ایم نومبر: ملکی تاریخ میں پہلی بار بالغ حق رائے دہی کی بنیاد پر عام انتخابات ہوئے۔
- محمد حنیف خان مانسہرہ، محمد ایوب خان آف الائی اور گوہر ایوب خان قومی اسمبلی کے ممبر منتخب ہوئے۔
- محمد حنیف خان چیف پارلیمانی سیکرٹری اور محمد اقبال خان پارلیمانی سیکرٹری منتخب ہوئے۔ اختر ایوب اور ملک خان ممبر صوبائی اسمبلی منتخب ہوئے۔ پہلا ٹی وی سنٹر لاہور میں قائم ہوا۔

۱۹۶۵ء

- ۲ جنوری: ملک میں صدارتی انتخاب ہوئے اسی ہزار ووٹ ڈالے گئے۔ ایوب خان کا انتخابی نشان پھول تھا۔ انہوں نے ۴۹۶۶۷ ووٹ حاصل کیے اور فاطمہ جناح کا انتخابی نشان لائین تھا۔ انہوں نے ۲۸۳۳۳

ووٹ حاصل کیے۔ مشرقی پاکستان میں ایوب خان نے ۲۸۹۲ اور فاطمہ جناح نے ۱۰۲۶۳ ووٹ حاصل کیے اور جنرل محمد ایوب خان صدر پاکستان ہو گئے۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۲۵۶)

۲ جنوری: پورے ملک میں ایوب خان کے صدر بننے پر جشن منایا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۷۰)

۶ ستمبر: بھارت نے پاکستان کے شہروں لاہور، سیالکوٹ، قصور اور راجستھان پر حملہ کر دیا۔ پاکستانی قوم

بھارت کے خلاف سیسہ پلائی ہوئی دیوار بن گئی۔ صدر پاکستان نے ریڈیو پر خطاب کرتے ہوئے کہا کہ بھارتی حکمرانوں کو یہ علم نہیں کہ انہوں نے کس قوم کو لاکارا ہے۔ یہ جنگ سترہ روز تک جاری رہی۔

۱۸ اکتوبر: وادی کاغان میں پی آئی اے کا طیارہ گر کر تباہ ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۸۵)

۲۲ دسمبر: حکومت پاکستان کے اعلان کے مطابق ۱۹۶۵ء کی جنگ میں ۱۰۳۳ افراد شہید، ۲۱۷۱ زخمی، ۶۳۰

لاپتہ، ۱۶۵ ٹینک اور ۱۶ طیارے تباہ ہوئے۔ اس کے برعکس انڈیا کے ۱۹۵۰۰ افراد ہلاک، ۱۰۰۰ زخمی

اور ۵۰۰۰ لاپتہ ہوئے۔ ۲۷۵ ٹینک، ۱۰ طیارے تباہ ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۸۸)

اور نگرزب خان اور سردار گل زمان خان مغربی پاکستان اسمبلی کے ممبر چنے گئے۔

۱۹۶۶ء

۱۶ جون: ایئر مارشل اصغر خان کے والد بریگیڈیئر رحمت اللہ خان ایبٹ آباد میں انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸

سال ص ۴۰۰)

۲۵ اگست: حکومت نے حبیب بینک کی سلور جوبلی کے موقع پر ۱۵ پیسے کا ڈاک ٹکٹ جاری کیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۴۰۲)

۲۸ اگست: زلزلہ ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۴۰۲)

۶ ستمبر: ملک میں پہلی بار یوم دفاع منایا گیا۔

۷ ستمبر: ملک میں پہلی بار یوم فضائیہ منایا گیا۔

بنیادی جمہوریتوں کے الیکشن ہوئے۔

۱۹۶۷ء

۱۵ اگست: صدر ایوب کی کتاب ”فرینڈز ناٹ مانسٹر“ کا اردو ترجمہ ”جس رزق سے آئی ہو پرواز میں کوتاہی“

بازار میں آ گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۴۲۰)

۱۹۶۸ء

۱۰ اپریل: حکومت نے گندم کی سرکاری قیمت خریدے اور پے فی من مقرر کر دی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۴۳۳)

۲ مئی: زلزلہ ہوا۔ شدت ۶ تھی۔

۱۲ مئی: تربیلہ ڈیم کے تعمیراتی کام کے لیے واپڈا اور جوائنٹ ایڈوانسنگ کے مابین ۶۲ کروڑ ۳۰ لاکھ امریکی ڈالر

کے معاہدے پر دستخط ہوئے۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۴۹۴)

۸ جون: پوسٹ کارڈ کی قیمت ۷ پیسے سے بڑھا کر ۱۰ پیسے کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۴۳۵)

۴ نومبر: صدر ایوب خان نے تربیلا بند کی کھدائی کا افتتاح کیا۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستان ص ۳۹۴)

۹ نومبر: کالجوں میں ہنگامے ہوئے۔ کالج بند کر دیئے گئے۔

شہزادہ مسجد ایبٹ آباد میں توسیع ہوئی۔

فضل الرحمن آف بانڈہ پگھوڑیاں نے قومی ہاکی ٹیم میں میکسیکو اولمپک میں بہترین کارکردگی کا مظاہرہ کیا۔

۱۹۶۹ء

۲۲ جون: حکومت نے ۱۰ پیسے کا نیا سکہ جاری کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۴۳۶)

۲۵ مارچ: صدر ایوب خان نے صدارت سے استعفیٰ دے دیا۔ انہوں نے ملک کا انتظام چلانے کے لیے جنرل یحییٰ

خان کو اقتدار سونپ دیا۔ جنہوں نے ایک بار پھر مارشل لاء نافذ کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۴۳۹)

فضل الرحمان خان بانڈہ پگھوڑیاں نے قومی ہاکی ٹیم میں ایشین گیم میں پرائیڈ آف پرفارمنس حاصل کیا۔

۱۹۷۰ء

تیم اپریل: صدر یحییٰ خان نے ون یونٹ توڑ دیا۔ محمد اظہر خان گورنر سرحد نامزد ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۴۶۷)

۱۹ اکتوبر: وزیر آباد کے نزدیک ممتاز عالم دین عبدالغفور ہزاروی کار کے حادثہ میں جان بحق ہو گئے۔

(پاکستان ۵۸ سال ص ۴۷۶)

۷ دسمبر: ملک میں پہلی بار ایک آدمی ایک ووٹ کی بنیاد پر انتخابات ہوئے جس میں شیخ مجیب الرحمن نے ۱۶۰

نشستوں کے ساتھ قومی اسمبلی میں اکثریت حاصل کر لی۔ اس کی بنیاد پر اس نے قومی اسمبلی کا اجلاس

بلانے کا مطالبہ کیا۔ جنرل یحییٰ خان نے یہ اجلاس بلانے سے گریز کیا۔ اس سے بنگالیوں میں نفرت

پیدا ہو گئی۔ حالات پر قابو پانے کے لیے جنرل نکا کو مشرقی پاکستان کا گورنر مقرر کیا گیا۔

سردار گل زمان خان، راجہ سکندر زمان خان اور اقبال خان جدون ممبر صوبائی اسمبلی منتخب ہوئے۔

’ہفت روزہ‘ ’’معاشرہ‘‘ ایبٹ آباد سے محمد عالم خان اعوان کی زیر صدارت شائع ہوا۔ (تاریخ

ہزارہ، پی، ص ۴۸۲)

۱۹۷۱ء

۱۶ فروری: چیف آف سٹاف جنرل عبدالحمید نے شاہراہ قراقرم کا افتتاح کیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۴۸۳)

۳۱ اگست: ممتاز عالم دین خطیب ہزارہ مولانا محمد اسحاق وفات پا گئے۔ (تاریخ ہزارہ، پی، ص ۶۲۰)

۷ جون: وزارت خزانہ نے ۱۰۰ روپے اور ۵۰۰ روپے والے کرنسی نوٹ منسوخ کر دیئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۴۹۰)

- ۱۲۵ اکتوبر: مولانا محمد رسول خان اچھڑیاں وفات پا گئے۔ (تاریخ ہزارہ پنی ہن ۵۰۳)
- ۷ اکتوبر: بھارت نے مشرقی پاکستان پر قبضہ کر لیا۔ سرکاری تصدیق۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۰۲)
- ۱۸ اکتوبر: پورا ملک صدر یحییٰ خان کے خلاف سراپا احتجاج بن گیا۔ عوام نے صدر سے صرف ایک ہی مطالبہ کیا کہ وہ جلد از جلد اقتدار عوامی نمائندوں کے حوالے کریں۔ صدر یحییٰ نے بھٹو کو طلب کیا۔
- ۲۰ اکتوبر: صدر یحییٰ خان نے استعفیٰ دے دیا۔ بھٹو برسر اقتدار آ گئے۔ اس وقت مغربی پاکستان کا ۵ ہزار مربع میل علاقہ دشمن کے قبضہ میں آچکا تھا۔ بھٹو نے اقتدار سنبھالتے ہی ۸ فوجی جرنیلوں کو ریٹائر کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۰۳)

ذوالفقار علی بھٹو نے صدر مملکت اور چیف مارشل لاء ایڈمنسٹریٹر کا عہدہ سنبھالا۔

شہزادہ مسجد ایبٹ آباد پختہ ہوئی۔ (تاریخ ہزارہ پنی ص ۶۱۸)

فضل الرحمن خان کھلاڑی قومی ہاکی ٹیم نے ورلڈ کپ میں گولڈ میڈل حاصل کیا۔

مانسہرہ کالج شہر مانسہرہ سے تین میل باہر نئی جگہ پر منتقل ہوا۔ (مانسہرہ ص ۱۳۳) دو سال بعد ڈگری کالج بنا۔

۱۹۷۲ء

- یکم مارچ: صدر بھٹو نے زرعی اصلاحات نافذ کر دیں جس کے تحت کوئی بھی شخص ۱۱۵۰ ایکڑ نہری اور ۱۳۰۰ ایکڑ بارانی زمین سے زیادہ نہیں رکھ سکتا۔ آبیانہ اور مالیہ کی ادائیگی بھی مالک کے ذمہ ہوگی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۰۷)
- جنگ آزادی کے مجاہد لالہ اکبر قریشی ہری پور میں انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۰۷)
- ۲۰ اپریل: دوسرا مارشل لاء ہٹا دیا گیا۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستان ص ۸۰۱)
- ۱۱ مئی: حکومت نے روپے کی قیمت کم کر دی جس کے بعد ایک ڈالر اب ۱۱ روپے میں ملا کرے گا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۱۱)

سید منزل شاہ صوبہ سرحد میں وزیر خوراک ہوئے۔

مولانا عبدالباقی صوبائی اسمبلی کے ممبر منتخب ہوئے۔

- ۱۰ ستمبر: جرمنی میں اولمپک مقابلوں میں فضل الرحمان خان بانڈہ پھگواڑیاں کھلاڑی قومی ہاکی ٹیم نے سلور میڈل حاصل کیا۔

- ۶ اکتوبر: ملک میں چینی کی مکمل راشن بندی کر لی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۲۲)

۱۹۷۳ء

- ۳ مارچ: تاج محمد خان طاہر خیلانی وزیر "نوجوان سرحد" وفات پا گئے۔ (تاریخ ہزارہ پنی)

- ۹ جون: وزیر خزانہ اقبال خان نے قومی بجٹ کا اعلان کیا۔

- کیم جولائی: پاکستان میں شناختی کارڈ سکیم شروع ہوگئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۳۳)
- ۱۰ اگست: صدر کے عہدے کے لیے انتخابات ہوئے۔ پی پی پی کی طرف سے چوہدری فضل الہی حزب اختلاف کی طرف سے امیر زادہ صدارت کے امیدوار تھے۔ قومی اسمبلی ۱۱۴۶ اور سینٹ کے ۱۱۳۵ ارکان پر مشتمل الیکٹورل کالج نے اس مقصد کے لیے ووٹ ڈالے۔ چوہدری فضل الہی بھاری اکثریت سے اسلامی جمہوریہ پاکستان کی صدر منتخب ہو گئے۔
- ۱۳ اگست: پاکستان میں نیا آئین نافذ کر دیا گیا۔ نئے آئین کے تحت چوہدری فضل الہی نے صدر اور ذوالفقار علی بھٹو نے وزیر اعظم کے عہدے کا حلف اٹھایا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۳۷)
- سردار محمد اسلم نواں شہر سینئر مقرر ہوئے۔
- راجہ سکندر زمان خان وزیر تعلیم مقرر ہوئے۔

۱۹۷۴ء

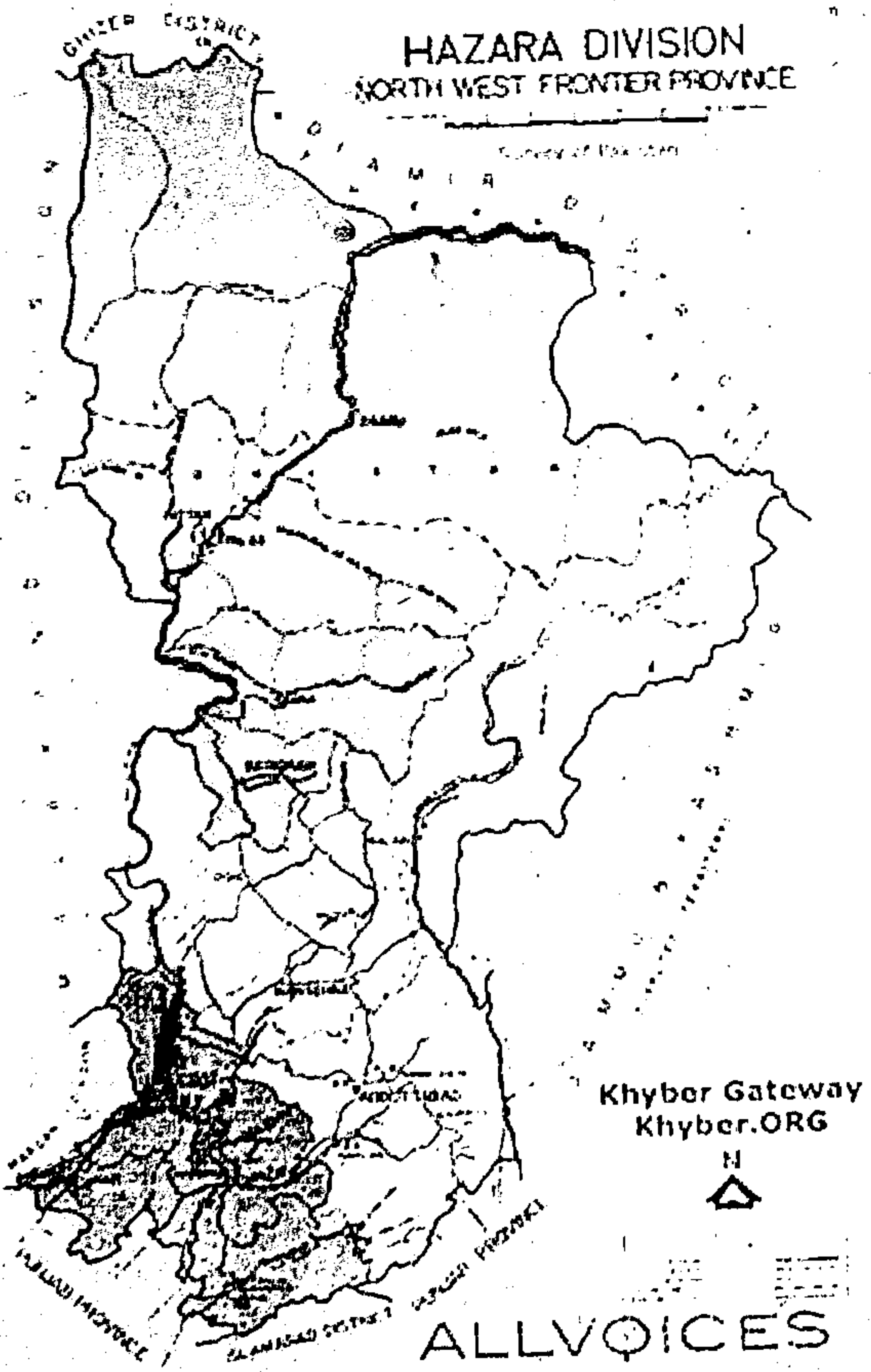
- کیم جنوری: ملک میں ناپ تول کا اعشاری نظام نافذ ہو گیا۔ سیر کی جگہ کلوگرام، گز کی جگہ میٹر، گیلن کو لیٹر میں کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۳۵)
- فروری: راولپنڈی کے گرد و نواح میں زلزلہ ہوا۔
- اقبال خان نصر اللہ کی کابینہ میں وزیر مال ہوئے۔
- ۷ مارچ: حکومت پاکستان نے ایک روپے کے نئے کرنسی نوٹ جاری رک دیئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۳۸)
- ۱۱ اپریل: میونسپل لائبریری ایبٹ آباد کا افتتاح محمد اقبال خان جدون نے کیا۔ (کتبہ)
- ۲۰ اپریل: سابق فیلڈ مارشل، سابق صدر محمد ایوب خان اسلام آباد میں انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۵۰)
- ۲۱ اپریل: سابق صدر ایوب خان کو اس کے آبائی گاؤں ریحانہ میں فوجی اعزاز کے ساتھ دفن کیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۵۰)
- ۳ مئی: حکومت نے اساتذہ کی تنخواہ کے لیے سکیل کا اعلان کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۵۱)
- ۲۸ مئی: صوبہ سرحد کے گورنر محمد اسلم خٹک نے استعفیٰ دے دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۵۲)
- ۲۳ جولائی ۱۹۷۴ء: بابا سجاد کو کھر کوٹ سے نکال کر مانسہرہ دفن کیا گیا۔ (مانسہرہ ہزارہ پتی ص ۴۱۹)
- ۷ ستمبر: پارلیمنٹ کے دنوں ایوانوں نے متفقہ طور پر منکرین ختم نبوت کو دائرہ اسلام سے خارج کر دیا۔ آئین کی دفعات ۱۰۶ اور ۲۶۱ میں ترمیم کا بل منظور سرور کائنات حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم کے بعد نبوت کا دعویٰ کرنے والا یا اسے نبی تسلیم کرنے والوں کو کافر قرار دے دیا گیا۔ یہ فیصلہ انفرادی نہیں پورے پاکستان کا ہے اس کا کریڈٹ پوری قوم کو جاتا ہے۔ ہم نے ۹۰ سال پرانا مسئلہ کر دیا۔ ذوالفقار علی بھٹو کا قومی اسمبلی سے خطاب۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۶)

- ۱۶ ستمبر: گندم کی سرکاری قیمت خرید ۳ روپے فی من مقرر کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۶۰)
- ۲۹ ستمبر: تربیلا بند کی سرنگ نمبر ۳ اور ۴ کی مرمت شروع ہو گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۶۱)
- ۱۴ اکتوبر: ڈاکٹروں کی ہڑتال چوتھے دن میں داخل ہو گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۶۱)
- ۱۴ نومبر: بری فوج کے سربراہ جنرل نکا خان نے شاہراہ قراقرم کے ایک حصہ تھا کوٹ حویلیاں روڈ کا افتتاح کیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۶۳)
- ۲۴ دسمبر: سوات اور ہزارہ میں قیامت خیز زلزلہ، سوات میں ۲ گاؤں تباہ ہو گئے۔ ۳۵۰ سے زائد ہلاک ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۶۵)
- ۳۱ دسمبر: زلزلہ سے ہزارہ کے متعدد دیہات میں تباہی پھیل گئی۔ سینکڑوں ہلاک و زخمی ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۶۵)
- جولائی ۱۹۷۴ء: امب، در بند، تربیلہ ڈیم کی نذر ہو گیا۔

۱۹۷۵ء

- ۱۳ جنوری: بشام اور پٹن میں شدید زلزلہ، شاہراہ قراقرم کو ۵ کروڑ روپے کا نقصان پہنچا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۶۶)
- ۲۰ جنوری: بشام میں پھر زلزلہ، خوف و ہراس پھیل گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۶۷)
- یکم فروری: مٹی کا تیل ایک روپیہ فی گیلن کے ساتھ اضافہ ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۶۷)
- ۷ فروری: صوبہ سرحد میں گورنر راج نافذ ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۶۸)
- ۷ اپریل: راشن ڈپو میں آٹا ۳۴ روپے ۸۰ پیسے فی من ہو گا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۷۱)
- ۱۹ اپریل: حکومت نے شناختی کارڈ کے نئے طریق کار کا اعلان کر دیا۔ ۱۸ سال سے کم عمر افراد کے لیے فارم بی کی ۲، ۲ درخواستیں پیش کرنا ہوں گی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۷۱)
- ۲۳ اپریل: تربیلا بند کی سرنگ ۳ میں پانی کے بھاؤ سے سیمنٹ بہہ گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۷۲)
- ۳ مئی: نصر اللہ خاں خٹک نے وزیر اعلیٰ سرحد کا حلف اٹھایا گورنر راج ختم ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۷۲)
- ۷ اگست: تربیلا بند نے باقاعدہ طور پر کام شروع کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۷۱)
- ۳۱ دسمبر: سابق صدر ایوب خان کے بھائی سردار بہادر خان ایبٹ آباد میں انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۸۴)

HAZARA DIVISION NORTH WEST FRONTIER PROVINCE

ہزارہ ڈویژن

۱۹۷۶ء

- ۱۱ مارچ: جنرل محمد ضیاء الحق نے چیف آف آرمی کا عہدہ سنبھالا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۸۹)
- ۱۲ اپریل: صحافی مولانا غلام ربانی لودھی ہزارہ میں انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۹۱)
- ۹ مئی: حویلیاں کے قریب بس کے حادثے میں ۱۳۶ افراد جان بحق ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۹۳)
- یکم اگست: پہاڑی توڈہ کرنے سے مری کے نواح میں ۱۳۰ افراد ہلاک ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۵۹۹)
- یکم اکتوبر: ہزارہ کو ڈویژن کا درجہ دیا گیا اس کے تین اضلاع ہو گئے۔ ایبٹ آباد، مانسہرہ اور کوہستان۔ اس کے پہلے کمشنر محمد اعظم تھے۔ (مانسہرہ ۵۵)
- ۱۸ دسمبر: پنجاب میں گندم بوری سمیت ۴۱ روپے فی من فروخت ہوگی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۰۹)
- ۲۰ دسمبر: پی ٹی وی کی رنگین نشریات کا آغاز ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۰۹)
- قاضی عزیز الرحمن ساکن سرانے صالح نے ”پیغام سرحد“ سرانے صالح سے جاری کیا۔ (تاریخ ہزارہ پنی ۹)

۱۹۷۷ء

- ۱۸ جنوری: گندم کا سرکاری ریٹ ۲۲ روپے فی من مقرر کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۱۱)
- ۷ مارچ: قومی اسمبلی کے انتخابات ہوئے۔ پیپلز پارٹی نے قومی اسمبلی کا انتخاب بھاری اکثریت سے جیت لیا۔ پیپلز پارٹی کو ۱۴۱ اور قومی اتحاد کو ۲۱ نشستیں ملیں۔ قومی اتحاد کے امیدواروں کی ضمانتیں ضبط ہوئیں۔ مختلف شہروں میں ہنگامے، متعدد افراد ہلاک و زخمی، ملک بھر میں دفعہ ۱۴۲ نافذ کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۱۴)
- ۱۰ مارچ: صوبائی اسمبلیوں کے انتخابات ہوئے۔ چاروں صوبائی اسمبلیوں میں پیپلز پارٹی کے امیدوار بھاری اکثریت سے جیت گئے۔ سندھ میں سو فیصد نشستیں ملیں۔
- ۲۸ مارچ: ذوالفقار علی بھٹو ۱۶۸ ارکان کے ووٹ سے آئندہ پانچ سال کے لیے وزیر اعظم منتخب ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۱۶)
- ۱۸ اپریل: اقبال خان جدون وزیر اعلیٰ سرحد منتخب ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۱۷)

- ۳ مئی: ۱۰ مارچ کے بعد سکول کھل ہی نہ سکے۔ ۳ مئی کو سکول کالج کھلنا شروع ہو گئے۔ آٹھویں جماعت تک کے طلبہ کو تعلیمی ریکارڈ کی بنیاد پر اگلی جماعت میں ترقی دینے کا فیصلہ کیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۱۹)
- ۱۱ مئی: اساتذہ کی تنخواہ میں ۴۰ سے ۱۰۰ روپے تک اضافہ کیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۱۹)
- ۱۲ مئی: سینٹ نے جمعہ کو ہفتہ وار تعطیل کا بل منظور کر لیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۱۹)
- ۱۶ مئی: بکری کا گوشت ۶ روپے اور گائے کا گوشت ساڑھے سات روپے مقرر کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۲۰)
- ۵ جولائی: جنرل محمد ضیاء الحق نے بھٹو حکومت ختم کر کے ملک بھر میں مارشل لاء نافذ کر دیا۔ سیاسی سرگرمیاں معطل، اسمبلیاں توڑ دی گئیں، وزیراعظم بھٹو، ان کے رفقاء اور قومی اتحاد کے رہنماؤں کو فوج نے حفاظت میں لے لیا۔ آئین کے بعض حصوں پر عملدرآمد معطل، جنرل محمد ضیاء الحق نے چیف مارشل لاء ایڈمنسٹریٹر کا عہدہ سنبھال لیا۔ سینٹ بھی توڑ دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۲۳)
- ۱۰ جولائی: چور کا ہاتھ کاٹا جائے گا۔ ڈاکو کو پھانسی دی جائے گی۔ خواتین کی بے حرمتی پر کوڑے لگیں گے۔ سیاسی سرگرمیوں اور ہڑتالوں پر بھی کوڑوں کی سزا دی جائے گی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۲۳)
- ۲۵ دسمبر: آٹا ۴۵ روپے من ہو یا ۶۰ روپے من، اس سے کوئی فرق نہیں پڑتا۔ مومن ہے تو بے تیج بھی لڑتا ہے سپاہی۔ جنرل ضیاء کا قوم سے خطاب (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۲۳)

۱۹۷۸ء

- ۱۴ جنوری: لیفٹیننٹ جنرل فضل حق کو صوبہ سرحد کا نیا مارشل لاء ایڈمنسٹریٹر مقرر کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۳۶)
- ۳ فروری: سر جن ڈاکٹر سردار علی شیخ ۶۵ سال کی عمر میں ایبٹ آباد میں انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۳۷)
- ۲۶ فروری: فوجی عدالتیں سزائے موت، ہاتھ کاٹنے، عمر قید اور ۱۵ کوڑوں سے زیادہ کی سزائیں دے سکیں گی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۳۹)
- ۱۲۶ اپریل: سید منزل شاہ کو سات سال کے لیے نااہل قرار دے دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۴۲)
- جون: شاہراہ ریشم جسے دنیا کا آٹھواں بڑا عجوبہ کہا جاتا ہے مکمل ہو گیا۔ اس شاہراہ کی لمبائی ۸۰۴ کلومیٹر (۵۰۰ میل) ہے اس پر ۹۹ بڑے پل، ۱۷۰۸ چھوٹے پل ہیں۔ یہ شاہراہ جو یلیاں سے شروع ہوتی ہے۔ مانسہرہ، تھاکوٹ، بشام، پٹن، سازین، چلاس، گلگت، ہنزہ اور درہ خنجراب جو سطح سمندر سے ۱۵۱۰۰ فٹ بلند ہے۔ چین کے صوبہ سنکیانگ میں داخل ہوتی ہے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص)
- ۲ جولائی: واپڈا نے گھریلو صنعتی اور زرعی صارفین کے لیے بجلی کے نئے نرخوں کا اعلان کر دیا۔ گھریلو صارفین سے پہلے ۴۰ پیسے پر ۲۶ پیسے اور اس کے بعد ہر یونٹ پر ۲۹ پیسے وصول کیے جائیں گے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۴۶)
- ۲۱ جولائی: شدید بارشیں مالاکنڈ اور ہزارہ ڈویژن میں سیلاب سے ۱۳۱ افراد جان بحق ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۴۷)
- ۵ جولائی: مولانا عبدالباقی کو ہستان سے صوبائی اسمبلی کے ممبر منتخب ہوئے۔

۱۱۵ اکتوبر: ملک محمد عالم اعوان وفات پا گئے۔ (تاریخ ہزارہ پی، ص)

۱۹۷۹ء

۳۱ جنوری: سائیکلوں کی قیمت میں اضافہ، قیمت ۹۰۰ روپے تک پہنچ گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۵۸)

۲۰ اپریل: چینی کی قیمت ۲ روپے ۳۰ پیسے فی کلوگرام مقرر کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۶۴)

یکم جولائی: پوسٹ کارڈ کی قیمت ۲۰ پیسے اور لفافے کی ۴۰ پیسے کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۶۷)

۲۵ ستمبر: بلدیاتی انتخابات کے لیے پولنگ ہوئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۷۲)

۱۹ اکتوبر: صحافی ملک میر عالم خان ہزارہ میں انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۷۳)

۱۰ اکتوبر: گھریلو صارفین کو چینی چار روپے اسی پیسے فی کلوگرام ملے گی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۷۳)

۱۹۸۰ء

۱۶ مارچ: سونے کی قیمتوں میں تین سو روپیہ تولہ کی ریکارڈ کی ریٹ ۷۵۰ روپیہ تولہ ہوگا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۸۱)

یکم دسمبر: راجہ سکندر زمان خان مرکزی وزیر پانی و بجلی مقرر ہوئے۔

تحریک ہزارہ کا آغاز۔ سرانسیکی صوبہ کے ساتھ ہوا۔

۱۹۸۱ء

۴ فروری: ممتاز عالم دین اور قومی اسمبلی کے سابق رکن مولانا غلام غوث ہزاروی ۹۰ سال کی عمر میں انتقال کر

گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۹۸)

یکم مارچ: ملک بھر میں چوتھی مردم شماری شروع ہو گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۰۰)

۱۳ ستمبر: گلگت اور شمالی علاقوں میں زلزلہ ۱۰ افراد جان بحق۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۱۰)

۲۰ ستمبر: کرنسی نوٹوں پر ”رزق حلال عین عبادت ہے“ درج کرنے کا فیصلہ کیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۱۰)

جلال بابا تحریک پاکستان کے سرگرم رکن ایبٹ آباد میں فوت ہو گئے۔

۱۹۸۲ء

۲۴ اپریل: اساتذہ کی ملک گیر ہڑتال۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۲۲)

۵ مئی: اساتذہ کی مکمل ہڑتال۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۲۲)

یکم جون: سابق صدر فضل الہی لاہور میں انتقال فرما گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۲۳)

۲۸ جون: مانسہرہ کے قریب بس دریا میں گر گئی۔ ۲۴ افراد ہلاک ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۲۵)

۱۶ دسمبر: فیصل آباد، راولپنڈی، اسلام آباد (ہزارہ) میں زلزلہ ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۳۳)

ہزارہ کا جزوی بندوبست چند مخصوص پٹوار حلقوں میں ہوا۔

۱۹۸۳ء

۳۰ مئی: راشن کے آٹے کے نرخوں میں ۱۶ روپے فی بوری اضافہ کر دیا۔ نرخ ایک روپے ۶۶ پیسے کے بجائے

- ایک روپیہ ۸۰ پیسے فی کلوگرام ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۴۴)
- ۱۰ جون: مانسہرہ کے قریب وگین کے حادثے میں ۱۱ افراد جان بحق ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۴۴)
- ۳۱ جولائی: چینی کی راشن بندی ختم، ریٹ ۷ روپے ۷۵ پیسے فی کلوگرام مقرر کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۴۷)
- ۱۸ اگست: تربیلا ڈیم کے قریب بس پہاڑی سے ٹکرائی۔ ۹ افراد ہلاک ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۴۷)
- یکم ستمبر: سرحد اور بلوچستان میں بلدیاتی اداروں کے انتخابات مکمل ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۵۰)
- ۱۵ نومبر: باستی چاول کی قیمت بڑھا کر ۱۶۰ روپے فی چالیس کلوگرام کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۵۴)
- ۳۱ دسمبر: ملک کے مختلف شہروں میں شدید زلزلہ ۱۲ افراد ہلاک متعدد زخمی۔ مرکز افغانستان تھا شدت ایکڑ سکیل پر ۴.۷ تھی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۲)

۱۹۸۴ء

- ۲۷ جنوری: لاہور، راولپنڈی اور پشاور میں زلزلہ، کوئی نقصان نہیں ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۵۸)
- ۱۷ فروری: سرحد کے مختلف شہروں میں زلزلہ، ۴ ہلاک ۱۲ زخمی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۵۹)
- یکم جولائی: ایبٹ آباد میں شدید زلزلہ کوئی نقصان نہیں ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۶۵)
- یکم اگست: مانسہرہ کے قریب بس دریاے سندھ میں جاگری ۴۰ مسافر ہلاک۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۶۷)
- ۱۸ اکتوبر: سیاستدان جاوید اقبال خان جدون ایبٹ آباد میں انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۷۰)
- ۱۹ دسمبر: ریفرنڈم ہوا۔ جنرل ضیاء الحق ریفرنڈم جیت گئے۔ ۷۱.۷۷ فیصد ووٹ حاصل کیے۔ (پاکستان ۵۷ سال ص ۷۷۳)

۱۹۸۵ء

- ۲۵ فروری: ۸ سال بعد ملک میں عام انتخابات منعقد ہوئے۔ غیر جماعتی بنیادوں پر ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۷۷)
- ۲۳ مارچ: صدر اور وزیر اعظم نے اپنے اپنے عہدوں کا حلف اٹھایا۔
- ۲۴ مارچ: وزیر اعظم محمد خان جوینجو نے اعتماد کا ووٹ حاصل کر لیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۷۹)
- ۲۶ مارچ: مولانا خلیل الرحمن ملال ہزارہ میں انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۷۹)
- ۷ اپریل: ارباب جہانگیر خان نے وزیر اعلیٰ سرحد کی حیثیت سے حلف اٹھالیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۸۰)
- ۲۱ جولائی: زلزلہ ہوا۔ مرکز افغانستان تھا۔ زلزلہ کی شدت ۴.۷ تھی۔ (صفحہ خاک، ص ۱۲۲)
- ۲۹ جولائی: زلزلہ ہوا، متعدد افراد ہلاک۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۸۶)
- ۲۴ ستمبر: ایبٹ آباد کے قریب ہتھوڑا گروپ کی واردات ہوئی۔ دھرم پانی میں ایک ہی خاندان کے ۱۵ افراد کے سر کچل دیئے گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۸۹)

- ۱۲۸ اکتوبر: مکمل چاند گرہن ۲۵ منٹ تک جاری رہا۔
- ۳۰ دسمبر: ۸ سال بعد مارشل لاء ختم کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۹۵)
- ۳۰ مئی: مانسہرہ میں آرٹس اینڈ کلچرل کونسل قائم کی گئی تاکہ ضلع میں ادب و ثقافت اور فنون لطیفہ کو فروغ دیا جا سکے۔ مفتی ادریس صاحب اسی کے صدر تھے اور محمد مظفر خان جنرل سیکرٹری اور اسماعیل گوہر سیکرٹری تھے۔ (تحریک پاکستان سے تعمیر پاکستان تک ص ۸۶)

۱۹۸۶ء

- ۲۸ جنوری: پاکستان کی تاریخ کی سب سے بڑی وفاقی کابینہ نے حلف اٹھایا۔
- ۲۲ وزراء، ۱۳ وزرائے مملکت، ۱۳ مشیر ہیں۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۷۹۷)
- ۱۸ اپریل: صوبہ سرحد کے گورنر عبدالغفور ہوتی مستعفی ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۰۲)
- ۱۲ جولائی: ادیب و محقق خواص خان ہیڑاں ایبٹ آباد میں انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۰۸)
- ۱۵ اگست: معروف محقق، ماہر تعلیم اور ادیب ڈاکٹر سید عبداللہ انتقال کر گئے۔ لاہور میں سپرد خاک کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۱۰)

۱۹۸۷ء

- ۹ فروری: آٹے کی قیمت میں ۱۲ روپے فی ۴۰ کلوگرام اضافہ، اب آٹا ۲ روپے ۳۳ پیسے فی کلو فروخت ہوگا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۲۰)
- ۷ مارچ: وزیراعظم محمد خان جونیجو نے پاک فوج کی تقریب سے حویلیاں میں خطاب کیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۲۲)
- ۳ مئی: سرکاری ملازمین کی تنخواہوں میں ۳۶ فیصد اضافہ کی سفارش۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۲۵)
- ۲۰ اگست: چینی یوٹیلیٹی سٹورز پر ۹ روپے فی کلوگرام فروخت ہوگی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۲۲)
- ۱۵ اکتوبر: شمالی علاقوں میں طوفانی بارشیں، شاہراہ قراقرم بند ہوگئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۲۵)
- ہزارہ قومی محاذ بن گیا۔

۱۹۸۸ء

- ۱۳ جنوری: گھی اور چینی کی قیمت ۱۰، ۱۰ روپے فی کلو مقرر کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۳۰)
- ۱۰ اپریل: راولپنڈی او جڑی کیمپ میں فوجی گولہ بارود پھٹنے سے سینکڑوں افراد ہلاک و زخمی ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۳۵)
- ۲۹ مئی: صدر ضیاء الحق نے قومی اسمبلی اور وفاقی کابینہ توڑ دی۔ جوینجو حکومت ختم کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۳۸)

۱۶ جولائی: پنجاب اور سرحد میں سیلاب اور بارشوں نے تباہی مچائی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۵۰)

۲۶ جولائی: مانسہرہ اور کالا ڈھا کہ میں سیلاب اور پھینے سے ۱۸۸ افراد ہلاک ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۵۱)

۱۷ اگست: صدر ضیاء الحق اپنے ساتھیوں سمیت بہاولپور کے قریب بستی لال نکمال میں طیارے کے حادثے میں ہلاک ہو گئے۔ ۱۰ دن کے قومی سوگ کا اعلان، غلام اسحاق خان نے صدارت کا عہدہ سنبھال لیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۵۲)

۲۰ اگست: صدر ضیاء الحق کو فیصل مسجد کے احاطے میں سپرد خاک کیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۵۲)

۱۹۸۸ء کے انتخابات میں سردار گل خطاب اور راجہ سکندر زمان خان ایبٹ آباد سے قومی اسمبلی کے ممبر منتخب ہوئے۔ مانسہرہ سے سید قاسم شاہ، سردار محمد یوسف اور نوابزادہ صلاح الدین احمد ممبر قومی اسمبلی منتخب ہوئے۔ صوبائی اسمبلی کی نشستوں سے امان اللہ خان، سردار حیدر زمان، سردار گل زمان، سردار مہتاب احمد خان عباسی، محمد ایوب تنولی اور پیر صابر شاہ منتخب ہوئے۔ مانسہرہ میں سردار ولی الرحمان، حبیب الرحمان تنولی، شہزادہ گتاسب، بابر نسیم اور فیض محمد خان ممبر صوبائی اسمبلی منتخب ہوئے۔ کوہستان سے مولانا عبدالباقی اور فضل حق ممبر صوبائی اسمبلی منتخب ہوئے۔

۲۲ دسمبر: بے نظیر خاتون وزیراعظم ہونے کا حلف اٹھایا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۵۸)

۱۹۸۹ء

۱۰ فروری: سلمان رشدی کی کتاب ”شیطانی آیات“ کی برطانیہ میں اشاعت کے خلاف پاکستان بھر میں ”یوم رسالت“ منایا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۶۲)

۱۹۹۰ء

۱۵ جنوری: سیمنٹ کے نرخوں میں اضافہ ۹۱ روپے کی بوری فروخت ہوگی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۸۰)

۱۶ اگست: صدر اسحاق نے قومی اسمبلی اور بے نظیر حکومت ختم کر دی۔ جتوئی نگران وزیراعظم مقرر کر دیئے گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۹۰)

۲۳ اکتوبر: آئی جے آئی نے انتخابات میں واضح اکثریت حاصل کر لی۔ ۱۰۵ نشستیں حاصل کیں۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۹۳)

۱۲ اکتوبر: صوبائی اسمبلیوں کے انتخابات میں پی پی پی کو چاروں صوبوں میں شکست کا سامنا ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۹۳)

۳ نومبر: گوہر ایوب ہیکر اور نواز کھوکھر ڈپٹی سپیکر منتخب ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۹۳)

۶ نومبر: میاں نواز شریف نے وزیراعظم کی حیثیت سے حلف اٹھایا۔

۲۰ فروری: ایبٹ آباد سے روزانہ ”شمال“ شائع ہوا۔ اس کی ادارت نیاز پاشا جدون نے کی۔

یکم جولائی: بورڈ آف انٹرمیڈیٹ اینڈ سیکنڈری ایجوکیشن ایبٹ آباد نے کام شروع کیا۔

۱۹۹۰ء

۱۹۹۰ء کے انتخابات میں سردار مہتاب احمد خان قومی اور صوبائی دونوں سیٹوں سے منتخب ہوئے۔ جاوید اقبال عباسی ممبر قومی اسمبلی منتخب ہوئے۔ علی افضل خان صوبائی اسمبلی کے ممبر منتخب ہوئے اور صوبہ سرحد میں وزیر قانون ہوئے۔ ہری پور سے گوہر ایوب قومی اسمبلی کے ممبر منتخب ہوئے۔ ۱۹۹۰ء سے ۱۹۹۳ء تک سپیکر قومی اسمبلی رہے۔ پیر صابر شاہ اور راجہ سکندر زمان اور خواجہ محمد صوبائی اسمبلی کے رکن مقرر ہوئے۔ خواجہ محمد سرحد اسمبلی کی کابینہ کے سپیکر رہے۔ مانسہرہ سے سردار محمد یوسف منتخب ہوئے۔ سید قاسم شاہ، شہزادہ گتاسپ اور محمد طارق صوبائی اسمبلی کے ممبر منتخب ہوئے۔ کوہستان سے نوابزادہ صلاح الدین احمد قومی اسمبلی کے رکن اور مولوی محمد آمین اور مولانا عظمت اللہ صوبائی اسمبلی کے ممبر منتخب ہوئے۔

۱۹۹۱ء

یکم فروری: پشاور اور دیگر علاقوں میں زلزلہ سے ۲۵۰ جانیں ضائع ہوئیں۔ سینکڑوں زخمی ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۸۹۸)

یکم مارچ: اخبارات کی قیمت بڑھا کر تین روپے ۵۰ پیسے کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۰۰)

۱۳ جون: ۱۰ گرام سونے کی قیمت ۳۸۴۰ روپے ہو گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۰۵)

۱۵ جولائی: پاکستان اور افغانستان میں خوفناک زلزلہ ہوا۔ متعدد افراد ہلاک ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۰۶)

۱۳ اکتوبر: سرحد کے سابق گورنر وزیر اعلیٰ ریٹائرڈ جنرل فضل حق کو پشاور میں قتل کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۱۰)

شاد محمد خاں سواتی پاکستان کے سینیٹر مقرر ہوئے۔

سید منزل شاہ پاکستان کے سینیٹر مقرر ہوئے۔

جولائی: ہری پور ضلع بن گیا۔

۲۱ مارچ: ریڈیو پاکستان ایبٹ آباد نے اپنی نشریات کا آغاز کیا۔

۱۹۹۲ء

۱۳ اپریل: ۲۰ کلو آٹے کا تھیلا ۸۳ روپے میں ملے گا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۱۸)

۲۰ مئی: پاکستان کے بالائی علاقوں میں زلزلہ، درجنوں افراد ہلاک و زخمی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۲۰)

۹ ستمبر: ملک بھر میں تباہ کن بارشیں ۳۴ افراد ہلاک کروڑوں کا نقصان۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۲۹)

۱۳ اکتوبر: شناختی کارڈ میں مذہب کا خانہ شامل کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۲۸)

۱۹۹۳ء

- ۳ جنوری: قومی اسمبلی میں صوبہ سرحد کو پختونخوا کہنے کی اجازت دے دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۳۲)
- ۷ جنوری: مشہور شاعر الطاف پرواز انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۲۳۷)
- ۱۳ جنوری: امریکی طیاروں نے عراق پر اچانک حملہ کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۳۲)
- جولائی: بنگرام ضلع بن گیا۔
- ۱۹ اگست: روس کشمیر میں زلزلہ ہوا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۳۳)
- ۱۶ اکتوبر: ملک میں عام انتخابات ہوئے۔ پیپلز پارٹی نے ۹۸ نشستیں حاصل کر کے قومی اسمبلی میں برتری حاصل کر لی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۳۶)
- ۱۸ اکتوبر: صوبائی اسمبلی کے انتخابات میں جوینجو اتحاد لیگ نے ۱۱۵ اور مسلم لیگ نے ۱۰۸ نشستیں حاصل کر لیں۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۶۳۹)
- ۱۹ اکتوبر: بے نظیر بھٹو نے دوسری مرتبہ وزیراعظم پاکستان کا حلف اٹھایا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۳۷)
- ۱۳ نومبر: سردار فاروق احمد خان لغاری ملک کے نئے صدر منتخب ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۳۸)
- ۱۴ نومبر: سردار فاروق احمد خان لغاری نے حلف اٹھایا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۳۸)

۱۹۹۴ء

- ۱۹ فروری: محکمہ ڈاک نے لفافے کی قیمت میں اضافہ کر دیا۔ اب لفافہ ڈپڑھ روپے میں فروخت ہوگا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۵۳)
- ۲۵ فروری: صدر لغاری نے صوبہ سرحد میں گورنر راج نافذ کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۵۳)
- ۱۲ اپریل: سپریم کورٹ نے صابر شاہ حکومت بحال کر دی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۵۶)
- ۲۳ اپریل: صابر شاہ حکومت بحالی سے پہلے ختم ہو گئی۔ گورنر راج میں آفتاب شیرپاؤ وزیراعلیٰ بن گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۵۶)

۱۹۹۵ء

- ۲۵ جولائی: ملک میں سیلاب اور بارشوں نے ۱۲۰۰ افراد کی جان لے لی۔ صوبہ سرحد میں آسمانی بجلی گرنے سے ۱۵۹ افراد ہلاک۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۸۳)
- ۳ اگست: ممتاز مزاحیہ شاعر نیاز سواتی ہری پور شاہ محمد کے قریب ٹریفک حادثہ میں جان بحق ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۸۳)

۱۹ اگست: چینی کاریٹ ۱۳ روپے فی کلو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۸۴)

۱۸ دسمبر: جنرل جہانگیر کرامت کو نیا آرمی چیف بنا دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۹۹۱)

۱۹۹۶ء

۵ نومبر: صدر فاروق لغاری نے ۴ اور ۵ نومبر کی درمیانی شب ۲ بجے بے نظیر حکومت برطرف کر کے بے نظیر حکومت ختم کر دی۔

۱۱ نومبر: عارف بگلش کو سرحد کا گورنر بنا دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۰۹)

۱۹۹۷ء

یکم جنوری: گھی کی قیمت ۳۶ کلو سے بڑھ کر ۴۲ روپے کلو ہو گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۱۲)

۹ جنوری: پٹرول مہنگا ہو گیا۔ ریگولر ۳۲.۱۷، سپر ۳۵.۱۸، مٹی کا تیل ۱۰.۰۸ اور ڈیزل ۸.۷۸ روپے لیٹر فروخت ہوگا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۱۲)

۳ فروری: ملک بھر میں قومی اور صوبائی اسمبلی کے انتخابات، مسلم لیگ کی تاریخ ساز فتح، مسلم لیگ نے قومی اسمبلی کی ۱۱۰ اور پیپلز پارٹی نے ۱۵ نشستیں حاصل کیں۔

سردار مہتاب احمد خان عباسی قومی اور صوبائی دونوں نشستوں پر کامیاب ہوئے قومی نشست خالی کی فدا محمد عباسی اس نشست سے رکن اسمبلی منتخب ہوئے۔ ہری پور سے گوہر ایوب قومی اسمبلی کی نشست پر کامیاب ہوئے۔ پیر صابر شاہ اور سردار مشتاق ممبر صوبائی اسمبلی منتخب ہوئے۔ مانسہرہ سے سردار یوسف اور محمد طارق رکن اسمبلی صوبائی منتخب ہوئے۔ کوہستان سے نواز زادہ صلاح الدین احمد منتخب ہوئے۔ خورشید اعظم، علی گوہر رکن صوبائی اسمبلی منتخب ہوئے، سید قاسم شاہ سینیٹر منتخب ہوئے۔

۱۷ فروری: وزیر اعظم نواز شریف دوسری مرتبہ وزیر اعظم منتخب ہو گئے، صدر فاروق لغاری نے حلف لیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۱۶)

۲۱ فروری: سردار مہتاب احمد خان وزیر اعلیٰ سرحد منتخب ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۱۷)

۲۸ فروری: شادیوں میں کھانے پر پابندی، جمعہ کی چھٹی ختم، ہفتہ وار تعطیل اتوار کو ہوگی، نواز شریف کا قوم سے خطاب۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۱۷)

۱۱ مارچ: آٹا ۲۰ کلو گرام تھیلے کی قیمت ۱۵۰ روپے۔ آٹے کا بحران۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۱۹)

۲۸ اگست: صوبہ سرحد اور بالائی پنجاب میں بارشوں سے ۷۰ افراد ہلاک۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۳۳)

۱۳ نومبر: سرحد اسمبلی نے سرحد کا نیا نام پختونخواہ رکھنے کی قرارداد منظور کر لی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۳۰)

۲ دسمبر: فاروق احمد خان لغاری نے صدارت سے استعفیٰ دے دیا۔ وسیم سجاد قائم مقام صدر۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۳۲)

گوہر ایوب وزیر داخلہ ہوئے۔

سید قاسم شاہ سینیئر منتخب ہوئے۔

ہری پور کو ضلع کا درجہ دیا گیا۔ (الانغان جدون ص ۴۸۰)

۱۹۹۸ء

۹ فروری: ریٹائرڈ جسٹس رفیق تارڑ نے صدر پاکستان کا حلف اٹھایا۔ حلف چیف جسٹس اجمل میاں نے حلف

لیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۴۴)

۹ فروری: روپے کی قیمت میں ریکارڈ کی کمی، ڈالر ۲۷ روپے کا ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۴۷)

۱۰ فروری: پختون خواہ کا مطالبہ مسترد ہو گیا۔ حکومت اور اے این پی میں مذاکرات کا پہلا دور ناما کام ہو گیا۔

(پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۴۸)

۱۵ فروری: صوبے کا نام پختون خواہ رکھ دیا کوئی مائی کالال تبدیل نہیں کر سکتا۔ ولی خان (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۴۸)

۲۰ فروری: سرحد مسلم لیگ نے پختونوں خواہ کا مطالبہ مسترد کر دیا ملک بھر میں شدید زلزلے کے جھٹکے محسوس کیے

گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۴۸)

۲۵ فروری: مسلم لیگ نے سرحد کا نام پختون خواہ رکھنے سے انکار کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۴۹)

۷ مارچ: پختون خواہ کا باب ہمیشہ کے لیے بند ہو چکا ہے۔ وزیر اعظم نواز شریف۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۵۰)

۱۲ مارچ: آٹے کا ۲۰ کلو کا تھیلا ۱۵۹ روپے کے بجائے ۱۶۲ روپے میں ملے گا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۵۱)

۱۳ مئی: بھارت نے ۱۲ ایٹمی دھماکے کر دیئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۵۴)

۲۸ مئی: پاکستان ۱۵ ایٹمی دھماکے کر کے عالم اسلام کی پہلی اور دنیا کی ساتویں ایٹمی قوت بن گیا۔ دھماکے تین

بج کر ۴۰ منٹ پر چاغی میں کیے گئے۔ ملک بھر میں جشن لوگ سڑکوں پر دیوار نہ وار نکل آئے۔ ملک

بھر میں ایمر جنسی کا نفاذ۔ غیر ملکی کرنسی اکاؤنٹ منجمد کر دیئے گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۵۵)

۱۰ جولائی: ڈالر ۶۵ روپے کا ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۵۹)

۳ اگست: آٹے کا ۲۰ کلو کا تھیلا ۱۶۶ روپے ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۶۰)

۲۸ مئی: گوہر ایوب مرکزی کابینہ میں پانی و بجلی کے وزیر مقرر ہو گئے۔

جنگ کارگل شروع ہو گئی۔

۷ اکتوبر: جہانگیر کرامت نے استعفیٰ دے دیا۔ (انسٹیٹیوٹ پیڈیا پاکستان ص ۴۳۶)

جنرل پرویز مشرف کو جوائنٹ چیف آف آرمی کمیٹی کا چیئر مین بنا دیا گیا۔

۱۲ مارچ: مردم شماری شروع ہوئی۔

۸،۸۴،۰۰۰	ضلع ایبٹ آباد
۱۱،۵۲،۸۳۹	مانسہرہ
۶۹،۲۲،۲۸	ہری پور
۴۷،۷۵،۷۰	کوہستان
۳۰،۷۲،۷۸	بگلرام

۱۹۹۹ء

- ۱۶ جنوری: مالاکنڈ ڈویژن اور ضلع کوہستان میں شرعی نظام عدل نافذ کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۷۲)
- ۱۹ مئی: پٹرول کی قیمتوں میں اضافہ کر دیا گیا۔ ریگولر ۲۳.۴۰ سپر ۲۶.۰۴ روپے فی لیٹر ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۷۸)
- ۱۹ جون: سیاجن، بٹالک اور کارگل میں گھسان کی لڑائی۔ بھارتی فوج لاشیں چھوڑ کر فرار۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۸۰)
- ۵ جولائی: نواز شریف اچانک امریکہ چلے گئے۔ نواز کلنٹن معاہدہ ہوا۔ نواز شریف نے لندن جا کر جنگ بندی اور مفتوحہ علاقوں کی واپسی کا معاہدہ کر لیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۰۸۱)
- ۲۰ جولائی: کارگل ایشو پر جیتی ہوئی جنگ ہاری دی۔ ذمہ داری کا تعین کیا جائے۔ بے نظیر
- ۱۲ اکتوبر: جنرل پرویز مشرف چیف آف آرمی سٹاف سری لنکا سے واپس آ رہے تھے کہ مشرف کے طیارے کا رخ موڑنے اور انہیں فوجی عہدے سے ہٹانے کی کوشش کی گئی۔ جنرل مشرف نے نواز حکومت ختم کر کے ملک کا انتظام خود سنبھالا۔ جنرل مشرف نے چیف ایگزیکٹو کے اختیارات سنبھالے مارشل لاء کے بجائے ایمر جنسی لگا دی۔ رات کو ساڑھے نو بجے اقتدار فوج نے سنبھالا جب آرمی چیف کو لبو میں تھے نواز شریف نے جنرل پرویز مشرف کو سبکدوش کر کے آئی ایس آئی کے سربراہ جنرل ضیاء الدین کو نیا آرمی چیف مقرر کر چکے تھے۔
- ۱۳ اکتوبر: سول ہسپتال ایبٹ آباد کو ایوب میڈیکل کالج کمپلیکس میں شفٹ کر دیا گیا۔

۲۰۰۰ء

- ۶ مارچ: تربیلا ڈیم میں پانی کی سطح ڈیڈ لیول سے نیچے چلی گئی۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ۹۹۶)
- اگست: صوبہ سرحد کے سابق وزیر حبیب الرحمن تنولی کو پانچ سال قید، ۲۱ برس کے لیے نااہل قرار دے دیا گیا۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۹۹۸)
- اگست: صوبہ سرحد کے وزیر اعلیٰ مہتاب عباسی کو ۱۴ سال قید، ۲ کروڑ جرمانہ، ۲۱ برس کے لیے نااہل قرار دے دیا گیا۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۹۹۸)

- ۱۸ جولائی: پنجاب اور سرحد میں شدید زلزلہ ۵ ہلاک متعدد زخمی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۰۴)
- ۲۹ اپریل: آٹے کا تھیلا ۲۵ روپے مزید مہنگا ہو گیا۔
- ۳۱ دسمبر: ملک بھر میں بلدیاتی انتخابات کی پولنگ مکمل ہوئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۱۶)

۲۰۰۱ء

- ۲۱ مارچ: ڈاک لفافے کی قیمت ۲ روپے سے بڑھ کر ۴ روپے ہو گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۲۳)
- ۲ جون: مولانا عظمت اللہ ایم پی اے انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص)
- ۱۸ جون: پنجاب، سرحد اور آزاد کشمیر میں بارش اور طوفان سے ۱۱۲ افراد ہلاک ہوئے۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۱۰۰۳)
- ۲۰ جون: صدر محمد رفیق تارڑ کو برطرف کر دیا گیا اور صدر کا عہدہ پرویز مشرف نے سنبھال لیا۔
- ۱۲ جولائی: نامور شاعر قتیل شفائی طویل علالت کے بعد چل بسے۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۱۰۰۳)
- ۲۳ جولائی: مانسہرہ، بونیر، راولپنڈی اور اسلام آباد میں آسمانی بجلی گرنے سے ۲۰۰ افراد ہلاک ہوئے۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۱۰۰۳)
- شکلیاری کے مقام پر آسمانی بجلی گرنے سے اور بادلوں کے تصادم کے نتیجے میں ۱۰۶ افراد لقمہ اجل بنے۔ اسلام آباد میں ۶۳ ملی میٹر بارش ریکارڈ کی گئی۔ (PTV)
- ۲۵ جولائی: پنجاب، سرحد اور کشمیر میں طوفانی بارشوں سے مرنے والوں کی تعداد ۲۳۲ ہو گئی۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۱۰۰۳)
- ۲۶ جولائی: تربیلا میں پانی کی سطح ڈیڈ لیول سے ۱۲۸ فٹ بلند ہو گئی۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۱۰۰۳)
- ۱۱ اگست: ڈپٹی کمشنر کا عہدہ ختم کر دیا گیا۔ ملک بھر میں ناظموں نے حلف اٹھایا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۳۵)
- ۱۲ اگست: ملک بھر میں ضلعی و تحصیل ناظموں کے انتخابات مکمل ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۳۵)
- ۱۲ اکتوبر: امریکہ کے خلاف پہیہ جام ہڑتال ہوئی۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۲۰۰۵)
- ۲۵ جون: صدر نے نتھیالگی ایبٹ آباد میں خطاب کیا۔

۲۰۰۲ء

- ۳ جنوری: پاکستان میں ایک بج کر ۵۵ سیکنڈ پر زلزلہ۔ پشاور ۱۵ منٹ تک لرزتا رہا۔ پاکستان، بھارت، افغانستان، ازبکستان اور تاجکستان میں زلزلے کے جھٹکے محسوس کیے گئے۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۱۰۰۸)
- ۱۲ اپریل: ناؤن لائبریری نواں شہر کا افتتاح ہوا۔ سید افتخار حسین گیلانی گورنر سرحد نے افتتاح کیا۔ (کتبہ)
- ۲۸ اپریل: ریفرنڈم کے انتظامات مکمل ہو گئے۔
- ۳۰ اپریل: ملک بھر میں ریفرنڈم ہوا۔ مشرف پانچ سال کے لیے صدر منتخب ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۵۸)
- یکم مئی: جنرل مشرف نے ۶۷.۶ فیصد ووٹ حاصل کیے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۵۸)

- ۱۳ جولائی: مانسہرہ میں دستی بم سے حملہ ۹ ملکی سیاحوں سمیت تیرہ زخمی ہوئے۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۱۰۱۱)
- ۱۴ اگست: حکومت پاکستان نے ملک سے کمشنری نظام ختم کر دیا اور ضلعی حکومتوں کا نظام عمل میں آیا۔ بلدیاتی نظام کے تحت ضلعی حکومتیں تشکیل دیں۔ روزنامہ ”شمال“ ایبٹ آباد۔
- ۲۳ ستمبر: محنت کش کی بنیادی تنخواہ ۲۵۰۰ روپے مقرر کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۷۵)
- ۳۰ نومبر: وزیر اعلیٰ سرحد اکرم درانی نے حلف اٹھالیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۸۳)
- ۳۰ دسمبر: وزیر اعظم جمالی نے ۱۸۸ ارکان کی حمایت سے اعتماد کا ووٹ حاصل کر لیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۸۸)
- ۳۱ دسمبر: پٹرول ۳۲.۵۰ روپے فی لیٹر ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۸۸)
- یکم مارچ: ہزارہ یونیورسٹی نے کام شروع کیا۔ مفتی محمد ادریس یونیورسٹی سنڈیکیٹ کے ممبر تھے۔ دیگر ممبران میں ایٹمی سائنسدان ثمر مبارک مند، میاں شا کر اللہ چیف جسٹس پشاور ہائیکورٹ، کیپٹن یو اے جی عیسائی وائس چانسلر قائد اعظم یونیورسٹی ڈاکٹر الطاف حسین چانسلر علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی لیفٹیننٹ جنرل ریٹائرڈ صلاح الدین احمد ترمذی، ڈاکٹر محمد افضل ڈائریکٹر ہائر ایجوکیشن، عبدالصمد فنانس سیکرٹری صوبہ سرحد، پروفیسر عبدالرحمن سابق وائس چانسلر ایگری کلچر یونیورسٹی پشاور، بسم اللہ شاہ ڈپٹی سیکرٹری ہائر ایجوکیشن صوبہ سرحد، پروفیسر خیر الامان پرنسپل گورنمنٹ کالج بلگرام شامل تھے۔ مفتی ادریس یونیورسٹی فنانس کمیٹی اور سلیکشن بورڈ کے ممبر تھے۔ (تحریک پاکستان سے تعمیر پاکستان تک ص ۸۵:۸۶)

۲۰۰۳ء

- ۱۵ فروری: پٹرول ۱.۵۵، ڈیزل ۱.۶۵ اور مٹی کا تیل ۰.۵۸ روپے فی لیٹر مہنگا ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۹۳)
- ۱۵ مارچ: پٹرول کی قیمتوں میں اضافہ پٹرول ۱.۱۱ اور ڈیزل ۱.۹۳ روپے لیٹر ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۱۹۸)
- ۱۷ اپریل: شیخ رشید نے بالاکوٹ میں خطاب کیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۰۰)
- ۳۱ جولائی: صوبہ سرحد کے سابق صوبائی وزیر محمد ایوب تنولی انتقال کر گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۱۳)
- ۱۲ اگست: مرتخ زمین کے انتہائی قریب سے گزارا۔ (انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا ص ۱۰۲۲)
- ۱۵ دسمبر: پٹرول کی قیمت میں مزید اضافہ کر دیا گیا۔ پٹرول ۰.۷۸، ڈیزل ۱.۳۳ روپے فی لیٹر ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۳۳)
- یکم نومبر: روزنامہ ”سرحد نیوز“ ایبٹ آباد نے اشاعت کا آغاز کیا۔ اس کے چیف ایڈیٹر ابرار رشید اور ایڈیٹر عامر شہزاد تھے۔

۲۰۰۴ء

- یکم جنوری: صدر جنرل پرویز مشرف سینٹ اور قومی و صوبائی اسمبلیوں سے اعتماد کا ووٹ لے کر اکتوبر ۲۰۰۳ء تک آئینی صدر بن گئے۔ ۶۵۸ ارکان اسمبلی نے حمایت کی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۳۷)

- ۱۸ جنوری: ڈاکٹر قدیر کے پرسنل سٹاف افسر، ۲ بریگیڈیئر اور تین سائنس دان حراست میں لیے گئے۔ ۱۸ کو تحویل میں لے لیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۴۰)
- ۱۳ فروری: سرحد میں زلزلے میں ۲۱ ہلاک ۱۰۰ زخمی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۳۶)
- ۱۵ اپریل: پٹرول ۸۰ پیسے، سپیڈ ڈیزل ۵۸ پیسے فی لیٹر کے ساتھ مہنگا ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۵۶)
- ۷ جون: خونی موڑ بکنوتر کے قریب "گیا" کے مقام پر زائرین کا بھرا ہوا ٹرک گہری کھائی میں گر گیا۔ ۴۰ جان بحق ۱۱۳ افراد زخمی ہوئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۶۵)
- ۲۴ جون: پشاور کی احتساب عدالت نے وفاقی وزیر سید قاسم شاہ کو ۴ سال قید ۳ کروڑ ۶۹ لاکھ روپے جرمانہ کی سزا سنائی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۶۸)
- ۱۵ اکتوبر: ملک بھر میں ٹیچر ڈے منایا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۸۲)
- ۱۵ دسمبر: پٹرول ۳۹.۵۰ روپے لیٹر، ڈیزل ۲۵.۹۶ روپے لیٹر اور مٹی کا تیل ۵۲.۵۰ روپے لیٹر کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۸۸)

۲۰۰۵ء

- یکم فروری: مٹی کا تیل اور ڈیزل کی نئی قیمتوں کے بعد ۳۲.۳۹ روپے لیٹر، مٹی کا تیل ۲۷.۰۴ روپے لیٹر اور ڈیزل ۱۶.۱۶ روپے فی لیٹر ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۹۴)
- ۴ فروری: پٹرول کے بعد گیس کی قیمت میں ۸.۲۵ فیصد اضافہ کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۹۴)
- ۹ فروری: ملک بھر میں طوفانی بارشیں اور برفباری ۲۴ ہلاک ۷۰ زخمی ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۹۵)
- ۱۱ فروری: بلوچستان اور سرحد میں بارشوں سے مزید ۱۴۰ افراد ہلاک ۳۰ فوجی لاپتہ، گلشیر گرنے سے پورا گاؤں صفحہ ہستی سے مٹ گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۹۶)
- ۱۴ فروری: بلوچستان، سرحد اور آزاد کشمیر میں مسلسل بارشوں میں مزید ۱۹۵ افراد ہلاک ہو گئے۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۹۶)
- ۱۵ فروری: ملک میں بارشوں کا نیا سلسلہ شروع ہو گیا۔ برف باری سے ۳۰ سالہ ریکارڈ ٹوٹ گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۹۶)
- ۲۸ فروری: پٹرول کی قیمت میں دوسری بار اضافے سے پٹرول ۴۴ روپے اور ڈیزل ۲۹ روپے فی لیٹر ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۲۹۸)
- ۱۵ مارچ: پٹرول ۴۵.۵۳ اور ڈیزل ۲۹.۰۶ روپے فی لیٹر کر دیا گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۳۰۰)
- ۶ جون: وزیر مملکت برائے خزانہ عمر ایوب خان نے قومی اسمبلی میں ۱۰ کھرب ۹۸ ارب روپے کا وفاقی بجٹ پیش کیا، مزدور کی اجرت کم از کم ۳۰۰۰ روپے مقرر کر دی گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۳۱۴)

- ۷ جون: ایبٹ آباد کے محافظ خانہ میں آگ بڑھک اٹھی۔ ہزارہ کی دو سو سالہ تاریخ جل کر راکھ کا ڈھیر بن گئی جس میں ۱۸۷۲ء سے ۱۹۸۲ء تک کاریکارڈ تھا۔ (روزنامہ "شمال" ایبٹ آباد)
- ۳۰ جون: پٹرول ۱۳.۱۳، ڈیزل ۲۰.۶۸ اور مٹی کا تیل ۵۵.۵۵ روپے فی لیٹر کے ساتھ مہنگا ہو گیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۳۱۷)
- ۷ جولائی: ملک میں چینی ۳۰ روپے کلو ہو گئی۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۳۱۸)
- ۱۲ اگست: سٹیٹ بینک آف پاکستان نے ۲۰ روپے کا نوٹ جاری کر دیا۔ (پاکستان ۵۸ سال ص ۱۳۲۳)
- ۲۵ اگست: بلدیاتی انتخابات ہوئے۔ ممبر، ناظم اور نائب ناظم منتخب ہوئے۔
- ۱۶ اکتوبر: ۶ اکتوبر، ڈسٹرکٹ اکاؤنٹ آف ایبٹ آباد میں آگ لگ گئی۔ پنشن کاغذات، جی پی فنڈ، سروس بکس اور پے سکیل کاغذات جل کر راکھ ہو گئے۔ ۲۳ کمپیوٹر سمیت ۹۰ فیصد ریکارڈ بچا لیا گیا۔ (روزنامہ "شمال" ایبٹ آباد)
- ۱۸ اکتوبر: آٹھ بج کر ۵۵ منٹ پر قیامت خیز زلزلہ آیا جس کی شدت ریکٹر سکیل پر ۶.۷ تھی، زلزلے سے آزاد کشمیر اور ہزارہ ڈویژن میں وسیع پیمانے پر تباہی ہوئی لاکھوں مکانات اور عمارتیں زمین بوس ہو گئیں۔ جن کے نیچے لاکھوں افراد دب کر ہلاک و زخمی ہوئے۔ سب سے زیادہ تباہی بالاکوٹ میں ہوئی۔ قیامت خیز زلزلے میں تقریباً ایک لاکھ پچیس ہزار آدمی مارے گئے۔
- ۲۳ اکتوبر: سرحد، آزاد کشمیر اور شمالی علاقہ جات میں زلزلے کے شدید جھٹکے، ریکٹر سکیل پر شدت ۹.۵ تھی۔

۲۰۰۶ء

- ۲ جنوری: پہلی خاتون گورنر ڈاکٹر شمشاد اختر نے اپنے عہدے کا چارج سنبھالا۔
- ۱۰ مارچ: زلزلہ ہوا کوئی نقصان نہیں ہوا۔
- ۲۱ جولائی: حویلیاں سے درہ خنجراب تک نیا ریلوے ٹریک بچھانے اور آٹھ بڑے شہروں کے لیے ٹرانزٹ ریلوے کی منظوری دی گئی۔
- یکم ستمبر: روزنامہ "پائن" ایبٹ آباد نے اشاعت کا آغاز کیا اس کے چیف ایڈیٹر شجاع احمد تھے۔
- یکم جون: روزنامہ "شملہ" ایبٹ آباد نے اشاعت کا آغاز کیا۔ اس کے ایگزیکٹو ایڈیٹر سردار شفیق احمد تھے۔
- یکم ستمبر: روزنامہ "اخبار" ایبٹ آباد نے اشاعت کا آغاز کیا۔ چیف ایڈیٹر عالم زیب شاہ اور ایگزیکٹو ایڈیٹر حاجی محمد اقبال تھے۔ جون ۲۰۰۶ء ایبٹ آباد میں ایبٹ میوزیم قائم ہوا۔

۲۰۰۷ء

- ۱۳ اپریل: بروز سوموار آٹھ بج کر چالیس منٹ پر زلزلہ آیا۔ ایکٹر سکیل پر اس کی شدت ۶.۴ تھی۔
- ۳ نومبر: ملک بھر میں ایمر جنسی لگادی گئی۔
- ۱۵ نومبر: قومی اسمبلی تحلیل ہو گئی۔ اس اسمبلی نے اپنی مدت پوری کی۔

کوہستان میں زلزلہ آیا۔ سینکڑوں مکان تباہ اور چھ آدمی ہلاک۔

دسمبر: ہزارہ یونیورسٹی حویلیاں کیمپس کا افتتاح ہوا۔

۲۷ دسمبر: راولپنڈی میں لیاقت باغ کے جلسے میں شام چھ بجے بے نظیر بھٹو کو قتل کر دیا گیا۔ حکومت نے تین

روزہ سوگ کا اعلان کیا۔ ملک بھر میں ہنگامے ہوئے مانسہرہ، ایبٹ آباد، حویلیاں اور ہری پور میں

شٹر ڈاؤن ہڑتال اور پہیہ جام ہڑتال رہی۔ کاروبار زندگی مفلوج رہا۔

۲۰۰۸ء

۷ فروری: توحید آباد (گلیات) کے مقام پر برفانی تودہ گرنے سے ایک ہی خاندان کے تین افراد ہلاک ہو گئے۔

۲۲ فروری: پیر آف دھنکہ شریف رحمت اللہ انتقال کر گئے۔

۲۵ فروری: مانسہرہ میں این جی اوز کے دفتر میں دھماکہ چار افراد ہلاک ہوئے۔

۲۳ مارچ: یوسف رضا گیلانی ۲۶۴ ووٹ لے کر ۲۳ ویں وزیر اعظم منتخب ہوئے۔ پرویز الہی کو صرف ۴۲ ووٹ

ملے۔ نو منتخب وزیر اعظم نے گرفتار ججز کی رہائی کا پہلا حکم دیا۔ چیف جسٹس ۱۴۳۳ دن بعد رہا ہو گئے۔

۲۵ مارچ: سید یوسف رضا گیلانی نے ملک کے ۲۳ ویں وزیر اعظم کی حیثیت سے حلف اٹھایا۔

۲۸ مارچ: سرحد اسمبلی کے ۱۲۳ میں سے ۱۱۶ ارکان نے حلف اٹھایا۔

۳۱ مارچ: امیر حیدر خان ہوتی (عوامی نیشنل پارٹی) بالا مقابلہ وزیر اعلیٰ سرحد منتخب ہوئے۔

یکم مارچ: وزیر اعلیٰ امیر حیدر خان ہوتی نے وزیر اعلیٰ سرحد کا حلف اٹھایا۔

۱۲ اپریل: ہری پور میں ہزارہ یونیورسٹی کیمپس کا آغاز ہوا۔

۲۹ اپریل: مختلف اخبارات کی قیمتیں ۴ سے ۵ روپے تک مقرر کی گئیں۔

۳۰ اپریل: پٹرول اور ڈیزل ۳ روپے لیٹر مہنگا ہو گیا۔

۱۷ مئی: پاکستان کا مطلب کیا "لا الہ الا اللہ" جیسے مشہور نعرے کے خالق پروفیسر اصغر سودا کی ۸۰ سال کی عمر

میں انتقال کر گئے۔

۳۱ مئی: ۵۰ لاکھ سے زائد غیر قانونی موبائل سمیں بلاک۔ کوئی سم نادرا سے تصدیق کرائے بغیر ایکٹو نہیں ہوگی۔

۷ جولائی: ۵ اور ۵ روپے کے نئے نوٹ جاری ہوئے۔

۱۸ اگست: صدر مشرف نے استعفیٰ دے دیا۔ ۸ سال ۱۰ ماہ ۶ دن ۱۸ گھنٹے اور ۱۶ سیکنڈ برسر اقتدار رہے۔

۹ ستمبر: صدر آصف علی زرداری نے صدر پاکستان کا حلف اٹھایا۔

۲۹ ستمبر: گندم کی امدادی قیمت ۹۵۰ روپے فی من مقرر ہوئی۔

تحریک صوبہ ہزارہ

۲۰۱۰ء

- ۱۲ فروری: گاؤں سیری ضلع کوہستان میں برفانی تودہ گرنے سے ۱۱۰۲ افراد ہلاک ہو گئے۔
- ۲۱ فروری: ناظمین، تحصیل ناظمین اور ضلع ناظمین کے عہدے ختم کر دیئے گئے۔
- بالاکوٹ میں خودکش بم دھماکہ ہوا۔ انسپکٹر خلیل خان ہلاک ہو گئے۔
- ۱۰ فروری: ایبٹ آباد، مانسہرہ، ہری پور، بٹگرام اور کوہستان میں مہنگائی کے خلاف ہڑتال ہوئی۔
- ۱۶ اپریل: پختون خواہ نامنظور، صوبہ ہزارہ کے قیام کا مطالبہ ہزارہ ڈویژن شاہراہ ریشم صبح ۹ بجے سے ۴ بجے تک ٹریفک کے لیے معطل، پولیس اہل کار غائب۔
- ۱۲ اپریل: خیبر پختون خواہ کے خلاف ہزارہ، ڈیرہ اور لاہور میں مظاہرے۔ آج پہیہ جام ہڑتال کا اعلان۔
- ایبٹ آباد میں دفعہ ۱۴۴ نافذ۔ آج ایبٹ آباد میں ظلم کی نئی داستان لکھی گئی۔ پرامن لوگوں پر بے دردی سے گولی چلا دی۔ ۹ افراد ہلاک تین روزہ سوگ کا اعلان۔
- ۱۵ اپریل: سینٹ میں خیبر پختون خواہ کے نام کو ۸۰ ووٹوں کی اکثریت سے منظور کر لیا گیا جبکہ مخالفت میں صرف ۱۲ ووٹ آئے۔ صوبہ سرحد کا نیا نام آج سے باقاعدہ طور پر ”خیبر پختون خواہ“ ہو گیا۔
- وزیر اعلیٰ سرحد امیر خیدر خان ہوتی نے صوبائی وزراء و اراکین اسمبلی کے ساتھ مل کر کیک کاٹا۔
- ہزارہ میں ہلاکتوں کی تعداد گیارہ ہو گئی۔
- ۳۷ء کا آئین مکمل طور پر بحال۔
- ۱۶ اپریل: ہزارہ میں بھوک ہڑتالی کمپ لگانے کا اعلان کر دیا گیا۔ (“آج” ایبٹ آباد)
- صوبہ ہزارہ کا مطالبہ جاری رہے گا۔
- صوبہ سرحد کا نیا نام پختون خواہ سندھ ہائی کورٹ میں چیلنج کر دیا گیا۔ (“آج” ایبٹ آباد)
- ۲۵ اپریل: ۲۵ اپریل کوہستان میں صوبہ ہزارہ کا تاریخی جلسہ ہوا۔ کوہستان کے شہر پٹن میں اجلاس ہوا جس میں بابا حیدر زمان گوہر ایوب خان، ڈاکٹر اظہر جدون، سید قاسم شاہ، عمر ایوب اور عالم زیب خان نے سر بن چوک پٹن میں جلسہ عام سے خطاب کیا۔ (“شمال” ۲۶ اپریل ۲۰۱۰ء)

- ۱۲۶ اپریل: ہزارہ یونیورسٹی ڈھوڈیاں مانسہرہ نے ریلی نکالی۔ دو گھنٹے تک روڈ پر دھرنا دیا اور روڈ بلاک رکھا۔
- ۲ مئی: ہزارہ ڈویژن میں پہیہ جام اور شٹر ڈاؤن۔
- ۲ مئی: ایبٹ آباد صوبہ ہزارہ کا جلسہ مکمل شٹر ڈاؤن، پہیہ جام، رابطہ سڑکیں بلاک، شہداء چوک ایبٹ آباد میں جلسہ ہری پور میں تاریخی پہیہ جام، شٹر ڈاؤن۔
- کوہستان میں احتجاجی مظاہرہ، شٹر ڈاؤن، شاہراہ قراقرم بند، حویلیاں میں صوبہ ہزارہ کے حق میں ریلی، شاہراہ ریشم بند، بالا کوٹ میں ہزارہ کے حق میں احتجاج بازار اور سڑکیں، ویران شنکیاری میں پہیہ جام، تجارتی مراکز بند۔
- خانپور میں شٹر ڈاؤن، تاریخ پہیہ جام۔
- مانسہرہ میں شٹر ڈاؤن اور پہیہ جام۔
- بگلرام میں مکمل شٹر ڈاؤن اور پہیہ جام۔ (بحوالہ شمال ۳ مئی)
- ۳ مئی: تحریک صوبہ ہزارہ کا جلسہ شٹر ڈاؤن مری روڈ بلاک شدید نعرے بازی۔
- خیرہ گلی میں سیاحوں سے بھری کوسٹرا لٹ گئی ۱۵ افراد زخمی ہو گئے۔ ("شمال" ۲ مئی)
- ۵ مئی: پنڈ کرگو خان میں عظیم الشان جلسہ ہوا۔ عوام کی کثیر تعداد نے شرکت کی۔ ("شمال" مئی ۲۰۱۰)
- ۸ مئی: ہری پور تحریک صوبہ ہزارہ کا جلسہ عوام کا ٹھاٹھیں مارنا سمندر اٹھ آیا۔ ٹریفک اور کاروبار زندگی معطل، صدیق اکبر چوک میں جلسہ ہوا۔ بہت بڑا جلسہ ہوا۔ ہری پور، ایبٹ آباد اور مانسہرہ سے بھی لوگوں نے شرکت کی۔
- ۹ مئی: داسو، کوہستان میں صوبہ ہزارہ کا جلسہ ہوا۔ عوام نے ہر قسم کی قربانی دینے کا عزم کیا۔ وکلاء، نوجوانوں علمائے کرام اور اساتذہ نے شرکت کی۔ تحریک صوبہ ہزارہ کے مرکزی قائد علی اصغر خان، زر بلند خان کیماگل، سید غلام علی شاہ چھتر اور دیگر نے خطاب کیا۔ (شمال ۱۲ مئی ۲۰۱۰)
- ☆ کوٹ نجیب اللہ میں تحریک صوبہ ہزارہ میں تیزی آ گئی۔ سانحہ ۱۲ اپریل کے شہداء کے رسم چہلم کی تقریب کا اعلان۔ رسم چہلم ۲۱ مئی کو ہوگی۔
- ۱۲ مئی: مانسہرہ میں انقلاب صوبہ ہزارہ نے یوم سیاہ منایا۔ مانسہرہ سے تحریک انقلاب صوبہ ہزارہ کی احتجاجی ریلی نکالی گئی شاہراہ ریشم پر دھرنا اور شدید نعرہ بازی ہوئی۔ یہ ریلی بٹ پل سے گیارہ بجے نکالی گئی قراقرم چوک پہنچ کر شاہراہ ریشم کو بلاک کر دیا۔ آخر میں شہداء کے لیے دعا کی گئی۔ (شمال ۱۳ مئی ۲۰۱۰)
- ۱۳ مئی: مانسہرہ میں صوبہ ہزارہ کے حق میں انجمن تاجران نے احتجاجی ریلی نکالی۔ ریلی ایبٹ آباد روڈ مرکزی جامع مسجد سے نکلی جو ختم نبوت چوک پر جلسہ کی صورت اختیار کر گئی۔ ریلی سے انجمن تاجران کے رہنماؤں حاجی حنیف اعوان، بابر خان خیل اور بابر خان تنولی اور مولانا قدرت اللہ نے خطاب کیا۔ حویلیاں میں تحریک صوبہ ہزارہ کا جلسہ ہوا۔ ہزاروں افراد اٹھ آئے۔ جلسہ سے بابا حیدر زمان، گوہر

ایوب خان سردار صفدر اور دیگر نے خطاب کیا۔ (شمال ۱۵ مئی)

۱۵ مئی: لورہ تحریک صوبہ ہزارہ کا جلسہ ہزاروں افراد کڑی دھوپ میں اٹھ آئے۔ قائد تحریک کا پر تپاک استقبال تشخص مٹانے والوں سے حق چھین لیں گے۔ پختون خواہ کے حق میں ووٹ دینے والے ممبران اسمبلی غدار ہیں۔ گوہر ایوب، سردار یعقوب، عبدالرزاق عباسی، اظہر جدون، سردار اقبال، حق نواز عباسی، خالد میر، شفیق عباسی، عبدالشکور عباسی اور فضل حق نے خطاب کیا۔

ایبٹ آباد صوبہ ہزارہ کے حق میں ۴ سے ۱۲ سال کے بچوں کی ریلی شاہراہ ریشم پر دھرنا دیا گیا۔ ریلی لیڈی گارڈن سے شروع ہو کر نوارہ چوک پہنچی۔ بچوں کے ساتھ بچیاں بھی شامل تھیں۔ چوک پر پھول شہداء کی یاد میں چڑھائے۔ (شمال ۱۶ مئی)

۱۶ مئی: صوبہ ہزارہ کے حق میں ایم کیو ایم کی موٹر سائیکل ریلی میرپور سے نکالی گئی اور چوک شہداء پر ختم ہوئی۔ مصصام اور اعجاز قریشی نے خطاب کیا۔ ہزارہ کی پہچان پر کوئی سودے بازی نہیں صوبے کے قیام کے لیے جان بھی دینا پڑی تو پیچھے نہیں ہٹیں گے۔

حویلیاں میں صوبہ سرحد کے حق میں لیگ کا جلسہ، ہر قسم کی قربانی دینے کا عزم کیا گیا۔ تاریخی جلسہ میں ملک عبدالوحید مرتضیٰ جاوید عباسی، سردار اورنگ زیب نلوٹھا، ایوب آفریدی، حبیب اشرف جدون، سعید عباسی اور دیگر شخصیات نے شرکت کی اور خطاب کیا۔

سیاسی مدار یوں کا ہزارہ میں داخلہ بند کرنے سے تحریک کامیاب ہوگی۔ شمالی کی سروے رپورٹ۔ تمام بڑی سیاسی جماعتیں عوام کے جذبات کے ساتھ کھیل رہی ہیں۔ سیاسی مداری عوام کو بے وقوف بنانا چھوڑ دیں۔ مسلم لیگ ن نے یہ صلہ دیا کہ غداری کی جماعت اسلامی نے سب سے پہلے پختون خواہ کے حق میں ووٹ دیا۔ جمعیت علمائے اسلام فضل الرحمن نے کہا خیبر پختون خواہ کے بجائے پختون خواہ ہو، صدر زرداری اس کو اپنا کارنامہ سمجھتے ہیں۔

ہزارہ کے وزراء پختون خواہ کی تختیوں کا پشاور میں افتتاح کریں گے اور بعد میں لاہر ہزارہ میں نصب کر دیں گے۔

۷ جون: ہزارہ کے عوام نے سانحہ ایبٹ آباد کی انکوائری رپورٹ مسترد کر دی۔ سرحد حکومت نے بکتر بدن

گاڑیاں ایبٹ آباد بھیج کر دفعہ ۱۴۲ لگایا اور نہرو لیگ کا کنونشن رکھ کر تصادم کی راہم، ہمواری کی۔ ("منظر")

۹ جون: ایبٹ آباد تحریک ہزارہ نے احتجاجی دھرنا دیا اور کمیشن کے خلاف شدید نعرے بازی کی۔ ("شمال")

۱۰ جون: دوسرے روز بھی احتجاجی دھرنا جاری رہا اور کمیشن کے خلاف شدید نعرے بازی کی گئی۔ ("شمال")

۱۱ جون: احتجاجی دھرنا تیسرے روز بھی جاری رہا اور کمیشن کے خلاف شدید نعرے بازی ہوئی۔ ("شمال")

۱۲ جون: ہائیکورٹ کے باہر احتجاجی دھرنا دیا گیا۔ انک پار سے بھیجے گئے افراد کی گولیوں سے بارہ افراد کی

شہادت کے بعد انک پار سے ملنے والی ہدایت پر کائی گئی ایف آر کے خلاف دھرنا دیا گیا۔ دھرنا

تین روز جاری رہے گا۔ (شمال، ۲۰۱۰ء۔ ۶۔ ۱۳)

۲۳ جولائی: ہزارہ کی سڑکوں پر عوام کا جم خفقیر، کاروان ہزارہ کا تاریخی استقبال، عوام کی طرف سے قائدین

تحریک ہزارہ پر پھولوں کی پتیوں کی بارش جگہ جگہ استقبال کی جگہ سے ایک گھنٹے کا سفر آٹھ گھنٹے میں طے ہوا۔ صوبہ ہزارہ کے قیام کا اعلان نہ کیا گیا تو اسلام آباد کی طرف لانگ مارچ کریں گے۔ شنکیاری، بفقہ، مانسہرہ، قلندر آباد، حویلیاں، ہری پور اور جھاری کس کے مقام پر عوامی اجتماعات سے بابا حیدرزمان کا خطاب۔ ہزارہ میں صوبہ ہزارہ کے بورڈ نصب کر دیئے گئے۔

آخری بورڈ باب ہزارہ ہری پور میں نصب ہوگا۔ ("آج" ایبٹ آباد، ۲۰۱۰ء۔ ۷۔ ۲۳)

۲۴ جولائی: صوبہ ہزارہ کے بورڈ نصب اگلا قدم اگلا قدم لانگ مارچ ہوگا۔ ہری پور میں تاریخی استقبال

پھولوں کی پتیاں نچھاور۔ جھری کس میں آخری بورڈ نصب۔ عوام اگلی کال کا انتظار کریں حکومت کو پیغام مل چکا۔ قائدین نے رات ایک بجے جھاری کس میں عوامی اجتماع سے خطاب کیا۔

("شمال" ۲۰۱۰ء۔ ۷۔ ۲۴)

۲۷ جولائی: چینی یوٹیلیٹی سٹور پر مزید ۱۰ روپے فی کلوگرام مہنگی ہوگئی۔ ("آج" ۲۰۱۰ء۔ ۷۔ ۲۷)

بارشوں کا سلسلہ شروع ہو گیا۔

۲۸ جولائی: تیز بارش شروع ہوگئی۔

۲۹ جولائی: حویلیاں پل گرنے کی خبر ہے۔

۳۰ جولائی: حویلیاں پل میں شگاف پڑ گیا۔ بسوں اور ٹرکوں کی آمد و رفت بند ہوگئی۔ حالیہ شدید بارشوں کے

دوران پرانا ۱۱۵ تاریخی پل ندی روڈ کی نذر ہو گیا۔

وادی سرن کی رابطہ سڑک بارشوں کی وجہ سے کٹ گئی۔

قاسم شاہ کے بھائی سابق چیئرمین مانسہرہ نور الدین دریائے کنہار میں بہہ گئے۔ ("شمال" یکم اگست ۲۰۱۰ء)

۱۲ اگست: برکوٹ پہاڑ کی چوٹی دھماکے سے پھٹ گئی۔ قدرتی فوارہ پھوٹ پڑا۔ (شمال ۱۲ اگست ۲۰۱۰ء)

۱۲ اگست: ہزارہ میں سیلاب ہلاکتوں کی تعداد ۱۱ ہوگئی۔ (ہفت روزہ "شملہ" ۱۲ اگست ۲۰۱۰ء)

قلندر آباد ویگن گہری کھائی میں جاگری ۱۳ افراد جان بحق ہو گئے اور ۱۰ زخمی ہو گئے۔ ("شمال" ۱۶ ستمبر ۲۰۱۰ء)

۱۱ اکتوبر: رات دو بج کر ۲۴ منٹ پر شدید زلزلہ ہوا۔ ریکٹر سکیل پر شدت ۳.۵ تھی۔ خانپور کے گرد و نواح

میں درجنوں مکان زمین بوس ہو گئے۔ (شمال ۱۱ اکتوبر ۲۰۱۰ء)

اکتوبر: چینی کاریٹ ایبٹ آباد میں ۱۳۰ روپے فی کلو اور آٹا ۲۰ کلو کا توڑا ۶۰۰ روپے میں ہو گیا۔

یکم نومبر: بنگرام میں بدترین آتش زدگی ۵۵ دکانوں سمیت کئی گھر جل کر خاکستر ہو گئے۔

(”مشرق“ یکم نومبر ۲۰۱۰ء)

خیرہ گلی میں سیاح گاڑی کو حادثہ پیش آیا۔ ۱۶ افراد ہلاک ہو گئے۔ (”شمال“)

۳۰ دسمبر:

ہزارہ میں پھیرہ جام اور شٹر ڈاؤن ناموس تحفظ رسالت، کالا ڈھاکہ ضلع بن گیا۔ صدر ۴ جنوری کو

۳۱ دسمبر:

اعلان کریں گے۔ (آج ۳۱ دسمبر)

پارلیمنٹ کے سامنے تحریک ہزارہ والوں نے دھرنا دیا۔ (شمال ۳۰ دسمبر)

۲۹ دسمبر:

یکم نومبر، بٹ گرام میں بدترین آتش زدگی، ۵۵ دکانوں سمیت کئی گھر خاکستر ہو گئے۔

یکم نومبر:

پٹرول ۶ روپے، ڈیزل ۵۴۱ روپے فی لیٹر مہنگا ہو گیا، بجلی کے نرخوں میں دو فیصد اضافہ۔

(مشرق یکم نومبر ۲۰۱۰ء)

آٹے کا ۲۰ کلو کا تھیلا ۶۰۰ روپے کا ہو گیا۔ (۲۰۱۱ء)

سلطان خان جدون مصنف تاریخ سلطانی جدون سہلڈ ایبٹ آباد میں انتقال فرما گئے۔

۱۷ جنوری:

ضلع ہزارہ

نام اور وجہ تسمیہ

اس کا سب سے پرانا نام جو کتب تواریخ سے معلوم ہوتا ہے۔ اس خطہ زمین کو ابی ساریز Abisares کہا جاتا ہے۔ ابی ساریز پونچھ کاراجہ تھا اور یہ ملک سکندر اعظم نے اس کو دیا تھا۔ ڈاکٹر آئین سٹائن کے خیال میں ہزارہ Urasa ہے اور اورش سے مشتق ہے۔ تواریخ ہزارہ ویس مہتمم بندوبست ہزارہ کے بندوبست ۱۸۷۲ء کے مطابق لکھا گیا ہے۔ چونکہ اس علاقے میدان ہری پور میں قوم ترک معروف بہ قارلق کا قبضہ ہے لہذا میدان ہزارہ قارلق مشہور ہے۔ یہ علاقہ ترکوں کے نام پر مشہور ہے جن کو امیر تیمور نے خود یہاں چھوڑا۔ یہ ایک ہزار کا لشکر قبیلہ قارلق از قوم ترک تھا لہذا اس کا نام قارلق ہزارہ ہو گیا۔ توڑک باری میں بھی ہزارہ قارلق درج ہے۔ بابر لکھتا ہے۔ نیلاب اور ہزارہ قارلق ہمایون کو جاگیر میں دیے۔

حدود اربعہ

حدود کے تغیر و تبدل کی وجہ سے حدود بھی تبدیل ہوتی رہی ہیں۔ اس کے مشرق میں کشمیر مغرب میں پشاور مردان شمال میں گلگت اور جنوب میں پنجاب ہے۔

رقبہ

ہزارہ کا رقبہ مختلف اوقات میں مختلف رہا ہے۔ سروے آف انڈیا کے مطابق ہزارہ کا کل رقبہ ۱۹۰۷ء کے گزیٹیئر میں واٹ سن نے ۳۰۶۲ مربع میل درج کیا ہے۔ اب

ہزارہ کے پانچوں اضلاع کا کل رقبہ ۱۵۹۰۷ مربع کلومیٹر ہے۔ رقبے کے لحاظ کوہستان سب سے بڑا ضلع ہے۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
رقبہ	۱۹۷۶	۱۳۰۱	۷۴۹۲	۲۵۷۹	۵۵۹	۱۵۹۰۷	کوہستان

آبادی

۱۹۰۱ء کی مردم شماری کے مطابق ضلع ہزارہ کی کل آبادی ۵۲۸۶۶۶ نفوس پر مشتمل تھی۔ اور ۱۹۹۸ء کی مردم شماری

کے مطابق ہزارہ ڈویژن کی آبادی ۳۵۰۵۵۸۱ نفوس پر مشتمل ہے۔ آبادی کے لحاظ سے مانسہرہ بڑا ضلع ہے۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
آبادی	۸۸۰۶۶۶	۳۰۷۲۷۸	۲۷۲۵۷۰	۱۱۵۲۸۳۹	۶۹۲۲۲۸	۳۵۰۵۵۸۱	مانسہرہ

سطح زمین

ہزارہ میں پہاڑ اور میدان ہیں۔

پہاڑ

ہزارہ کے پہاڑی سلسلوں میں ڈونگا گلی کا پہاڑی سلسلہ جو کہ ۷۰۰۰ فٹ سے ۱۰۰۰۰ فٹ تک بلند ہے۔ کاغان کا پہاڑی سلسلہ جس کی بلند ترین چوٹی ملکہ پر بت ہے۔
موسیٰ کا مصلہ، مغربی پہاڑی سلسلہ کالا ڈھا کہ ۶۰۰۰ فٹ بلند ہے۔ تناول کی پہاڑیوں میں بھینگڑوہ جو کہ ۸۵۰۰ فٹ بلند ہے۔ بلیانہ ۶۱۹۲ فٹ بلند ہے۔ گندگر کی بلند چوٹی ۴۰۰۰ فٹ بلند ہے۔ خانپور کے پہاڑ کی بلند چوٹی سری بنگ ہے جو کہ ۵۶۵۰ فٹ بلند ہے۔

میدان

ہزارہ میں سات میدان ہیں۔ میدان پکھل، میدان ہزارہ ۱۶۰۰ فٹ سے ۳۰۰۰ فٹ تک بلند، میدان اورش ۴۰۰۰ فٹ، میدان کھڑی، میدان دھن، میدان چھتر ۵۵۰۰ فٹ بلند ہے۔

دریا

دریائے سرن، دریائے کنہار، دریائے دوڑ، دریائے ہرو

آب ہوا

ہزارہ کی آب و ہوا معتدل ہے۔ ہری پور گرم ہے۔ رش اور پکھلی کے علاقوں میں موسم خشک ہے۔ گلیات اور کاغان گرمیوں میں ٹھنڈے اور خوشگوار ہوتے ہیں اور سردیوں میں انتہائی سرد ہوتے ہیں۔ یہ علاقے سردیوں میں رہائش کے قابل نہیں ہوتے، شدید برف باری ہوتی ہے۔

جنگلات

۱۹۰۷ء کے ہزارہ گزیٹ میں ہزارہ کے محفوظ جنگلات اور گزارہ جات کا ذکر ملتا ہے۔ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ہزارہ میں جنگلات کا کل رقبہ ۱۲۰۰۴۸۳۲ ایکڑ ہے۔ کوہستان جنگلات کے لحاظ سے اول نمبر پر ہے۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
رقبہ	۱۹۹۷۱۰	۲۴۶۸۳۹	۸۸۱۳۶۹	۵۳۶۴۲۳	۱۴۰۴۹۱	۲۰۰۴۸۳۲	کوہستان

قدرتی مناظر

ہزارہ میں گلیات اور وادی کاغان کے مناظر قدرت کا حسین شاہکار ہیں۔ ہزارہ کی دلکشی کا باعث ہیں۔

نباتات

ہزارہ کی سرزمین میں ۱۶۰۰ فٹ سے لیکر ۷۰۰۰ فٹ تک بلند ہے۔ اس میں ہر طرح کو پودے۔ جھاڑیاں، جنگل جڑی بوٹیاں ملتی ہیں۔ میدانوں میں بوہڑ، بٹکرڑ، ریں، کنگڑ، پیپل، شیشم، منو، دریک، سفیدہ، دھمن، کہو، کیکر، وغیرہ کے درخت ملتے ہیں۔ جھاڑیوں میں ڈرونا، سمل، گراچھ، سنٹھا، پھلاہی، کینتھی، وغیرہ ملتے ہیں۔ جنگلات میں چیرھ، بیاز، دیار، پلدر، کھل، اخروٹ اور املوک وغیرہ کے درخت ملتے ہیں۔ جھاڑیوں میں گچھ، بن ستھرا، ساق اور جنگلی جھاڑیاں ملتی ہیں۔ (تفصیلات کے لئے دیکھیے فہرست نباتات ہزارہ)

حیوانات

چیتا، شیر، بھورارپچھ، کالا رپچھ، بھیریا، سور، جنگلی بکرے، ہرن، وغیرہ اس کے علاوہ پرندوں میں ریاڑ، بن ککڑ، مرغ زریں وغیرہ۔ ایشیا اور سائبیریا کے پرندے ہزارہ میں آتے ہیں شمال مغرب کی جانب یورپ چلے جاتے ہیں۔ (تفصیل کے لئے دیکھیے فہرست طیور ہزارہ)

ذرائع آمدورفت

سرٹکیں

۱۹۰۷ء کے ہزارہ گزیٹر میں سرٹک کے بارے میں لکھا ہے۔ ذرائع نقل و حمل میں اہم ترین تانگے کی پختہ سرٹک ہے جو حسن ابدال سے شروع ہوتی ہے اور ہری پور، ایبٹ آباد، اور مانسہرہ سے ہوتے ہوئے گڑھی حبیب اللہ کے مقام پر دریائے کنہار کو عبور کرتی ہے۔ اور اس سرٹک سے دو میل کے مقام پر مل جاتی ہے جو راولپنڈی سے سری نگر جاتی ہے۔ ایبٹ آباد چھاوٹی کی چند سرٹکوں اور ایبٹ آباد سے کاکول تک ۳ میل پختہ سرٹک کو چھوڑ کر پورے ضلع میں اور کوئی پختہ سرٹک نہیں۔ پختہ سرٹکوں کی کل لمبائی ۲۵، ۸۴ میل ہے۔ (ص ۸۹)

ہزارہ گزیٹر میں ۱۴ کچی سرٹکوں کا ذکر ملتا ہے۔

سری پور سے براستہ خان پور راولپنڈی کی سرحد تک (۲۴ میل)

ہری پور سے براستہ سلام کھنڈ، غازی تک (۱۵ میل)

ہری پور سے براستہ کوہمل، لورہ تک (۳۰ میل)

ہری پور سے براستہ کچھی، سرائے شیر شاہ، تھانھی اور لسان، مانسہرہ تک۔ (۲۸ میل)

چھچھ اٹک کی سرحد سے کھر کوٹ تک، براستہ غازی، تربیلہ اور توی (۳۰ میل)

خان پور سے مقصود تک (۱۵ میل)

گھوڑا کھلی سے براستہ لورہ، دکھن، ہیر اور لنگڑیاں، مقصود تک (۳۵ میل)

گرگھی حبیب اللہ سے براستہ بوئی اور بکوٹ، کوہالہ تک (۲۲ میل)
 کھوتے کی قبر سے براستہ رجوعیہ، بجیکوٹ، ماڑی اور نگری ٹوٹیاں گورینی تک (۳۵ میل)
 دھموڑ سے دوڑ کے ساتھ حویلیاں تک (۱۳ میل)
 چھانگلہ سے مری تک (۱۲ میل)
 جابہ سے ڈھوڈیاں تک (۸ میل)
 سچاں سے ٹل تک (۱۲ میل)
 شنکیاری سے براستہ رفہ، خاکی تک (۱۲ میل)

یہ وہ سڑکیں ہیں جن پر پیدل سفر کیا جاسکتا ہے یا گھوڑے پر سفر کیا جاسکتا ہے۔
 ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ہزارہ میں روڈ کی کل لمبائی ۳۹۰۳۶۰۳۱ کلومیٹر ہے۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
روڈز	۴۹۹۶۵۶۰	۱۹۹۶۹۱۰	۳۸۵۶۶۱۰	۶۰۹۶۹۳۰	۴۰۸۶۳۸۰	۲۱۰۳۶۳۹۰	مانسہرہ

گاڑیاں

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ہزارہ میں کل ۲۳۷۹۵ گاڑیاں رجسٹرڈ ہیں۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
گاڑیاں	۲۳۳۸۱	۱۱۵۶	-	۱۲۷۷۵	۶۳۸۳	۴۳۷۹۵	ایبٹ آباد

ریل گاڑی

۱۹۱۳ء میں حسن ابدال سے حویلیاں تک ریلوے لائن بچھائی گئی جو نمبر ۱۹۱۳ء کو چالو ہوئی۔ اب تک وہی لائن ہے۔ اس میں کوئی اضافہ نہیں ہوا۔

پوسٹ آفس

۱۹۰۱ء میں ہزارہ میں کل ۲۳ پوسٹ آفس تھے۔ جن کے نام یہ ہیں۔ ایبٹ آباد، بفقہ، بکوٹ، بالاکوٹ، بیڑ، گرگھی حبیب اللہ، غازی، ہری پور، کھلابٹ، خان پور، کرپلیاں، کوٹ نجیب اللہ، لورہ، مانسہرہ، ناڑہ، نواں شہر، اوگی، رجوعیہ، شیروان، شنکیاری، سزائے نعمت خان، اور تربیلہ۔ ۱۹۰۷ء کے ہزردہ گزیٹیئر میں ۲۷ ڈاک خانوں کا ذکر ملتا ہے۔ ۱۹۶۱ء میں ۱۰۸ پوسٹ آفس تھے۔ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق کل ۵۷۸ پوسٹ آفس ہیں۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
پوسٹ آفس	۱۵۸	۶۶	۷	۱۷۲	۱۰۵	۵۷۸	مانسہرہ

عدالتیں

ایبٹ آباد میں پشاور ہائی کورٹ کی ایک برانچ بھی ہے۔ ۱۹۰۷ء کے گزیٹ کے مطابق وکلا کی تعداد ۵ تھی اور اب عدالتی ذرائع کے مطابق ایبٹ آباد میں وکلا کی تعداد ۷۰۰، ہری پور میں ۳۰۰، مانسہرہ میں ۷۰۰، بنگرام میں ۵۰ اور کوہستان میں ۲۵ ہے۔ ہزار میں کل تعداد ۱۷۷۵ بنتی ہے۔

پولیس

ایبٹ نے ۲۸-۱۸۴۷ء میں پولیس کا محکمہ قائم کیا۔ ہزارہ بندوبست ۱۸۷۲ء کے مطابق کل دس تھانوں کا ذکر ملتا ہے۔ جن میں غازی، تربیلہ، کرپلیاں، ہری پور، خان پور، ایبٹ آباد، ناٹھ، بکوٹ، ہشتکیاری اور اوگی شامل ہیں۔

جیل

ہزارہ گزیٹ ۱۹۰۷ء کے مطابق ایبٹ آباد کی جیل سول لائن کے مغرب کی جانب ٹین کے چھتوں والی ایک نمایاں عمارت ہے۔ ۱۹۳۳ء میں ہری پور جیل بنی۔ ایبٹ آباد جیل کو اکتوبر ۲۰۰۵ء کے زلزلے میں نقصان پہنچا۔ اس کے بعد جیل مانسہرہ شفٹ کر دی گئی۔

بینک

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ہزارہ میں ۱۸۰ بینک ہیں۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بنگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
بینک	۶۹	۱	۳	۶۲	۲۵	۱۸۰	ایبٹ آباد

صنعت

۱۹۰۷ء میں سوائے جنڈر، پکیو اور کپڑا بننے کی کھڑی کے سوا کوئی اور صنعت نہ تھی۔ اب ہزارہ میں ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ۲۷۷ کارخانے فعال ہیں۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بنگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
کارخانے	۵۱	۳	-	۳۶	۱۳۷	۲۷۷	ہری پور

اقوام

اتمان زئی، اعوان، بمبا، ترک، ترین، تنولی، جدون، دلازاک، ڈھونڈ، ہراڑہ، سواتی، سپد، طاہر خیل، قریشی، کرڑال، گلکھڑ، گوجر، مشوانی، مغل، ملیار،

اتمان زئی

یہ یوسف زئی قوم کی شاخ ہیں۔ اس شاخ کے دو قبیلے طاہر خیل اور سید خانی جو ہزارہ آئے قابل ذکر ہیں۔ ہزارہ میں تنولیوں اور ترینوں نے گوجر قبائل کو تنگ کیا تو گوجروں نے مدد کے لئے اتمان زئیوں کو بلایا۔ لیکن اتمان زئیوں نے آہستہ آہستہ گوجروں کی زمینوں پر قبضہ کر لیا۔ اقوام ساکنان تربیلہ (گوجر، سلیمانی، ترین) نے پہلے پہل اتمان زئیوں کو عہد اکبر بادشاہ میں تنولیوں کی دست درازیوں سے اپنے آپ کو بچانے کے لئے بلایا۔ اس کے بعد آہستہ آہستہ یہ گوجروں، سلیمانیوں اور ترینوں سے بہت سا علاقہ حاصل کرنے میں کامیاب ہو گئے۔ شاہ جہان نے ۱۶۰۰ء میں کوہ گندگر کا میدانی علاقہ تربیلہ اور غازی کی سرحد سے چھ تک دے دیا۔ اتمان زئیوں کی شاخیں علی زئی، اکازی اور نازی ہیں۔ ہزارہ میں علی زئیوں کی تعداد زیادہ ہے۔ اور ان کی مزید شاخیں طاہر خیل، سید خانی اور خوشحال خانی ہیں۔

اعوان

اعوانوں کا سلسلہ نسب حضرت حنیف صاحبزادہ حضرت علی سے ملتا ہے۔ جب ترک فوجیں ۱۳۹۸ء میں ہزارہ میں داخل ہوئیں تو اعوان ہزارہ میں موجود تھے۔ بابا سجاول اور نگ زیب کے دور میں یہاں آئے۔ جلال بابا کے پکھلی فتح کرنے سے قبل بابا سجاول نوکوٹ سے کھر کوٹ چلے گئے تھے۔ ان کی زیارت کھر کوٹ میں تھی۔ تربیلہ بند کی وجہ سے زیر آب آنے کی وجہ سے ان کا جسد خاکی ۲۳ جولائی ۱۹۷۴ء کو مانسہرہ کے قریب دفن کیا گیا۔ اور اس جگہ کا نام سجاول شریف رکھا گیا۔ ان کی سات سوزیلی شاخیں ہیں۔ قطب شاہی اعوان اور گولڑہ اعوان زیادہ مشہور ہیں۔ دیگر شاخیں بدن، برشین بگوال، پٹ چال، جزل، چوہان، شدیال، کٹریال، کٹھوال، کلگال، کھوکھر اور مرجان ہیں۔ ہزارہ میں گوجروں کے بعد سب سے بڑی قوم ہے۔ یہ نہایت چاک و چوبند چست اور چالاک لوگ ہیں۔ ہری پور میں سکندر پور کے قاضی عبدالغفار، مانسہرہ میں امیر عالم خان اعوان، بڑی مشہور شخصیات گزری ہیں۔ اس قوم پر بڑی کتابیں تصنیف ہوئی ہیں

۱۔ تاریخ علوی از مولوی حیدر علی اعوان، ۲۔ تاریخ حیدری از مولوی حیدر علی اعوان، ۳۔ باب الاعوان از نور الدین، ۴۔ زاد الاعوان از نور الدین، ۵۔ تاریخ الاعوان از شیخ محمد خان اعوان، ۶۔ تاریخ حقیقت الاعوان از ملک محمد ہاشم خان، ۷۔ تحقیق الاعوان از محمد خواص خان۔

بمبای

یہ کشمیری قوم ہے ان کا شجرہ حضرت عثمان سے ملتا ہے ۱۶۵۲ء میں مظفر آباد اس قوم نے آباد کیا اسی دور میں یہ ہزارہ آئے۔

پنی

پنی پٹھانوں کا ایک قبیلہ ہے۔ اس کا مورث اعلیٰ پنی خان ہے۔ پنی بن دانے بن غور غشت بن قیس عبدالرشید کی اولاد ہیں۔ بندوبست ۱۸۷۲ء میں پنی قوم کے متعلق لکھا ہے۔ اس ضلع کے شمال مغرب میں بکثرت قوم پنی پٹھان کی ہے۔ اس قوم کے قد طویل ۶ فٹ تک اور بدن فرہی ولاغری میں متوسط، قوی صحیح المزاج، متناسب الاعضاء، زبان ہندی ایک خاص لہجہ کی ملائم، لباس اکثر سفید، رنگ سفید گندم گوں، چہرہ اکثر گول، کمر بندی کے معمولی، دنگہ فساد نہایت کم جرائم اور سرقہ و قتل بالکل نہیں، کارزراعت میں بہت محنتی، خوراک مکئی و باجرہ، بہ سبب فراخی زمین ایک اسودہ قوم ہے روپیہ اکثر جمع رکھتے ہیں۔ فضول خرچ قطعاً نہیں، نہ خوراک و لباس پر اور نہ زیادہ بیاہ شادی پر یا ماتم پر۔

اس خاندان کی زیادہ آبادی پنیاں اور ڈھیریاں میں ہے۔ کتاب ملاحظہ فرمائیں تاریخ ہزارہ از شیر بہادر پنی۔

ترک

ترک تاتاری زبان کا لفظ ہے جس کے معنی چاند کے ہیں۔ ان کا جد امجد تور تھا تور سے ترک ہوئے۔ ترکوں نے آٹھویں اور دسویں صدی عیسوی میں اپنی رضا و رغبت سے اسلام قبول کیا۔ ترک امیر تیمور کے ساتھ آئے۔ ۱۳۹۹ء میں تیمور نے ہندوستان کا رخ کیا کابل واپسی سے پہلے اس نے ہزارہ جو کشمیر کا راستہ تھا اس پر اپنی حفاظت کے لئے کچھ سپاہی تعینات کیے۔ اس دوران میں مسلمانوں نے ہندوؤں پر غلبہ حاصل کر لیا۔ ہزارہ کابل کے زیر اثر آ گیا۔ یہ علاقہ ہزارہ قارلوغ یعنی ہزارہ قارلق کے نام سے مشہور ہوا۔ ۱۴۷۲ء میں شہاب الدین کابل سے ہزارہ آیا پکھل سرکار کے نام سے حکومت قائم کی۔ شہاب الدین کی وفات کے بعد اس کا بیٹا دریا خان فقیر الدین کے نام سے حکمران ہوا۔ ۱۵۲۶ء میں سلطان فقیر الدین کے بعد عبداللہ خان غیاث الدین کے لقب سے حاکم پکھلی ہوا۔ ۱۵۵۲ء میں سلطان غیاث الدین کا بڑا بیٹا سلطان حسین خان والئی پکھل ہوا۔ سلطان حسین نے شہنشاہ اکبر کا راستہ روکا جو کشمیر جا رہا تھا اس کی شکایت یہ تھی کہ مغل ہمارے اندرونی معاملات میں مداخلت کرتے ہیں۔ مغلوں نے اس کی بغاوت کو کچل دیا۔ اس نے بعد میں معافی مانگ لی اور اس کا علاقہ اسے واپس مل گیا۔ ۱۶۰۵ء میں جہانگیر جب کشمیر جا رہا تھا تو وہ حسین خان کے ہاں پکھلی میں ٹھہرا تھا۔ سلطان حسین خان عہد جہانگیر میں فوت ہوا۔ اس کا بیٹا شادمان خان والئی پکھلی ہو گیا۔ شادمان خان کی وفات کے بعد سلطان محمود خورد حاکم پکھلی ہوا اس نے سید جلال بابا کو اپنی دامادی میں لیا اور بھوگڑ منگ کا علاقہ جہیز میں اسے دیا۔ سلطان محمود خورد اور جلال بابا کے درمیان اختلافات پیدا ہوئے۔ ۱۷۱۳ء میں سید جلال بابا سواتیوں کے ساتھ پکھلی پر حملہ کر دیا۔ اور گللی باغ پر قبضہ کر لیا اور ترکوں کو نکال باہر کیا۔ پکھلی سرکار کا خاتمہ ہو گیا۔ کاغان اور بھوگڑ منگ جلال بابا کے حصہ میں آئے اور باقی تین حصوں پر سواتیوں کا قبضہ ہو گیا۔

ہزارہ میں ان کے گاؤں ہری پور میں مانگرائے، پھر ہاڑی اور موہڑہ محمد وہیں مانسہرہ میں بحالی اور ایبٹ آباد میں موہارکلاں اور بانڈہ پھگواڑیاں ہیں کتاب ملاحظہ فرمائیں تاریخ ہزارہ از ارشاد خان۔

ترین

اس قوم کا آبائی وطن قندھار ہے۔ ہزارہ گزیئر ۱۹۰۷ء کے مطابق ترین ہزارہ میں گوجر قوم کی دعوت پر یہاں آئے بعد میں گوجروں کو بے دخل کر کے ان کے علاقوں پر آہستہ آہستہ قابض ہو گئے۔ تاریخ ہزارہ مرتبہ ویس کے مطابق قوم ترین دوسری افغان اقوام کی طرح بہ عہد سلطان محمود غزنوی اس طرف آئے۔ ۱۰۲۷ء میں قوم ترین کا مورث اعلیٰ مسمی ہارون علاقہ چچھ میں آکر موضع ہرون میں آباد ہو گیا۔ بہت مدت بعد اس کی نسل سے بوستان خان مورث قوم ترین ہزارہ نے ۱۶۲۰ء میں موضع ڈویاں آبی نزد موضع درویش آباد کی۔ اس کے بعد اس کے پوتے ملک درویش نے موضع درویش آباد کیا۔ ۱۷۹۰ء میں بہت خان پٹی گوجری پر قابض ہو گیا۔ بہت خان کے بعد اس کا بیٹا نجیب اللہ خان سردار ہوا۔ نجیب اللہ خان کے نام پر کوٹ نجیب اللہ آباد ہوا۔ یہ قوم ہمیشہ عروج کی طرف بڑھتی رہی۔ صدر فیلڈ مارشل محمد ایوب خان کے دور میں انتہائی عروج پر پہنچ گئی۔ موضع درویش، ریحانہ اور ڈنگی ترینوں کے گاؤں ہیں۔

تنولی

۱۳۷۲ء میں سردار چاڑا خان اور سردار مہارا خان کی سربراہی میں تنولی قوم نے موجودہ علاقہ (تنول) ترکوں سے بزور شمشیر فتح کیا۔ (الافغان تنولی۔ ص ۷۹) ایک بہت بڑے جرگہ میں اس کا علاقہ کا نام تنولی قوم کی نسبت سے تنول رکھا گیا۔ تنول کی نسبت درہ تانال سے ہے۔ جو کہ کابل اور غزنی کے درمیان ہے۔

۱۳۷۲ء میں تنول تقسیم ہوا۔ نصف حصہ اپر تنول ہندووال سردار چاڑا خان کے حصے میں آیا۔ نصف حصہ لوئر تنول سردار مہارا خان کے حصے میں آیا۔ مہارا خان، قبول خان، بہادر خان زبردست خان عرف صوبہ خان اور فتح شیر خان اس کے حکمران رہے۔ فتح شیر خان اس کے آخری حکمران تھے۔ ۱۸۳۸ء لوئر تنول آزاد ہو کر انگریزوں کے قبضے میں آ گیا۔ اسے تحصیل ایبٹ آباد میں شامل کر دیا گیا۔ لوئر تنول کے ستاون دیہات تحصیل مانسہرہ میں شامل کر دئے گئے۔ اپر تنول مستقل ریاست رہی۔ اس میں سردار چاڑا خان، نطو خان، گوجر خان، غیرت خان، گل محمد خان، ہیبت خان ۱۷۷۲ء-۱۸۰۳ء، ہاشم علی خان ۱۸۰۳ء-۱۸۱۲ء، نواب خان ۱۸۱۲ء-۱۸۱۷ء، پائندہ خان ۱۸۱۷ء-۱۸۳۰ء، جہان داد خان ۱۸۳۰ء-۱۹۰۷ء، نواب محمد اکرم خان ۱۹۰۷ء-۱۹۰۷ء، نواب خانی زمان خان ۱۹۳۶ء تک، نواب محمد فرید خان ۱۹۵۰ء تک حکمران رہے۔ ۱۹۵۰ء میں ریاست ختم ہو گئی۔ نواب محمد فرید خان ریاست امب کے آخری نواب تھے۔ ۱۹۷۰ء میں وفات پائی۔

ریاست پھلوہ ۱۸۳۰ء میں ریاست امب کی ذیلی ریاست پھلوہ قائم ہوئی۔ جس کے حکمران مدو خان، عبداللہ خان، عطا محمد خان اور عبداللطیف خان رہے عبداللطیف خان اس ریاست کے آخری نواب تھے۔

۱۹۵۰ء میں راست امب اور ریاست پھلوہ ختم ہو گئیں اور ان دونوں ریاستوں کو ہزارہ میں ضم کر دیا گیا۔

شاخیں: تنولیوں کی مندرجہ ذیل شاخیں ہیں۔ بوہال، بوچال، بینکریال، بیگال، پلال، ٹھکریال، جدہال، خوشیال، ساریال، سریال، ہمدال، عناسال، علی سال، کرگوال، کلوال، لابیال، متہال، ہندوال

گاؤں: تنولیوں کے گاؤں مندرجہ ذیل ہیں جو انہوں نے ترکوں سے بزور شمشیر حاصل کئے۔ پھوہار، کوٹ عیسیٰ، لالوگلی، کالجر، سیدوبائی، چھنچک، کنڈیالہ، توی، دیرہ، کرپلیاں، ماڑی، جزل، بدنبک، چندور، بدھوڑہ، کبئی، دکھیری، گدا (موجودہ پنڈ کرگوخان) شیروان۔ کوند چماراں، سرگندہ، جھوکاں، جسگراں، کھیری، اور چھیری وغیرہ تنولیوں کے گاؤں ہیں۔

کتب: ۱۔ تاریخ تنولیاں از سید مراد علی شاہ، ۲۔ الافغان تنولی از غلام نبی خان

جدون

بہا کوخان یوسف زئی نے جب ہزارہ پر (۱۶۵۸ء) حملہ کیا تو جدون اس کے ساتھ موجود تھے۔ ہزارہ میں موجود علاقہ ان کو یوسف زئیوں نے دیا۔ سالار، حسن زئی اور منصوران کی شاخیں ہیں جو کئی ذیلی شاخوں میں منقسم ہیں۔ سالار تمام علاقہ رجوعیہ پر حسن زئی علاقہ دھموڑ پر اور منصور تمام علاقہ نون شہر پر قابض ہیں۔ مظہر قدوس کی تحقیق کے مطابق انہوں نے ترکوں سے بزور شمشیر زمینیں حاصل کیں۔ بانڈھیری، بانڈھ بازدار، بانڈھ خیر علی، بانڈھ شیر خان، بانڈھ صاحب خان، بانڈھ غزن، بانڈھ فیض اللہ، بانڈھ قاضی، بکنوتر، ٹنن، دھموڑ، رجوعیہ، سر بھنہ، سلہڈ، شیخ البانڈی، مورکلاں میر پور، ٹنن، جدونوں کے گاؤں ہیں۔

درانی

یہ قبیلہ قیس عبدالرشید کے بیٹے سرہ بن شرجنون سے ترین کے بیٹے ابدال کی اولاد ہیں۔ انہیں ابدالی اور درانی کہا جاتا ہے۔ درموتی کو کہتے ہیں۔ در سے درانی لفظ مشتق ہے۔ درانی ۱۷۴۷ء میں ہزارہ آئے۔ اس کی مندرجہ ذیل شاخیں ہیں۔ اسحق زئی، بارک زئی، پوپل زئی، علی زئی، موسیٰ زئی اور نور زئی وغیرہ

خان خیل

یہ محمد بن ابو بکر صدیق کی اولاد سے ہیں۔ یہ لوگ پہلے سوات آئے تاریخ ہزارہ مرتبہ ویس کے مطابق سواتیوں کی آمد ترکوں کے عہد میں ہوئی۔ اس وقت اس ملک میں ترکوں کی حکومت تھی۔ ان ترکوں کا ایک حاکم دھموڑ میں اور اس کا بھائی شاہ محمود گلی باغ میں حاکم تھا۔ شاہ محمود کا داماد سید جلال بابا تھا جو پیر بابا کی چوتھی پشت سے تھا۔ جلال بابا ترمذی سادات کاغان کا مورث اعلیٰ ہے۔ شاہ محمود نے علاقہ بھوگڑ منگ جلال بابا کو دامادی کے جہیز میں دیا تھا۔ سید جلال بابا کے پاس خان خیل خاندان کا ایک بزرگ مسیٰ بھائی خان مختار اور معتبر تھا۔ کسی ناراضگی کی بنا پر سید جلال بابا سوات واپس چلا گیا۔ اور ایک بہت بڑا لشکر ساتھ لایا۔ ترکوں کا ملک ۱۷۰۳ء میں فتح کر کے اپنے قبضہ میں لے لیا۔

دلازاک

دلازاک اور اورکزئی کو دے بن کرڑانی کی اولاد سے ہیں۔ گکھڑوں اور ترکوں کے بعد یہی قوم ہزارہ آئی۔ دلازاک افغان سے ننگرہار (جلال آباد) آئے۔ بابر بادشاہ نے ہشت نگر پر حملہ کیا تو یہ ہوتی مردان آئے۔ یوسف زئی اور مندڑ قوم نے انہیں پشاور اور مردان سے ۱۵۳۳ء میں نکال دیا اور ۱۵۳۴ء میں چھ ہزارہ آئے۔ ہمایون نے ان کو فتنہ فساد اور ہرنی کے جرم پر ۱۶۰۷ء میں یہاں سے نکال دیا۔ ۱۶۷۲ء میں شیر محمد اور صالح محمد نے دہلی سے دوبارہ آکر دخل پایا۔ صالح محمد خان نے ۱۶۷۲ء میں سرانے صالح آباد کیا۔

ڈھونڈ

ان کا تعلق قریش سے بنتا ہے۔ حضرت عباس سے ان کا سلسلہ ملتا ہے اور عباسی کہلاتے ہیں ان کی آمد خراسان سے ہوئی۔ بہاول عباسی کے نام پر بہاولپور آباد ہوا۔ ٹیکسلا میں شاہ ولی خان کی اولاد ہے۔ جو ڈھونڈ ہزارہ میں ہیں ان کا جد امجد ضرب خان تھا۔ اس کا پہلا پڑاؤ پوٹھہ کہوٹہ میں تھا۔ ڈھونڈ خان کا اصلی نام شاہ ولی اللہ تھا اور اس کا مزار ملتان میں ہے۔ اس سے ڈھونڈ نسل پھیلی۔ رتن خان اور چمن خان کشمیر سے آئے تھے۔ اور بکوٹ میں آباد ہوئے۔ علاقہ ڈھونڈ میں اسلام ڈھونڈ کے ذریعے پھیلا یہ قوم انگریز کے خلاف برسر پیکار رہی ہے۔ ۱۸۷۵ء میں انگریزی حکومت کے خلاف مری پر حملہ کیا آج بھی ایوبیہ اور اس کے گرد نواح میں گورہ فوجیوں کی قبریں اس جنگ آزادی کی یاد دلاتی ہیں۔۔۔ چند وال، گیہال، تہیال پیغال، بے جال، لہروال، بدھریال اور بھاگر تھال ان کی شاخیں ہیں۔ گڑھی حبیب اللہ سے مری تک عباسی بیلٹ ہے۔

راجپوت

گوجروں کی ایک شاخ راجپوت ہے۔ یہ اب اپنے آپ کو گوجروں سے الگ سمجھتے ہیں۔ اور انہوں نے تاریخ راجپوت بھی مرتب کر لی ہے۔ بھٹی، پکھڑال، چوہاں اور جنجوعہ ان کی شاخیں ہیں۔ جھنگلی، دیہری، شیخ لا بانڈی، رجوعیہ، کھوئی درہ، ملکان، ریالہ اور سلطان پور میں ان کی اچھی خاصی تعداد ہے۔

سراڑہ

ڈھونڈ سے تعلق ہے۔ حضرت سخی سرور کی اولاد سے ہیں۔ اس لئے سراڑہ کہلاتے ہیں۔ ان کی ہزارہ آمد ننگرہار سے ہوئی۔ ان کی شاخیں تاجوال، تترال، سیتال، سعدوال، حارقال، مشیرال، اور چکنیال ہیں۔ بوئی میں ان کی اچھی خاصی تعداد ہے۔

سلیمانی

یہ پٹھان ہیں۔ ان کا مورث اعلیٰ دراز خان ساکن چارباغ کابل کا خان تھا۔ سلیمان خیل سے تعلق رکھتا تھا۔ اس کی اولاد ہزارہ میں آئی اور علاقہ تربیلہ، تھپلہ اور بھاروکوٹ میں آباد ہوئی۔ گوجروں کے بعد تربیلہ کی پرانی آبادی سلیمانوں کی ہے۔

سواتی

۱۵۸۳ء میں سید جلال بابا کی قیادت میں ہزارہ آئے۔ یہ قوم ملک سوات سے یہاں آئی اور سواتی کہلائی۔ سوات سنسکرت زبان کا لفظ ہے جس کے معنی باغ کے ہیں۔ آبادی کے لحاظ سے بہت بڑی قوم ہے ضلع مانسہرہ، ضلع بگرام میں آباد ہے۔ سواتیوں کا سلسلہ نسب قیس عبدالرشید سے ملتا ہے سید جلال بابا ناراض ہو کر سوات گئے اور ایک بہت بڑا لشکر سواتیوں کا لائے ترکوں کا ملک جلال بابا نے ۱۷۰۳ء میں فتح کر کے قبضہ میں لے لیا۔ درہ بھوگر منگ جلال بابا کو جہیز میں ملا تھا بھوگر منگ کے علاوہ باقی علاقے سے چوتھا حصہ جلال بابا نے رکھا اور تین حصے لشکر میں تقسیم کر دیا۔۔ سواتی قوم کی شاخیں۔ خان خیل، سرخیل، دودال، پنجغول، پنج میرال، جہانگیری، ارغشال، نکال، ازنا لے، مندرادے، علی شیر، بیگال، شذرہ، رباتی، پنج کوڑہ اور شلمانی۔ بیگال اگرور کے خوانین، مندرودی بٹل کے خوانین، جہانگیری سفیدہ کے خوانین، سرخیلی، بجوری اور سواتی بالا کوٹ کے خوانین مشہور ہیں۔

سید

۱۸۵۳ء میں سواتیوں کے ساتھ ہزارہ آئے۔ ترمذی، مشہدی، باقری اور گیلانی ان کی شاخیں ہیں۔ سادات کاغان سید جلال بابا کی اولاد ہیں۔ سادات گیلانی حضرت غوث الاعظم گیلانی کی اولاد ہیں۔ داتہ مانسہرہ میں اور ایبٹ آباد میں مانگل، سیری اور سلطان پور حویلیاں میں ہیں۔ ترمذی سادات پیر بابا کی اولاد سے ہیں۔ مانسہرہ میں بھیر کنڈ، بھوگر منگ اور کاغان کے سادات ترمذی ہیں۔ ایبٹ آباد میں جھنگلی، اور بانڈہ نبی کے سادات ترمذی ہیں۔ اسی طرح ہری پور میں گدون سھانہ کے سادات ترمذی ہیں۔ مشہدی سید زیادہ تر ہری پور اور سلطان پور میں ہیں۔

سید خانی

۱۸۷۲ء کے بندوبست کے مطابق سید خانیوں کے مورث سید خان نے تین سو سال پہلے (یعنی ۱۵۰۰ء) میں خالصہ پر بزور شمشیر دخل وارثانہ پایا اسی وقت رقبہ کھلا بٹ پر بھی قبضہ کیا۔ اس کی وفات کے بعد کھلا بٹ کا گاؤں اور اس کا رقبہ عظمت خان برادر سید خان کو دیا گیا۔ اور باقی رقبہ اس کے پسران رضا خان، دریا خان، مقرب خان، بہادر خان، قطب خان اور ایسپ خان پر مساوی تقسیم کیا گیا۔ یہ علاقہ خالصہ گوجر قوم کا تھا اور وہی یہاں بستے تھے۔ خانی زمان خان سید خانیوں کا سرکردہ تھا۔ خانی زمان خان کا باپ میر زمان خان میجر ایبٹ کا دست راست تھا۔ میر زمان خان کا والد سعد اللہ خان بہادر اور نامی گرامی تھا اس کی وفات پر میجر ایبٹ نے انگلینڈ سے کتبہ اس کی قبر پر لگانے کے لئے بھیجا تھا۔

طاہر خیلی

اتمان زئی قبیلے کی شاخ پتہ علی زئی سے ہیں۔ طاہر خان منورث اعلیٰ کے نام سے طاہر خیلی مشہور ہوئے احمد شاہ ابدالی کے دور سے قدرے پیشتر ان کا دخل علاقہ کھڑی و گندگر میں ہوا۔ گوجروں کی دعوت پر ہزارہ آئے۔

قریشی

ان کا تعلق کشمیر سے ہے۔ ہاشمی، فاروقی، صدیقی اور قریشی اپنے نام کے ساتھ لکھتے ہیں لورہ کے قریب پلاسی کے پیر مشہور ہیں۔ مختلف جگہوں میں پھیلے ہوئے ہیں۔ اس قوم پر ایک کتاب بھی ہے جس کا نام آئینہ قریش ہے۔

کرڑال

کرڑال کا مورث اعلیٰ جس کے نام سے کرڑال مشہور ہوئے وہ کلر شاہ تھا۔ کلر شاہ کے جدا مجد شاہ اسکا بیٹس بن سکندر روس بن سکندر اعظم تھے سکندر اعظم کا سلسلہ نسب حضرت عیص بن حضرت اسحق علیہ السلام سے جا ملتا ہے۔ (تاریخ کرڑال ص ۲۰۱)

۱۸۷۲ء کے مطابق جس وقت تیمور نے ہندوستان پر حملہ کیا تھا کرڑال علاقہ بکوٹ میں آباد تھے۔

شخصیں: بہریال، بگھیال، تاجوال، حاجی خیل، دولہال، کلیال، عطوال، مردجال، میرال، نور دیال، گاؤں: باگن، بانڈی میرا، بانڈی پہاڑ، بیرن گلی، تجوال، چنجاہ، حاجیہ، دیوال منال، ڈبرال، ڈنہ نورال، ڈونگا گلی، ناڑہ، ستوڑہ، بچی کوٹ، کڑچھ، ناڑا، گوہرا، لنگڑیال، مالسہ، مکول، نگری بالا، نملی میرا،

گکھڑ

ایران کے بادشاہ نوشیروان کی اولاد ہیں۔ پہلے آتش پرست تھے تیرھویں صدی عیسوی میں ان کے جدا مجد شاہ قابل نے اسلام قبول کیا۔ ہزارہ کے گکھڑ سلطان سید خان کے بیٹے فتح خان کی اولاد ہیں۔ فتح خان نے ی ۱۵۶۰ء میں خانپور آباد کیا تھا۔ خانپور کے گکھڑوں میں اجمیر خان گکھڑ پہلا شخص ہے جس نے ۱۶۳۶ء میں باقاعدہ طور پر رسم دستار بندی کی بنیاد خانپور میں قائم کی۔ اور چیف آف گکھڑ اور سلطان کہلایا۔ (تاریخ گکھڑاں ص ۲۵۵)

شخصیں: آدم آل، بیر آل، بگھیال، پہاڑیال، پھکوہال، تریڈو آل، جستر آل، خیا آل، سارنگ آل، ستال، سد آل، سکندر آل، سوکیال، سکھ آل، سیاح قان، سیوگی، فرنسیال، فروزال، کل چندرال، کلال، کونیال، کیسو آل، بگھیال، ہنگرال، اور ہاتھی آل (تاریخ گکھڑاں ص ۱۷۵)

گاؤں: اجمیر آباد، خانپور، شوہال، باغپور ڈھیری، فیروز پور، کمال پور، ترناوہ، دادا شہید، سراہندہ، پنڈ گاٹھہ، سلطان پور، عزیز پور، شاہ قابل، زانی باہ، برکوٹ نجف پور، موہڑہ گتہ، گرم تھون، جب اور ڈھوک گکھڑاں (تاریخ گکھڑاں ص ۲۷۸)

گوجر

اصل لفظ گجر ہے جو کہ سنسکرت زبان کا لفظ ہے اور اس کے معنی ہیں مارنے والا۔ گجر سے گوجر مشتق ہے۔ ہندوستان کی قدیم ترین تاریخ مہا بھارت میں گجروں کا ذکر موجود ہے۔ گجر کھشتری ہیں اور کھشتری

کے معنی محافظ کے ہیں۔ جنگ مہا بھارت ۳۱۰۱ ق م میں ہوئی۔ ۳۱۰۱ ق م سے لے کر ۸۰۰۰ء تک یعنی پورے ساڑھے چار ہزار سال تک ملک کے طول و عرض میں گرجرا جاؤں کی حکومت پھیلتی گھٹتی رہی۔ راجہ وشرت نے گوجر لقب اختیار کیا۔ گرجر ویدک دھرم کے ماننے والے رہے ہیں۔ (تاریخ گرجر، ج ۵، ص ۲۶۶) اور آریا کہلاتے تھے۔ سنسکرت میں آریا کے معنی خدا پرست کے ہیں۔ یہ کرشن کی پوجا کرتے تھے۔ اسلام انہوں نے بعد میں قبول کیا۔

۱۳۰۰ء۔ ۱۶۰۵ء گرجروں کا مدافعتی دور ہے۔ (تاریخ گرجر، ج ۵، ص ۵۰۶) اس دور میں گوجر بیرونی حملہ آوروں کے خلاف مزاحمت کرتے رہے ہیں۔ ۱۶۰۵ء۔ ۱۶۰۷ء یعنی اکبر اور اورنگزیب کا زمانہ گرجروں کی مکمل تباہی کا زمانہ تھا۔ مغلوں نے ہندو گرجروں اور مسلمان گرجروں کی رہی سہی ساکھ بھی ملیا میٹ کر دی۔ (تاریخ گرجر، ج ۵، ص ۵۰۸) انگریزی دور میں گرجروں پر ملازمتوں کے دروازے بند تھے۔ گرجروں کی ایک ہزار گوت ہے۔ راجہ کہلانے والے گوجروں کی نسلیں مزارعہ کہلانے لگیں۔

میجر ویس مہتمم بندوبست ۱۸۷۲ء تواریخ ہزارہ میں رقم طراز ہے۔ (موجودہ تحقیقات بندوبست و ملاحظہ گوجر و دلازاک وغیرہ سے وضع ہوتا ہے کہ اس ضلع میں قوم گوجر کی آبادی بہت پرانی ہے۔ شاہان مغلیہ کے وقت بھی یہ لوگ یہاں آباد تھے۔ اس قوم کا بڑا گھر دولت گوجر کا تھا۔ شاہان مغلیہ کے دور میں میدان ہزارہ جو چار پٹی پر مشتمل تھا۔ ۱۔ پٹی ترک مانکرائے، ۲۔ پٹی دلازاک سرائے صالح، ۳۔ پٹی گوجر دولت، ۴۔ پٹی ترینی درویش۔

میدان ہزارہ کا پرانا نام ہزارہ گوجراں تھا (آئین اکبری جلد اول، حصہ دوم، ص ۱۰۳۶)۔ ڈاکٹر شیر بہادر خان پنی نے تاریخ ہزارہ میں ایک مخصوص عنوان (تاریخ ہزارہ سے ایک قابل ذکر واقعہ) قائم کر کے لکھا ہے۔ زمانہ قدیم میں بموجب کلیات اقوام ہزارہ ۱۸۷۲ء میدان ہزارہ میں ۸۴ دیہات آباد تھے۔ میدان ہزارہ سے مراد میدان ہری پور مراد ہے۔ قوم گوجر اکثر اس پر قابض تھی۔ قوم ترین و دلازاک بھی اس وقت سے اس ملک میں موجود تھیں۔ قوم دلازاک کے آدمی بہت تھے۔ تمام آباد شدہ دیہات میں پھیل گئے اور گوجروں کو تکلیف دی۔ گوجروں نے بادشاہ کے پاس استغاثہ کیا۔ جس پر قوم دلازاک کو اس ملک سے نکال کر ہندوستان کی طرف بھیج دیا گیا۔ مگر کچھ لوگ اس قوم کے یہاں رہ گئے۔ جن کی انجنت سے ہر سہ اقوام ترک، ترین اور دلازاک نے باہمی مصلحت کر کے قوم گوجر کو اس ملک سے نکال دینے کا منصوبہ بنایا اور گوجر قوم کے سرداروں چودھری موسیٰ و عیسیٰ کو قتل کر دیا۔ اس پر گوجر قوم کے نمائندے اس خون ناحق کے خلاف استغاثہ کے لئے دہلی گئے تو اتفاق سے صالح محمد خان دلازاک (جو پہلے اس ملک سے نکالا گیا تھا) بادشاہ کے دربار میں حاضر تھا۔ اس نے دریافت حال کر کے ان کی فہمائش کر دی کہ بادشاہ سے درخواست کر کے مجھے ہمراہ لے جاؤ میں تمہارا تصفیہ کراؤں گا۔ گوجر اس کی چال سے ناواقف تھے۔ انہوں نے بادشاہ کے حضور واد خواہی کے لئے صالح محمد کو ساتھ لانا چاہا۔ حالانکہ بادشاہ اس کو بھیجنے کے لئے تیار نہ تھا۔ لیکن گوجروں کے اصرار پر اس

نے صالح محمد خان کو ساتھ جانے کی اجازت دے دی۔ جب یہ سب ہزارہ میں آگئے تو صالح محمد خان نے قوم ترک و ترین سے اتفاق کر کے ملک ہزارہ کو چار برابر حصوں میں تقسیم کر کے ایک ایک حصہ (۲۱ دیہات ترک ترین اور دلازک اور گوجر قوم کو دے دیا۔ (تاریخ ہزارہ۔ شیر بہادر پٹی ص ۳۸۰) صالح محمد خان وہی ہے جس کے نام پر سرائے صالح آباد ہے۔

ہزارہ ان چار پٹیوں میں تقسیم ہوا۔ ۱۔ پٹی ترک مانکرائے، ۲۔ پٹی دلازاک سرائے صالح، ۳۔ پٹی گوجر دولتا، ۴۔ پٹی ترینی درویش۔

مقدم مشرف کو مہاراجہ رنجیت سنگھ نے کوکلیا، پنڈوری، ڈنگی، جھاڑ، کوٹ نجیب اللہ، دیدڑ اور چنہ پنڈ گوجروں کے دیہات جاگیر میں دیے۔ میجر ایٹ نے مقدم مشرف کے بعد جاگیر مقدم احمد کو دی۔ مقدم میر احمد ۱۲۲ اکتوبر ۱۸۷۹ء کو فوت ہوئے۔ اور جاگیر ان کے بڑے بیٹے غلام محمد کو ملی وہ یکم مئی ۱۸۸۰ء کو فوت ہوئے تو جاگیر ان کے بڑے بیٹے میر عبداللہ کو ملی۔

ہزارہ گز بیٹھ میں لکھا ہے: قوم گوجر اس ضلع میں بہت پرانے وقتوں سے آباد ہے۔ اور ہزارہ کے میدان میں دلازاک۔ اتمان زئی، اور ترین کے آنے سے بہت پہلے سے آباد تھے اور پہاڑوں پر تو ان کی آبادی بہت پرانی ہے اس ضلع میں ان کی آبادی سب اقوام سے زیادہ ہے۔ انگریزوں کے دور میں ان پر سرکاری ملازمتوں کے دروازے بند ہوئے۔ راجہ کہلانے والے گوجروں کی نسلیں مزارعہ کہلانے لگیں۔ پاکستان بن جانے کے بعد بھی ان کی حالت اسی طرح رہی۔ البتہ ذاتی تعصب کا پودا مر جھانے لگا تھا۔ لیکن ضیاء دور کے غیر جماعتی بنیادوں پر الیکشن نے ذاتی تعصب کے مر جھانے ہوئے پتوں کے لئے ضیائی تالیف کا کام سرانجام دیا۔

اس قوم میں کھٹانہ گوت کے گوجر کوٹ نجیب اللہ میں اور۔ جاگل گوت کے گوجر ہری پور میں مشہور ہیں۔ گوجروں کی اصل زبان گوجری ہے۔ جو ایبٹ آباد کے گاؤں ریالہ، مانسہرہ، کاغان، بٹ گرام اور کوہستان میں بولی جاتی ہے۔

شاخیں: ان کی شاخیں ہزارہ میں بجاڑ، بھیکری، جاگل، چوہان، چچی، پیسوال، سود، کستری کولی، کواری، کھٹانہ، گورسی، ملہوٹ اور میانہ وغیرہ ہیں۔

گاؤں: پیسوال، تلکی، گوجری، ریالہ

مشوانی

یہ سادات ہیں۔ یوسف زئیوں کے ساتھ ان کے تعلقات اور مراسم افغانستان میں رہائش کے وقت سے ہیں۔ ۱۲۱۳ء میں محمود غزنوی کے ساتھ ہندوستان آئے۔ مشوانی زیادہ تر کوہ گندگر، سری کوٹ، امرخانہ اور گدوالیاں میں ہیں۔ اللہ بخش یوسفی کے بیان کے مطابق سید محمد گیسو دراز کی اولاد سے ہیں۔ ان کے چار لڑکے تھے جن میں ایک کا نام مشوانی تھا۔ افغانوں کے ساتھ گھل مل جانے کے بعد عادات و اطوار افغانوں کی ہو گئیں۔ ان کی زبان پشتو ہے۔ ڈاکٹر سید معین الحسنی اپنی کتاب معاشرتی و علمی تاریخ میں لکھا ہے کہ ان کے مورث اعلیٰ ہرات سے آکر دہلی میں سکونت پذیر ہوئے اور یہیں سید محمد گیسو دراز ۲۱ مئی ۱۳۲۱ء میں پیدا ہوئے۔ اور وفات ۲۱ جون ۱۳۲۱ء میں ہوئی۔ اچھی عادات کے مالک ہیں۔ مہنتی، بہادر اور نڈر ہیں۔

مغل

۱۵۲۶ء میں ہندوستان داخل ہوئے۔ مغل جو ایک وقت بادشاہ تھے ان پر ایسا زوال آیا کہ ۱۸۵۲ء میں اپنے آپ کو مغل کہنے سے ڈرتے تھے۔ زمانے کی ستم ظریفی نے انہیں یہاں تک پہنچا دیا کہ آج کل دھوبی، لوہار، ترکھان، حجام اور روئی دھننے جیسے پیشے ان کو اختیار کرنے پڑے۔

زبانیں

ہزارہ ایک ایسی جگہ ہے جہاں ترک آئے اور اپنی ترکی بھول گئے۔ مغل اپنی فارسی بھول گئے۔ پٹھان اپنی پشتو بھول گئے۔ قریش عربی بھول گئے۔ ہند کو کاسکہ جاری رہا۔ اب بھی زیادہ تر ہند کو بولی جاتی ہے۔ ہند کو کے علاوہ پشتو، گوجری اور پوٹھوہاری بھی محدود علاقوں میں بولی جاتی ہیں۔

ثقافت

لباس

ہزارہ کے لوگوں کا قدیم لباس شلوار قمیض ہی تھا۔ شلوار میں زیادہ کپڑا لگتا تھا۔ یہ لباس اب تصویروں اور عجائب گھروں میں ہی دیکھا جاسکتا ہے۔ لوگ پگڑی باندھتے تھے۔ پہلے لوگوں کے پاس زیادہ سے زیادہ دو جوڑے کپڑوں کے ہوتے تھے ایک گھر میں پہننے کے لئے اور دوسرا گھر سے باہر جانے کے لئے۔ بچے سات آٹھ سال تک شلوار نہیں پہنتے تھے۔ شرم و حیا بہت زیادہ تھا بے حیائی نہ تھی۔ اب لباس میں تبدیلی آگئی ہے۔ شلوار قمیض ہی لباس ہے لیکن کپڑا زیادہ نہیں لگتا۔ نئے نئے فیشن سامنے آتے ہیں۔ شلوار کا پانچہ کبھی پھیلتا ہے کبھی سکڑتا ہے۔ بچوں کے کپڑے بچوں کے پیدا ہونے سے پہلے ہی تیار ہو جاتے ہیں۔ غریب سے غریب آدمی کے بھی دس بارہ جوڑے ہوتے ہیں۔

خوراک

پرانے لوگوں کی پسندیدہ غذا مکی کی روٹی، چٹنی، لسی، دودھ، دہی، مکھن اور اصلی گھی تھی۔ ترکاری میں عموماً کڑھی، چینکن یعنی ٹماٹر، سخی کا ساگ، سرسوں کا ساگ، کدو کی بیوں کا ساگ، ہند کا ساگ اور تارا میرا کا ساگ ہوتا تھا۔ گوشت کبھی کبھار پکتا تھا۔ گندم کی روٹی اور حلوہ عید کے موقع پر پکتے تھے اب جدید دور میں ہر قسم کے کھانے تیار ہو رہے ہیں۔ اب ہمارا دسترخوان جدید ترین دسترخوان ہے۔ جس پر ہر قسم کے سیٹ موجود ہیں۔ جو کھانے یورپ اور امریکہ میں تیار نہیں ہوتے وہ بھی یہاں تیار ہوتے ہیں۔

کھیل

ہزارہ کا پرانا کھیل گلی ڈنڈا ہے جسے اٹی ڈنڈا بھی کہتے ہیں۔ اس کے علاوہ کبڈی کھیلی جاتی تھی۔ لڑکیاں چھوڑو گے کھیلا کرتی تھیں۔ یا گڑیوں سے کھیلا کرتی تھیں اور گڑیاں بھی خود بناتی تھیں۔ اب لڑکے فٹ بال، باسکٹ بال، والی بال، کرکٹ، ہاکی اور دیگر کھیل کھیلتے ہیں۔

رہائش

پرانے لوگوں کی رہائش سادہ تھی۔ مٹی چھت مکان ہوتے تھے۔ جن کی چھتیں چڑھ یا بیاض کے شہتیروں، بزرگوں، میروں یعنی لکڑی کے ٹکڑوں، ترا میر یعنی جھاڑیوں، اور چڑھ کے چلو تھر یعنی پتوں سے تیار ہوتے تھے۔ اوپر مٹی ڈال دی جاتی تھی۔ ستونوں اور دروازوں پر امیر لوگ چتر کاری کر دیتے تھے۔ اب جدید قسم کے لینٹل بنا رہے ہیں۔ جن میں کمرے، کچن، بیٹھک اور باتھ روم شامل ہیں۔ جدید رہائشیں جدید طرز پر بن رہی ہیں۔

پیدائش

بچے کی پیدائش پر خوشی منائی جاتی تھی جب کہ بچی کی پیدائش پر خاموشی اختیار کی جاتی تھی۔ بچہ ہو یا بچی کان میں اذان دی جاتی تھی۔ بچوں کا ختنہ گاؤں کا حجام کرتا تھا۔ آٹھ یا دس سال کی عمر میں ختنہ کیا جاتا تھا۔ ۱۹۸۰ء کے بعد نھنے ہسپتالوں میں ہونے لگے۔ اب تو پیدائش کے دس بارہ روز بعد ختنہ ہسپتال میں کرادیا جاتا ہے۔

شادی بیاہ

منگنی والدین کی مرضی سے ہوتی تھی۔ شادی بھی والدین کی مرضی سے ہوتی تھی۔ بیساکھ کے مہینے میں خریف کی فصل سنبھالنے کے بعد اور ماگھ میں ربیع کی فصل سنبھالنے پر شادیاں ہوتی تھیں۔ لوگ فارغ ہو جاتے تھے۔ شادی کی رسومات کئی دن تک جاری رہتی تھیں۔ میراثی بلائے جاتے تھے۔ نٹ بلائے جاتے۔ خوب ناچ گانے میں شادی ہوا کرتی تھی۔ لوگ گتکے کھیلتے، اور ناچتے تھے۔ لوگوں کو کھانا کھلایا جاتا تھا۔ کھانا سادہ ہوتا تھا عموماً دال روٹی ہوتی تھی۔ پلاؤ ۱۹۵۰ء میں متعارف ہوا۔ باورچی عموماً گاؤں کا نانی ہوا کرتا تھا۔ لوگ بارات (جج) کی شکل میں ناچتے جاتے، نشانہ لگاتے ہوئے (ٹمن مارتے)، بھاری پتھر (گٹی) اٹھاتے تھے۔ نکاح ہوتا تھا اور دلہن کو ڈولی یا پالکی میں بٹھا کر لاتے تھے۔ البتہ پٹھان نکاح گھر پر پڑھواتے تھے۔ دلہن کو جہیز بھی دیا جاتا تھا۔ جس کو ڈوری یا داج کہتے تھے۔ پہلے پہل داج میں چمڑے (چم) کی چار پائیاں اور پیڑھے ہوا کرتے تھے۔ آٹا پینے کی چکی، پیتل کا کٹورا، بکری کی کھال کا مصلا وغیرہ۔ پاکستان بن جانے کے بعد چمڑے کی جگہ سوت نے لے لی اور باقی سامان جہیز میں بھی تبدیلی آئی۔ ۱۹۸۰ء کے بعد سامان سامان بارات سے چند دن پہلے ہی بھیج دیا جاتا تھا۔ اب لوگ معزز ہو گئے۔ ڈولی کے بجائے کار استعمال ہو رہی ہے۔ چار پائیوں کی جگہ بیڈ اور ڈبل بیڈ، کرسی کی جگہ صوفہ سیٹ، ڈنر سیٹ، ٹی سیٹ، ٹی وی، سی ڈی پلیر، فریج، واشنگ مشین اور دیگر ضروری اشیاء دی جاتی ہیں۔ شادی پر جو کھانا دیا جاتا ہے وہ مختلف علاقوں میں مختلف ہے۔ علاقہ تنول میں دوپہر کو کھانا دیا جاتا ہے اور کھانے میں بریانی یا پلاؤ گوشت شوربے کے ساتھ دیا جاتا ہے اور پیٹھے چاولوں کی ڈش دی جاتی ہے۔ علاقہ اورش میں دوپہر کو کھانا دیا جاتا ہے اور کھانے میں سفید ابلے ہوئے چاول گوشت شوربے کے ساتھ دئے جاتے ہیں اور ساتھ سویٹ ڈش بھی دی جاتی ہے۔ سب سے عمدہ کھانا عباسی علاقے کا ہے جو گڑھی حبیب اللہ سے مری تک پھیلا ہے۔ عباسی علاقے میں رات کے وقت کھانا دیا جاتا ہے۔ عباسیوں کے دسترخوان کا مقابلہ کوئی بھی نہیں کر سکتا۔ امیر ہو یا غریب کھانے پر لاکھوں روپے خرچ کرتا ہے۔ باقاعدہ شامانے اور قنائیں لگائی جاتی ہیں۔ ٹیبلوں اور کرسیوں کا اہتمام ہوتا ہے۔ ایک ٹیبل کے ساتھ چار کرسیاں لگائی جاتی ہیں۔ اور ہر ٹیبل پر ایک ڈونگہ سادہ گوشت کا، ایک ڈونگہ قیمہ کا، ایک ڈونگہ سبزی کا، ایک ڈونگہ دال کا، ایک ڈش بریانی کی، چپاتیاں، چٹنی، سلاد، پانی کا جگ گلاس، ایک ڈش مرغ روسٹ کی، ایک ڈش پیٹھے چاولوں کی، ایک ڈونگہ کشرڈ کا، ایک ڈونگہ جیلی کا رکھا ہوتا ہے۔ سلاد میں بھی دس بارہ اجزا ہوتے ہیں۔ سویٹ ڈش میں بھی دس بارہ اجزا ہوتے ہیں۔ جن میں سات رنگ

کے بیٹھے چاول ہوتے ہیں جن میں پستہ بادم، مونگ پھلی، زیتون، چھوٹی الائچی، چھوہارے، بوندی مٹھائی، چھوٹے رس گلے، چھوٹے گلاب جامن پڑے ہوتے ہیں۔ ٹیبل پر چھوٹے بڑے چمچ چھری کاٹنا سکارف، ٹشو پیپر اور ٹوتھ پک تک رکھے ہوتے ہیں۔ کھانے کے بعد کشمیری چائے کا ایک پیالہ پلایا جاتا ہے۔ جو خالص دودھ سے تیار ہوتا ہے۔ عام لوگ اسے دودھ پتی کہتے ہیں۔ دودھ میں سبز چائے، بادام، پستہ مغز، سبز الائچی ڈال کر بنایا جاتا ہے۔ اور ایک بڑا سا سماور بھر دیا جاتا ہے۔ ساتھ ڈسپوز ایبل کپ رکھے ہوتے ہیں۔ ایک نوجوان کشمیری چائے ڈال کر دیتا ہے۔ مہمان نوشن کرتے ہیں۔ مندرجہ بالا دعوت عباسی خاندان کے غریب سے غریب آدمی کی بیان کی گئی ہے۔ امیروں کی تو بات ہی کچھ اور ہے۔ ان کا سٹینڈرڈ زیادہ ہائی ہے۔ دعوت ولیمہ میں عباسی خاندان کو نہ صرف ہزارہ پاکستان میں اولیت رکھتے ہیں بلکہ دنیا بھر میں ان کا بین القوامی ریکارڈ ہے۔

موت مرگ

پرانے لوگوں کے پاس ذرائع ابلاغ نہ تھے۔ دیہاتوں میں بلند آواز سے اطلاع دی جاتی تھی۔ پہاڑی یا ٹیلے پر چڑھ کر آواز دی جاتی تھی۔ لوگوں کو خبری بنا کر بھیجا جاتا تھا۔ پہاڑوں میں جس گھر میں وفات ہو جاتی تھی۔ مسلسل لائین جلاتے لوگ سمجھ جاتے کہ کوئی فوت ہو گیا ہے۔ عورتیں جمع ہو جاتیں، بین کرتیں، مرد قبر کھودتے تھے نماز جنازہ کے بعد تدفین ہو جاتی۔ تنول میں لوگ پہلے دن کی خیرات کرتے تھے۔ پٹھان لوگ پہلے روز کی خیرات نہیں کھاتے تھے وہ اس کو نماشاں کہتے تھے۔ سوگوار خاندان کو سات دن تک کھانا دیا جاتا تھا۔ تیسرے دن فاتحہ خوانی کی جاتی تھی۔ اور چالیسویں روز قبر پتھروں سے بنا دی جاتی تھی۔ گاؤں کے لوگ چالیس روز تک شادی بیاہ کے پرگرام ترک کر دیتے تھے۔ گاؤں میں اونچی آواز سے کوئی ریڈیو نہیں سنتا تھا۔ اب کافی تبدیلی آگئی ہے۔ زیادہ رسمیں ختم ہو گئی ہیں۔ تیسرے روز فاتحہ ہوتی ہے اور چالیسویں کو قبر پختہ کر دی جاتی ہے۔

مذہبی تہوار

عیدوں کے موقع پر ۱۹۴۰ء سے قبل گندم کی روٹی اور حلوہ پکتے تھے۔ عید سے پہلے کی دوراتیں مردوں کی دعا ہوتی تھی۔ کھانا پکا کر ہمسائیوں میں تقسیم ہوتا تھا۔ شب برات پر گاؤں کے لڑکے آتش بازی کا مظاہرہ کرتے تھے۔ چیزھ کی روٹی لکڑی یعنی دلی کو آگ لگا کر گھماتے تھے۔ اس کو ٹم شادہ کہتے تھے۔ اب یہ رسمیں ختم ہو گئی ہیں۔

پیشے

لوگ زیادہ تر زمیندار تھے۔ جن کی اپنی زمیں نہیں ہوتی تھی وہ دوسروں کی زمین میں ہالی رہ جاتے تھے۔ پیداوار کا چوتھا پانچواں حصہ وصول کر لیتے تھے۔ مویشیوں کی دیکھ بھال اور پرورش ان کے ذمہ ہوتی تھی۔ ملازمتیں کم تھیں۔ کوئی ہالی رہ جاتا کوئی جندر پر رکھا اور وہ بھی سفارش سے۔ لوگ گھروں میں آنا پیتے یا جندر پر لے جاتے تھے۔ جندر والا رکھا ان سے پیسائی لے لیتا اور دانے پس دیتا۔ مکئی کے دانے بھوننے کے لئے بھٹی پر

لے جاتے۔ بھٹیاریا بھٹیاریا اپنی بھنائی یا حق وصول کر لیتے اور دانے بھون دیتے تھے۔ کچھ لوگ لوہار، ترکھان، نائی خادم اور امام مسجد ہوتے تھے۔ جو زمین داروں کی فصل سے فصلانہ لیتے تھے۔ کمین لوگوں کے بارے میں مشہور ہے۔
سرو اور چنار میوہ دار نہیں کمن کسی کا یار نہیں

زراعت

لوگ زیادہ تر زراعت پیشہ تھے اپنی کھیتی باڑی کرتے تھے۔ گھر کا فصل ہوتا تھا۔ اگر آٹا بازار سے لانا پڑتا تو اسے بیاج کہتے تھے۔ مکی اور جو کا فصل زیادہ ہوتا تھا۔ گندم کا ذکر ۱۹۰۷ء کے گزیٹیٹر میں ملتا ہے۔ زیادہ متعارف ۱۹۳۰ء میں ہوئی۔

زمین کی اقسام

زمین مختلف قسم کی ہوتی ہے۔ ۱۸۷۲ء کے بندوبست میں مندرجہ ذیل قسم کی زمینوں کا ذکر ملتا ہے۔
چاہی زمین: وہ زمین جس کو کنویں کے پانی سے سیراب کیا جائے۔

باغی زمین: گاؤں یا ڈیرے کے آس پاس کی زمین جو کہ زرخیز ہوتی ہے۔

باہر دی آبی زمین: گاؤں کے قریب والی زمین ہوتی ہے جو سال میں دو فصل دیتی ہے۔

ہوتر: ہوتر کٹھوں اور نہر کے پانی سے سیراب ہوتے ہیں۔ ہوتر میں چاول شقتل اور گندم کاشت ہوتے ہیں۔

برنگڑ آبی زمین: کم درجے کی پتھریلی زمین ہے۔ سال میں ایک ہی دفعہ فصل دیتی ہے۔

گریٹ آبی زمین: ندیوں کے نزدیک پتھریلی زمین گریٹ آبی زمین ہے۔ سال میں ایک ہی دفعہ فصل دیتی ہے۔

کالسی یا کلسی: نہایت ہی گھٹیا قسم کی زمین ہے جو ناہموار ہوتی ہے۔ اس میں دوسرے یا تیسرے سال بعد ایک فصل ہوتی ہے۔

باڑی: زرخیز زمین ہے۔ خوب فصل دیتی ہے۔ ڈیرے کے قریب ہوتی ہے۔

چری: یہ بھی خوب فصل دیتی ہے۔ گاؤں کے قریب ہوتی ہے۔

بیڑی: جہاں کبھی کبھار کوئی فصل پیدا ہوتی ہو۔

کھلے: ویران زمین جہاں جھاڑیاں وغیرہ ہوں۔

کنڈ یا ہیلا: ندی نالوں کے قریب نشیبی زمین ہے۔ جو ویران جگہ پر ہوتی ہے۔ زیادہ محنت مانگتی ہے۔ ایبٹ آباد میں اسے کنڈ اور مانسہرہ میں اسے ہیلا کہتے ہیں۔

میراز زمین: اس میں چکنی مٹی اور ریت شامل ہوتی ہے۔

رکڑ زمین: خراب اور پتھریلی زمین ہوتی ہے۔

غیر آباد زمینیں

بنہ: کھیتوں کے درمیان والی جگہ بنہ کہلاتی ہے اور گھاس کے لئے زیادہ موزوں ہوتی ہے۔
 دکن: وہ پہاڑ جن میں پختہ پتھر ہیں اور طلوع آفتاب کے وقت دھوپ پڑتی ہے۔ اس میں گھاس خوب ہوتا ہے۔
 چلیہاڑ: وہ پہاڑ جن میں کچا پتھر ہوتا ہے۔ گھاس کے لحاظ سے ناقص ہوتے ہیں۔
 چھاڑیا چھاڑی: وہ پہاڑ جہاں غروب آفتاب کے وقت دھوپ پڑتی ہے۔ گھاس کے لحاظ سے ناقص ہوتے ہیں۔
 دندی: انتہائی خطرناک جگہ ہوتی ہے۔ انسان اور حیوان کے گر جانے کا اندیشہ ہوتا ہے۔ جو زیادہ خطرناک
 ہو اور اس کی بلندی زیادہ ہو اسے سیں دندی کہتے ہیں۔

ڈھا کہ رکھ: چراگاہ کے طور پر استعمال ہوتی ہے۔ گھاس کے لئے موزوں ہوتی ہے۔
 ڈھایا: اس میں چڑھ وغیرہ کے درخت ہوتے ہیں۔ گھاس اچھی نہیں ہوتی۔ خطرناک زمین ہے۔ اس سے
 انسان اور جانور گر کر ہلاک ہو سکتے ہیں۔

دندی: انتہائی خطرناک جگہ ہوتی ہے۔ انسان اور حیوان کے گر جانے کا اندیشہ ہوتا ہے۔ جو زیادہ خطرناک ہو
 اور اس کی بلندی زیادہ ہو اسے سیں دندی بھی کہتے ہیں۔

لڑی: پہاڑوں کے درمیان نشیبی پہاڑ لڑی کہلاتے ہیں۔

باشر: گھاس، مکئی اور گندم کی فصلوں کی کٹائی کے لئے اور مکانوں کی چھٹوں پر مٹی ڈالنے کے لئے باشرے
 بلائے جاتے تھے۔ یہ لوگ بغیر اجرت کے کام کرتے تھے۔ دو وقت کا انہیں کھانا ملتا تھا۔ گھاس کی کٹائی میں دو پہر کو
 مکئی کی روٹی اور لسی چینی ملتی تھی۔ جب کہ شام کے کھانے میں گندم کی روٹی اصلی گھی کے ساتھ اور دال ملتی تھی۔
 لوگوں میں باہمی رواداری اور بھائی چارہ تھا ایک دوسرے کے کام آتے تھے۔ سرمایہ داری نظام سے لوگوں کا
 رجحان روپے کی طرف ہو گیا اور یہ رسم دم توڑ گئی۔ اب سارے کام مزدوری پر ہوتے ہیں۔ مزدور کی ایک دن کی
 مزدوری ہزارہ گز بیڑے ۱۹۰ء کے مطابق تین آنے تھی اور اب مزدور کی ایک دن کی مزدوری ۵۰۰ روپے ہے۔

تفریح طبع

زمیندار کسی ایک جگہ اکٹھے ہو جاتے۔ قصے کہانیاں سناتے۔ پٹھانوں میں حجرے کی روایت تھی جو اب بھی
 ہے۔ اب تفریح طبع کے انداز بدل گئے ہیں۔ ۱۹۸۰ء کے بعد ٹیپ ریکارڈر، ٹیلی ویژن، ویڈیو کیسٹ اور جدید
 ذرائع ابلاغ کی وجہ سے انداز تفریح بدل گئے۔ حجرے ویران ہو گئے۔

ذرائع آبپاشی

دندی نالوں کے قریب زمینیں پانی سے سیراب ہوتی تھیں۔ زیادہ تر زمینوں کا انحصار بارش پر ہوتا تھا۔ فصل بو
 کر آسمان کی طرف دیکھتے رہتے تھے۔ بارش کے لئے عورتیں زیارت سے لال لاکر چولہے میں دبا دیتی تھیں۔ یا

زیارتوں سے جھنڈا لاکر جلا دیتی تھیں تاکہ بارش ہو۔ بچے قبروں پر پانی ڈالتے تھے۔ اور زاری کرتے تھے۔ اور مزے کی بات یہ ہے کہ بارش بھی ہو جاتی تھی۔

زمینداروں کے اوزار

آریا چکھ: یہ ایک لکڑی کی چھڑی ہوتی تھی جس کی نوک لوہے کی ہوتی تھی۔ میخ لگی ہوتی تھی۔ بیلوں کے ہل چلانے میں مدد دیتی تھی۔ بیل کو اس سے متحرک رکھا جاتا تھا۔ سستی پر اس سے سزا دی جاتی تھی۔

بیچلہ: مٹی اٹھانے کے کام آتا تھا۔ کھیت بنانے میں، مکان پر مٹی ڈالنے کے لئے، نالیوں سے مٹی نکالنے کے لئے بیچلہ استعمال کیا جاتا ہے۔

پنجالی یا جونٹ: ہل ڈالنے میں کام آتا تھا۔ نیڑھی کی طرح ایک اوزار تھا جس کے تین خانے ہوتے تھے۔ ان میں سے دو خانوں میں بیلوں کی گردنیں ڈال دیتے تھے اور ایک ڈنڈے (گتے) سے باندھ دیتے۔ درمیان والے خانے میں ناڑی سے ہل باندھا ہوتا تھا۔

توڑی یا کلہوٹی: توڑی لکڑی کی بنی ہوتی تھی اور اناج اس میں ذخیرہ کیا جاتا تھا۔ گویا گھریلو گودام تھا۔ کلہوٹی مٹی کی بنی ہوتی تھی اور اس میں دانے ڈالے جاتے تھے۔

چھج: غلے سے مٹی کنکر نکالنے کے لئے عورتیں استعمال کرتی تھیں۔

درانتی: فصل اور گھاس کاٹنے کا اوزار ہے جو درمیان سے گول ہوتا ہے اور اس کے ساتھ لکڑ کا دستہ ہوتا ہے۔ اب بھی استعمال ہوتی ہے۔

پھے: فصل صاف کرنے کا اوزار ہوتا تھا۔ غلہ ہوا میں ابھار کر اس سے بھوسی صاف کی جاتی تھی۔

رسہ: گھاس باندھنے اور مویشی باندھنے کا کام آتا تھا۔

ساگی: یہ اوزار رسہ شانہ ہوتا تھا اس سے بھوسہ اور گھاس اکٹھا کیا جاتا تھا۔

کلہاڑی: کلہاڑی لکڑیاں کاٹنے کے کام آتی تھی۔ اب بھی دیہاتوں میں ہے۔

ہل: زمین جو تنے کا اوزار تھا۔ اس کے حصے سنا، مٹھی، کلی، کندا، پھالا، اوگ، جنگلی وغیرہ تھے۔

ہوائی یاریتی: درانتی تیز کرنے کا اوزار تھا۔

۱۹۸۰ء کے بعد ٹریکٹر کے آنے سے زرعی انقلاب آیا۔ ویٹ تھریشر اور میز شیلر آئے۔ پرانے اوزار متروک

ہو گئے۔ دیہات میں ان جگہوں پر جہاں ٹریکٹر نہیں جاسکتا۔ یہ اوزار مل جاتے ہیں۔

زمینداروں کے پیمانے:

زمین کی پیمائش کے لئے:

۹ کرم = ایک سرسائی، دوسری سائی = ایک مرلہ، ۲۰ مرلے = ایک کنال، ۴ کنال = ایک بیگھ، ۲ بیگھے =

تاریخ ہزارہ ..... ایک گھماؤں، ۱۲ کنال = ایک ایکڑ، ۲۰۰ کنال = ایک مربع

غلے کی پیمائش کے لئے:

سب سے چھوٹا پیمانہ بمبئی جو آدھا کلو کا تھا۔ ۲ بمبئی = ایک کڑا (اکلو)، ۲ کڑے = ایک چوہا (۲ کلو)، دو چوہا = ایک روڈی (۴ کلو)، پانچ اوڈی = ایک پاتر (۲۰ کلو) ۲ پاتر = ایک ٹکری (۴۰ کلو یا من)، دس ٹکری = ایک چھٹ (۱۰ من یا ۲۰۰ کلو)

گھاس کی پیمائش کے لئے:

سب سے چھوٹا پیمانہ بلوٹری تھا۔ بلوٹری کا وزن ۳ گرام تھا۔ ۱۳ بلوٹری = ایک دہتھا (۳۹ گرام)، ۱۲ دہتھے = ایک گڈی (۴ کلو) ۱۰ گڈی = ایک گڈا (۴۰ کلو)

فاصلے کی پیمائش کے لئے:

فاصلے کے لئے انگلی (۰.۹۱ سنٹی میٹر)، گرہ (۵.۷ سنٹی میٹر)، ۱۲ انگلیاں = ایک ہاتھ (۲۵.۷ سنٹی میٹر)، ۴ ہاتھ = ڈنڈا (۸۱.۸ میٹر)، ۲۰۰۰ ڈنڈے = ایک کوس (۳۶۵.۶ میٹر) رہے ہیں

انگلی سب سے چھوٹا پیمانہ تھا۔ ایک انگلی ۰.۹۱ سنٹی میٹر کے برابر تھی۔ چار انگلیوں = ایک ہاتھ (۳.۶۴ سنٹی میٹر) ۱۲ ہاتھ = ایک پون (۱۱.۹۸ انچ)، ۱۹ انچ = ایک فٹ (۳۰.۴۸ سنٹی میٹر)، تین فٹ = ایک گز (۰.۹۱ میٹر)، ایک پون = ایک پون (۱۱.۹۸ انچ)، ۶۶ فٹ یا ۲۲ گز، ایک فرلانگ = ۲۲۰ گز، ایک میل = ۱۷۶۰ گز، ایک لیگ = ۵۲۸۰ گز یا تین میل یا ۴۸۰۰ کلو میٹر) ایک کوس = ۳۰۰۰ گز یا ۳.۷ کلو میٹر، منزل = ۱۰ میل یا ۱۶ کلو میٹر

وزن کی پیمائش کے لئے:

سب سے چھوٹا پیمانہ خشخاش تھا۔ ۸ خشخاش = ایک رتی (۵۱.۷ سنٹی گرام)، ۸ رتی = ایک ماشہ (۹۷.۷ ڈیسی گرام)، ۱۲ ماشے = ایک تولہ (۱۱۶.۶ گرام)، سرسائی = چھٹانک کا چوتھا حصہ (۱۵ گرام)، ۵ تولے = ایک چھٹانک (۷۵.۳ گرام)، ۲ چھٹانک = ایک پاؤ (۲۳۳.۲۸ گرام)، ۴ پاؤ = ایک سیر (۹۳۳.۱ گرام) ۴۰ سیر = ایک من (۳۷۳۲.۴ گرام) ۳۷ کلو گرام) ۴۰ من = ایک ٹن (۱۰۱۶۰.۰۴ گرام)

کیم جنوری ۱۹۷۳ء کو ناپ تول کا اعشاری نظام نافذ ہوا۔ سیر کی جگہ کلو، گز کی جگہ میٹر، اور مائعات لیٹروں سے ناپے جانے لگے۔

زرعی رقبہ:

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ہزارہ کا کل رقبہ ۱۶۵۵۱۱۸ ہیکٹر ہے۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بٹگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
کل رقبہ	۱۷۸۴۰۲	۹۲۹۹۸	۷۵۸۱۱۶	۴۳۹۴۲۱	۱۸۶۱۸۲		کوہستان

کاشت کردہ	۵۵۴۳۵	۲۴۱۷۴	۳۶۷۴۹	۸۰۷۴۵	۷۶۸۸۲	مانسہرہ
پیداواری	۵۷۱۲۳	۲۶۰۰۶	۲۹۲۹۵	۹۹۵۰۰	۸۳۹۹۴	مانسہرہ
ناقابل کاشت	۱۲۲۹۶۶	۶۸۸۲۴	۷۲۱۳۶۷	۳۵۸۶۷۶	۱۰۹۳۰۰	کوہستان

زرعی پیداوار:

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق پیداوار حسب ذیل ہے۔

نام فصل	فصل	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	اول نمبر
مکی	خریف	۲۱۶۴۵	۲۰۰۰۹	۵۲۲۲۲	۱۰۶۲۵۷	۴۷۵۸۳	مانسہرہ
چاول	خریف	۰۶۴۵	۴۱۵۹	۱۶۶	۵۶۰۵	۱۱	مانسہرہ
جوار	خریف	-	-	-	-	۵۵۰	ہری پور
باجرہ	خریف	-	-	-	-	۱۷۲	ہری پور
گنا	خریف	-	-	-	۱۲۰	۳۳۵۹	ہری پور
گندم	ربیع	۱۹۷۹۶	۹۳۹۱	۲۲۰۲	۵۴۱۶۹	۵۱۹۰۷	مانسہرہ
جو	ربیع	۱۲۸	۴۷	۲۵	۶۶۸	۳۸۶	مانسہرہ
چنا	ربیع	-	-	-	-	۵۱	ہری پور
سرسوں	ربیع	۲۳	۴۱	-	۱۷۶	۱۷۵	مانسہرہ
تمباکو	ربیع	-	-	-	۵۱۰۰	-	مانسہرہ

قیمتوں کے لحاظ سے دیکھا جائے تو ہزارہ گز بیڑے ۱۹۰۷ء کے مطابق گندم ایک روپے کی سولہ سیر (۲۰ کلو) ملتی تھی۔

اب ۳۵ روپے کلو ہے۔ مکی ایک روپے کی ۲۸ سیر ملتی تھی اب ۳۵ روپے کلو ہے۔ ۱۹۰۷ء میں زمین ۱۰۰ روپے سے ۲۰۰ روپے کنال تھی۔ اب چار لاکھ روپے سے بائیس لاکھ روپے کنال ہے۔

لائسوشاک

لوگ زیادہ تر گائے، بیل، بھینس، گھوڑے اور بھیڑ بکریاں پالتے تھے۔ چراہ گاہوں میں چراتے تھے۔

۲۰۰۶ء کے اعداد و شمار کے مطابق کل ۷۲۰۷۸۸۲ جانور شمار کئے گئے جن کی تفصیل حسب ذیل ہے۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بٹگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل میزان	کیفیت
گائے	۱۱۵۸۰۵	۱۰۶۸۸۲	۱۶۹۳۵۷	۱۵۹۱۴۴	۹۶۳۸۸	۶۴۷۵۷۶	کوہستان اول
بھینس	۱۳۳۳۶۳	۵۹۸۸۵	۳۶۴۰۳	۱۷۲۹۵۷	۹۳۷۹۹	۴۹۶۵۰۷	مانسہرہ اول
بھیڑیں	۳۲۲۱۷	۲۲۲۸۲	۲۷۷۵۳۹	۶۹۱۳۷	۱۰۳۲۷	۴۱۳۷۰۲	مانسہرہ اول

بکریاں	۲۲۲۲۷۲	۱۲۸۲۲۰	۷۸۶۲۲۲	۲۰۶۷۱۴	۱۴۹۹۸۲	۱۴۹۳۸۳۰	کوہستان اول
پولٹری	۶۲۲۶۳۹	۴۵۷۳۵۳	۴۸۲۷۸۵	۸۰۵۳۳۰	۵۹۶۳۷۱	۲۶۶۳۵۹۸	مانسہرہ اول
اونٹ	۲۴	-	۱۳۱	۱۵۳	۲۲۳	۷۳۱	ہری پور اول
گھوڑے	۸۶۶۱	۷۳۹	۶۳۷۸	۴۲۰۹	۱۴۷۰	۲۱۲۵۷	ایبٹ آباد اول
گدھے	۳۷۳۷۸	۷۹۸۴	۳۸۲۹۳	۳۲۳۷۳	۱۹۰۸۴	۱۳۵۲۱۲	کوہستان اول
خچر	۱۱۹۹۱	۱۲۳۰	۱۷۹۲۳	۳۱۰۳	۲۲۲	۳۳۳۶۷	کوہستان اول
کل میزاں	۱۱۸۳۶۶۰	۷۸۶۹۷۵	۱۸۱۵۰۵۱	۱۴۵۳۲۳۰	۹۶۷۹۶۶	۶۲۰۷۸۸۲	-

جانوروں کی قیمتیں ہزارہ گزیٹیئر ۱۹۰۷ء کے مطابق یوں تھیں۔ بھیڑ کی قیمت ۲ سے ۵ روپے تک، بکری کی قیمت ۳ روپے سے ۹ روپے گائے کی قیمت ۲۵ روپے اور بھینس کی قیمت ۵۰ روپے تک تھی۔ اور اب بھیڑ کی قیمت ۵۰۰۰ روپے تک، بکری کی قیمت ۵۰۰۰ روپے سے ۹۰۰۰ روپے تک ہے۔ گائے کی قیمت ۲۰۰۰۰ روپے اور بھینس کی قیمت ۸۰۰۰۰ روپے ہے۔ اس وقت اصلی گھی ایک روپے کا سوا سیر تھا اور اب ۱۰۰ روپے کا ایک کلو ہے۔

ایڈمنسٹریشن

پہلے دور میں جاگیر داری نظام رہا ہے۔ انگریزوں کے دور میں بھی جاگیر داری اور نمبر داری نظام رہا۔ لڑائی جھگڑے اور قتل کے مقدمات کو گاؤں کے نمبر دار، جاگیر دار، ضلعی درباری اور سیر حضرات نمٹاتے تھے۔ ڈپٹی کمشنری کا نظام ۱۸۳۹ء سے شروع ہوا اور ۱۱ اگست ۲۰۰۱ء تک رہا۔ اکتوبر ۱۹۷۶ء کو ہزارہ ڈویژن بن گیا۔ ہزارہ ڈویژن کا کمشنر مقرر ہوا۔ تین اضلاع بنے ایبٹ آباد، مانسہرہ اور کوہستان۔ ڈپٹی کمشنری کا نظام جاری رہا۔ ۱۱ اگست ۲۰۰۱ء کو ڈپٹی کمشنر کا عہدہ ختم کر دیا گیا۔ ملک بھر میں ناظموں نے حلف اٹھایا۔ ڈی سی او یعنی ڈسٹرکٹ کوآرڈینیٹنگ آفیسر کا عہدہ رکھا گیا۔ اور ضلعوں کو اختیارات دئے گئے۔

تعلیم

ہزارہ میں دینی تعلیم کا زیادہ رواج تھا۔ لوگ بچی بچوں کو صبح سویرے پٹیاں سپارے دے کر مسجد بھیج دیتے تھے۔ ناشتہ مسجد سے واپسی کے بعد ملتا تھا۔ مولوی صاحب بچوں کو پٹیاں سپارے پڑھاتے تھے۔ دیوبند کے مدرسے کا آغاز ۱۸۶۶ء کو ہوا۔ اعلیٰ دینی تعلیم کے حصول کے لئے علم کے پیاسے دیوبند جاتے۔ ہزارہ میں پرائمری سکولوں کا آغاز ۱۸۷۲ء میں ہوا۔ ۱۸۷۲ء میں ۹ پرائمری سکول بنے جن میں ہری پور، خان پور، لنگڑیال، کوٹ نجیب اللہ، سرائے صالح، بریلہ، دہمتوڑ، بحالی اور بفقہ شامل ہیں۔

علی گڑھ مدرسہ کی بنیاد ۸ جنوری ۱۸۷۷ء کو رکھی گئی۔ ہزارہ کے لوگ اعلیٰ تعلیم کے لئے علی گڑھ جاتے تھے۔ ایبٹ آباد میں ۱۸۷۵ء کو انگریزی ٹڈل سکول کھولا گیا۔ ہری پور، کوٹ نجیب اللہ اور سرائے صالح میں پرائمری سکول ۱۸۷۲ء میں کھولے گئے۔ انگریزی ٹڈل سکول ۱۸۸۰ء کو کھولا گیا۔ ۱۸۸۰ء میں ہی بفقہ اور گڑھی حبیب اللہ میں ٹڈل انگریزی سکول کھولے گئے۔ ۱۹۰۷ء کے ہزارہ گزیٹیئر میں کل ۲۳ سکولوں کا ذکر ملتا ہے۔ جو میونسپل بورڈ کے ماتحت ہیں۔ ۳۲

پرائمری سکول، ۱۲ اینگلور نیکولر سکول، ۲ اور نیکولر سکول، ۸ زمینداری سکول۔ ایک آریہ ہائی سکول ہے جو غیر امداد یافتہ ہے۔
۱۹۱۸ء میں ہری پور میں خالصہ ہائی سکول بنایا گیا۔ ۱۹۵۹ء میں ہزارہ میں دینی مدارس کی تعداد ۸ تھی۔

۱۹۶۸ء میں ہزارہ میں پرائمری سکولوں کی تعداد ۸۱۶ تھی اور مڈل

سکولوں کی تعداد ۶۵ تھی۔ مولوی صاحبان انگریزی تعلیم کے سخت خلاف ہوا کرتے تھے۔ جو لوگ بچوں کو سرکاری سکولوں میں بھیجتے تھے۔ مولوی صاحب اور دوسرے لوگ اسے طعنہ دیتے کہ وہ شخص روزی کمانے کے لئے بچوں کو سکول بھیج رہا ہے۔

۲۰۸۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق سرکاری تعلیمی ادارے:

نام ادارہ	بوائز یا گرلز	ایبٹ آباد	بگلرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
مسجد مکتب سکول	-	۲۹۷	۸۲	۳۱۳	۳۸۲	۱۶۹	۱۳۳۳	مانسہرہ
پرائمری سکول	بوائز	۱۰۱۷	۳۸۲	۷۹۳	۱۳۵۳	۶۶۳	۲۳۰۷	مانسہرہ
	گرلز	۵۳۳	۲۱۱	۲۱۸	۶۸۱	۳۲۱	۱۹۶۳	مانسہرہ
مڈل سکول	بوائز	۸۹	۲۶	۶۸	۱۳۹	۶۹	۳۹۱	مانسہرہ
	گرلز	۷۷	۱۳	۹	۷۲	۴۷	۲۱۹	ایبٹ آباد
ہائی سکول	بوائز	۶۲	۲۶	۱۶	۸۰	۶۶	۲۵۰	مانسہرہ
	گرلز	۲۹	۳	۱	۲۷	۳۳	۹۳	ہری پور
ہائر سیکنڈری	بوائز	۱۲	۱	-	۱۵	۷	۳۵	مانسہرہ
	گرلز	۷	-	-	۴	۵	۱۶	ایبٹ آباد
ڈگری کالج	بوائز	۲	۱	۱	۳	۳	۱۰	-
	گرلز	۴	۱	-	۲	۳	۹	ایبٹ آباد
پوسٹ گریجویٹ	-	۲	-	-	۱	۱	۴	-
مہیچنٹ سائنس	-	۱	-	-	۱	۰	۳	-
پولی ٹیکنیک	-	۱	-	-	۱	۱	۳	-
ڈیشنل سنٹر	-	۲	-	-	۲	۲	۶	-
یونیورسٹی	-	-	-	-	۱	-	۱	-

کل میزان: ۸۶۵۶

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق اساتذہ

نام ادارہ	بوائز یا گرلز	ایبٹ آباد	بگلرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
مسجد مکتب سکول	-	۳۰۶	۸۲	۳۲۳	۳۹۳	۱۷۳	۱۳۷۹	-
پرائمری سکول	بوائز	۲۲۵۸	۱۰۵۲	۱۳۰۱	۳۶۱۳	۱۷۶۰	۱۰۰۸۳	مانسہرہ

ماترہ	۵۲۵۲	۱۲۷۱	۱۶۹۳	۳۶۲	۵۱۳	۱۳۲۵	گرلز	
ماترہ	۲۵۱۰	۲۸۸	۹۱۶	۲۰۲	۱۶۰	۵۸۲	بوائز	مڈل سکول
ایبٹ آباد	۱۲۱۷	۲۶۰	۳۳۳	۳۱	۷۵	۲۲۵	گرلز	
ماترہ	۳۲۳۹	۸۷۲	۱۰۷۰	۱۲۶	۲۸۳	۸۸۶	بوائز	ہائی سکول
ایبٹ آباد	۱۲۰۲	۲۳۳	۳۵۲	۵	۳۱	۳۷۲	گرلز	
ماترہ	۹۶۳	۲۲۸	۲۲۵	-	۲۵	۲۸۵	بوائز	ہائر سیکنڈری
ایبٹ آباد	۳۱۳	۱۲۲	۹۰	-	-	۲۰۱	گرلز	
ایبٹ آباد	۲۵۲	۱۱۳	۱۳۶	۱۳	۱۶	۱۷۲	بوائز	ڈگری کالج
ایبٹ آباد	۲۵۶	۹۰	۵۵	-	۱۲	۹۹	گرلز	
ایبٹ آباد	۵۵۳	۶۱	۶۱	-	-	۱۳۱	-	پوسٹ گریجویٹ
ایبٹ آباد	۹۶	۲۹	۳۰	-	-	۳۷	-	میکمپٹ سائنس
ایبٹ آباد	۸۸	۳۷	۸	-	-	۳۳	-	پولی ٹیکنیک
ہری پور	۸۱	۲۲	۱۹	-	-	۲۰	-	ووڈ کیشنل سنٹر
ماترہ	۱۶۸	-	۱۶۸	-	-	-	-	یونیورسٹی

کل اساتذہ: ۲۷۹۵۷

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق طلباء اور طالبات

نام ادارہ	بوائز یا گرلز	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	ماترہ	ہری پور	کل	اول نمبر
مسجد مکتب سکول	-	۹۳۲۶	۳۲۳۲	۱۵۰۸۲	۲۱۷۷۰	۵۶۳۲	۵۵۰۶۲	ماترہ
پرائمری سکول	بوائز	۵۹۳۱۳	۲۹۷۹۹	۵۵۹۲۸	۱۰۶۵۳۵	۲۹۸۲۸	۳۰۱۵۰۳	ماترہ
	گرلز	۵۵۸۸۰	۲۲۶۵۵	۱۳۹۵۲	۸۳۳۳۰	۲۲۰۸۶	۲۲۲۹۱۵	ماترہ
مڈل سکول	بوائز	۱۹۹۰۹	۳۵۳۸	۲۹۹۰	۲۲۶۲۱	۱۸۱۶۶	۶۷۲۲۷	ماترہ
	گرلز	۱۳۹۶۰	۵۳۳	۲۳۱	۱۱۲۳۳	۱۳۶۹۵	۳۰۶۷۳	ایبٹ آباد
ہائی سکول	بوائز	۱۱۵۵۲	۱۳۵۷	۲۳۵	۱۰۵۹۸	۱۱۰۶۱	۳۵۱۱۳	ایبٹ آباد
	گرلز	۵۹۳۳	۱۵۷	۱۱	۲۳۹۳	۷۶۵۱	۱۸۱۵۶	ایبٹ آباد
ہائر سیکنڈری	بوائز	۶۶۶	۱۷	-	۷۵۷	۵۹۵	۲۰۳۵	ماترہ
	گرلز	۱۳۷۱	-	-	۵۳۳	۹۳۱	۲۹۵۶	ایبٹ آباد
ڈگری کالج	بوائز	۲۰۸۹	۳۶۳	-	۱۷۸۶	۱۲۸۶	۵۵۲۵	ایبٹ آباد
	گرلز	۱۹۹۱	-	-	۱۱۶۹	۱۷۷۰	۲۹۳۰	ایبٹ آباد

ایبٹ آباد	۱۲۰۸	۲۰۲	۱۲۲۲	-	-	۸۶۲	-	پوس گریجویٹ
ایبٹ آباد	۲۸۳۲	۲۸۳	۱۰۳۰	-	-	۱۵۲۱	-	پہن سائنس
ایبٹ آباد	۲۳۲۲	۸۹۷	۳۷۶	-	-	۱۰۵۱	-	پولی ٹیکنیک
ہری پور	۱۵۱۰	۶۵۵	۲۳۶	-	-	۲۱۹	-	وڈیشنل سنٹر
مانسہرہ	۱۰۲۶	-	۱۰۲۶	-	-	-	بوز	ہزارہ یونیورسٹی
مانسہرہ	۳۱۸	-	۳۱۸	-	-	-	گرلز	

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ہزارہ میں کل ۸۶۵۲ سرکاری تعلیمی ادارے ہیں۔

اور ان سرکاری اداروں میں ۶۵۳۳۵ طلباء و طالبات تعلیم حاصل کر رہے ہیں۔

صحت

ایبٹ آباد میں ہسپتال ۱۸۷۲ء میں قائم ہوئی۔ ابتدا میں آؤٹ ڈور مریضوں کا علاج ہوتا تھا۔ ہری پور میں بھی ہسپتال ۱۸۷۲ء کو بنی۔ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ہزارہ میں ۳۶ مختلف قسم کے صحتی ادارے ہیں جن میں ۲۲۰۶ میڈیکل شاف تعینات ہے۔

نام ادارہ	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
ہسپتال	۹	۲	-	۱۲	۵	۲۸	مانسہرہ
ڈسپنسریاں	۲۵	۷	۱	۲۵	۱۰	۸۸	ایبٹ آباد
رورل ہیلتھ سنٹر	۲	۲	۳	۸	۶	۲۳	مانسہرہ
ٹی بی کلینک	۱	۱	-	۱	۱	۴	-
مادر کیر ہیلتھ	۲	۱	-	۲	۲	۷	-
سب ہیلتھ سنٹر	۲	-	-	-	۶	۸	ہری پور
بی ایچ یو	۵۳	۲۷	۳۲	۵۹	۳۹	۲۱۲	مانسہرہ
پروسی سنٹر	۱	۳	۲	-	-	۶	بگرام

پیرامیڈیکل شاف

شاف	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
ڈاکٹر	۱۵۰	۲۲	۵۱	۱۵۲	۷۶	۴۷۱	مانسہرہ
ریڈیالوجسٹ	۱	-	-	۱	۱	۳	-
ڈینٹل سرجن	۶	۵	۲	۱۲	۸	۳۳	مانسہرہ
ڈسپنسر	۹۲	۱۷	۹	۷۳	۲۵	۲۳۸	ایبٹ آباد

ایبٹ آباد	۱۹۹	۳	۲۲	-	۱۲	۱۳۸	زیں
مانسہرہ	۳۳۳	۳۳	۱۱۹	۳۹	۳۷	۱۰۵	دایاں
مانسہرہ	۱۹۸	۱۷	۶۸	۳۷	۲۸	۲۸	ایل ایچ وی
ایبٹ آباد	۹۲۹	۸۷	۲۷۷	۱۷۲	۱۱۵	۲۷۸	دیگر

کل شاف: ۲۴۰۶

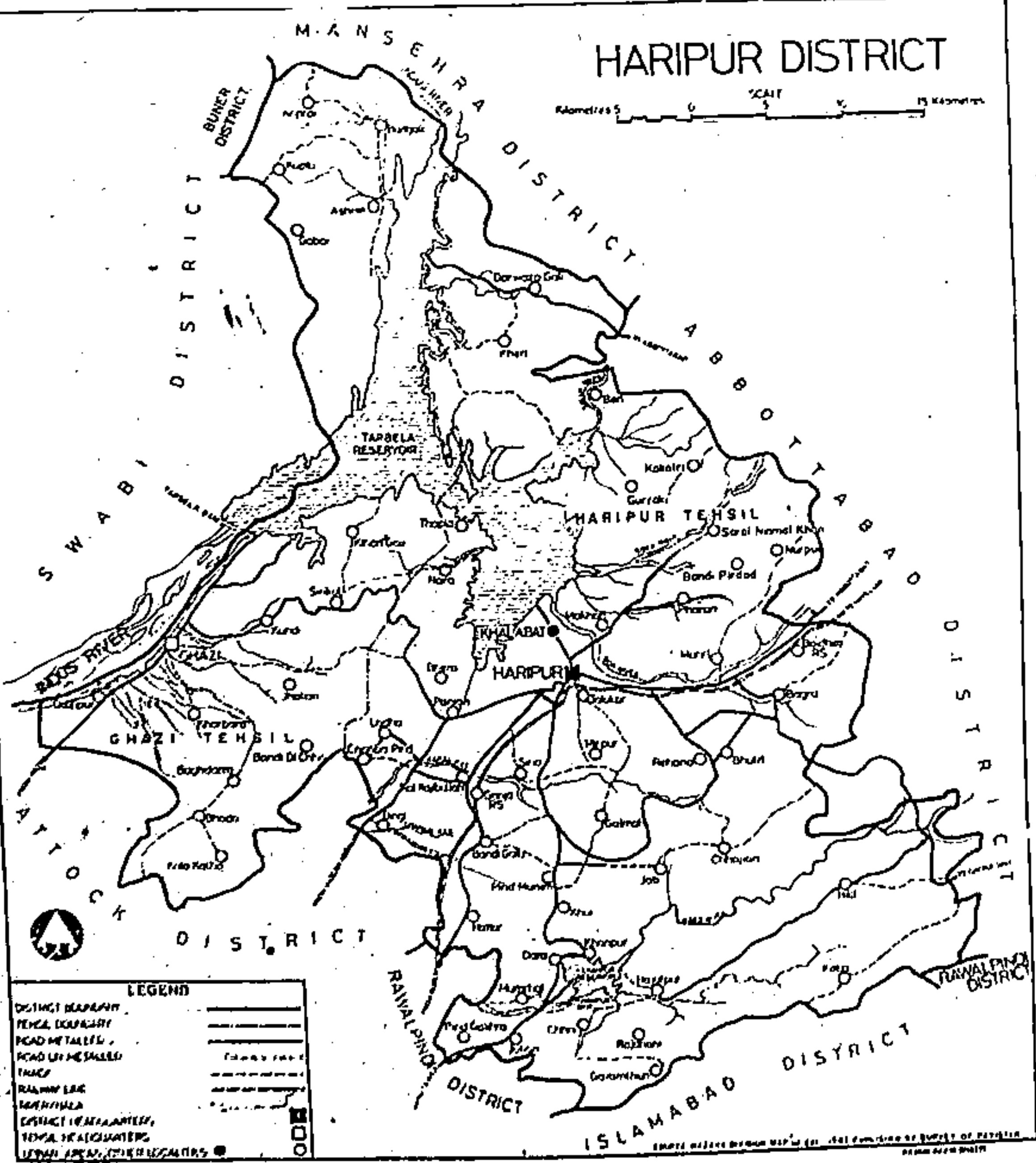
سیاحتی مقامات

گلیات میں باڑہ گلی، کالا باغ، نتھیا گلی، دونگا گلی، کوزہ گلی۔ چھانگلا گلی، خیرہ گلی، اور کاغان میں بالا کوٹ، کیوانی، مہانڈری، کاغان ناران اور جھیل سیف الملوک سر، دودی پت سر، جھیل لولوسر وغیرہ (دیکھیں پانچوں اضلاع)

قصبے

ہری پور، ایبٹ آباد، مانسہرہ (دیکھیں پانچوں اضلاع)

ANNEX - G

ضلع ہری پور

نام اور وجہ تسمیہ

ہری پور کا نام سکھ حاکم ہری سنگھ نلوہ کے نام پر رکھا گیا۔ ہری سنگھ نلوہ رنجیت سنگھ کا جرنیل تھا۔ ہری سنگھ نلوہ نے پنجاب سے آدمی لا کر یہاں آباد کئے۔ یہاں ایک قلعہ تعمیر کیا۔ ہزارہ کی پہلے دو ہی تحصیلیں تھیں۔ ہری پور اور مانسہرہ، ۱۸۴۸ء تک ضلع ہزارہ کا صدر مقام ہری پور ہی رہا بعد میں ایبٹ نے نواں شہر منتقل کیا، پھر شیروان منتقل ہوا۔ ۱۸۷۴ء میں جب تحصیل ایبٹ آباد بنی تو ایبٹ آباد منتقل ہو گیا۔ جولائی ۱۹۹۱ء میں اس نے ضلع کا درجہ حاصل کیا۔ ۱۹۹۹ء میں مانگرائے کے قریب ندی دوڑ کے کنارے سے پرانے زمانے کے یونانی ہند کے سکے دریافت ہوئے ہیں اس سے اس شہر کی قدامت کا پتہ چلتا ہے۔ اب اس کی دو تحصیلیں ہیں۔ تحصیل غازی، تحصیل ہری پور

محل وقوع

ہری پور "۳۳° ۳۴' سے "۳۳° ۲۲' عرض بلد اور "۷۲° ۳۵' سے "۷۳° ۲۵' طول بلد کے درمیان واقع ہے۔ اور سطح سمندر سے ۶۱۰ میٹر بلند ہے۔

حدود و اربعہ

مشرق میں ایبٹ آباد، مغرب میں مردان صوابی، شمال میں ایبٹ آباد مانسہرہ اور جنوب میں ضلع اٹک ہے۔

رقبہ

کل رقبہ ۷۲۵ مربع کلومیٹر ہے تحصیل غازی کا رقبہ ۵۵۹ مربع کلومیٹر ہے تحصیل ہری پور کا رقبہ ۱۱۶۶ مربع کلومیٹر ہے۔

آبادی

۱۹۹۸ء کی مردم شماری کے مطابق ۶۹۲۲۲۸ نفوس پر مشتمل ہے۔ تحصیل غازی کی آبادی ۱۱۳۰۳۹ اور تحصیل ہری پور کی آبادی ۷۹۱۷۹۱ نفوس ہے۔

سطح زمین

میدان

ہری پور کی زیادہ تر زمین میدانی ہے۔ میدان ہزارہ جو کہ تاول اور گندگر کی پہاڑیوں کے درمیان ہے۔ دوسرا خان پور پنچ کٹھ کا میدان ہے جو کہ جنوب مشرق میں ہے اور تیسرا میدان کھڑی ہے۔ جو زیادہ تر تریلہ جھیل کے نیچے آیا ہے۔

پہاڑ

گندگر کے پہاڑ جو کہ شمال میں ہیں، تناول کے پہاڑ جو کہ جنوب میں ہیں۔

ندیاں

ندی دوڑا اور ندی ہرو۔

جھیلیں

تربیلا جھیل اور خانپور جھیل۔

آب و ہوا

ہری پور گرمیوں میں سخت گرم اور سردیوں میں سرد ہے۔ جون جولائی میں درجہ حرارت کم سے کم ۱۹ درجے سنٹی گریڈ اور زیادہ سے زیادہ ۳۳ درجے سنٹی گریڈ تک بڑھ جاتا ہے۔ دسمبر جنوری میں درجہ حرارت زیادہ سے زیادہ سے زیادہ ۱۵ درجہ سنٹی گریڈ اور کم سے کم ۳ درجے سنٹی گریڈ تک گر جاتا ہے۔

جنگلات

جنگلات ۱۴۰۴۹۱ ہیکٹر رقبہ پر پھیلے ہوئے ہیں۔ ۳۲۳۹۴ ہیکٹر پر ریزروڈ فارسٹ ہیں۔ ۵۹۹۶۰ ہیکٹر پر گزارہ جات ہیں۔ ۴۴۱۸۹ ہیکٹر پر پرائیویٹ جنگلات ہیں۔ ۱۱۵۰ ہیکٹر پر متفرق جنگلات ہیں۔

نباتات

ٹاہلی، توت، پھلائی پیری، بوہڑ، پیپل اور پیری کے درخت پائے جاتے ہیں۔ پھولوں میں پھول گلاب، یاسمین اور گل داؤدی وغیرہ پائے جاتے ہیں۔ (دیکھیے نباتات ہزارہ)

حیوانات

جنگلوں میں ہرن، گیڈر، لومڑی اور بندر پائے جاتے ہیں۔ پرندوں میں کالا تیترا، بھورا تیترا، چکورا اور مور پائے جاتے ہیں۔ (دیکھیے حیوانات ہزارہ اور طیور ہزارہ)

معدنیات

۱۹۷۱ء کے رول کے مطابق معدنی وسائل کی تلاش کے لئے بڑی رقم خرچ کی گئی ہے۔ سینڈسٹون، چونے کا پتھر اور ڈالمیٹ پایا جاتا ہے۔ ۲۰۰۸ء میں ۲۰۵ ٹن بیرٹ ۱۳۰ ٹن کرومائیٹ، ۳۱۷۵ ٹن فلڈ سپر، ۱۳۶۰ فار ککے، ۲۳۳۰ ٹن چسیم، ۲۷۹۰ ٹن لٹریٹ، ۱۳۸۸۰ ٹن چونے کا پتھر، ۱۰۰۳۰۰ ٹن شیل ککے ۴۱۴۷۵ ٹن سلیٹ سٹون اور ۲۰۱ ٹن سوپ سٹون نکالا گیا۔

صنعت

ہری پور صنعت کے لحاظ سے اہم شہر ہے یکم اکتوبر ۱۹۵۲ء میں ٹیلی فون انڈسٹری کا افتتاح گورنر جنرل غلام محمد نے کیا۔ ۱۹۶۵ء میں نیشنل ریڈیو کمیونیکیشن کارپوریشن بنی۔ خیبر ٹیکسٹائل مل، سوات ٹیکسٹائل مل، اور بیسٹ وے سینٹ فیکٹری کا شمار بڑی صنعتوں میں ہوتا ہے۔ ہٹار کو انڈسٹریل سٹیٹ کا درجہ حاصل ہے۔ بہت سارے نجی کارخانے ہیں۔ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ہری پور میں ۱۳۷ کارخانے ہیں۔ جن میں ۲ بیورج ہیکٹ سویٹ، ۲ کارپٹ، ۳ سینٹ، ۶ سینٹ بیسٹ، ۲ نر ایکس، ۸ کیمیکل، اسگریٹ، دال، ۲ ڈیٹو، ۲ سامان بجلی، ۱۲ انجینئرنگ، اکھاد، فابریکلاس، ۶ فلور مل، ۲ فیڈ، ۲ شیٹس کے، ۲ ہوزری، ۳ آئیس فیکٹریاں، ۳ ماربل اور چپس، ۳ ماچس فیکٹریاں، ۱ میٹل ورک، ۵ مائننگ، ۱ موٹر کار بیٹری، ۸ پیکجز، ۳ پیپر اینڈ بورڈ، ۹ فارمیسی، ۱۰ پلاسٹک ربڑ، اپولیستر، ۳ فروٹ پریزرویشن، ۱ صابن، ٹیلی کمیونیکیشن، ۴ ٹیکسٹائل مل لوم، ۱ ٹیکسٹائل مل، ۸ پچھیل گھی، ۱ اون اور ۶ ووڈ کے کارخانے ہیں۔

ذرائع آمدورفت

گاڑیاں

کل ۸۳۶۳ رجسٹرڈ گاڑیاں ہیں۔ جن میں ۲۲۶۸ موٹر سائیکل، ۱۳۵۵ موٹر کار جیپ، ۲۸۵ بسیں، ۹۹ ٹیکسی ۵۹۶ رکشہ، ۸۶۰ پبلک کیری اور ۲۰ دیگر گاڑیاں شامل ہیں۔

سڑکیں

ہری پور میں شاہراہ ریشم درمیاں سے گزرتی ہے۔ سڑکوں کی کل لمبائی ۶۱۰ء ۳۸۵ کلومیٹر ہے۔ جن میں ۱۸۰ء ۳۱۸ کلومیٹر لمبی عمدہ قسم اور ۲۳۰ء ۶ کلومیٹر لمبی عام قسم کی سڑکیں ہیں۔ خان پور روڈ، ہٹار روڈ، سری کوٹ روڈ، اور چھپر روڈ زیادہ مشہور ہیں۔

ریلوے

ہری پور ریلوے لائن کے ذریعے ملک کے دوسرے حصوں سے ملا ہوا ہے۔

ڈاکخانے

ضلع ہری پور میں کل ۱۰۵ پوسٹ آفس ہیں ایک ہیڈ آفس ہے ۳۰ سب پوسٹ آفس ہیں اور ۷۷ برانچ آفس ہیں۔

پرنٹنگ پریس

کل ۱۶ پرنٹنگ پریس ہیں۔

بینک

کل ۴۴ بینک ہیں۔ ایک الفلاح بینک، ۵ الائیڈ بینک، ۱۲ حبیب بینک، ۲ خیبر، ۶ مسلم کمرشل بینک۔ ۱۱ نیشنل بینک، ۶ یونائیٹڈ بینک اور ایک زیڈ ٹی ای ایل بینک شامل ہیں۔

اقوام

اتمان زئی، اعوان، ترین، ترک، تنولی، جدون، دزراک، سید، طاہر خیل، گلکھڑ، گجر، مشوانی۔

زبانیں

پشتو، پہاڑی، گوجری، اور ہندکو زبانیں بولی جاتی ہیں۔ ہندکو زیادہ بولی جاتی ہے۔ ہندکو ۷۰ فی صد بولی جاتی ہے باقی زبانیں ۳۰ فی صد بولی جاتی ہیں۔

ثقافت

لباس

عام لباس شلوار قمیص ہے۔ کاندھے پر چادر رکھنے کا رواج ہے۔ پاؤں میں بوٹ چلی پہن لیتے ہیں۔ پڑھے لکھے لوگ پینٹ شرٹ بھی پہنتے ہیں۔ عورتیں بھی شلوار قمیص اور ڈوپٹہ پہنتی ہیں، سونے کی انگوٹھی، سونے کی چوڑیاں اور کانوں کی بالیاں پہنتی ہیں۔

خوراک

لوگوں کی خوراک گندم کی روٹی ہے۔ مکئی کی روٹی کبھی کبھی ذائقہ بدلنے کے لئے کھالی جاتی ہے۔ اس علاقے کے لوگ بڑا گوشت بہت زیادہ پسند کرتے ہیں۔ سادہ بیف اور قیمہ بڑے شوق سے کھایا جاتا ہے۔

پیدائش

بچے کی پیدائش پر بڑی خوشی منائی جاتی ہے۔ دوست احباب مبارک باد دیتے ہیں تحفے تحائف دیتے ہیں۔ جب کہ لڑکی کی پیدائش پر خاص خیال نہیں رکھا جاتا ہے۔

شادی

والدین کی مرضی سے شادی ہوتی ہے۔ ۱۵ سے ۳۰ سال کے درمیان شادی ہو جاتی ہے۔ باقاعدہ منگنی ہوتی ہے۔ منگنی کے بعد لڑکی دیگر رشتہ داروں سے نہیں مل سکتی۔ منگنی کے ایک یا دو سال بعد لڑکی کی رخصتی ہوتی ہے۔

ہے۔ مقررہ تاریخ پر دلہانہ حج یعنی بارات کے ساتھ آتا ہے۔ دلہن کو ڈولی یا کار میں بٹھا کر لے جاتے ہیں۔ اس خوشی کے موقع پر خوب ہوائی فائرنگ ہوتی ہے۔

موت

عورتیں سوگوار خاندان کے گھر میں جمع ہوتی ہیں۔ نماز جنازہ کے بعد خیرات تقسیم کی جاتی ہے۔ تین دن تک سوگوار خاندان کو کھانا دیا جاتا ہے۔ تیسرے دن لوگ فاتحہ کے لئے حجرہ میں آتے ہیں۔ چالیس دن کے بعد چالیسواں ہوتا ہے اور قبر پختہ کر دی جاتی ہے۔

پیشے

زیادہ تر لوگ زراعت پیشہ ہیں۔ تاہم کچھ ملازمت پیشہ ہیں۔ کچھ صنعت کار ہیں اور کچھ لوگ ذاتی کاروبار کرتے ہیں۔ بیرون ملک بھی کام کرتے ہیں۔

زراعت

ہری پور کے لوگ بنیادی طور پر زمیندار ہیں۔ کل رقبہ ۱۸۶۱۸۲ ہیکٹر ہے۔ ۶۸۸۲ ہیکٹر قابل کاشت ہے۔ ۸۳۹۹۳ ہیکٹر پیداواری ہے۔ ۱۰۹۳۰۰ ہیکٹر ناقابل کاشت ہے۔ اچھڑ نہر، دوڑ نہر، پنج کٹھ نہر اور خان پور ڈیم کی نہروں سے علاقہ سیراب ہوتا ہے۔ کل ۳۲۱۶ ہیکٹر علاقہ سیراب ہوتا ہے۔ چھوٹے بڑے پرائیویٹ زرعی فارم کی تعداد ۶۶۷۶۰ ہے۔

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق:

نام جنس	فصل	رقبہ ہیکٹر میں	پیداوار ٹن میں	فی ہیکٹر فی کلو
مکئی	خریف	۳۹۵۹۲	۲۷۵۸۳	۱۲۰۲
جوار	خریف	۷۹۳	۵۵۰	۶۹۳
چاول	خریف	۱۲	۱۱	۹۱۷
گنا	خریف	۱۰۵	۳۳۵۹	۳۱۹۹۰
باجرہ	خریف	۸۳	۱۷۲	۲۰۷۲
گندم	ربیع	۳۷۲۵۹	۵۱۹۰۷	۱۳۹۳
جو	ربیع	۵۸۷	۳۸۶	۶۵۸
چنا	ربیع	۱۰۱	۵۱	۵۰۵
سرسوں	ربیع	۳۶۳	۱۷۵	۳۷۸

ہری پور میں خریف کی فصلوں میں مونگ پھلی، تربوز اور خربوزہ بھی کاشت کیا جاتا ہے اور بیج کی فصلوں میں آلو پیاز اور ادک بھی کاشت کی جاتی ہے۔

باغبانی

ہری پور میں مالٹا، آلوچہ، آلو بخارا، ناشپاتی اور آم بھی اگائے جاتے ہیں۔ لوکاٹ ہری پور کا خاص میوہ ہے۔ لوکاٹ اور امرود کے باغات بھی ہیں۔ لوکاٹ اپریل میں پکتی ہے نہ صرف پاکستان میں فروخت ہوتی ہے بلکہ چین اور جاپان بھی بھیجی جاتی ہے۔ اور اس پھل کو پوری دنیا میں پسند کیا جاتا ہے۔ خان پور کارڈ بلڈ مالٹا بین القوامی شہرت کا حامل ہے۔ خان پور کارڈ بلڈ مالٹا عالمی مارکیٹ میں بھی جاتا ہے۔ چین کا پٹیجی فروٹ بھی ہری پور میں پیدا ہوتا ہے۔

ماہی گیری

ہری پور کی تربیلہ جھیل سے نان ٹراؤٹ مچھلی بھی پکڑی جاتی ہے۔ ۲۰۰۸ء میں فشری ڈی پارٹمنٹ نے ۲۳۷ لائسنس جاری کئے۔ ہری پور میں ۱۳۰ء ۱۲ اٹن مچھلی پکڑی گئی جس کی مالیت ۲۱۳۱۰۰ روپے بنتی ہے۔

سیاسی اور انتظامی تقسیم

سیاسی طور پر علاقے کو ایک قومی اسمبلی کے حلقے میں اور ۴ صوبائی اسمبلی کے حلقوں میں تقسیم کیا گیا ہے۔ قومی اسمبلی کے حلقے:

این اے ۱۹ سردار محمد مشاق مسلم لیگ (ن)

صوبائی اسمبلی کے حلقے

پی ایف ۴۹ ہری پور سرکل خانپور راجہ فیصل زمان ایم ایم اے

پی ایف ۵۰ ہری پور راجہ قاضی محمد اسد خان آزاد

پی ایف ۵۱ ہری پور سرکل کھلاہٹ گوہرنواز خان آزاد

پی ایف ۵۲ ہری پور سرکل غازی پیر صابر شاہ مسلم لیگ (ن)

یونین کونسل

کل ۴۴ یونین کونسل ہیں تحصیل ہری پور کی ۳۸ یونین کونسل ہیں اور تحصیل غازی کی ۸ یونین کونسل ہیں۔

قانون گورنر کل

کل ۷ قانون گورنر کل ہیں۔

پٹوار سرکل

کل ۷۳ پٹوار سرکل ہیں۔

گاؤں کی تعداد

کل ۳۶۱ گاؤں ہیں۔

انتظامی امور کے لئے شہر میں مندرجہ ذیل دفاتر ہیں:

لوکل گورنمنٹ، ایجوکیشن ڈیپارٹمنٹ، سی اینڈ ڈبلیو، ڈسٹرکٹ اکاؤنٹ آفس، پبلک ہیلتھ انجینئرنگ، ڈی سی او آفس اور اے سی او آفس، جوڈیشری۔

پولیس

پولیس سٹیشن کی تعداد ۸ ہے۔

تعلیم

ہری پور میں پہلا پرائمری سکول ۱۸۷۲ء میں بنا۔ ۱۹۱۸ء میں ہری پور میں لکشمی خالصہ ہائی سکول بنا۔ یہ پہلا ہائی سکول تھا۔ ۱۹۲۸ء میں گرلز سکول بنا۔ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق اداروں کی تعداد مندرجہ ذیل ہے:

نام ادارہ	بوائز	گرلز	کل تعداد
گورنمنٹ مسجد مکتب سکول	۱۶۹	-	۱۶۹
گورنمنٹ پرائمری سکول	۶۶۳	۳۲۱	۹۸۴
گورنمنٹ ٹڈل سکول	۶۹	۴۷	۱۱۶
گورنمنٹ ہائی سکول	۶۶	۳۴	۱۰۰
گورنمنٹ ہائر سیکنڈری سکول	۷	۵	۱۲
گورنمنٹ ڈگری کالج	۳	۳	۶
گورنمنٹ پوسٹ گریجویٹ کالج	۱	-	۱
گورنمنٹ کالج میچمنٹ سائنس	۱	-	۱
گورنمنٹ ٹیکنیکل کالج	۱	-	۱
گورنمنٹ وکیشنل کالج	۲	-	۲

بیچنگ سٹاف

نام ادارہ	مرد اساتذہ	خواتین اساتذہ	کل اساتذہ
گورنمنٹ مسجد مکتب سکول	۱۷۴	-	۱۷۴

۳۰۳۱	۱۲۷۱	۱۷۶۰	گورنمنٹ پرائمری سکول
۷۰۸	۲۶۰	۲۲۸	گورنمنٹ مڈل سکول
۱۳۱۸	۲۲۲	۸۷۲	گورنمنٹ ہائی سکول
۳۵۰	۱۱۲	۲۲۸	گورنمنٹ ہائر سیکنڈری سکول
۲۰۳	۹۰	۱۳۳	گورنمنٹ ڈگری کالج
۶۱	-	۶۱	گورنمنٹ پوسٹ گریجویٹ کالج
۲۹	-	۲۹	گورنمنٹ کالج ایچ ایچ سائنس
۳۷	-	۳۷	گورنمنٹ پولی ٹیکنیکل
۳۲	-	۳۲	گورنمنٹ ویشنل سنٹر

طلباء اور طالبات

طلباء اور طالبات کی کل تعداد ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق:

نام ادارہ	طلباء	طالبات	کل تعداد
گورنمنٹ مکتب مسجد سکول	۵۶۲۲	-	۵۶۲۲
گورنمنٹ پرائمری سکول	۲۹۸۲۸	۲۲۰۸۶	۹۳۹۱۴
گورنمنٹ مڈل سکول	۱۸۱۶۶	۱۳۶۹۵	۳۱۸۶۱
گورنمنٹ ہائی سکول	۱۱۰۶۱	۷۶۵۱	۱۸۷۱۲
گورنمنٹ ہائر سیکنڈری سکول	۵۹۵	۹۳۱	۱۵۲۶
گورنمنٹ ڈگری کالج	۸۳۵	۱۳۲۲	۲۱۷۹
گورنمنٹ پوسٹ گریجویٹ کالج	۲۰۲	-	۲۰۲
گورنمنٹ کالج ایچ ایچ سائنس	۲۸۳	-	۲۸۳
گورنمنٹ پولی ٹیکنیکل کالج	۸۹۷	-	۸۹۷
گورنمنٹ ویشنل سنٹر	۲۳۶	-	۲۳۶

ہری پور کے پرائیویٹ سکولوں میں جناح جامعہ، ٹیلی کام اور ہزارہ پبلک سکول اچھی خاصی شہرت رکھتے ہیں۔

صحت

ضلع ہری پور میں ۵ ہسپتال، ۱۰ ڈسپنسریاں، ۶ رورل ہیلتھ سنٹر، ایک ٹی بی کلینک، ۲ مادر کیر ہیلتھ سنٹر، ۶ سب ہیلتھ سنٹر، ۳۹ پبلک ہیلتھ پونٹ، ایک لپروسی کلینک ہے۔

پیرامیڈیکل سٹاف

۹۴ ڈاکٹر، ایک ریڈیالوجسٹ، ۸ ڈینٹل سرجن، ۱۸ ڈپنسر، ۴۹ نرسیں، ۷۳ دائیاں، ۴۸ ایل ایچ وی، اور ۳۱ دیگر سٹاف ہے۔ پرائیویٹ میڈیکل پریکٹیشنرز ڈاکٹر ۸۷ ہیں۔

سیاحتی مقامات

ہری پور

ایک اہم قصبہ ہے۔ یہ شہر ہری سنگھ نلوہ نے آباد کیا تھا۔ اور پنجاب سے آدمی لا کر آباد کیے تھے۔ اس نے یہاں ایک قلعہ بھی بنایا تھا۔ جس کا نام ہرکشن گڈھ تھا۔ قدیم عمارتوں میں بازار لوہاراں میں ایک ہندو مندر ہے۔ لکھی چند خالصہ ہائی سکول کی عمارت بھی بہت پرانی ہے۔ سنٹرل جیل ہری پور ۱۹۲۳ء اور ۱۹۳۲ء کے دوران بنی۔ یہ ہزارہ کی قدیم جیل ہے۔ ہزارہ بھر سے قیدی اسی جیل میں رکھے جاتے تھے۔ ہری پور کا ایک بڑا اور لمبا بازار ہے۔ چھوٹے چھوٹے بازار بھی ہیں۔ ایک پارک بھی ہے جسے ایوب پارک یا چمن پارک کہتے ہیں۔ ہوٹل بھی ہیں۔ ہوٹل اتنے معیاری نہیں ہیں جتنے ایبٹ آباد کے معیاری ہوٹل ہیں۔ ہری پور کے ہوٹلوں میں آفاق ہوٹل، الواسح ہوٹل، پاک کابل شاہین ہوٹل، پیرس ہوٹل، شاہ زمان ہوٹل اور نیو لاہور ہوٹل مشہور ہیں۔

تریبلہ ڈیم

دنیا میں مٹی کی بھرائی سے تعمیر کیا جانے والا سب سے بڑا بند ہے۔ یہ تریبلہ کے مقام پر دریائے سندھ پر تعمیر کیا گیا۔ قیام پاکستان کے بعد بھارت نے پاکستان کے مشرقی دریاؤں ستلج، بیاس اور راوی پر اپنے حق کا ترجیحی دعویٰ کیا تو اس سے پاکستان کی زرعی معیشت کو سخت خطرہ پیدا ہو گیا۔ کئی سال کی گفت و شنید کے بعد ۱۹ ستمبر ۱۹۶۰ء کو سندھ طاس معاہدہ ہوا۔ جس کی رو سے ستلج، بیاس اور راوی کا پانی ہندوستان کو مل گیا۔ دریائے جہلم اور دریائے چناب کے پانی پر پاکستان کا حق تسلیم کیا گیا۔ اس معاہدے کے بعد سندھ پر بند باندھنے کا منصوبہ پیش ہوا۔ ۱۴ مئی ۱۹۶۸ء کو بند کے تعمیری کام کا ٹھیکہ واپڈا اور جوائنٹ انڈونچر کو ملا۔ ۴ نومبر ۱۹۶۸ء کو بند کی کھدائی کا افتتاح صدر ایوب نے کیا۔ ۱۹۷۶ء میں اس کی تعمیر مکمل ہوئی اور ۱۹۷۷ء سے اس نے اپنا باقاعدہ آغاز کیا۔ تریبلہ بند کی لمبائی ۲۷۳۳ میٹر (نو ہزار فٹ)، اونچائی ۱۴۸ میٹر (۴۸۵ فٹ)، اور گنجائش ۶۹،۱۳ کیوبک کلومیٹر ہے۔ اس بند کی جھیل تقریباً ۲۵۰ مربع کلومیٹر پر پھیلی ہوئی ہے۔ ۱۳،۳۴ بلین کیوبک میٹر پانی ذخیرہ کر سکتی ہے۔ تریبلہ بند کے دائیں کنارے پر نکالی جانے والی سرنگوں میں ہر ایک کا قطر ۲۵ فٹ ہے۔ ان سرنگوں سے ۳۴،۷۸ میگا واٹ بجلی

پیدا ہوتی ہے۔ ۱۱۳۰ یکڑ زمین سیراب ہوتی ہے۔ ایک تفریحی جگہ ہے۔ دنیا کے اس عجوبے کو دیکھنے کے لئے لوگ دور دور سے آتے ہیں،

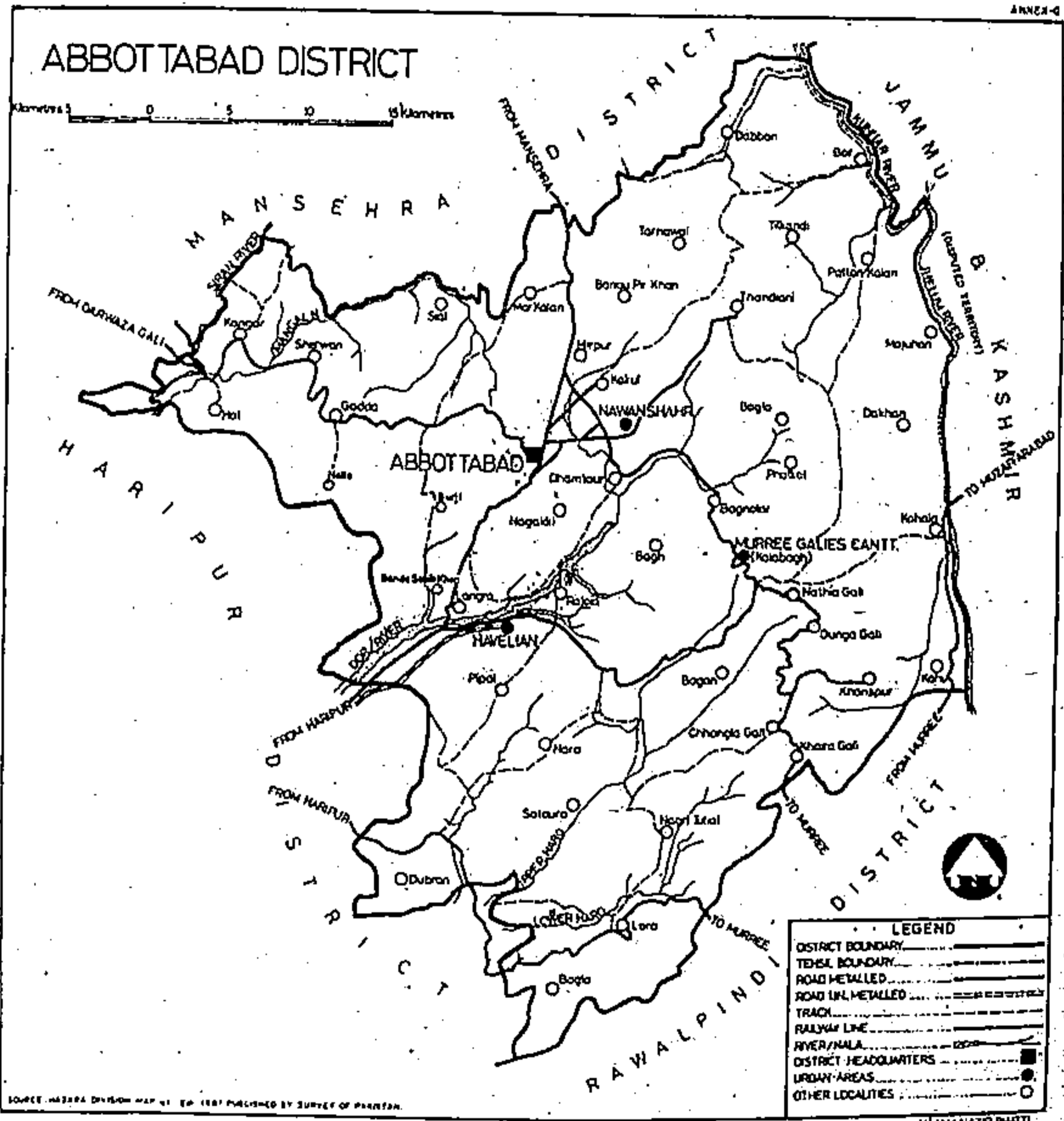
خان پور ڈیم

اس منصوبے کا آغاز ۲ دسمبر ۱۹۶۳ء کو ہوا۔ اس ڈیم سے ۱۳ کروڑ گیلن پانی اسلام آباد کو ملتا ہے صوبہ سرحد کی ۱۱۸۷۹۰ ایکڑ زمین سیراب ہوتی ہے۔ ۱۱۷۶۸۰ ایکڑ زمین صوبہ پنجاب کی سیراب ہوتی ہے، اس سے دو نہریں نکالی گئی ہیں۔ خان پور رائیٹ کینال اور خان پور لفٹ بینک کینال۔ اس کی جھیل ۱۴ مربع کلومیٹر ہے۔ اس سے خان پور کا ایک تاریخی قصبہ زیر آب آ گیا۔ یہ ایک خوبصورت پک ٹک سپاٹ بھی ہے۔ لوگ سیاحت کے لئے یہاں آتے ہیں۔

غازی

غازی تحصیل غازی کا صدر مقام ہے۔ غازی عبدالقیوم شہید کے نام پر ہے۔ غازی عبدالقیوم نے ۱۹۳۳ء میں گستاخ رسول نھورام کو کراچی میں قتل کر دیا جس کی پاداش میں انہیں پھانسی کی سزا ہوئی انہوں نے پھانسی کی سزا قبول کی لیکن گستاخی برداشت نہیں کی۔ غازی کا نام ان کے نام پر ہے۔

ANNEX-4

ضلع ایبٹ آباد

نام اور وجہ تسمیہ

ایبٹ آباد ایک جدید شہر ہے۔ اس کا پرانا نام اورش ہے۔ جو کہ اوراگا سے مشتق ہے۔ اور اراشہ کے معنی جھیل کے ہیں کسی زمانے میں یہاں جھیل تھی۔ تیرہویں صدی میں پٹھانوں نے ترکوں کو اورش سے نکال دیا۔ ۱۸۱۸ء میں سکھ راج قائم ہوا۔ ہاشم خان قتل ہوا اور اس کے وارثوں نے سکھوں سے مدد مانگی۔ مکھن سنگھ گورنر راولپنڈی نے سرائے صالح میں قلعہ تعمیر کیا۔ مکھن سنگھ کے قتل کے بعد حکم سنگھ حکمران رہا۔ ہری سنگھ ملوہ گورنر کشمیر ۱۸۲۲ء سے ۱۸۳۷ء تک حکمران رہا۔ ۱۸۹۳ء میں سکھوں کی حکومت ختم ہو گئی۔

۱۸۴۹ء میں یہ علاقہ انگریزوں کے قبضہ میں آیا۔ ۱۸۴۹ء سے ۱۸۵۳ء تک کیپٹن جیمز ایبٹ اس کا پہلا ڈپٹی کمشنر رہا۔ اس کے جانے بعد ۱۸۵۳ء میں اس جگہ کا نام کیپٹن جیمز ایبٹ کے نام پر ایبٹ آباد رکھا گیا۔ جو کہ ہزارہ کے پہلے ڈپٹی کمشنر تھے۔ انھوں نے یہاں فوجیوں کے لئے ایک چھاوٹی قائم کی۔ ۱۸۴۸ء کو لوہڑ تاول کو ہزارہ میں شامل کر دیا گیا۔ ایبٹ آباد نے ۱۸۷۴ء میں تحصیل کا درجہ حاصل کیا۔ پہلے یہ تحصیل مانسہرہ یعنی پرگنہ مانسہرہ تھا۔ اکتوبر ۱۹۷۶ء ایبٹ آباد نے ضلع کا درجہ حاصل کیا۔ ضلع ایبٹ آباد اور ہزارہ ڈویژن کا صدر مقام کہلایا۔

محل وقوع

ضلع ایبٹ آباد شمال میں ۳۵۰، ۳۳۰ سے ۲۳۰، عرض بلد اور مشرق میں ۳۵۰، ۲۵۰ سے ۳۱۰، ۷۳۰ طول بلد میں واقع ہے اور سطح سمندر سے ۱۲۲۰ میٹر (۴۱۲۰ فٹ) بلند ہے۔

حدود اربعہ

ایبٹ آباد کے مشرق میں آزاد کشمیر، مغرب میں ضلع ہری پور، شمال میں ضلع مانسہرہ اور جنوب میں ضلع راولپنڈی ہے

رقبہ:

ایبٹ آباد کا کل رقبہ ۱۹۷۶ مربع کلومیٹر ہے

آبادی

اس کی کل آبادی ۱۹۹۸ء کی مردم شماری کے مطابق ۸۸۰۶۶۶ نفوس پر مشتمل ہے۔

سطح زمین

پہاڑ اور پہاڑی چوٹیاں

ایبٹ آباد کے پہاڑ ہمالیہ سلسلے کا حصہ ہیں۔ ٹھنڈیانی اور ڈونگاگلی کی پہاڑی چوٹیاں سطح سمندر سے ۲۵۰۰ سے ۲۷۰۰ میٹر تک بلند ہیں۔ مغرب میں اس کی بلندی سطح سمندر سے ۶۰۰ سے ۱۵۰۰ میٹر تک ہے۔ مشہور پہاڑی چوٹیاں مندرجہ ذیل ہیں:

میراجانی

ضلع ایبٹ آباد کی بلند ترین چوٹی ہے۔ میراجانی کونٹھیاگلی سے ایک پیدل ٹریک جاتا ہے جو کہ ۸ کلومیٹر ہے۔ میراجانی کی سطح سمندر سے بلندی ۹۷۹۳ فٹ (۲۹۸۵ میٹر) ہے۔

موش پوری

موش پوری کو ڈونگاگلی سے ایک ٹریک جاتا ہے جو کہ ۴ کلومیٹر ہے۔ سطح سمندر سے اس کی بلندی ۹۲۴۳ فٹ (۲۸۲۷ میٹر) ہے۔

ٹھنڈیانی

ایبٹ آباد شہر کے شمال مشرق میں ہے۔ سطح سمندر سے ۸۸۰۰ فٹ (۲۷۰۰ میٹر) بلند ہے۔ ایبٹ آباد سے ۳۵ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔

سربن

سطح سمندر سے ۶۲۲۸ فٹ (۱۸۹۸ میٹر) بلند ہے۔ اس میں راجہ رسالو کی غار بھی ہے جو کہ ایک مشہور تیر انداز تھا۔

بلیانہ

سطح سمندر سے ۷۱۷۴ فٹ بلند (۲۱۸۶ میٹر) ہے۔ ایبٹ آباد شہر کے مغرب میں واقع ہے

حسپا

سطح سمندر سے ۵۵۷۰ (۱۶۹۲ میٹر) فٹ بلند ہے۔ ایبٹ آباد شہر کے مغرب میں واقع ہے۔

میدان

میدان رش ۶ مربع کلومیٹر رقبہ پر پھیلا ہے۔ دور سے یہ ایک جھیل کی طرح نظر آتا ہے۔ کسی وقت رش کا میدان ایک سبزہ زار تھا۔ ہر طرف فصل ہی فصل تھی مگر اب عمارتوں میں گھر گیا ہے۔ ہر طرف عمارتیں ہی عمارتیں نظر آتی ہیں۔

آتی ہیں۔ ایک دھن کا میدان بھی ہے جو ناڑا کے قریب ہے۔ پھر تھوڑا سا میدانی علاقہ ندی دوڑ کے ساتھ ہے۔

ندیاں

ندی دوڑ بیرنگلی کے ایک چشمے سے نکلتی ہے اور جنوب مغرب کی طرف بہتی ہے۔ ۵۰ کلومیٹر لمبی ہے۔ ندی دوڑ کی بھری بہت عمدہ ہے تعمیراتی کاموں میں استعمال ہوتی ہے۔

ندی ہرو

ندی ہرو ڈونگا گلی کے شمال سے نکلتی ہے اور جنوب مغرب کی طرف بہتی ہے۔ اس کے ساتھ اور معاون نالے بھی ملتے رہتے ہیں۔

آب و ہوا

ایبٹ آباد کی آب و ہوا بڑی خوشگوار ہے۔ موسم معتدل رہتے ہیں۔ مئی جون میں گرمی پڑتی ہے گرمیوں میں کم سے کم درجہ حرارت ۱۹ سنٹی گریڈ اور زیادہ سے زیادہ ۳۲ سنٹی گریڈ ہوتا ہے۔ پہاڑی علاقوں یعنی گلیات اور ٹھنڈیانی میں موسم ٹھنڈا رہتا ہے۔ لیکن ان علاقوں میں سردیوں میں سخت سردی پڑتی ہے۔ خوب برف باری ہوتی ہے۔ دسمبر سے فروری تک بہت سردی پڑتی ہے۔ سردیوں میں زیادہ سے زیادہ درجہ حرارت ۱۲ سنٹی گریڈ اور کم سے کم ایک درجہ سنٹی گریڈ ہوتا ہے۔ زیادہ بارشیں جولائی اگست میں ہوتی ہیں۔ فروری اپریل میں بھی بارشیں ہوتی ہیں۔ مارچ میں بہار ہوتی ہے۔

جنگلات

ضلع ایبٹ آباد کا ۱۰۹۹۷۱۰ ایکڑ (۳۸۵۵۲۲ ہیکٹر) رقبہ جنگلات پر مشتمل ہے۔ ۱۳۸۲۲۸ ایکڑ (۱۵۵۵۱ ہیکٹر) پر محفوظ جنگلات ہیں۔ ۱۲۰۲۹۱ ایکڑ (۸۲۱۱ ہیکٹر) رقبہ پر گزارا جاتے ہیں۔ ۱۷۰۷۰۳ ایکڑ (۲۸۶۱۳۰ ہیکٹر) رقبہ پر نجی جنگلات ہیں۔ ۱۶۹۵۳۰ ایکڑ (۲۸۱۳۸ ہیکٹر) پر وہ جنگلات ہیں جو گورنمنٹ کی ملکیت ہیں۔ ۱۷۵۸ ایکڑ (۳۰۶ ہیکٹر) رقبہ پر متفرق جنگلات ہیں۔ ٹھنڈیانی کے جنگلات، باگن فارسٹ، کہو فارسٹ، نھتیا گلی فارسٹ بہت زیادہ مشہور ہیں۔ ان جنگلات میں بیڑ، پلدر، دیودار، کھل، چیرھ اور برہمی جیسے درخت پائے جاتے ہیں۔ اس کے علاوہ چوڑے پتوں والے درخت جن میں کایس، اخروٹ، بن کھوڑ، سفیدہ، ریس، بردگی، کیکر اور سنٹھا وغیرہ بھی پائے جاتے ہیں۔ ایوبیہ میں ۱۹۸۴ء میں پینٹل پارک قائم کیا گیا۔ جو کہ ۳۳۱۲ ہیکٹر رقبہ پر پھیلا ہوا ہے۔ بائنی کی تحقیق کے لئے پاکستان بھر سے کالجوں اور یونیورسٹیوں کے طلباء و طالبات و رکشاپ کئے یہاں آتے ہیں۔

نباتات

ایبٹ آباد نباتات کی دولت سے نالا مال ہے۔ یہ ایک خوبصورت خطہ ہے اس میں ہر قسم کی جڑی بوٹیاں، پھول پھل اور پودے پائے جاتے ہیں۔ آلوچہ، خوبانی، اخروٹ، املوک، توت، بیڑ، دیودار

کچھل، چیرھ، دھمن، دریک، دروا، دیودار، سنجلی اور کہو وغیرہ کے درخت پائے جاتے ہیں۔ رتن جوت، ماتخ، مسلون، بٹ پیہا، سمبل، تمر، مامیرا، نیرا، پھول بنفشہ جیسی جڑی بوٹیاں بھی پائی جاتی ہیں۔ کچھی جس کو مشروم بھی کہا جاتا ہے۔ جنگلات میں ملتی ہے۔ جو کہ انتہائی مہنگی ہے۔ (تفصیل کے لئے دیکھیے فہرست نباتات ہزارہ)

حیوانات

ٹھڈیانی اور گلیات کے پہاڑوں میں جنگلی جانور جن میں شیر، چیتا، بھیڑیا، بندر، لنگور، گیڈر لومڑی اور خرگوش بھی پائے جاتے ہیں۔ مختلف قسم کے پرندے مرغ زریں، تیتڑ چکور، طوطے، مینا، اور مختلف قسم کی چڑیاں پائی جاتی ہیں۔ (تفصیل کے لئے دیکھیے فہرست حیوانات ہزارہ اور فہرست طیور ہزارہ)

معدنیات

معدنیات میں برٹیس، ڈالمیٹ، فائر کلمے، لٹریٹ، چسیم، چونے کا پتھر میکنا سائیٹ، سنگ مرمر، فلڈ سپر، فاسفیٹ، کونکہ اور سوپ سٹون پایا جاتا ہے۔ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ۲۰۴ ٹن برٹیس، ۱۳۰ ٹن کونکہ، ۲۲۰ ٹن ڈالمیٹ، ۳۲۵۰ ٹن فلڈ سپر، ۲۲۴۰ ٹن فائر کلمے، ۵۸۰ ٹن چسیم، ۱۹۷۰ ٹن لٹریٹ، ۵۰، ۳۳۶ ٹن چونے کا پتھر، ۳۱۵۰ ٹن میکنا سائیٹ، ۲۰۰ ٹن سنگ مرمر، ۶۵۸ ٹن فاسفیٹ اور ۹۸۵ ٹن سوپ سٹون نکالا گیا۔

صنعت

صنعتی لحاظ سے حویلیاں اہم قصبہ ہے اور منڈیاں کا کچھ رقبہ شمال انڈسٹری ہے جس میں سیمنٹ کے پائپ بلاک، ماربل، اور چھوٹی چھوٹی چیزیں تیار ہوتی ہیں۔ پورے ضلع میں کل ۵۱ کارخانے ہیں۔ جن میں ایک بیورج، ۱۰ فلورٹل، ۱۲ فرنیچر کے کارخانے، دو آئیس فیکٹریاں، ماربل کے ۱۰ کارخانے، میٹل ورک کے ۹ کارخانے، پلاسٹک ریڈ کے ۲ کارخانے، پولٹری فارم فیڈ کا ایک کارخانہ، گھی کے دو کارخانے اور ایک لکڑ کا کارخانہ ہے۔

ذرائع آمدورفت

ریلوے

ریلوے لائن صرف حویلیاں تک ہے۔ یہ ریلوے لائن ۱۹۱۳ء میں بچھائی گئی۔ ۱۹۱۳ء میں حویلیاں ریلوے سٹیشن بنا یہ ریلوے لائن ۱۹۱۳ء کو چالو ہوئی۔ حویلیاں ریلوے سٹیشن کی وجہ سے ایبٹ آباد ملک کے دوسرے حصوں سے ملا ہوا ہے۔

سڑکیں

شاہراہ ریشم ضلع کے درمیان سے گزرتی ہے۔ اس کے علاوہ مری روڈ، چنار روڈ، کاکول روڈ، شیروان روڈ، کاکوٹ روڈ، کسالہ روڈ اور متفرق قسم کے رابطہ روڈ سے ایبٹ آباد ملا ہوا ہے۔ سڑکوں کی ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق کل

لسبانی ۵۳۰، ۵۸۱، ۵۶۰، ۳۳۵، ۳۲۵، ۳۱۰، ۲۸۰، ۲۳۶، ۲۳۶، ۲۳۶ کلومیٹر عمده سڑکیں ہیں، ۲۳۶، ۲۳۶، ۲۳۶ کلومیٹر نارمل قسم کی سڑکیں ہیں۔

گاڑیاں

لوگ عموماً موٹر سائیکل، کار جیپ، بسوں اور سوزو کیوں پر سفر کرتے ہیں۔ رکشہ صرف حویلیاں میں استعمال ہوتا ہے۔ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ضلع ایبٹ آباد میں کل رجسٹرڈ نجی اور سرکاری گاڑیوں کی کل تعداد ۲۳۳۸۱ ہے۔ جن میں ۲۹۷۲ موٹر سائیکل، ۱۳۱۷۷ کاریں، جیپیں، ۲۲۵۱ بسیں، ۱۲۱۰ موٹر ٹیکسی، ۶ ٹیکسی رکشہ، ۲۲۳۶ پبلک کیری اور ۱۶۲۹ متفرق گاڑیاں شامل ہیں۔

پوسٹ آفس

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ضلع ایبٹ آباد میں کل ۱۵۸ پوسٹ آفس ہیں۔ ایک ہیڈ آفس ہے، ۵۲ سب پوسٹ آفس اور ۱۰۵ برونچ آفس ہیں۔

پرنٹنگ پریس

ایبٹ آباد میں ۳۵ پرنٹنگ پریس ہیں۔

بینک

ایبٹ آباد میں ۶۶ بینک ہیں۔

اقوام

ایبٹ آباد کے لوگ بقول وائسن سوشل ہیں۔ مندرجہ ذیل اقوام کا مسکن ہے۔ اعوان، بھبھہ، ترین، تنولی، جدون، دانیال، ڈھونڈ، سراڑہ، سید، شیخ، کرڑال، کشمیری، عباسی، قریشی، ملیار، میانہ۔

زبان

ضلع ایبٹ آباد میں مختلف زبانیں بولی جاتی ہیں۔ ہندکو ۲۶، ۹۴ فی صد، پشتو ۲۲، ۲۴ فی صد، پوٹھوہاری ۳۰، ۲۴ فی صد، اور اردو ۵۰، ۵۰ فی صد بولی جاتی ہے۔

ثقافت

خوراک

لوگ زیادہ تر گندم، مکی اور چاول کھاتے ہیں۔ دیسی گھی، لسی اور مکھن دیہات میں بڑے شوق سے کھایا جاتا ہے۔

لباس

عموماً لوگ شلوار قمیص پہنتے ہیں، کچھ بڑے لکھے لوگ اور طلباء پینٹ شرٹ بھی پہنتے ہیں۔ دیہاتوں میں زیادہ تر شلوار قمیص کا رواج ہے۔ عورتیں بھی شلوار قمیص اور دوپٹہ پہنتی ہیں۔

رہائش

زیادہ تر لوگوں کے پکے، جدید اور عمدہ قسم کے مکانات ہیں اور بہت کم کچے مکانات دور دراز کے دیہات میں پائے جاتے ہیں۔

پیشے

زیادہ تر لوگ کاشت کار ہیں۔ ملازمت پیشہ لوگ بھی ہیں اور بیرون ملک کام کرنے والے بھی ہیں۔ تاجر پیشہ بھی ہیں اور دیگر پیشہ ور مثلاً نانائی، لوہار، ترکھاں، موچی، مستری، دھوبی، صراف، اور مزدور وغیرہ بھی ہیں۔

طور طریقے

جدید نسل جدید ثقافت کی دلدادہ ہے۔ ان کے طور طریقے بھی نئے ہیں۔ لیکن پرانے لوگ اسلامی روایات کے سختی سے پابند ہیں۔ وہ اسلامی روایات کی پیروی کرتے ہیں۔ حجرہ سسٹم کی روایت برقرار ہے۔ گاؤں میں حجرہ ہوتا ہی ہے۔ بلکہ ہر گھر کے ساتھ ایک بیٹھک ہوتی ہے۔ جہاں مہمانوں کی خدمت کی جاتی ہے۔

شادی بیاہ

شادی بیاہ بڑی دھوم دھام سے کیا جاتا ہے۔ دونوں فریق بڑھ چڑھ کر حصہ لیتے ہیں۔ دلہن کو کپڑے جسے جوڑا کہتے ہیں دیا جاتا ہے اس کے علاوہ سونے کی انگوٹھی اور زیورات بھی دئے جاتے ہیں۔ نوسوتری کی رسم بھی ہے۔ یعنی روئی یا گدے دلہا کی طرف سے ہوں گے اور باقی سامان دلہن کے گھر والے دیں گے۔ نکاح پر مٹھائی دلہا کی طرف سے ہوگی۔ شادی خوب ناچ گا کر کی جاتی ہے۔ کچھ لوگ سادگی کے بھی قائل ہیں۔ لوگوں کو کھانا پیش کیا جاتا ہے اور دلہن کو جہیز دیا جاتا ہے۔

زراعت

ضلع ایبٹ آباد کا کل رقبہ ۱۷۸۴۰۱ ہیکٹر ہے۔ ۵۵۴۳۵ ہیکٹر پر کاشت کی جاتی ہے، ۵۷۱۲۳ ہیکٹر پیداواری رقبہ ہے، ۱۲۲۹۶۶ ہیکٹر ناقابل کاشت ہے۔ ۷۰۷۵ ہیکٹر رقبہ سیراب ہوتا ہے۔ ۷۰۱۷ ہیکٹر چھوٹی پرائیویٹ نہروں اور کٹھیوں کے ذریعے اور ۵۸ ہیکٹر کنوؤں کے پانی کے ذریعے سیراب ہوتا ہے۔ کل ۸۶۵۳۸ جھوٹے بڑے پرائیویٹ فارم ہیں۔ ۲۰۰۸ء میں فصل خریف میں کلٹی ۱۴۲۲۹ ہیکٹر پر ۲۴۶۲۵ ٹن پیدا ہوئی اور چاول ۲۰۰۴ ہیکٹر پر ۲۰۰۴ ٹن پیدا ہوا۔ فصل ربیع میں گندم ۱۴۵۴۸ ہیکٹر پر ۱۹۷۹۶ ٹن، جو ۱۱۳ ہیکٹر پر ۱۲۸ ٹن اور

سرسوں ۵۵ ہیکٹر رقبے پر ۲۳ ٹن پیدا ہوئی۔

باغبانی

پھلوں کے باغات بھی ۱۶۴۶ ایکڑ (۲۶۱ ہیکٹر) رقبے پر ہیں۔ جن میں سیب، خوبانی، آلوچہ، اخروٹ اور دیگر پھل شامل ہیں۔ کوئی باقاعدہ باغ نہیں ہوتے۔ سیب کے باغات بیروٹ اور قلندر آباد کے قریب ہیں۔ سیب کے باغات ۱۵۵۹ ایکڑ (۶۳۰ ہیکٹر) پر، خوبانی کے ۱۵ ایکڑ پر (۶ ہیکٹر)، آلوچے کے ۱۴۳ ایکڑ (۱۷ ہیکٹر) پر اخروٹ کے ۱۱۳ ایکڑ (۵ ہیکٹر) پر اور متفرق ۱۲۶ ایکڑ (۱۰ ہیکٹر) پر باغات ہیں۔

سیاسی اور انتظامی تقسیم

سیاسی طور پر ضلع ایبٹ آباد کو دو قومی اور ۵ صوبائی حلقوں میں تقسیم کیا گیا ہے۔

قومی اسمبلی کے حلقے

این اے ۱۷ ایبٹ آباد سردار مہتاب احمد خان عباسی مسلم لیگ (ن) این اے ۱۸ ایبٹ آباد مرتضیٰ جاوید

عباسی مسلم لیگ (ن)

صوبائی اسمبلی کے حلقے

پی ایف ۱۴۴ ایبٹ آباد ار بن عنایت اللہ خان جدون مسلم لیگ (ن)

پی ایف ۴۵ سرکل بکوٹ سردار شمعون احمد خان مسلم لیگ (ن)

پی ایف ۴۶ سرکل شیروان حاجی قلندر خان لودھی مسلم لیگ (ق)

پی ایف ۴۷ سرکل حویلیاں سردار اورنگزیب نلوٹھہ مسلم لیگ (ن)

پی ایف ۴۸ سرکل گلیات پیر شرجا وید عباسی مسلم لیگ (ن)

یونین کونسل

کل ۵۱ یونین کونسل ہیں۔

قانون گو سرکل

۷

پٹوار سرکل

۷۳

گاؤں کی تعداد

۳۳۲۲ (دیکھیے ڈائریکٹری دیہات ایبٹ آباد)۔

انتظامی دفاتر

ڈی سی او (ڈسٹرکٹ کوارڈینیشن آفیسر) اور اے سی او (اسٹنٹ ڈسٹرکٹ کوارڈینیشن آفیسر، جوڈیشی، ہیلتھ ڈیپارٹمنٹ، فارسٹ ڈیپارٹمنٹ (جنگلات کا نظام چلانے کے لئے)، ڈسٹرکٹ اکاؤنٹ آفس (تمام سرکاری ملازمین کی تنخواہوں کا حساب کتاب رکھنے کے لئے)، ڈسٹرکٹ فوڈ کنٹرولر ایبٹ آباد (قیمتیں کنٹرول کرنے کے لئے)، سی اینڈ ڈبلیو، پی ڈبلیو ڈی، واپڈا، ڈسٹرکٹ کونسل، دفتر ضلعی آفیسر بہبود آبادی، دفتر ایگزیکٹو آفیسر تعلیم، دفتر ایگزیکٹو آفیسر حیوانات، نظامت تعلیم و توسیع نصاب، ڈی سی او، اے سی او، ڈی ای جی پولیس، پولیس ڈی پی او۔ ضلع ایبٹ آباد میں پولیس کے ۱۲ اتھانے ہیں۔

تعلیم

۱۹۰۸ء میں ایبٹ آباد میں ہائی سکول بنا۔ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق سرکاری تعلیمی ادارے:

نام ادارہ	بوائز	گرنز	کل
گورنمنٹ مسجد مکتب سکول	۲۹۷	-	۲۹۷
گورنمنٹ پرائمری سکول	۱۰۱۷	۵۳۳	۱۵۵۰
گورنمنٹ ہڈل سکول	۸۹	۷۷	۱۶۶
گورنمنٹ ہائی سکول	۶۲	۲۹	۹۱
گورنمنٹ ہائر سیکنڈری سکول	۱۲	۷	۱۹
گورنمنٹ ڈگری کالج	۲	۴	۶
گورنمنٹ پوسٹ گریجویٹ کالج	۲	-	۲
گورنمنٹ کالج آف ٹیکنالوجی	۱	-	۱
گورنمنٹ پولی ٹیکنیکل کالج	۳	-	۳
گورنمنٹ کالج ایچمنٹ سائنس	۱	-	۱
بورڈ آف انٹرمیڈیٹ	-	-	۱

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ٹیچنگ سٹاف

نام ادارہ	مرد اساتذہ	خواتین اساتذہ	کل اساتذہ
گورنمنٹ مکتب مسجد سکول	۲۹۷	-	۲۹۷

۳۶۷۳	۱۳۱۵	۲۲۵۸	گورنمنٹ پرائمری سکول
۱۰۰۷	۳۲۵	۵۸۲	گورنمنٹ ٹڈل سکول
۱۲۵۸	۳۷۴	۸۸۶	گورنمنٹ ہائی سکول
۲۸۸	۲۰۱	۲۸۵	گورنمنٹ ہائر سیکنڈری سکول
۲۳۳	۹۹	۱۷۳	گورنمنٹ ڈگری کالج
۱۳۱	-	۱۳۱	گورنمنٹ پوسٹ گریجویٹ کالج
۳۷	-	۳۷	گورنمنٹ کالج اینجمنٹ سائنس
۲۳	-	۲۳	گورنمنٹ کالج آف ٹیکنالوجی
۲۰	-	۲۰	گورنمنٹ ٹیکنیکل کالج

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق طلباء و طالبات

نام ادارہ	طلباء	طالبات	کل
گورنمنٹ مسجد مکتب سکول	۹۳۲۶	-	۹۳۲۶
گورنمنٹ پرائمری سکول	۵۹۳۱۳	۵۵۸۸۰	۱۱۵۲۹۳
گورنمنٹ ٹڈل سکول	۱۹۹۰۹	۱۶۹۶۰	۳۶۸۶۹
گورنمنٹ ہائی سکول	۱۱۵۵۲	۵۹۳۳	۱۷۴۸۵
گورنمنٹ ہائر سیکنڈری سکول	۶۶۶	۱۳۷۱	۲۰۳۷
گورنمنٹ ڈگری کالج	۱۵۳۱	۱۸۰۰	۳۳۳۱
گورنمنٹ پوسٹ گریجویٹ کالج	۸۶۲	-	۸۶۲
گورنمنٹ کالج اینجمنٹ سائنس	۱۵۲۱	-	۱۵۲۱
گورنمنٹ کالج آف ٹیکنالوجی	۱۰۵۱	-	۱۰۵۱
گورنمنٹ ٹیکنیکل کالج	۲۱۹	-	۲۱۹

گورنمنٹ سیکٹر کا دائرہ بڑا وسیع ہے۔ اس کا دائرہ کار دیہات تک بھی ہے۔ اس کے اساتذہ کی تنخواہیں بھی زیادہ ہوتی ہیں اور تربیت یافتہ بھی ہوتے ہیں۔

بعض ادارے سبھی گورنمنٹ ہیں۔ ان میں آرمی برن ہال کالج گرلز اور آرمی برن ہال کالج بوائز، اور ایبٹ آباد پبلک سکول بین القوامی شہرت کے حامل ہیں۔

پرائیویٹ سیکٹر بھی کافی فعال ہے۔ یہ زیادہ تر شہری حدود کے قریب ہوتے ہیں۔ ان اداروں میں مخلوط تعلیم دی جاتی ہے۔ زیادہ تر خواتین اساتذہ درس و تدریس کا کام سرانجام دیتی ہیں۔ ان کی تعلیم اور تنخواہ کم ہوتی ہے۔ پرائیویٹ

سکولوں میں بھی بعض بڑے معیاری سکول ہیں۔ مثلاً اقرہ اکیڈمی، ماڈرن ایچ، پائن ہل پبلک سکول، پاکستان انٹرنیشنل سکول اینڈ کالج، ایبٹ گرامر سکول اور گولڈن روز وغیرہ۔ بعض پرائیویٹ میڈیکل کالج بھی بہت اچھی شہرت رکھتے ہیں۔ جن میں وومن میڈیکل کالج، فرنٹیر میڈیکل کالج، ناردرن میڈیکل کالج، ادھیانہ میڈیکل انسٹیٹیوٹ، اور ایبٹ ہومیو پیتھک کالج وغیرہ۔ وومن لرننگ انسٹیٹیوٹ، ایبٹ لاکالج، مسلم کالج آف منجمنٹ سائنس بھی کافی شہرت رکھتے ہیں۔ ایبٹ لاکالج، جسٹس لاکالج قانون کی عمدہ تعلیم دے رہے ہیں۔ ایبٹ آباد کو سکولوں کا شہر کہا جاتا ہے۔

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق پرائیویٹ پرائمری سکول ۱۱۰ ہیں۔ جن میں ۲۳۸۷ طلباء اور ۲۸۱۴ طالبات پڑھ رہی ہیں۔ اور ٹڈل، ہائی ہائر سیکنڈری سکول ۳۵۶ ہیں۔ جن میں طلباء کی کل تعداد ۶۲۲۷ ہے اور ۱۴۱۸۶ اساتذہ درس و تدریس کے فرائض سرانجام دے رہے ہیں۔

اساتذہ کی تربیت کے لئے ریجنل انسٹیٹیوٹ آف ٹیچر ایجوکیشن میل اینڈ فی میل بھی ہیں۔

ایوب میڈیکل کالج کیمپلیس

ایوب میڈیکل کالج پہلے پہل اکیڈمی سنٹر کی جگہ ۱۹۷۹ء میں قائم ہوا۔ ابتدا میں ۱۰۰ طالب علم تھے۔ یکم جولائی ۱۹۹۰ء کو موجودہ کیمپس میں منتقل ہوا۔ اب اس میں ۱۳۵۰ طلباء اور طالبات ایم بی بی ایس اور ڈی بی ایس میں زیر تربیت ہیں۔ چار ڈیپارٹمنٹ ہیں اور آٹھ ہاسٹل ہیں۔ قائد اعظم ہاسٹل، علامہ اقبال ہاسٹل، خیبر ہاسٹل اور ایوب خان ہاسٹل بوائز کے لئے ہیں جب کہ گرلز کے لئے فاطمہ جناح ہاسٹل ہے۔ ایک ڈاکٹر ہاسٹل، ایک نرسنگ ہاسٹل اور ایک فیملی ہاسٹل ہے۔ ایوب میڈیکل کالج کی وجہ سے ایبٹ آباد ہزارہ کے دیگر اضلاع پر فوقیت رکھتا ہے۔

بورڈ آف انٹرنیٹ اینڈ سیکنڈری ایجوکیشن

بورڈ آف انٹرنیٹ اینڈ سیکنڈری ایجوکیشن نے یکم جولائی ۱۹۹۰ء سے اپنے کام کا آغاز کیا۔ موجودہ عمارت میں ۲۰ جولائی ۲۰۰۴ء کو منتقل ہوا۔ ہزارہ کے تمام اضلاع کے طلباء اور طالبات اس بورڈ سے میٹرک اور انٹر کے امتحانات پاس کرتے ہیں۔ بورڈ کی وجہ سے ایبٹ آباد کو دیگر اضلاع پر فوقیت حاصل ہے۔ ۲۰۱۰ء کے میٹرک (دسویں) کے سالانہ امتحان میں ۱۴۴۹۷ امیدوار شریک ہوئے جن میں سے ۱۳۴۲۶۵ امیدوار کامیاب ہوئے رزلٹ ۷۶ فی صد رہا۔ ۲۰۱۰ء کے انٹر (بارہویں) کے امتحان میں ۲۷۹۴۶ امیدواروں نے شرکت کی جن میں سے ۱۱۵۷۵۸ امیدوار کامیاب ہوئے۔ اور رزلٹ ۵۶ فی صد رہا۔

پاکستان ملٹری اکیڈمی کاکول

کاکول نام گاؤں کے قریب ہے۔ یہ جنوبی افریقہ کے بوہر (ہالینڈ ڈچ قوم کے افراد) کی رہائش کے لئے بارکیں بنائی گئی تھیں۔ اس قوم نے انگریزوں کے خلاف بغاوت کی تھی۔ ۱۸۹۹ء میں انھیں یہاں لایا گیا۔ یہ لوگ کاری

گرتے۔ اور صنعت کار تھے۔ جب جنوبی افریقہ سے صلح ہو گئی تو ان کو واپس بھیج دیا گیا ان کے جانے کے بعد بارکوں میں توپ خانے کی چند کمپنیاں اور گورکھے رکھے گئے۔

صحت

ایبٹ آباد میں پہلی ہسپتال ۱۸۷۲ء میں قائم ہوئی یہ گامی اڈہ کے نزدیک تھی۔ ابتدا میں صرف آؤٹ دور مریضوں کا علاج ہوا کرتا تھا۔ ۱۹۳۸ء میں وسعت ہوئی۔ زنانہ کمرہ، زچہ خانہ اور ایکس رے روم بنا۔ ۱۹۵۶ء میں ہسپتال کیہال نئی عمارت میں منتقل ہو گئی۔ اس کا افتتاح خداداد خان بھوگر منگ نے کیا۔ ۲۰۰۸ء میں اس کا نام بے نظیر شہید ٹیچنگ ہسپتال رکھ دیا گیا۔ اور زنانہ ہسپتال کا نام بے نظیر شہید وومن ٹیچنگ ہسپتال رکھ دیا گیا۔ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ایبٹ آباد میں ۹ ہسپتال، ۲۵ ڈسپنسریاں، ۴۲ رورل ہیلتھ سنٹر، ایک ٹی بی کلینک، ۱۲ ایم سی ایچ، ۲ سب ہیلتھ سنٹر ۵۳ بیک ہیلتھ یونٹ، اور ایک لپروسی سنٹر ہے۔

پیرامیڈیکل سٹاف

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ڈاکٹر ۱۵۰، ریڈیالوجسٹ ۱، ڈینیٹل سرجن ۶، کپیوڈر ۹۴، نرسیں ۱۳۸، دایاں ۱۰۵، ایل ایچ وی ۲۸ اور دیگر پیرامیڈیکل سٹاف ۲۷۸ ہے۔

پرائیویٹ ہسپتالوں میں الطاف ہسپتال، رحمت مموریل ہسپتال، روجی ہسپتال، سید ہسپتال، ماندہ ہسپتال مشہور ہیں۔

پرائیویٹ میڈیکل پریکٹیشنرز ڈاکٹر ۱۲۱ ہیں۔

قصبات

ایبٹ آباد

ایبٹ آباد کا نام کیپٹن جیمز ایبٹ کے نام پر رکھا گیا ۱۸۷۴ء میں اسے تحصیل کا درجہ ملا۔ ہزارہ کا صدر مقام بنا۔ خود ایک بڑا قصبہ ہے۔ شہر کی سطح سمندر سے بلندی ۱۲۶۰ میٹر (۴۱۴۰ فٹ) ہے۔ ایبٹ آباد اسلام آباد کے بعد

پاکستان میں دوسرے نمبر پر ماڈرن شہر ہے۔ پاکستان میں ایبٹ آباد کو سکولوں کا شہر کہا جاتا ہے۔ جس میں چار گورنمنٹ بوائز ہائی سکول دو گورنمنٹ گرلز ہائی سکول۔ ایک گورنمنٹ گرلز ڈگری کالج، ایک گورنمنٹ پوسٹ گریجویٹ کالج بھی ہے۔ ملٹری کے حوالے سے یہ خاص شہرت رکھتا ہے۔ ایبٹ آباد بنیادی طور پر ایک چھاوٹی ہے۔ اور چھاوٹی بھی ایسی جو کہ چاروں طرف سے پہاڑوں میں گھری ہوئی ہے۔ قدرتی حصار ہے جس پر ہوائی حملہ کرنے والا بیج کر نہیں جاسکتا۔ بری فوج کے سنٹر ایف ایف آر، بلوچ رجمنٹ، پنجاب رجمنٹ، سی ایم ایچ، اے ایم سی یہاں ہیں۔ پی ایم اے ملٹری اکیڈمی بھی اسی شہر میں ہے۔ یہ ہزارہ ڈویژن کا صدر مقام رہا ہے۔ تمام بڑے دفاتر اسی شہر میں ہیں۔ شہر میں سیاحوں کے قیام کے لئے معیاری ہوٹل بھی ہیں جن میں سر بن ہوٹل سپرنگ فیلڈ ہوٹل، انٹرکانٹی نینٹل جو کہ اعلیٰ اور معیاری ہیں۔ بعض معیاری ریسٹورنٹ ہیں جن میں عمدہ، ذائقہ دار اور مہنگا کھانا ملتا ہے۔ ان میں عثمانیہ ریسٹورنٹ، مونا لیزا، ریڈ اوٹین، ریڈ چلی، کالا خان تکہ شاپ مشہور ہیں۔ اس کے علاوہ عام لوگوں کی رہائش کے لئے البدر ہوٹل، الزر ہوٹل ایشیا ہوٹل، بولان ہوٹل، جدہ ہوٹل، رملینہ ہوٹل، زین ان، سلطان ہوٹل، سنگم ہوٹل فیصل ہوٹل، کراچی ہوٹل، کمفرٹ ہوٹل، لاہور ہوٹل، ماؤنٹ ویو ہوٹل، مرحبا ہوٹل، نعمت کدہ ہوٹل اور ہمالہ ان ہیں۔ ایبٹ آباد کے کچھ گراؤنڈ بھی ہیں۔ جن میں ایبٹ آباد رینو، ایبٹ آباد کرکٹ گراؤنڈ، ایبٹ آباد ہاکی سٹیڈیم، ایشین کرائے ایڈ مارشل آرٹ ٹریننگ سنٹر، جان شیر خان سکوائش کپلیکس، ای ایم سی، پی سی بی گراؤنڈ، کچ فٹ بال سٹیڈیم، نواں شہر فٹ بال گراؤنڈ، دھمٹو فٹ بال گراؤنڈ، اور بانڈہ لمبا فٹ بال گراؤنڈ شامل ہیں۔

نواں شہر

ایبٹ آباد سے چار کلومیٹر کے فاصلے پر واقع ایک قصبہ ہے۔ نواں شہر کا پرانا نام ہندوؤں نے نسیم نگر رکھا تھا اور مسلمان اسے نئے کلتے کے نام سے پکارتے تھے۔ ۱۸۲۲ء میں جب ہری سنگھ نلوہ نے مانگل فتح کی تو اس نے نواں شہر کو آگ لگا دی۔ یہ شہر جل کر راکھ ہو گیا۔ دوبارہ تعمیر ہوا۔ سکھوں نے دوبارہ آگ لگا دی۔ تیسری بار تحریک آزادی کے وقت ہندوؤں کے مکانوں کو آگ لگا دی گئی۔ تو یہ شہر تیسری بار جل کر راکھ ہوا۔ اس کے بعد پھر تعمیر ہوا۔ اب نواں شہر میں بورڈ آف انٹرمیڈیٹ اینڈ سیکنڈری ایجوکیشن کی نئی عمارت، کرکٹ سٹیڈیم، وومن میڈیکل کالج۔ وومن لرننگ انسٹیٹیوٹ، ناردرن انسٹیٹیوٹ آف میڈیکل سائنس، گورنمنٹ گرلز ڈگری کالج، گورنمنٹ بوائز ہائر سیکنڈری سکول اور پائسن ہلز پبلک سکول جیسے ادارے قائم ہو گئے ہیں۔ ہیون ہوٹل ایک خوبصورت اور معیاری ہوٹل ہے جو بورڈ کے نزدیک ہے۔

منڈیاں

منڈیاں جہاں صرف ایک چوکی، چنار کا ایک درخت اور ایک دکان ہوا کرتی تھی اب ایک قصبہ کی شکل اختیار کر گیا ہے۔ ایوب میڈیکل کمپلکس کی وجہ سے خوب شہرت حاصل کی۔ منڈیاں کے ساتھ جناح آباد ہے۔ جناح آباد میں ایگزیکٹو ڈسٹرکٹ آفیسر ویٹنری کا دفتر ہے۔ میر پور کے قریب تھانہ میر پور ہے۔ ساتھ یہ ایک اصطل

ہے۔ ہزارہ ایگریکلچر ریسرچ سٹیشن بھی یہاں ہی ہے۔ منڈیاں سے میرپور تک کا رقبہ میڈیکل زون ہے۔ جہاں ایوب میڈیکل کپلیکس کے علاوہ پرائیویٹ ہسپتال بھی ہیں۔ جن میں احسن جنرل ہسپتال، اشرف ہسپتال، السید ہسپتال، الشانی ہسپتال، الشمس ہسپتال، اورش ہسپتال، جناح آباد ہسپتال، ڈاکٹر ہسپتال، ربانی جنرل ہسپتال۔ شاہینہ جمیل ہسپتال، گیلانی ہسپتال اور ولی میڈیکل کپلیکس شامل ہیں۔ اس کے علاوہ ہر قسم کی لیبارٹریز، میڈیکل سٹور اور کلینک ہیں۔ ہوٹلوں میں اعوان سرائے، چنار ہوٹل، ڈریگن سیلس، راوی ہوٹل، سعد ہوٹل، شاربہ ہوٹل، لالہ زار ہوٹل اور نارٹھ ہیون ہوٹل شامل ہیں۔ اس کے علاوہ گیٹ ہاؤس بھی ہیں جن میں الف لیلہ گیٹ ہاؤس، سرن گیٹ ہاؤس، سلک وے گیٹ ہاؤس، فاران گیٹ ہاؤس اور نیو لالہ زار گیٹ ہاؤس شامل ہیں۔ منڈیاں کے گروونوارح میں کئی کالونیاں بن گئی ہیں۔

حویلیاں

ضلع ایبٹ آباد کا ایک تاریخی قصبہ ہے۔ یہاں ایک ریلوے سٹیشن ہے۔ جو کہ انگریز دور کا ہے اور ۱۹۱۳ء میں بنا۔ اس کے ذریعے ایبٹ آباد ملک کے دوسرے حصوں سے ملا ہوا ہے۔ دنیا کے آٹھویں بڑے عجوبوں میں ایک عجوبہ شاہ راہ ریشم ہے۔ اس کا آغاز یہاں سے ہی ہوتا ہے۔ یہ شہر صنعتی اہمیت کا بھی حامل ہے۔ تعلیمی اداروں میں ایک گورنمنٹ ڈگری کالج، دو ہائی سکول اور ایک پرائمری سکول بھی ہے۔ صنعتوں میں پانچ فلور ملیں ایک ماچس فیکٹری اور ایک صابن فیکٹری شامل ہے۔ حویلیاں شہر میں ایک ہوٹل بھی ہے جس کا نام زمان ہوٹل ہے۔

مانگل

مانگل سنسکرت زبان کا لفظ ہے جس کے معنی پر فضا مقام کے ہیں۔ کہا جاتا ہے کہ راجہ رسالو کے بیٹے منگل کے نام پر آباد ہوا تھا۔ ہیون سانگ نے بھی اس کا ذکر کیا ہے۔ یہ فیصل بند شہر تھا اس کے سات دروازے تھے۔ ایک تجارتی مرکز تھا۔ اسے دارالحکومت کا مقام حاصل تھا۔ اس شہر میں ہرن کے لوگ رہتے تھے۔ روایت ہے کہ کسی نے میاں کنگال سے بدسلوکی کی میاں صاحب مجذوب تھے۔ ان کی زبان سے نکلا (مانگل بے نشان خواہ شد) تیر نشانے پر لگا۔ میاں کنگال کی وفات کے ۳۶ سال بعد ہری سنگھ نلوہ آندھی بن کر مانگل پر حملہ آور ہوا اور اس شہر کی اینٹ سے اینٹ بجا دی۔ جس قبیلے کے افراد نے اس کے ساتھ بدزبانی کی تھی اس قبیلے کے سات سوا افراد قتل کر کے ایک کنویں میں پھینک دیا۔ وہ کنواں سری منارہ کے نام سے مشہور ہے۔ دوسری بار آباد ہوا تو پائندہ خان نے لوٹا۔ تیسری بار آباد ہوا تو پیرخان سے عداوت کی بنا پر سکھوں نے جلا کر رکھ کر دیا۔ مانگل کا نام کاغذات مال میں جلاہ پورہ درج ہے۔

قلندر آباد

ایبٹ آباد سے ۲۰ کلومیٹر کے فاصلے پر شاہراہ ریشم پر قلندر آباد کا قصبہ ہے۔ یہاں ایک بوائز ہائر سیکنڈری سکول اور ایک انگریزوں کا مشنری ہسپتال بھی ہے جو باخ کرچن ہسپتال کے نام سے مشہور ہے۔ قلندر آباد قلندر

خان کے نام پر آباد ہوا۔ کہا جاتا ہے کہ قلندر خان کا ایک ہوٹل تھا وہ نیک شخص تھا بھوکوں کو مفت میں کھانا کھلاتا تھا۔ لا ولد تھا۔ کسی بھوکے فقیر کی دعا سے اس کا نام ہمیشہ کے لئے مشہور ہو گیا۔ اور اس کے نام پر قصبہ بن گیا۔

مشہور سیاحتی مقامات

شملہ پہاڑی

ایبٹ آباد سے ۳۰ کلومیٹر کے فاصلے پر مغرب کی طرف ہے۔ خوبصورت جگہ ہے۔ ایبٹ آباد کا پورا شہر پاؤں میں نظر آتا ہے۔ اسی پہاڑی پر فرنیچر ہاؤس بھی ہے۔ یہاں سے ٹھنڈیانی، گلیات، میدان اورش، اور ہمالیہ کے پہاڑوں کا نظارہ کیا جاسکتا ہے۔ شملہ پہاڑی چیڑ کے درختوں سے ڈھکی ہے۔

اورش پوائنٹ

منڈیاں سے ۷ کلومیٹر کے فاصلے پر کاوٹ روڈ پر مین بھاشا ٹرانسمیشن لائن کے قریب پہاڑ کی چوٹی پر ایک خوبصورت جگہ ہے۔ جہاں سے گلیات، ٹھنڈیانی، ہمالیہ کے پہاڑ، نانگا پربت، بھینگڑوہ، بلیانہ اور تاول کا علاقہ نظر آتا ہے۔ میدان اورش سارا پاؤں میں نظر آتا ہے۔ اس کے علاوہ مانسہرہ تک کے علاقے نظر آتے ہیں۔ فلم انڈسٹری والوں کے لئے بہت اہم جگہ ہے۔ یہ جگہ بہت زیادہ مشہور نہیں ہوئی۔

الیاسی مسجد

ایبٹ آباد سے ۴ کلومیٹر کے فاصلے پر نواں شہر میں ہے۔ یہاں قدرتی پانی کا چشمہ ہے۔ مسلمانوں اور ہندوؤں میں جگہ کا تنازعہ پیدا ہوا۔ مسلمان مسجد بنانا چاہتے تھے اور ہندو مندر بنانا چاہتے تھے۔ الیاس خیل قبیلے کے لوگوں نے راتوں رات مسجد تعمیر کر دی۔ اس وقت کچی مسجد تھی۔ ۱۹۳۵ء میں پختہ ہوئی۔ اب ایک شاندار اور خوبصورت مسجد ہے۔

ٹھنڈیانی

ایبٹ آباد سے ۳۵ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ نہایت ہی خوبصورت جگہ ہے۔ یہ نام اس نے سرد مقام ہونے کی وجہ سے حاصل کیا۔ فارسٹ کا ایک خوبصورت ریست ہاؤس اور ایک چرچ بھی ہے۔ یہاں سے ایبٹ آباد، ہمالیہ کے پہاڑ، نانگا پربت کی چوٹی، مانسہرہ تربیلہ جھیل، بھینگڑوہ، اور تمام پہاڑی سلسلے نظر آتے ہیں، یہاں ٹی وی کا بوسٹر بھی ہے۔ ٹھنڈیانی سے ایک پیدل ٹریک ستو بنگلہ جاتا ہے جو کہ ۱۸ کلومیٹر ہے۔ ٹھنڈیانی سے ایک پیدل ٹریک بیرنگلی جاتا ہے جو کہ ۱۳ کلومیٹر ہے۔

باڑہ گلی

ایبٹ آباد سے ۲۸ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ سطح سمندر سے ۷۹۰۰ فٹ (۲۴۰۷ میٹر) بلند ہے۔ ایک خوبصورت جنگل ہے۔ یہاں پشاور یونیورسٹی کا سمر کیمپ بھی ہے۔

کالاباغ

ایبٹ آباد سے ۳۲ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ سطح سمندر سے ۸۱۴۲ فٹ (۲۴۸۱ میٹر) بلند ہے۔ ایک خوبصورت جنگل ہے۔ یہاں ایئر فورس کا بیس کیمپ بھی ہے۔

نتھیا گلی

ایبٹ آباد سے ۳۵ کلومیٹر کے فاصلے پر اور کالاباغ سے ۲ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ سطح سمندر سے ۸۲۰۰ فٹ (۲۴۹۹ میٹر) بلند ہے۔ ایک خوبصورت جنگل ہے۔ یہاں گورنر ہاؤس کی خوبصورت عمارت ہے۔ ایک چھوٹا سا بازار بھی ہے۔ ایک ڈگری کالج اور ہائی سکول بھی ہے۔ انگریز دور میں نتھیا گلی کو صدر مقام کی حیثیت حاصل تھی۔ یہاں سے ایک پیدل راستہ موٹھ پوری جاتا ہے اور ایک پیدل راستہ میراجانی جاتا ہے۔ پی ٹی ڈی سی موٹھ اور دیگر ہوٹل بھی ہیں۔

ڈونگا گلی

ایبٹ آباد سے ۳۸ کلومیٹر اور نتھیا گلی ۳ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ سطح سمندر سے ۸۱۳۰ فٹ (۲۴۷۸ میٹر) بلند ہے۔ بادل چھا جائیں تو فوراً اندھیرا ہو جاتا ہے۔ یہاں چھوٹے موٹے ہوٹل اور ایک پولیس چوکی بھی ہے۔ یہاں ایک بوئینیکل گارڈن بھی ہے۔ بہت بڑے بڑے پانی کے ٹینکر بھی ہیں۔ جن میں پانی جمع کر کے مری اور اسلام آباد کو پائپ لائن کے ذریعے سپلائی کیا جاتا ہے۔ یہاں سے ایک ٹریک موٹھ پوری جاتا ہے جو کہ چار کلومیٹر ہے۔ دوسرا ٹریک ایوبیہ جاتا ہے جو کہ تین کلومیٹر ہے۔ اسے دنیا کا خوبصورت ترین ٹریک کہا گیا ہے۔ پیدل چلتے وقت خوبصورت مناظر دیکھے جاسکتے ہیں۔

کوزہ گلی

ایبٹ آباد سے ۲۸ کلومیٹر اور ڈونگا گلی سے ۱۰ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ سطح سمندر سے ۸۱۱۲ فٹ (۲۴۷۲ میٹر) بلند ہے یہاں سے ایک سڑک مری، ایک ایوبیہ اور ایک ایبٹ آباد جاتی ہے۔ خوبصورت جنگل ہے۔ جس میں بندر نظر آتے ہیں۔ خوبصورت مناظر سے بھرپور ہے۔

ایوبیہ

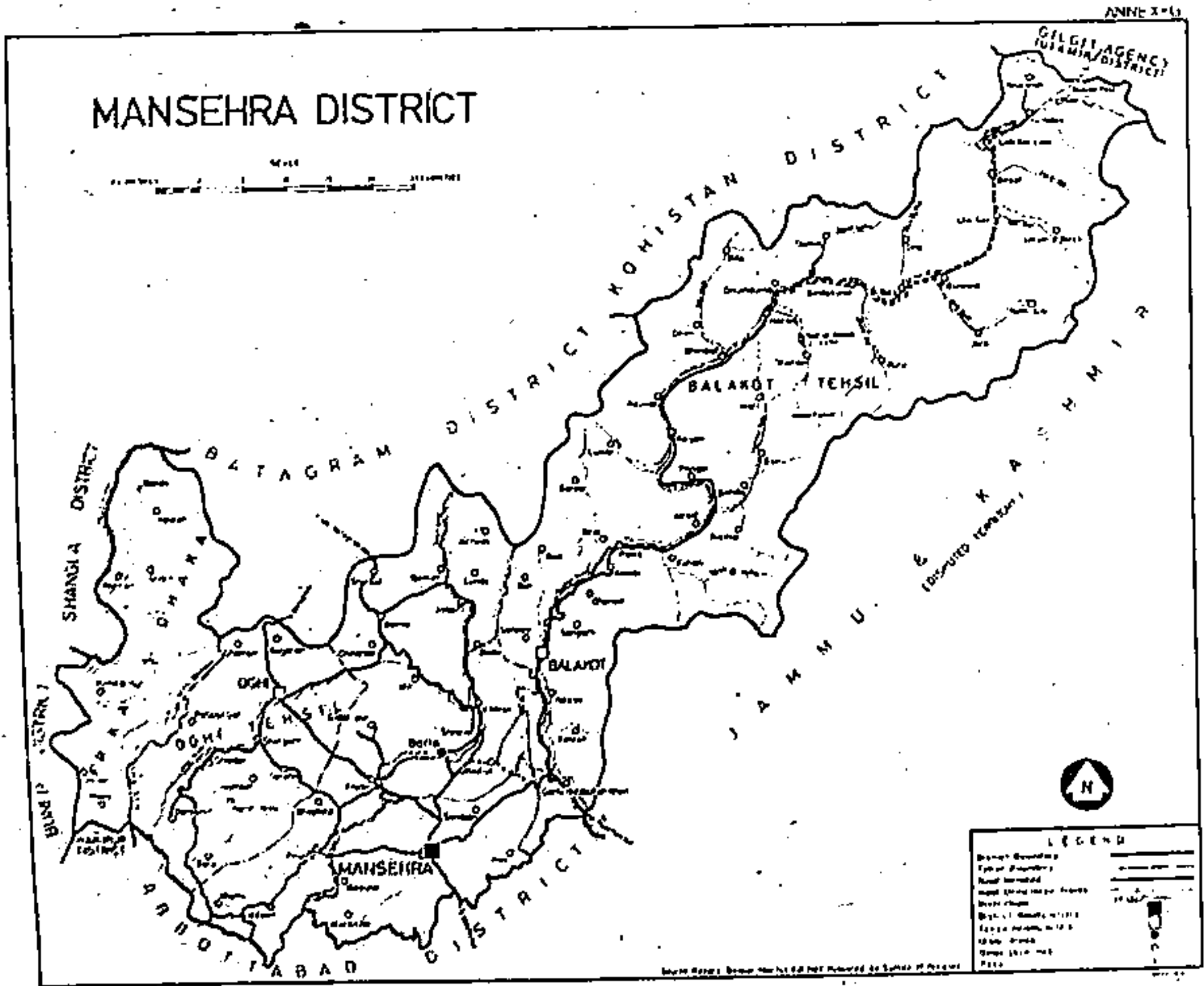
ایوبیہ کا پرانا نام گھوڑا ڈھا کہ تھا۔ اس کا نام صدر ایوب کے نام پر ایوبیہ رکھا گیا۔ ایبٹ آباد ۵۲ کلو میٹر کے فاصلے پر ہے۔ ایوبیہ سے ایک پیدل ٹریک چھانگلہ گلی جاتا ہے جو کہ ۸ کلو میٹر ہے۔ جو مزید ۲ کلو میٹر طے کرنے کے بعد خیرہ گلی پہنچا دیتا ہے۔ ایوبیہ میں چیر لفٹ بھی ہے جس کے ساتھ ۶۰ سیٹیں ہیں۔ یہاں سے کشمیر، ہمالیہ کے پہاڑ، مری، اور دیگر پہاڑی سلسلے نظر آتے ہیں۔ ایوبیہ سے ایک پیدل ٹریک ڈونگا گلی جاتا ہے۔ اسے دنیا کا خوبصورت ترین راستہ کیا گیا ہے۔ ایک دوسرا ٹریک جو کہ چھانگلہ گلی جاتا ہے جو کہ آٹھ کلو میٹر ہے مزید دو کلو میٹر آگے خیرہ گلی ہے۔

چھانگلہ گلی

ایبٹ آباد سے ۵۰ کلو میٹر اور نتھیا گلی سے ۱۵ کلو میٹر کے فاصلے پر ہے۔ سطح سمندر سے ۸۴۰۰ فٹ (۲۵۶۰ میٹر) بلند ہے۔ کشمیر، مری، تربیلہ جھیل، میدانی علاقے، ہمالیہ کے تمام پہاڑی سلسلے کے ٹو، نازگا پربت آسانی سے دیکھے جاسکتے ہیں۔ بہت سرد جگہ ہے۔ یہاں ایک چھوٹا سا بازار بھی ہے۔ چھوٹے موٹے ہوٹل بھی ہیں۔ ایک بڑا ہوٹل ڈیزی ڈاٹ بھی ہے۔

خیرہ گلی

سطح سمندر سے ۶۳۹۸ فٹ (۱۹۵۰ میٹر) بلند ہے۔ یہاں ہر وقت ٹھنڈی ہوا چلتی رہتی ہے۔ گلیات کے بارے میں یہ مشہور ہے کہ یہاں کا کوئی درخت پھلدار نہیں، یہاں کا کوئی شخص وفادار نہیں اور یہاں کے موسم پر کوئی اعتبار نہیں۔ جتنے یہ بلند و بالا پہاڑ ہیں اتنا ہی تناسب مہنگائی کا بھی ہے۔

ضلع مانسہرہ

نام اور وجہ تسمیہ

اس کا نام ایک سکھ مان سنگھ کے نام پر ہے جو کہ گورنر جنرل تھا۔ بعض روایات اس کے برعکس بھی ہیں۔ بعض اسے بڑی جھیل بتاتے ہیں۔ اشوک اعظم کے دور میں یہ علاقہ بدھ مت کا مرکز رہا ہے۔ اشوک کے فرامین آج بھی بٹ پل پر کندہ دیکھے جاسکتے ہیں۔ امیر تیمور کے دور میں یہاں پکھلی سرکار قائم ہوئی۔ ہزارہ کی پرانی تحصیل ہے۔ اکتوبر ۱۹۷۶ء میں ضلع کا درجہ حاصل کیا۔ مئی ۱۹۸۵ء میں بالا کوٹ اور اوگی نے تحصیل کا درجہ حاصل کیا۔ اب اس کی تین تحصیلیں ہیں۔ تحصیل بالا کوٹ، تحصیل مانسہرہ اور تحصیل اوگی۔ اور ساتھ کالا ڈھا کہ قبائلی علاقہ بھی ہے۔

محل وقوع

ضلع مانسہرہ جنوب میں $32^{\circ} 13'$ سے $35^{\circ} 11'$ عرض بلد پر اور مشرق میں $42^{\circ} 29'$ سے $44^{\circ} 08'$ طول بلد میں واقع ہے۔ اور سطح سمندر سے 360.28 فٹ سے لے کر 4360 فٹ (۵۲۹۱ میٹر) تک بلند ہے۔

حدود اربعہ

مشرق میں آزاد کشمیر، مغرب میں ضلع بونیر اور سوات، شمال میں ضلع کوہستان بٹ گرام، اور جنوب میں ضلع ایبٹ آباد ہے۔

رقبہ

۲۵۷۹ مربع کلومیٹر ہے، تحصیل بالا کوٹ ۲۳۷۶ مربع کلومیٹر، تحصیل مانسہرہ ۱۳۴۰ مربع کلومیٹر، تحصیل اوگی ۴۰۹ مربع کلومیٹر، اور کالا ڈھا کہ ۴۵۴ مربع کلومیٹر ہے۔

آبادی

۱۹۹۸ء کی مردم شماری کے مطابق کل آبادی ۱۱۵۲۸۳۹ نفوس پر مشتمل ہے۔ تحصیل بالا کوٹ کی آبادی ۲۱۳۶۳۰، تحصیل مانسہرہ کی آبادی ۵۷۴۹۷۵، تحصیل اوگی کی آبادی ۱۸۸۵۵۲ اور پرنشل ٹرائیبل ایریا کالا ڈھا کہ کی آبادی ۱۱۷۴۶۸۲ افراد پر مشتمل ہے۔

سطح زمین

پہاڑ

پہاڑوں کی بلندی جنوب میں ۲۰۰۰ میٹر (۶۵۶۱ فٹ) سے لے کر شمال ۴۵۰۰ میٹر (۱۴۷۶۳ فٹ) تک ہے۔ شمال مغرب میں زیادہ بلندی والے پہاڑ ہیں۔ شمال مشرق میں درہ بابوسر ہے۔ اس کے شمال میں اونچی چوٹی موسیٰ کا مصلا ہے جس کی بلندی ۴۷۰۸ میٹر (۱۳۵۰۷۰ فٹ) ہے۔

پہاڑی چوٹیاں

ملکہ پر بت

سطح سمندر سے بلندی ۵۰۰۰ میٹر (۱۷۳۶۰ فٹ)، ڈبوک بٹہ کنڈی: ۱۰،۰۰۰ فٹ (۳۰۲۸ میٹر)، بڑا اونٹی: ۱۰،۰۰۹ فٹ (۳۰۵۰ میٹر)، بیسر: ۱۰،۶۶۰ فٹ (۳۲۲۹ میٹر)، سری: ۵۸۰۰ فٹ (۱۷۶۷ میٹر)، پائے: ۹۵۰۰ فٹ (۲۸۹۵ میٹر)، کوہ ٹکڑا: ۱۴۰۰۰ فٹ (۴۲۶۷ میٹر)، موسیٰ کا مصلا: سطح سمندر سے بلندی ۴۰۷۸ میٹر (۱۳۵۰۰ فٹ)، منورگلی: ۱۲۲۰۰ فٹ (۳۷۱۸ میٹر)، سرول کاغان: ۱۳۵۲۹ فٹ (۴۱۲۳ میٹر)، چمبر کاغان: ۱۵۳۷۱ فٹ (۴۶۸۵ میٹر)، شنگھروی: ۱۰،۰۰۰ فٹ (۳۰۲۸ میٹر)، لالہ زار: ۱۰،۵۰۰ (۳۲۰۰ میٹر)، نارائ: ۷۹۶۳ فٹ (۲۴۲۷ میٹر)، بابوسر: ۱۳۶۸۵ فٹ (۴۱۷۱ میٹر)، شوگراں: ۷۹۰۰ فٹ (۲۴۰۷ میٹر)، بھینگروہ: بلندی ۲۵۸۷ میٹر (۸۵۰۰ فٹ)۔

وادیاں

وادی کاغان

مشہور وادی کاغان دریائے کنہار کے ساتھ ہے وادی کاغان ہالا کوٹ سے لے کر بابوسر تک ۱۵۰ کلومیٹر لمبی ہے (تفصیل کے لئے دیکھیے سیاحتی مقامات)

وادی کونش

یہ وادی ہتل اور بت گرام کے درمیان ہے۔

وادی بھوگر منگ

یہ وادی مانسہرہ اور بت گرام کے پہاڑوں کے درمیان ہے۔

وادی گڑھی حبیب اللہ

بالاکوٹ اور گڑھی حبیب اللہ کے درمیان ہے۔ بڑی ذرخیز وادی ہے۔

وادی اگرو

یہ وادی تحصیل اوگی میں ہے۔

جھیلیں

آنسو جھیل، جھٹی جھیل، جھیل سیف الملوک، جھیل جھل کھڈ، جھیل دودی پت سرا اور جھیل نولوسر مشہور جھیلیں ہیں۔

پیدل راستے (ٹریک)

وادی کی سیاحت کرنی ہو اور قدرت کے ان حسین نظاروں کو دیکھنا ہو تو پیدل سفر کرنا چاہیے؛ ذیل میں چند پیدل راستوں کا ذکر کیا جاتا ہے۔ پہاڑی راستوں کی مسافت کلومیٹروں کے بجائے وقت پر ہے۔

نام ٹریک	بلندی	پیدل مسافت
شدن گلی ٹریک	۳۰۲۸ میٹر (۹۹۹۷ فٹ)	۵ دن
موسیٰ کا مصلیٰ ٹریک	۳۰۷۶ میٹر (۱۰۰۷۲ فٹ)	۵ دن
مکڑا پہاڑ ٹریک	۳۸۸۵ میٹر (۱۲۷۴۶ فٹ)	۳ دن
منور گلی ٹریک	۳۱۰۰ میٹر (۱۰۱۶۷ فٹ)	۳ دن
ہالس گلی ٹریک	۳۹۹۴ میٹر (۱۳۱۰۰ فٹ)	۲ دن
رتی گلی ٹریک	۳۱۴۱ میٹر (۱۰۳۱۸ فٹ)	۴ دن
سرا ٹریک	۳۳۲۰ میٹر (۱۰۹۱۶ فٹ)	۴ دن
بابوسر ٹریک	۳۱۴۵ میٹر (۱۰۳۱۷ فٹ)	۵ دن
کچ گلی ٹریک	۳۵۹۴ میٹر (۱۱۷۹۸ فٹ)	۳ دن

دریا

دریائے کنہار

دریائے کنہار جھیل نولوسر سے نکلتا ہے۔ سانپ کی طرح بل کھاتا ہوا وادی کاغان سے گزرتا ہے۔ وادی میں گھومتا ہوا پتھروں سے ٹکراتا ہوا، اچھلتا کودتا، جھاگ اڑاتا ہوا ۱۸۰ کلومیٹر کا فصلہ طے

کر کے پٹن کے مقام پر دریائے جہلم میں مل جاتا ہے۔ دریائے کنہار کا پانی برفیلا اور انتہائی ٹھنڈا ہے آشوب چشم کے لئے اکسیر ہے۔ کہا جاتا ہے کہ ملکہ نور جہان جب کشمیر جا رہی تھی کینر کی آنکھیں دکھ گئیں۔ تو اس نے دریا کے پانی سے ڈھوئیں تو اسے افاقہ ہوا ملکہ نور جہان نے دریا کو نین سکھ کا نام بھی دیا۔

دریائے سرن

دریائے مانسہرہ کے مغرب میں ۵۰ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ دریائے سرن شمالی پہاڑوں سے شروع ہوتا ہے بھوگڑ منگ دادی سے گزرتا ہے جو کہ مانسہرہ اور بٹ گرام کے درمیان ہے۔ بھوگڑ منگ کے شمال اور تنول کے پہاڑوں سے گزرتا ہوا دریائے سندھ میں تربیلہ کے مقام پر ملتا ہے۔ دریائے سرن سے ایک نہر نکالی گئی ہے اس کی لمبائی ۱۹ کلومیٹر ہے۔ دریائے سرن سے کل ۱۱۶۲۷۳ ایکڑ زمین سیراب ہوتی ہے۔ ضلع مانسہرہ کی ۱۴۶۷۱ ایکڑ (۵۹۳۷ ہیکٹر) زمین، ضلع ایبٹ آباد کی ۱۴۳ ایکڑ (۵۷ ہیکٹر) زمین اور ضلع ہری پور کی ۱۱۴۵۹ ایکڑ (۵۹۰ ہیکٹر) زمین سیراب ہوتی ہے۔

میدان

ضلع مانسہرہ کا میدان پکھل، میدان چھتر اور میدان اگرور مشہور میدان ہیں۔

میدان پکھل

میدان پکھلی کا رقبہ ۱۵ مربع کلومیٹر ہے۔ جو کہ ایک ذرخیز میدان ہے۔ میدان پکھلی سطح سمندر سے ۱۰۰۰ میٹر (۳۲۸۰ فٹ) بلند ہے۔ اس کے جنوب میں میدان مانگل ہے جو کہ ۸ کلومیٹر لمبا اور ۵ کلومیٹر چوڑا ہے۔

میدان چھتر

ایک چھوٹا سا خوبصورت میدان وادی کونش میں ہے۔

میدان اگرور

یہ میدان تحصیل اوگی میں ہے۔

آب و ہوا

ضلع کی آب و ہوا گرمیوں میں گرم اور سردیوں میں سرد ہے۔ شمال میں وادی کاغان گرمیوں میں ٹھنڈا رہتا ہے اور سردیوں میں انتہائی سرد ہو جاتا ہے۔ پہاڑوں پر برف پڑتی ہے۔ مئی اور اگست گرمیوں کے مہینے ہیں۔ گرمیوں میں درجہ حرارت زیادہ سے زیادہ ۳۵ درجہ سنٹی گریڈ اور کم سے کم ۲۱ درجہ سنٹی گریڈ رہتا ہے۔ جنوری بہت ہی ٹھنڈا مہینہ ہے۔ جس میں زیادہ سے زیادہ درجہ حرارت ۱۴ درجہ سنٹی گریڈ اور کم سے کم ۲ درجہ سنٹی گریڈ ہوتا ہے۔ وادی کاغان اور وادی بھوگڑ منگ میں بارشیں زیادہ ہوتی ہیں۔

جنگلات

مانسہرہ کا کل ۱۵۳۶۲۲۳ ایکڑ (۲۱۷۰۹۰ ہیکٹر) رقبہ جنگلات پر مشتمل ہے۔ ریزروڈ فارسٹ ۸۲۸۰۹ ایکڑ (۳۲۳۲۲ ہیکٹر)، پروٹیکٹڈ فارسٹ ۱۶۷۶۵ ایکڑ (۲۷۳۷ ہیکٹر)، گزارہ جات ۱۵۰۹۳۷ ایکڑ (۲۱۰۸ ہیکٹر) اور باقی متفرق جنگلات ہیں۔ درشی، شرماں اور کمان بن کے جنگلات مشہور ہیں۔ مانسہرہ کے جنگلات میں چیزھ بیاز، دیودار، پلدر، اخروٹ، سفیدہ اور کہو کے درخت ہیں۔ اس کے علاوہ جڑی بوٹیاں ہیں جو طب میں استعمال ہوتی ہیں۔

نباتات

ضلع مانسہرہ میں بہت سے درخت اور جڑی بوٹیاں پائی جاتی ہیں۔ جو کہ طب میں استعمال ہوتی ہیں۔ ان میں اسپتول، بنفشہ، پتریس، ٹھنڈی بوٹی، چورا، ختمی، سمل، ککپائی، کھٹ کھڑا، گل خیرہ، موصلی سفید اور نیرا وغیرہ پایا جاتا ہے۔ (مزید تفصیل دیکھیں فہرست نباتات ہزارہ)

حیوانات

بہت سارے جنگلی جانور بھی پہاڑی جنگلات میں پائے جاتے ہیں جن میں بھیڑیا، چیتا، سیہ، شیر، کالا رچھ، بھورا رچھ، جنگلی بکرے، گیڈر، لومڑیاں اور دیگر جانور پائے جاتے ہیں۔ ہر قسم کے پرندے۔ تیترا، چکور، مرغ زریں اور ریاڑ وغیرہ بھی پائے جاتے ہیں۔ (تفصیل کے لئے دیکھیے فہرست حیوانات ہزارہ اور فہرست طیور ہزارہ)

معدنیات

مانسہرہ میں ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ذیل کی معدنیات نکالی گئی ہیں۔ کونکہ ۳۰ ٹن، فلڈ سپر ۹۷۷۰ ٹن، اور گرینامیٹ ۳۰۰ ٹن۔ معدنیات کی طرف خصوصی توجہ نہیں دی گئی۔

صنعت

کارخانے

صنعت کے لحاظ سے ضلع مانسہرہ بہت پیچھے ہے۔ ۱۹۸۶ء میں ۶۷۷۷ ملین روپے کی لاگت سے ۱۲۰ ایکڑ (۲۸ ہیکٹر) رقبہ پر سال انڈسٹری سٹیٹ قائم کی گئی۔ کل ۲۵ فعال یونٹ ہیں۔ ایک سکٹ کا کارخانہ، ۲ سرامکس، ۶ فلور ملیں، ۴ فرنیچر کے کارخانے، اور ۲ آئیس فیکٹریاں ہیں۔

تجارتی مراکز

مانسہرہ، بٹہ اور تشکیاری تجارتی مراکز ہیں۔ تمباکو کی عمدہ قسم بیرون ملک بھیجی جاتی ہے۔ پولٹری اور اس کی پیداوار ملک کے دوسرے حصوں میں بھی جاتی ہے۔ اونی شالیں کمبل، گارمنٹ، کاغان کے کمبل شاڑھیاں ملک کے دوسرے حصوں میں بھی بھیجے جاتے ہیں۔

ذرائع آمدورفت

روڈ

جب پاکستان نے آزادی حاصل کی اس وقت کوئی عمدہ روڈ نہ تھا۔ اب شاہراہ ریشم ضلع کے درمیان سے گزرتی ہے۔ مانسہرہ میں سڑکوں کی کل لمبائی ۶۳۵،۸۳۰ کلومیٹر ہے۔ جن میں ۱۸۰،۷۸۰ کلومیٹر عمدہ قسم کی سڑکیں اور ۶۵،۰۶۵ کلومیٹر عام قسم کی سڑکیں ہیں۔

گاڑیاں

لوگ زیادہ تر بسوں، چیلوں اور سوزو کیوں میں سفر کرتے ہیں۔ ضلع میں رجسٹرڈ گاڑیوں کی تعداد ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق مندرجہ ذیل ہے۔

موٹر سائیکل سکوتر ۱۰۹۰، موٹر کار جیپ ۴۱۹۹، بسیں منی بسیں ۱۳۰، موٹر ٹیکسی ۹۲۴، موٹر کیب ۵۷۲، پبلک کیری ۲۶۸ اور متفرق ۵۵۹۲ گاڑیاں ہیں۔ کل گاڑیوں کی تعداد ۱۲۷۷۵ ہے۔

پوسٹ آفس

کل ۱۷۲ پوسٹ آفس ہیں جن میں ایک ہیڈ آفس ۳۴ سب پوسٹ آفس اور ۱۳ براچ آفس ہیں۔

پرنٹنگ پریس

۱۲ پرنٹنگ پریس ہیں۔

بینک

کل ۶۲ بینک ہیں۔

اقوام

گوجر، اعوان، تنولی، سواتی، سید۔

زبانیں

گوجری، ہندکو، پشتو۔

ثقافت

لباس

عام لباس شلوار قمیص ہے۔ بعض لوگ سر پر ٹوپی پہنتے ہیں اور بعض زمینداری پگڑی پہنتے ہیں۔ کچھ لوگ چادر رکھتے ہیں۔ عورتیں بھی شلوار قمیص اور دوپٹہ پہنتی ہیں۔ سردیوں میں لوگ سویٹر پہنتے ہیں اور شانوں پر چادر ڈال لیتے ہیں۔ عام طور پر واسکٹ بھی پہنی جاتی ہے۔

خوراک

لوگ سادہ غذا گندم کی روٹی، مکئی کی روٹی اور چاول کھاتے ہیں۔ کڑھی ایک مقامی سالن ہے۔ چاول گندم اور مکئی کی روٹی کے ساتھ پیش کیا جاتا ہے۔ عام طور پر مہمانوں کی چائے، پکوڑہ اور سموسہ سے تواضع کی جاتی ہے۔

رہائش

شہر کے مکانات زیادہ تر پکے ہیں۔ مکانوں کے ساتھ برآمدہ ہوتا ہے اور وسیع صحن ہوتا ہے۔ جو کہ بچوں کے کھیلنے، کھانا پکانے، اور کپڑے دھونے کے کام آتا ہے۔ زیادہ تر لوگ جائنٹ فیملی میں رہتے ہیں۔ قصبوں میں اب جدید قسم کے مکانات بلکہ کوٹھیاں بن رہی ہیں جن میں تمام سہولتیں موجود ہوتی ہیں۔

پیشے

لوگ مختلف پیشے اپناتے ہیں۔ ان پڑھ لوگ زیادہ تر زمینداری کرتے ہیں۔ کچھ لوگ بیرون ملک ہیں۔ کچھ تجارت کرتے ہیں۔ پڑھے لکھے لوگوں میں انجینئر، ڈاکٹر، وکلاء اور اساتذہ ہیں۔

پیدائش

بچے کی پیدائش پر خوشی منائی جاتی ہے۔ ہوائی فائرنگ ہوتی ہے۔ پہلے دن مولوی صاحب بچے کے کان میں اذان دیتے ہیں۔ صدقہ دیا جاتا ہے۔ دوست احباب تحفے تحائف پیش کرتے ہیں۔ تیسرے دن رشتہ داروں اور ہمسائیوں میں حلوہ تقسیم کیا جاتا ہے۔ ساتویں دن بچے کا سر منڈوایا جاتا ہے اور عقیقہ کی رسم ادا کی جاتی ہے۔ بعض اوقات اسی روز ختنہ کر دیا جاتا ہے دوست احباب کو دعوت دی جاتی ہے انہیں شام کا کھانا دیا جاتا ہے جس کو صحبت کہتے ہیں۔ بچی کی پیدائش پر خوشی کا اظہار نہیں کیا جاتا۔

موت

موت مرگ پر عورتیں سوگوار خاندان کے گھر جاتی ہیں۔ مرد قبر پر جاتے ہیں۔ جنازہ کے بعد زکوٰۃ تقسیم ہوتی ہے اس کا تیسرا حصہ مولوی صاحب کو ملتا ہے باقی غریب لوگوں میں تقسیم کر دیا جاتا ہے۔

شادی بیاہ

زیادہ تر شادی والدین کی مرضی سے کی جاتی ہے۔ پہلے منگنی ہوتی ہے۔ منگنی ۲۵ سے ۳۰ سال کے درمیان ہوتی ہے۔ منگنی کے بعد نکاح بھی ہو جاتا ہے۔ منگنی اور نکاح کے بعد لڑکی والدین کے علاوہ رشتہ داروں سے نہیں مل سکتی۔ منگنی کے دو تین سال بعد لڑکی کی رخصتی ہوتی ہے۔ باقاعدہ بارات آتی ہے۔ شادی کے دوران تحفے شائف کا تبادلہ ہوتا ہے۔ مہمانوں کو کھانا دیا جاتا ہے۔ دعوت میں بریانی چاول اور زردہ دیا جاتا ہے۔ شادی میں شرکت کے لئے جو لڑکیاں اور عورتیں جاتی ہیں عمدہ لباس پہن کر جاتی ہیں۔ نیندرہ دیا جاتا ہے۔ تیسرا بھی کیا جاتا ہے اور تیسرے دن دلہن کو مبارکی دی جاتی ہے۔

زراعت

پیداوار

کل رقبہ ۴۳۹۲۲۱ ہیکٹرز ہے جس میں سے ۸۰۷۳۵ ہیکٹرز پر کاشت کی جاتی ہے۔ ۹۹۵۰۰ ہیکٹرز پیداواری ہے۔ ۳۵۸۶۷۶ ہیکٹرز ناقابل کاشت ہے۔ ۱۹۷۱۰ ہیکٹرز سیراب ہوتا ہے۔ اہم پیداوار تمباکو ہے جو کہ میدان پکھل میں پیدا ہوتا ہے بٹ کنڈی میں پوٹو ریسرچ سنٹر بھی ہے زرعی ریسرچ سنٹر ڈھوڈیال میں قائم کیا گیا ہے۔ جس کا مقصد چائے کی پیداوار کو فرغ دینا ہے۔ ۱۹۹۸-۹۷ء میں مانسہرہ بیدادی میں بھی ایک ایسا ہی سنٹر قائم کیا گیا۔ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق:

نام جنس	فصل	رقبہ ہیکٹر میں	پیداوار ٹن میں	فی ہیکٹر پر کلوگرام
مکئی	خریف	۶۰۰۵۰	۱۰۶۲۵۷	۱۷۶۹
چاول	خریف	۲۶۶۱	۵۶۰۵	۲۱۰۶
گنا	خریف	۵	۱۲۰	۲۴۰۰
گندم	ربیع	۲۳۳۵۲	۴۸۹۶۴	۲۰۹۷
جو	ربیع	۶۹۱	۶۶۸	۹۶۷
تمباکو	ربیع	۲۹۷۴	۵۱۰۰	۱۷۱۵
سرسوں	ربیع	۲۲۹	۱۷۶	۷۶۹

باغبانی

مانسہرہ کی آب و ہوا پھلوں اور سبزیوں کی پیداوار کے لئے نہایت موزوں ہے۔ مانسہرہ میں پھلوں کے کچھ باغات بھی ہیں۔ ۱۹۹۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق:

پیداوار میں	رقبہ ہیکٹر میں	پھل
۱۸۳	۱۷	مالٹا۔ سنگترہ
۱۷۸	۱۹	لوکاٹ
۶۸	۱۰	کیلا
۲۲۳	۲۲	خوبانی
۷۰۷۲	۶۶۹	سیب
۳۷۳	۳۸	ناشپاتی
۶۵۸	۵۲	آڑو
۱۳۴۷	۱۸۰	آلوچہ، آلو بخارہ
۳۵۲	۵۷	اخروٹ

مانسہرہ میں مختلف قسم کی سبزیاں بھی کاشت کی جاتی ہیں جن میں برسوں، مولی، گوبھی، ٹماٹر، آلو، شلغم، مٹر وغیرہ شامل ہیں۔

سیاسی اور انتظامی تقسیم

سیاسی طور پر ضلع کو ایک قومی اور ۶ صوبائی اسمبلی حلقوں میں تقسیم کیا گیا ہے،

قومی اسمبلی کے حلقے

این اے ۲۰ شاہجہان یوسف مسلم لیگ (ق) اور فیض محمد خان مسلم لیگ (ن)۔

صوبائی اسمبلی کے حلقے

پی ایف ۵۳ مانسہرہ از بن شجاع سالم خان شازی آزاد، پی ایف ۵۴ سرکل بالا کوٹ سید احمد حسین شاہ پی پی پی، پی ایف ۵۵ سرکل پکھل مفتی کفایت اللہ ایم ایم اے، پی ایف ۵۶ سرکل اگرور وجیہ الزمان خان مسلم لیگ (ق)، پی ایف ۵۷ سرکل کالا ڈھا کہ نمروز خان اے این پی۔

یونین کونسل

کل ۵۹ یونین کونسل ہیں تحصیل مانسہرہ کی ۳۳، تحصیل بالا کوٹ کی ۱۶، تحصیل اوگی کی ۱۱ یونین کونسل ہیں۔

انتظامی تقسیم

انتظامی طور پر ضلع کو تین تحصیلوں مانسہرہ، بالا کوٹ اوگی اور پرنشل ٹرائیبل ایریا کالا ڈھا کہ میں تقسیم کیا گیا ہے،

قانون گوسرکل

کل ۲۳ قانون گوسرکل ہیں۔

پٹوار سرکل

کل ۲۰۷ پٹوار سرکل ہیں۔

گاؤں

گاؤں کی کل تعداد: ۸۹۷

انتظامی دفاتر

ڈسٹرکٹ ایڈمنسٹریشن، ڈسٹرکٹ کونسل، ڈسٹرکٹ فوڈ کنٹرول ڈسٹرکٹ ماسہرہ، لوکل گورنمنٹ، ایجوکیشن ڈیپارٹمنٹ، فارسٹ ڈیپارٹمنٹ، ہیلتھ ڈیپارٹمنٹ، سی ایڈ ڈبلیو، ایگری کلچر ڈیپارٹمنٹ، لائیوسٹاک ڈیپارٹمنٹ، جوڈیشری۔

پولیس

پولیس سٹیشن ۱۲ ہیں۔

تعلیم

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق سرکاری تعلیمی ادارے

نام ادارہ	بوائز	گرو	کل
گورنمنٹ مکتب مسجد سکول	۲۸۲	-	۲۸۲
گورنمنٹ پرائمری سکول	۱۳۵۴	۶۸۱	۲۰۳۵
گورنمنٹ ہڈل سکول	۱۳۹	۷۲	۲۱۱
گورنمنٹ ہائی سکول	۸۰	۲۷	۱۰۷
گورنمنٹ ہائر سیکنڈری سکول	۱۵	۴	۱۹
گورنمنٹ ڈگری کالج	۳	۲	۵
گورنمنٹ پوسٹ گریجویٹ کالج	۱	-	۱
گورنمنٹ کالج ایچ ایچ سائنس	۱	-	۱
گورنمنٹ پولی ٹیکنیکل کالج	۱	-	۱
گورنمنٹ ووکیشنل سنٹر	۲	-	۲
یونیورسٹی	-	-	۱

اساتذہ:

نام ادارہ	مرد اساتذہ	خواتین اساتذہ	کل اساتذہ
گورنمنٹ مکتب مسجد سکول	۲۹۲	-	۲۹۲
گورنمنٹ پرائمری سکول	۳۶۱۳	۱۶۹۳	۵۳۰۶
گورنمنٹ مڈل سکول	۹۱۶	۲۲۲	۱۳۳۸
گورنمنٹ ہائی سکول	۱۰۷۰	۳۵۲	۱۴۲۲
گورنمنٹ ہائر سیکنڈری سکول	۲۲۵	۹۰	۵۱۵
گورنمنٹ ڈگری کالج	۱۳۶	۵۵	۱۹۱
گورنمنٹ پوسٹ گریجویٹ کالج	۶۱	-	۶۱
گورنمنٹ کالج اینجمنٹ سائنس	۳۰	-	۳۰
گورنمنٹ پولی ٹیکنیکل کالج	۸	-	۸
گورنمنٹ وکیشنل سنٹر	۱۹	-	۱۹
یونیورسٹی	-	-	۱۶۸

طلبا و طالبات ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق

نام ادارہ	طلبا	طالبات	کل تعداد
گورنمنٹ مسجد مکتب سکول	۲۱۷۷۰	-	۲۱۷۷۰
گورنمنٹ پرائمری سکول	۱۰۶۵۳۵	۸۳۳۳۰	۱۸۹۸۶۵
گورنمنٹ مڈل سکول	۲۲۶۲۱	۱۱۲۲۲	۳۳۸۴۳
گورنمنٹ ہائی سکول	۱۰۵۹۸	۲۳۹۳	۱۲۹۹۱
گورنمنٹ ہائر سیکنڈری سکول	۷۵۷	۵۲۲	۱۳۰۱
گورنمنٹ ڈگری کالج	۱۷۸۶	۱۱۶۹	۲۹۵۵
گورنمنٹ پوسٹ گریجویٹ کالج	۱۳۲	-	۱۳۲
گورنمنٹ کالج اینجمنٹ سائنس	۱۰۳۰	-	۱۰۳۰
گورنمنٹ پولی ٹیکنیکل کالج	۳۷۶	-	۳۷۶
گورنمنٹ وکیشنل سنٹر	۲۳۶	-	۲۳۶
یونیورسٹی	۱۰۲۶	۳۱۸	۱۳۶۴

اساتذہ کی تربیت کے لئے ریجنل انسٹیٹیوٹ آف ٹیچر ایجوکیشن میل اینڈ فی میل بھی ہیں۔

پرائیویٹ سیکٹر بھی کافی فعال ہے۔ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ضلع مانسہرہ میں ۹۵ پرائیویٹ پرائمری سکول ہیں جن میں کل ۶۹۹۴ طلباء و طالبات زیر تعلیم ہیں۔ طلباء کی تعداد ۳۳۹۹ اور طالبات کی تعداد ۲۵۹۵ ہے۔

ضلع مانسہرہ میں ڈل، ہائی ہائر سیکنڈری تک تعلیم دینے والے اداروں کی تعداد ۱۹۳ ہے جن میں کل ۳۸۵۵۰ طلباء و طالبات زیر تعلیم ہیں اور ۲۴۳۰ اساتذہ درس و تدریس کے فرائض سرانجام دے رہے ہیں۔ ہزارہ یونیورسٹی کی وجہ سے مانسہرہ ہزارہ کے دیگر اضلاع پر فوقیت رکھتا ہے۔ ہزارہ یونیورسٹی ۱۳ اپریل ۲۰۰۳ء کو قائم ہوئی۔

نوٹ: ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق

ہسپتال کل ۱۲ ہیں۔ ۲ تحصیل بالا کوٹ میں، ۶ تحصیل مانسہرہ میں اور ۲ تحصیل اوگی میں ہیں۔ ڈسپنسریاں کل ۲۵ ہیں ۲ ڈسپنسریاں تحصیل بالا کوٹ میں اور ۲ تحصیل مانسہرہ میں ہیں۔ روزل ہیلتھ سنٹر ۸ ہیں۔ ایک تحصیل بالا کوٹ میں اور ۷ تحصیل مانسہرہ میں ہیں۔ ٹی بی کلینک صرف ایک ہے۔ ایم سی ایچ کل ۲ ہیں۔ بیسک ہیلتھ یونٹ ۵۹ ہیں تحصیل بالا کوٹ میں ۱۲، اور تحصیل مانسہرہ میں ۴۷ ہیں۔ پیروسی سنٹر تین ہیں ۲ بالا کوٹ میں اور ایک مانسہرہ میں ہے۔

سیاحتی مقامات

مانسہرہ

ایبٹ آباد سے ۲۸ کلومیٹر کے فاصلے پر شمال میں ہے۔ سطح سمندر سے ۳۶۲۸ فٹ (۱۱۰۵ میٹر) بلند ہے۔ ایک خوبصورت قصبہ ہے جو بٹ ندی کے کنارے پر ہے۔ ضلع کا صدر مقام ہے۔ ایک تجارتی مرکز ہے۔ اس کا کشمیری بازار بہت مشہور ہے۔ جہاں کپڑا اور خواتین کی پسند کی اشیاء مل جاتی ہیں۔ سکھوں کے دور کا ایک گوردوارہ سری گرد سنگھ سبھا بھی ہے جس میں آج کل میونسپل لائبریری قائم ہے۔ مانسہرہ میں معیاری ہوٹل ارم ہوٹل ہے۔ عام لوگوں کے لئے بالا کوٹ ہوٹل، بٹ گرام ہوٹل، تاج محل ہوٹل، چنار ہوٹل، عزیز ہوٹل اور قراقرم ہوٹل ہیں۔ مانسہرہ جنرل بس سٹینڈ کے قریب المشرق ہوٹل، النور ہوٹل، افغان خیبر ہوٹل، امین ہوٹل، بٹ گرام کابلی ہوٹل بلال ہوٹل، دہنی ہوٹل، راجہ ہوٹل، ہوٹل رائل اینڈ سٹی ان، سکائی ان اینڈ ہوٹل، شفیع ہوٹل، اور عبداللہ ہوٹل ہیں۔

اوگی

مانسہرہ سے ۴۰ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ اگرور کی ایک خوبصورت وادی ہے۔ اوگی ۱۹۸۶ء میں تحصیل بنی۔ مشہور دادی اگرور اسی تحصیل میں ہے۔ ایف سی (فرٹیلر کانسٹیبلری) کا ہیڈ کوارٹر بھی اوگی میں ہے۔ ایف سی کالا ڈھا کہ اور اورالائی میں امن وامان قائم رکھتی ہے۔

بفہ

مانسہرہ سے ۱۲ کلومیٹر کے فاصلے پر دریائے سرن کے کنارے واقع ہے۔ یہ ایک تجارتی مرکز ہے۔ بفہ کا کھویا بہت مشہور ہے۔

شنکیاری

پشتو زبان کا لفظ ہے جس کے معنی باغ کے ہیں۔ شنکیاری ایک خوبصورت قصبہ ہے۔ مانسہرہ سے ۱۸ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ شنکیاری کا کباب بہت مشہور ہے۔

ڈاڈر

مانسہرہ سے ۲۵ کلومیٹر کے فاصلے پر واقع ہے۔ اس کا موسم بڑا خوشگوار ہے۔ چیرھ کا جنگل ہے۔ یہاں ایک ٹی بی سینٹیوریم بھی ہے۔

بالاکوٹ

نہایت ہی خوبصورت اور پرسکون مقام ہے جو دریائے کنہار کے کنارے پر آباد ہے۔ ایبٹ آباد سے بالاکوٹ ۲۷ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ اور مانسہرہ سے براستہ جابہ ۴۰ کلومیٹر ہے۔ شہدائے بالاکوٹ کا مسکن اور وادی کاغان کا گیٹ وے ہے۔ وادی کاغان کو بالاکوٹ سے دوپل ملاتے ہیں ایک معلق پل ہے جو کہ ۱۸۹۵ء میں بنایا گیا تھا اور دوسرا وہ پل ہے جس سے ٹریفک گزر کر وادی کاغان میں جاتی ہے اس کا افتتاح صدر فیلڈ مارشل جنرل محمد ایوب خان نے ۸ جون ۱۹۵۹ء کو کیا تھا۔ ۱۹۹۲ء کی طوفانی سیلاب سے بالاکوٹ کے گرد و نواح میں بہت زیادہ نقصان ہوا۔ ۱۸ اکتوبر ۲۰۰۵ء کے زلزلے سے بالاکوٹ کا چمکتا دمکتا شہر بلے کا ڈھیر بن کر رہ گیا۔

شنکیاری ہٹ

گھنول سے ایک پیدل راستہ شنکیاری ہٹ جاتا ہے۔ شنکیاری ہٹ سطح سمندر سے ۸۵۰۰ فٹ بلند ہے۔ بالاکوٹ سے ۳۲ کلومیٹر کے فاصلے پر ایک خوبصورت اور دلکش مقام ہے۔ میدان پکھل کا یہاں سے بخوبی نظارہ کیا جاسکتا ہے۔

کیوائی

کیوائی سطح سمندر سے ۵۱۰۵ فٹ (۱۵۵۶ میٹر) بلند ہے بالاکوٹ سے کیوائی ۱۹ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ کیوائی سوڑ کی لمبائی تقریباً ۵ کلومیٹر ہے۔ کیوائی سے شوگراں کی طرف ایک کچی سڑک جاتی ہے۔ کیوائی میں پھلدار درخت بکثرت ملتے ہیں جن میں آلو بخارا، خوبانی اور اخروٹ شامل ہیں۔ یہاں کا اخروٹ وادی کا سترین اخروٹ خیال کیا جاتا ہے۔

شوگراں

بالاکوٹ سے آگے براستہ کیوائی ۳۳ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ جیپ کا راستہ ہے۔ سطح سمندر سے ۲۳۲۶ میٹر (۷۷۵۰ فٹ) بلند ہے۔ خوبصورت پھولوں اور جنگل کی وجہ سے مشہور ہے۔ موسیٰ کا مصلا اور ملکہ پر بت یہاں سے نظر آتے ہیں۔ مانسہرہ اور ایبٹ آباد کے کچھ علاقے بھی نظر آتے ہیں۔

سری

سطح سمندر سے ۸۵۰۰ فٹ (۲۵۹۰ میٹر) بلند ہے۔ بالاکوٹ سے سری ۳۲ کلومیٹر کے فاصلے پر واقع ہے شوگراں سے ایک پیدل راستہ بھی جاتا ہے۔ جو کہ آدھے گھنٹے کا راستہ ہے۔

پائے

پائے کی سطح سمندر سے بلندی ۹۵۰۰ فٹ (۲۸۹۵ میٹر) ہے۔ سری سے پایا ۳ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ شوگراں سے یہ فاصلہ ۹ کلومیٹر بنتا ہے اور بالاکوٹ سے ۴۱ کلومیٹر ہے۔ پائے نہایت ہی خوبصورت اور خوشگوار مقام ہے۔

کوہ مکڑا

کوہ مکڑا سطح سمندر سے ۱۴۰۰۰ فٹ (۴۲۶۷ میٹر) کی بلندی پر واقع ہے۔ کوہ مکڑا تک پہنچنے میں پیدل ۱۲ گھنٹے لگتے ہیں۔ حکیم اور سنیا سی لوگ جڑی بوٹیوں کی تلاش میں سرگرداں نظر آتے ہیں۔ جنگلات میں کالا اور بھورا ریچھ، چیتا، جنگلی بلیاں اور مارخور پایا جاتا ہے۔ مارخور پاکستان کا قومی جانور ہے۔

پارس

کیوائی سے ۵ کلومیٹر کے فاصلے پر پارس کا سیاحتی مقام آتا ہے۔ بالاکوٹ سے اس کا فاصلہ ۲۳ کلومیٹر ہے۔ پارس خوش ذائقہ سیبوں کی وجہ سے مشہور ہے۔

شرڈاں

پارس سے ۱۵ کلومیٹر کے فاصلے پر شرڈاں کا خوبصورت جنگل ہے۔ بالاکوٹ سے شرڈاں کا فاصلہ ۴۳ کلومیٹر ہے۔ شرڈاں سطح سمندر سے ۷۵۰۰ فٹ (۲۲۸۶ میٹر) بلندی پر ایک خوبصورت مقام ہے۔

درشی

شرڈاں سے ۴ کلومیٹر کے فاصلے پر درشی کا جنگل ہے۔ جس سے نئشی اور درشی نام ایک دو شیزہ کی رومانی داستان بھی وابستہ ہے۔

موسیٰ کا مصلا

موسیٰ کا مصلا سطح سمندر سے ۱۳۵۰۰ (۳۱۱۴ میٹر) فٹ بلند ہے۔ سچاں سے براستہ پنجول ایک پیدل راستہ جاتا ہے۔ موسیٰ نام کا کوئی چرواہا تھا جو کہ نمازی اور پرہیزگار تھا اس کی وجہ سے یہ نام پڑ گیا۔ موسیٰ کا مصلا سے شوگراں، بالاکوٹ، مانسہرہ، ایبٹ آباد، تربیلہ جھیل کے پانی کا نظارہ کیا جاسکتا ہے۔ موسیٰ کے مصلا سے مانسہرہ اور ایبٹ آباد کا علاقہ جھیل کی طرح نیلا نظر آتا ہے۔ دور بین کے ذریعے دیکھا جاسکتا ہے۔

شینو

پارس سے آگے دیوان بیلہ کا مقام آتا ہے پھر بھونجہ نام کا کٹھہ اور گاؤں آتا ہے۔ اس کے بعد شینو نام کا گاؤں اور کٹھہ آتا ہے۔ شینو میں ٹراوٹ مچھلی کا عمدہ فارم بھی ہے جو ۱۹۲۷ء میں بنایا گیا تھا۔

جرید

جرید شینو کے بعد آتا ہے۔ اخروٹ کی لکڑی کا عمدہ فرنیچر یہاں سے مل سکتا ہے۔ اس کے علاوہ دیسی کھڑیوں پر تیار کئے گئے کمبل یعنی پٹولتے ہیں۔

مہانڈری

جرید سے ۴ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ بالاکوٹ سے مہانڈری ۴۵ کلومیٹر ہے۔ مہانڈری کا دہی اور منور کا پانی بہت مشہور ہے۔ یہاں سے ایک خوبصورت ٹریک منور بیلہ سے ہوتا ہوا منور گلی اور کچ گلی جاتا ہے اور کچ گلی سے جھیل سیف الملوک تک جاتا ہے۔

منور گلی

سطح سمندر سے ۱۲۲۰۰ فٹ (۳۷۱۸ میٹر) کی بلندی پر واقع ہے۔ منور گلی کا فاصلہ مہانڈری سے ۶ کلومیٹر ہے۔ ایک پر فضا مقام ہے۔ خوبصورت جنگلات اور دلفریب مناظر سے بھرپور ہے۔ یہاں سے ایک پیدل راستہ آنسو جھیل جاتا ہے۔

آنسو جھیل

پہاڑوں میں پوشیدہ قدرت کا ایک حسین شاہکار ہے۔ مہانڈری سے ایک پیدل راستہ باڑی جاتا ہے۔ یہ راستہ بڑا طویل ہے۔ دوسرا راستہ کاغان سے آتا ہے۔ اور تیسرا راستہ جھیل سیف الملوک سے کچ گلی ہے۔ کچ گلی سطح سمندر سے ۱۶۱۰۰ فٹ (۴۹۰۷ میٹر) بلند ہے۔ یہ جھیل انتہائی بلندی پر واقع ہے جو کہ سارا سال برف سے ڈھکی رہتی ہے۔

کھنیاں

کھنیاں سطح سمندر سے ۶۷۲۶ فٹ (۲۰۵۰ میٹر) کی بلندی پر واقع ہے۔ اس کا پرانا نام دیوان بیلہ ہے۔ دیوان بیلہ مہاراجہ رنجیت سنگھ کی فوج کا جرنیل تھا۔ کھنیاں سے ایک پیدل راستہ ڈنہ جاتا ہے۔

کمال بن

ڈنہ سے ایک پیدل راستہ کمال بن کے خوبصورت جنگل کو جاتا ہے۔ کمال بن میں انگریز دور کا ایک خوبصورت ریٹ ہاؤس ہے۔ سیاحوں کے لئے خصوصی دلچسپی کا باعث ہے۔ کمال بن سے ۶ کلومیٹر کے فاصلے پر ڈنہ لالیاں کا مقام آتا ہے۔

وادی کاغان

وادی کاغان ۱۵۰ کلومیٹر لمبی وادی ہے۔ جو کہ بالاکوٹ جرید گھنول اور شوگراں پر مشتمل ہے۔ کاغان سطح سمندر سے ۶۷۷۶ فٹ (۲۰۶۵ میٹر) بلند ہے۔ کاغان کے بارے میں کہا جاتا ہے کہ یہاں ایک ہندو عورت حکمران ہوا کرتی تھی جس کا نام کاگی تھا اس کی نسبت سے اس جگہ کا نام کاغان ہو گیا جو بعد میں امتداد زمانہ سے کاغان بن گیا۔ کاغان کے پل سے کوہ چمبرا کی چوٹی صاف نظر آتی ہے جو کہ سطح سمندر سے ۱۵۳۷۱ فٹ (۴۶۸۵ میٹر) بلند ہے۔ شمال مشرق میں وسیع چراہ گاہیں۔ مشرق میں شنگھڑی پہاڑ ہے جس پر بوسٹر نصب ہے۔ مغربی پہاڑ جو کہ تقریباً ۱۰۰۰۰ فٹ (۳۰۴۸ میٹر) بلند ہیں۔ کاغان کا گھی اور شہد بہت عمدہ ہوتا ہے۔ گائے کا گھی نہ صرف روغن زرد ہے بلکہ تمام جڑی بوٹیوں کا معجون مرکب ہے۔ لکئی کے لحاظ سے کاغان آخری خطہ ہے۔ اخروٹ اور خرمائی یہاں بکثرت ہوتے ہیں۔ یہاں قیام اور طعام کی تمام سہولتیں میسر ہیں عمدہ اور معیاری قسم کے ہوٹل بھی ہیں جن میں لالہ زار ہوٹل اور ورشیو گرام ہوٹل زیادہ مشہور ہیں۔ وادی چیرھ بیازد پودار اور پلدر کے جنگلات سے ڈھکی پڑی ہے۔ اور خوبصورت مناظر سے بھرپور ہے۔

ناراں

بالاکوٹ سے ۸۶ کلومیٹر کے فاصلے دریائے کنہار کے کنارے پر ہے۔ سطح سمندر سے ۲۴۹۸ میٹر (۸۲۵۰ فٹ) بلند ہے۔ وادی کاغان کا دل ناراں ہے۔ ناراں سیاحت کا مرکزی مقام ہے۔ انتہائی قدرتی اور فطری مناظر کا مجسمہ نور ہے۔ ناراں کی آب و ہوا بہت ہی دلکش ہے۔ ناراں میں طعام و قیام کی ہر طرح کی سہولتیں میسر ہیں۔ ایک بازار ہے۔ اور اعلیٰ قسم کے معیاری ہوٹل بھی ہیں۔ جن میں پی ٹی ڈی سی موٹل، پرل ہوٹل، شاہین ہوٹل اور لالہ زار ہوٹل شامل ہیں۔ ناراں کی ٹراؤٹ مچھلی، چیلی کباب اور کابلی پلاؤ زیادہ مشہور ہیں۔ یہاں سے جھیل سیف الملوک، لالہ زار اور بٹہ کنڈی کو سڑکیں جاتی ہیں۔ ناراں میں ٹراؤٹ مچھلی کا فارم بھی ہے۔

جھیلی جھیل

ناراں سے ۵ کلومیٹر کے فاصلے پر عملاً نام کی جگہ ہے۔ یہ ایک پہاڑ کی اوٹ میں ہے۔ یہ پیالہ نما چھوٹی سی جھیل ہے جس کا قطر ۵۰۰ مربع میٹر ہے۔ اس جھیل کا پانی گہرا سبز ہے۔

جھیل سیف الملوک

جھیل سیف الملوک دنیا کی خوبصورت ترین جھیل ہے۔ یہ جھیل ناروں سے ۱۰ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے سطح سمندر سے ۳۵۰۰ میٹر (۱۰۲۰۰ فٹ) بلند ہے۔ اس کی لمبائی ۱۳۳۰ فٹ اور چوڑائی ۳۳۰ فٹ ہے گہرائی کا کچھ اندازہ نہیں۔ جھیل کے آس پاس پہاڑوں کی برف سے ڈھکی ہوئی چوٹیاں ہیں۔ جھیل کا پانی لہروں کے ساتھ رنگ بدلتا رہتا ہے۔ پیدل یا جیپ کے ذریعے یہاں پہنچا جاسکتا ہے۔ جھیل سیف الملوک سے شہزادہ سیف الملوک اور پری بدر الجہال کی داستان عشق بھی وابستہ ہے۔ یہ جھیل قدرت کا شہکار اور رومان پرور ہے۔

ملکہ پربت

ملکہ پربت وادی کاغان کی سب سے بلند چوٹی ہے۔ جو پورا سال برف سے ڈھکی رہتی ہے۔ سطح سمندر سے ۷۳۶۰ فٹ (۵۲۹۱ میٹر) بلند ہے۔ اسے پہاڑوں کی شہزادی بھی کہا جاتا ہے۔ اس پر جانا کافی مشکل ہے۔

لالہ زار

ناروں سے ۸ کلومیٹر کے فاصلے پر لالہ زار واقع ہے۔ لالہ زار سطح سمندر سے ۱۰۵۰۰ فٹ بلند ہے۔ یہ ایک سرسبز اور ہموار سطح مرتفع ہے۔ پھولوں کی کثرت کی وجہ سے اس جگہ کا نام لالہ زار پڑ گیا۔ لالہ زار ایک گلستان فردوس ہے۔ جہاں ہر طرف پھول ہی پھول ہیں۔ یہاں کی جنگلی پھول جن میں گلاب کا پھول عام ہے پانچ رنگوں میں ملتا ہے۔ لالہ زار کا موسم بدلتا رہتا ہے۔ کبھی دھوپ، کبھی اچانک بادل چھا جاتے ہیں اور کبھی ایک دم بوند اباندی شروع ہو جاتی ہے۔ کبھی موسلا دھار بارش شروع ہو جاتی ہے لالہ زار کا اپنا ایک الگ حسن ہے۔

بٹہ کنڈی

ناروں سے ۲۰ کلومیٹر کے فاصلے پر بٹہ کنڈی ہے۔ بٹہ کنڈی کے قریب ڈبوک کی چوٹی سطح سمندر سے ۷۳۶۰ فٹ (۵۲۹۱ میٹر) بلند ہے۔ جب کہ بٹہ کنڈی سطح سمندر سے ۱۰۰۰۰ فٹ بلند (۳۰۲۸ میٹر) ہے۔ یہاں درختوں کی کمی ہے۔ زمین قدرے ہموار اور وسیع ہے۔ پوٹینو ریسرچ سنٹر بھی یہاں ہے۔ بٹہ کنڈی میں زبرد پایا جاتا ہے جو کہ ایک قیمتی پتھر ہے۔ جنگلی جانوروں میں جنگلی بکرے، رہونس، جنگلی مرغیاں، برفانی چیتا، رچھ اور شیر شامل ہیں۔

بڑاؤنی

بٹہ کنڈی سے ۳۰ کلومیٹر کے فاصلے پر واقع ہے۔ بڑاؤنی کا بنگلہ سطح سمندر سے ۱۰۰۰۹ فٹ (۳۳۵۰ میٹر)

بلند ہے۔ جھیل کھڈ نالہ بڑا وادی کے قریب ہے۔ جہاں سے کشمیر کو راستہ جاتا ہے۔

جھیل جھیل کھڈ

ناراں سے ۵۰ کلومیٹر کے فاصلے پر جھیل جھیل کھڈ کا مقام آتا ہے۔ ایک خوبصورت جھیل ہے۔ پانی کارنگ ہوا کے ساتھ رنگ بدلتا رہتا ہے۔ ہوا کے چلنے سے پانی میں لہریں پیدا ہوتی ہیں۔ جھیل جھیل کھڈ سے نوری ٹاپ ۲۰ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ نوری ٹاپ سطح سمندر سے ۱۳۲۰۰ فٹ (۴۰۲۳ میٹر) بلند ہے۔

جھیل دودی پت سر

دنیا کی یہ خوبصورت جھیل سطح سمندر سے ۱۱۵۰۰ فٹ (۳۵۰۵ میٹر) بلند ہے۔ ناراں سے ۶۰ کلومیٹر کے فاصلے پر واقع ہے۔ جھیل کا پانی دودھ کی طرح سفید ہے۔ ہوا کی لہروں کے ساتھ رنگ بدلتا ہے۔ پیر سے جھیل تک جانے کا ایک پیدل راستہ بھی ہے۔ جس کی مسافت ۵ گھنٹے ہے۔ اس جھیل کا ماحول بڑا ہی پرسکون اور پر کیف ہے۔ جھیل کی چاروں طرف پرستان کا منظر نظر آتا ہے۔ برفانی چوٹیاں اور جھیل کے ارد گرد سبزہ اور پھول دعوت نظارہ دے رہے ہیں۔ دودی پت کی ٹراؤٹ مچھلی لذیذ ترین مچھلی ہے۔

بیسر

بڑا وادی سے ۷۱ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ بیسر کا بنگلہ سطح سمندر سے ۱۰۶۶۰ فٹ (۳۲۴۹ میٹر) بلند ہے۔ بیسر سے آگے جائیں تو کچھ فاصلے پر جھیل لولوسر آتی ہے۔ یہ وادی کی سب سے آخری جھیل ہے۔ یہی جھیل دریائے کنہار کا منبع ہے۔

جھیل لولوسر

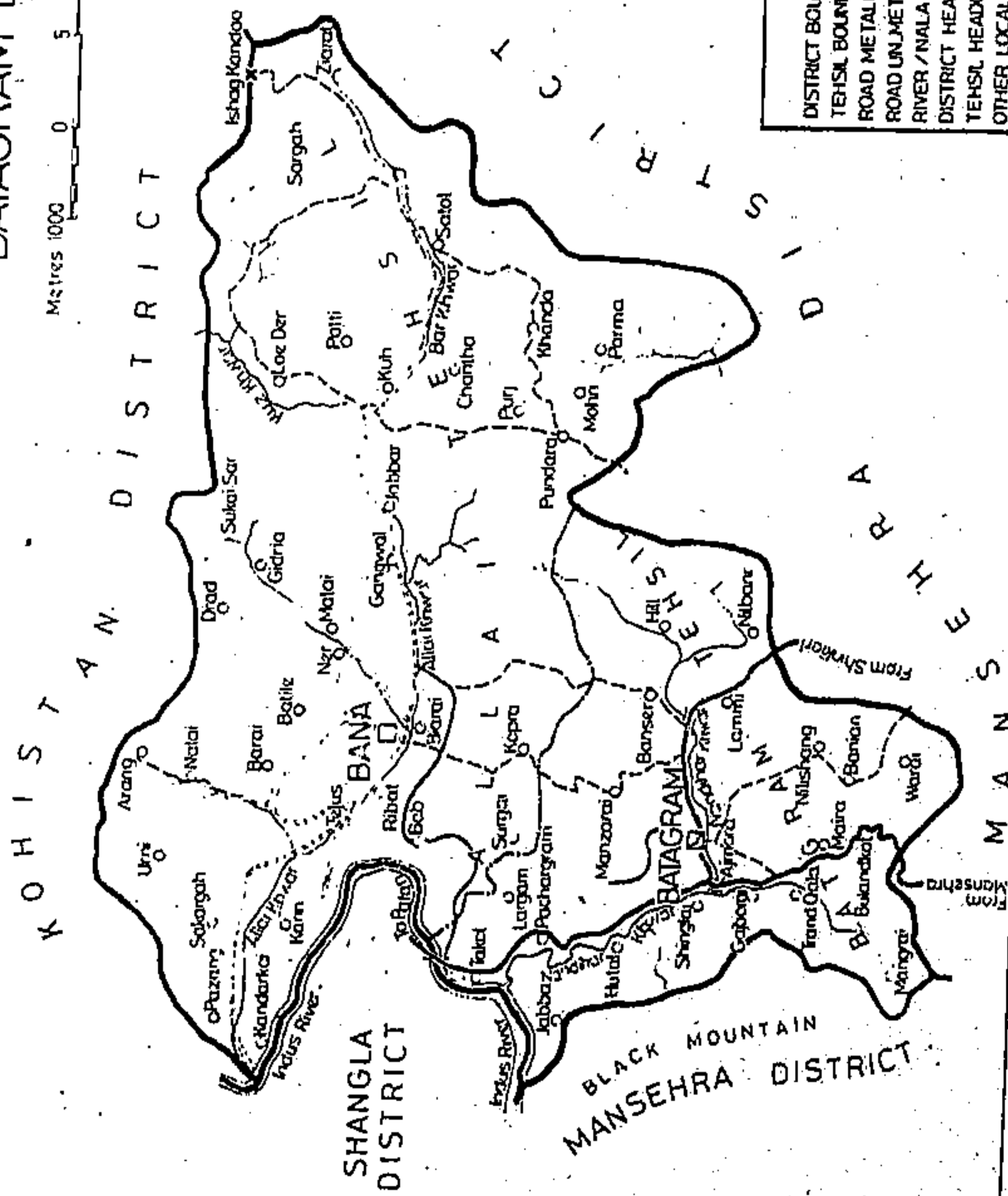
دنیا کی سحر انگیز اور پر لطف جھیل ہے۔ جو کہ سطح سمندر سے ۱۱۲۰۰ فٹ (۳۴۱۳ میٹر) بلندی پر واقع ہے۔ بڑا وادی سے اس کا فاصلہ ۱۹ کلومیٹر ہے ناراں سے ۵۲ کلومیٹر اور بالا کوٹ سے ۱۳۸ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ لولو ہند کو زبان میں لمبی چیز کو کہتے ہیں اور سر کے معنی تالاب کے ہیں۔ جھیل لولوسر سب سے بڑی اور لمبی جھیل ہے اور ہلالی شکل کی ہے اس کی لمبائی ۲ کلومیٹر اور گہرائی ۱۵۰ فٹ ہے۔ اس جھیل کے پانی کارنگ سیاہ ہے اور اپنے اندر طلسماتی اثرات رکھتا ہے۔

بابوسر

بیسر سے ۱۸ کلومیٹر دور ہے۔ بابوسر سطح سمندر سے ۱۳۶۸۵ فٹ (۴۱۷۱ میٹر) بلند ہے۔ یہاں کھڑے ہو کر حیرت انگیز نظارے دیکھے جاسکتے ہیں۔ بابوسر سے وادی کاغان ختم ہو جاتی ہے۔ وادی کاغان جو کہ کوہساروں اور لالاہ زاروں کی سرزمین ہے۔ جنگلوں جھیلوں اور آبشاروں اور حسین نظاروں کی سرزمین ہے۔ ندی نالوں چشموں اور سبزہ زاروں کی سرزمین ہے۔ برف پوش پہاڑوں اور چمن زاروں کی سرزمین ہے۔ یہ ہزارہ پاکستان ہی کی نہیں بلکہ دنیا کے دلفریب نظاروں کی سرزمین ہے۔

BATAGRAM DISTRICT

Metres 1000 0 5 10 15 Kilometres

LEGEND	
	DISTRICT BOUNDARY
	TEHSIL BOUNDARY
	ROAD METALLED
	ROAD UNMETALLED/TRACK
	RIVER / NALA
	DISTRICT HEADQUARTERS
	TEHSIL HEADQUARTERS
	OTHER LOCALITIES

Source: Survey of Pakistan

Scale: 1:50,000

ضلع بٹگرام

نام اور وجہ تسمیہ

بٹگرام سنسکرت زبان کا لفظ ہے۔ پتھروں کی نسبت سے نام پڑا، گرام کے معنی گاؤں کے ہیں۔ فروری ۱۸۳۱ء کو جب سید احمد شہید جہاد کی غرض سے کشمیر جا رہے تھے تو ان کا استقبال ناصر خان بٹگرامی نے کیا تھا۔ انھوں نے دو روز تھا کوٹ اور چار روز بٹگرام میں قیام بھی کیا تھا۔ ۱۶ دسمبر ۱۹۲۹ء کو ریاست اہرنول کو ہزارہ میں ضم کر دیا گیا۔ ۱۹۲۹ء سے قبل یہ قبائلی علاقہ تھا۔ جون ۱۹۵۵ء میں ٹکری، وادی نندھاڑ اور دیشان کو ہزارہ میں شامل کیا گیا۔ ۱۹۷۱ء میں الائی کو ہزارہ میں شامل کیا گیا۔ اکتوبر ۱۹۷۶ء کو مانسہرہ کو جب ضلع کا درجہ ملا۔ اسے تحصیل کا درجہ ملا۔ یکم جولائی ۱۹۹۳ء میں اسے ضلع بنا دیا گیا۔ اب ضلع بٹگرام کی دو تحصیلیں ہیں۔ تحصیل بٹگرام اور تحصیل الائی۔ ضلع کا صدر مقام بٹگرام ہے۔

محل وقوع

یہ خوبصورت وادی "۳۰.۳۰" عرض بلد اور "۳۰.۳۱" طول بلد میں واقع ہے۔ سطح سمندر سے اس کی بلندی ۱۵۰۰ میٹر سے لے کر ۲۶۸۹ میٹر (۱۵۳۸ فٹ) تک ہے۔

حدود اربعہ

شمال میں کوہستان کے پہاڑ ہیں، مشرق میں ضلع مانسہرہ، جنوب میں کالا ڈھا کہ اور مغرب میں ضلع شانگلہ ہیں۔

رقبہ

کل رقبہ ۱۳۰۱ مربع کلومیٹر ہے۔ تحصیل بٹگرام کا رقبہ ۳۹۷ مربع کلومیٹر اور تحصیل الائی کا رقبہ ۸۰۴ مربع کلومیٹر ہے

آبادی

ضلع بٹگرام کی کل آبادی ۲۷۸۷۳۰ نفوس پر مشتمل ہے۔

سطح زمین

پہاڑ

زیادہ تر پہاڑی علاقہ ہے اس کی چوٹیاں ۴۰۰۰ میٹر (۱۳۲۳ فٹ) تک بلند ہیں۔ دروازئی سرسب سے اونچی جگہ ہے جس کی سطح سمندر سے بلندی ۴۶۸۹ میٹر (۱۵۳۸۳ فٹ) ہے۔

میدان

کچھ میدانی علاقے بھی ہیں جن میں نندھیاڑ، ٹکری، دیشان، بیٹہ موہری، بنہ اور راشنگ وادی شامل ہیں۔

ندیاں

ندی کو مقامی زبان میں خواڑ کہتے ہیں۔ دو ندیاں بہت مشہور ہیں۔ نندی نندھیاڑ خواڑ اور الائی خواڑ۔ نندھیاڑ خواڑ پہاڑوں سے شروع ہوتی ہے اور بنگرام سے گزرتی ہوئی تھا کوٹ کے مقام پر دریائے سندھ میں شامل ہو جاتی ہے۔ اور الائی خواڑ دوسری بڑی نندی ہے چھوڑ پہاڑوں سے نکلتی ہے۔ بیاری، نوگرام، بیلیہ، بنہ اور تیلوس سے ہوتی ہوئی دریائے سندھ میں کنڈ کے مقام پر ملتی ہے۔

آب و ہوا

بنگرام کی آب و ہوا معتدل ہے۔ میدانی علاقوں میں جون میں سخت گرمی پڑتی ہے۔ البتہ پہاڑوں پر بہت زیادہ سردی پڑتی ہے۔ تحصیل بنگرام میں شملسی، ہل اور بلند کوٹ میں بہت زیادہ سردی پڑتی ہے۔ تحصیل الائی میں راشنگ، گنوال، بیلیہ، پشتو اور بشنگی میں بہت زیادہ سردی پڑتی ہے اور سخت برف باری بھی ہوتی ہے۔ گرمیوں میں مون سون ہوا کیں بارش برسانے میں اہم کردار ادا کرتی ہیں۔ جون میں بارشیں شروع ہوتی ہیں اور تین ماہ تک جاری رہتی ہیں۔ ستمبر، اکتوبر اور نومبر خشک رہتے ہیں۔

جنگلات

ضلع بنگرام میں ۱۲۳۶۸۳۹ ایکڑ (۹۹۸۹۵ ہیکٹر) رقبہ پر جنگلات ہیں۔ ۱۱۶۹۱۱ ایکڑ (۶۸۳۳۱ ہیکٹر) پر گزارہ جات، ۷۰۷۰۳ ایکڑ پر پرائیوٹ جنگلات، ۱۵۸۸۳ ایکڑ پر ریزوم فارسٹ اور ۱۱۳۶ پر متفرق جنگلات ہیں۔ ان میں بنگرام، ہلان، الائی اور پشتو کے جنگلات مشہور ہیں۔ ان جنگلات میں بیاز، کچھل اور چیرھ کے درخت شامل ہیں۔

نباتات

نباتات سے یہ علاقہ بھر پور ہے۔ حکیم پہاڑوں میں جڑی بوٹیاں تلاش کرتے نظر آتے ہیں۔ اسپنخول، بلاڈونا، بنفشہ، پتریس، ٹھنڈی بوٹی، جنگلی پیاز، چاہو، چورا، حنا، رتن جوت، ختمی، دھتورا، سمبل، کاک پائی، گل

خیرہ، ماہیخ، مشک بالا، منداکھا، موصلی سفید اور نیرعام جڑی بوٹیاں ہیں۔

حیوانات

جانوروں میں چیتا، بھورا بندر، سفید بندر، بھورا بچھ، کالا بچھ، سپہ، گیدڑ، لومڑی، مور، تیترا، بن گلڑ وغیرہ پائے جاتے ہیں۔

زراعت

ضلع بنگرام کا کل رقبہ ۷۵۸۱۱۶ ہیکٹر ہے جس میں سے ۳۶۷۷۹ ہیکٹر پر کاشت ہوتی ہے۔ ۲۸۶۵۵ ہیکٹر پیداواری ہے۔ ۶۸۸۲۳ ہیکٹر ناقابل کاشت ہے۔ جو حصہ ناقابل کاشت ہے اس میں سے ۲۶۷۷۸ ہیکٹر کو قابل کاشت بنایا جاسکتا ہے۔ ۳۹۳۷۸ پرائیویٹ چھوٹے بڑے زرعی فارم ہیں۔ ۴۰۹۳ ہیکٹر کاشت کے لئے کسی طور پر بھی موزوں نہیں ہے۔ بنگرام کا زیادہ تر رقبہ بارانی ہے۔ ۵۷۹۲ ہیکٹر سیراب ہوتا ہے۔ اچھی پیداوار ملتی ہے۔ دوسرے نمبر پر چاول ہے۔ بنگرام چاول کے لحاظ سے بہت مشہور ہے۔

زرعی پیداوار

نام جنس	فصل	ہیکٹر	ٹن	فی کلوگرام پر ہیکٹر
گندم	ربیع	۶۱۶۳	۹۳۹۱	۱۵۲۳
جو	ربیع	۹۷	۱۰۳	۱۰۶۲
سرسوں	ربیع	۵۸	۴۱	۷۰۷
مکی	خریف	۱۶۰۲۸	۲۰۰۰۹	۱۲۳۸
چاول	خریف	۲۰۲۷	۴۱۵۹	۲۰۵۲

ماہی گیری

۲۰۰۸ء۔ ۲۰۰۷ء میں فشری ڈیپارٹمنٹ نے ۲۲ لائسنس جاری کئے اور ۹۹۰ ٹن ٹراؤٹ مچھلی پکڑی گئی جس کی مالیت ۳۳۶۵۰۰ روپے ہے۔

معدنیات

معدنیات کی طرف خصوصی توجہ نہیں دی گئی۔ وسائل کی کمی کی وجہ سے معدنیات کو کھود کر نہیں نکالا گیا۔ تھاکوٹ کے مقام پر سنگ مرمر نکالا جاتا ہے۔ فلڈ سپراورگریفائیٹ بھی پایا جاتا ہے۔

صنعت

یہ ضلع صنعت میں بھی پیچھے ہے۔ ایک آئیس فیکٹری اور دو فلور مل ہیں۔

اقوام

خان خیل، سواتی، سید، گوجر، قریشی اور مداخیل۔

زبان

ہندکو، گوجری، پشتو اور کوہستانی بھی بولی جاتی ہے۔

خوراک

رات کو روزانہ ہر گھر میں چاول پکائے جاتے ہیں۔ چاول دہی دودھ یا کڑھی کے ساتھ پیش کئے جاتے ہیں۔ کڑھی یہاں کا خاص سالن ہے جو کسی سے تیار کیا جاتا ہے۔ یہاں کی کچھی یعنی مشروم بھی بہت مشہور ہے۔ بہت قیمتی ہے اور دواؤں میں استعمال ہوتی ہے۔ خالص دینی گھی اور خالص شہد جو کہ الائی سے آتا ہے مل جاتا ہے۔ اخروٹ اور املوک بھی الائی سے لایا جاتا ہے۔

لباس

پرانا لباس اون کا ہوا کرتا تھا اور ساتھ پگڑی باندھی جاتی تھی۔ اب شلوار قمیص پہنی جاتی ہے اور سواتی ٹوپی بھی پہنی جاتی ہے۔ عورتوں کا لباس پٹھانوں کی وضع کا ہوتا ہے۔ شلوار قمیص اور چولا یعنی فرائک بھی پہنا جاتا ہے۔

رہائش

مکان زیادہ تر کچے ہیں اور ایک دو کمروں اور برآمدے پر مشتمل ہیں۔ تاہم کچے مکان بھی بن رہے ہیں۔ جائنٹ فیملی سسٹم ہے۔ گاؤں میں ایک حجرہ ہوتا ہے جہاں مہمان ٹھہرائے جاتے ہیں۔ لوگ گاؤں کے حجرے میں جمع ہوتے ہیں۔ چلم پیتے ہیں، گپ لگاتے ہیں۔ نوجوان سردیوں میں محفل موسیقی کا پرگرام بنا لیتے ہیں۔

پیشے

لوگ زیادہ تر زراعت پیشہ ہیں۔ اکثر خوانین کے مزارعے ہیں۔ کچھ لوگ ملازمت پیشہ ہیں اور کچھ لوگ بیرون ملک بھی ہیں۔ کچھ لوگ کاروبار کرتے ہیں۔ کاروباری مراکز بنہ، تھا کوٹ، شملسی اور ہلگرام ہیں۔ ہلگرام کا مشہور ہوٹل الفخر ہوٹل ہے۔

ذرائع آمدورفت

گاڑیاں

زیادہ تر لوگ سوزوکی۔ بس، ویگن اور ڈائسن میں سفر کرتے ہیں۔ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق رجسٹرڈ موٹر سائیکل ۷۵، موٹر جیپ ۲۲۹، بسیں ۱۵۵۰ اور ٹیکسی موٹر ۳۱ ہیں۔

سڑکیں

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق سڑکوں کی کل لمبائی ۲۳۷ کلومیٹر ہے۔ ہائی قسم کی سڑک ۶۸۰ء ۱۱ کلومیٹر، ادنیٰ قسم کی سڑک ۳۲۰ء ۱۱۹ کلومیٹر ہے۔ شاہراہ ریشم ضلع کے بیچوں بیچ سے گزرتی ہے۔ شاہراہ ریشم کی لمبائی ضلع کی حدود میں ۵۰ کلومیٹر ہے۔ باقی رابطہ سڑکوں میں بگلرام شملی ۲۰ کلومیٹر، بگلرام اوگی ۳۰ کلومیٹر، بگلرام پانماں شریف ۲۰ کلومیٹر، چھترکوزہ بانڈہ ۲۵ کلومیٹر، تھا کوٹ بنہ ۲۹ کلومیٹر، کنڈینہ ۲۰ کلومیٹر، بنہ پشتو ۱۵ کلومیٹر اور بنہ بیاری ۹ کلومیٹر ہیں۔

۶۶

ڈاک خانے

۲

بینک

ثقافت

شادی

شادی والدین کی مرضی سے طے پاتی ہے۔ شادی کے لئے اندرون خاندان یا بیرون خاندان کی پابندی نہیں ہے۔ منگنی ۲۰ سے ۲۵ سال کی عمر میں ہو جاتی ہے۔ منگنی کے ایک دو سال بعد لڑکی کی رخصتی ہوتی ہے۔ منگنی کے بعد لڑکی والدین کے علاوہ کسی رشتہ دار سے نہیں مل سکتی اور نہ ہی کسی رشتہ دار کے ہاں جا سکتی ہے۔ منگنی کے بعد لڑکا لڑکی کے گھر والوں کے پاس سلامی کے لئے جاتا ہے اپنے ساتھ تحفے تحائف، کپڑے اور دیگر اشیائے خورد و نوش لے جاتا ہے۔ دس یا پندرہ روز ٹھہرتا ہے۔ رشتہ دار اس کی دعوت کرتے ہیں واپسی پر اسے تحفے تحائف، کپڑے، گھڑی اور انگوٹھی وغیرہ دیتے ہیں۔ عیدوں، شعبان اور محرم کے دوران تحفے اور اشیائے خورد و نوش لڑکی کے گھر بھیجی جاتی ہیں۔ مقررہ تاریخ پر حج یعنی بارات آتی ہے۔ لڑکی کو ڈولی میں بٹھا کر لے جاتے ہیں۔ خوب گولہ باری اور ہوائی فائرنگ ہوتی ہے۔ رخصتی کے بعد دولہا سسرال میں جاتا ہے۔ اس کو خوب بے وقوف بنایا جاتا ہے۔ نکاح رات کو اسلامی طریقے سے ہوتا ہے۔ شادی کے بعد ولیمہ دیا جاتا ہے۔

موت

جب کوئی فوت ہو جاتا ہے تو ارد گرد کے گاؤں کے لوگ قبرستان میں جمع ہوتے ہیں۔ عورتیں تعزیت کے لئے سوگوار کے گھر میں جمع ہوتی ہیں۔ نماز جنازہ ظہر کی نماز کے بعد ہوتا ہے۔ سوگوار گھر اور ان کے مہمانوں کو کھانا محلہ کمیٹی دیتی ہے۔ محلہ کمیٹی تین دن تک سوگوار خاندان کو کھانا دیتی ہے۔ تیسرے روز فاتحہ خوانی کے لئے قبر پر لوگ آتے ہیں۔ عورتیں چوتھے روز قبر پر فاتحہ خوانی کے لئے جاتی ہیں۔ چالیسویں روز کے بعد خیرات کر دی جاتی ہے اور قبر بچتہ کر دی جاتی ہے۔

سیاسی اور انتظامی تقسیم

سیاسی طور پر ضلع کو قومی اسمبلی اور صوبائی اسمبلی کے حلقوں اور یونین کونسلوں میں تقسیم کیا گیا ہے۔

قومی اسمبلی کے حلقے

این اے ۲۲ پرنس محمد نواز خان مسلم لیگ (ق)

صوبائی اسمبلی کے حلقے

پی ایف ۵۹۔ پی ایف ۶۰ شاہ حسین ایم ایم اے

یونین کونسل

کل ۲۰ یونین کونسل ہیں۔ تحصیل بنگرام کی ۱۲ یونین کونسل اور تحصیل الائے کی ۸ یونین کونسل ہیں۔

قانون گو سرکل

قانون گو سرکل ۴ ہیں۔ ۲ قانون گو سرکل تحصیل بنگرام کے ہیں اور ۲ قانون گو سرکل تحصیل الائے کے ہیں۔

دیگر دفاتر مندرجہ ذیل ہیں جو کہ مختلف ڈیپارٹمنٹ کے ہیں: ڈسٹرکٹ ایڈمنسٹریشن، ڈسٹرکٹ کونسل،

ایجوکیشن ڈیپارٹمنٹ، فارسٹ ڈیپارٹمنٹ، ہیلتھ ڈیپارٹمنٹ، سی اینڈ ڈبلیو، ایگریکلچر ڈیپارٹمنٹ۔

پولیس

ضلع میں ۲ پولیس سٹیشن ہیں۔ امن وامان کے قیام میں پولیس سے الگ ایف سی کام کر رہی ہے۔ عدلیہ، جوڈیشری۔

تعلیم

تعلیمی ادارے ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق مندرجہ ذیل ہیں۔

نام ادارہ	بوائز	گرنز	کل
مکتب، مسجد سکول	۹۷	-	۹۷

۶۹۳	۲۱۱	۲۸۲	گورنمنٹ پرائمری سکول
۳۰	۱۳	۲۶	گورنمنٹ ٹڈل سکول
۲۹	۳	۲۶	گورنمنٹ ہائی سکول
۱	-	۱	گورنمنٹ ہائر سیکنڈری سکول
۲	۱	۱	گورنمنٹ ڈگری کالج
			کل میزان

اساتذہ کی تعداد

نام ادارہ	مرد اساتذہ	خواتین اساتذہ	کل اساتذہ
مکتب مسجد سکول	۱۲۷	-	۱۲۷
گورنمنٹ پرائمری سکول	۱۰۵۲	۵۱۳	۱۵۶۵
گورنمنٹ ٹڈل سکول	۱۶۰	۷۵	۲۳۵
گورنمنٹ ہائی سکول	۲۸۳	۳۱	۳۱۴
گورنمنٹ ہائر سیکنڈری سکول	۲۵	-	۲۵
گورنمنٹ ڈگری کالج	۱۶	۱۲	۲۸
			کل میزان

تعلیمی اداروں میں طلباء طالبات

نام ادارہ	طلباء	طالبات	کل تعداد
مکتب مسجد سکول	۹۳۲۶	-	۹۳۲۶
گورنمنٹ پرائمری سکول	۲۹۷۹۹	۲۳۶۵۶	۵۳۴۵۵
گورنمنٹ ٹڈل سکول	۳۵۲۸	۵۳۳	۴۰۸۱
گورنمنٹ ہائی سکول	۱۳۵۷	۱۵۷	۱۶۱۴
گورنمنٹ ہائر سیکنڈری سکول	۱۷	-	۱۷
گورنمنٹ ڈگری کالج			
			کل میزان

پرائیویٹ سیکٹر میں ۲۵ پرائمری سکول ہیں جن میں ۱۵۲۳ طلبا اور ۵۶۱ طالبات تعلیم حاصل کر رہی ہیں۔ ۲۱ ٹڈل سکول ہیں جن میں اساتذہ کی تعداد ۲۳۹ ہے اور ۲۳۹۸ طلبا اور طالبات تعلیم حاصل کر رہی ہیں۔ تعلیمی لحاظ

صحت

ضلع بھر میں دو ہسپتال، ۸ ڈسپنسری اور ۲ رورل ہیلتھ سنٹر، ایک ٹی بی کلینک، ایک مادر ہیلتھ کیر، ۲۷ بیسک ہیلتھ یونٹ اور ایک لپروسی کلینک ہے۔
پیرامیڈیکل سٹاف میں ۲۴ ڈاکٹر، ۵ ڈینٹل سرجن، ۷ اکیپوڈر، ۱۲ نرسیں، ۳۷ دایاں، ۱۲۸ ایل ایچ وی اور ۱۱۵ دیگر سٹاف ہے۔ صحت کے لحاظ سے بھی ضلع کافی پسماندہ ہے۔

مشہور سیاحتی مقامات

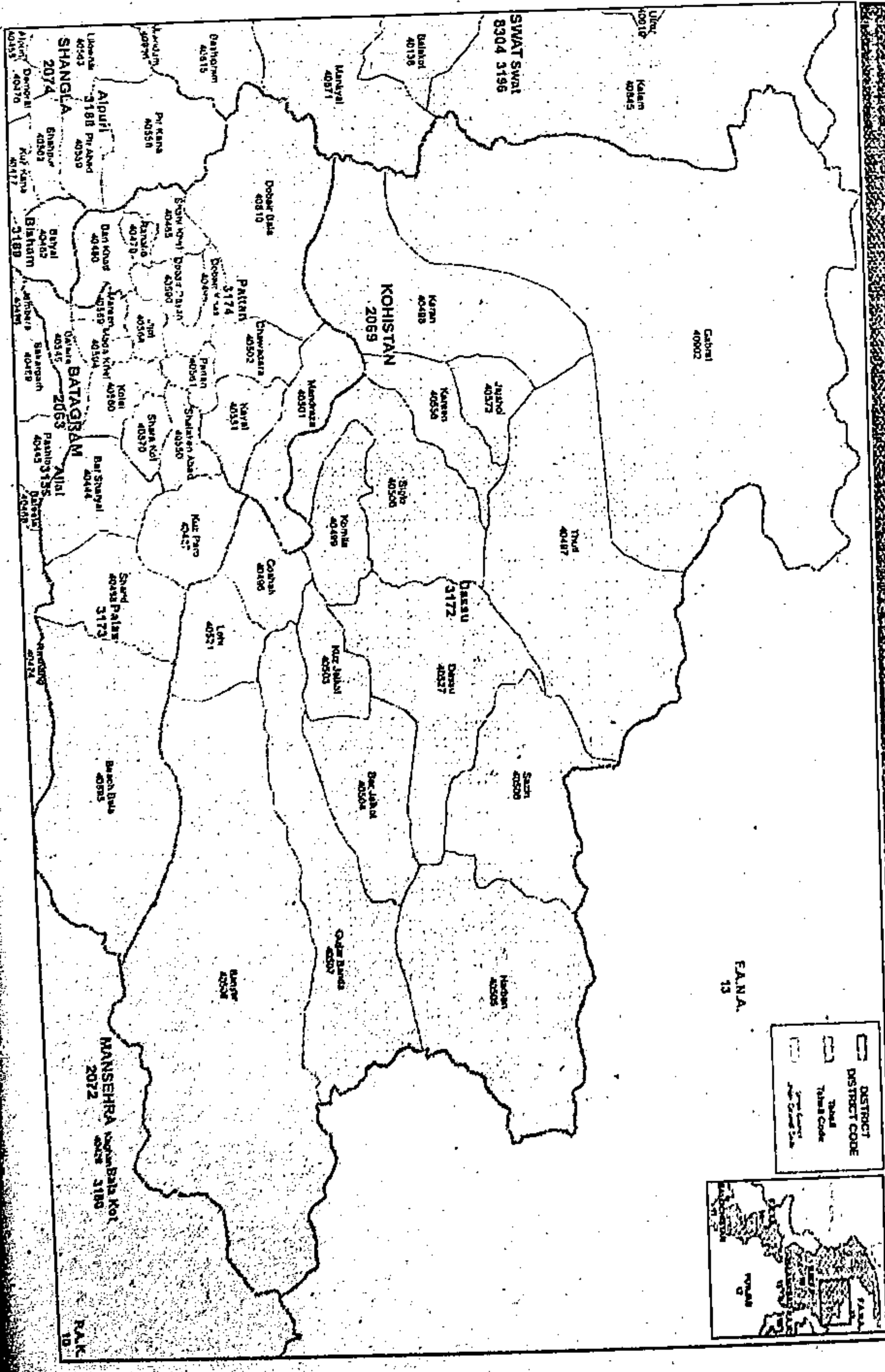
بگلرام

بگلرام ہانسہرہ سے ۷۵ کلومیٹر کے فاصلے پر ہے۔ ضلع کا صدر مقام ہے۔ ضلع کے تمام ایڈمنسٹریشن کے دفاتر اس میں ہیں۔ جن میں ڈسٹرکٹ ایڈمنسٹریشن، جوڈیشری، پولیس، ایجوکیشن ڈیپارٹمنٹ، ہیلتھ ڈیپارٹمنٹ، سی اینڈ ڈبلیو، ایگریکلچر ڈیپارٹمنٹ، واپڈا، ٹیلی کمیونیکیشن ڈیپارٹمنٹ اور فارسٹ ڈیپارٹمنٹ کے دفاتر شامل ہیں۔ خوبصورت جگہ ہے۔ ایک تجارتی مرکز ہے۔ زندگی کی سہولتیں میسر ہیں۔

تھا کوٹ پل

نہایت ہی خوبصورت مقام ہے۔ یہاں آپ کھڑے ہو کر دنیا کی چھت کوہ ہمالیہ کو دیکھ سکتے ہیں۔ تھا کوٹ پل چین کا تعمیر کردہ شاہکار ہے۔ ایک معلق پل ہے جس پر بھاری ٹریفک گزرتی ہے۔ خوبصورتی میں اپنی مثال آپ ہے۔ اس کا فوٹولینا منع ہے۔ دریا کا خوبصورت کنارہ سیاحوں کے لئے دلچسپی کا باعث ہے۔ یہاں قدرت کی رعنائیوں اور انسانی کاریگری دونوں کا نظارہ کیا جاسکتا ہے۔

GOOHA Pakistan
Pakistan: North West Frontier Province
District Tehsil and Union Code Reference Map
KOHISTAN

ضلع کوہستان

نام اور وجہ تسمیہ

کوہستان فارسی زبان کا لفظ ہے جس کے معنی پہاڑوں کی سرزمین کے ہیں۔ اس کا پرانا نام دروستان ہے دریا کے دونوں کناروں پر درو قوم کے لوگ رہتے ہیں۔ اس علاقے کو مقامی زبان میں شنکری بھی کہتے ہیں جس کا مطلب ہے شینا لوگوں کی جگہ۔ ۱۹۷۵ء میں اس علاقے میں زلزلہ آیا۔ اس علاقے میں دریائے سندھ کا مغربی کنارہ سوات کے ساتھ تھا۔ اور مشرقی کنارہ قبائلی علاقہ تھا۔ اسے اکتوبر ۱۹۷۶ء میں ضلع بنا دیا گیا اور ہزارہ کے ساتھ شامل کیا گیا۔ اب اس کی تین تحصیلیں ہیں۔ پالس، پٹن اور داسو۔ ضلع کا صدر مقام داسو ہے۔

محل وقوع

کوہستان شمال سے $35^{\circ} 30'$ سے $32^{\circ} 40'$ عرض بلد اور مشرق سے $72^{\circ} 50'$ سے $75^{\circ} 30'$ طول بلد کے درمیان واقع ہے۔

حدود اربعہ

کوہستان کے مشرق میں گلگت مغرب میں ضلع سوات، شمال میں گلگت اور جنوب میں ضلع مانسہرہ، ضلع بٹگرام اور ضلع شانگلہ ہیں۔

رقبہ

کل رقبہ 292 مربع کلومیٹر تحصیل داسو کا رقبہ 5158 مربع کلومیٹر ہے۔ رقبہ کے لحاظ سے ہزارہ ڈویژن کا سب سے بڑا ضلع ہے۔

آبادی

۱۹۹۸ء کی مردم شماری کے مطابق 2570 نفوس پر مشتمل ہے۔ تحصیل داسو کی آبادی 18746 ، تحصیل پالس کی آبادی 16813 ، اور تحصیل پٹن کی آبادی 11224 افراد پر مشتمل ہے۔

سطح زمین

پہاڑ

کوہستان پہاڑی علاقہ ہے۔ اس کے پہاڑ آسمان سے باتیں کرتے ہیں۔ گرمیوں میں صبح کے وقت پیدل

سفر کا آغاز کرنے والا مشکل سے ہی شام کو پہاڑ کی چوٹی پر پہنچتا ہے۔ درمیان میں دریا اور اردگرد پہاڑ ہیں۔

وادیاں

دشوار گزار پہاڑوں کی چوٹیوں پر ہموار جگہیں بھی ہیں۔ جہاں آسانی سے پولو کھیلا جاسکتا ہے۔ بڑے بڑے تھالے ہیں۔ جن کو وادی بھی کہتے ہیں۔ پہاڑی چوٹیاں پالس اور داسو ہیں۔ وادی پالس، وادی تنگیر، وادی دارل، وادی داسو، وادی دوبیار، وادی کولائی، وادی رنولیا، وادی لشکر، اور وادی قندیاں سیاحتی مقامات بھی ہیں۔

آب و ہوا

کوہستان کا نشیبی علاقہ سردیوں میں سرد اور گرمیوں میں گرم ہوتا ہے۔ کوہستانی لوگ گرمیوں میں پہاڑوں کی چوٹیوں پر چلے جاتے ہیں اور سردیوں میں نیچے اتر آتے ہیں۔ کوہستان کا نچلا حصہ سطح سمندر سے ۹۰۰ میٹر (۲۹۵۲ فٹ) بلند ہے۔ کوہستان کے پہاڑوں میں گرمیوں میں موسم خوشگوار رہتا ہے۔ سردیوں میں کوہستان کے پہاڑوں پر سخت برف باری ہوتی ہے۔ فروری ۲۰۱۰ء میں برفانی تودہ گرنے سے ۱۱۰۰ افراد ہلاک ہوئے تھے۔

جنگلات

کوہستان میں جنگلات بہت زیادہ ہیں۔ ۳۸۷۰۶۳ ہیکٹر رقبہ پر جنگلات ہیں۔ ۲۱۳۷۰۱ ہیکٹر پر محفوظ جنگلات ہیں۔ ۲۳۸۶۸۷ ہیکٹر رقبہ پر گزارہ جات ہیں۔ ۱۷۶۷۶ ہیکٹر رقبہ پر نجی جنگلات ہیں۔ جنگلات میں دیودار، بیاض، چیرھ، کچھل، کیکر اور اخروٹ کے درخت شامل ہیں

نباتات

کوہستان میں نباتات اور جڑی بوٹیاں کافی مقدار میں پائی جاتی ہیں۔ چیرھ دیودار اور کیکر کے درخت پائے جاتے ہیں۔ میوہ دار درختوں میں اخروٹ، سیب اور خوبانی پائے جاتے ہیں۔ جنگلی ساگ اور گچھیاں بھی پائی جاتی ہیں۔ گچھیاں بہت مہنگی ہوتی ہیں۔ جنگلوں میں سے شہد بھی مل جاتا ہے۔ یہاں کا شہد خالص ہوتا ہے۔ پہاڑوں میں بے شمار جڑی بوٹیاں بھی پیدا ہوتی ہیں۔ جن میں بنفشہ، رتن جوت، ریچھ جڑی، کا کوڑہ، ماسخ، مامیرہ اور ملٹھی شامل ہیں۔ ان جڑی بوٹیوں کو گھریلو علاج معالجے کے طور پر استعمال کیا جاتا ہے۔

معدنیات

کوہستان میں معدنیات نکالنے کی طرف بہت کم توجہ دی گئی ہے۔

حیوانات

کوہستان کے پہاڑوں میں شیر چیتا، ریچھ، جنگلی بلیاں اور بندر پائے جاتے ہیں۔ ہرن اور مارخور بھی پائے جاتے ہیں۔ مختلف قسم کے پرندے، بن گلڑ، ریاض، دراج، اور بیکرو بھی ملتے ہیں۔

ذرائع آمدورفت

سرٹریس

شاہراہ ریشم کوہستان کے درمیان سے گزرتی ہے۔ سڑکوں کی کل لمبائی ۶۱۰ء ۳۸۵ کلومیٹر ہے۔

گاڑیاں

کوہستان کے لوگ جیپوں پر سفر کرتے ہیں۔ یہ گاڑیاں بڑی طاقتور اور مضبوط ہوتی ہیں۔ ایک قسم کی ڈائسن ہوتی ہے جو اسی علاقے میں ملتی ہے۔ کوہستان کی رجسٹرڈ گاڑی ایک بھی نہیں۔

پوسٹ آفس

کل پوسٹ آفس ۷ ہیں۔

اقوام

کوہستان کی قوموں میں پالسن، درد، شینا، کوہستانی، توروالی، کولی، گوجر اور قریش شامل ہیں۔ دریائے سندھ کے مشرقی کنارے پر منگل خیل، مکمل خیل، کوٹ خیل، اشد خیل، مہابت خیل، کھن خیل، نارنگ شاخیل، بداخیل، شکر خیل، دیدر خیل، کھوٹہ خیل، جوہا خیل، سود خیل، زکن خیل اور کھتر خیل قبائل آباد ہیں۔ علاقہ سازین میں شین خیل، یشکوں خیل، کمین خیل اور اخوند خیل آباد ہیں۔ جل کوٹ میں یدون خیل، اسکا خیل، سکندر خیل، سید خیل، اخوند خیل اور چلیس خیل آباد ہیں۔ کولائی میں قلعہ خیل، بیگہ خیل، رجم خیل، سرمک خیل اور چلیس خیل رہتے ہیں۔ رانولہ، دیر اور کھنڈیا میں معلا خیل، شادم خیل، شہباز خیل، سالار خیل اور سویا خیل قبائل کے لوگ آباد ہیں۔ پٹن، سیو، جیجال اور بنگھڑ میں رستم خیل، مرجان خیل، دوران خیل، مہابت خیل، شمل خیل اور خانیوں خیل لوگ رہتے ہیں۔ کشو کی اولاد میں کشو خیل جن میں بہادر خیل، زرو خیل، حرامک خیل، سید میر خیل اور کشو خیل شامل ہیں۔ ادو کی اولاد میں بوریو خیل، یاخیل، سین خیل، سگو خیل، حاکم خیل، تجو خیل، زدکھن خیل، صو خیل، لجو خیل، دو ان خیل، سلم خیل اور یاسو خیل شامل ہیں۔

زبانیں

کوہستان میں شینا، کوہستانی، گورو اور ہندکو زبان بولی جاتی ہے۔ لہجہ عجیب سا ہے۔

گورو

یہ زبان پاتو، بھیم کوٹ، مہرین اور جمر کے دیہات میں بولی جاتی ہے۔ قندیاں سے اوپر شینا زبان بولی جاتی ہے۔ دریا کے دائیں کنارے پر بنگر، دو بیار، پٹن، سیو اور قندیاں کے لوگ ایک مختلف زبان بولتے ہیں اور خود کو مایون کہتے ہیں۔

ثقافت

کوہستان میں زمانہ قدیم سے ڈاکوراج ہے۔ اسی راج کی آج بھی پیروی کی جاتی ہے۔ اب تھوڑے مہذب ہو رہے ہیں۔ شاہراہ ریشم پر چلنے والی ٹریفک اور مسافروں کے ساتھ چھیڑ چھاڑ نہیں کرتے۔ کوہستانی ایک دوسرے کی چیزیں نہیں چراتے۔ بلکہ باہر سے آئے ہوئے مسافروں کو لوٹ لیتے ہیں۔ جنگل سے لکڑ کاٹ کر بلیک کر دیتے ہیں۔ جو کوہستانی اپنے ضلع سے باہر دوسرے اضلاع میں چلے جاتے ہیں۔ وہ ڈاکے ڈالتے ہیں۔

خوراک

کوہستانی گوشت بہت زیادہ پسند کرتے ہیں۔ کوہستانی لوگ بہت مہمان نواز ہیں۔ مہمان سے تنگ نہیں آتے۔ مہمان سے یہ نہیں پوچھتے کی وہ کتنے دن ٹھہرے گا۔ دعوت میں گوشت دیتے ہیں۔ جس دعوت میں گوشت نہ ہو اسے دعوت سمجھا ہی نہیں جاتا۔ بعض اوقات پورا بکرا ٹانگ کر بھون لیتے ہیں۔ اگر ایسا نہ کر سکیں تو آدھے بکرے کے تکے بنا لیتے ہیں اور آدھے بکرے کا سالن بنا لیتے ہیں۔ کوہستانی چاول بہت کم کھاتے ہیں۔

لباس

کوہستانی مرد شلوار قمیض پہنتے ہیں اور ایک مخصوص کوہستانی ٹوپی پہنتے ہیں۔ بغیر ٹوپی کے پھرنا سخت معیوب سمجھا جاتا ہے۔ ٹوپی پہننا بہت ضروری ہے۔ عورتیں شلوار اور فرائک پہنتی ہیں۔ چادر اوڑھتی ہیں اور نقاب پہنتی ہیں۔ باقاعدہ گھونگھٹ نکالتی ہیں۔ عورتوں پر بڑی سخت پابندی ہے۔ کوئی عورت کہیں پھرتی ہوئی نظر نہیں آئے گی۔

رہائش

کوہستانی لوگوں کے ۹۰ فی صد مکان کچے ہیں۔ پہاڑوں میں مکان بنا لیتے ہیں۔ برآمدہ نہیں ہوتا۔ مشکل سے ایک راستہ مکان کو جاتا ہے۔ دور سے مکان غار لگتا ہے۔ ان لوگوں کی ہمت ہے کہ ایسے مکانوں میں رہتے ہیں۔

پیشے

ان کا پیشہ مال مویشی پالنا اور کھیتی باڑی کرنا ہے۔ جنگل سے درخت کاٹنا۔ بلیک کاروبار کرنا ہے۔ کچھ لوگ پشاور، لاہور اور کراچی میں ملازمتیں کرتے ہیں۔

پیدائش

بچے کی پیدائش پر خوشی مناتے ہیں۔ اور خوب فائزنگ کرتے ہیں۔ لڑکی کی پیدائش پر خاموشی اختیار کی جاتی ہے۔

شادی

والدین کی مرضی کے مطابق طے پاتی ہے۔ بارہ سے پندرہ سال کے لڑکے اور نو دس سال کی لڑکی کی شادی ہو جاتی ہے۔ وہ اسے اسلامی شادی کہتے ہیں۔ شادی پر بہت زیادہ خرچہ نہیں کرتے۔ کوہستانی عورتیں زیور نہیں پہنتی ہیں۔ زیور کا تصور ان کے ہاں نہیں ہے۔ کنواری لڑکی اس وقت تک نہا نہیں سکتی جب تک اس کی شادی نہیں ہو جاتی۔ شادی کے بعد ہی نہائے گی۔ شہروں میں یہ رواج کم ہوتا جا رہا ہے مگر دیہات میں بدستور رائج ہے۔ کوہستان میں زنا کی سزا موت ہے۔ دونوں کو گولی ماریتے ہیں۔ اگر لڑکا اور لڑکی بھاگ کر کہیں چلے جائیں تو ان کو زمین کے تھلے سے بھی تلاش کر کے قتل کر دیتے ہیں۔ جب تک انہیں قتل نہیں کرتے آرام سے نہیں بیٹھتے۔ قتل کا بدلہ بھی قتل ہے۔ کوہستانی لوگ دلہن کو اپنے پاس سے جہیز نہیں دیتے۔ بلکہ دلہا سے خرچہ لیتے ہیں۔ جتنی رقم دلہا سے لیتے ہیں۔ اسی رقم کا اتنا ہی سامان دلہن کو دیتے ہیں۔ ہزارہ کے دیگر اضلاع میں دوسری شادی کی جائے تو سالوں کا متحدہ محاذ بن جاتا ہے۔ بیٹے والدہ کے ساتھ ہو جاتے ہیں۔ لیکن کوہستان میں ایسا نہیں ہے۔ وہاں دوسری منگنی کی جاتی ہے۔ بیوی روٹیاں پکاتی ہے۔ سالے ڈانس کرتے ہیں۔ بیٹے خوشی سے ناچتے ہیں۔ خوب جشن منایا جاتا ہے۔ شادی مالی حیثیت کے مطابق ہوتی ہے۔ مالی حیثیت بڑھ گئی تو دوسری شادی ضروری ہے۔ ۹۰ فی صد لوگ دوسری شادی کرتے ہیں۔ عام طور پر پہلی شادی کوہستان سے اور دوسری شادی چلاس سے یا مانسہرہ وغیرہ سے کر لیتے ہیں۔ شادی کرنا آسان ہے۔ آدمی چاہے جتنی شادیاں کرنا چاہے کر سکتا ہے مگر زنا کی سزا گولی ہے۔ بے حیائی بالکل نہیں۔ چادر اور چار دیواری آخری حدوں کو چھوتی ہے۔

موت

کوہستانی لوگ طبعی موت کم ہی مرتے ہیں۔ لڑائی جھگڑوں میں مار دئے جاتے ہیں۔ زنا کی سزا تو ہے ہی گولی۔ قتل کا بدلہ بھی قتل ہے۔ چوری کرتا پکڑا گیا تو بھی گولی ماری جاتی ہے۔ بندوق ان کا زیور ہے۔ جب کوئی موت مرگ ہو جاتی ہے۔ تو اسے نماز جنازہ کے بعد دفن دیتے ہیں۔ زیادہ رسمیں نہیں ہیں۔ قرب و جوار کے لوگ متاثرہ خاندان کو روٹی دیتے ہیں۔ دو تین دیگیں پکاتے ہیں۔ آج ایک کا نمبر ہے تو کل دوسرے کا ہوگا۔ نہ صرف سات دن تک بلکہ چالیسویں تک متاثرہ خاندان کو کھانا دیتے رہتے ہیں۔ اور خیرات کرتے ہیں۔

جرگہ سٹم

پورے کوہستان میں زمانہ قدیم سے جرگہ سٹم ہے۔ جرگہ کی بات دونوں فریق مانتے ہیں۔ علماء بڑے سخت ہیں۔ پانچویں سے اوپر لڑکی کو تعلیم نہیں دلانے دیتے۔ کوہستان میں منافقت نہیں ہے۔ دشمن سامنے ہے۔ چھپ کر

دار کرنے والا کوئی نہیں۔ چوری چکاری نہیں ہوتی۔ کوہستان کا ہر آدمی خوفزدہ ہے۔ اور بندوق کی نوک پر ہے۔ آزاد خیال لوگوں کی جگہ کوہستان میں نہیں ہے۔

زراعت

پیداوار

کل رقبہ ۷۵۸۱۱۶ ہیکٹر ہے جس میں سے ۳۶۷۲۹ ہیکٹر زراعت پر کاشت ہوتی ہے۔ پیداواری رقبہ ۲۹۲۹۵ ہیکٹر، اور ناقابل کاشت رقبہ ۷۲۱۳۶ ہیکٹر ہے۔

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق فصل خریف میں مکئی ۵۲۲۴۲ ٹن اور چاول ۱۶ ٹن پیدا ہوئے جب کہ فصل ربیع میں گندم ۲۲۰۲ ٹن اور جو ۲۵ ٹن پیدا ہوئے۔ پیداوار کے لحاظ سے انتہائی پسماندہ ضلع ہے۔

سیاسی اور انتظامی تقسیم

قومی اسمبلی کے حلقے

ایک ہی حلقہ ہے۔ این اے ۲۳ کوہستان عبدالستار خان آزاد امیدوار

صوبائی اسمبلی کے حلقے

کل تین حلقے ہیں۔

پی ایف ۶۱ مولوی عبید اللہ آزاد امیدوار، پی ایف ۶۲ مفتی محمود عالم آزاد امیدوار، پی ایف ۶۳؟

پولیس سٹیشن

کل ۱۱ پولیس سٹیشن ہیں۔

بینک = ۳

تعلیم

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق مندرجہ ذیل تعلیمی ادارے ہیں۔

نام ادارہ	بوائز	گرو	کل
گورنمنٹ مسجد مکتب سکول	۳۱۳	-	۳۱۳
گورنمنٹ پرائمری سکول	۷۹۳	۲۱۸	۱۰۱۱
گورنمنٹ مڈل سکول	۶۸	۹	۷۷
گورنمنٹ ہائی سکول	۱۶	۱	۱۷
کل	۱۱۹۱	۲۲۸	۱۳۱۹

اساتذہ

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق اساتذہ کی تعداد مندرجہ ذیل ہے۔

نام ادارہ	مرد اساتذہ	خواتین اساتذہ	کل اساتذہ
گورنمنٹ مسجد سکول	۳۲۳	-	۳۲۳
گورنمنٹ پرائمری سکول	۱۴۰۱	۳۶۲	۱۷۶۳
گورنمنٹ مڈل سکول	۴۰۴	۳۱	۴۳۵
گورنمنٹ ہائی سکول	۱۲۶	۵	۱۳۱
کل	۲۲۵۴	۳۹۸	۲۶۵۲

طلباء و طالبات

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق طلباء اور طالبات کی تعداد مندرجہ ذیل ہے۔

نام ادارہ	طلباء	طالبات	کل
گورنمنٹ مسجد سکول	۱۵۰۸۲	-	۱۵۰۸۲
گورنمنٹ پرائمری سکول	۵۵۹۲۸	۱۴۹۵۴	۷۰۸۸۲
گورنمنٹ مڈل سکول	۲۹۹۰	۲۴۱	۳۲۳۱
گورنمنٹ ہائی سکول	۴۴۵	۱۱	۴۵۶
کل	۷۴۴۴۵	۱۵۲۰۶	۸۹۶۵۱

محکمہ تعلیم جو کہ ایک وسیع محکمہ ہے۔ صرف ایک پوسٹ سکیل ۷ کی کوہستان کی اپنی ہے۔ پورے کوہستان میں فضل ربی وہ واحد کوہستانی ہے جو گریڈ سترہ کا آفیسر ہے۔ نہ کوئی ہیڈ ماسٹر اور نہ کوئی ایس ای ٹی کوہستانی ہے۔ سب باہر سے لائے گئے ایس ای ٹی اور ہیڈ ماسٹر ہیں۔ ایک ڈگری کالج ہے وہ بھی مردانہ ہے۔ جس میں ۱۳ لیکچرار ہیں۔ پرائیویٹ سکول کل سات ہیں۔ جن میں ۸ اساتذہ ہیں اور ۲۲۷ طلباء اور طالبات ہیں۔

صحت

کوہستان میں کوئی ہسپتال نہیں صرف ایک ڈسپنسری داسو میں ہے۔ تین رورل ہیلتھ سنٹر ہیں دوداسو میں اور ایک پٹن میں ہے۔ ۳۴ بیسک ہیلتھ یونٹ ہیں جن میں چودہ بیسک ہیلتھ یونٹ تحصیل داسو میں اور ۲۰ بیسک ہیلتھ یونٹ تحصیل پٹن میں ہیں۔ ایک لپروسی سنٹر بھی پٹن میں ہے۔

پیرامیڈیکل سٹاف

کوہستان میں ۵۱ ڈاکٹر، ۲ ڈینٹل سرجن، ۹ ڈسپنسر، ۳۹ دایاں، ۱۳ ایل ایچ وی اور ۱۰۶ دیگر عملہ ہے۔ طبی سہولتوں کا بھی کوہستان میں فقدان ہے۔

ہزارہ موازنہ اور تقابل

رقبہ

ہزارہ کے پانچوں اضلاع کا کل رقبہ ۱۵۹۰۷ مربع کلومیٹر ہے۔ رقبے کے لحاظ کوہستان سب سے بڑا ضلع ہے۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
رقبہ	۱۹۷۶	۱۳۰۱	۷۳۹۲	۲۵۷۹	۵۵۹	۱۵۹۰۷	کوہستان

آبادی

۲۰۸۸ء کی مردم شماری کے مطابق ہزارہ کی کل آبادی ۳۵۰۵۵۸۱ افراد ہے۔ آبادی کے لحاظ سے مانسہرہ بڑا ضلع ہے۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
آبادی	۸۸۰۶۶۶	۳۰۷۲۷۸	۲۷۲۵۷۰	۱۱۵۲۸۳۹	۶۹۲۲۲۸	۳۵۰۵۵۸۱	مانسہرہ

جنگلات

ہزارہ کے جنگلات کا کل رقبہ ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ۱۲۰۰۲۸۳۲ ایکڑ ہے۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
رقبہ	۱۹۹۷۱۰	۲۲۶۸۳۹	۸۸۱۳۶۹	۵۳۶۲۲۳	۱۳۰۳۹۱	۲۰۰۲۸۳۲	کوہستان

صنعت

ہزارہ میں ۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ۲۷۷ کارخانے فعال ہیں۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
کارخانے	۵۱	۳	-	۳۶	۱۳۷	۲۷۷	ہری پور

ذرائع آمدورفت

ہزارہ میں روڈز کی کل لمبائی ۲۱۰۳۶۳۹۰ کلومیٹر ہے۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
روڈز	۲۹۹۶۵۶۰	۱۹۹۶۹۱۰	۳۸۵۶۶۱۰	۶۰۹۶۹۳۰	۲۰۸۶۳۸۰	۲۱۰۳۶۳۹۰	مانسہرہ

گاڑیاں

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ہزارہ میں کل ۲۳۷۹۵ گاڑیاں رجسٹرڈ ہیں۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
گاڑیاں							

گازیاں	۲۳۳۸۱	۱۱۵۶	-	۱۲۷۷۵	۶۳۸۳	۲۳۷۹۵	ایبٹ آباد

پوسٹ آفس

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ہزارہ میں کل ۵۷۸ پوسٹ آفس ہیں۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگلرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
پوسٹ آفس	۱۵۸	۶۶	۷	۶۷۲	۱۰۵	۵۷۸	مانسہرہ

بینک

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ہزارہ میں کل ۱۸۰ بینک ہیں۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگلرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
بینک	۶۹	۱	۳	۶۲	۴۵	۱۸۰	ایبٹ آباد

زرعی رقبہ

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق ہزارہ کا کل رقبہ ۱۶۵۵۱۱۸ ہیکٹر ہے۔

نام ضلع	ایبٹ آباد	بگلرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
کل رقبہ	۱۷۸۴۰۱	۹۲۹۹۸	۷۵۸۱۱۶	۴۳۹۴۲۱	۱۸۶۱۸۲		کوہستان
کاشت کردہ	۵۵۴۳۵	۲۲۱۷۲	۳۶۷۴۹	۸۰۷۴۵	۷۶۸۸۲		مانسہرہ
پیداواری	۵۷۱۲۳	۲۶۰۰۲	۲۹۲۹۵	۹۹۵۰۰	۸۳۹۹۴		مانسہرہ
ناقابل کاشت	۱۲۲۹۶۶	۶۸۸۲۳	۷۲۱۳۶۷	۳۵۸۶۷۶	۱۰۹۳۰۰		کوہستان

زرعی پیداوار

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق پیداوار حسب ذیل ہے۔

نام فصل	فصل	ایبٹ آباد	بگلرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	اول نمبر
مکئی	خریف	۲۱۶۴۵	۲۰۰۰۹	۵۲۲۴۲	۱۰۶۲۵۷	۴۷۵۸۳	مانسہرہ
چاول	خریف	۰۷۲۵	۴۱۵۹	۱۶۶	۵۶۰۵	۱۱	مانسہرہ
جوار	خریف	-	-	-	-	۵۵۰	ہری پور
باجرہ	خریف	-	-	-	-	۱۷۲	ہری پور
گنا	خریف	-	-	-	۱۲۰	۳۳۵۹	ہری پور
گندم	ربیع	۱۹۷۹۶	۹۳۹۱	۲۲۰۲	۵۴۱۶۹	۵۱۹۰۷	مانسہرہ

جو	ریج	۱۲۸	۴۷	۲۵	۶۶۸	۳۸۶	مانسہرہ
چنا	ریج	-	-	-	-	۵۱	ہری پور
سرسوں	ریج	۲۳	۴۱	-	۱۷۶	۱۷۵	مانسہرہ
تسباکو	ریج	-	-	-	۵۱۰۰	-	مانسہرہ

سیاسی اور انتظامی تقسیم

نام ضلع	ایبٹ آباد	بٹگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
قومی اسمبلی کے حلقے	۲	۱	۱		۱		
صوبائی اسمبلی حلقے	۵	۲	۲		۶		
قانون گو سرکل	۶	۴	-		۲۳		
پٹوار سرکل	۶۹	۳۶	-		۲۰۷		
یونین کونسل	۵۱	۲۰	۳۸	۵۹	۴۵		
پولیس سٹیشن	۱۲	۲	۱۱		۱۲		
گاؤں کی تعداد	۳۳۲	۱۰۴			۸۹۷		

تعلیم

۲۰۸۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق سرکاری ادارے:

نام ادارہ	بوائز گرنز	ایبٹ آباد	بٹگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
مسجد								
مکتب								
سکول	-	۲۹۷	۸۲	۳۱۴	۴۸۲	۱۶۹	۱۳۲۴	مانسہرہ
پرائمری سکول	بوائز	۱۰۱۷	۴۸۲	۷۹۳	۱۳۵۴	۶۶۳	۴۳۰۷	مانسہرہ
	گرنز	۵۳۳	۴۱۱	۴۱۸	۶۸۱	۳۲۱	۱۹۶۴	مانسہرہ
مڈل سکول	بوائز	۸۹	۲۶	۶۸	۱۳۹	۶۹	۳۹۱	مانسہرہ
	گرنز	۷۷	۱۴	۹	۷۲	۴۷	۲۱۹	ایبٹ
آباد								
ہائی سکول	بوائز	۶۲	۲۶	۱۶	۸۰	۶۶	۲۵۰	مانسہرہ

ہری پور	۹۲	۳۲	۲۷	۱	۳	۲۹	گرلز	
								ہائر
مانسہرہ	۳۵	۷	۱۵	-	۱	۱۲	بوائز	سیکنڈری
ایبٹ	۱۶	۵	۲	-	-	۷	گرلز	
								آباد
								ڈگری
-	۱۰	۳	۳	۱	۱	۲	بوائز	کالج
ایبٹ	۹	۳	۲	-	۱	۲	گرلز	
								آباد
	۲	۱	۱	-	-	۲	-	پوسٹ گریجویٹ
	۳	۱	۱	-	-	۱	-	منجمنٹ سائنس
								پولی
	۳	۱	۱	-	-	۱	-	ٹیکنیک
								ویکیشنل
	۶	۲	۲	-	-	۲	-	سٹر
	۱	-	۱	-	-	-	-	یونیورسٹی

کل میزان: ۸۶۵۶۔

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق اساتذہ

نام ادارہ	بوائز/گرلز	ایبٹ آباد	جگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
مسجد								
مکتب								
سکول	-	۳۰۶	۸۲	۳۲۳	۲۹۲	۱۷۲	۱۳۷۹	
پرائمری								
سکول	بوائز	۲۲۵۸	۱۰۵۲	۱۲۰۱	۳۶۱۳	۱۷۶۰	۱۰۰۸۲	مانسہرہ
	گرلز	۱۳۲۵	۵۱۳	۳۶۲	۱۶۹۳	۱۲۷۱	۵۲۵۲	مانسہرہ
مڈل								
سکول	بوائز	۵۸۲	۱۶۰	۲۰۲	۹۱۶	۲۸۸	۲۵۱۰	مانسہرہ
	گرلز	۲۲۵	۷۵	۳۱	۲۲۲	۲۶۰	۱۲۱۷	ایبٹ آباد

								ہائی سکول
مانسہرہ	۳۲۳۹	۸۷۴	۱۰۷۰	۱۲۶	۲۸۳	۸۸۶	بوائز	
ایبٹ آباد	۱۲۰۴	۲۲۲	۳۵۲	۵	۳۱	۳۷۲	گرلز	
								ہائر
مانسہرہ	۹۶۳	۲۲۸	۲۲۵	-	۲۵	۲۸۵	بوائز	سیکنڈری
ایبٹ آباد	۴۱۳	۱۲۲	۹۰	-	-	۲۰۱	گرلز	
								ڈگری
ایبٹ آباد	۲۵۲	۱۱۳	۱۳۶	۱۳	۱۶	۱۷۴	بوائز	کالج
ایبٹ آباد	۲۵۶	۹۰	۵۵	-	۱۲	۹۹	گرلز	
								پوسٹ
ایبٹ آباد	۵۵۳	۶۱	۶۱	-	-	۱۳۱	-	گریجویٹ
ایبٹ آباد	۹۶	۲۹	۳۰	-	-	۳۷	-	مینجمنٹ
								سائنس
								پولی
ایبٹ آباد	۸۸	۳۷	۸	-	-	۴۳	-	ٹیکنیک
								دو کیشنل
ہری پور	۸۱	۴۲	۱۹	-	-	۴۰	-	سنٹر
مانسہرہ	۱۶۸	-	۱۶۸	-	-	-	-	یونیورسٹی

کل اساتذہ: ۲۷۹۵۷

۲۰۰۸ء کے اعداد و شمار کے مطابق طلباء اور طالبات

								نام
اول نمبر	کل	ہری پور	مانسہرہ	کوہستان	بگلرام	ایبٹ آباد	یا بوائز گرلز	ادارہ
								مسجد
								مکتب
مانسہرہ	۵۵۰۶۲	۵۶۴۲	۲۱۷۷۰	۱۵۰۸۲	۳۲۲۲	۹۳۲۶	-	سکول
								پرائمری
مانسہرہ	۳۰۱۵۰۳	۴۹۸۲۸	۱۰۶۵۳۵	۵۵۹۲۸	۲۹۷۹۹	۵۹۴۱۳	بوائز	سکول

مانسہرہ	۲۲۲۹۱۵	۲۲۰۸۶	۸۳۳۳۰	۱۳۹۵۲	۲۳۶۵۵	۵۵۸۸۰	گرلز	
								مڈل
مانسہرہ	۶۷۲۲۷	۱۸۱۶۶	۲۲۶۲۱	۲۹۹۰	۳۵۲۸	۱۹۹۰۹	یوائز	سکول
ایبٹ آباد	۳۰۶۷۳	۱۳۶۹۵	۱۱۲۳۳	۲۳۱	۵۳۳	۱۳۹۶۰	گرلز	
								ہائی
ایبٹ آباد	۳۵۱۱۳	۱۱۰۶۱	۱۰۵۹۸	۲۳۵	۱۳۵۷	۱۱۵۵۲	یوائز	سکول
ایبٹ آباد	۱۸۱۵۶	۷۶۵۱	۲۳۹۳	۱۱	۱۵۷	۵۹۳۳	گرلز	
								ہائر
مانسہرہ	۲۰۳۵	۵۹۵	۷۵۷	-	۱۷	۶۶۶	یوائز	سیکنڈری
ایبٹ آباد	۲۹۵۶	۹۳۱	۵۳۳	-	-	۱۳۷۱	گرلز	
								ڈگری
ایبٹ آباد	۵۵۲۵	۱۲۸۶	۱۷۸۶	-	۳۶۳	۲۰۸۹	یوائز	کالج
ایبٹ آباد	۳۹۳۰	۱۷۷۰	۱۱۶۹	-	-	۱۹۹۱	گرلز	
								پوسٹ
ایبٹ آباد	۱۲۰۸	۲۰۲	۱۳۳	-	-	۸۶۲	-	گرجویٹ
								مینجمنٹ
ایبٹ آباد	۲۸۳۳	۲۸۳	۱۰۳۰	-	-	۱۵۲۱	-	سائنس
								پولی
ایبٹ آباد	۲۳۳۳	۸۹۷	۳۷۶	-	-	۱۰۵۱	-	ٹیکنیک
								ووٹیشنل
ہری پور	۱۵۱۰	۶۵۵	۳۳۶	-	-	۲۱۹	-	سنٹر
								ہزارہ
مانسہرہ	۱۰۳۶	-	۱۰۳۶	-	-	-	یوائز	یونیورسٹی
مانسہرہ	۳۱۸	-	۳۱۸	-	-	-	گرلز	

کل طلباء و طالبات: ۷۶۵۳۳۵

صحت

نام ادارہ	ایبٹ آباد	بگلرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر

ہسپتال	۹	۲	-	۱۲	۵	۲۸	مانسہرہ
ڈسپنسریاں	۲۵	۷	۱	۲۵	۱۰	۸۸	ایبٹ آباد
رورل ہیلتھ سنٹر	۴	۲	۳	۸	۶	۲۳	مانسہرہ
ٹی بی کلینک	۱	۱	-	۱	۱	۴	-
مادر کیر ہیلتھ	۲	۱	-	۲	۲	۷	-
سب							
ہیلتھ سنٹر	۲	-	-	-	۶	۸	ہری پور
بی ایچ یو	۵۳	۲۷	۳۳	۵۹	۳۹	۲۱۲	مانسہرہ
پروسی							
سنٹر	۱	۳	۲	-	-	۶	بگرام

پیرامیڈیکل سٹاف:

سٹاف	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل	اول نمبر
ڈاکٹر	۱۵۰	۴۴	۵۱	۱۵۲	۷۶	۴۷۳	مانسہرہ
ریڈیالوجسٹ	-	-	-	۱	۱	۳	-
ڈینٹل							
سرجن	۶	۵	۲	۱۲	۸	۳۳	مانسہرہ
ڈسپنسر	۹۲	۱۷	۹	۷۳	۲۵	۲۳۸	ایبٹ آباد
نرسیں	۱۳۸	۱۴	-	۲۴	۳	۱۹۹	ایبٹ آباد
دایاں	۱۰۵	۳۷	۳۹	۱۱۹	۳۳	۳۳۳	مانسہرہ
ایل ایچ وی	۲۸	۲۸	۳۷	۶۸	۱۷	۱۹۸	مانسہرہ
دیگر	۲۷۸	۱۱۵	۱۷۲	۲۷۷	۸۷	۹۲۹	ایبٹ آباد

کل سٹاف: ۲۴۰۶

ہزارہ کی تاریخ پر اثر انداز حکومتیں

- ۱۔ خاندان غزنویہ ۹۸۸ء تا ۱۱۸۶ء
- ۲۔ خاندان غوری ۱۸۸۶ء تا ۱۲۰۶ء
- ۳۔ خاندان غلاماں ۱۲۰۶ء تا ۱۲۹۰ء
- ۴۔ خاندان خلجی ۱۲۹۰ء تا ۱۳۳۲ء
- ۵۔ خاندان تغلق ۱۳۳۰ء تا ۱۴۱۴ء
- ۶۔ خاندان سادات ۱۴۱۴ء تا ۱۴۵۰ء
- ۷۔ خاندان لودھی ۱۴۵۰ء تا ۱۵۲۶ء
- ۸۔ خاندان مغلیہ ۱۵۲۶ء تا ۱۵۴۷ء
- ۹۔ درانی ۱۸۱۸ء تا ۱۸۴۹ء

ہزارہ کے سکھ حکمران

- ۱۔ سردار مکھن سنگھ ۱۸۱۸ء تا ۱۸۱۸ء
- ۲۔ حکم سنگھ ۱۸۱۹ء تا ۱۸۲۰ء
- ۳۔ سردار امر سنگھ چٹھیا ۱۸۲۱ء
- ۴۔ سردار ہری سنگھ نلوہ ۱۸۲۲ء تا ۱۸۳۷ء
- ۵۔ مہان سنگھ ۱۸۲۷ء تا ۱۸۳۱ء
- ۶۔ سردار تیجا سنگھ ۱۸۳۷ء تا ۱۸۴۱ء
- ۷۔ پیارا سنگھ ۱۸۴۱ء تا ۱۸۴۳ء
- ۸۔ راجہ گلاب سنگھ ۱۸۴۳ء بزرگیہ اربیل سنگھ
- ۹۔ دیوان مولراج ۱۸۴۳ء
- ۱۰۔ منشی پنوں ۱۸۴۳ء، ہیرا سنگھ کی جگہ
- ۱۱۔ دیوان مولراج ۱۸۴۳ء تا ۱۸۴۶ء
- ۱۲۔ مہاراجا گلاب سنگھ ۱۸۴۶ء بزرگیہ ہری چند
- ۱۳۔ سردار گلاب سنگھ ۱۸۴۶ء بزرگیہ قاضی نادر علی
- ۱۴۔ سردار چتر سنگھ ۱۸۴۸ء تا ۱۸۴۹ء آخری سکھ حکمران

ہزارہ کے انگریز ڈپٹی کمشنر

نمبر شمار	نام	از	تا
۱	میجر جیمز ایبٹ	مارچ ۱۸۴۹ء	اپریل ۱۸۵۳ء
۲	میجر ایچ۔ جی ایڈورڈ	مئی ۱۸۵۳ء	ستمبر ۱۸۵۳ء
۳	کیپٹن، جے آر پچر	اکتوبر ۱۸۵۳ء	۱۹ اپریل ۱۸۵۹ء
۴	میجر آر۔ ایڈمز	۲۰ اپریل ۱۸۵۹ء	۲۸ فروری ۱۹۶۳ء
۵	میجر ایچ۔ ڈبلیو۔ کاکس	یکم مارچ ۱۸۶۳ء	۲۵ مارچ ۱۸۶۵ء
۶	میجر اے۔ منرو	۲۵ مارچ ۱۸۶۵ء	۳۰ اپریل ۱۸۶۶ء
۷	کیپٹن۔ ای ایل۔ او مانے	یکم مئی ۱۸۶۶ء	۱۱ مارچ ۱۸۷۱ء
۸	میجر۔ جے۔ آر۔ شارٹ	۷ اپریل ۱۸۷۱ء	۳۰ نومبر ۱۸۷۲ء
۹	میجر، جے۔ فریزلے	یکم دسمبر ۱۸۷۲ء	۷ مارچ ۱۸۷۳ء
۱۰	میجر۔ ڈبلیو۔ جی۔ واٹر فیلڈ	۱۸ مارچ ۱۸۷۳ء	۷ اکتوبر ۱۸۷۵ء
۱۱	میجر۔ ٹی۔ جے۔ سی۔ پلاؤڈن	۱۸ اکتوبر ۱۸۷۵ء	۱۲۶ اکتوبر ۱۸۷۵ء
۱۲	لیفٹیننٹ کرنل۔ ڈبلیو۔ جی۔ واٹر فیلڈ	۱۲ اکتوبر ۱۸۷۵ء	۵ دسمبر ۱۸۷۶ء
۱۳	ایچ۔ سی۔ ٹی۔ رائسن	۶ دسمبر ۱۸۷۶ء	۱۲ دسمبر ۱۸۷۶ء
۱۴	آر۔ اوڈنی	۱۳ دسمبر ۱۸۷۶ء	۵ مارچ ۱۸۷۷ء
۱۵	لیفٹیننٹ کرنل۔ ڈبلیو۔ جی۔ واٹر فیلڈ	۶ مارچ ۱۸۷۷ء	۲۷ مئی ۱۸۷۷ء
۱۶	آر۔ اوڈنی	۸۲ مئی ۱۸۷۷ء	۳۰ اکتوبر ۱۸۷۷ء
۱۷	ایچ۔ ٹی۔ رائسن	۱۳۱ اکتوبر ۱۸۷۷ء	۱۶ نومبر ۱۸۷۷ء
۱۸	لیفٹیننٹ کرنل۔ ڈبلیو۔ جی۔ واٹر فیلڈ	۷ نومبر ۱۸۷۷ء	۸ جنوری ۱۸۷۸ء
۱۹	ایچ۔ سی۔ ٹی۔ رائسن	۹ جنوری ۱۸۷۸ء	۲۹ جنوری ۱۸۷۸ء
۲۰	آر۔ اوڈنی	۳۰ جنوری ۱۸۷۸ء	۷ مارچ ۱۸۷۸ء
۲۱	کیپٹن۔ سی۔ ایف۔ بیسی	۱۸ مارچ ۱۸۷۸ء	۱۸ اپریل ۱۸۷۸ء
۲۲	اے۔ آر۔ بل مین	۱۹ اپریل ۱۸۷۸ء	۱۳ دسمبر ۱۸۷۸ء
۲۳	میجر۔ ای۔ ایل۔ او مانے	۱۳ دسمبر ۱۸۷۸ء	۷ اپریل ۱۸۸۰ء
۲۴	میجر۔ سی۔ میک نیل	۱۸ اپریل ۱۸۸۰ء	۱۲ دسمبر ۱۸۸۲ء
۲۵	لیفٹیننٹ کرنل۔ ای۔ جی۔ جی۔ ڈسٹنگر	۲۲ دسمبر ۱۸۸۲ء	۱۵ اکتوبر ۱۸۸۳ء
۲۶	میجر۔ ٹی۔ جے۔ پلاؤڈن	۱۶ اکتوبر ۱۸۸۳ء	۱۳ دسمبر ۱۸۸۳ء
۲۷	لیفٹیننٹ کرنل۔ ای۔ جی۔ جی۔ ڈسٹنگر	۱۳ دسمبر ۱۸۸۳ء	۷ مارچ ۱۸۸۴ء

۳۰ جولائی ۱۸۸۳ء	۱۸ مارچ ۱۸۸۳ء	ایف۔ ڈبلیو۔ آر۔ فرائر	۲۸
۷ اگست ۱۸۸۳ء	۳۱ جولائی ۱۸۸۳ء	اے۔ ڈبلیو، کرشی	۲۹
۲۸ اکتوبر ۱۸۸۳ء	۱۸ اگست ۱۸۸۳ء	آر۔ سی۔ کلارک	۳۰
یکم اگست ۱۸۸۶ء	۲۹ اکتوبر ۱۸۸۳ء	ایف۔ ڈبلیو۔ آر۔ فرائر	۳۱
۱۸ نومبر ۱۸۸۶ء	۲ اگست ۱۸۸۶ء	ایس۔ ایس۔ تھاربرن	۳۲
۲۵ مارچ ۱۸۸۷ء	۱۹ نومبر ۱۸۸۶ء	اے۔ ایف۔ ڈی۔ کننگھم	۳۳
۲۳ ستمبر ۱۸۸۷ء	۲۶ مارچ ۱۸۸۷ء	ایس۔ ایس۔ تھاربرن	۳۴
یکم جنوری ۱۸۹۰ء	۲۲ ستمبر ۱۸۸۷ء	اے۔ ایف۔ ڈی۔ کننگھم	۳۵
۴ اپریل ۱۸۹۰ء	۲ جنوری ۱۸۹۰ء	کیپٹن۔ ای۔ انگلس	۳۶
۱۱ فروری ۱۸۹۱ء	۱۵ اپریل ۱۸۹۰ء	اے۔ ایف۔ ڈی۔ کننگھم	۳۷
۲۲ جون ۱۸۹۱ء	۱۲ فروری ۱۸۹۱ء	سی۔ ای۔ ایف۔ بنیری	۳۸
یکم اپریل ۱۸۹۲ء	۲۵ جون ۱۸۹۱ء	اے۔ ایف۔ ڈی۔ کننگھم	۳۹
۲۰ مئی ۱۸۹۲ء	۱۲ اپریل ۱۸۹۲ء	کیپٹن۔ ای۔ انگلس	۴۰
۳۰ ستمبر ۱۸۹۲ء	۱۲ مئی ۱۸۹۲ء	اے۔ ایف۔ ڈی۔ کننگھم	۴۱
۱۱۳ اکتوبر ۱۸۹۲ء	یکم اکتوبر ۱۸۹۲ء	کیپٹن۔ ای۔ انگلس	۴۲
۷ اپریل ۱۸۹۳ء	۱۱۲ اکتوبر ۱۸۹۲ء	اے۔ ایف۔ ڈی۔ کننگھم	۴۳
۲۰ جولائی ۱۸۹۳ء	۱۱۸ اپریل ۱۸۹۳ء	لیفٹیننٹ کرنل۔ جے۔ بی۔ ایچسن	۴۴
۲۹ مارچ ۱۸۹۳ء	۱۲ جولائی ۱۸۹۳ء	اے۔ ایف۔ ڈی۔ کننگھم	۴۵
۱۱۵ اپریل ۱۸۹۳ء	۳۰ مارچ ۱۸۹۳ء	ایچ۔ اے۔ کیسن	۴۶
۵ جنوری ۱۸۹۶ء	۱۶ اپریل ۱۸۹۳ء	سی۔ ای۔ ایف۔ بنیری	۴۷
فروری ۱۸۹۶ء	۶ جنوری ۱۸۹۶ء	لیفٹیننٹ۔ سی۔ بی۔ رابنسن	۴۸
۱۹ اپریل ۱۸۹۶ء	۱۰ فروری ۱۸۹۶ء	آر۔ لو	۴۹
۲۰ نومبر ۱۸۹۶ء	۱۰ اپریل ۱۸۹۶ء	سی۔ ای۔ ایف۔ بنیری	۵۰
۳۱ نومبر ۱۸۹۶ء	۲۱ نومبر ۱۸۹۶ء	اے۔ بی۔ کیٹل ویل	۵۱
۱۶ اپریل ۱۸۹۷ء	یکم فروری ۱۸۹۷ء	کیپٹن۔ سی۔ بی۔ رابنسن	۵۲
۶ مئی ۱۸۹۷ء	۷ اپریل ۱۸۹۷ء	ڈبلیو۔ ایچ۔ آر۔ مرک	۵۳
۶ مئی ۱۸۹۷ء	۷ اپریل ۱۸۹۷ء	اے۔ ایچ۔ گرانٹ	۵۴
۱۶ مئی ۱۸۹۸ء	۱۰ ستمبر ۱۸۹۷ء	کیپٹن۔ ایچ۔ ایس۔ فاکس سترینگ ویز	۵۵
۱۲ جون ۱۸۹۸ء	۷ مئی ۱۸۹۸ء	آر۔ اے۔ میٹ	۵۶

۲ ستمبر ۱۸۹۸ء	۱۳ جون ۱۸۹۸ء	ڈبلیو۔ آر۔ ایچ۔ مرک	۵۷
۲۵ نومبر ۱۸۹۸ء	۳ ستمبر ۱۸۹۸ء	آر۔ اے۔ میٹ	۵۸
۳۱ مئی ۱۸۹۹ء	۲۶ نومبر ۱۸۹۸ء	ڈبلیو۔ ایچ۔ آر۔ مرک	۵۹
۲۰ جولائی ۱۸۹۹ء	یکم جون ۱۸۹۹ء	کیپٹن سی۔ بی۔ رائسن	۶۰
۲۳ ستمبر ۱۸۹۹ء	۱۲ جولائی ۱۸۹۹ء	ڈبلیو۔ ایچ۔ آر۔ مرک	۶۱
۱۹ جنوری ۱۹۰۰ء	۲۳ ستمبر ۱۸۹۹ء	ٹی۔ ملر	۶۲
۱۳ مئی ۱۹۰۰ء	۲۰ جنوری ۱۹۰۰ء	لیفٹیننٹ کرنل، ایچ۔ پی۔ پی۔ لے	۶۳
۱۷ جولائی ۱۹۰۰ء	۱۲ مئی ۱۹۰۰ء	کیپٹن سی۔ بی۔ ڈاؤن	۶۴
۲۹ جنوری ۱۹۰۱ء	۱۸ جولائی ۱۹۰۰ء	لیفٹیننٹ کرنل، ایچ۔ پی۔ پی۔ لے	۶۵
۱۲ اکتوبر ۱۹۰۱ء	۳۰ جنوری ۱۹۰۱ء	کیپٹن ڈی۔ بی۔ بلیک وے	۶۶
۱۳ مارچ ۱۹۰۵ء	۱۲ اکتوبر ۱۹۰۱ء	کیپٹن سی۔ بی۔ تھاپسن	۶۷
۲۷ جون ۱۹۰۵ء	۱۵ مارچ ۱۹۰۵ء	پی۔ بی۔ پاپین	۶۸
۲۶ نومبر ۱۹۰۵ء	۲۵ جون ۱۹۰۵ء	جی۔ سی۔ ایل۔ ہاول	۶۹
-	۲۷ نومبر ۱۹۰۵ء	جے۔ ایس ڈاکلڈ	۷۰
-	-	نام معلوم سلسلہ	-
۱۱۳ اکتوبر ۱۹۴۷ء	نومبر ۱۹۴۶ء	میجر سینٹ جان	آخری

پاکستان بن جانے کے بعد ہزارہ کے ڈپٹی کمشنر

نمبر شمار	نام	از	تا
۱	محمد نواز خان (ڈیرہ اسماعیل خان)	۱۱۳ اکتوبر ۱۹۴۷ء	۱۱۳ اکتوبر ۱۹۴۷ء
۲	غلام سرور خان (پٹیالہ)	۱۱۵ اکتوبر ۱۹۴۷ء	دسمبر ۱۹۴۹ء
۳	شیر افضل خان (ڈیرہ اسماعیل خان)	۱۰ دسمبر ۱۹۴۹ء	۱۱ اگست ۱۹۵۰ء
۴	ہدایت اللہ خان (طور و مردان)	۱۶ اگست ۱۹۵۰ء	یکم اگست ۱۹۵۱ء
۵	غلام داؤد خان (لکی مروت)	۱۲ اگست ۱۹۵۱ء	۱۷ اگست ۱۹۵۱ء
۶	مرزا فضل الرحمن (پشاور)	۱۸ اگست ۱۹۵۱ء	۱۳ جنوری ۱۹۵۳ء
۷	ولی محمد (شیرپاؤ)	یکم فروری ۱۹۵۳ء	۱۲ اکتوبر ۱۹۵۳ء
۸	عطاء اللہ جان	۱۲ اکتوبر ۱۹۵۳ء	۱۶ مارچ ۱۹۵۵ء

صوبہ سرحد کے کمشنر
۱۹۰۱ء میں صوبہ سرحد بنا۔ پہلے پہل یہ کمشنری صوبہ تھا۔

نمبر شمار	نام کمشنر	از	تا
۱	سر جارج ہیرلڈ ڈین	۱۹۰۱ء	۱۹۸۰ء
۲	سر جارج روس کیپل	۱۹۰۸ء	۱۹۱۹ء
۳	سر ہملٹن گرانٹ	۱۹۱۹ء	۱۹۲۱ء
۴	سر جان مٹی	۱۹۲۱ء	۱۹۲۳ء
۵	سر نارمن بوٹن	۱۹۲۳ء	۱۹۳۰ء
۶	سر سٹورٹ پیرس	۱۹۳۰ء	۱۹۳۱ء

صوبہ سرحد کے گورنر
۱۹۳۲ء میں صوبہ سرحد کو گورنری صوبے کا درجہ ملا۔

نمبر شمار	نام	از	تا
۱	سر رالف گرفتھ	۱۹۳۲ء	۱۹۳۷ء
۲	سر جارج کنگھم	۱۹۳۷ء	۱۹۳۶ء
۲	سر جارج کنگھم	۱۹۳۷ء	۱۹۳۶ء
۱	سر اولف کیرو	۱۹۳۶ء	۱۹۳۷ء
۲	سر ایمرس ڈنڈاس فلکس	۱۹ اپریل ۱۹۳۸ء	۱۶ جولائی ۱۹۳۹ء
۳	صاحبزادہ محمد خورشید	۱۶ جولائی ۱۹۳۹ء	۱۳ جنوری ۱۹۵۰ء
۴	خان محمد ابراہیم خان (قائم مقام)	۱۵ جنوری ۱۹۵۰ء	۲۱ فروری ۱۹۵۰ء
۵	آئی آئی چندرگیر	۲۱ فروری ۱۹۵۰ء	۲۳ نومبر ۱۹۵۱ء
۶	خواجہ شہاب الدین	۲۳ نومبر ۱۹۵۱ء	۱۷ نومبر ۱۹۵۲ء
۷	قربان علی خان (قائم مقام)	۱۷ نومبر ۱۹۵۲ء	۱۱ اکتوبر ۱۹۵۵ء
۸	لیفٹیننٹ جنرل کے ایم اظہر خان	یکم جولائی ۱۹۷۰ء	۲۳ دسمبر ۱۹۷۱ء
۹	حیات محمد خان شیرپاؤ	۲۵ دسمبر ۱۹۷۱ء	۳۰ اپریل ۱۹۷۲ء
۱۰	ارباب سکندر خان خلیل	۳۰ اپریل ۱۹۷۲ء	۱۵ فروری ۱۹۷۳ء
۱۱	محمد اسلم خٹک	۱۵ فروری ۱۹۷۳ء	۲۲ مئی ۱۹۷۴ء
۱۲	میجر جنرل (ر) سید غوث	۲۳ مئی ۱۹۷۴ء	۲۹ فروری ۱۹۷۶ء

۱۳	میجر جنرل (ر) نصیر اللہ بابر	یکم مارچ ۱۹۷۶ء	۵ جولائی ۱۹۷۷ء
۱۴	مسٹر جسٹس عبدالحکیم خان (قائم مقام)	۶ جولائی ۱۹۷۷ء	۱۸ ستمبر ۱۹۷۸ء
۱۵	میجر جنرل سید رفاقت (قائم مقام)	۱۸ ستمبر ۱۹۷۸ء	۱۱ اکتوبر ۱۹۷۸ء
۱۶	لیفٹیننٹ جنرل فضل حق	۱۱ اکتوبر ۱۹۷۸ء	۳۰ دسمبر ۱۹۸۵ء
۱۷	نواب زادہ عبدالغفور خان ہوتی	۳۰ دسمبر ۱۹۸۵ء	۱۳ اپریل ۱۹۸۶ء
۱۸	جسٹس (ر) عثمان علی شاہ (قائم مقام)	۱۳ اپریل ۱۹۸۶ء	۲۷ اگست ۱۹۸۶ء
۱۹	فدا محمد خان	۲۷ اگست ۱۹۸۶ء	۱۶ جون ۱۹۸۸ء
۲۰	امیر گلستان جنجوعہ	۱۶ جون ۱۹۸۸ء	۱۸ جولائی ۱۹۹۳ء
۲۱	میجر جنرل خورشید علی خان (قائم مقام)	۱۹ جولائی ۱۹۹۳ء	۵ نومبر ۱۹۹۶ء
۲۲	مسٹر جسٹس سید ابن علی (قائم مقام)	۶ نومبر ۱۹۹۶ء	۱۱ نومبر ۱۹۹۶ء
۲۳	عارف بنگش	۱۱ نومبر ۱۹۹۶ء	۱۸ اگست ۱۹۹۹ء
۲۴	میاں محمد گل اورنگ زیب	۱۸ اگست ۱۹۹۹ء	۱۲ اکتوبر ۱۹۹۹ء
۲۵	(ر) ریٹائرڈ جنرل محمد شفیق	۲۵ اگست ۱۹۹۹ء	۱۳ اگست ۲۰۰۰ء
۲۶	(ر) لیفٹیننٹ جنرل افتخار حسین شاہ	۱۵ اگست ۲۰۰۰ء	۱۵ مارچ ۲۰۰۵ء
۲۷	کمانڈر خلیل الرحمن	۱۵ مارچ ۲۰۰۵ء	۲۳ مئی ۲۰۰۶ء
۲۸	علی محمد جان اورک زئی	۲۳ مئی ۲۰۰۶ء	۵ جنوری ۲۰۰۸ء
۲۹	اولیس احمد غنی	۷ جنوری ۲۰۰۸ء	حال

صوبہ سرحد کے وزراء اعلیٰ

نمبر شمار	نام	از	تا
۱	ڈاکٹر خان صاحب	۱۶ مارچ ۱۹۴۵ء	۲۲ اگست ۱۹۴۷ء
۲	خان عبدالقیوم خان	۲۳ اگست ۱۹۴۷ء	۲۳ اپریل ۱۹۵۳ء
۳	سردار عبدالرشید	۲۳ اپریل ۱۹۵۳ء	۱۸ جولائی ۱۹۵۵ء
۴	سردار بہادر خان	۱۹ جولائی ۱۹۵۵ء	۱۳ اکتوبر ۱۹۵۵ء
۵	مولانا مفتی محمود	یکم مئی ۱۹۷۲ء	۲۱ فروری ۱۹۷۳ء
۶	سردار عنایت اللہ خان گنڈاپور	۲۹ اپریل ۱۹۷۳ء	۱۶ فروری ۱۹۷۵ء
۷	نصیر اللہ خان خٹک	۳ مئی ۱۹۷۵ء	۱۹ اپریل ۱۹۷۷ء
۸	محمد اقبال خان جدون	۱۹ اپریل ۱۹۷۷ء	۵ جولائی ۱۹۷۷ء

۹	ارباب محمد جہانگیر خان	۷ اپریل ۱۹۸۵ء	۳۰ مئی ۱۹۸۸ء
۱۰	فضل حق	۳۱ مئی ۱۹۸۸ء	۲ دسمبر ۱۹۸۸ء
۱۱	آفتاب احمد خان شیرپاؤ	۲ دسمبر ۱۹۸۸ء	۶ اگست ۱۹۹۰ء
۱۲	میر افضل خان (نگران)	۷ اگست ۱۹۹۰ء	۱۹ جولائی ۱۹۹۳ء
۱۳	مفتی محمد عباس (نگران)	۱۹ جولائی ۱۹۹۳ء	۲۰ اکتوبر ۱۹۹۳ء
۱۴	صاحبزادہ صابر شاہ (گورنر راج)	۲۰ اکتوبر ۱۹۹۳ء	۲۵ فروری ۱۹۹۴ء
۱۵	آفتاب احمد خان شیرپاؤ	۲۴ اپریل ۱۹۹۴ء	۲ نومبر ۱۹۹۶ء
۱۶	راجہ سکندر زمان	۲ نومبر ۱۹۹۶ء	۲۱ فروری ۱۹۹۷ء
۱۷	سردار مہتاب احمد خان عباسی	۲۱ فروری ۱۹۹۷ء	۱۲ اکتوبر ۱۹۹۹ء
۱۸	اکرم درانی	۳۰ نومبر ۲۰۰۲ء	۱۸ اکتوبر ۲۰۰۷ء
۱۹	شمس الملک (نگران)	۱۱ اکتوبر ۲۰۰۷ء	۳۰ مارچ ۲۰۰۸ء
۲۰	امیر حیدر خان ہوتی	یکم اپریل ۲۰۰۸ء	حال

پاکستان کے صدور

نمبر شمار	نام	از	تا
۱	قائد اعظم محمد علی جناح (پہلا گورنر جنرل)	۱۵ اگست ۱۹۴۷ء	۱۱ ستمبر ۱۹۴۸ء
۲	خواجہ ناظم الدین (دوسرا گورنر جنرل)	۱۴ ستمبر ۱۹۴۸ء	۱۷ اکتوبر ۱۹۵۱ء
۳	ملک غلام محمد (تیسرا گورنر جنرل)	۱۹ اکتوبر ۱۹۵۱ء	۱۵ اکتوبر ۱۹۵۵ء
۴	سکندر مرزا (چوتھا گورنر جنرل)	۱۶ اکتوبر ۱۹۵۵ء	۲۳ مارچ ۱۹۵۶ء
۵	سکندر مرزا (پہلا صدر)	۲۳ مارچ ۱۹۵۶ء	۱۷ اکتوبر ۱۹۵۸ء
۶	جنرل محمد ایوب خان (دوسرا صدر)	۱۷ اکتوبر ۱۹۵۸ء	۲۵ مارچ ۱۹۶۹ء
۷	جنرل محمد یحییٰ خان (تیسرا صدر)	۲۵ مارچ ۱۹۶۹ء	۲۰ دسمبر ۱۹۷۱ء
۸	ذوالفقار علی بھٹو (چوتھے صدر)	۲۰ دسمبر ۱۹۷۱ء	۲۳ اگست ۱۹۷۳ء
۹	فضل الہی (پانچویں صدر)	۱۴ اگست ۱۹۷۳ء	۱۶ ستمبر ۱۹۷۸ء
۱۰	جنرل ضیاء الحق (چھٹے صدر)	۱۶ ستمبر ۱۹۷۸ء	۷ اگست ۱۹۸۸ء
۱۱	غلام الحق خان (ساتویں صدر)	۷ اگست ۱۹۸۸ء	۱۳ نومبر ۱۹۹۳ء
۱۲	وہیم سجاد (قائم مقام) (آٹھویں صدر)	۱۸ جولائی ۱۹۹۳ء	۱۳ نومبر ۱۹۹۴ء
۱۳	سردار فاروق احمد خان لغاری (نویں صدر)	۱۴ نومبر ۱۹۹۳ء	۲ دسمبر ۱۹۹۷ء
۱۴	وہیم سجاد (قائم مقام) (دسویں صدر)	۲ دسمبر ۱۹۹۷ء	۳۱ دسمبر ۱۹۹۷ء

۱۵	جسٹس محمد رفیق تارڑ (گیارویں صدر)	یکم جنوری ۱۹۹۸ء	۲۰ جون ۲۰۰۱ء
۱۶	جنرل پرویز مشرف (بارہویں صدر)	۲۰ جون ۲۰۰۱ء	۱۸ اگست ۲۰۰۸ء
۱۷	میاء محمد سومر (بارہویں صدر)	۱۸ اگست ۲۰۰۸ء	۹ ستمبر ۲۰۰۸ء
۱۸	سف علی زرداری (تیرہویں صدر)	۹ ستمبر ۲۰۰۸ء	تاحال

نائب صدر

نمبر شمار	نام	از	تا
۱	مسٹر نور الامین	۲۰ دسمبر ۱۹۷۱ء	۲۱ اپریل ۱۹۷۲ء

چیف مارشل لاء ایڈمنسٹریٹر

نمبر شمار	نام	از	تا
۱	فیلڈ مارشل ایوب خان	۱۷ اکتوبر ۱۹۵۸ء	۸ جون ۱۹۶۲ء
۲	جنرل محمد سخی خان	۲۵ مارچ ۱۹۶۹ء	۲۰ دسمبر ۱۹۷۱ء
۳	ذولفقار علی بھٹو	۲۰ دسمبر ۱۹۷۱ء	۲۱ اپریل ۱۹۷۲ء
۴	جنرل محمد ضیاء الحق	۵ جولائی ۱۹۷۷ء	۳۰ دسمبر ۱۹۸۵ء

چیف ایگزیکٹو

نمبر شمار	نام	از	تا
۱	جنرل پرویز مشرف	۱۲ اکتوبر ۱۹۹۹ء	۸ جنوری ۲۰۰۳ء

پاکستان کے وزراء اعظم

نمبر شمار	نام	از	تا
۱	نواب زادہ لیاقت علی خان	۱۵ اگست ۱۹۴۷ء	۱۶ اکتوبر ۱۹۵۱ء
۲	خواجہ ناظم الدین	۱۷ اکتوبر ۱۹۵۱ء	۱۷ اپریل ۱۹۵۳ء
۳	محمد علی بوگرہ	۱۷ اپریل ۱۹۵۳ء	۱۱ اگست ۱۹۵۵ء
۴	چوہدری محمد علی	۱۱ اگست ۱۹۵۵ء	۱۲ اگست ۱۹۵۶ء
۵	حسین شہید سہروردی	۱۲ ستمبر ۱۹۵۶ء	۱۸ اکتوبر ۱۹۵۷ء
۶	ابراہیم اسماعیل چندریگر	۱۸ اکتوبر ۱۹۵۷ء	۱۶ دسمبر ۱۹۵۷ء
۷	ملک فیروز خان نون	۱۶ دسمبر ۱۹۵۷ء	۱۷ اکتوبر ۱۹۵۸ء
۸	نور الامین	۱۷ دسمبر ۱۹۵۷ء	۲۰ دسمبر ۱۹۷۱ء

۱۰	ذوالفقار علی بھٹو	۱۱ اگست ۱۹۷۳ء	۵ جولائی ۱۹۷۷ء
۱۱	محمد خان جوینجو	۲۳ مارچ ۱۹۸۵ء	۲۹ مئی ۱۹۸۸ء
۱۲	بے نظیر بھٹو	۲ دسمبر ۱۹۸۸ء	۱۶ اگست ۱۹۹۰ء
۱۳	غلام مصطفیٰ جتوئی	۱۶ اگست ۱۹۹۰ء	۵ نومبر ۱۹۹۰ء
۱۴	میاں نواز شریف	۶ نومبر ۱۹۹۰ء	۱۱ اپریل ۱۹۹۳ء
۱۵	میر پنج شیر مزاری	۱۱ اپریل ۱۹۹۳ء	۶ مئی ۱۹۹۳ء
۱۶	معین الدین قریشی	۱۸ جولائی ۱۹۹۳ء	۱۱ اکتوبر ۱۹۹۳ء
۱۷	بے نظیر بھٹو	۱۱ اکتوبر ۱۹۹۳ء	۵ نومبر ۱۹۹۶ء
۱۸	ملک معراج خالد	نومبر ۱۹۹۶ء	۷ فروری ۱۹۹۷ء
۱۹	میاں نواز شریف	۷ فروری ۱۹۹۷ء	۱۲ اکتوبر ۱۹۹۹ء
۲۰	میر ظفر اللہ جمالی	۲۳ نومبر ۲۰۰۲ء	۲۶ جون ۲۰۰۲ء
۲۱	چوہدری شجاعت حسین	۲۶ جون ۲۰۰۲ء	۲۸ اگست ۲۰۰۲ء
۲۲	شوکت عزیز	۲۹ اگست ۲۰۰۲ء	۱۵ نومبر ۲۰۰۷ء
۲۳	میاں محمد سومرو (نگران)	۱۶ نومبر ۲۰۰۷ء	۲۳ مارچ ۲۰۰۸ء
۲۴	سید یوسف رضا گیلانی	۲۵ مارچ ۲۰۰۸ء	۲۵ جون ۲۰۱۲ء
۲۵	راجہ پرویز اشرف	۲۵ مارچ ۲۰۰۸ء	تاحال

فہرست شخصیات، سیاسی زعماء

ایبٹ، کیپٹن جیمز (۱۸۰۷ء-۱۸۹۶ء)

کیپٹن جیمز ایبٹ ۱۸۰۷ء میں انگلینڈ میں پیدا ہوا۔ ۱۸۲۲ء میں بنگال توپ خانہ میں بھرتی ہوا۔ ۱۸۲۵ء میں بھرت پور کے محاصرہ میں شامل تھا۔ ۱۸۳۰ء میں ضلع آگرہ کے مالی بندوبست کا مہتمم تھا ۱۸۳۸ء میں انگریزی فوج کے ہمراہ قندھار پہنچا۔ دسمبر ۱۸۳۹ء کو روسی قیدیوں کو خان شیوا کی قید سے رہا کرانے کے لئے مامور ہوا۔ قزاقوں نے روسی سمجھ کر حملہ کر دیا۔ دو انگلیاں کٹوا بیٹھا۔ ۱۸۴۰ء میں انگلینڈ گیا۔ ۱۸۴۱ء میں ہندوستان آیا۔ مارواڑ اور اندور میں تعینات رہا۔ ۱۸۴۶ء میں لاہور کی ریزیڈنسی کے ساتھ مقرر ہوا۔ ۱۸۴۶ء میں ہزارہ آیا کھاڑو، گندگر اور علاقہ خانپور کی حد براری کی۔ ۱۸۴۷ء کو دوبارہ ہزارہ آیا۔ جموں اور لاہور کے درمیان حد براری کی۔ یہ حد براری ۱۸۴۷ء میں مکمل کی۔ اس کے بعد اس کو حکم ہزارہ سردار چتر سنگھ کا مشیر مقرر کیا گیا۔ اس کے بعد اس نے ہزارہ کا دورہ کیا۔ ۱۸۴۸ء میں سرحدات کا دوبارہ ملاحظہ کیا۔ پہلے اپنے بنگلہ ہری پور میں رہا۔ پھر شیروان بنگلہ بنا لیا۔ ایبٹ اور سردار چتر سنگھ کے درمیان آویزش شروع ہو گئی۔ جس کے نتیجے میں سکھوں کو شکست ہو گئی۔ میجر جیمز ایبٹ ہزارہ کا پہلا ڈپٹی کمشنر ۱۸۴۹ء میں بن گیا اور ۱۸۵۳ء تک اس کا ڈپٹی کمشنر رہا۔ ۱۸۵۲ء میں مہم کاغان کے خاتمہ پر ایبٹ کاغان میں پولیس چوکی قائم کرنا چاہتا تھا۔ لیکن کمشنر پشاور میجر ایڈورڈ کی رائے تھی کہ پہلے سڑک بنائی جائے۔ اس پر اختلافات پیدا ہو گئے۔ آخر کار ۱۸۵۳ء میں ایبٹ کا یہاں سے تبادلہ ہو گیا۔ ایٹاپور کی سرکاری فیکٹری میں اس کا تقرر ہوا۔ ۱۸۵۷ء میں وہ کرنل ہو گیا۔ غدر میں اس کا نام نہیں آتا۔ ۱۸۷۳ء میں اے۔ سی۔ بی اور ۱۸۹۴ء میں کے۔ سی۔ بی کا اعزاز دیا گیا۔ یہ دونوں اعزازات اسے فوج سے سبکدوش ہونے بعد دیے گئے۔ زندگی کے آخری ایام اس نے وائٹ کے جزیرے میں رائیڈ کے مقام پر گزارے۔ وہ ۸۹ برس کی عمر میں ۱۸۹۶ء میں فوت ہوا۔ (ہزارہ میگزین ص ۱۶۰)

ایوب خان، جنرل محمد (۱۹۰۷ء-۱۹۷۴ء)

ایوب خان ۱۴ مئی ۱۹۰۷ء کو موضع ریحانہ ہری پور ہزارہ میں پیدا ہوئے۔ ان کے والد میبداد خان رسالدار میجر تھے۔ ۱۹۲۲ء میں میٹرک کا امتحان پاس کیا۔ بعد ازاں مسلم یونیورسٹی علی گڑھ سے اعلیٰ تعلیم حاصل کی۔ انگلستان میں رائل ملٹری کالج سینڈ ہرسٹ سے فوجی تربیت حاصل کی۔ ۱۹۳۲ء میں فوج میں کیپٹن ملا۔ پنجاب رجمنٹ سے سروس کا آغاز کیا۔ ۱۹۴۷ء میں کرنل بنے۔ قیام پاکستان کے بعد پاکستان آرمی میں بریگیڈیر کا عہدہ سنبھالا۔ دسمبر ۱۹۴۸ء میں میجر جنرل کا عہدہ ملا اور مشرقی پاکستان میں تعینات ہوئے۔ ۱۹۵۰ء میں ایڈجوٹنٹ جنرل اور ۱۹۵۱ء میں

جنرل گریسی کے بعد پاکستان آرمی کے پہلے مسلم کمانڈر انچیف بنے۔ ۱۹۵۳ء میں وزیر دفاع کے عہدے پر فائز رہے۔ ۱۲ اکتوبر ۱۹۵۸ء کو سکندر مرزا کی حکومت برطرف کر کے چیف مارشل لاء ایڈمنسٹریٹر اور سپریم کمانڈر کا عہدہ سنبھالا۔ جنرل محمد ایوب خان معینان حکومت ہاتھ من لیتے ہی ملک کے استحکام اور عوام کی فلاح و بہبود کے لئے کئی فوری اقدامات کئے۔ ان میں قیام امن، اشیائے صرف کی قیمتوں میں استحکام، زر مبادلہ کی واپسی، سرنگنگ کی روک تھام، ٹیکسوں کی وصولی۔ درآمدی لائسنسوں کی اصلاح اور اسلام آباد میں نئے دارل حکومت کا قیام شامل ہے۔ ایوبی دور ۱۹۵۸ء سے ۱۹۶۹ء تک جاری رہا۔ اس عرصہ کے دوران کئی زرعی، صنعتی، تعلیمی، قانونی، مالیاتی، انتظامی اور سیاسی اصلاحات نافذ کیں۔ بدعنوان سیاست دانوں کے لئے ایبڈو (ebdo) کا قانون نافذ کیا۔ ایوب خان کا سب سے اہم کارنامہ مہمبادی جمہوریت کے نظام کا نفاذ تھا۔ ایوب خان نے ۱۹۵۶ء کا دستور منسوخ کر کے ملک کو ایک نیا صدارتی آئین دیا جو کہ ۱۹۶۲ء میں نافذ کیا گیا۔ ۱۹۶۵ء کے صدارتی انتخابات میں صدر ایوب نے محترمہ فاطمہ جناح کو ۲۸۶۹۱ کے مقابلے میں ۱۹۹۵۱ ووٹوں سے ہرا دیا۔

جنرل محمد ایوب خان کے عہد میں ستمبر ۱۹۶۵ء میں پاک بھارت جنگ ہوئی جس میں پاکستان کی مسلح افواج اور عوام نے مل کر بھارت کو شکست دی۔ جنگ کے بعد صدر ایوب خان اور بھارتی وزیر اعظم شاستری نے روس کے شہر تاشقند میں ایک معاہدے پر دستخط کیجئے اعلان تاشقند کہا جاتا ہے۔ اس معاہدے کے تحت دونوں ممالک اپنی افواج کو ۵ اگست ۱۹۶۵ء سے پہلے والی پوزیشن پر بلانے پر رضامند ہو گئے۔ ایوب دور میں فروری ۱۹۶۶ء میں شیخ مجیب الرحمن نے اپنے چھ مشہور نکات پیش کیے۔ بعد ازاں اگر تلہ سازش کیس کے تحت شیخ مجیب الرحمن پر مقدمہ چلایا گیا مگر ۱۹۶۹ء میں جب تحریک بحالی جمہوریت چلائی گئی تو یہ مقدمہ واپس لے لیا گیا۔ ستمبر ۱۹۶۷ء میں ذوالفقار علی بھٹو نے پاکستان پیپلز پارٹی قائم کیا اور ایوب حکومت کے خلاف ایک تحریک چلائی۔

مئی ۱۹۶۷ء میں ڈھاکہ میں ایک منعقدہ اجلاس میں پانچ سیاسی جماعتوں عوامی لیگ، جماعت اسلامی، کونسل مسلم لیگ، نظام اسلام پارٹی اور نصر اللہ گروپ نے تحریک جمہوریت پاکستان بنائی۔ اس تحریک کا آغاز ۱۹۶۸ء میں ہوا جب حکومت ترقی کا دس سالہ جشن منارہی تھی۔ طلباء نے لاہور، راولپنڈی، کراچی ڈھاکہ میں مظاہرے کیے۔ ذوالفقار علی بھٹو نے ان مظاہروں کی حمایت کی اور گرفتار ہوئے۔ ایوب خان نے مغالہ پر امن طور پر پھل کرنے کے لئے فروری ۱۹۶۹ء کو سیاسی رہنماؤں پر مشتمل گول میز کانفرنس بلائی مگر یہ کانفرنس ناکام ہو گئی۔ چنانچہ جنرل محمد ایوب خان نے ۲۵ مارچ ۱۹۶۹ء کو ریڈیو پر قوم سے خطاب کرتے ہوئے مستعفی ہونے کا اعلان کر دیا۔ انہوں نے اپنے خطاب میں کہا۔

بطور صدر پاکستان میں آج قوم سے آخری مرتبہ خطاب کر رہا ہوں۔ ملکی صورت حال تیزی سے بگڑتی جا رہی ہے۔ ملک کے انتظامی اداروں کو مفلوج کیا جا رہا ہے۔ ملک میں نفسا نفسی کی صورت حال ہے۔۔۔۔۔ گول میز کانفرنس کے نتائج سے بھی واقف ہیں۔ سیاسی جماعتوں کے نمائندے کئی ہفتوں کی گفت و شنید کے بعد صرف دو مطالبات پر متفق ہوئے ہیں اور میں نے دونوں مطالبات تسلیم کر لیے ہیں۔۔۔۔۔ حالات کا سامنا کرنے کے لئے

مسلم افواج کے سوا کوئی آئینی طریقہ کار گرنہیں رہا۔ ساری قوم کا مطالبہ ہے کہہری فوج کے کمانڈر انچیف جنرل سخی خان اپنی آئینی ذمہ داریاں پوری کریں۔ پاکستان کی بحری افواج ان کے ساتھ ہے۔۔۔ جس کے پیش نظر میں نے صدارت سے سبکدوش ہونے کا فیصلہ کر لیا ہے۔

مستعفی ہو جانے کے بعد ایوب خان نے سیاست سے کنارہ کشی اختیار کر لی۔ ۲۰ اپریل ۱۹۷۴ء کو حرکت قلب بند ہو جانے سے وفات پائی۔ ایوب خان نے اپنی زندگی کی یادداشتوں پر مشتمل ایک کتاب اردو میں قلم بند کی جس کا نام جس رزق سے پرواز میں آتی ہو کو تاہی۔ اور انگریزی زبان میں (Friend not Masters) ہے۔

جلال الدین المعروف جلال بابا (۱۹۰۱ء-۱۹۸۱ء)

اصل نام جلال الدین تھا۔ مارچ ۱۹۰۳ء میں گڑھی حبیب اللہ میں پیدا ہوئے۔ ٹرانسپورٹ کے کاروبار میں دولت اور عزت کمائی، تعلیم مڈل تھی لیکن ذاتی ہمت سیاسی سوجھ بوجھ، مہمان نوازی اور محنت سے اپنا مقام پیدا کیا۔ ۱۹۳۵ء میں انجمن اسلامیہ کے صدر ہو گئے۔۔۔ ۱۹۳۷ء میں مسلم لیگ میں شامل ہو کر پاکستان بننے تک مسلم لیگ کے صدر رہے ۱۹۳۷ء میں سرحد اسمبلی کے ممبر منتخب ہوئے۔ ۱۹۳۷ء میں جب سابق صدر پاکستان ضلع ہزارہ کے ڈپٹی کمشنر تھیا بیٹ آباد کی عید گاہ جلال بابا کی قیادت میں ہندوؤں کی مخالفت کے باوجود بنائی۔ ۱۹۳۶ء میں سرحد اسمبلی کے ممبر منتخب ہوئے۔ انھوں نے سخت محنت سے ریفرنڈم کامیاب کو کامیاب بنایا۔ ۱۹۵۱ء میں دوسری بار سرحد اسمبلی کے ممبر منتخب ہوئے۔ ۱۹۵۲ء میں جب محکمہ اوقاف کی تشکیل حکومت سرحد نے کی اور سو بہ سرحد کی دیگر بڑی بڑی مساجد کی طرح ایٹ آباد کی جامع مسجد اور اس کی ملحقہ جائداد آپ نے محکمہ اوقاف کے حوالے کر دی۔ ہزارہ میں مسلم لیگ قائم کی۔ اسی وجہ سے ہزارہ مسلم لیگ کے بانی کہلاتے ہیں۔ قیام پاکستان کے بعد ایٹ آباد میں میونسپلٹی کے صدر رہے۔ بعد ازاں خان عبدالقیوم خان کی وزارت میں دو بار صوبائی وزیر مقرر ہوئے۔ بعد میں انہوں نے وزیر داخلہ فرائض انجام دیئے۔ آپ نے ۳ جنوری ۱۹۸۱ء کو وفات پائی۔ آپ کی یادگار جلال بابا آڈیٹوریم کے نام سے ۱۹۹۲ء میں تعمیر ہوئی۔

خان اقبال خان جدون (۱۹۳۴ء-۱۹۸۳ء)

اقبال خان جدون ۱۵ جنوری ۱۹۳۴ء کو پیدا ہوئے۔ حصول تعلیم کے بعد سیاسی کیریئر اختیار کیا اور ۱۹۶۴ء میں ایٹ آباد کے وائس چیئرمین منتخب ہو گئے۔ ۱۹۶۵ء میں مغربی پاکستان اسمبلی (ون یونٹ) کے رکن اور پھر پارلیمانی سیکرٹری منتخب ہو گئے۔ ۱۹۷۰ء کے انتخابات کے بعد صوبائی وزیر خزانہ مقرر ہو گئے۔ ۱۹۷۷ء کے انتخابات میں قومی اور صوبائی اسمبلیوں دونوں کے لئے منتخب ہو گئے۔ ۱۹ پرل ۱۹۷۷ء تا ۱۹ جولائی ۱۹۷۷ء تک صوبہ سرحد کے وزیر اعلیٰ رہے۔ آپ نے ۱۸ اکتوبر ۱۹۸۳ء کو وفات پائی۔

خان امان اللہ خان:

امان اللہ خان ۱۹۳۰ء میں پیدا ہوئے۔ ۱۹۵۸ء میں میٹرک کیا۔ ۱۹۶۴ء میں ملکنیکل انجینئرنگ میں ایم اے کیا۔ ۱۹۸۵ء میں آزاد امیدوار کی حیثیت سے الیکشن میں حصہ لیا۔ قومی اور صوبائی دونوں سیٹوں پر کامیابی حاصل کی۔ ۱۹۸۸ء میں پھر بھاری اکثریت سے کامیاب ہوئے۔ ۱۹۹۳ء میں وفاقی حکومت میں امور کشمیر و شمالی علاقہ جات مقرر ہوئے۔ ۲۰۰۴ء میں شوکت عزیز کی کابینہ میں وزیر پٹرولیم اور قدرتی گیس مقرر ہوئے۔

خان فقیرا خان جدون (۱۹۱۰ء-۱۹۵۹ء)

خان فقیرا خان جدون اکتوبر ۱۹۱۰ء میں موضع دھمتوڑ ایبٹ آباد میں پیدا ہوئے۔ مسلم لیگ ہزارہ کے نائب صدر رہے۔ آخر میں قائد اعظم نے انھیں مرکزی مجلس عاملہ کا ممبر بنا دیا۔ قائد اعظم کے ساتھ ایک تصویر بھی بنائی۔ قائد اعظم کے ان کے ساتھ اس قدر تعلقات تھے کہ ان کی وفات کے بعد ان کی ذاتی کار جس کا نمبر ۷۸۶ تھا بطور یادگار حاصل کر لی۔ پاکستان بھر میں اپنی مثال آپ تھے۔ اونچے طبقے کے لوگوں کی تجویزوں تک ان کا ہاتھ آسانی سے پہنچ جاتا تھا۔ غریبوں پر مہربان تھے۔ تعلیم مڈل تک تھی مگر طرز گفتگو نہایت شائستہ تھی۔ حاضر دماغی اور ظرافت سے کام نکال لیتے تھے۔ آپ نے ایبٹ آباد سے ہفتہ وار اخبار اسرار سرحد ۱۹۳۰-۱۹۳۱ء میں شائع کیا اس کے بعد ۱۹۴۱ء میں ایبٹ آباد سے ہفت روزہ انکشاف بھی ۱۹۴۱ء میں جاری کیا۔ ۱۹۵۱ء کے انتخابات میں مگر بی پاکستان بن جانے پر لاہور اسمبلی کے ممبر منتخب ہوئے۔ ۷ جنوری ۱۹۵۹ء کو وفات پائی۔

مہان سنگھ:

مہان سنگھ کے والد کا نام چڑت سنگھ تھا ۱۷۶۰ء میں پیدا ہوا ۱۴ سال کا تھا کے اسکے والد چڑت سنگھ کی موت اس کے سپاہیوں کے ہاتھ سے ایک بندوق کے پھٹ جانے سے ہوئی۔ ۱۷۷۵ء میں مہان سنگھ کی شادی گچوت سنگھ ساکن جنید کی لڑکی سے ہو گئی۔ ۱۷۷۶ء میں اس کے ہاں رنجیت سنگھ پیدا ہوا۔ موسم سرما ۱۷۷۸ء میں مہان سنگھ نے اپنی والدہ کو اپنے ہاتھوں سے قتل کر دیا۔ کیونکہ وہ حقیقت سنگھ کنیہا مسل والے کے ساتھ یارانہ رکھتی تھی۔ مہان سنگھ کو اپنی بیوی کے چال چلن پر بھی شبہ تھا وہ رنجیت سنگھ کو اپنا فرزند خیال نہ کرتا تھا۔ مہان سنگھ اس دوہرے غم کو غلط کرنے کے لئے سخت شرابی ہو گیا تھا اور ۱۷۹۰ء میں کثرت سے نوشی سے مر گیا۔ ۱۷۹۳ء میں سترہ سال کی عمر میں رنجیت سنگھ نے اپنی ماں کو قتل کر دیا۔ مہان سنگھ کے حالات اس لئے لکھے گئے کہ اس کے نام پر مانسہرہ آباد ہے۔ (ماخوذ از میجر جی مارکیئل سمٹھ (لاہور کا سکھ حکمران خاندان اور راجگان جموں) بحوالہ تاریخ ہزارہ شیر بہادر پنی ص ۶۱)

مہتاب احمد خان عباسی:

مہتاب احمد خان عباسی ۱۳ مارچ ۱۹۵۳ء کو ملکوت ضلع ایبٹ آباد میں پیدا ہوئے۔ ایل ایل بی کی ڈگری پنجاب یونیورسٹی سے حاصل کی۔ ۱۹۸۵ء میں سیاست کے میدان میں آئے۔ ۱۹۸۵ء کے غیر جماعتی انتخابات

میں صوبائی ممبر منتخب ہوئے۔ پہلے وزیر قانون و پارلیمانی امور اور پھر وزیر اطلاعات و صحت مامور ہوئے۔ ۱۹۸۸ء کے عام انتخابات میں آزاد امیدوار کی حیثیت سے کامیاب ہوئے اور حزب اختلاف کی جانب سے فعال کردار ادا کیا۔ ۱۹۹۰ء کے انتخابات میں آئی جے آئی کے ٹکٹ پر قومی اسمبلی کے رکن منتخب ہوئے۔ اور ۱۹۹۳ء میں حکومت کی معزولی تک وفاقی کابینہ میں وزیر کشمیر و شمالی علاقہ جات رہے۔ ۱۹۹۳ء کے انتخابات میں بھی مسلم لیگ کی جانب سے قومی اور صوبائی اسمبلی کی سیٹوں پر کامیابی حاصل کی۔ صرف قومی اسمبلی کی سیٹ برقرار رکھی۔ فروری ۱۹۹۷ء کے انتخابات میں قومی اور صوبائی اسمبلی کی سیٹوں پر کامیابی حاصل کی۔ صرف صوبائی اسمبلی کی سیٹ برقرار رکھی اور قائد ایوان منتخب ہو کر وزیر اعلیٰ سرحد مقرر ہوئے۔ ۸ فروری ۲۰۰۳ء کو سینٹ کے ممبر منتخب ہوئے۔ ۲۰۰۶ء کو دوبارہ سینٹ کے ممبر منتخب ہوئے۔ ۲۰۰۸ء کو قومی اور صوبائی اسمبلی کی سیٹوں پر کامیابی حاصل کی۔ صرف قومی اسمبلی کی سیٹ برقرار رکھی۔ آپ نے جب سے سیاست میں قدم رکھا ہے۔ آج تک ہر انتخابات میں کامیابی حاصل کی ہے۔

ہری سنگھ نلوہ:

۱۸۲۲ء میں پیدا ہوا۔ جنگ مانگل کی جیت کی خوشی میں رنجیت سنگھ نے ہری سنگھ نلوہ کو حاکم ہزارہ بنا دیا۔ محمد خان ترین جو کہلا ہو دربار گیا ہوا تھا۔ ہری سنگھ کے ساتھ ہزارہ روانہ کیا اور ہری سنگھ کو حکم صادر کیا کہ خان موصوف کو بیس ہزار کی جاگیر از ملک ہزارہ واگزار کرے۔ سردار ہری سنگھ نلوہ محمد خان ترین کے ساتھ ہزارہ داخل ہوا اور حکومت سنبھالیا اور محمد خان ترین کو بیس ہزار کی جاگیر بہت سے مواضع دئے گو کہ ہری سنگھ نے محمد خان کی بہت تعظیم و تکریم کی مگر محمد خان ترین پھر بھی خوش نہ تھا۔ ہری سنگھ نلوہ نے ۱۸۲۳ء میں ہری پور شہر کی بنیاد رکھی۔ جو آج بھی اسی کے نام پر آباد ہے۔ اس نے ایک قلعہ ہرکشن گڑھ تعمیر کر لیا ۱۸۳۷ء میں پشاور کا حاکم مقرر ہوا مگر ہزارہ کا بدستور حاکم رہا۔ ۱۸۳۷ء میں قلعہ جمرو میں افغانوں کے ساتھ لڑائی میں مارا گیا۔ (ماخوذ از تاریخ کرڈال ص ۲۱۵)

ممتاز سیاسی شخصیات (ایم ایل اے، ایم این اے، ایم پی اے)

ضلع	کارگزاری	نام شخصیت
مانسہرہ	ایم ایل اے ۱۹۵۱ء	آدم خان
مانسہرہ	ایم پی اے ۲۰۰۸ء	احمد حسین شاہ، سید
ہری پور	ایم پی اے ۱۹۶۲ء	اختر ایوب خان، کیپٹن
مانسہرہ	ایم پی اے ۱۹۹۳ء	اختر شاہ
ہری پور	۱۹۸۵ء، ۱۹۹۰ء	اختر نوار
ایبٹ آباد	سینیٹر ۱۹۷۲ء	اسلم خان ایڈوکیٹ
ایبٹ آباد	ایم این اے ۱۹۸۵ء، ایم پی اے ۱۹۸۸ء، ۱۹۹۳ء، وزیر امور کشمیر، ۲۰۰۲ء وزیر پٹرولیم و قدرتی گیس	امان اللہ خان
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۲۰۰۸ء	اورنگ زیب خان نلوٹھا
ہری پور	ایم پی اے ۱۹۸۵ء	ایرج زمان، راجہ
بٹگرام	۱۹۶۲ء ایم این اے، ۱۹۸۵ء	ایوب خان آف الائی
مانسہرہ	ایم پی اے ۱۹۸۵ء، ۱۹۸۸ء	بابر نسیم
ہری پور	۱۹۳۹ء ایم ایل اے، سرحد اسمبلی کے ممبر ۱۹۳۳ء، ۱۹۳۶ء، سرحد اسمبلی کے سپیکر ۱۹۳۶ء، چیف وہب ۱۹۵۱ء	بہادر خان سردار
بٹگرام	ایم این اے ۲۰۰۸ء	پرنس محمد خان
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۲۰۰۸ء	جاوید عباسی، پیر سٹر
ایبٹ آباد	۱۹۳۶ء ایم ایل اے،	جلال بابا
مانسہرہ	ایم پی اے ۱۹۸۸ء، ۱۹۹۳ء، ۲۰۰۲ء	حبیب الرحمن تنولی
ہری پور	رکن سینٹ ۱۹۸۵ء، سرحد اسمبلی کے سپیکر ۱۹۹۰ء،	حبیب اللہ خان ترین
مانسہرہ	ایم پی اے ۱۹۷۷ء، ۱۹۹۳ء، وزیر خوراک	حق نواز
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۱۹۸۵ء، ۱۹۸۸ء	حیدر زمان حیدر
ایبٹ آباد	۱۹۵۵ء لاہور اسمبلی کے رکن	خان فقیر احسان جدون
مانسہرہ	۱۹۵۱ء میں وزیر صحت مغربی پاکستان	خداداد خان

ہری پور	۱۹۵۱ء رکن سرحد اسمبل	خواج محمد خان
مانسہرہ	۱۹۳۵ء ایم ایل اے	دوست محمد خان
ہری پور	مجلس قانون ساز اسمبلی کے رکن	رکن زمان خان، راجہ
ایبٹ آباد	ایم ایل اے ۱۹۳۶ء	زین محمد خان
مانسہرہ	ایم پی اے ۱۹۹۰ء	تختی محمد تنولی
ہری پور	۱۹۵۷ء رکن مغربی پاکستان اسمبل، ۱۹۷۰ء ایم پی اے ۱۹۷۳ء وزیر تعلیم، ۱۹۸۰ء مرکزی وزیر بجلی، ۱۹۸۸ء ایم این اے، ۱۹۹۰ء ایم پی اے، ۱۹۹۷ء نگران وزیر اعلیٰ	سکندر زمان خان، راجہ
ایبٹ آباد	ایم ایل اے ۱۹۳۶ء	سلطان حسن علی خان
ایبٹ آباد	ایم ایل اے ۱۹۳۶ء	سمندر خان جدون
ہری پور	۱۹۳۷ء ریفرنڈم میں کامیاب ہوئے	سلطان حیدر زمان خان
مانسہرہ	ایم ایل اے ۱۹۵۱، ۱۹۵۵ء سینیٹر ۱۹۹۱ء	شاد محمد خان سواتی
مانسہرہ	ایم این اے ۲۰۰۲ء، ۲۰۰۸ء	شاہ جہان یوسف
بگرام	ایم پی اے ۲۰۰۲ء، ایم پی اے ۲۰۰۸ء	شاہ حسین
مانسہرہ	ایم پی اے ۲۰۰۲ء، ۲۰۰۸ء	شجاع سالم خان
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۱۹۸۸ء، ۱۹۹۳ء	شمعرو ز خان
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۲۰۰۸ء	شمعون احمد خان، سردار
ہری پور	ایم پی اے ۱۹۷۷ء وزیر ٹرانسپورٹ	شوکت ایوب
ہری پور	ایم پی اے ۱۹۸۵ء، ۱۹۸۸ء، ۱۹۹۰ء، ۱۹۹۳ء، ۱۹۹۷ء وزیر اعلیٰ سرحد، ایم پی اے ۲۰۰۸ء	صابر شاہ پیر
مانسہرہ	ایم این اے ۱۹۸۵ء، ۱۹۸۸ء، ۱۹۹۷ء	صلاح الدین احمد خان، نوابزادہ
ہری پور	۲۰۰۲ء ایم پی اے، وزیر کھیل و ثقافت	عامر زمان، ڈاکٹر راجہ
مانسہرہ	ایم پی اے ۱۹۸۵ء	عباس شاہ
کوہستان	ایم پی اے ۱۹۷۲ء، ۱۹۷۸ء وزیر مذہبی امور، ایم پی اے ۱۹۸۵ء، ۱۹۸۸ء	عبدالباقی
کوہستان	ایم این اے ۲۰۰۸ء	عبدالستار خان
مانسہرہ	ایم ایل اے ۱۹۳۲ء	عبدالقیوم سواتی
کوہستان	ایم پی اے	عبید اللہ، مولوی
کوہستان	ایم پی اے ۱۹۹۰ء، ۲۰۰۲ء صوبائی وزیر یوتھ	عظمت اللہ خان
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۱۹۹۰ء وزیر قانون سرحد، ایم پی اے ۱۹۹۳ء، ۱۹۹۷ء	علی افضل خان

مانسہرہ	۱۹۹۷ء صوبائی وزیر	علی گوہر خان سواتی
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۲۰۰۸ء	عنایت اللہ خان جدون
ہری پور	ایم این اے ۲۰۰۲ء، ۲۰۰۴ء وزیر خزانہ	عمر ایوب
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۱۹۶۲ء	عنایت الرحمن، سردار
مانسہرہ	ایم پی اے ۲۰۰۲ء	غزالہ تنولی
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۱۹۹۰ء، ۱۹۹۷ء	غفور خان جدون
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۱۹۹۰ء، ۱۹۹۳ء	غلام نبی، سردار
ایبٹ آباد	ایم این اے ۱۹۹۷ء	فدا محمد خان
مانسہرہ	ایم ایل اے ۱۹۳۲ء، ۱۹۳۶ء	فقیرا خان حاجی
ایبٹ آباد	ایم این اے ۱۹۸۸ء	فرید خان جدون
ہری پور	ایم پی اے ۲۰۰۲ء، وزیر ثقافت، ایم پی اے ۲۰۰۸ء	فیصل زمان، راجہ
مانسہرہ	ایم این اے ۱۹۸۵ء، وزیر ماحولیات، ایم این اے ۱۹۹۰ء، ایم پی اے ۱۹۹۷ء	قاسم شاہ سید
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۲۰۰۸ء	قلندر خان لودھی
مانسہرہ	ایم پی اے ۲۰۰۸ء	کفایت اللہ، مفتی
مانسہرہ	ایم پی اے ۱۹۸۵ء، ۱۹۸۸ء، ۱۹۹۰ء، ایم پی اے ۲۰۰۲ء	گتاسپ خان
ایبٹ آباد	ایم این اے ۱۹۸۸ء	گل خطاب خان، سردار
ایبٹ آباد	رکن مگر بی پاکستان اسمبلی ۱۹۶۵ء، ۱۹۷۰ء ایم پی اے ۱۹۸۸ء وزیر دیہی ترقی اور خاندانی منسوبہ بندی، ایم پی اے ۱۹۸۸ء	گل زمان خان، سردار
ہری پور	ایم این اے ۱۹۶۳ء، ۱۹۷۰ء، ۱۹۹۰ء تا ۱۹۹۳ء سپیکر قومی اسمبلی، ۱۹۹۷ء وزیر خارجہ، ۱۹۹۸ء وزیر پانی و بجلی،	گوہر ایوب خان
ہری پور	ایم پی اے ۲۰۰۸ء	گوہر نواز خان
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۲۰۰۲ء وزیر بلدیات	محمد ادریس، سردار
ہری پور	ایم پی اے ۲۰۰۸ء	محمد اسد، قاضی
ایبٹ آباد	رکن مغربی پاکستان اسمبلی، پارلیمانی سیکرٹری، ۱۹۶۳ء، ایم پی اے، وزیر خزانہ ۱۹۷۰ء، وزیر مال ۱۹۷۲ء، ایم پی اے ۱۹۷۷ء، وزیر اعلیٰ سرحد، ۱۹۸۵ء	محمد اقبال خان
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۱۹۸۵ء وزیر تعلیم، ایم پی اے ۱۹۸۸ء	محمد ایوب تنولی
مانسہرہ	ایم این اے ۱۹۶۲ء، ۱۹۶۳ء پارلیمانی سیکرٹری	محمد حنیف خان
ہری پور	رکن سرحد اسمبلی ۱۹۳۲ء ڈپٹی سپیکر، وزیر اعلیٰ سرحد	محمد سرور خان طاہر خیل

مانسہرہ	ایم پی اے ۱۹۹۰ء، ۱۹۹۳ء وزیر خوراک، ایم پی اے ۱۹۹۷ء	محمد طارق خان
ایبٹ آباد	ایم ایل اے ۱۹۵۱ء	محمد عباس خان
ایبٹ آباد	ایم این اے ۱۹۸۸ء	محمد فرید خان، گھماواں
ایبٹ آباد	ایم ایل اے ۱۹۳۶ء	محمد کامران
ہری پور	ایم ایل اے ۱۹۳۶ء، وزیر صحت صوبہ سرحد	محمد فرید خان، تنولی
ایبٹ آباد	ایم پی ۱۹۸۸ء، ۲۰۰۲ء	محمد ہارون خان
آبٹ آباد	ایم این اے ۲۰۰۲ء ڈپٹی سپیکر قومی اسمبلی	محمد یعقوب، سردار
مانسہرہ	ایم این اے ۱۹۸۵ء	محمد یوسف خان تنولی
مانسہرہ	ایم این اے ۱۹۸۵ء، ۱۹۸۸ء، ۱۹۹۰ء، ۱۹۹۷ء	محمد یوسف، سردار
ہری پور	۱۹۵۱ء رکن سوبائی اسمبلی، ۱۹۵۵ء لاہور اسمبلی	محمود شاہ غازی
کوہستان	ایم پی اے ۲۰۰۸ء	محمود عالم، مفتی
ایبٹ آباد	ایم این اے ۲۰۰۸ء	مرتضی جاوید عباسی
مانسہرہ	۱۹۷۷ء وزیر اطلاعات	مزل شاہ، سید
	ایم پی اے ۲۰۰۲ء	مشتاق احمد غنی
ہری پور	ایم این اے ۲۰۰۸ء	مشتاق، سردار
بٹگرام	ایم پی اے ۱۹۶۲ء، ۱۹۶۳ء	ملنگ خان
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۱۹۹۰ء، ۱۹۹۳ء	منصف خان جدون
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۱۹۸۵ء، ۱۹۸۸ء، ایم این اے ۱۹۹۳ء ایم پی اے ۱۹۷۷ء سینیٹ کے ممبر ۲۰۰۳ء سینیٹ کے ممبر دو پارہ ۲۰۰۶ء ایم این اے ۲۰۰۸ء	مہتاب احمد عباسی
مانسہرہ	ایم پی اے ۲۰۰۸ء	نمروز خان
مانسہرہ	ایم پی اے ۲۰۰۸ء	وجیہہ الزمان خان
مانسہرہ	ایم پی اے ۱۹۸۸ء	ولی الرحمن، میاں
ایبٹ آباد	ایم پی اے ۱۹۵۶ء	ولی محمد خان

فہرست ادبا و شعرائے کرام ہزارہ

ہزارہ کی مٹی بڑی زرخیز ہے۔ ہزارہ جہاں مناظر فطرت سے بھرا پڑا ہے وہاں مناظر فطرت کے عکاس ادیبوں و شاعروں کی بھی فراوانی ہے۔ ان ادیبوں اور شاعروں کا ذکر کیا جاتا ہے۔ جن کی تحریریں منظر عام پر آئی ہیں۔

نام	تاریخ پیدائش	گاؤں	ضلع
آصف ثاقب	یکم جولائی ۱۹۳۹ء	بوئی	ایبٹ آباد
آصف شاہ سید	۱۹۹۳ء	ڈھوڈیال	مانسہرہ
ابرار سالک، پروفیسر	۱۶ دسمبر ۱۹۵۹ء	داتہ	مانسہرہ
اجمل فگار	۱۹۳۳ء	نواں شہر	ایبٹ آباد
اجمل نذیر	۸ فروری ۱۹۷۲ء	نواں شہر	ایبٹ آباد
احمد حسین مجاہد	۲۳ اگست ۱۹۵۹ء	بالاکوٹ	مانسہرہ
احمد شکیب	۱۹۵۴ء	بفہ	مانسہرہ
اختر بے خود مراد آبادی	۱۹۳۰ء	مانسہرہ	مانسہرہ
اختر رضا سلیمی	۱۶ جون ۱۹۷۴ء	کیکوٹ	ہری پور
اختر زمان اختر	۱۵ مئی ۱۹۷۲ء	گرلاٹ، بالاکوٹ	مانسہرہ
اختر عزیز، پروفیسر	۱۹۶۸ء	مانسہرہ	مانسہرہ
ارشاد خان اتمان زئی	۱۹۶۵ء	تریلہ	ہری پور
ارشاد شا کر اعوان، پروفیسر ڈاکٹر	۱۹۳۲ء	بفہ	مانسہرہ
ارشاد قریشی	مارچ ۱۹۵۱ء	داتہ	مانسہرہ
ارشاد جدون	۲۵ اکتوبر ۱۹۵۹ء	شیخ البانڈی	ایبٹ آباد
ارشاد خان	۱۹۷۸ء	چیزی	مانسہرہ
ازہر بخاری، سید (اظہر)	یکم مئی ۱۹۷۱ء	سلطان پور حویلیاں	ایبٹ آباد
اسلم ناز خواج گانی	۱۹۲۷ء	خواجگان	مانسہرہ
اسما عیال گوہر	۱۹۵۷ء	بفہ	مانسہرہ
اشرف عدیل، پروفیسر ڈاکٹر	۱۱ مارچ ۱۹۵۳ء	گاندھیاں	مانسہرہ

اشفاق احمد اشقتہ	۲ جون ۱۹۷۲ء	بانڈہ پیر خان	ایبٹ آباد
اشفاق جلوی، قاضی	۱۹۶۶ء	جلو	مانسہرہ
عجاز احمد اعجاز	۲ ستمبر ۱۹۵۳ء	رجوعیہ	ایبٹ آباد
الطاف حسین الطاف	۲ ستمبر ۱۹۵۳ء	رجوعیہ	ایبٹ آباد
الطاف پرواز	جنوری ۱۹۲۰ء	درویش	ہری پور
افتخار ظفر	مارچ ۱۹۵۶ء	شیخ الہاڈی	ایبٹ آباد
افراسیاب کامل	۲۷ مئی ۱۹۶۱ء	نواں شہر	ایبٹ آباد
افسر منہاس	۱۰ فروری ۱۹۵۶ء	ہری پور	ہری پور
اقبال کاوش	۲۰ جون ۱۹۵۵ء	ایبٹ آباد	ایبٹ آباد
اکرم جمالی	۱۵ جنوری ۱۹۵۳ء	بفہ	مانسہرہ
اکرم جلیس لکھنوی	وفات ۱۹۵۲ء	داتہ	مانسہرہ
امان اللہ خان امان	۱۹۵۳ء	شکاری	مانسہرہ
امتیاز الحق امتیاز	۱۵ دسمبر ۱۹۶۲ء	ایبٹ آباد	ایبٹ آباد
امیر زمان خان امیر	وفات ۱۹۳۹ء	شمس ہڑہ	مانسہرہ
انجم جاوید	۱۹۶۲ء	کیہال	ایبٹ آباد
اورنگ زیب زیب، پروفیسر	۱۸ اگست ۱۹۲۸ء	مندروچھ	ایبٹ آباد
اولیس خالد	۱۹۸۹ء	نواں شہر	ایبٹ آباد
ایوب ساقی سواتی	۱۹۲۸ء	بفہ	مانسہرہ
ایوب صابر، پروفیسر	۱۹۴۰ء	موہری بڈہن	ہری پور
بابا چلاسی، غلام نصیر الدین	۱۹۳۸ء	منڈیاں	ایبٹ آباد
بشیر احمد سوز، پروفیسر	۱۹۲۸ء	سکندر پور	ہری پور
بشیر حیدر کنول	۳ مارچ ۱۹۰۳ء	ایبٹ آباد	ایبٹ آباد
بلبل پٹھلی، مولوی محمد سلیمان	وفات ۱۹۴۳ء	پٹھلی	مانسہرہ
بی بی سیکینہ سحر	۱۳ دسمبر ۱۹۵۷ء	سلطان پور	ایبٹ آباد
پرویز ساحر	۶ فروری ۱۹۷۸ء	بگروال جوہلیاں	ایبٹ آباد
پرواز تر بیوی	۱۹۳۶ء	تر بیہ	ہری پور
پروین اختر سیف	۱۹۵۶ء	چکیاہ	مانسہرہ
تاج الاسلام عاجز	۲۷ نومبر ۱۹۲۹ء	بجنہ	مانسہرہ
تسلیم سید زینال	۱۹۴۹ء	بھوگر منگ	مانسہرہ

مانسہرہ	مانسہرہ	۱۹۶۶ء	تصدق حسین قریشی
ہری پور	کھلابٹ	یکم مئی ۱۹۷۱ء	تصور حسین شاہ کاظمی
ہری پور	کھولیاں بالا	۶ مارچ ۱۹۸۱ء	تنویر احمد علوی
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۲۵ دسمبر ۱۹۶۳ء	تقریر رضی فراغ
مانسہرہ	جٹری	۱۹۷۵ء	توقیر ترمذی
مانسہرہ	مانسہرہ	۱۹۶۵ء	جان عالم
ہری پور	کھلابٹ	۱۹۶۳ء	جاوید اختر امن
ایبٹ آباد	نواں شہر	۱۹۵۹ء	جاوید خان قاضی
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۲۳ اپریل ۱۹۵۳ء	جاوید گل
مانسہرہ	بٹل	۱۹۳۱ء	جعفر شاہ، پروفیسر سید
ایبٹ آباد	سیخ البانڈی	۱۹۶۲ء	جمیل اختر اعوان، پروفیسر
ہری پور	سرائے صالح	۲۲ نومبر ۱۹۳۸ء	جمیل الرحمن، پروفیسر قاضی
ایبٹ آباد	بانڈی میرا	۱۹۷۰ء	جمیل انور سردار
ہری پور	موہڑہ	۸ جنوری ۱۹۶۶ء	جہانگیر بلال
مانسہرہ	نوکوٹ	۱۹۳۱ء	حاکم شاہ نوکوٹی
ہری پور	ہری پور	۱۳ دسمبر ۱۹۳۱ء	حفیظ اثر
ایبٹ آباد	حویلیاں	-	حفیظ ضیفم
ایبٹ آباد	نواں شہر	۱۹۶۲ء	حفیظ عاجز
مانسہرہ	داتہ	۱۲ مارچ ۱۹۸۰ء	حلیمہ سعیدیہ
مانسہرہ	بفہ	۱۹۸۷ء	حمیرا سید
ایبٹ آباد	بانڈہ پھگواڑیاں	۱۹۳۲ء	حیدر زمان حیدر
ہری پور	برتھال	۱۹۰۷ء	حیدر زمان صدیقی
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	یکم مئی ۱۹۵۸ء	خالد خان مہر
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۹ ستمبر ۱۹۳۹ء	خالد خواجہ
ایبٹ آباد	نواں شہر	۱۹۶۸ء	رخان بشیر شاکی
ایبٹ آباد	نواں شہر	۱۵ مئی ۱۹۸۵ء	خاور تاج
مانسہرہ	ماڑی شاہ ولی	۱۹۶۶ء	خضر حیات خضر
ہری پور	کھلابٹ	۱۵ نومبر ۱۹۷۳ء	خورشید احمد اعوان
مانسہرہ	احدو بانڈی	یکم جنوری ۱۹۳۷ء	ڈاکٹر

ایبٹ آباد	حویلیاں	۳ دسمبر ۱۹۶۳ء	داؤد ناصر
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۱۹۶۱ء	دلدار احمد قادری، ڈاکٹر
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۳ مارچ ۱۹۰۹ء	دوست محمد خان ڈاکٹر
مانسہرہ	بھہ	۱۹۳۰ء	دل بھوی، ایم دلاور خان
ہری پور	ہری پور	۱۹۲۶ء	ذبیح ترمذی، ہدایونی
ہری پور	سکندر پور	۱۳۰ اپریل ۱۹۷۳ء	ذکاء الرشید ذکا
ہری پور	غازی	۱۲۵ اکتوبر ۱۹۳۵ء	ذولفقار علی ضعفی سید
ایبٹ آباد	نواں شہر	۱۹۸۹ء	ذی شان ساحر
ایبٹ آباد	نواں شہر	۱۹۸۲ء	راحیل شہزاد احسن
ایبٹ آباد	نواں شہر	۱۹۸۱ء	راشد محمود راشد
مانسہرہ	سچہ	۱۹۵۹ء	رستم نامی
مانسہرہ	شکھیا ری	۲۰ جنوری ۱۹۵۱ء	رشید احمد، قاضی
مانسہرہ	بالاکوٹ	۱۹۶۷ء	رفیع احمد شاکر
مانسہرہ	شکھیا ری	۱۹۵۳ء	رومیل قمر
مانسہرہ	بالاکوٹ	۱۹۷۱ء	ریاض احمد
ہری پور	ہری پور	۱۱ اگست ۱۹۶۲ء	ریاض الرحمن
ہری پور	ہری پور	۱۹۴۳ء	ریاض ساغر
مانسہرہ	شکھیا ری	۱۹۵۶ء	زاہد شیخ
مانسہرہ	منگلور	۱۱ اگست ۱۹۳۰ء	زبیر مشہدی
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۱۵ مئی ۱۹۵۱ء	ساجد حسین ساغر
مانسہرہ	ترہیا	۲ فروری ۱۹۷۱ء	ساجد سواتی، ایم
مانسہرہ	بھہ	۱۸ اپریل ۱۹۶۸ء	ساجد علی ساجد
مانسہرہ	مانسہرہ	۱۸۷۱ء-۱۹۵۴ء	ستار بادشاہ، سید
مانسہرہ	لبرکوٹ	۱۹۵۰ء	سجاد احمد رمنز
ہری پور	ہری پور	۱۹۴۲ء	سراب اعوان، افتخار احمد
مانسہرہ	شکھیا ری	۱۹۴۷ء	سرفراز عارف، پروفیسر
مانسہرہ	بھہ	-	سعادت شاہ بھوی
ایبٹ آباد	بکوٹ	۱۹۸۸ء	سعد اللہ سورج
ہری پور	خان پور	-	سعید احمد خان

مانسہرہ	ہالا کوٹ	۱۹۶۱ء	سعید احمد راہی
ہری پور	منگ	۱۹۲۷ء	سعید اختر ایڈووکیٹ
ہری پور	ہری پور	۶ ستمبر ۱۹۶۱ء	سعید اشعر
ہری پور	ہری پور	۱۸ اگست ۱۹۶۲ء	سعید الرحمن
مانسہرہ	شیر پور	۱۹۶۹ء	سعید گل
ایبٹ آباد	نواں شہر	۲۰ مئی ۱۹۳۹ء	سعید ناز، قاضی
ہری پور	علی خان	۲۵ دسمبر ۱۹۶۰ء	سفیان صفی، پروفیسر ڈاکٹر
ایبٹ آباد	کوٹھیالہ	۱۹۳۲ء	سلطان سکون
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۱۸۶۰ء	سلطان مہر
مانسہرہ	ہالا کوٹ	۱۹۵۳ء	سمندر خان سمندر
ایبٹ آباد	نواں شہر	۱۹۷۱ء	سراج اللہ سمیع
ایبٹ آباد	خوپلیاں	مارچ ۱۹۸۱ء	سہیل شاہین
مانسہرہ	چکپاہ	۱۹۵۴ء	سیف الرحمن سیف، قاضی
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۱۹۰۸ء-۱۹۸۳ء	شاہد کیانی، مرزا
مانسہرہ	سفیدہ	۱۹۳۶ء	شاہ نواز سواتی
ایبٹ آباد	ٹھنڈا چوہا	۱۹۱۳ء-۲۰۱۰ء	شعلہ بخٹوری، حکیم
ہری پور	مانگرائے	۱۲ اگست ۱۹۶۳ء	شعیب آفریدی
ایبٹ آباد	سیرگاہ	۱۹۷۶ء	شفقت بخاری
ہری پور	ترہیلہ	۱۴ جنوری ۱۹۷۷ء	شفیق اعوان
مانسہرہ	بھالی	۱۸ اپریل ۱۹۶۹	شکیل احمد شہر
ہری پور	خان پور	یکم اپریل ۱۹۷۳ء	شمسیر حیدر
مانسہرہ	مانسہرہ	۱۹۵۲ء	شمیم احمد سحر
مانسہرہ	بیرادی	۱۹۵۵ء	شوکت پرویز
ایبٹ آباد	نواں شہر	۲۵ دسمبر ۱۹۶۹ء	شہزاد سلیم ارم
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۱۹۵۳ء	شیراز کیانی
ایبٹ آباد	نواں شہر	۱۵ جنوری ۱۹۸۲ء	شیر دل خان جدون
ایبٹ آباد	کلور، بانڈہ پیر خان	۳۱ اگست ۱۹۵۰ء	صابر کلوری، پروفیسر ڈاکٹر
ہری پور	ہری پور	۱۹۵۵ء	صدیق نظر
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۱۹۰۶ء-۱۹۶۳ء	صفیر احمد جان، پروفیسر

صغیر ندیم	۲۲ جولائی ۱۹۶۳ء	ہری پور	ہری پور
ضیاء الرشید، ڈاکٹر	۲۳ مارچ ۱۹۶۳ء	سکندر پور	ہری پور
ضیاء شاہد	۱۹۶۵ء	اپر ملک پورہ	ایبٹ آباد
طارق جاوید	۱۹۷۶ء	شیروان	ایبٹ آباد
طارق سعید	۱۹۶۹ء	بالاکوٹ	مانسہرہ
طالب انصاری	۲ فروری ۱۹۶۹ء	حویلیاں	ایبٹ آباد
طاہر پرواز	۱۹۵۲ء	رجوعیہ	ایبٹ آباد
عادل زمان خان	۱۹۷۹ء	دھموڑ	ایبٹ آباد
عارف کشمیری	۱۳ اپریل ۱۹۷۹ء	شکھیاڑی	مانسہرہ
عاصم شہزاد	۲۳ دسمبر ۱۹۷۹ء	کیہال	ایبٹ آباد
عامر سہیل	۱۹۶۶ء	کیہال	ایبٹ آباد
عبدالباری صبا، قاضی	۱۹۲۸ء	بجنہ	مانسہرہ
عبدالخالق، خلیق	۱۹۲۷ء	مانسہرہ	مانسہرہ
عبدالخالق خلیق	۱۹۲۷ء	مانسہرہ	مانسہرہ
عبدالدامم داتم قاضی	۳۰ جون ۱۹۲۷ء	ہری پور	ہری پور
عبدالرشید صوفی	۱۹۳۶ء	سکندر پور	ہری پور
عبدالرشید، رشید	۱۹۳۰ء	ایبٹ آباد	ایبٹ آباد
عبدالرؤف رافت	۱۹۰۱ء-۱۹۷۵ء	شکھی	مانسہرہ
عبدالستار قسطاس	۲ فروری ۱۹۲۸ء	ہاتھی میرابھہ	مانسہرہ
عبدالسلام نسیم داتوی	۱۸۱۸ء-۱۹۷۸ء	واتہ	مانسہرہ
عبدالسلام شاد	۲ جنوری ۱۹۳۵ء	ہری پور	ہری پور
عبدالغفور قریشی	۱۹۶۲ء	ملک پورہ	ایبٹ آباد
عبدالغفور ملک	۱۹۲۳ء-۲۰۰۳ء	سہبڈ	ایبٹ آباد
عبدالقیوم بے تاب	۱۹۳۱ء	سکندر پور	ہری پور
عبدالقیوم شفق ہزاروی	۸ فروری ۱۹۶۰ء	ڈھوڈیاں	مانسہرہ
عبداللطیف راہی	۱۳ مئی ۱۹۳۱ء	شکھیاڑی	مانسہرہ
عبداللہ جان	۱۸۸۶ء-۱۹۵۹ء	ڈھوڈیاں	مانسہرہ
عبداللہ شاہ مظہر	یکم مارچ ۱۹۲۸ء	بہہ	مانسہرہ
عبدالمنان نقش بندی	۱۹۲۸ء	بہہ	مانسہرہ

ہری پور	سرائے صالح	۱۳ اگست ۱۹۲۶ء	عبدالواحد خاموش
ایبٹ آباد	راجن، ترنوالی	یکم جون ۱۹۵۹ء	عبدالوحید بیکل
مانسہرہ	امب، تنول	۱۹۳۲ء	عبید اللہ حلیم رضوی
ایبٹ آباد	نوال شہر	۱۹۰۴ء-۱۹۹۰ء	عجب خان نقش بندی
ایبٹ آباد	نوال شہر	۱۵ اگست ۱۹۸۳ء	عدیل ایوب
ایبٹ آباد	حویلیاں	۱۵ نومبر ۱۹۷۳ء	عرفان تبسم
مانسہرہ	کھواڑی	۲۰ جون ۱۹۲۸ء	عرفان رضوی
مانسہرہ	اوگی	-	عزیز الرحمن صوفی
مانسہرہ	شین باغ بفقہ	۱۰ جون ۱۹۳۵ء	علی اکبر خان حاجی
مانسہرہ	داڑپی	۱۸ اکتوبر ۱۹۶۵ء	علی اکبر شاہ شمر
مانسہرہ	اگرور	-	عمر خان عمر
ایبٹ آباد	نوال شہر	۱۳ اگست ۱۹۳۶ء	عمر خطاب ارم
ایبٹ آباد	سلہڈ	۲۳ مارچ ۱۹۸۳ء	عمر علی داتم
مانسہرہ	گڑھی حبیب اللہ	۱۹۱۲ء	عنایت اللہ لطفی
مانسہرہ	بالاکوٹ	۱۸ مئی ۱۹۷۹ء	غلام حسین بے کس بالاکوٹی
مانسہرہ	حدو بانڈی	۱۹۰۱ء	غلام ربانی خان اکبر
مانسہرہ	بفقہ	۱۹۳۵ء	غلام رسول تانف
ایبٹ آباد	ملک پورہ	۷ مارچ ۱۹۳۲ء	غلام مجتبیٰ جدون
مانسہرہ	لہڑکوٹ	۱۹۶۲ء	غلام محمد اسیر
مانسہرہ	بھوگر منگ	۱۹۵۲ء	غلام محمد فاروق ملنسار
مانسہرہ	مانسہرہ	۳۱ جولائی ۱۹۶۶ء	فاروق الہی سیماپ
ایبٹ آباد	نوال شہر	۱۹۶۷ء	فاروق امین، ڈاکٹر
ہری پور	کوٹ نجیب اللہ	۲۲ فروری ۱۹۵۰ء	فدا حسین شاہ، پروفیسر
ایبٹ آباد	شیروان	۲۳ اپریل ۱۹۸۳ء	فرحان انجم
مانسہرہ	داتہ	۱۹۳۳ء-۲۰۰۸ء	فرید داتوی
مانسہرہ	خوشحالہ	۱۹۳۰ء	فضل اکبر کمال
ہری پور	تریلہ	یکم جنوری ۱۹۶۹ء	فضل الرحمن فاضل
مانسہرہ	بالاکوٹ	۱۹۵۸ء	فیاض عزیز
مانسہرہ	بفقہ	یکم نومبر ۱۹۲۸ء	فیض محمد فیض

ایبٹ آباد	حویلیاں	اکتوبر ۱۹۵۳ء	فقیر خان فقیری، ڈاکٹر
مانسہرہ	ہالا کوٹ م	۱۹۳۳ء	فقیر خان عاصی
ہری پور	ہری پور	۱۹۶۵ء	قاسم محمود، ڈاکٹر سید
ہری پور	ہری پور	۱۹۱۹ء	نذیر شفقانی، اورنگ زیب
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۳۱ جنوری ۱۹۸۵ء	کاشف بٹ
مانسہرہ	بھہ	۱۳ دسمبر ۱۹۰۹ء	گل زمان عاجز بلوی
مانسہرہ	شکپاری	۲۴ دسمبر ۱۹۶۳ء	گل محمد شاہ
مانسہرہ	کوٹلی پالا	۱۹۵۷ء	گل محمد نازک
مانسہرہ	ادگی	وفات ۱۸۹۳ء	گوہر امان خان
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۱۹۷۸ء	لطیف الرحمن آفاتی
ہری پور	کھلابٹ	-	لطیف خان شہپار
ایبٹ آباد	میاں دی سیری	۱۹۶۶ء	ماجد شاہ، سید
مانسہرہ	خوشحالہ	۱۹۳۷ء	مہارک حسین شاہ
مانسہرہ	شکپاری	۱۶ مئی ۱۹۲۹ء	محب الرحمن قاضی، ڈاکٹر
مانسہرہ	شکپاری	۱۹۵۵ء	محبوب الرحمن محبوب
ہری پور	موئن	۲۳ مارچ ۱۹۳۷ء	محبوب الہی عطا
ہری پور	ہری پور	۱۹۵۱ء	محبوب ہادر
ایبٹ آباد	لواں شہر	۱۹۷۸ء	محسن محبوب
مانسہرہ	بھہ	۱۹۵۳ء	محمد اختر نعیم
مانسہرہ	ڈھوڈ پال	۱۹۱۳ء	محمد اظہار احمد
مانسہرہ	ڈھوڈ پال	۱۸۹۰ء	محمد اظہار صاحب زادہ
ایبٹ آباد	لواں شہر	۱۹۳۳ء-۱۹۸۹ء	محمد اسرار بیل مہجور
ایبٹ آباد	بانڈہ سپاں	یکم اپریل ۱۹۷۲ء	محمد اسفر آفاتی
مانسہرہ	گیروال	۲۰ مئی ۱۹۷۸ء	محمد اعظم حاجی
مانسہرہ	سفیدہ	۱۹۱۷ء	محمد افضل خان مائل
مانسہرہ	ڈب	۸ جون ۱۹۲۵ء	محمد اقبال آتش
مانسہرہ	بڑکوٹ	۱۹۶۲ء	محمد اکرم درویش
مانسہرہ	متہال	یکم اپریل ۱۹۵۲ء	محمد اویس خان پھول اعوان
مانسہرہ	بھہ	۱۹۲۸ء	محمد ایوب ساقی سوانی

مشمورہ	گھواڑی	۱۲ مارچ ۱۹۵۵ء	محمد بشیر گل
مشمورہ	ایبٹ آباد	۱۹۶۳ء	محمد بشیر راجھا، سرگودھوی
مشمورہ	مشمورہ	۱۹۶۰ء	محمد جاوید المعروف سائیں
مشمورہ	ہالا کوٹ	۱۳ اکتوبر ۱۹۵۶ء	محمد جاوید نعمانی
مشمورہ	بحالی	۱۹۵۵ء	محمد حلیف
مشمورہ	بحالی	۱۹۵۵ء	محمد خورشید راجہ
ایبٹ آباد	حویلیاں	۲۰ نومبر ۱۹۳۶ء	محمد رفیق انہالوی، ڈاکٹر
ہری پور	کیلگ	یکم اپریل ۱۹۸۶ء	محمد اکرام الرحمن
مشمورہ	بحالی	۷ مارچ ۱۹۶۶ء	محمد یاض ناصر
مشمورہ	اگرور	۱۹۳۳ء	محمد زمان مظفر
مشمورہ	مشمورہ	۱۹۲۹ء	محمد سعید تبسم، ڈاکٹر
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۱۹۵۰ء	محمد سعید راہی
ایبٹ آباد	کنج	۱۹۳۳ء	محمد سلیم شوق
مشمورہ	اگرور	۱۹۳۵ء	محمد شریف تنولی
مشمورہ	شکلیاری	یکم دسمبر ۱۹۷۷ء	محمد صفیر اسلم
ایبٹ آباد	لواں شہر	یکم اپریل ۱۹۸۳ء	محمد علی پاشا
مشمورہ	اوگرہ	۹ جون ۱۹۳۹ء	محمد عظیم عظیم
مشمورہ	مشمورہ	۱۹۵۰ء	محمد فرید، پروفیسر ڈاکٹر
ایبٹ آباد	کیہال	۱۹۳۸ء	محمد فرید، پروفیسر
ایبٹ آباد	لواں شہر	۱۹۴۸ء	محمد قاسم خان، قاضی
ایبٹ آباد	لواں شہر	۱۹۶۹ء	محمد کاشف ضیاء، قاضی
مشمورہ	لیڑکوٹ	۱۹۶۳ء	محمد لطیف راہی
مشمورہ	ہالا کوٹ	۲۷ جون ۱۹۸۸ء	محمد وقاص عزیز
مشمورہ	مشمورہ	۱۹۰۹ء	محمد نظیر حاجی
ایبٹ آباد	لواں شہر	۹ نومبر ۱۹۱۲ء	محمد نور چنگوڑ، پروفیسر خواجہ
ایبٹ آباد	حویلیاں	۱۸۷۲ء-۱۹۹۲ء	محمد شاہ محدث ہزاروی
ہری پور	صوابی میرا	۸ مئی ۱۹۵۲ء	بدشہاد شاہ، سید
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	-	مراد علی
ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	۱۶ اکتوبر ۱۹۳۸ء	مراد نقی، پروفیسر سید

سرت کنول	۱۹۶۶ء	سرائے صالح	ہری پور
مصدق علی صدق	۱۰ جون ۱۹۵۸ء	مانسہرہ	مانسہرہ
مطبع الرحمن، اطہر ہاشمی	۱۹۵۷ء	چھوہر شریف	ہری پور
منظر خان صحرا	۱۹۷۵ء	جل کوٹ	کوہستان
مقرب آفندی	۱۹۲۹ء-۱۹۸۸ء	بحالی	مانسہرہ
ملار موزی	۱۸۹۷ء-۱۹۳۷ء	مانسہرہ	مانسہرہ
ممتاز منگلوری، ڈاکٹر	۱۲۳ اپریل ۱۹۳۸ء-۲۰۱۱ء	منگلور	مانسہرہ
منصف خان صاحب	۱۱۵ اپریل ۱۹۶۱ء	پنوال میاں	ایبٹ آباد
منور احمد منور	۱۹۷۲ء	بالاکوٹ	مانسہرہ
منیر حیدر	مارچ ۱۹۶۶ء-	بانڈہ پھگواڑیاں	ایبٹ آباد
میر ولی اللہ	۱۸۸۷ء-۱۹۶۳ء	ایبٹ آباد	ایبٹ آباد
نازیہ یونس	-	بفہ	مانسہرہ
ناصر اسلم	۱۹ نومبر ۱۹۵۸ء	کنج قدیم	ایبٹ آباد
ناصر بختیار خان، قاضی	۷ اپریل ۱۹۶۸ء	نوال شہر	ایبٹ آباد
ناظر نقوی	۱۹۱۸ء-۱۹۸۷ء	نوال شہر	ایبٹ آباد
نثار احمد ناصر	یکم اپریل ۱۹۷۴ء	ہتمک، حویلیاں	ایبٹ آباد
ندیم اختر	۱۹۸۶ء	توڈو	ہری پور
نذیر حسین شاہ کیلوی	۱۹۵۳ء	ایبٹ آباد	ایبٹ آباد
نسیم عباسی	۱۰ فروری ۱۹۵۱ء	میر احسان	ایبٹ آباد
نصیر احمد ساغر تنولی	یکم فروری ۱۹۶۲ء	مانسہرہ	مانسہرہ
نقاش اختر	یکم مئی ۱۹۷۱ء	نوال شہر	ایبٹ آباد
نواب خان جدون	۲۳ مئی ۱۹۷۳ء	نوال شہر	ایبٹ آباد
نیاز سواتی	۱۹۳۱ء	بھوگڑ منگ	مانسہرہ
نیازت علی نیاز	۱۹۷۳ء	بیلہ کوٹکے	مانسہرہ
واجد خان رضا، قاضی	۱۱۵ اپریل ۱۹۷۳ء	نوال شہر	ایبٹ آباد
واجد رضوی	۱۱۶ اپریل ۱۹۳۶ء	ایبٹ آباد	ایبٹ آباد
واحد سراج	۱۹۶۲ء	ایبٹ آباد	ایبٹ آباد
وجاعت علی ارم	۱۲ نومبر ۱۹۸۲ء	سلہڈ	ایبٹ آباد
وقار احمد	۲۷ دسمبر ۱۹۸۸ء	ہری پور	ہری پور

ہارون الرشید	۱۱ نومبر ۱۹۵۷ء	بالاکوٹ	مانسہرہ
سنگی خالد، پروفیسر	۱۹۴۲ء	حویلیاں	ایبٹ آباد
یوسف اختر	۱۹۵۷ء	شکھاری	مانسہرہ
یونس مجاز	۱۹۶۵ء	ہری پور	ہری پور

ہزارہ میں ۲۹۶ صاحب قلم شخصیات کے حالات زندگی مل سکے ہیں جن میں ضلع ایبٹ آباد میں ۱۱۳، بٹ گرام میں صفر، کوہستان میں ایک، مانسہرہ میں ۱۱۳۰ اور ہری پور میں ۵۲ صاحب قلم شخصیات شامل ہیں۔ مانسہرہ ادیبوں اور شاعروں کی تعداد دوسرے اضلاع کی نسبت زیادہ ہے۔

فہرست علمائے کرام

علمائے کرام کی فہرست کافی طویل ہے۔ ہزارہ میں علمائے کرام کی کمی نہیں ہے۔ دھواں دھار مقرر، شعلہ بیان خطیب، شیرین لسان واعظ، قاری اور حافظ قرآن کی ایک طویل فہرست بنتی ہے۔ کوئی گاؤں ایسا نہیں ہے جہاں دو چار مسجدیں نہ ہوں۔ یہاں صرف ان ہی علمائے کرام کا ذکر کیا جاتا ہے۔ جن کی تصانیف ہیں یعنی کوئی تحریری نقوش چھوڑے ہیں۔

نام	پیدائش و وفات	سکونت	ضلع
احمد سعید ہزاروی	-	گلی بدرال - پڑھنہ	مانسہرہ
احمد علی	-	شک - ٹکری	بٹ گرام
افتخار الحق، کیپٹن ڈاکٹر	-	غازی	ہری پور
امیر احمد، قاضی	۱۸۷۳ء	ایبٹ آباد	ایبٹ آباد
انور شاہ، مولانا	۱۹۲۰ء - ۱۹۹۴ء	دیشان	بٹ گرام
تاج محمود، مولانا	۱۹۱۵ء - ۱۹۸۴ء	جاگل میلیم	ہری پور
حسین شاہ مولانا قاضی سید	۱۹۲۷ء - ۱۹۹۴ء	داتہ	مانسہرہ
حمید الدین	۱۸۸۲ء - ۱۹۴۳ء	شیر گڑھ	مانسہرہ
حمید اللہ، قاضی	-	شیر گڑھ	مانسہرہ
حیدر زمان حیدر، مولانا	۲۲ جنوری ۱۹۰۷ء	برتھال	ہری پور
خان زمان ہزاروی، مولانا	۱۸۰۵ء	بفہ	مانسہرہ
خلیل احمد شاہ	-	بفہ	مانسہرہ

انسہرہ	نکری، اوگی	-	خلیل الرحمن
انسہرہ	نکری، اوگی	۱۸۷۱ء	رسول خان صاحب
انسہرہ	چیراں کڑمنگ	اکتوبر ۱۹۳۸ء	زاہد الراشدی، مولانا
انسہرہ	خاکی	۱۹۱۵ء	زین العابدین، مولانا
اہیٹ آباد	کوٹھیالہ	۱۸۸۲ء	سردار خان نقشبندی
انسہرہ	ڈھکی چیراں کڑمنگ	۱۹۱۳ء	سر لڑا صلدر
ہری پور	کالنج	۱۵ جولائی ۱۹۳۳ء	شمس الاسلام
ہری پور	انورہ	۱۹۱۱ء	شمس الدین
ہری پور	درویش	-	شمس الدین، مولانا قاضی
ہری پور	کوٹ نجیب اللہ	۱۹۱۶ء	شمس الرحمن، قاضی
انسہرہ	بقہ	۱۸۹۱ء-۱۹۷۲ء	شیر زمان ہزاروی
ہری پور	درویش	۱۹۰۱ء	صدر الدین حیدر، مولانا پیر
ہری پور	خان پور	۱۸۸۲ء-۱۹۲۸ء	عبدالاحد، قاضی
ہری پور	الولی	۱۸۹۵ء	عبدالحق
ہری پور	کوٹ نجیب اللہ	-	عبدالحکیم، مولانا
انسہرہ	ڈھکی چیراں کڑمنگ	-	عبدالحمد السوالی
انسہرہ	جال گل ہٹل	-	عبدالحمد، مولانا
انسہرہ	چوہان	۱۹۰۸ء	عبدالحمد، مولانا
اہیٹ آباد	رجوعیہ	۱۹۱۸ء	عبدالحی، چمن پیر مولانا
ہری پور	جاگل	۱۹۰۰ء-۱۹۹۲ء	عبدالحی، مولانا
انسہرہ	استوگی، تناول	۱۹۰۶ء	عبدالحق، مولانا
ہری پور	ہری پور	۱۹۲۷ء	عبدالداؤد، دائم
ہری پور	سراستے صالح	-	عبدالرحمن، مولانا
ہٹ کرام	دیشان	۱۹۳۹ء	عبدالرحمن، ڈاکٹر پی ایچ ڈی
ہری پور	خان پور	۱۹۰۰ء	عبدالرحمن، مولانا
ہری پور	چھوہر شریف	۱۹۲۶ء	عبدالرحمن، مولوی
اہیٹ آباد	کوکل	۱۹۳۵ء	عبدالرزاق سکندر پوری ہزاروی۔ پی ایچ ڈی
انسہرہ	حدوہالڈی	۱۹۲۶ء	عبدالرشید، ڈاکٹر
ہری پور	کھلاہٹ	۱۸۹۸ء	عبدالسبحان

ہری پور	امب در بند	۱۸۹۸ء	عبدالسلام سلیم
مانسہرہ	گروہی حبیب اللہ	۱۸۶۳ء	عبدالعزیز عثمانی
مانسہرہ	مانسہرہ	-	عبدالعزیز ہزاروی، مولانا
بٹگرام	ٹکری	۱۹۲۲ء	عبدالعزیز، مولانا
ہری پور	در بند	۱۸۹۲ء-۱۹۶۹ء	عبدالغفور عباسی
ہری پور	در بند	-	عبدالغفور ہزاروی
ایبٹ آباد	جھنگڑہ	۱۸۶۶ء-۱۹۵۳ء	عبدالغنی، مولانا
ہری پور	جامہ نوروی	۱۹۰۰ء-۱۹۸۱ء	عبدالقادر، مولانا
ہری پور	سرائے صالح	۱۸۹۹ء	عبدالقادر ہزاروی
مانسہرہ	شمس پڑہ	-	عبدالقدوس، قاضی
مانسہرہ	جال گلی	۱۹۲۲ء	عبدالقیوم، مولانا
مانسہرہ	بٹکوٹ	۱۸۳۹ء-۱۸۸۵ء	عبدالکریم
ایبٹ آباد	دھموڑ	۱۸۶۷ء-۱۹۳۰ء	عبداللہ، مولانا
بٹگرام	ٹکری	-	عبدالمتین
ایبٹ آباد	لنک روڈ کھیال	-	عبدالواحد حافظ، مولانا
ایبٹ آباد	بانڈی عطائی خان	۱۹۰۹ء، ۱۹۸۷ء	عبدالواحد، حافظ مولانا
مانسہرہ	بفہ	۱۸۵۸ء	عثمان شاہ، مولانا سید
ایبٹ آباد	ترنوالی	۱۹۱۹ء	عزیز الرحمن، ابوالفیض
ہری پور	امب	۱۹۰۳ء	عزیز الرحمن، مولانا
بٹگرام	ٹکری	-	غلام ربانی، ملا گڑنگ
ہری پور	سرائے صالح	۱۸۹۷ء	غلام ربانی لودھی
مانسہرہ	کھواڑی	۱۹۱۳ء	غلام جیلانی، مولوی
مانسہرہ	بفہ	۱۸۹۶ء	غلام غوث ہزاروی
بٹگرام	دیشان	-	غلام نبی خان
ایبٹ آباد	دھیری ساہڈ	۱۸۷۲ء-۱۹۲۹ء	فضل حق سلطان پوری، مولانا
ہری پور	خان پور	۱۸۲۸ء	فیروز خان، مولوی
ہری پور	تربیلہ	۱۸۵۹ء	فیض اللہ قریشی
ہری پور	درویش	۱۸۳۱ء	فیض عالم، قاضی
ایبٹ آباد	ڈھیری کھیال	۱۹۳۱ء	فیوض الرحمن، بریگیڈریڈ افسر

گوہرمان، مولانا	-	چیراسی، تناول	مانسہرہ
محبوب علی شاہ، کاظمی	-	-	ایبٹ آباد
محمد احمد، پروفیسر مولانا قاضی	۱۹۰۰ء-۱۹۷۹ء	خاکی	مانسہرہ
محمد اسحاق، شنسی مولانا قاضی	۱۸۹۰ء	شنسی	مانسہرہ
محمد اسحاق، مولانا قاضی	۱۸۹۰ء، ۱۹۵۰ء	شیر گڑھ اوگی	مانسہرہ
محمد اسحاق مولانا خطیب ہزارہ	وفات ۱۹۶۱ء	لساں اپر تناول	مانسہرہ
محمد اسحاق، قاضی مولانا	۱۹۱۴ء	ڈھوڈیال	مانسہرہ
محمد اسرائیل	۱۸۹۹	بالاکوٹ	مانسہرہ
محمد اسماعیل ذبیح، مولانا	۱۹۱۴ء	نواں شہر	ایبٹ آباد
محمد امین، مولانا	۱۳۴۶ھ	سری کوٹ	ہری پور
محمد ایوب ہاشمی	-	ٹنن قلندر آباد	ایبٹ آباد
محمد ایوب، مولانا	۱۹۳۳ء-۱۹۹۷ء	دھموڑ	ایبٹ آباد
محمد بلال، مولانا	۱۹۲۲ء	نگری	بٹ گرام
محمد حسن عرف غلام حسن	۱۸۲۱ء	خان پور	ہری پور
محمد حسین آزاد	۱۹۰۹ء	گڑھی حبیب اللہ	مانسہرہ
محمد حمید الدین، مولانا	۱۸۵۳ء	کوٹ نجیب اللہ	ہری پور
محمد خان، مولانا	۱۸۶۳ء-۱۹۴۷ء	تلوکر	ہری پور
محمد زمان خان جدون	۱۸۹۶ء	ڈھیری کپھال	ایبٹ آباد
محمد سرور، مولانا قاضی	۱۸۵۹ء-۱۹۲۲ء	اگرور	بٹ گرام
محمد شعیب، مولانا	-	چچکلاں	مانسہرہ
محمد صدیق، ڈاکٹر قاری	۱۹۶۳ء	اوگی	مانسہرہ
محمد طاسین	۱۹۲۳ء	درگڑ	ہری پور
محمد عبداللہ	۱۸۷۵ء-۱۹۷۹ء	الائی	بٹ گرام
محمد عثمان، مولوی	-	پانڈی ڈھونڈاں	ایبٹ آباد
محمد عرفان	وفات ۱۹۳۹ء	پکھوال	مانسہرہ
محمد عزیز الرحمن ہزاروی	۱۹۰۲ء	ترنوائی	ایبٹ آباد
محمد عمر الدین، ہزاروی	-	کوٹ نجیب اللہ	ہری پور
محمد فاضل شاہ ایبٹ آبادی	-	میرپور	ایبٹ آباد
محمد فیض عالم ہزاروی	۱۸۴۱ء-۱۹۰۳ء	-	ایبٹ آباد

مانسہرہ	گاندھیاں	۱۸۷۶ء وفات	محمد محمود عثمانی
ایبٹ آباد	سلہڈ	-	محمد محمود عثمانی
ہری پور	ڈھینڈہ	۱۸۲۰ء	محمد معصوم، مولانا
مانسہرہ	پکھلی	۱۸۶۹ء-۱۹۲۷ء	محمد ہزاری، مولانا
ایبٹ آباد	حویلیاں	۱۸۲۶ء-۱۹۳۵ء	محمد ہمایون، مولانا قاضی
بٹ گرام	دیشان	۱۹۳۲ء	محمد ہیبت شاہ
مانسہرہ	جی منگ	دسمبر ۱۹۲۸ء	محمد یونس انور، قاضی
ایبٹ آباد	رجوعیہ	۱۹۰۳ء	محمد یونس ہاشمی، حکیم
ایبٹ آباد	سولہن	۱۸۷۲ء-۱۹۹۲ء	محمود شاہ محدث ہزاروی
مانسہرہ	ہروڑی	۱۹۲۲ء	معروف شاہ شیرازی
ہری پور	ہری پور	۱۹۳۶ء	مطیع الرحمن، قاضی
مانسہرہ	ہل کوٹ	-	مطیع اللہ، مولانا
مانسہرہ	بفہ	-	محمود شاہ
ہری پور	ڈھینڈہ	-	محمود شاہ، مولانا سید
ہری پور	کماچ	۱۸۹۲ء-۱۹۲۳ء	مفتی محمد حسن
ہری پور	کالنج	-	منظور الاسلام، مولانا
ہری پور	کوٹ نجیب اللہ	-	منہاج الدین
ایبٹ آباد	میر پور کلاں	-	مہر علی خان، مولانا
ہری پور	سکندر پور	-	میر عالم طا
ہری پور	کوٹ نجیب اللہ	-	نواب صاحب، مولوی
ہری پور	خان پور	۱۸۶۸ء-۱۹۳۳ء	یوسف حسین

ہزارہ کے پانچوں اضلاع میں علمائے کرام اپنی بے لوث خدمات سرانجام دے رہے ہیں۔ وہ دینی اجالا پھیلا رہے ہیں۔

ضلع ایبٹ آباد میں ۲۷، ضلع بٹ گرام میں ۱۳، ضلع کوہستان میں ایک، ضلع مانسہرہ میں ۴۰ اور ضلع ہری پور میں ۴۲ علمائے کرام کی کتب دستیاب ہوئی ہیں۔ ہزارہ میں ۱۲۳ صاحب کتاب علماء ہیں۔ کوہستان پسماندہ ہے۔ مگر کوہستان میں اسلام کی پابندی ہے۔ علمائے کرام کا فرمایا ہوا پتھر پر لکیر ہے۔ ہری پور میں علمائے کرام کی تعداد سب سے زیادہ ہے۔ اس وقت دینی تعلیم کی جو خدمات دینی مدارس سرانجام دے رہے ہیں وہ خدمات نہ تو سرکاری

مدارس انجام دے سکتے ہیں اور نہ کوئی این جی او سرانجام دے سکتی ہے۔ ضرورت اس بات کی ہے کہ ان دینی مدارس کو رجسٹرڈ کیا جائے تاکہ مدرسوں کی صحیح تعداد، اساتذہ اور طلباء کی تعداد معلوم کی جاسکے۔

فہرست کتب ہزارہ

ہزارہ میں لکھی گئی کتب کے دستیاب نام

نام مصنف	کتاب کا نام	زبان	موضوع	ضلع
آصف ثاقب (۱۹۳۹ء)	اولے خواب خیالاں (شعری مجموعہ)	ہندکو	ادب	ایبٹ آباد
	دررکنار (شعری مجموعہ)	اردو	ادب	
آل احمد رضوی، (پ ۱۹۵۳ء)	اسلام کا نظام تعلیم	اردو	اسلام	مانسہرہ
	اسمائے گرامی	اردو	اسلام	مانسہرہ
	احسن بن علی	اردو	اسلام	مانسہرہ
	انوار لطیف	اردو	اسلام	مانسہرہ
	پیغمبر اخوت و مساوات	اردو	اسلام	مانسہرہ
	حرمت مسکرات	اردو	اسلام	مانسہرہ
	شہدائے کربلا	اردو	اسلام	مانسہرہ
	عظمت رفتہ	اردو	اسلام	مانسہرہ
	متاع رفتہ	اردو	اسلام	مانسہرہ
	مذہب عالم میں تذکرہ خیر الانام	اردو	اسلام	مانسہرہ
	ہمارے پیارے نبی	اردو	اسلام	مانسہرہ
ابرار سالک (۱۹۶۰ء-۲۰۱۱ء)	اک دشت کی کہانی (شاعری)	اردو	ادب	مانسہرہ
	مسافت کم نہیں ہوتی (شاعری)	اردو	ادب	مانسہرہ
اجمل فکار (پ ۱۹۳۳ء)	نالش دل (شاعری)	اردو	ادب	ایبٹ آباد
اجمل ملک (۱۹۳۸ء-۱۹۹۹ء)	صحافت صوبہ سرحد میں	اردو	ادب	ایبٹ آباد
اجمل نذیر (پ ۱۹۷۲ء)	میں آنکھیں پینا چاہتا ہوں (شاعری)	اردو	ادب	ہری پور
احمد حسین مجاہد (پ ۱۹۵۹ء)	دھند میں لپٹا جنگل (شاعری)	اردو	ادب	مانسہرہ
	صفیہ خاک (نثر)	اردو	ادب	مانسہرہ

	ادب	اردو	سیف الملوک (نثر)	
مانسہرہ	ادب	اردو	یہ زندگی کا کاروں (شاعری)	اختر بے خود (۱۹۳۰ء)
ہری پور	ادب	اردو	اختراع (شاعری)	اختر رضا سلیمی (۱۹۷۳ء)
ہری پور	ادب	اردو	ارتقاء (شاعری)	
مانسہرہ	ادب	اردو	بھونچال (شاعری)	اختر زمان (پ ۱۹۷۲ء)
ہری پور	ادب	اردو	حیات جاوداں	اختر علی (پ ۱۹۶۱ء)
ہری پور		اردو	فردوس ہزارہ	
ہری پور	ادب	اردو	ایک حسین پینا (۲۰۰۰ء)	ارشاد خان (پ ۱۹۶۵ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	اجتماعی اجتہاد تصور اقبال اور امافی غلام محمد	ارشاد شا کر اعوان، پروفیسر ڈاکٹر، (پ ۱۹۳۲ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	اسلامی حکمت حکومت (۲۰۱۰ء)	
مانسہرہ	ادب	اردو	اقبال کا تصور ملت اور آزادی ہند (غیر مطبوعہ)	
مانسہرہ	ادب	اردو	برف کی دیوار (۱۹۸۹ء)	
مانسہرہ	ادب	اردو	بیان اقبال نیا تناظر (۲۰۰۸ء)	
مانسہرہ	ادب	اردو	تحریک پاکستان ابتدا اور ارتقاء (۲۰۰۳ء)	
مانسہرہ	ادب	اردو	دوقوی نظریہ ابتدا اور ارتقاء (۲۰۰۳ء)	
مانسہرہ	ادب	اردو	زلف الہام (۲۰۰۹ء)	
مانسہرہ	ادب	اردو	عہد رسالت میں نعت (۱۹۹۳ء)	
مانسہرہ	ادب	اردو	فکر اقبال ہمالہ سے شوالہ تک	
مانسہرہ	ادب	اردو	نثر اقبال میں اشراک مطالب	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	پیغام آزادی	اسرائیل مجبور (۱۹۳۳ء-۱۹۸۹ء)
ایبٹ آباد	ادب	گوجری	گوجری لوک گیت	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	نغمہ کوہسار	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	ماہیے (۱۹۷۹ء)	اسلم خان جدون (پ ۱۹۳۳ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	پھول اور کلیاں	اسلم ناز خواجگانی (پ ۱۹۲۷ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	سواں کے کنارے (ناول)	
مانسہرہ	ادب	اردو	کھلے خزانے (کہانیاں)	
مانسہرہ	ادب	اردو	ویران بہاریں (ناول)	
مانسہرہ	تاریخ	اردو	تحریک پاکستان سے تشکیل پاکستان تک	اسماعیل گوہر (پ ۱۹۵۷ء)

دہزارہ گلونہ (شاعری)	ادب	پشتو	دہزارہ گلونہ (شاعری)	
کونئی تصویر پتھر سے نکلے	ادب	اردو	کونئی تصویر پتھر سے نکلے	افسر منہاس (پ ۱۹۵۶ء)
اقبال کے مدوح علماء	ادب	اردو	اقبال کے مدوح علماء	افضل حق قرشی (پ ۱۹۳۵ء)
اقبال کا فنون	ادب	اردو	اقبال کا فنون	
چشم فردا (شاعری) ۱۹۹۸ء	ادب	اردو	چشم فردا (شاعری) ۱۹۹۸ء	اقبال حسین شاہ، سید (۱۹۳۸ء)
Iqbal the universal poet	ادب	English	Iqbal the universal poet	
دشوق دل (شاعری)	ادب	اردو	دشوق دل (شاعری)	اکرم جمالی (پ ۱۹۵۳ء)
رکوکہ رو لیس (شاعری)	ادب	اردو	رکوکہ رو لیس (شاعری)	
پانی کی دیوار (شاعری)	ادب	اردو	پانی کی دیوار (شاعری)	اکرم درویش (پ ۱۹۶۲ء)
مطالع درویش (شاعری) ۲۰۱۰ء	ادب	اردو	مطالع درویش (شاعری) ۲۰۱۰ء	
آزادی کشمیر	تاریخ	اردو	آزادی کشمیر	الطاف پرواز (۱۹۳۰ء)
انگیا رے (شاعری)	ادب	پنجابی	انگیا رے (شاعری)	
بال و پر (شاعری)	ادب	اردو	بال و پر (شاعری)	
بنت لہنان (ناول)	ادب	اردو	بنت لہنان (ناول)	
تنگ و تاز (شاعری)	ادب	اردو	تنگ و تاز (شاعری)	
چیتون لٹھے سفنے (شاعری)	ادب	پنجابی	چیتون لٹھے سفنے (شاعری)	
دست و دامان (شاعری)	ادب	اردو	دست و دامان (شاعری)	
سفر آشوب (شاعری)	ادب	اردو	سفر آشوب (شاعری)	
شہناز (ناول)	ادب	اردو	شہناز (ناول)	
کالو (ناول)	ادب	اردو	کالو (ناول)	
مٹی کی مہکار	ادب	اردو	مٹی کی مہکار	
منزل سے دور (ناول)	ادب	اردو	منزل سے دور (ناول)	
نور حرا	ادب	اردو	نور حرا	
نئے حادثے (افسانے)	ادب	اردو	نئے حادثے (افسانے)	
احساس سترگے (شاعری)	ادب	پشتو	احساس سترگے (شاعری)	الطاف حسین (پ ۱۹۵۳ء)
روڑاں (شاعری)	ادب	ہندکو	روڑاں (شاعری)	
تم سے میری محبت کا حوالہ دینا (شاعری)	ادب	اردو	تم سے میری محبت کا حوالہ دینا (شاعری)	
رسالہ ہرنی	ادب	ہندکو	رسالہ ہرنی	امام الدین
معجزہ رسولیہ	اسلام	اردو	معجزہ رسولیہ	

ہری پور	اسلام	اردو	معجزہ محمدی	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	آگہی کے ویرانے (افسانے)	ام عمارہ (پ ۱۹۳۱ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	در روشن ہے (افسانے)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	روشنی قید ہے (ناول)	
مانسہرہ	ادب	اردو	محبت اک استعارہ ہے (شاعری) ۱۹۹۷ء	امان اللہ خان (پ ۱۹۵۲ء)
مانسہرہ	اسلام	اردو	طلعت نورانی	امیر الدین شاہ، سید (۱۹۳۱ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	آئینہ فقر	امیر خسرو، صاحب زادہ (۱۹۱۹ء، ۲۰۰۲ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	باب فیض	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	تفسیر سورہ فاتحہ	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	تخیلات امیر خسرو	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	داستان محبت	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	دیدار مولا	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	ذکر محمد	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	رہنمائے تجارت	
			سد سکندری	
			سفینہ ابو فیض	
			شکوہ امیر خسرو	
			شہنائے قسمت	
			فتاویٰ ابو فیض	
			قصیدہ الشعریہ	
			کوکب توحید	
			کوکب رسالت	
			کوکب ہدایت	
			گلزار عاشقانہ	
			معراج طریقت	
			مکالمہ خدا اور شیطان	
			نعتیہ کلام	
ایبٹ آباد	ادیب	اردو ادب	آواز سنگ	انور خواجہ (پ ۱۹۳۰ء)
			بریدہ بدن (ناولٹ)	

			بوز نے بندر	
			پیکار	
			تازہ ہوا	
			جانے نہ جانے گل ہی نہ جانے	
			سفید پتھر	
			شب چراغ	
			ناشناس	
			ویران بہاریں	
ہری پور	ادب بیب	اردو	تذکرہ وسوانح خواجہ محمد خان صاحب	اورنگ زیب (پ ۱۹۷۴ء)
			حیات و خدمات صاحبزادہ طارق محمود	
			مضمون قادیانیت و ہشت گرد تنظیم	
			نوادرات شیر کوئی	
			وجدانیات شیر کوئی	
مانسہرہ	ادب	اردو	گرد اللام (شاعری)	ایوب ساقی (پ ۱۹۲۸ء)
ہری پور	سیاست	English	Friend not Master	ایوب خان، فیلڈ مارشل (۱۹۰۷ء-)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	آزاد کشمیر میں اردو کے ترقیاتی ادارے	ایوب صابر، پروفیسر ڈاکٹر (۱۹۳۰ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	آزاد کشمیر میں نفاذ اردو	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	ادبستان ہزارہ	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اردو کی ابتدا کے بارے میں محققین کے نظریات	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اقبال دشمنی۔ ایک مطالعہ (مقالہ ایم فل)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اقبال کا اردو کلام زبان و بیان کے مباحث	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اقبال کی شخصیت اور فکر و فن پر اعتراضات ایک مطالعہ (مقالہ پی ایچ ڈی)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اقبال کی فکری تشکیل	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اقبال کے فہم اسلام پر اعتراضات۔ ایک مطالعہ	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	انتخاب خطوط غالب	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	پاکستان میں اردو کے ترقیاتی ادارے	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	پاکستانی شاعری۔ ایبٹ آباد کے غزل گو	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	تصور پاکستان	

ایبٹ آباد	ادب	اردو	معترضین اقبال	
ہری پور	ادب	اردو	بدل بدل کے (شاعری)	بابر مسعود مغل (۱۹۷۴ء)
ہری پور	ادب	اردو	اقبال اور ہزارہ	بشیر احمد سوز، پروفیسر (پ ۱۹۴۹ء)
ہری پور	ادب	ہندکو	چلکاں (ہزارہ کی منظوم داستان)	
ہری پور	ادب	اردو	روتی ہیں ہوائیں	
ہری پور	ادب	ہندکو	سوچ منازے	
ہری پور	ادب	اردو	شرح رباعیات میر ولی اللہ	
ہری پور	ادب	اردو	قتیل نام ہے اک عہد کے ترنم کا	
ہری پور	ادب	اردو	مٹی کی خوشبو	
ہری پور	ادب	اردو	مصنفین ہزارہ	
ہری پور	ادب	اردو	ہزارہ شعرا کی نظر میں	
ہری پور	ادب	اردو	ہزارہ کی لوک کہانیاں	
ہری پور	ادب	اردو	ہزارہ کے نامور اہل قلم	
ہری پور	ادب	اردو	ہزارہ میں قومی اور ملی شاعری	
ہری پور	ادب	اردو	ہزارہ میں نعت	
ہری پور	ادب	اردو	ہزارہ میں ہندکو ادب کی تاریخ حصہ اول	
ہری پور	ادب	اردو	ہزارہ میں ہندکو ادب کی تاریخ حصہ دوم	
ہری پور	ادب	اردو	ہزارہ میں اردو زبان و ادب کی تاریخ	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	تیسرے سورۃ فاتحہ	بشیر حسین حامد، مولانا (پ ۱۹۵۸ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	شیخ الحدیث حضرت مولانا محمد زکریا کاندھلوی	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	کتابیات طیب	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	معارف سورۃ فاتحہ	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	معارف مفتی اعظم	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	من کی بستی (شاعری)	بشیر حیدر کنول (پ ۱۹۰۲ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	جان من (شاعری)	بشیر گل (پ ۱۹۵۵ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	مری کوئل (شاعری)	
بٹگرام	اسلام	اردو	العبودیت	بشیر احمد، مولانا
ایبٹ آباد	ادب	اردو	من کی بستی	بشیر حیدر کنول (پ ۱۹۰۳ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	ذخیرۃ الملوک	بشیر محمود اختر (پ ۱۹۳۶ء)

ایبٹ آباد	ادب	اردو	غفار خان کی کہانی	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	مانسہرہ (اردو ترجمہ)	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	مطالعہ بائبل اور قرآن	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	نقد و تحسین	
ایبٹ آباد	اسلام	English	From darknes to light	
مانسہرہ	ادب	اردو	نغمات بلبل پکھلی	بلبل پکھلی محمد سلیمان مولوی (ف ۱۹۳۳ء)
ہری پور	ادب	ہندکو	پھل تے کنڈے (شاعری) ۱۹۸۳ء	پرواز تریلووی (پ ۱۹۳۶ء)
		ہندو	ککھ تے لکھ (شاعری) ۲۰۰۰ء	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	آواز کا چہرہ	پرویز ساحر (۱۹۷۸ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	آسمانی خواب (شاعری) ۲۰۰۴ء	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	ایک پرہوا کا (شاعری) ۲۰۰۲ء	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	جوئے شیر (شاعری) ۲۰۰۶ء	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	دیئے کا کنارہ (شاعری) ۲۰۰۳ء	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	گل زخم (شاعری) ۲۰۰۸ء	
ہری پور	ادب	اردو	قتیل شفقانی - میرا پاپ میرا دوست	پرویز شفقانی
مانسہرہ	ادب	اردو	پھوار (شاعری)	پروین اختر، سیف (۱۹۵۶ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	پرایادھن (افسانے)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	نوید سحر (مرتب)	تاج محمد اختر
مانسہرہ	ادب	اردو	احتمال	تاج الدین تاج (۱۹۶۸ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	پس غبار (شاعری)	
ہری پور	اسلام	اردو	قادیانی عقائد	تاج محمود، مولانا (۱۹۱۸ء، ۱۹۸۳ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	پیاس جھتی نہیں سمندر کی (شاعری) ۱۹۹۸ء	جان عالم (۱۹۶۷ء)
ہری پور	ادب	اردو	یہ نہ تھے مول محبت کے (شاعری) ۲۰۰۵ء	جاوید رزاق (۱۹۵۹ء)
ہری پور	ادب	اردو	یہ وعدہ (شاعری)	
مانسہرہ	ادب	ہندکو	اد پرے گوشے (شاعری)	جعفر شاہ، پروین سید (پ ۱۹۳۱ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	انفاس لیلیہ	چلاسی بابا (پ ۱۹۳۸ء)
ایبٹ آباد	ادب	فارسی	اسرار محبت (فارسی دیوان)	
ایبٹ آباد	ادب	فارسی	تجارت قدسیہ	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	تختہ مغرب	

ایبٹ آباد	ادب	اردو	سلک مروارید	
ایبٹ آباد	ادب	فارسی	فارسی دیوان اور اسرار محبت	
ایبٹ آباد	ادب	فارسی	فیوضات رہانیہ	
ایبٹ آباد	ادب	فارسی	معدن توحید	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	کلیات چلاسی اردو	
ایبٹ آباد	ادب	فارسی	گنجینہ معرفت	
ایبٹ آباد	ادب	فارسی	متاع مومن	
ایبٹ آباد	ادب	فارسی	نیایع الحکمہ	
مانسہرہ	ادب	اردو	لہو کا شجر (شاعری)	حاکم شاہ نوکونی (پ ۱۹۳۱ء)
ہری پور	ادب	اردو	ارمغان عقیدت	حسین شہ، پروفیسر
ہری پور	ادب	اردو	پاکستان کے دس روشن ستارے	
ہری پور	ادب	اردو	توحید و شرک	
ہری پور	ادب	اردو	خطاب بہ امت مسلمہ بطرز ساقی نامہ	
ہری پور	ادب	اردو	قندیل سخن	
ہری پور	ادب	اردو	شاعری کا استاد کامل	
ہری پور	ادب	ہندکو	گلزار نوح (منظوم)	حسین مشہدی، سید
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اردو نثر نگاری	حشمت جہاں ناز
ایبٹ آباد		اردو	انتخاب کلام اقبال	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	آب سراب (شاعری)	حفیظ اثر (۱۹۳۱ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	منظر اداس ہے (شاعری)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	بکھرے موسم	
مانسہرہ	اسلام	اردو	مرزائی کا جنازہ	حمید اللہ قاضی
مانسہرہ	اسلام	پنجابی	ڈھائی ورقہ میراث (منظوم پنجابی)	حمید الدین، مولانا (۱۸۸۲ء-۱۹۳۳ء)
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	سجڑے پھل (مرتب)	حیدر زمان حیدر (۱۹۳۲ء)
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	سوداگر اس بازار (مرتب)	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	شمع تے پتنگ	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	مبارک سفر حج	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	ہندکو چار بیتے کے رنگ و رنگ نزارے	
ہری پور	اسلام	اردو	اسلام کا معاشی نظام	حیدر زمان حیدر، مولانا (پ ۱۹۰۷ء)

اسلامی نظریہ سیاست	اردو	اسلام	ہری پور
اسلامی نظریہ اجتماع	اردو	اسلام	ہری پور
تعمیری انقلاب	اردو	اسلام	ہری پور
جہاد استقلال ملی	اردو	اسلام	ہری پور
قرآنی مسئلہ حکمت	اردو	اسلام	ہری پور
خالد خان مہر (پ ۱۹۸۵ء)	اردو	ادب	ایبٹ آباد
انٹرنیشنل (شاعری)	اردو	ادب	ایبٹ آباد
پایہ گل (شاعری)	اردو	ادب	ایبٹ آباد
Feelings	English		ایبٹ آباد
شہر تمنا (شاعری)	اردو	ادب	ایبٹ آباد
خالد خواجہ (۱۹۴۹ء)			
تحقیق الاعوان	اردو	ادب	مانسہرہ
خواص خان (۱۹۰۸ء)			
تذکرہ سادات حسنی گیلانی	اردو	اسلام	مانسہرہ
تذکرہ سلیمان فارسی	اردو	اسلام	مانسہرہ
تفسیر مواہب الرحمن	اردو	اسلام	مانسہرہ
دیوان راجہ بابا	اردو	ادب	مانسہرہ
روئیداد مجاہدین ہند	اردو	تاریخ	مانسہرہ
سبد گل	اردو	ادب	مانسہرہ
سوانح سید جلال بابا	اردو	ادب	مانسہرہ
سوانح صاحب زادہ محمد اسحاق	اردو	تاریخ	مانسہرہ
گلدستہ شعرائے پکھلی	اردو	ادب	مانسہرہ
گوہر پارے	اردو	ادب	مانسہرہ
گوہر نایاب	اردو	ادب	مانسہرہ
آفتاب ماہتاب بشری	اردو	اسلام	مانسہرہ
خلیل احمد شاہ (۱۳۲۹ھ)			
احکام عشر و زکوٰۃ	اردو	اسلام	مانسہرہ
اسلامی ازدواجی زندگی	اردو	اسلام	مانسہرہ
چہل حدیث	اردو	اسلام	مانسہرہ
حقوق والدین	اردو	اسلام	مانسہرہ
حیات اسح	اردو	اسلام	مانسہرہ
خلاصہ اسلامیات	اردو	اسلام	مانسہرہ
سادات اہل بیت	اردو	تاریخ	مانسہرہ

مانسہرہ	سیرت	اردو	معراج النبی	
مانسہرہ	اسلام	اردو	نماز کے فضائل و برکات	
مانسہرہ	اسلام	پشتو	مشکل کشائے طالبان	خلیل الرحمن، مولانا (پ ۱۹۱۶ء)
ہری پور	ادب	اردو	فقیرستان سے آدم نگر تک	خورشید احمد عیون (پ ۱۹۷۳ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	تذکرہ شعرائے مانسہرہ	داؤد کوثر (پ ۱۹۳۷ء)
مانسہرہ	تاریخ	اردو	سوانح عرفان	
مانسہرہ	ادب	اردو	قندیل نور	
مانسہرہ	تاریخ	اردو	مجاہدین ہزارہ	
ہری پور	تاریخ	اردو	تاریخ گلگھڑواں	دائر زمان، راجہ (پ ۱۹۲۳ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	تہہ آب (شاعری)	درخشاں اے بی (پ ۱۹۳۸ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	صحرائے زیست (شاعری)	
مانسہرہ	ادب	اردو	سرن کے موتی	دل بقوی ایم (پ ۱۹۳۰ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	آسمان	دلدار احمد علوی (پ ۱۹۶۱ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	درد کی سچائیاں	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	سائنس اور انسان	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	شہاب اور علم غیب	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	قرآن اور کائنات	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	قرآن اور سائنس اور قرآن	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	قرآن اور مظاہر کائنات	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	قرآن سائنس اور انسان	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	قرآن کے سائنسی معجزے	
ہری پور	ادب	اردو	ابابیل کے آنسو	ذوالفقار علی جعفری (پ ۱۹۳۵ء)
ہری پور	ادب	اردو	اجالوں کا سفر	
ہری پور	ادب	اردو	پانی پیکر	
ہری پور	ادب	اردو	دھند میں دیا	
ہری پور	ادب	اردو	طیب المطیب	
ہری پور	اسلام	اردو	حقیقت ایمان	ذبح ترمذی، سید (پ ۱۹۲۶ء)
ہری پور	اسلام	اردو	جہان خمس	
ہری پور	اسلام	اردو	حیات النبی کی ۶۵ سالہ جنتری	

عظمت مصطفیٰ	اردو	اسلام	ہری پور
راشدہ اداس (۱۹۷۰ء)	گھر میں ٹھہری شام (۲۰۰۲ء)	اردو	ادب
	محبت ایک وعدہ ہے (۲۰۰۷ء)	اردو	ادب
رسول خان مولانا (پ ۱۸۷۱ء)	تصریح الجمان فی تفسیر ام القرآن	اردو	اسلام
	رسول کی تعلیم	اردو	اسلام
	مفتاح العربیہ	اردو	اسلام
رؤف میر، ڈاکٹر	اردو سفر نامے کا گل خورہ	اردو	ادب
ریاض احمد (۱۹۷۲ء)	شہد کی سرزمین ہالاکوٹ (۲۰۰۸ء)	اردو	ادب
	آؤ قرآن کی طرف (۲۰۰۸ء)	اردو	اسلام
ریاض الرحمن (۱۹۶۲ء)	مرغ باد نما سے ایک مکالمہ (افسانے)	اردو	ادب
ریاض قاصر (۱۹۶۶ء)	توقیر غزل (شاعری)	اردو	ادب
زاہد الراشدی، مولانا (۱۹۳۸ء)	خلاصہ اطیب الکلام	اردو	اسلام
زبیر مشہدی (پ ۱۹۳۰ء)	آغوش وفا (شاعری)	اردو	ادب
	آیا تیرا خیال (شاعری)	اردو	ادب
	نشان منزل (مضامین)	اردو	ادب
زین العابدین، مولانا	شرح اربعین من احادیث سید المرسلین	اردو	اسلام
(پ ۱۹۱۵ء)	منہج الغفوری حج لمہر دور تحفہ اطفال (منظوم)	اردو	اسلام
	مناجات اسوہ حسنہ	اردو	اسلام
ساجد اعوان (پ ۱۹۶۲ء)	تحفظ نبوت اور گستاخ رسول کی سزا (۱۹۹۶ء)	اردو	اسلام
سراج الدین، پروفیسر	عالمہ اقبال اور ابن خلدون	اردو	ادب
سردار خان نقشبندی (۱۸۸۳ء)	رب العالی حصول رضا	اردو	اسلام
سرفراز صفدر، مولوی (پ ۱۹۱۴ء)	آنکھوں کی ٹھنڈک	اردو	اسلام
	آئینہ محمدی	اردو	اسلام
	احسن الکلام	اردو	اسلام
	الکلام حص احسن الکلام	اردو	اسلام
	انکار حدیث کے نتائج	اردو	اسلام
	ہالی دارالعلوم دیوبند	اردو	اسلام
	تبلیغ اسلام حصہ اول	اردو	اسلام
	تحقیق الدعا بعد نماز جنازہ	اردو	اسلام

ماہنامہ	اسلام	اردو	تنقید مبین	
ماہنامہ	اسلام	اردو	چراغ کی روشنی	
ماہنامہ	اسلام	اردو	چہل مسئلہ حضرات بریلویہ	
ماہنامہ	اسلام	اردو	دل کا سرور	
ماہنامہ	اسلام	اردو	راہ جنت	
ماہنامہ	اسلام	اردو	راہ راست	
ماہنامہ	اسلام	اردو	راہ ہدایت	
ماہنامہ	اسلام	اردو	صرف ایک اسلام	
ماہنامہ	اسلام	اردو	طا نلفہ منصور	
ماہنامہ	اسلام	اردو	علم غیب	
ماہنامہ	اسلام	اردو	عیسائیت کا پس منظر	
ماہنامہ	اسلام	اردو	گلہ ستہ توحید	
ماہنامہ	اسلام	اردو	مرزائی کا جنازہ	
ماہنامہ	اسلام	اردو	مسلمان	
ماہنامہ	اسلام	اردو	مسئلہ قربانی	
ماہنامہ	اسلام	اردو	مسئلہ مختار کل	
ماہنامہ	اسلام	اردو	مقام حضرت ابوحنیفہ	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	سورج کی پہلی کرن (شاعری) ۲۰۰۸ء	سعد اللہ سورج (۱۹۸۶ء)
ہری پور	ادب	اردو	روشنی گلابوں کی (شاعری) ۲۰۰۷ء	سعید اشعر (۱۹۶۱ء)
ہری پور	ادب	اردو	آوازہ (شاعری)	سعید الرحمن (۱۹۶۳ء)
ہری پور	ادب	اردو	ایک منٹھی میں میرے خواب (شاعری)	سعید خان
ہری پور	ادب	اردو	منظر ہات کرتے ہیں (شاعری)	
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	تاریخ الافغان کا تنقیدی جائزہ	سلطان خان جدون
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	سلطانی تاریخ جدون	(۱۹۳۲ء-۲۰۱۱ء)
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	شجرہ نسب قوم جدون (۲۰۰۶ء)	
ایبٹ آباد	تاریخ	English	The Jadoon	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	بجھ میری بھارت	سلطان سکون (پ ۱۹۳۲ء)
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	تار لونی والا	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	چنوں چودھویں رات	

ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	دل سوٹھے	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	کاری دی گل	
ایبٹ آباد	ادب	ہنگو	کوئی خواب ہے نہ خیال	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	ہندکو اردو لغت	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	ہندکو ضرب الامثال	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	داروئے تلخ (شاعری)	سلطان میر، مولوی (۱۸۶۰ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	صدائے میر (شاعری)	
مانسہرہ	ادب	اردو	حکمت سعدی (اردو ترجمہ گلستان سعدی)	سلیمان دانش
مانسہرہ	تاریخ	اردو	تحقیق الافغان تاریخ اقوام پکھلی	سمیع اللہ جان (پ ۱۹۲۰ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	لہو لہو قلم (مرتب)	سمیع اللہ سمیع (پ ۱۹۷۱ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	یاس (شاعری)	سیف الرحمن سیف (پ ۱۹۳۵ء)
ہری پور	اسلام	اردو	اقامت البرہان علی من انکر دعوة الخشان	سیف الرحمن، مفتی
ہری پور	اسلام	اردو	انوار السبحان فی علوم القرآن	
ہری پور	اسلام	اردو	انوار الصرف	
ہری پور	اسلام	اردو	انوار الفتاوی	
ہری پور	اسلام	اردو	جلاء العینین تبوسل تقبیل الایہامین	
ہری پور	اسلام	اردو	درس حدیث	
ہری پور	اسلام	اردو	شرح ہدایۃ النجو	
ہری پور	اسلام	اردو	فضائل و مسائل کلمہ طیبہ	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	زیر خاک	شاہ نظر خان
مانسہرہ	ادب	اردو	تخذیر الناس - ایک تحقیقی مطالعہ	شجاعت علی گیلانی (پ ۱۹۵۳ء)
مانسہرہ	اسلام	اردو	حیات عیسیٰ علیہ السلام	
مانسہرہ	فلسفہ	اردو	علم الکلام اور فلسفہ	
مانسہرہ	ادب	ہندکو	ہیں تو مسلمان نام کے (شاعری)	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	سکی معتبری (شاعری)	شریف حسین شاہ (۱۹۳۲ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	بادبان کا نوحہ (شاعری) ۲۰۰۶ء	شعب آفریدی (۱۹۶۶ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	آنسو ہیں محبوب میرے (شاعری)	شفقت بخاری، سید (۱۹۷۶ء)
ہری پور	ادب	اردو	جہاں ہوں منصفوں کے قاتل (شاعری)	شفیق اعوان (۱۹۷۷ء)
ہری پور	ادب	اردو	رہنما ووٹ (قلمی نسخہ)	طس الدین، مولانا

ہری پور	ادب	اردو	عائلی قانون (قلمی نسخہ)	(پ ۱۹۱۷ء)
ہری پور	اسلام	اردو	داڑھی کی اسلامی حیثیت	شمس الدین، قاضی مولانا
ہری پور	اسلام	اردو	سیرت خلفائے اسلام	
ہری پور	اسلام	اردو	عیسائی تبلیغ کے مصنوعی گوشے	
ہری پور	اسلام	اردو	مصنوعی آواز کی کہانی	
ہری پور	اسلام	اردو	صدر کلام فی عقائد السلام	شمس الدین، مولانا قاضی
ہری پور	ادب	اردو	دشت خواب (شاعری)	شمشیر حیدر (۱۹۷۳ء)
ہری پور	تاریخ	اردو	افادات مہر	شیر بہادر پنی (۱۸۹۸ء)
ہری پور	تاریخ	اردو	تاریخ ہزارہ	
ہری پور	ادب	اردو	دیدہ شنیدہ	
ہری پور	ادب	اردو	مولانا ابوالکلام آزاد؛ سیرت و شخصیت	
ہری پور	اسلام	اردو	انتباہ الرقوع فی حل سنن ابوداؤد (قلمی)	شیر زمان خان ہزاروی، مولانا
ہری پور	اسلام	اردو	فرحت اقاری علی بیچ بخای (قلمی)	(۱۸۹۱ء-۱۹۷۲ء)
مانسہرہ	تاریخ	اردو	گوجر قوم کا آئینہ دانش	شیر محمد بالا کوٹی (۱۹۳۶ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	قتیل فن و شخصیت	صابر دت
ہری پور	تاریخ	اردو	قوم طاہر خیل کا تفصیلی شجرہ	صابر علی خان طاہر خیل
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اشاریہ مکاتیب اقبال (۱۹۸۲ء)	صابر کلوری، پروفیسر ڈاکٹر
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اقبال کے ہم نشین (۱۹۸۵ء)	(۱۹۵۰ء-۲۰۰۸ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	باقیات شعر اقبال کا تنقیدی جائزہ	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	تاریخ تصوف (۱۹۸۵ء)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	داستان اقبال (۱۹۸۲ء)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	کلیات باقیات اقبال	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	سائنس سے بھی عجیب تر (۱۹۷۵ء)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	عروض و بدیع (۱۹۸۲ء)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	نقوش اردو (۱۹۸۳ء)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	یاد اقبال (۱۹۷۷ء)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	پاکستان کا مقدمہ تاریخ کی عدالت میں	صادق زاہد
ایبٹ آباد	ادب	اردو	تاثرات و تجزیات	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	عہد مغلیہ میں تصوف کی تحریکیں	

ایبٹ آباد	ادب	اردو	من کی ہستی	
ہری پور	ادب	اردو	شب آفتاب	صدیق منظر (پ ۱۹۵۶ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	تاریخ زبان ادب اردو	صغیر احمد جان (پ ۱۹۰۶ء)
ایبٹ آباد			جذبات صغیر (شاعری)	
ایبٹ آباد			صحیفہ فنون ادب	
ہری پور	ادب	اردو	سحر محبت (شاعری)	صفدر علی شاہ (پ ۱۹۷۹ء)
ہری پور			نشیب و فراز (افسانے)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	ہواؤں کو مبارک ہو (شاعری)	طالب انصاری (۱۹۵۹ء)
ہری پور	ادب	اردو	فردا فردا (شاعری)	طاہر پرواز (۱۹۵۲)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	سیدہ کا نکاح	طاہر ہاشمی، پروفیسر (پ ۱۹۵۳ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	اہل بیت کون	
ہری پور	ادب	اردو	غالب کی حیات اور اسکے فارسی کلام کا ناقدانہ جائزہ	عارف شاہ گیلانی، ڈاکٹر
مانسہرہ	ادب	اردو	آشنائیاں کیسی؟ (خاکے)	عالم زیب ظفر (۱۹۳۰ء)
ہری پور	اسلام	عربی	النبیان والافاتہ	عبدالاحد، مولانا قاضی
ہری پور	اسلام	عربی	استفساء مسائل عشریہ	
ہری پور	اسلام	عربی	التخصیصات الحقہ خانفوریہ	
ہری پور	اسلام	عربی	القص الثمین علی کلام المبین	
ہری پور	اسلام	عربی	القول الفاصل الفاروق	
ہری پور	اسلام	عربی	السيف المسلول فی نھر شاتم الرسول	
ہری پور	اسلام	عربی	انتصار الصديق من محلد وزندیق	
ہری پور	اسلام	عربی	الفوس المصطفویہ	
ہری پور	اسلام	عربی	الخصار فی دعوت مسلیمہ قادیانی	
ہری پور	اسلام	عربی	اتما شہنا محفوف المسجون	
ہری پور	اسلام	عربی	سوطہ اللہ العزیز الحکیم الباری	
ہری پور	اسلام	عربی	صمصام الموحدين	
ہری پور	اسلام	عربی	کتاب التوحید ولسنت	
ہری پور	اسلام	عربی	قامتہ البرہان	
ہری پور	اسلام	اردو	رد المحتار	عبدالحق، مولانا (پ ۱۸۹۵ء)
ہری پور	اسلام	اردو	قواعد فارسی	عبدالحکیم، مولانا (پ ۱۳۲۱ھ)

ہری پور	اسلام	اردو	طب مشرق	
بٹ گرام	اسلام	اردو	اذکار اربعہ مسنونہ	عبد الحمید السواتی، مولانا
بٹ گرام	اسلام	اردو	اسرار محبت	
بٹ گرام	اسلام	اردو	ترجمہ شرح اکبر	
بٹ گرام	اسلام	اردو	تصحیح تفسیر	
بٹ گرام	اسلام	اردو	تکمیل الذیان	
بٹ گرام	اسلام	اردو	دفع الباطل	
بٹ گرام	اسلام	اردو	دلیل المشرکین	
بٹ گرام	اسلام	اردو	سالم افرقان فی درس قرآن	
بٹ گرام	اسلام	اردو	فیوضات حسینی	
ہری پور	اسلام	اردو	الہیان الغار فی دعابہ الجناز	عبدالحی، مولانا (۱۹۰۰ء-۱۹۹۲ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	اسلامی تعلیمات	عبدالحی چن پیر، مولانا (پ ۱۹۱۸ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	الروۃ الوسی	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	مسائل نماز	
مانسہرہ	ادب	اردو	بچوں کا شاہ قبول (منظوم)	عبدالحق خلیق (۱۹۲۷ء)
مانسہرہ	تاریخ	اردو	برصغیر پاک و ہند کا تاریخی پس منظر (منظوم)	
مانسہرہ	اسلام	اردو	حدیقہ السالکین (منظوم)	
ہری پور	اسلام	اردو	بلاوہ (سفر نامہ)	عبدالدرائم دائم (پ ۱۹۲۷ء)
ہری پور	اسلام	اردو	ترجمہ فتاویٰ رضویہ	
ہری پور	اسلام	اردو	حقیقت یا افسانہ	
ہری پور	اسلام	اردو	خطبات دائم	
ہری پور	اسلام	اردو	رہ نمایاں	
ہری پور	اسلام	اردو	رویت ہلال	
ہری پور	اسلام	اردو	سایہ مصطفیٰ	
ہری پور	اسلام	اردو	سید البشر	
ہری پور	اسلام	اردو	سید الوری	
ہری پور	اسلام	اردو	علم و فضل کا شہ پارہ	
ہری پور	اسلام	اردو	نافوظات دائم	
ہری پور	اسلام	عربی	الطلاق و نفی فی طلاق الرجعی	عبدالرحمن، مولانا (پ ۱۹۰۰ء)

ہری پور	اسلام	عربی	رفع الملام عن شیخ الاسلام
ہری پور	اسلام	اردو	حزب بسم اللہ
ہری پور	اسلام	اردو	شجرہ طیبہ سلسلہ عالیہ قاریہ
ہری پور	اسلام	اردو	صلوٰۃ الاسمی
ہری پور	اسلام	اردو	صلوٰۃ الکبریٰ
ہری پور	اسلام	اردو	فتوح الازکار
ہری پور	اسلام	اردو	مجموعہ صلوٰۃ العربی
ہری پور	اسلام	اردو	محیر العقول فی بیان اوصاف عقل العقول
بٹ گرام	اسلام	عربی	الکندی وامادہ لفلسفیہ
بٹ گرام	اسلام	عربی	الحیاء الاجتماعیہ عند جمال الدین الرازی
ایبٹ آباد	اسلام	عربی	ملت اسلامیہ کا موقف (عربی ترجمہ)
ایبٹ آباد	اسلام	عربی	طریقہ العصری تعلیم العربیہ
مانسہرہ	اسلام	اردو	اچاہ سوہنرا نبی دانان
مانسہرہ	اسلام	اردو	ادیان و مذاہب کا تقابلی مطالعہ
مانسہرہ	اسلام	اردو	اسلامی تصوف اور صوفیائے سرحد
مانسہرہ	اسلام	اردو	اسوہ رسول اور ہماری زندگی
مانسہرہ	اسلام	اردو	امریکی معاشرے میں رواداری
مانسہرہ	اسلام	اردو	امن عالم اور شاہراہ دوستی
مانسہرہ	اسلام	اردو	ترجمہ مختار الادب
مانسہرہ	اسلام	اردو	تصوف اولیائے مانکی شریف
مانسہرہ	اسلام	اردو	حیاتی سوہنریں نبی دی
مانسہرہ	اسلام	اردو	رسالہ فہم القرآن
مانسہرہ	اسلام	اردو	رواداری کا سفر
مانسہرہ	اسلام	اردو	صوفیائے خٹک
مانسہرہ	اسلام	اردو	محبوبوں کا مکالمہ
مانسہرہ	اسلام	اردو	مختارات الادب
مانسہرہ	اسلام	اردو	ٹیل کے ساحل سے پیریں پر
مانسہرہ	اسلام	English	Islam the religion of peace

ہری پور	ادب	اردو	سخن سرمست (شاعری)	عبدالرشید صوفی، پروفیسر (۱۹۳۶ء)
مانسہرہ	تاریخ	اردو	تحریک آزادی کشمیر کا فیصلہ کن موڑ	عبدالرؤف (پ ۱۹۶۳ء)
ہری پور	اسلام	عربی	فضل باری فقہ البخاری	عبدالرؤف، مولانا (پ ۱۳۳۸ھ)
ہری پور	اسلام	اردو	انوار الاتقیانی حیوة الدنیا	عبدالسبحان، قاضی
			مواہب الرحمن فی رد جوہر القرآن	(پ ۱۸۹۸ء)
ہری پور	اسلام	فارسی	ریاض الاظہار	عبدالسلام سلیم، قاضی (پ ۱۸۹۸ء)
ہری پور	اسلام	اردو	نالہ درد	
ہری پور	اسلام	اردو	الحزبہ شوقیہ الی الحضرة النبویہ	
بٹ گرام	اسلام	اردو	مقصد زندگی اور اس کے مطالبات	عبدالعزیز، مولانا (پ ۱۹۲۲ء)
بٹ گرام	اسلام	اردو	درس قرآن	
مانسہرہ	اسلام	اردو	تجلیات نقشبندیہ	عبدالعزیز ہزاروی
مانسہرہ	اسلام	اردو	حرفی بینظیر	
مانسہرہ	اسلام	اردو	سفینۃ العارفين	
مانسہرہ	اسلام	اردو	سفینۃ واعظین	
مانسہرہ	اسلام	اردو	سیرت مصطفیٰ	
مانسہرہ	اسلام	اردو	سی حرفی عبدالعزیز	
مانسہرہ	اسلام	اردو	دعوت عبدالعزیز	
ہری پور	اسلام	عربی	ازکار النقشبندیہ	عبدالغفور عباسی - مولانا
ہری پور	اسلام	عربی	اوراد غفوریہ	(۱۸۹۴ء - ۱۹۶۹ء)
ہری پور	اسلام	عربی	اوراد فضیلیہ	
ہری پور	اسلام	عربی	مجموعہ دعوات فضلیہ	
ہری پور	اسلام	عربی	کار نقش بندیہ	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	روپ سروپ	عبدالغفور ملک (۱۹۲۳ء - ۲۰۰۳ء)
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	نجرے پھل	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	نین کبورے	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	منظوم ترجمہ قرآن مجید	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	نتریاں گلان	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	مئے طہور	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	روبدعات	عبدالقنی، مولانا (۱۸۶۶ء - ۱۹۵۳ء)

عبدالقادری جامی، مولانا	تفسیر الحنفی تفسیر ام القرآن	اردو	اسلام	ہری پور
(۱۹۰۰ء-۱۹۸۱ء)	حج بیت اللہ کے اسرار	اردو	اسلام	ہری پور
	عمدۃ الفکر فی تفسیر سورۃ العصر	اردو	اسلام	ہری پور
عبدالقدوس	وادی ایبٹ آباد حصہ اول	اردو	ادب	ایبٹ آباد
	وادی ایبٹ آباد حصہ دوم	اردو	ادب	ایبٹ آباد
عبدالقیوم تنفق ہزاروی (۱۹۰۷ء)	بہار و خزاں (شاعری)	اردو	اسلام	مانسہرہ
	حضرت سعد بن ابی وقاص	اردو	اسلام	مانسہرہ
	حضرت علی	اردو	اسلام	مانسہرہ
	حضرت عبیدہ بن جراح	اردو	اسلام	مانسہرہ
	حضرت عثمان	اردو	اسلام	مانسہرہ
	حضرت نظام الدین اولیاء	اردو	اسلام	مانسہرہ
	حیات احمد شاہ ابدالی	اردو	اسلام	مانسہرہ
	خواجہ معین الدین چشتی	اردو	اسلام	مانسہرہ
	عظمت نبوی	اردو	اسلام	مانسہرہ
	قرآن مجید کا نظریہ اخلاق	اردو	اسلام	مانسہرہ
	مشاہیر سرحد	اردو	اسلام	مانسہرہ
	Letters of Ghazali	English	اسلام	مانسہرہ
	The leaping shadow	English	اسلام	مانسہرہ
	The mysterus of humon soul	English	اسلام	مانسہرہ
	The rainbow	English	اسلام	مانسہرہ
عبدالقیوم، مولانا (پ ۱۹۲۲ء)	سیارۃ الحج	اردو	اسلام	مانسہرہ
عبداللہ ڈاکٹر سید	ادبیات فارسی میں ہندوؤں کا حصہ	اردو	ادب	مانسہرہ
(۱۹۰۶ء-۱۹۸۸ء)	اردو ادب کی ایک صدی	اردو	ادب	مانسہرہ
	ارمغان علمی (ترجمہ و تدوین)	اردو	ادب	مانسہرہ
	اشارات تنقید	اردو	ادب	مانسہرہ
	اطراف غالب	اردو	ادب	مانسہرہ
	اقبال اور قومیت	اردو	ادب	مانسہرہ
	اقبال اور صوفی اتفاق و اختلاف کی کہانی	اردو	ادب	مانسہرہ
	بحث و نظر	اردو	ادب	مانسہرہ

نمبر	ادب	اردو	پاکستان تعبیر و تفسیر
نمبر	ادب	اردو	پاکستان میں اردو کا مسئلہ
نمبر	ادب	اردو	تذکرہ مردم دیدہ (ترجمہ و تدوین)
نمبر	ادب	اردو	تعلیمی خطبات
نمبر	ادب	اردو	تنقیدی مضامین
نمبر	ادب	اردو	خزائن مخطوطات
نمبر	ادب	اردو	درختاورد رتیچے
نمبر	ادب	اردو	سر سید احمد خان اور ان کے نامور رفقا
نمبر	ادب	اردو	سہل اقبال
نمبر	ادب	اردو	شعراے اردو کے تذکرے اور فن تذکرہ نگاری
نمبر	ادب	اردو	شیخ محی الدین ابن عربی اور اقبال
نمبر	ادب	اردو	طیف اقبال
نمبر	ادب	اردو	طیف غزل
نمبر	ادب	اردو	فارسی زبان و ادب
نمبر	ادب	اردو	کلچر کا مسئلہ
نمبر	ادب	اردو	کیا اقبال اشتراقی تھے؟
نمبر	ادب	اردو	لطائف نامہ فخری (ترجمہ و تدوین)
نمبر	ادب	اردو	مباحث
نمبر	ادب	اردو	متعلقات اقبال
نمبر	ادب	اردو	مسائل اقبال
نمبر	ادب	اردو	مطالعہ اقبال کے چند نئے رخ
نمبر	ادب	اردو	مقامات اقبال
نمبر	ادب	اردو	مقاصد تعلیم (ترجمہ و تدوین)
نمبر	ادب	اردو	مقاصد اقبال
نمبر	ادب	اردو	نقد میر
نمبر	ادب	اردو	نئے اور پرانے سخن اور
نمبر	ادب	اردو	وجہی سے عبدالحق تک

ماتسہرہ	ادب	اردو	دلی سے اقبال تک	
ماتسہرہ	ادب	اردو	نل دمن (ترجمہ و تدوین)	
ماتسہرہ	ادب	اردو	نوادرا لالفاظ (ترجمہ و تدوین)	
ماتسہرہ	ادب	اردو	بے انتساب (شاعری)	عبداللہ مظہر (پ ۱۹۴۸ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	قرع البیب علی سمع الخطیب	عبداللہ، مولانا (۱۸۶۷ء-۱۹۴۰ء)
بگرام	اسلام	پشتو	اوجز السیر تاریک خیر البشر (ترجمہ)	عبدالمتین، مولانا (پ ۱۳۱۵ھ)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	پیغام حق	عبدالواحد مولانا حافظ (۱۹۰۹ء-۱۹۸۷ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	تفسیر آیات قرآنی	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	تفسیر سورۃ الفیل	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	شراب اور جوا کا حکم قرآن میں	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	تفسیر آیات قرآنی	عبدالواحد علوی حافظ
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	کھیدال	عبدالوحید بکل (پ ۱۹۵۹ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	مسئلہ کشمیر اور قادیانیت	عبید الرحمن، حافظ (پ ۱۹۷۱ء)
ماتسہرہ	اسلام	عربی	تحفة الاسامعیل فی التزیل	عثمان شاہ، مولانا سید
ہری پور	ادب	اردو	پھول پھول خوشبو	عتیق الرحمن صدیقی (۱۹۳۸ء)
	ادب	اردو	تعلیمی مباحث	
	ادب	اردو	خیالوں کی مہک	
	ادب	اردو	شوق حرم	
	ادب	اردو	نقوش سیرت	
ماتسہرہ	اسلام	اردو	اصحاب الفیل	عرفان رضوی، مولانا (۱۹۲۸ء)
ماتسہرہ	اسلام	اردو	امتحان عشق	
ماتسہرہ	اسلام	اردو	تاجدار دوسرا	
ماتسہرہ	اسلام	اردو	جان تمنا	
ماتسہرہ	اسلام	اردو	تنویر	
ماتسہرہ	اسلام	اردو	پھول اور کانٹے	
ماتسہرہ	اسلام	اردو	جمال فطرت	
ماتسہرہ	اسلام	اردو	راہ حجاز	
ماتسہرہ	اسلام		صحاب فیضان	
ماتسہرہ	اسلام		سیرت امام حسین	

شاید زیبا	اردو	اسلام	ماتمبرہ
شہنشاہ کھمگھول	اردو	اسلام	ماتمبرہ
سیرۃ سیدہ خدیجہ	اردو	اسلام	ماتمبرہ
عرفان نعت	اردو	اسلام	ماتمبرہ
فضائل درود	اردو	اسلام	ماتمبرہ
قرۃ الصدر	اردو	اسلام	ماتمبرہ
کشمیر ایک سرسری جائزہ	اردو	اسلام	ماتمبرہ
گہر ہائے فروزاں	اردو	اسلام	ماتمبرہ
مشعل عشق	اردو	اسلام	ماتمبرہ
عریضی۔ اے	English	تاریخ	ہری پور
A case for Hazara Province	اردو	اسلام	ماتمبرہ
العقول العزیز	اردو	اسلام	ماتمبرہ
فیوض القرآن	اردو	اسلام	
نصائح عزیز یہ	اردو	اسلام	
عظیہ سید	اردو	ادب	ماتمبرہ
اقبال۔ مسلم فکر کا ارتقا	اردو	ادب	ماتمبرہ
حکایات جنوں (افسانے)	اردو	ادب	ماتمبرہ
شہر ہول (افسانے)	اردو	ادب	ماتمبرہ
غبار (ناول)	اردو	ادب	ماتمبرہ
دیوان گلزار عمر خان	اردو	ادب	ماتمبرہ
عمر خطاب ارم (۱۹۳۶ء۔ ۲۰۰۱ء)	اردو	ادب	ایبٹ آباد
چپ سے بیاں تک	اردو	ادب	ایبٹ آباد
عنایت الرحمن عباسی (پ ۱۹۲۳ء)	اردو	ادب	ایبٹ آباد
جھوٹ جھوٹ ہے	اردو	ادب	ایبٹ آباد
غازی خان کابلی	اردو	تاریخ	ہزی پور
تحریک خدائی خدمت گار	اردو	تاریخ	ہزی پور
غلام جیلانی، مولوی (پ ۱۹۱۳ء)	اردو	اسلام	ماتمبرہ
تسہیل الصرف	اردو	اسلام	ماتمبرہ
تسہیل المنطق	اردو	اسلام	ماتمبرہ
منہاج القواعد	اردو	اسلام	ماتمبرہ
غلام حسین بے کس (پ ۱۹۷۹ء)	اردو	ادب	ماتمبرہ
دھند میں لپٹا جنگل (شاعری)	اردو	ادب	ماتمبرہ
غلام حسین شاہ کاظمی، سید (پ ۱۹۰۷ء)	اردو	ادب	ایبٹ آباد
انقلاب کشمیر	اردو	ادب	ایبٹ آباد
تذکرہ اولاد امام موسیٰ کاظم	اردو	ادب	ایبٹ آباد
تعظیم الاشراف	اردو	ادب	ایبٹ آباد

ایبٹ آباد	ادب	ار	نقش مہر	
ہری پور	ادب	اردو	کروسیڈ	غلام خیر البشر فاروقی (پ ۱۹۳۵ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	حکیم الامت علامہ اقبال کی نظریں سورۃ اخلاص کی تفسیر	غلام ربانی، مولانا (پ ۱۹۱۳ء)
ہری پور	اسلام	اردو	الفرقان من اولیاء وینالاولیا الشیطان	غلام ربانی لودھی، مولانا (۱۸۹۹ء۔)
ہری پور	اسلام	اردو	تفسیر سورۃ اخلاص	
ہری پور	اسلام	اردو	سیرت الغازی مصطفیٰ کمال پاشا	
ہری پور	اسلام	اردو	دختر سمرنا (ناول)	
بٹ گرام	اسلام	فارسی	اسم ذات	غلام ربانی لودھی، مولانا، ملا گڑنگ
بٹ گرام	اسلام	فارسی	انفاس المعرفت	
بٹ گرام	اسلام	پشتو	انوار توحید	
بٹ گرام	اسلام	فارسی	تمنائے حج	
بٹ گرام	اسلام	فارسی	حقائق حسینی	
بٹ گرام	اسلام	فارسی	صبغۃ اللہ	
بٹ گرام	اسلام	فارسی	فیضان سید پوری	
بٹ گرام	اسلام	فارسی	کنج توحید	
بٹ گرام	اسلام	فارسی	منظر ربانی	
مانسہرہ	اسلام	اردو	مجاہدانہ تقریریں	غلام غوث ہزاروی، مولانا (۱۸۹۶ء۔)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	دھرتی سے نکلن	غلام مجتبیٰ جدون
مانسہرہ	ادب	اردو	خلفائے راشدین کا نظام حکومت	غلام محمد فاروق ملنسار
مانسہرہ	تاریخ	اردو	الافغان تنولی	غلام نبی خان (۱۹۲۵ء)
بٹ گرام	اسلام	اردو	حمد اللہ کا حاشیہ	غلام نبی، مولانا (ف ۱۹۲۱ء)
بٹ گرام			رفع الاشباہ	
ہری پور	ادب	اردو	جہان گم گشتہ	فاروق احمد قریشی (۱۹۳۶ء)
ایبٹ آباد	ادب	English	آلودگی ٹوڈے بیاہیکنڈ ایونٹس	فدا حسین (۱۹۳۲ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	آوازہ زیست (غیر مطبوعہ)	
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	آئینہ ایبٹ آباد	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	بشام سے مرگلہ	
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	تاریخ تناول	

ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	تاریخ ہزارہ (غیر مطبوعہ)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	درنایاب (غیر مطبوعہ)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	ذیابیطس اور خوراک	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	روح المعارف	فرزند علی قادری
مانسہرہ	ادب	اردو	حریم و حجاب (شاعری)	فضل اکبر کمال (۱۹۶۵ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	عکس کمال (شاعری)	
ہری پور	اسلام	عربی	احوال العلم والخاص القبر	فضل الرحمن ہزاروی (پ ۱۸۵۳ء)
ہری پور	اسلام	عربی	تفسیر فضل الرحمن	
ہری پور	اسلام	عربی	دلہ اکبر یاد در رسالہ احکام زیارۃ القبور	
ہری پور	اسلام	عربی	رسالہ درود شریف	
ہری پور	اسلام	عربی	رسالہ معلماہ تحصیل و فقہا	
ہری پور	اسلام	عربی	فتح البیان فی احکام القیام و رمضان	
ایبٹ آباد	اسلام	عربی	الخلافة و لفرقان	فضل حق سلطان پوری (ف ۱۹۲۹ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اقبال کا ذوق جمال	فقیر احسان فقیری، پروفیسر ڈاکٹر
ایبٹ آباد	ادب	اردو	ضیاء جعفری - احوال و آثار	(پ ۱۹۵۳ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	کرگس زیست	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	ہم دیر کے سردکانے میں	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	کشتیاں ہم بھی جلا سکتے ہیں	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	سید ضیاء جالندھری احوال و آثار	
مانسہرہ	ادب	اردو	ہلال درخشاں (۲۰۰۰ء)	فوزیہ جاوید (۱۹۷۷ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	بالاکوٹ جو ایک شہر تھا (افسانے) ۲۰۰۶ء	فیاض عزیز (۱۹۵۸ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	جھیل کنارے (افسانے) ۲۰۰۶ء	
مانسہرہ	ادب	اردو	جھیلوں کی سرزمین وادی کاغان (۱۹۹۲ء)	
مانسہرہ	ادب	اردو	شہر کی آنکھ (افسانے) (۱۹۹۶ء)	
مانسہرہ	ادب	اردو	مشہد بالاکوٹ (۱۹۹۷ء)	
مانسہرہ	ادب	اردو	لالہ زار کے داغ	
ہری پور	اسلام	عربی	البراہین القطعیہ فی تعیین اوقات مغربہ	فیض عالم (۱۸۳۱ء - ۱۹۰۳ء)
ہری پور	اسلام	عربی	حل المسکلات المغیث فی ما یتعلق بالفقہ والحدیث	

ہری پور	اسلام	عربی	شرح الضعیج	
ہری پور	اسلام	عربی	صیاسة الاکیاس عن دسوسۃ الخناس	
ہری پور	اسلام	عربی	مصباح الظلام عند قبر عبدالسلام	
ہری پور	اسلام	عربی	نبرس الررة عند الحمیة فی حکومت الکفرہ	
ہری پور	اسلام	عربی	نبرس الصحاحین لرفع مطاعن غیر مقلدین	
ہری پور	اسلام	عربی	وجیز الصراط فی مسائل الصدقات	
ہری پور	اسلام	عربی	اقامة الجمعة فرضیت الجمعه	فیض اللہ قریشی (ف ۱۸۵۹ء)
ہری پور	اسلام	عربی	اشاہہ بالسبابہ	
ہری پور	اسلام	عربی	کنج شہادت	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	اساتذہ دارالعلوم دیوبند	فیوض الرحمن۔ بریڈریڈ اکثر (پ ۱۹۳۱ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	القرۃ العربیہ	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	الہزیمۃ النبویہ	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	پاک و ہند کے عربی شعرا	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	تذکرۃ القرا	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	خطبات تبوک	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	رسول اللہ کی بچپن و صیتیں	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	سوانح قاری عبدالمالک	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	علمائے ہزارہ	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	قصائد حسان بن ثابت	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	قصص الانبیا	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	مشاعر علمائے سرحد	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	معاشرین اقبال	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	مولانا سید شمس الحق افغانی پشاوری	
ہری پور	ادب	اردو	آغاز سفر کی صبح (شاعری)	قاسم محمود قاسم (پ ۱۹۶۵ء)
ہری پور	ادب	اردو	آموختہ (شاعری)	قتیل شفاکی (۱۹۱۹ء۔)
ہری پور	ادب	اردو	ابابیل	
ہری پور	ادب	اردو	برشکال (شاعری)	
ہری پور	ادب	اردو	برگد	
ہری پور	ادب	اردو	پرچم (شاعری)	

پھوار	اردو	ادب	ہری پور
پیرا ہن	اردو	ادب	ہری پور
جلترنگ (شاعری)	اردو	ادب	ہری پور
جھومر	اردو	ادب	ہری پور
چھتتار (شاعری)	اردو	ادب	ہری پور
دھنک	اردو	ادب	ہری پور
رنگ خوشبوروشی کلیات	اردو	ادب	ہری پور
سمندر میں سیڑھی (شاعری)	اردو	ادب	ہری پور
صندل	اردو	ادب	ہری پور
گجر	اردو	ادب	ہری پور
گفتگو	اردو	ادب	ہری پور
گھنگھرو (شاعری)	اردو	ادب	ہری پور
گھنگرو ٹوٹ گئے (آپ بیتی)	اردو	ادب	ہری پور
مطربہ	اردو	ادب	ہری پور
مونالیزا	اردو	ادب	ہری پور
نذرانہ (شاعری)	اردو	ادب	ہری پور
ہریالی	اردو	ادب	ہری پور
گتاسپ خان سیفی، ڈاکٹر (۱۹۶۳ء)	تیرانا میری دھڑکنوں میں ہے (شاعری) ۲۰۰۸ء	اردو	ادب
	تیرے بغیر (شاعری) ۲۰۰۱ء	اردو	ادب
گل محمد نازک (پ ۱۹۶۷ء)	کہانی خواب لگتی ہے (شاعری) ۲۰۰۵ء	اردو	ادب
	نشاط درد (شاعری) ۲۰۱۰ء	اردو	ادب
گوہرامان خان (ف ۱۸۹۴ء)	دیوان گوہرامان	اردو	ادب
گوہرامان، مولانا	جوہر التوحید	فارسی	اسلام
گوہر ایوب خان	ایوان اقتدار کے مشاہدات	اردو	سیاست
لبنی خان	باد مخالف (ناول) ۲۰۰۱ء	اردو	
لطیف الرحمن آفاقی (پ ۱۹۷۸ء)	ستارہ ایک سا ہے (شاعری)	اردو	ادب
مبارک حسین شاہ (پ ۱۹۳۷ء)	لفظ حیران ہیں (شاعری) ۲۰۱۰ء	اردو	ادب
محب الرحمن قاضی (پ ۱۹۲۹ء)	نخل آرزو	اردو	ادب
محبت حسین اعوان	آخان	پوٹھوہاری	ادب

ایبٹ آباد	پوٹھوہاری ادب	آسانیں نبی پاک اور		
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اسلام قانون اور مظلوم پاکستانی عورت -	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اعوان اور اعوان کی گوتیں	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اعوان تاریخ کے آئینے میں	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اعوان ڈائریکٹری	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	اعوان شخصیات آزاد کشمیر	
ہری پور	ادب	اردو	آئینہ در آئینہ	محبوب الہی عطا (پ ۱۹۳۷ء)
ہری پور	ادب	اردو	انوار سرودش	
ہری پور	ادب	اردو	چراغِ اطلس	
ہری پور	ادب	اردو	زمزمہ ہاتف	
ہری پور	ادب	اردو	مطلع الانوار	
مانسہرہ	ادب	اردو	بحر الجمان فی تذکرۃ ال سیدالانس والجان	محبوب شاہ داتوی
مانسہرہ			تذکرہ بڑے صاحب	
مانسہرہ	اسلام	اردو	قواعد عربی اردو ترجمہ اردو	محمد احمد، پروفیسر مولانا قاضی
مانسہرہ	اسلام	اردو	جواہر الجور ترجمہ اردو	(۱۹۰۰ء-۱۹۷۹ء)
مانسہرہ	تاریخ	اردو	تاجک سواتی و مملکت گیر	محمد اختر، پروفیسر (پ ۱۹۳۴ء)
ہری پور	تاریخ	اردو	بروج العرفان	محمد ارشاد، راجہ (پ ۱۹۳۵ء)
ہری پور	تاریخ	اردو	تاریخ ہزارہ	
ہری پور	تاریخ	اردو	چراغِ راہ	
مانسہرہ	ادب	اردو	تحفہ عجب (شاعری)	محمد املق ظفر (پ ۱۸۹۰ء)
مانسہرہ	اسلام	اردو	السیف الفاروق	محمد املق، مولانا (پ ۱۸۹۰ء)
مانسہرہ	اسلام	اردو	پردہ	
مانسہرہ	اسلام	اردو	شرح تصریح	
مانسہرہ	اسلام	اردو	شرح میر قطبی	
مانسہرہ	اسلام	اردو	مخزن علوم شرح مسلم العلوم	
مانسہرہ	اسلام	اردو	اقامۃ الحجج	محمد املق، مولانا قاضی
مانسہرہ	اسلام	اردو	تذکرہ حقائق	
مانسہرہ	اسلام	اردو	فتاویٰ	
مانسہرہ	اسلام	اردو	کلیات مہجور	محمد اسرار بیل مہجور

ماہنامہ	اسلام	اردو	دیوان مثنوی (حواشی)	محمد اسماعیل، مولانا
ماہنامہ		اردو	نور الانوار (حواشی)	
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	الافغان (۱۹۷۷ء)	محمد اسلم خان (پ ۱۹۰۹ء ۱۹۸۱ء)
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	آثار افاغنه (۱۹۸۱ء)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	احکام المیراث	محمد اسماعیل ذبیح، مولانا
ایبٹ آباد	ادب	اردو	انتظار (شاعری)	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	بنات عجم	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	قل مرتد	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	متاع حیات	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	ہدیۃ الذبح	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	یتیم پوتوں کی میراث	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	جہان شمس	محمد اسماعیل رضا ترمذی
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	حقیقت ایمان	
ایبٹ آباد		اردو	حقوق متونی	
ایبٹ آباد		اردو	حیات النبی	
ایبٹ آباد		اردو	عظمت مصطفیٰ	
ایبٹ آباد		اردو	کمال مصطفیٰ	
ایبٹ آباد		اردو	مفید السالکین	
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	تنواری تاریخ کے آئینے میں	محمد اسماعیل کوکلووی (پ ۱۸۹۲ء)
ہری پور	ادب	اردو	درس اقبال	محمد اشرف خان (پ ۱۹۲۲ء)
ماہنامہ	اسلام	اردو	حیات مسیح	محمد اشرف، مولانا (پ ۱۳۱۸ھ)
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	تواریخ ہزارہ	محمد اعظم بیگ
ماہنامہ	ادب	اردو	یادگار اعظم (شاعری)	محمد اعظم حاجی (پ ۱۸۹۷ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	ہزارہ گز بیٹھارہ ترجمہ	محمد افتخار، پروفیسر
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	تاریخ کرڑال	محمد اقبال، سردار (پ ۱۹۲۲ء)
ماہنامہ	ادب	اردو	پانی کی دیوار (شاعری)	محمد اکرم درویش (پ ۱۹۶۲ء)
ماہنامہ		اردو	پناہ (ناول)	
ماہنامہ	ادب	اردو	سفر نامہ چین	محمد اکبر خان سواتی (پ ۱۹۳۱ء)
ماہنامہ	اسلام	اردو	جہاد	محمد امین، مولانا (پ ۱۳۳۶ھ)

شہری دفاع	اردو	اسلام	مانسہرہ
میلاد النبی	اردو	اسلام	مانسہرہ
احکام الاسلام	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
احکام القرآن	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
رجال حق	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
ساقی کوثر	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
شان رحمت	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
شان صحابہ	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
معراج مومن	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
گروآلام (شاعری)	اردو	ادب	مانسہرہ
محمد ایوب ساقی (پ ۱۹۲۸ء)			
امام اعظم ابوحنیفہ	اردو	ادب	ایبٹ آباد
محمد بشیر رانجہ (پ ۱۹۶۳ء)			
اقبال اور زبان شناسی	اردو	ادب	ایبٹ آباد
پل صراط (افسانے)	اردو	ادب	ایبٹ آباد
دل کتنا سادہ ہے	اردو	ادب	ایبٹ آباد
نظریات اقبال	اردو	ادب	ایبٹ آباد
محمد بشیر گل			
جان من (شاعری)	اردو	ادب	مانسہرہ
مری کوئل (شاعری)	اردو	ادب	مانسہرہ
محمد بلال (پ ۱۹۲۲ء)			
رائحۃ العوام باتحاد العماد والحکام ومسئلۃ العید واصیام	اردو	اسلام	بٹ گرام
محمد توفیق (۱۹۶۰ء)			
اوپیکس اور فنٹ بال (۲۰۰۹ء)	اردو	ادب	ہری پور
پاکستان اسپورٹس مسئلہ اور حل	اردو	ادب	ہری پور
تیری خوشبو میرے سفر میں ہے (سفر نامہ)	اردو	ادب	ہری پور
ستارے سفر کے دیکھتے ہیں (سفر نامہ)	اردو	ادب	ہری پور
کھیل اور کھلاڑی (۲۰۰۶ء)	اردو	ادب	ہری پور
کھیل کا ارتقائی سفر (۲۰۰۹ء)	اردو	ادب	ہری پور
مدراس براستہ بمبئی (سفر نامہ)	اردو	ادب	ہری پور
محمد جاوید			
اعجاز تقریر جلد اول (۱۹۹۹ء)	اردو	ادب	مانسہرہ
اعجاز تقریر جلد دوم (۲۰۰۱ء)	اردو	ادب	مانسہرہ
اعجاز تقریر جلد سوم (۲۰۰۲ء)	اردو	ادب	مانسہرہ

محمد حسن عرف حسن فاروقی	کشف الخطاء	اردو	اسلام	ہری پور
محمد حسن، مولانا مفتی (۱۸۹۲ء-۱۹۷۳ء)	معین العقائد	اردو	اسلام	ہری پور
	معین الحکمت	اردو	حکمت	ہری پور
	معین الرأض	اردو	اسلام	ہری پور
	معین المنطق	اردو	فلسفہ	ہری پور
محمد حسین مولانا (پ ۱۹۰۹ء)	اشاعت الحقہ فی فریضہ الجمعہ (شرح عربی)	عربی	اسلام	مانسہرہ
	تحفہ باقی بہ الفیہ عراقی (منظوم عربی شرح)	عربی	ادب	مانسہرہ
	شرح الشرح شجۃ الفکر (فارسی)	فارسی	ادب	مانسہرہ
	ہدایۃ البلید فی رد تقلید	فارسی		
محمد حمید الدین (پ ۱۸۵۳ء)	قانونچہ کھیوالی	پنجابی	ادب	ہری پور
	مستغاث کی شرح	اردو	ادب	ہری پور
	سیر دنیا	اردو	ادب	ہری پور
محمد حنیف (پ ۱۹۵۵ء)	چراغ آفریدم (شاعری)	اردو	ادب	مانسہرہ
	زمین زاد (شاعری)			مانسہرہ
محمد خان، مولانا (۱۸۶۳ء-۱۹۳۷ء)	حواشی قرآن مجید	اردو	اسلام	ہری پور
محمد خورشید، راجہ	تاریخ ترکان بحالی	اردو	تاریخ	مانسہرہ
	باد صصر (شاعری)	اردو	ادب	مانسہرہ
	بازگشت (شاعری)	اردو	ادب	مانسہرہ
محمد رشید ترک (پ ۱۹۵۸ء)	باد صصر	اردو	ادب	مانسہرہ
	تاریخ ترکان بحالی بعد از زوال پکھلی	اردو	تاریخ	مانسہرہ
محمد رفیق اعوان (۱۹۳۵ء-۲۰۰۹ء)	سفر نامہ مکہ مدینہ	اردو	ادب	ہری پور
محمد ریاض قاصر (پ ۱۹۶۶ء)	توقیر غزل (شاعری)	اردو	ادب	مانسہرہ
	دہ منظر			
محمد زمان مضطر، پروفیسر (پ ۱۹۳۳ء)	حرف راز (منظوم اردو ترجمہ ارمغان حجاز)	اردو	ادب	مانسہرہ
محمد زمان جدون (پ ۱۸۹۶ء)	روحانی عملیات	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
	طبی مجربات	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
	گلدستہ وعظ	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
	مرآة الرحمن	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
	مضرب (شاعری)	اردو	اسلام	ایبٹ آباد

محمد سرور تنولی (۱۹۲۰ء)	آؤ داپس لوٹ چلیں (۲۰۰۷ء)	اردو	ادب	مانسہرہ
	تلاش سحر (۲۰۰۲ء)	اردو	ادب	مانسہرہ
	گوئی وادیاں (ناول) ۲۰۰۰ء	اردو	ادب	مانسہرہ
محمد سفیان سنی - پروفیسر ڈاکٹر (۱۹۶۰ء)	پونہ بھید بتا (شاعری)	اردو	ادب	ہری پور
	علامہ اقبال کے تین مکاتیب مع حواشی	اردو	ادب	ہری پور
	شرح بانگ درا مع حواشی	اردو	ادب	
محمد سلیمان دانش، پروفیسر	حکمت سعدی	اردو	ادب	
محمد شعیب، مولانا	تذکرہ	اردو	اسلام	مانسہرہ
محمد صدیق، ڈاکٹر قاری	اسلامی نظام تعلیم	اردو	ادب	مانسہرہ
	اس وقت کرنے کے کام	اردو	ادب	مانسہرہ
	اقامة الصلوة	اردو	ادب	مانسہرہ
	عازمین حج کے لئے کھری باتیں	اردو	ادب	مانسہرہ
	مالا احسان	اردو	ادب	مانسہرہ
محمد طاسین (پ ۱۹۲۳ء)	اسلامی معاشیات	اردو	اسلام	ہری پور
	اسلامی نظام حیات	اردو	اسلام	ہری پور
	خطبات ماثورہ	اردو	اسلام	ہری پور
محمد عارف ہزاروی، مولانا (پ ۱۹۳۷ء)	اربعین نووی (ترجمہ تشریح)	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
	الغزوة النبویہ (اردو ترجمہ)	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
	تدوین حدیث و حجیت حدیث (ترجمہ)	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
	سورة البقرہ (ترجمہ)	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
	فلسفہ اسلامی عقائد و عبادات	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
	قصائد حسان (اردو ترجمہ)	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
	قدوری (ترجمہ)	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
محمد عبداللہ، مولانا (۱۸۷۵ء-۱۹۵۳ء)	کافیہ کی شرح ساقیہ العطشان الکافیہ	عربی	اسلام	بٹ گرام
محمد عبداللہ، مولانا قاضی	بطش قدیر	عربی	اسلام	ہری پور
	تذکرہ علمائے خان پور	عربی	اسلام	ہری پور
	رسالہ زیارۃ لا قبور	عربی	اسلام	ہری پور
محمد عثمان، مولوی	تذکرہ سلیمان فارسی	اردو	اسلام	مانسہرہ
محمد عزیز ہزاروی	شجرۃ البقیین	اردو	اسلام	مانسہرہ

ماہنامہ	اسلام	عربی	الاجازة	محمد عمر الدین ہزاروی (ف ۱۹۳۱ء)
ماہنامہ	اسلام	عربی	مجموعہ آثار العلماء	
ماہنامہ		عربی	صیانتہ العباء عن الخصاب بالسرار	
ماہنامہ		عربی	فتویٰ الشقائق	
ماہنامہ		عربی	فتویٰ العلماء	
ماہنامہ		عربی	فوز المسبین شفاعۃ الشافعیین	
ہری پور	اسلام	اردو	القول حل فی معرفۃ الولی	محمد علی ہزاروی (پ ۱۸۳۳ء)
ہری پور	اسلام	اردو	امام الحجہ علی من انکر الجمعہ	
ہری پور	اسلام	اردو	مفتاح کا حاشیہ	
ہری پور	اسلام	اردو	مناقب (قصائد)	
ہری پور	اسلام	اردو	حامی کی شرح مولوی پر حاشیہ	
ہری پور	اسلام	اردو	نافع الراسعین	محمد فاضل شاہ ایبٹ آبادی
ہری پور	ادب	اردو	اقبال کا مردمومن	محمد فرمان، پروفیسر
ہری پور	ادب	اردو	اقبال اور منکرین حدیث	
ہری پور	ادب	اردو	مطالعہ اقبال	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	کرن کرن اجالا	محمد فاروق خان (۱۹۵۲ء)
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	برگی چھان	محمد فرید، پروفیسر
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	ترکے	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	چٹے نقطے	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	سنجھ سویلے	
ماہنامہ	ادب	اردو	بینائے غزل (شاعری)	محمد فرید خان، ڈاکٹر (۱۹۵۰ء)
ماہنامہ	اسلام	فارسی	قواعد فارسی (منظوم)	محمد محمود عثمانی
ہری پور	اسلام	فارسی	توضیح و تلویح کی تشریح	محمد معصوم (پ ۱۸۲۰ء)
ہری پور	اسلام	اردو	حمد اللہ کی شرح	
ہری پور	اسلام	اردو	ہدایہ کی شرح	
ماہنامہ	ادب	اردو	تاروفا (شاعری)	محمد نذیر ناٹھاد (پ ۱۹۳۷ء)
ماہنامہ	اسلام	اردو	اللغة العربیة	محمد ہزاروی، مولانا (۱۸۶۹ء-۱۹۳۷ء)
ماہنامہ	اسلام	اردو	ترجمہ مسند امام احمد	
ماہنامہ	اسلام	عربی	عجائب البیان اللغة القرآن	

ماہنامہ	اسلام	عربی	عثمان البیان سیرۃ النبی	
ماہنامہ	اسلام	عربی	عون الودود شرح ابی داؤد	
ماہنامہ	اسلام	عربی	مفتاح الحاجۃ شرح ابن ماجہ	
ماہنامہ	اسلام	عربی	نجوم الفرقان	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	نصیحت المؤمنین (قلمی)	محمد ہمایون، مولانا قاضی
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	رد المحتصیص (قلمی)	(۱۸۳۶ء-۱۹۳۳ء)
بگرام	اسلام	عربی	الاستفسار فی تحقیق مسائل المصاحم عند الملاقات	محمد ہیبت شاہ (۱۹۳۲ء)
ایبٹ آباد	طب	اردو	عمدہ الحکماء	محمد یونس ہاشمی (پ ۱۹۰۳ء)
ہری پور	اسلام	اردو	تبصرۃ الجمعہ	محمد شاہ، سید (پ ۱۸۷۱ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	اقبال اور مدحت مصطفیٰ	محمد شاہ محدث ہزاروی
ایبٹ آباد	ادب	اردو	چند بزرگ ہم عصر	محمد فیضانی (پ ۱۹۳۱ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	کامیاب بیت بازی	
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	جہاد	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	رفیق محمود	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	عرفان محمود	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	تاریخ زبان و ادب ہندکو	مختار علی نیر
ہری پور	ادب	اردو	تولوث آنا (افسانے)	مدثر شاہ، سید (پ ۱۹۵۲ء)
ہری پور	ادب	اردو	چھوٹا آدمی (افسانے)	
ہری پور	ادب	اردو	دیوانہ بابا تمبک	
ہری پور	ادب	اردو	زندان (افسانے)	
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	تاریخ تنولیاں	مراد علی، سید
ہری پور	ادب	اردو	منہی میں جگنو (شاعری)	سرت کنول (پ ۱۹۶۶ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو		مشاق احمد، پرفیسر
ایبٹ آباد	ادب	اردو	ممتاز شیرین	مشاق احمد صدیقی، پروفیسر
ہری پور	اسلام	اردو	بے باک محاسب	مطیع الرحمن قاسمی (پ ۱۹۳۶ء)
ہری پور	تاریخ	اردو	تاریخ مزار شریف	
ہری پور	اسلام	اردو	خلفائے راشدین	
ہری پور	اسلام	اردو	داڑھی کی اسلامی حیثیت	
ہری پور	اسلام	اردو	مہر علی شاہ کے حالات زندگی	

مطبوع اللہ مولانا	دیوان پشتو	پشتو	اسلام	ماترہ
مظہر حسین قدوس (پ ۱۹۶۲ء)	آئینہ ایام کاظمی	اردو	ادب	ایبٹ آباد
	اسلام اور شخصیات پرستی	اردو	ادب	ایبٹ آباد
	اقوام پاکستان اور ہزارہ	اردو	ادب	ایبٹ آباد
	الافغان جدون اور شمال مغربی سرحدی قبائل	اردو	ادب	ایبٹ آباد
	بدلتے سماج اور اسلام	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
	توحید اور توہمات	اردو	اسلام	ایبٹ آباد
معروف شاہ شیرازی	اسلام کا نظام تعزیرات	اردو	اسلام	ماترہ
	نزول قرآن	اردو	اسلام	ماترہ
مقرب آفندی (۱۹۲۹ء-۱۹۸۸ء)	بارود کی خوشبو	اردو	ادب	ماترہ
ملار موزی (۱۸۹۷ء-۱۹۳۷ء)	چمنستان ظرافت	اردو	ادب	ماترہ
	خطوط رموزی	اردو	ادب	ماترہ
	دیوان ملار موزی	اردو	ادب	ماترہ
	سوانح ملار موزی	اردو	ادب	ماترہ
	شادی	اردو	ادب	ماترہ
	صبح لطافت	اردو	ادب	ماترہ
	مضامین رموزی	اردو	ادب	ماترہ
	نکات رموزی	اردو	ادب	ماترہ
ممتاز منگلوری، ڈاکٹر	املا رموز و اوقاف	اردو	ادب	ماترہ
(۱۹۳۸ء-۲۰۱۱ء)	اندر سبھا (مرتب)	اردو	ادب	ماترہ
	باغ و بہار (مرتب)	اردو	ادب	ماترہ
	ڈاکٹر سید عبداللہ کی ادبی خدمات	اردو	ادب	ماترہ
	سوغات	اردو	ادب	ماترہ
	سونی دھرتی	اردو	ادب	ماترہ
	شرر کے تاریخی ناول اور ان کا تحقیقی اور تنقیدی جائزہ	اردو	ادب	ماترہ
	طیف غزل (مرتب)	اردو	ادب	ماترہ
	طیف نثر (مرتب)	اردو	ادب	ماترہ
	ملک العزیز ورجینا (مرتب)	اردو	ادب	ماترہ
	نوابی دربار	اردو	ادب	ماترہ

ایبٹ آباد	ادب	اردو	صدائے دل (شاعری)	منصف خان صاحب (پ ۱۹۶۱ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	صوبہ سرحد میں اقبال شناسی (غیر مطبوعہ)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	مضامین سرسید (مرتب)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	نیرنگ خیال (مرتب)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	نگارستان	
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	وادی کاغان	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	یہودی کی لڑکی (مرتب)	
ایبٹ آباد	ادب	English	The Pearl of wisdom	
ہری پور	اسلام	اردو	سوشلزم اور دین	منظور الاسلام
ہری پور	اسلام	اردو	مصباح الاسلام	
ہری پور	اسلام	اردو	یہودی سازش	منہاج لدین، مولانا
ایبٹ آباد	ادب	اردو	دشمن آسمان اپنا	منیر حیدر (۱۹۶۶ء-۲۰۰۱ء)
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	سوچاں تے جگراتے	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	فصل فریب	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	مثل پھل گلاب	
ہری پور	تاریخ	فارسی	تاریخ ہزارہ بعد سرکار دولت مدار خرد برد سنگھاں و درانیاں	مہتاب سنگھ
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	اولیائے سندھ	مہر علی خان (۱۸۲۵ء-۱۸۹۹ء)
ایبٹ آباد	تاریخ	اردو	تاریخ صوبہ سرحد	میر احمد، قاضی (۱۸۷۳ء-۱۹۳۶ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	تذکرہ السادات انوار الجمان	میر انور شاہ گیلانی، سید
ہری پور	تاریخ	اردو	رواج نامہ قوم اعوان	میر عالم، قاضی (پ ۱۸۲۹ء)
ہری پور	اسلام	اردو	بوارق السماع فی الحاد الخیل السماع	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	بادہ ناب (شاعری)	میر ولی اللہ ایبٹ آبادی (۱۸۸۷ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	بندگی	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	شرح گیتا	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	کاس الکرام	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	گلابنگ	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	ماہ و پروین	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	شمکدان فصاحت	

ایبٹ آباد	ادب	English	Muslim Juris Prudence and the Quranic law	
مانسہرہ	ادب	اردو	موسم ہے تنہائی کا (شاعری) ۲۰۰۲ء	نازیہ پولس (پ ۱۹۷۳ء)
مانسہرہ			نالش عم (شاعری)	ناصر بختیار (پ ۱۹۶۸ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	فی الحال (شاعری)	نسیم عباسی (پ ۱۹۵۲ء)
ایبٹ آباد			نیا آسمان (شاعری)	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	پیاسی چڑیا (افسانے)	نگہت مرزا (پ ۱۹۳۵ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	بے باکیاں (شاعری)	نیاز سواتی (۱۹۳۱ء)
ایبٹ آباد	ادب	اردو	احسن طرز حکمرانی	داجد رضوی (پ ۱۹۲۶ء)
ایبٹ آباد	اسلام	اردو	پینچمبر رحمت	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	چراغ لالہ	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	دانائے راز	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	ڈکٹیٹر قرآن کی روشنی میں اور علامہ اقبال کی نظر میں	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	ذوق جہاد	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	رسول میدان جنگ میں	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	زوال ملت	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	سفر نامہ چین	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	مجاہد اعظم	
ایبٹ آباد	ادب	اردو	نظریہ پاکستان	
مانسہرہ	ادب	اردو	بوندیں (شاعری)	ہارون الرشید (پ ۱۹۵۸ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	زر زخم (شاعری)	
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	پیار پلکھے (شاعری)	تکنی خالد، پروفیسر (پ ۱۹۳۲ء)
ایبٹ آباد	ادب	ہندکو	گلیاں تے درنڈے (افسانے)	
مانسہرہ	ادب	اردو	آنکھ اور چراغ (شاعری)	یوسف انتر (پ ۱۹۵۷ء)
مانسہرہ	ادب	اردو	دل حجرہ (شاعری)	
مانسہرہ	ادب	اردو	شکست خواب (شاعری)	
ہری پور	اسلام	اردو	اتمام الخشوع بوضع الیمین علی الشمال بعد الرکوع	یوسف حسین، قاضی
ہری پور	اسلام	اردو	الصابوتی	
ہری پور	اسلام	اردو	العقیدہ الواسطیہ الامام بن تمیہ	
ہری پور	اسلام	اردو	ترویج الموحدین	

تفسیر کبیر	اردو	اسلام	ہری پور
تقوم دارالعلوم دہلی	اردو	اسلام	ہری پور
حلال حرام	اردو	اسلام	ہری پور
دعوة الحق	اردو	اسلام	ہری پور
عقائد اہل حدیث	اردو	اسلام	ہری پور
عقیدہ السلف واصحاب الحدیث	اردو	اسلام	ہری پور
کتاب الذم المومنین لابن قدامہ المقدسی	اردو	اسلام	ہری پور
حالات مشوانی	اردو	تاریخ	ہری پور
تذکرہ نعت گویان اردو حصہ اول	اردو	ادب	ہری پور
تذکرہ نعت گویان اردو حصہ دوم	اردو	ادب	ہری پور
مجمع البحرین	اردو	ادب	ہری پور
مرزا محمود سرحدی فن اور شخصیت	اردو	ادب	ہری پور

تعداد کتب لسانی جائزہ

زبان	ایبٹ آباد	بگرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل تعداد	اول نمبر پر
اردو	۲۸۷	۱۸	-	۳۲۳	۲۵۷	۸۸۵	مانسہرہ
انگریزی	۷	-	-	۴	۲	۱۳	ایبٹ آباد
پشتو	۱	۲	-	۳	-	۶	مانسہرہ
پنجابی	-	-	-	۱	۳	۴	ہری پور
پوٹھوہاری	۲	-	-	-	-	۲	ایبٹ آباد
عربی	۳	۴	-	۲۰	۴۲	۹۶	ہری پور
گوجری	۱	-	-	-	-	۱	ایبٹ آباد
فارسی	۱۳	۸	-	۵	۳	۲۹	ایبٹ آباد
ہندکو	۲۶	-	-	۲	۲	۳۲	ایبٹ آباد
کل میزان	۳۳۰	۳۲	-	۳۵۸	۳۱۳	۱۳۳۰	مانسہرہ

موضوعی جائزہ

موضوع	ایبٹ آباد	بٹ گرام	کوہستان	مانسہرہ	ہری پور	کل تعداد	اول نمبر پر
ادب	۲۰۱	-	-	۱۷۴	۱۶۰	۵۳۵	ایبٹ آباد
اسلام	۱۲۳	۳۲	-	۱۶۹	۱۳۸	۴۶۲	مانسہرہ
تاریخ	۱۵	-	-	۱۴	۱۲	۴۱	ایبٹ آباد

سیاست	-	-	-	-	۱	۱	ہری پور
طب	-	-	-	-	۱	۱	ہری پور
فلسفہ	-	-	-	-	۲	۱	-
کل میزان	۳۳۰	۳۲	-	۳۵۸	۳۱۳	۱۰۲۳	مانسہرہ

فہرست اخبارات ہزارہ

اس میں کوئی شک نہیں کہ ہر ہزارہ متاثر فطرت، سبزہ زاروں، کہساروں چناروں دیوڑاروں، گلزاروں اور مرغزاروں کی سرزمین ہے۔ اس کے علاوہ ہزارہ علم و ادب کا گہوارہ کہلاتا ہے۔ سرزمین ہزارہ نے نابغہ روزگار شخصیات پیدا کی ہیں جنہوں نے اپنی تحریروں کے ذریعے عوام میں جوش و جذبہ پیدا کیا۔ دب کا میدان ہو یا صحافت کا اہل قلم کسی سے پیچھے نہیں رہے۔۔۔ ذیل میں اخبارات و رسائل کو الف بائی ترتیب سے درج کیا گیا ہے۔ جو صاحبان تفصیلی مطالعہ کرنا چاہتے ہیں وہ ”ہزارہ میں صحافت کا آغاز و ارتقاء“ کا مطالعہ کریں۔

نام اخبار	حیثیت	مقام اشاعت	چیف ایڈیٹر، مالک، ایڈیٹر	ایڈیٹر	تاریخ اشاعت
آبشار	ہفت روزہ	ایبٹ آباد	اشفاق احمد مغل		۱۹۹۳ء
آج	روزنامہ	ایبٹ آباد	عبدلواحد یوسفی		یکم اکتوبر ۱۹۹۷ء
آغوش	ماہ نامہ	ایبٹ آباد	شکیل انور	شکیل انور	۱۹۹۷ء
اتحاد	روزنامہ	ایبٹ آباد	شریف فاروق	طاہر فاروق	۲۰۰۲ء
اخبار	روزنامہ	ایبٹ آباد	عالم زیب شاہ	سید بلال شاہ	یکم ستمبر ۲۰۰۶ء
اسرار سرحد	ہفت روزہ	ایبٹ آباد	فقیرا خان جدون		۱۹۳۱ء
اقرا	روزنامہ	مانسہرہ	سید عارف حسین شاہ ترمذی	سید اعجاز حسین	۱۸ ستمبر ۲۰۰۹ء
الجہاد	ہفت روزہ	ایبٹ آباد	ذوق اختر سواتی	میر افضل جدون نظامی	۱۹۵۱ء
الجہاد	ہفت روزہ	مانسہرہ	شمس الہدی	شمس الہدی	۱۹۳۶ء
القلم	ماہ نامہ	اوگی مانسہرہ	عبید اللہ فضل	عبید اللہ فضل	۱۹۸۷ء
انکشاف		ایبٹ آباد	فقیرا خان جدون		۱۹۳۱ء
ایڈورڈ گزٹ	ہفت روزہ	ایبٹ آباد	منشی محمد قلندر خان تنولی		۲۶ مئی ۱۹۱۱ء
پاکستان	ہفت روزہ	ایبٹ آباد	سید غلام حسین کاظمی		۱۹۳۶
پائن	روزنامہ	ایبٹ آباد	شجاع احمد		یکم ستمبر ۲۰۰۶ء
پھول	مجلد	مانسہرہ	جناب کالج	جناب کالج	صرف نام مل سکا

۱۹۲۸ء		قاضی عزیز الرحمن	ہری پور	ہفت روزہ	پیغام سرحد
۱۹۳۲ء	مولانا خلام ربانی لودھی		ہری پور	مجلہ	ترجمان
۱۹۵۷ء	-	ڈاکٹر محمد علی شاہ	ہری پور	پندرہ روزہ	تیز گام
۱۹۹۹ء تا ۲۰۰۰ء تک	-	دلدار حسین	ایبٹ آباد	روزنامہ	ٹارگٹ
یکم اگست ۱۹۸۳ء	-	شفیق ہزاروی	مانسہرہ	روزنامہ	جائزہ
۱۹۲۸ء	-	غلام جان خان طاہر خلی	ایبٹ آباد	ہفت روزہ	جمہور
۱۹۹۱ء	-	محمد بلال	مانسہرہ	ہفت روزہ	جنوب
-	-	اباسین آرٹ کولسل	ایبٹ آباد	مجلہ	چنار
یکم نومبر ۲۰۰۶ء	-	احمد نواز خان	ایبٹ آباد	روزنامہ	چیتہ
۲۰۰۳ء	-	قلم کارواں	ایبٹ آباد	مجلہ	دوڑکنارے
۱۹۹۵ء	-	کوثر نقوی	ایبٹ آباد	ماہ نامہ	دی رپورٹر
۲۰۰۶ء	گورنمنٹ کالج حویلیاں	حویلیاں کالج	ایبٹ آباد	مجلہ	سربن
یکم نومبر ۲۰۰۳ء	عامر شہزاد	ابرار رشید	ایبٹ آباد	روزنامہ	سرحد نیوز
۱۹۹۹ء	جان عالم	جان عالم	مانسہرہ	سہ ماہی	شعر و سخن
۲۰ جنوری ۱۹۹۰ء	-	ناز پاشا جدون	ایبٹ آباد	روزنامہ	شمال
۱۹۳۸ء	-	سردار کرپال سنگھ	ایبٹ آباد	روزنامہ	شمسیر سرحد
یکم جون ۲۰۰۶ء	عادل شہزاد	مشتاق احمد عینی	ایبٹ آباد	روزنامہ	شمسہ
۱۹۳۸ء، ۱۹۳۱ء	محمد سرور جدون	آزاد خان جدون	ایبٹ آباد	ہفت روزہ	شیر سرحد
یکم فروری ۲۰۰۷ء	-	ملک سہیل شمشاد	ایبٹ آباد	روزنامہ	صبح
صرف نام مل سکا	-	-	بٹ گرام	روزنامہ	صدائے الائی
۶ ستمبر ۲۰۰۷ء	نوید عالم، عامر شہزاد	سردار ابرار	ایبٹ آباد	روزنامہ	فٹ بل
	پی ایم اے کاکول		ایبٹ آباد	مجلہ	قیادت
صرف نام مل سکا	-	میاں محمد حسین آزاد	مانسہرہ	ہفت روزہ	قرطاس
-	-	گورنمنٹ کالج مانسہرہ	مانسہرہ	مجلہ	کنہار
۱۹۵۳ء	-	راجہ ذوق اختر طاہر خلی	ایبٹ آباد	ہفت روزہ	کوہ زاد
۱۹۳۹ء	-	گورنمنٹ کالج ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	مجلہ	کاغان
صرف نام مل سکا	سردار افتخار	راجہ زبیر ترک	ایبٹ آباد	ہفت روزہ	کوہستان
-	واحد سراج	ماڈرن پبلک سکول	ایبٹ آباد	مجلہ	ماڈرن نائٹ
۱۱ جنوری ۱۹۹۱ء	-	ظفر حمزوی	ایبٹ آباد	روزنامہ	محاسب
۱۹۹۰ء	-	-	ایبٹ آباد	روزنامہ	مستقبل
یکم مئی ۱۹۷۰ء	-	ملک محمد عالم خان اعوان	ایبٹ آباد	ہفت روزہ	معاشرہ

۱۹۵۰ء	-	حکیم عبدالعزیز چشتی	ایبٹ آباد	ہفت روزہ	مضرب
۱۹۹۵ء	-	اعجاز رفیق انور	ہری پور	ہفت روزہ	منزل
-	-	اقبال مغل	ایبٹ آباد	ہفت روزہ	منظر
۲۰۰۳ء	-	ڈاکٹر چمن مبارک ہزاروی	ہری پور	روزنامہ	ندائے خلق
۲۰۰۹ء	-	شیر محمد خان تنولی	ایبٹ آباد	روزنامہ	ندائے ہزارہ
۱۹۷۷ء	-	آر بی برن ہال ایبٹ آباد	ایبٹ آباد	مجلہ	نشان
۱۹۹۷ء	-	غلام ربانی	ایبٹ آباد	ہفت روزہ	نشین
۱۹۵۳ء	-	ناشاد طاہر خلی	ایبٹ آباد	ہفت روزہ	نقیب
۱۱۵ اگست ۲۰۰۶ء	-	حسان علی عباسی	ایبٹ آباد	روزنامہ	نوائے ہزارہ
۱۹۳۳ء ۱۹۳۸ء	تاج محمد خان طاہر خلی	لالہ محمد اکبر قریشی	ہری پور	ہفت روزہ	نوجوان افغان
۱۹۳۸ء		تاج محمد خان طاہر خلی	ہری پور	ہفت روزہ	نوجوان سرحد
۱۹۹۳ء	-	آرمی میڈیکل کور	ایبٹ آباد	مجلہ	نوید شفا
۲۰۰۸ء	ریڈیو پاکستان	ریڈیو پاکستان	ایبٹ آباد	مجلہ	ہزارہ رنگ
۱۹۹۳ء		شمس کاشمیری	ایبٹ آباد	پندرہ روزہ	ہزارہ ٹائمز
۱۰ مئی ۲۰۰۸ء		احمد نواز خان	مانسہرہ	روزنامہ	ہزارہ نیوز

فہرست حیوانات ہزارہ

ہزارہ کے پانچوں اضلاع میں کچھ جانور گھروں میں پالے جاتے ہیں۔ جن میں بھیڑیں، بھینسیں، بکریاں، گائے، گدھے اور گھوڑے شامل ہیں۔ ہزارہ کے پہاڑوں اور جنگلات میں جنگلی جانور پائے جاتے ہیں۔ جن میں بندر، پیتا، خرگوش، رچھہ، شیر مارخور، ہرن وغیرہ مشہور ہیں۔ ذیل میں جانوروں کی فہرست دی جاتی ہے۔

کیفیت	کہاں پایا جاتا ہے	گروہ	خانہ خان	حیاتی نام	انگریزی نام	مقامی نام	ادوی نام
ہری پور	میدانی علاقے	چرندہ	Camelidae	Camelus dromedarus	Camel	اوتھ	اونٹ
ہری پور	دریا کے کنارے	درندہ	Lutradae	Lutra lutra kutab	Otter	بجو	بجو
پانچوں اضلاع	نم دار جبکہ	گزندہ	Scorpidae	Scarpio scarpio	Scorpion	شعبیاں	پچھو
پانچوں اضلاع	گھروں میں	چرندہ	Bovidae	Capra ix sibirica	Goat	بکری	بکری
پانچوں اضلاع	گھروں میں	درندہ	Felidae	Felis margrita	Cat	بلی	بلی
پانچوں اضلاع	جنگلات میں	درندہ	Felidae	Felis chaus	Jungal cat	جنگلی بلی	جنگلی بلی
پانچوں اضلاع	جنگلات میں	درندہ	Ceropithedae	Macaca mulatavillosa	Monkey	بوتیا	بندر
پانچوں اضلاع	گھروں میں	چرندہ	Bovidae	Pseudais naraurneyaur	Sheep	بٹہ	بھیرا
پانچوں اضلاع	گھروں میں	چرندہ	Bovidae	Canis lupus palipus	Wolf	پیار	بھینس
پانچوں اضلاع	دیران پہاڑ	درندہ	Canidae	Hippopotamus domistica	Bufellow	سج	سینوا
پانچوں اضلاع	گھروں میں	چرندہ	Bovidae	Panthera ancana	Leopard	پیتا	پیتا
پانچوں اضلاع	جنگلات میں	درندہ	Felidae	Panthera leopards leopard	Snow leopard	سج	سینوا
پانچوں اضلاع	جنگلات میں	درندہ	Felidae	Panthera leopards leopard	Snow leopard	سج	سینوا
پانچوں اضلاع	جنگلات میں	درندہ	Felidae	Panthera leopards leopard	Snow leopard	سج	سینوا
پانچوں اضلاع	درختوں پر	اڑنے والا سہل	Tadaridae	Eptesicus indica	Bat	بٹی پھار	پھار
پانچوں اضلاع	درختوں پر	اڑنے والا سہل	Pteropidae	Pteropus gignatus	Bat	بٹی پھار	پھار
پانچوں اضلاع	جنگل میں	گزندہ	Muridae	Millardia melhada	Mouse	چھٹی چھٹی	چھٹی چھٹی
پانچوں اضلاع	پہاڑوں میں	گزندہ	Erinacidae	Hemiacchinus aurituscollaris	Hedge hog	چاہتا	چاہتا
پانچوں اضلاع	گھروں میں	گزندہ	Muridae	Rattus rattus	House rat	گھریلی چھٹی	چھٹی چھٹی

یا پچوں اضلاع	چٹانوں پر	کزندہ	Gikkonidae	Gymnodactylus chitralansis	Gecko	شیش پیرن	پھیلی چٹانی
یا پچوں اضلاع	گھاس میں	کزندہ	Scincidae	Mabuva dissimilis	Skink	کراچی	چھبیلی گھاس
یا پچوں اضلاع	کھروں میں	کزندہ	Gekonidae	Hemidactylus flaviaidisi	Wall lizard	کراچی	چھبیلی گھاس
یا پچوں اضلاع	چٹانوں میں	کزندہ	Scincidae	Liolopisma himaliana	Skink	کراچی	چھبیلی گھاس
یا پچوں اضلاع	سایہ دار جگہوں پر	کزندہ	Surexidae	Surex caerulescens	Shrew	چھبیلو	چھبیلو
یا پچوں اضلاع	ہر جگہ	چرندہ	Equidae	Equus domestica crass hemianus.	Mole	چکر	چکر
یا پچوں اضلاع	جنگلات میں	درندہ	Felidae	Panthera tigris	Tiger	پیتا	پیتا
یا پچوں اضلاع	جنگلات میں	چرندہ	Leporidae	Caprolayus hispidas	Hare	سایا	خزگوش
یا پچوں اضلاع	ہر جگہ	چرندہ	Leporidae	Capralagus domestica	Rabbit	سایا	خزگوش
یا پچوں اضلاع	ہر جگہ	چرندہ	Bovidae	Ovis orientalis	Sheep	دنبہ	دنبہ
یا پچوں اضلاع	جنگلات میں	درندہ	Urcidae	Urus arclos isabellinus	Bear	ریچھ بھورا	ریچھ بھورا
یا پچوں اضلاع	جنگلات میں	درندہ	Urcidae	Selenarctos thibatanus	Bear	ریچھ کالا	ریچھ کالا
یا پچوں اضلاع	کرم چگھڑوں پر	کزندہ	Leporidae	Uromostyx hard wichi	Lizzard	ساڈھ	ساڈھ
یا پچوں اضلاع	پھاڑوں میں	کزندہ	Viperdae	Echis carinatus sachurcki	Saw scaled viper	اڈاروسپ	سانپ اڈارے والا
یا پچوں اضلاع	غاروں میں	کزندہ	Boidae	Python molurus	Python	اڈوہاسپ	سانپ اڈوہا
یا پچوں اضلاع	پالی میں	کزندہ	Hidrophidae	Hydrophis annulatus	Serpent	پالی واسپ	سانپ پالی والا
یا پچوں اضلاع	ہر جگہ	کزندہ	Eapidae	Nanja nanja nanja	Cobra	پھنجی اسپ	سانپ تاک
یا پچوں اضلاع	ہر جگہ	کزندہ	Boidae	Er johnii	Sand boa	دوموئی اسپ	سانپ دوموئی
یا پچوں اضلاع	ہر جگہ	کزندہ	Viperdae	Agkistrodon himalyanus	Pit viper	ڈھالی گڑھاسپ	سانپ
یا پچوں اضلاع	ہر جگہ	کزندہ	Elapidae	Nanja nanja oxima	Krate	کڑالی مار سپ	سانپ کریٹ
یا پچوں اضلاع	ہر جگہ	کزندہ	Elapidae	Psedonaja textilis	Serpent	گھاری سانپ	سانپ گھاری

یا بچوں اصطلاح	گھاس میں	کرنندہ	Colubridae	Natrix nix piscal	Snake	کبادہ و سپ	سانپ کھاتی
یا بچوں اصطلاح	ویران جگہوں پر	درندہ	Suidae	Sus scarofa cristatus	Pig	بجورا سور	سور بجورا
یا بچوں اصطلاح	ویران جگہوں پر	درندہ	Suidae	Sus scorfa negra	Black pig	کال سور	سور کالا
یا بچوں اصطلاح	جنگلات میں	درندہ	Felidae	Panthera leo	Lion	سین	سیر
یا بچوں اصطلاح	ویران جگہوں میں	درندہ	Hystriidae	Hystrie indica	Procupine	یک	کین جھوڑہ
یا بچوں اصطلاح	ہر جگہ	کرنندہ	Scolopendae	Scolopendra sp	Centipade	کین سلا	سینس
کلیات	جنگلات میں	درندہ	Sciuridae	Paguma lariatata wrenghtoni	Civit	سنگ لائی	سینس
وادی کا خان	پہاڑوں میں	کرنندہ	Equidae	Lophiomys imhausi	Himalayan mouse	سین چیا	سین چیا
یا بچوں اصطلاح	ہر جگہ	چرندہ	Bovidae		Cow	گال	گائے
یا بچوں اصطلاح	ہر جگہ	چرندہ	Equidae	Equus hemionus	Donkey	گھیتا	گدھا
یا بچوں اصطلاح	ہر جگہ	کرنندہ	Varenidae	Chamaeleo chameleon	Chameleon	سب سلتا	زکرت
ہری پور	خشک علاقے	کرنندہ	Sciuridae	Pataurista pataursta	Squinal	سنگھری	سنگھری
یا بچوں اصطلاح	ہر جگہ	کرنندہ	Varenidae	Varanus bengalensis	Monitor lizzard	سنگھرو	گود
یا بچوں اصطلاح	ہر جگہ	چرندہ	Equidae	Equus domestica	Horse	گھوڑا	گھوڑا
یا بچوں اصطلاح	ہر جگہ	درندہ	Canidae	Canis aureus	Jackal	گھیز	گھیز
یا بچوں اصطلاح	مشکل جگہ	درندہ	Musteladae	Mustela flavigula flavigula	Marten	گوری کس	گوری کس
یا بچوں اصطلاح	پہاڑوں میں	درندہ	Hynandae	Hyaena hyaena	Hyaena	گت ترہ	گت ترہ
وادی کا خان	جنگلات میں	درندہ	cercopheticidae	Semonopithecus entelus	Langur	لنگور	لنگور
یا بچوں اصطلاح	پہاڑوں میں	درندہ	Canidae	Vulpus vulpus pusilla	Hill fox	لنگڑی	لومڑی پہاڑی
یا بچوں اصطلاح	پہاڑوں میں	درندہ	Canidae	Vulpus vulpus griffithi	Kashmiri fox	گٹ لنگڑہ	لومڑی سمیری
وادی کا خان	پہاڑوں میں	چرندہ	Bavidae	Capra falconeri	Mar khor	مارخور	مارخور
یا بچوں اصطلاح	پہاڑوں میں	کرنندہ	Anuradae	Rana tigereena	Frog	تڈیالی کی	میتھک پالی کا

یا پچوں اضلاع	نم و ارجک پر	گزندہ	Bufo houstonensis	Bufo houstonensis	Toad	ڈنڈھلی کی	مینیٹرک حسی کی کا	۱
یا پچوں اضلاع	ہر جگہ	گزندہ	Araneidae	Arenearum tela	Spider	بھوری بھری	بھوری بھری	۱
یا پچوں اضلاع	ہر جگہ	گزندہ	Araneidae	Arenea scin	Spider	کالی بھری	کالی بھری	۲
تایاب	پھاڑوں میں	چزندہ	Bovidae	Boselachus tragocamelus	Nil gai	تیل گائے	تیل گائے	۳
یا پچوں اضلاع	ہر جگہ	گزندہ	Mustelidae	Herpestus auropentatus	Mangoos	نون	نون	۴
واوی کاغان	جنگلات میں	چزندہ	Bovidae	Gazella gazella benneti	Gazale	ہرن چھکا	ہرن چھکا	۵
واوی کاغان	پھاڑوں میں	چزندہ	Bovidae	Muntiacus muntjak vaginalis	Barking deer	ہرن کاگز	ہرن کاگز	۶
واوی کاغان	پھاڑوں میں	چزندہ	Bovidae	Cerrus elaphus hanglu	Hoge deer	بارہ سینگھا	بارہ سینگھا	۷
تایاب	پھاڑوں میں	چزندہ	Bovidae	Naemorhodus goral	Goral	گوزل	گوزل	۸
واوی کاغان	جنگلات میں	چزندہ	Bovidae	Moschus moschiferus	musk deer	ہرن مشک	ہرن مشک	۹
یا پچوں اضلاع	ہر جگہ	گزندہ	Ascolopendae	Ascolopendra sp.	Millipede	بکھاری	بکھاری	۱۰

فہرست طیور ہزارہ

کیفیت	کہاں پایا جاتا ہے	Family	Zoological name	English name	اردو نام	مقامی نام	تعداد
میدانی علاقوں میں	جہاں سرودہ جانوروں میں	Accipitridae	Neophron perchopterus gingintanus	Egyption Vulture	گدھ	الی گبز	۱
پھاڑی علاقوں میں	جہاں سرودہ جانوروں میں	//	Gypaetus barbatus aureus	Beared Vulture	//	//	۲
ہر جگہ	گواڈرکٹ کے صحراؤں میں	//	Gyps bengalensis	White back Vulture	//	//	۳
ہر جگہ	جہاں سرودہ جانوروں میں	//	Gype indicus	Indian Graffin	//	//	۴
ہر جگہ	جہاں سرودہ جانوروں میں	//	Gype himalians	Hamalyan Graffin	//	//	۵
پھاڑوں میں	دیران جگہوں پر	Tytonidae	Tyto alba stertent	Indian baren owl	الو	ان پچاک	۶

//	//	Strigidae	Otus spilocephalus huttoni	Western spotted owl	//	//	2
//	//	//	Otus scops pulchellus	Eastern scope owl	//	//	1
//	//	//	Otus bakkameena plumipis	Collard scope owl	//	//	9
//	//	//	bubo bubo hemachelana	Hamaly eagle owl	//	//	10
//	//	//	Bubo bubo bengalensis	Indian eagle owl	//	//	11
//	//	//	Katupa zeylonensis	Brown fish owl	//	//	11
//	//	//	Nyctea scandiaca	Snowy owl	//	//	12
//	//	//	Strix flammes	Barn owl	//	//	13
//	//	//	Asio otus otus	Long eared owl	//	//	12
//	//	//	Syrnium nivicola	Hamalyan cuckoo owl	//	//	11
//	//	//	Ninox scutulata lugubris	Indian brown hawk owl	//	//	12
//	//	//	Strix aluco biddulphi scully	Pakistani towny owl	//	//	11
//	//	//	Afroasian flammeus flammeus	Short eared owl	//	//	19
ذخیرہ سونگنہ والا ہزارہ ہے۔	جنگلات میں	meruladae	Merula albicieta	White ouzal	اوزل	اوزل	۲۰
//	//	//	Merula castanca	Gray headed ouzel	//	//	۲۱
//	//	//	Merula bouli bouli	Gray winged ouzel	//	//	۲۲
//	//	//	Merula atrigularis	Black throated ouzal	//	//	۲۲
//	//	//	Merula unicolor	Tickellus ouzal	//	//	۲۳
گلیات کوستان	گلیات کوستان میں	Accipitridae	Accipiter nisus nuosimilis	Assiatic sparrow hawk	بٹ	بٹ	۲۳
//	//	//	Accipiter nisus melaschistae	Indian sparrow hawk	//	//	۲۴
//	//	//	Buteo rufinus rufinus	Long legged buzzard	//	//	۲۲
//	//	//	Accipiter gentilis schveddowi	Northeastern goshawk	//	//	۲۸

//	//	//	Butastur teesa	White eyed buzzard eagle	//	//	۳۹
//	//	//	Ichnaetus malayansis perniger	Indian black eagle	//	//	۴۰
//	//	//	Aquila clanga	greater spotted eagle	//	//	۴۱
//	//	//	Aquila rapen vindhiana	Tawny eagle	//	//	۴۲
//	//	//	Aquila chaysaetas daphanea	Himalyan golden Eagle	//	//	۴۳
//	//	//	Aquila rapen nepalensis	Eastern steep eagle	//	//	۴۴
//	//	//	Aquila helica helica	Imperial eagle	//	//	۴۵
//	//	//	Spizaetus nippdensis nlensis	Mountain hawk eagle	//	//	۴۶
//	پالی کے قریب		Pandian haliantus haliantus	Ospray	//	//	۴۷
گلیات کوستان	پیرا کی جنگلات میں	Pheasiantae	Tragopan melanocephalus	Western tragopan	دراج	بن گل	۴۸
//	//	//	Lophophorus impeyanus	Himalyan monal	ریشتری	//	۴۹
//	//	//	Gallus gallus murghi	Indian red jungle fowl	جنگلی مرغ	//	۵۰
//	//	//	Lophura leucomelana hamiltoni	Kalij pheasant	ریشتری	//	۵۱
//	//	//	Pucrasia macrophya castanea	Koklas pheasant	ریشتری	//	۵۲
//	//	//	Cateus wallichi	Cheer pheasant	ریلا	//	۵۳
//	//	//	Pavo cristatus	common pea fowl	مور	//	۵۴
ہری پورا ایجنٹ آباد	گڑم کے کھیتوں میں	//	Coturnix coturnix	Common quail	بیر	بیر	۵۵
//	//	//	Coturnix coromandelica	Black brested quail	//	//	۵۶
گلیات	پھاڑوں میں	//	Perdicola asiatica	Jungal bush quail	//	//	۵۷
نری نری پتلی نری نری	نری نری نری نری کے قریب	Threskornithidae	Threskionis melanocephalus	Oriental ibis	بیا	بیا	۵۸
//	//	//	Pseudibis papillosa	Black ibis	//	//	۵۹
//	//	//	Ploeadis falcinellus falcinellus	Glossy ibis	//	//	۶۰

//	//	//	Plattea leucorodia	Spoon bill	//	//	21
ہزارہ بھرتیل	درختوں پر	Capitonidae	Megalaima virens morshallorum	Himalyan Great barbet	بھرتیل	بھرتیل	22
//	//	//	Megalaima asiatica asiatica	Assian blue throated barbet		//	23
ہزارہ بھرتیل	پانی کا کنارہ بند ہے	Anitdae	Tadorna tadorna	Common heldduk	بھرتیل	بھرتیل	24
//	//	//	Tadorna ferruginea	Rudy shalduk	//	//	25
//	//	//	Anas strepera	Gadwal	//	//	26
//	//	//	Anas platyrhynchos	Mallard	//	//	27
//	//	//	Anas acuta acuta	Pin teal	//	//	28
//	//	//	Anas clypeata	Common shoveler	//	//	29
//	//	//	Netta rufina	Red crested pochard	//	//	30
//	//	//	Morgus albellus	Smew	//	//	31
//	//	//	Mergus merganer marganser	Common merganser	//	//	32
//	//	//	Oxyura leucocephala	White headed duck	//	//	33
بھرتیل اور تالوں کے پاس	بھرتیل اور تالوں کے قریب	Ardeidae	Ardeola grayii grayii	Indian pond heron	بھرتیل	بھرتیل	34
//	//	//	Egretta alba modesta	White heron	//	//	35
//	//	//	Egretta intermedia intermedia	Median egret	//	//	36
//	//	//	Egretta garzetta garzetta	Little bittern	//	//	37
//	//	//	Ciconia episcopus opiscopus	White stork	//	//	38
//	//	//	Phoenicopterus ruber roseus	Greater flamingo	//	//	39
//	//	//	Phoeniconaias minor	Lesser flamingo	//	//	40
ہزارہ بھرتیل	درختوں پر	Pyenonotidae	Pyenonotus leucagenys leucagenys	Hume white cheeked bul bul	بھرتیل	بھرتیل	41
//	//	//	Pyenonotus cefar intermedius	Himaliyān cheeked bul bul	//	//	42

//	//	//	Hypsipetes madagas cariensis psaroides vigore	Punjab red vented bul bul	//	//	۷۴
//	//	//	Hypsipetes madagas cariensis psaroides vigore	Himalyan black bul bul	//	//	۷۵
ہزارہ میں	گھون کے قریب	Ploceidae	Passer domesticus indicus	Indian house sparrow	گھون چڑیا	بل چڑی	۷۶
//	//	//	Passer domesticus parkini	Kashmiri house sparrow	//	//	۷۷
//	//	//	Passer domesticus bactrianus	Turkistan house sparrow	//	//	۷۸
//	//	//	Passer rutilans cinnamomeus	Himalyan cinamum sparrow	//	//	۷۹
//	//	//	Passer montanus dilutus	Afghan tree sparrow	//	//	۸۰
پہاڑوں میں	بھارتوں میں	Pteroclididae	Pterocles senegallus	Spotted sadgrouse	بھت پتر	بھت پتر	۸۱
//	//	//	Pterocles cornutus atratus	Crown sand grouse	//	//	۸۲
دریا کے کناروں کے قریب	دریا تالوں کے قریب	Phalacrocoracidae	Phalacrocorax carbo sinensis	Common carmorant	بل کوا	پنڈی کاک	۸۳
//	//	//	Phalacrocorax fufscicillis	Indian Carmorant	//	//	۸۴
//	//	Podicipedidae	Tachybaptus rufficollis capensis salvadori	little gerebe	پنڈی	پالی گرو	۸۵
//	//	//	Fulica atra atra.	Common coot	//	//	۸۶
//	//	//	Porzana fparva	Little crane	بل مرغی	//	۸۷
//	//	//	Porzana fusca fusca	Northeren rudy breasted crane	//	//	۸۸
//	//	//	Gallinulla chloropus	Indian moorhen	//	//	۸۹
جنگلات میں	درختوں پر	Picidae	Picumunus innominatus	Himalyan piculet	پکل پرندہ	پکل چڑی	۹۰
جنگلات میں	گھاس اور کھیتوں میں	Sylvinae	Cettia fortipes pallida	Pale strong foot bush warbler	پھلکی	پھلکی	۹۱
دریاں جھیلوں پر	//	//	Cettia cetti albeventris	Hilaayan larg billed bush warbler	//	//	۹۲
//	//	//	Acrocephalus consinens hargringtoni	Kashmiri blunt winged paddy warbler	//	//	۹۳
//	//	//	Acrocephalus agricola agricola	Assian paddy field warbler	//	//	۹۴

//	//	//	Hippais carligata	siberian booted warbler	//	//	۹۵
//	//	//	Salvia hortensis	Eastern orphean warbler	//	//	۹۶
//	//	//	Salvia communissicterops	Indian white throate	//	//	۹۷
//	//	//	Salvia curruca blythi	Siberian lesser white throat	//	//	۹۸
//	//	//	Salvia curruca minula	Mongolian lesser white throat	//	//	۹۹
//	//	//	Phylcopopus colly bitus tristis	Brown chif chaff	//	//	۱۰۰
//	//	//	Phylcopopus tyleri	Tytlers willow warbler	//	//	۱۰۱
//	//	//	Phylcopopus offinis	Brooks willow warbler	//	//	۱۰۲
//	//	//	Phylcopopus subviridis	Large billed willow warbler	//	//	۱۰۳
//	//	//	Phylcopopus magnirostris	Large crown willow warbler	//	//	۱۰۴
//	//	//	Phylcopopus nitidus	Green willow warbler	//	//	۱۰۵
//	//	//	Phylcopopus ocephitalus	Large crown willow warbler	//	//	۱۰۶
//	//	//	Phylcopopus maculipennis viren	Weasteray faced willow warbler	//	//	۱۰۷
//	//	//	Regulus regulus himaliansis	Himalyan gold crested warbler	//	//	۱۰۸
//	//	//	Cisticola juncidis curstans	Streaked fantaileed warbler	//	//	۱۰۹
//	//	//	Prinia cringer cringer	Himalyan prinia	//	//	۱۱۰
//	//	//	Prinia gracellis lepida	Indian graceful prinia	//	//	۱۱۱
//	//	//	Scotocerca inquieta strido	Pakistani streaked scrub warbler	//	//	۱۱۲
//	//	//	Parus ruffonuchalis	Rufus naped tit	//	//	۱۱۳
//	//	//	Parus melano lophus	Vigors crested tit	//	//	۱۱۴
//	//	//	Parus dechrouis kangrae	Pakistani brown crested tit	//	//	۱۱۵
//	//	//	Parus major declorans	Afghan great tit	//	//	۱۱۶

//	//	//	Parus major Ziaratenis	Balochistan great tit	//	//	112
//	//	//	Parus xanthoerys xanthogenys	Himalyan black spotted yellow tit	//	//	118
//	//	//	Parus cyanus flavipeclus severtzov	Yellow breasted azure tit	//	//	119
//	//	//	Parus cashmirensis	Kashmiri great tit	//	//	120
//	//	//	Parus monticolus monticolus	Himalyan green back tit	//	//	121
//	//	//	Remis pendulinus coronatus	asian penduline tit	//	//	122
//	//	//	cephalopyrus flammiceps flammiceps	Western fire capped warbler	//	//	123
			Sylviparus modestus simlaensis	Simla Yellowbrowed tit	//	//	123
			Oriolus oriolus oriolus	European golden oriole		پیک	125
			Oriolus oriolus Kundoo	Indian golden oriole	//	//	126
			Eythropygia galactotes familiaris	Iranian rufoussh chat		پرا	127
			Eythropygia sevecicus sevecicus	Northern blue throat	//	//	128
			Eythropygia pectoralis	west himalayan ruby throat	//	//	129
			Eythropygia cyanurus pallidior	kashmir red flanked blue tail	//	//	130
			Eythropygia chrysaesus whistleri	Western golden bush robin	//	//	131
			phoenicurus erythronotus	Eversman,s red start	//	//	132
			Phoenicurus ochrurus phoenicuroides	Kashmir black red start	//	//	133
			Phoenicurus frontalis	Blue fronted red start	//	//	134
			Phoenicurus fuliginosus	Himalayan plunbeous water red start	//	//	135
			Phoenicurus leucocephalus vigors	white capped red start	//	//	136
			Hodgsonias phoenicuroides	Hodgsoian white billed redstart	//	//	137
			Enicurus scouleri scouleri vigors	Asian little forktail	//	//	138

//	//	//	Enicurus maculatus maculatus vigors	Western spotted fork tail	//	//	۱۲۹
//	//	//	Cercomela fusca	Brown rock chat	//	//	۱۳۰
//	//	//	Saxicola macrohyncha	Stoliczka bush chat	//	//	۱۳۱
//	//	//	Saxicola torquata indica	Indian stone chat	//	//	۱۳۲
//	//	//	Saxicola leucura	whitetailed stone chat	//	//	۱۳۳
//	//	//	Saxicola caprata rossorum	Iranian pied stone chat	//	//	۱۳۴
//	//	//	saxicola caprata sykes	Northern pied stone chat	//	//	۱۳۵
//	//	//	Saxicola ferrea	Gray bush chat	//	//	۱۳۶
//	//	//	Oenanthe xanthopygma kingi	Pakistan redtailed wheater	//	//	۱۳۷
//	//	//	Oenanthe oenanthe oenanthe	Eurasian common wheateater	//	//	۱۳۸
//	//	//	Oenanthe finschii barne	Pakistan finch wheateater	//	//	۱۳۹
//	//	//	Monticola solitarius	Iranian black robin thrush	بھ	بھ	۱۴۰
//	//	//	Monticola salitarius pandoa	indian blue rock robin thrush	//	//	۱۴۱
//	//	//	Monticola rufiventris	Chestnut billed rock thrush	//	//	۱۴۲
//	//	//	Monticola saxatilis saxatilis	Eurasian rock thrush	//	//	۱۴۳
//	//	//	Myiophineus caeruleus terrunicki	West Himalyan plain backed ground thrush	//	//	۱۴۴
//	//	//	Zoothera mollissima white headi	western plain backed mountain thrush	//	//	۱۴۵
//	//	//	Zoothera dauma	Himalayan white thrush	//	//	۱۴۶
//	//	//	Turdus boui boui	Gray wing black bird	//	//	۱۴۷
//	//	//	Turdus merula maximus	Tibian black bird	//	//	۱۴۸
//	//	//	Turdus iliacus ioliacus	Eurasian red wing thrush	//	//	۱۴۹
//	//	//	Turdus rubrocanus rubrocanus	Western gray headed thrush	//	//	۱۵۰

//	//	//	Turdus ruficollis atrogularis	Asian black throated thrush	//	//	121
جنگلات میں	درختوں پر	Certhidae		Kashree creeper thrush	ترکمان پرندہ	ترکمان جلی	122
//	//	//		West himalayan tree creeper t	//	//	123
پہاڑوں میں	جھاڑیوں میں	Pheasiandae	Lerwa lerwa	Snow partridge	پرنال پتھر	پرنال پتھر	124
//	//	//	Ammoapexdix griseaogularis	See see partridge	سی سی پتھر	سی سی پتھر	125
//	//	//	Tetraogallus himalayansis	Himalayan snow partridge	پتھر پرنال	پتھر پرنال	126
//	//	//	FrancoLinus francoLinus	Pakistani black partridge	//	//	127
//	//	//	FrancoLinus pondicerianus interisilus	Indian gray partridge	//	//	128
//	//	//	FrancoLinus pondicerianus	Baluchistan gray partridge	//	//	129
جنگلات میں	درختوں پر	Picidae	Picumnus innominatus simlaensis	Himalayan speckled piculet	گل پھوڑا	گل پھوڑا	130
//	//	//	Picoides assimilis	Sind pied woodpecker	//	//	131
//	//	//	Picumnus moluccensis nanus	Northern brown capped pied wood pecker	//	//	132
//	//	//	Picumnus macei westermanni	Himalayan fulvoubreasted woodpecker	//	//	133
//	//	//	Picumnus mahrattensis palescens	Northern yellow crowned woodpecker	//	//	134
//	//	//	Picumnus hyperthrus marshalli	Himalayan rufous-billed pied wood pecker	//	//	135
//	//	//	Picus squamatus vigors	Himalayan scaly billed green wood pecker	//	//	136
ندی تالوں کے قریب	پانی کے قریب	Charadriidae	Vanellus vanellus	Lapwing or green plover	پتھری	پتھری	137
//	//	//	Charadrius dubius jerdoni	Indian little ringed plover	//	//	138
//	//	//	Charadrius leschnaultii	Great sand plover	//	//	139
//	//	scolopacidae	Limosa limosa limosa	Black tailed godwit	چٹا	پتھری	140
//	//	//	Numenius arquata arquata	Curlew	//	//	141
//	//	//	Tringa ochropus	Green sandpiper	//	//	142

//	//	//	Tringa nebularia	Greenshank	//	//	187
//	//	//	Tringa glareola	Spotted sandpiper	//	//	188
//	//	//	Actitus hypolecos	Common sandpiper	//	//	189
//	//	//	scolopax rusticola	Wood cock	//	//	189
//	//	//	Gallinago nemoricola	Wood snipe	//	//	182
//	//	//	Gallinago gallinago gallinago	Common snipe	//	//	188
//	//	//	calidris ferruginea	Curlew sandpiper	//	//	189
//	//	//	Philomachus pugnax	Ruff	//	//	190
آبی پانی ہے	جھیلوں کے نزدیک	Laridae	Chidonias hybrida icdica	Indian whiskered tern	پانی کے کنارے	تاریخ	191
//	//	//	gelochnaclidon nilotica nilotica	gull billed tern	//	//	197
//	//	//	sterna aurantia	Indian river tern	//	//	197
//	//	//	Sterna hirundo	European common tern	//	//	198
//	//	//	Sterna melanogaster	Black billed tern	//	//	198
//	//	//	Sternalbifrons albifrons pallas	Little tern	//	//	191
دیران جھیلوں ہے	پہاڑوں کے علاقوں میں ہے	Apodidae	Apus melba melba	eurasian alpine swift	پہاڑوں کے علاقوں میں	//	192
//	//	//	hirundapus caudacuta nudipes	Himalayan white throated swift	//	//	198
//	//	//	Apus apus pekinensis	Eastern swift	//	//	199
//	//	//	Apus pallidus pallidus	Pakistani pallid swift	//	//	200
//	//	//	Apus affinis galicjensis	Southern house swift	//	//	201
کانوں اور دیران میں ہے	ریست کے ٹیلوں ہے	Hirundinidae	Reparia riparia diluta	Indian sand martin	پانی کے کنارے	//	202
//	//	//	Riparia paludicola chinensis	African sand martin	//	//	203
//	//	//	Hirundo smithii filifera	south asian pale crage martin	//	//	203

//	//	//	Delichon urbica urbica	European house martin	//	//	۲۰۵
ذہبی سرخ گول مین	درختوں پر	Ploceidae	Ploceus benghalensis	Bengal weaver	//	یا	۲۰۶
//	//	//	Ploceus manyar flaviceps	Indian streaked weaver	//	//	۲۰۷
//	//	//	Ploceus philippinus philippinus	Indian baya weaver	//	//	۲۰۸
جگلات میں	میں کوڑے کے درختوں پر	Sittidae	Sitta castanea cashmirensis	Pakistan chestnut bellied nuthatch	جزیرہ	جزیرہ	۲۰۹
//	//	//	Sitta leucorps leucorps	Western white cheeked nuthatch			۲۱۰
//	پائوں میں	Zosteropidae	Zosterops palpebrosa occidentis	Western oriental white eye	سرخ سرخ گول مین	چٹا اکا	۲۱۱
آریا آریا کے علاقے میں	چٹانوں میں	Alaudidae	Mirafra javanica cantillans	Indian singing bush lark	چڑیل	چڑیل	۲۱۲
//	//	//	Eremopterix rigiroceps affinis	Pakistan black crowned finch lark	//	//	۲۱۳
//	//	//	Ammonnes deserti phoenicurus	Indian desert lark	//	//	۲۱۴
//	//	//	Calandrella acutirostris	Southeastian hume's shart toed lark	//	//	۲۱۵
//	//	//	Galerida creata lynesi whistler	Kashmir crested lark	//	//	۲۱۶
//	//	//	Alarida arvensis canterilla	Iranian sky lark	//	//	۲۱۷
//	//	//	Alarida gulgula inconspicua	Afghan oriental sky lark	//	//	۲۱۸
//	//	//	Alarida gulgula thamanum menetzhogen	kashmir oriental sky lark	//	//	۲۱۹
//	//	//	Eremophila alpestris albigula	Pamir shore lark	//	//	۲۲۰
پھاڑوں میں	دھبے میں	Nectariniidae	Nectarinia asiatica brevirostris	Sun purple sun bird	سورج پرند	دھبے میں	۲۲۱
گھروں کے نزدیک	دیواروں پر	Sittidae	Tichodroma murara nepallensis	Pakistani wall creeper	دیوار پر	دیوار پر	۲۲۲
بہتر آبادی کے علاقے میں	زمین پر دوڑتی ہیں	Tamniinae	Stachyris pyrrhops	Red billed tree babbler	ڈنڈیاں	ڈنڈیاں	۲۲۳
//	//	//	Turdoides caudatus ecipes	pakistan common babbler	//	//	۲۲۴
//	//	//	Turdoides caudatus caudatus	Indian common babbler	//	//	۲۲۵
//	//	//	Turdoides caudatus huttoni	afghan common babbler	//	//	۲۲۶

		Caprimulgidae	Caprimulgus indicus hazarae	Himalayan nightjar			۲۲۱			
			Caprimulgus europaeus unwini	Hume's european nightjar			۲۲۲			
			Caprimulgus monticolus monticolus	indian nightjar			۲۲۸			
	جنگلوں میں اور شہروں پر	Fringillidae	Fringilla montifringilla	Brambling			۲۲۹			
			Carduelis spinoides spinoides	Himalyan black headed green finch			۲۳۰			
			Carduelis Carduelis major	Siberian gold finch			۲۳۱			
			Acanthis flavirostris montanella	Stollezka,s twite			۲۳۲			
			Callacanthus burtoni	Red brown rose finch			۲۳۳			
			Carpodacus erythrinus farghanensis	Centralasian common rose finch			۲۳۴			
			Carpodacus thura blythi	Kashmir white browmed rose finch			۲۳۵			
			Carpodacus rhodochlamys grandis	Pakistan red -mantled rose finch			۲۳۶			
			Carpodacus puniceus humii	Western rose breasted finch			۲۳۷			
			serinus pusillus	Red breasted serin			۲۳۸			
			Pyrrhula nepalensis nipalensis	Pakistan brown bullfinch			۲۳۹			
			Pyrrhula aurantiaca	Orange bul finch			۲۴۰			
			Coccothraustes coccothraustes humii	Indian haw finch			۲۴۱			
			Coccothraustes melanozantros	Spotted wing grosbeak			۲۴۲			
			Sturnus pagodarum	Black headed starling			۲۴۳			
			Acrida theres tristis tristis	Indian common myna			۲۴۴			
			Acrido ginginianus	Bank mynah			۲۴۵			
			Acrido fuscus fuscus	North Indian jungle mynah			۲۴۶			
			Falco tinunculus tinunculus	Common european kestrel			۲۴۷			
جنگلوں میں	جنگلوں پر	Falconidae	Falco tinunculus tinunculus	Common european kestrel			۲۴۸			

//	//	//	Falco columbarius insignis	North asiatic merlin	//	//	۲۲۸
//	//	//	Falco subbuteo subbuteo	European hobby	//	//	۲۲۹
//	//	//	Falco cherrug cherrug	Saker falcon	//	//	۲۵۰
//	//	//	Falco peregrinus peregrinus	Peregrine falcon	//	//	۲۵۱
جنگلات میں	درختوں پر	Certhidae	Certhia familiaris hodgsoni	kashmir tree creeper	تجرمیر	تجرمیر	۲۵۲
//	//	//	Certhia himalayana limes mainertzhagen	West himalyan tree creeper	تجرمیر	تجرمیر	۲۵۳
جنگلوں میں	ہر جگہ	Cinclidae	Cinclus cinclus cashmirensis	Kashmir dipper	خوطور	خوطور	۲۵۴
//	//	//	Cinclus pallasii tenuistris	Himalayan brown dipper	//	//	۲۵۵
جنگلوں میں بائوٹوں میں	درختوں پر	Psittacidae	Psittacula eupatria nepalensis	Large indian alexandrine parakeet	طوطا	طوطا	۲۵۶
//	//	//	Psittacula himalayana himalayana	Himalayan slatyhead parakeet	//	//	۲۵۷
//	//	//	Psittacula cyanocephala	Plum headed parakeet	//	//	۲۵۸
//	//	//	Psittacula krameri borealis	Northern rose ringed parakeet	//	//	۲۵۹
ساقی پرندہ ہے۔	ہند میں قانونوں کے	Dicruridae	Dicrurus macrocercus	North Indian black drongo	کولال کی	کالی کات	۲۶۰
//	//	//	Dicrurus leucophaeus longicaudatus	Indian gray drongo	کالی کات	کالی کات	
۲۱۔	//	Corvidae	Garrulus formosae occidentalis	west Himalayan tree pie	ننگ	کالی کات	۲۶۱
//	//	//	pica pica bactriana	Kashmiri mag pie	//	//	۲۶۲
//	//	//	Nucifraga caryocatactes multipunctata	spotted nutcracker	//	//	۲۶۳
//	//	//	Dandrocitta vagabunda pallida	north indian tree pie	//	//	۲۶۴
//	//	//	Garrulus glandarius bispecularis	West himalayan red crested jay	کالی کات	کالی کات	۲۶۵
//	//	//	Garrulus lanceolatus vigors	Lanceolated jay	//	//	۲۶۶
//	//	//	Pyrrhocorax pyrrhocorax centris	Red billed chough	//	//	۲۶۷

			Pyrrhocorax graculus digitatus	yellow billed Ipine chrough			۲۶۸
			Corvus monedula soemmerringii	Eurasian jackdaw			۲۶۹
			Corvus splendens zugmayeri	Sind house crow			۲۷۰
			Corvus frugilegus frugilegus	European rook			۲۷۱
			Corvus macrorhynchos inlamedius	Himalayan jungle crow			۲۷۲
			Corvus ruficollis ruficollis	Pakistan brown necked raven			۲۷۳
			Corvus corex subcorex	Punjabi raven			۲۷۴
			Streptopelia turtur arenicola	Persian turtle dove			۲۷۵
			Streptopelia orientalis meena	Western turtle dove			۲۷۶
			Streptopelia decaocta	Indian collered dove			۲۷۷
			Streptopelia senegalensis	Indian laughing dove			۲۷۸
			Streptopelia chinensis suralensis	Indian spotted dove			۲۷۹
			Columba livia neglecta	Blue rock pigeon			۲۸۰
			Columba rupestris turkistanica	Turkish rock pigeon			۲۸۱
			Columba leuconota leuconota	West himalayan snow pigeon			۲۸۲
			Columba hodgsoni vigor	Specked wood pigeon			۲۸۳
			Tetragalus Himalayensis	Himalayan snow cock			۲۸۴
			Alectoris gracca koroviakov	Southern rock partridge			۲۸۵
			Alectoris chukarhukar	Chukor partridge			۲۸۶
			Alectoris gracca pallescens	Northern rock partridge			۲۸۷
			Grus grus ilfordi	Eastern common crane			۲۸۸
			Grus leucogenus	Great white crane			۲۸۹

//	//	//	Anthropoides virga	Demiselle crane	//	//	۲۹۰
جگلوں میں	شکاری جگلوں میں	Cuculidae	Clemator Jacobinus	Indian black and white cuckoo	جگلوں	جگلوں	۲۹۱
//	//	//	Clemator varius varius	Indian common hawk cuckoo	//	//	۲۹۲
//	//	//	Clemator macropetrus macropetrus	Asian short winged cuckoo	//	//	۲۹۳
//	//	//	Clemator canorus canorus	Eurasian cuckoo	//	//	۲۹۴
//	//	//	Clemator canorus subtelphonus	Asiatic cuckoo	//	//	۲۹۵
//	//	//	Clemator saturatus saturatus	Hialayan oriental cuckoo	//	//	۲۹۶
//	//	//	Taccocua leschenaultii	North tern streak cuckoo	//	//	۲۹۷
//	//	//	Eudynamys scolopacea	Indian koel	//	//	۲۹۸
جگلوں میں	جگلوں	Dicaeidae	Dicaeum agile agile	Indian thick billed flower pecker	//	جگلوں	۲۹۹
جگلوں میں	درختوں میں	Picidae	Jynx torquilla torquilla	Eurasian wryneck	جگلوں	کھنڈر	۳۰۰
کھنڈر میں	درختوں کے نیچے	Prunellidae	Prunella himalayana	Himalayan accentor	کھنڈر	کھنڈر	۳۰۱
//	//	//	Prunella fulvescens fulvescens	Turkistan brown accentor	//	//	۳۰۲
//	//	//	Prunella atrogalaris huttonii	Turkistan black throated accentor	//	//	۳۰۳
جگلوں میں	درختوں میں	Troglodadae	Troglodytes troglody neglectus	Kasmir winter wren	جگلوں	کھنڈر	۳۰۵
//	//	//	troglodytes troglodytes magrathi	Magrath,s wren	//	//	۳۰۶
کھنڈر	کھنڈر	Laniidae	Lanius vittatus nargianus	Indiary back shrike	کھنڈر	کھنڈر	۳۰۷
//	//	//	Lanius schak erytronotus	Indian balack headed shrike	//	//	۳۰۸
//	//	//	Lanius excubitor	Indian great gray shrike	//	//	۳۰۹
//	//	//	Lanius collurio Phoenicuroides	indian red backed shrike	//	//	۳۱۰
//	//	Irenidae	Aegithina tiphia septentrionalis	Patan common lora	کھنڈر	کھنڈر	۳۱۱

//	//	//	Aegithina nigrolutea	Martshal lora	//	//	۲۱۲
بھیلوں کے قریب	پانی کے نزدیک	Alcedinidae	Ceryle rudis leucomelanura	Indian lesser pied kingfisher	ایسی خور	بھیلی	۲۱۳
//	//	//	Alcedoathis bengalensis	Indian common blue king fisher	//	//	۲۱۴
//	//	//	Halcyen smymensis smymensis	southern brown breasted king fisher	//	//	۲۱۵
بانگوں میں	بھیلوں کے نزدیک	Meropidae	Meropes apiaster	European bee eater	کس خور	خوری	۲۱۶
//	//	//	Meropes philippinus philippinus	Philippini bee eater	//	//	۲۱۷
بھیلوں کے قریب	پانی کے نزدیک	Anatidae	Anas platyrhynches	Mallard	مرغابی	مرغابی	۲۱۸
//	//	Sillidae	Tichodroma muraria nepalensis	Pakistani wall creeper	دیوار گیر پرندہ	سبز چڑھی	۲۱۹
بانگوں میں	بھیلوں کے نزدیک	Muscicapinae	Niltava sundara whistleri	Himalayan rufous bodied niltava	نیل تیر	نیل تیر	۲۲۰
//	//	//	Musciapa sibirica	Kashmir sooty flycatcher	//	//	۲۲۱
//	//	//	Musciapa ruficanda	Rufous tailed flycatcher	//	//	۲۲۲
//	//	//	Eumyias thalassina thalassina	North Indian verditer flycatcher	//	//	۲۲۳
//	//	//	Culicicapa ceylonensis	Northern gray headed canary flycatcher	//	//	۲۲۴
//	//	Motacillidae	Motacilla flava beerna	Blue yellow wagtail	نیل	نیل	۲۲۵
کلی جھیلوں پر	سبز	//	Motacilla citreolacitreola	Northern citrine wagtail	//	//	۲۲۶
//	//	//	Motacilla citreolacitreola werae	Western citrine wagtail	//	//	۲۲۷
//	//	//	Motacilla flava citreola citreola	Black backed citrine wagtail	//	//	۲۲۸
//	//	//	Anthus novaereelandiae richardi	Pakistani echarpipit wagtail	//	//	۲۲۹
//	//	//	Anthus spinoletta Japonica	Japanese rock pipit	//	//	۲۳۰
//	//	//	Anthus spinoletta jerdoni	Himalayan long billed pipit	//	//	۲۳۱
//	//	//	Anthus pratensis pratensis	Asian meadon pipit	//	//	۲۳۲
//	//	//	Anthus trivialis trivialis	European tree pipit	//	//	۲۳۳

//	//	//	Anthu hamgloni	Himalayan tree pipit	//	//	۲۳۴
اس کی چونچ زہر ماق ہے	لٹے کے گھٹوں میں	Estriidae	Amandava amandava amandava	Pakistan red munia	مونیا	مونیا	۲۳۵
بانگوں میں	درختوں میں	Campophagidae	Pericrocotus roseus roseus	Indochines rosy minivet	سھی جڑیا	سھی جڑی	۲۳۶
//	//	//	Pericrocotus erythropygus erythropygus	Pakistani jerdon,s minivet	//	//	۲۳۷
//	//	//	Perococcus ethlogus favilalaceus	West himalayan flame colored minivet	//	//	۲۳۸
//	//	//	Pericrocous flammeus speciosus	North Indian scarlet minivet	//	//	۲۳۹
بانگوں میں	درختوں پر	Coraciidae	Coracias garrulu semenowi	Kashmir common roller	نیل کٹھ	نیل کٹھ	۲۴۰
//	//	//	Coracias bengalensis bengalensis	Indo-arabian roller	//	//	۲۴۱
پھاڑوں میں	جٹانوں میں	Emberizidae	Melophus lathamii	Crested bunting	قزندہ جٹالی اور سر	قزندہ جٹالی اور سر	۲۴۲
//	//	//	Emberziza cia par	Asian rock bunting	//	//	۲۴۳
//	//	//	Emberziza cia strachyi	Himalyan rock bunting	//	//	۲۴۴
//	//	//	Emberziza bachanani	Sothasian gray necked bunting	//	//	۲۴۵
//	//	//	Emberziza stewarti	white capped bunting	//	//	۲۴۶
//	//	//	Emberziza fucata arcuata	Indian gray hooded bunting	//	//	۲۴۷
//	//	//	Emberziza melano cephalala	Black headed bunting	//	//	۲۴۸
//	//	//	Emberziza schoenics pallidior	Asian red bunting	//	//	۲۴۹
//	لٹی کے گھیت میں	//	Emberziza calandra	Corn bunting	//	//	۲۵۰
//	چڑھ کے درختوں پر	//	Emberziza leucocephala leucocephala	asian pine bunting	//	//	۲۵۱
//	بن کھڑ کے درختوں پر	//	Embreziza rutila	Chestnut bunting	//	//	۲۵۲
ہر جگہ	کھلی زمین میں	Upupidae	Upupa epopa epopa	Hoopoe	۴۴	۴۴	۲۵۳
ڈھیروں پر	دیریاں جگہ	Accipidae	Milvus migrans migrans	Black kite	چیل	چیل	۲۵۴
		//	Milvus migrans govinda	Black paria kite	//	//	۲۵۵

//	//	//	Milvus migrans lineatus	black earede	//	//	۲۲۶
جھلیوں کے ایک	بہنی کے ذرخوں کے ہیں	Anatidae	Cygnus olor	mule swan	بہنی	بہنی	۲۲۷
//	//	//	Cygnus cygnus cygnus	Whooper swan	//	//	۲۲۸
//	//	//	Anser albifrons albifrons	White fronted goose	//	//	۲۲۹
دریا کے نزدیک	//	Pelicanidae	Pelicanus onocrotalus	Eastern white pelican	دریا کے نزدیک	دریا کے نزدیک	۲۳۰

فہرست نباتات ہزارہ

کیفیت	کسی زمین میں	کس بلندی پر	محل وقوع	درخت	Family	Botanical Name	English Name	اسم	صفت	تعداد
	بلایا ہے	۸۰۰۰-۲۰۰۰	گلابی	درخت	Rosaceae	Prunus persica	Peach	آب	آب	۱
اس کے پتے سبز ہوتے	پلاڑیوں میں	۱۲۰۰۰-۹۰۰۰	-	جھاڑی	Ephedraceae	Ephedra vulgaris	Ephedra	آب	آب	۲
اس کے پتے ٹھنڈے	گھنٹوں میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	سید	بوتلی - بڑی	Solanaceae	Solanum tuberosum	Potato	آب	آب	۳
پتوں سے ملے ہیں	بلات میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	گلابی	درخت	Rosaceae	Prunus domestica	Plum	آب	آب	۴
	بلات میں	۵۸۰۰-۲۰۰۰	گلابی	درخت	Rosaceae	Prunus hybrids	Cherry	آب	آب	۵
	بلات میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	-	درخت	Euphorbiaceae	Phyllanthus emblica	Emblica	آب	آب	۶
	تجزز میں	۲۰۰۰-۲۰۰۰	زرد	بوتلی	Papaveraceae	Argemone mexicana	Prickly poppy	آب	آب	۷
کاشت کی جاتی ہے	گھنٹوں میں	۲۰۰۰-۲۰۰۰	زرد	بوتلی	Umbelliferae	Carum capicum	Bishop weed	آب	آب	۸
کاشت کی جاتی ہے	گھنٹوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	-	بوتلی	Zingiberaceae	Zingiber officinal	Ginger	آب	آب	۹
کاشت کی جاتی ہے	گھنٹوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرد	بوتلی	Cucurbitaceae	Citrullus vulgaris	Water melon	آب	آب	۱۰
	جگلات میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	زرد	درخت	Oleaceae	Fraxinus xanthoxioides		-	-	۱۱
	برکیں کے کنارے	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرد	درخت	Euphorbiaceae	Racinus communis	Casteroil plant	آب	آب	۱۲

۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	سفید	جھاڑی	rosaceae	Saescal pinia sepiaris								
۴۰۰۰-۵۰۰۰	بریا کے کنارے	درخت	Corylaceae	Corylus avellana	Hazel							
۱۰۰۰۰-۴۰۰۰۰	گلی زمین میں	بولی	Primulaceae	Primula denticulata	Snow cabbage							
۲۰۰۰-۳۰۰۰۰	جنگلات میں	جھاڑی	Araliaceae	Colocossia antiquarum								
۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	کھیتوں میں	زرد	Lengomonaceae	Viscum album	cango pea							
۸۰۰۰-۳۰۰۰۰	مضوں پر نظر آتی ہے	بیز	Araliaceae	Hedra helix	Ivy							
۵۰۰۰-۳۰۰۰۰	تجزر زمین میں	بولی	Asclepiadaceae	Calotropis procera								
۱۰۰۰۰-۲۰۰۰۰	جنگلات میں	جھاڑی	Capriophlacciae	Vibernum foetens								
۲۰۰۰-۲۰۰۰۰	گلی فصل میں	بولا	Convulvulaceae	Ipomia hederocca								
۸۰۰۰-۴۰۰۰۰	پھاڑوں میں	بولی	Primulaceae	Primolaceae	Prime Rose							
۳۰۰۰-۲۰۰۰۰	سیرانوں میں	درخت، بھل گالی	Anarcardaceae	Magnifera indica	Mango							
۳۰۰۰-۲۰۰۰۰	سیرانوں میں	درخت، بھل گالی	Myrtaceae	Psidium guajava	Gauva							
۴۰۰۰-۲۰۰۰۰	پتھر لی زمین میں	سفید	Rosaceae	Spirea sorbifolia								
۲۰۰۰-۳۰۰۰۰	گلی زمین میں	زرد	Ebenaceae	Ebenaceae disspyrosetolus								
۴۰۰۰-۲۰۰۰۰	نم واد، چھبوں میں	جھاڑی، بھل زرد	Vitaceae	Vits vinifera	Grapes							
۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	چراگاہ میں	بولا	Boragnaceae	Heliodropium indicum								
۵۰۰۰-۳۰۰۰۰	مشکل کھائیوں میں	بھورا	Gramineae	Eulaliapupis binata								
۵۰۰۰-۳۰۰۰۰	اس کے پتے میں ہوتے	بھورا	Asclepiadaceae	Peripolca aphylla	Butter fly weed							
۳۰۰۰-۲۰۰۰۰	کھیتوں میں	بھلائی	Gramineae	Pennisetum tyopideum	Millet							
۳۰۰۰-۲۰۰۰۰	باغات میں	بھلائی	Rosaceae	Prunus amygdalus								
۳۰۰۰-۲۰۰۰۰	باغات میں	گالی	Rosaceae	Prunus dulcis								

گلیٹ میں پایا جاتا ہے	جنگلات میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	درخت	Rosaceae	Prunus padus	Bird cherry	بارت	بارت	۲۳
	عام ہزار جنگلوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	بھورا	درخت	Gramineae	Bambosa arundinacea		بارت	بارت	۲۵
	وادیوں میں	۱۰۰۰۰-۴۰۰۰	سفید	بولی	Renunculaceae	Caltha palustris	Marsh marigold	-	تھرا	۲۶
	کیتوں کے کنارے	۵۰۰۰-۲۰۰۰	ہلکا زرد	بولی	Chenopodiaceae	Chenopodium album	Goose feet	-	بھٹیا	۲۷
	کیتوں کے کنارے	۵۰۰۰-۲۰۰۰	ہلکا زرد	درخت	Moraceae	Ficus scandens		-	بھٹیا	۲۸
	کلی زمین میں	۴۰۰۰-۲۰۰۰	بزرور	درخت	Moraceae	Ficus scandense	Creeping fig	بھٹ پھول	بھٹ پھول	۲۹
	بہاؤں پھول لگتے ہیں	۱۰۰۰۰-۴۰۰۰	گلابی	بولی	Saxifragaceae	Saxifraga ligulata		-	بھٹ پھول	۳۰
	پھاڑی چٹانوں میں	۱۰۰۰-۴۰۰۰	گلابی	بولی	Saxifragaceae	Berginia celata		-	بھٹ پھول	۳۱
	کیتوں کے کنارے	۴۰۰۰-۲۰۰۰	بزرور	درخت	Rosaceae	Crataegus oxycanthus	Hawthorn	-	بھٹ پھول	۳۲
	کلی زمین میں	۸۰۰۰-۳۰۰۰	بزرور	درخت	Ulmaceae	Celtis australis	Nettle tree	-	بھٹ پھول	۳۳
	جنگلات میں	۹۰۰۰-۴۰۰۰	بزرور	درخت	Celistrineae	Euonymus fimbriatus	Spindle wood	-	بھٹ پھول	۳۴
	کیتوں کے کنارے	۲۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	درخت پھل	Rosaceae	Pyrus sinensis	Pear	دشانی	بھٹ پھول	۳۵
	پھل کے کنارے	۲۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	درخت	Rosaceae	Pyrus lanata	Wild pear	مکول	بھٹ پھول	۳۶
	کافان میں	۹۰۰۰-۴۰۰۰	بزرور	بولی	Solanaceae	Hyoscyamus niger	Henban	بھٹ پھول	بھٹ پھول	۳۸
	جنگلات میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	بزرور	درخت	Fagaceae	Quercus glauca	Oak	-	بھٹ پھول	۳۹
	پھاڑوں میں	۱۲۰۰۰-۹۰۰۰	بزرور	درخت	Butulaceae	Betula utilis	Birch	بھٹ پھول	بھٹ پھول	۴۰
	پھاڑوں میں	۱۲۰۰۰-۱۱۰۰۰	زرد	بولی	Papaveraceae	Papaver nudicaule		بھٹ پھول	بھٹ پھول	۴۱
	جنگلات میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	بزرور	درخت	Fagaceae	Quercus delitata	Oak	-	بھٹ پھول	۴۲
	پھاڑوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	-	بولی	Embliferae	Hydrocotyle asiatica	Penny wort	-	بھٹ پھول	۴۳
	جنگلات میں عام ہے	۹۰۰۰-۴۰۰۰	-	درخت	Taxaceae	Taxas baccata	Yew	-	بھٹ پھول	۴۴

اس کے پھولوں کے لئے روانے تیار کی جاتی ہے۔	عام زمین میں	۹۰۰۰-۷۰۰۰	سفید	بولی	Liliaceae	Polygonatum multiflorum	Soloman's seal	-	برنگول	۵۵
	جنگلات میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	ورخت	Aceraceae	Acer caesium	Maple	-	بڑی ترکن	۵۶
	پھل کھلایا جاتا ہے	۸۰۰۰-۳۰۰۰	گلابی	جھاڑی	Rosaceae	Rubus lasiocarpus	Bramble	-	بکران - کھانڈو	۵۷
	جنگلات میں	۹۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	ورخت	Saliaceae	Papulus ciliata	Poplar	-	گرو	۵۸
	کھلی زمین میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	بولی	Compositae	Inula cappa		-	بولی	۵۹
	کھلی زمین میں۔	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	بولی	Compositae	Smilax elegans		-	بولی	۶۰
	چٹانوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	ہلا زرد	جھاڑی	Cairaceae	Cariaria nepalensis		-	ہلین	۶۱
	نندار جگہوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی	Cruciferae	Cepcella bursapastoris	Shefered purse	-	لی پیچہ	۶۲
	پھاڑوں میں	۱۰۰۰۰-۳۰۰۰	ارغوانی	بولی	Liliaceae	Allium rubellum		-	بن پیاز	۶۳
	ہا کے خشک کھنڈوں پر	۲۰۰۰-۳۰۰۰	ہلا زرد	بولی	Liliaceae	Asparagus gracilis		-	بن تھورا	۶۴
	پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	پھیکی	بولی	Balsaminaceae	Impatiens balsamine	Balsam	-	بن نل	۶۵
	پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	پھیکی	بولی	Balsaminaceae	Impatiens roylei	Balsam	-	بن نل	۶۶
	جنگلات میں	۱۰۰۰۰-۸۰۰۰	بہر زرد	ورخت	Fagaceae	Quercus semicarpifolia	Oak	-	بن چاڑ	۶۷
	جنگلات میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	جھاڑی	Spindaceae	Dodonaea viscosa		-	بن تھرا	۶۸
	چھوٹی پھاڑوں میں	۹۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	جھاڑی	Euphorbiaceae	Sarcococca pruniformis		-	بن سٹھاپل	۶۹
	پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	پھیکی	بولی	Balsomiaceae	Impetiens balsomina	Balsam	-	بن سیریا	۷۰
	جنگلات میں	۹۰۰۰-۷۰۰۰	سفید	بولی	Berberidaceae	Podophyllum emodi	May apple	-	بن گروی	۷۱
	جنگلات میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	ہلا زرد	ورخت	Hippocasta	Aesculus indica		-	بن کھوڑ	۷۲
	پھاڑوں میں	۹۰۰۰-۳۰۰۰	سفید	جھاڑی	Caprifolaceae	Viburnum cotinifolia	Wayfaring tree	-	بن کچھ	۷۳
					Cruciferae	Brasica var capitata	Cabages	-	بند گروی	۷۴
	تانوں کے کنارے	۹۰۰۰-۳۰۰۰	پھیکی	بولی	Voilaceae	Viola pitrinii	Violet	-	پنٹ	۷۵

	تالوں کے قریب	۹۰۰۰-۲۰۰۰۰	بستی	بولی	Violaceae	Viola canina	Dog violet		بجھڑ بول	۷۶
	تالوں کے کنارے	۸۰۰۰-۲۰۰۰۰	بستی	بولی	Violaceae	Viola sylvatica		-	بجھڑ	۷۷
	دریا کے کناروں پر	۲۰۰۰-۳۰۰۰۰	بھینٹی	جھاڑی	Acanthaceae	Strobilanthes salatus		-	بجھڑ	۷۸
	سڑکوں کے کنارے	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	ارغوالی	درخت	Myrtaceae	Callislermon lanceolatus	Bottle brush	بجھڑ	بجھڑ	۷۹
	عام ہے	۷۰۰۰-۳۰۰۰۰	زر	بولی	Rosaceae	Fragaria indica		-	بولی میوہ	۸۰
	عام ہے	۹۰۰۰-۲۰۰۰۰	سفید	بولی	Rosaceae	Fragaria indica	Wild strawberry	-	بولی میوہ	۸۱
	گروں کے قریب	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	زر	جھاڑی	Nyctaginaceae	Bougainvillea glabra	Bougainvillea	بوگن ویلا	بوگن ویلا	۸۲
	سیدانوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰۰	ہلاکارو	درخت	Moraceae	Ficus bengalensis	Banyan tree	بجھڑ	بجھڑ	۸۳
	کلی پہاڑیوں میں	۷۰۰۰-۳۰۰۰۰	ہلاکھٹی	جھاڑی	Labiateae	Plectranthus rugosus		-	بولی	۸۵
	خشک زمین میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰۰	نارنگی	جھاڑی	Loganceae	Buddleia asiatica	Brinjal	بولی	بولی جی	۸۶
	کھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	ہلاکارو	بولی، بھری	Solanaceae	Solanum melongena	Quince	خزعل	بجھڑ	۸۸
	باغوں میں	۲۰۰۰-۵۰۰۰۰	گلابی	درخت	Rosaceae	Pyrus cydonia		بجھڑ	بجھڑ	۸۹
	باغوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰۰	-	درخت	Combrataceae	Tarmineilia belerica	Draft juniper	-	بجھڑ	۹۰
	پہاڑوں میں	۱۲۰۰۰-۸۰۰۰۰	-	درخت	Coniferae	Juniperus pseudo.sabina	Okra	بجھڑ	بجھڑ	۹۱
	کھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	زر	بولی، بھری	Malvaceae	Habiscus esculenta	hump	بجھڑ	بجھڑ	۹۲
	گندری جگہ پر	۹۰۰۰-۳۰۰۰۰	بھڑو	بولی	Cababaceae	Canabis stavus	Bhotan	بجھڑ	بجھڑ	۹۳
	جنگلات میں	۱۱۰۰۰-۷۰۰۰۰	-	درخت	Pinaceae	Pinus excelca		-	-	۹۴
	کلی زمین میں	۲۰۰۰-۲۰۰۰۰	بھڑ	درخت	Rhanaceae	Zizyphus jujuba	Jujuba	بجھڑ	بجھڑ	۹۵
	کلی زمین میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰۰	بھڑ	جھاڑی	//	Zizyphus nummularia		بجھڑ	بجھڑ	۹۶
	جنگلات میں	۱۰۰۰۰-۲۰۰۰۰	زر	بولی	Solanaceae	Atropa belladonna	Nightshade	بجھڑ	بجھڑ	۹۷

۴۰۰۰-۳۰۰۰	زرد	درخت	Salicineae	Salix alba	Willow	-	پتلیں سادہ	۹۷
۴۰۰۰-۳۰۰۰	زرد	درخت	//	Salix babylonica	Weeping willow	-	پتلیں بھون	۹۸
۴۰۰۰-۳۰۰۰	سفید	جھاڑی	Acanthaceae	Adhorita vasica		بھوکو	بھوکو	99
۳۰۰۰-۹۰۰۰	-	بولی	Primulaceae	Cartharus oxycacanthus		-	پانولی	۱۰۰
			Chenopodiaceae	Spinacea oleracea		پاک	پاک	۱۰۱
۳۰۰۰-۲۰۰۰	گھینگنی	بولی	Fumariaceae	Fumaria parviflora		پت پٹا	پت پٹا	۱۰۲
۴۰۰۰-۹۰۰۰	زرد	بولی	Renunculaceae	Aconitum hetrophyllum	Monk's hood	پتلیں	پتلیں	۱۰۳
۳۰۰۰-۵۰۰۰	سبز	جھاڑی	Celastrineae	Gymnosporia royaleana		-	پاک	۱۰۴
			Amarantaceae	Acharanthes aspera		پھلکڑا	پھلکڑا	۱۰۵
۲۰۰۰-۹۰۰۰	سفید	جھاڑی	Hamamelidae	Parootia jacquemontiana		-	پتھوڑ	۱۰۶
۳۰۰۰-۸۰۰۰	گلابی	جھاڑی	Rosaceae	Rubus lasocarpus	Bramble	-	پھلکڑا	۱۰۷
۲۰۰۰-۵۰۰۰	سبز	درخت	Figaceae	Ficus palmeta		انجیر	پھلکڑا	۱۰۸
			//	Ficus carica	Fig		پھلکڑا	۱۰۹
۲۰۰۰-۹۰۰۰	زرد	درخت	Silicinateae	Populus ciliata	Popler	سفیدہ	پانچ	۱۰۰
۴۰۰۰-۱۰۰۰۰	-	درخت	Pineaceae	Abies webbiana	Silver fir	پلدر	پلدر	۱۱۱
۲۰۰۰-۹۰۰۰	-	فرن	Polypodiaceae	Dyptersis ramosa	Male fern	فرن	پتھلی	۱۱۲
۲۰۰۰-۵۰۰۰	زرد	بولی	Labiatae	Mentha aquatica		پود پود سفید	پود پود سفید	۱۱۳
۲۰۰۰-۴۰۰۰	زرد	بولی	//	Mentha pepita		پود پود کالا	پود پود کالا	۱۱۴
۲۰۰۰-۲۰۰۰	زرد	بولی	//	Mentha pepita crispa		پھاڑی پود پود	پود پود کڑوی	۱۱۵
۲۰۰۰-۴۰۰۰	گھینگنی	بولی	Papaveraceae	Papaver somniferum		پوست	پوست	۱۱۶
۳۰۰۰-۴۰۰۰	گھینگنی	بولی	//	Papaver dubium		جھنگلی پوست	جھنگلی پوست	۱۱۷
۱۱۰۰۰-۱۲۰۰۰	زرد	بولی	//	Papaver nudicaula		برفالی پوست	برفالی پوست	۱۱۸

۱۱۹	پون ران	-	Ehretia accuminata	Boragnaceae	درخت	ہلکا زرد	۲۰۰۰-۵۰۰۰	مٹی میں لگاتے ہیں	مٹی میں لگاتے ہیں
۱۲۰	پونہری	-	Medicago orbicularis	Leguminosae	بولی	زرد	۳۰۰۰-۵۰۰۰	کھیتوں میں	کھیتوں میں
۱۲۱	پونہری	-	Xanthium strumarium	Compositae	بولی	زرد	۳۰۰۰-۵۰۰۰	کھیتوں کے قریب	کھیتوں کے قریب
۱۲۲	پونہری	-	Carthamus oxycanthus	Compositae	بولی	زرد	۳۰۰۰-۴۰۰۰	گندم کی فصل میں	گندم کی فصل میں
۱۲۳	پونہری	-	Eryngium maritimum	Umbelliferae	بولی	بز	۳۰۰۰-۵۰۰۰	کھیتوں کے قریب	کھیتوں کے قریب
۱۲۴	پونہری	-	Sapium sobiform	Euphorbiaceae	درخت	زرد	۴۰۰۰-۵۰۰۰	سڑکوں کے کنارے	سڑکوں کے کنارے
۱۲۵	پونہری	-	Rhus contus	Anarcadaceae	جھاڑی	ہلکا زرد	۲۰۰۰-۵۰۰۰	پھاڑوں میں	پھاڑوں میں
۱۲۶	پونہری	-	Conium maculatum	Umbelliferae	بولی	زرد	۳۰۰۰-۱۹۰۰۰	زہر پانا پودا ہے	زہر پانا پودا ہے
۱۲۷	پونہری	-	Colchicum luteum	Liliaceae	بولی	زرد	۳۰۰۰-۱۰۰۰۰	گھاس میں	گھاس میں
۱۲۸	پونہری	-	Zizyphus oxyphylla	Rhamnanaceae	جھاڑی	بز	۲۰۰۰-۳۰۰۰	حک پھاڑوں میں	حک پھاڑوں میں
۱۲۹	پونہری	-	Deutzia staminea	Saxifragaceae	بولی	سفید	۲۰۰۰-۶۰۰۰	جنگلات میں	جنگلات میں
۱۳۰	پونہری	-	Lonicera equinaquelocularis	Caprifolaceae	جھاڑی	زرد	۲۰۰۰-۸۰۰۰	بہار میں پھولتے ہیں	بہار میں پھولتے ہیں
۱۳۱	پونہری	-	Ficus palmata	Moraceae	درخت	بز زرد	۲۰۰۰-۷۰۰۰	مٹی ز زمین میں	مٹی ز زمین میں
۱۳۲	پونہری	-	Acacia modesta	Mimosaceae	درخت	زرد	۲۰۰۰-۷۰۰۰	پھاڑوں میں	پھاڑوں میں
۱۳۳	پونہری	-	Prinsepia lasiocarpes	Rosaceae	جھاڑی	سفید	۲۰۰۰-۵۰۰۰	پھاڑوں میں	پھاڑوں میں
۱۳۴	پونہری	-	Rosa canina	Rosaceae	جھاڑی	گلابی	۲۰۰۰-۵۰۰۰	کیا ریوں میں	کیا ریوں میں
۱۳۵	پونہری	-	Rosa nitidula	Rosaceae	جھاڑی	سفید	۲۰۰۰-۵۰۰۰	کیا ریوں میں	کیا ریوں میں
۱۳۶	پونہری	-	Brasica var botryatus	Cruciferae	بولی، بہری	سفید	۲۰۰۰-۳۰۰۰	کھیتوں میں	کھیتوں میں
۱۳۷	پونہری	-	Allium cepa	Liliaceae	بولی، بہری	سفید	۲۰۰۰-۵۰۰۰	کھیتوں میں	کھیتوں میں
۱۳۸	پونہری	-	Allium rubellum	Liliaceae	بولی	سفید	۲۰۰۰-۷۰۰۰	کھیتوں میں	کھیتوں میں
۱۳۹	پونہری	-	Thespesia populnea	Moraceae	درخت	زرد	۲۰۰۰-۴۰۰۰	کھیتوں میں	کھیتوں میں

کاشت کی جاتی ہے	گھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی، ہیزی	Cucurbitaceae	Benninacasa cerifera		پیشا کرو	پیشا کرو	۱۲۰
بارہاں بھول گئے ہیں	جنگلات	۹۰۰۰-۷۰۰۰	زرر	بولی	Renunculaceae	Aquégia vulgaris	Columbine	پھوار	پھوار	۱۲۱
بارہاں بھول گئے ہیں۔	جنگلات میں	۷۰۰۰-۲۰۰۰	ہیزر	جھاڑی	Rhamnaceae	Rhamnus dahuricus	Uck thorn	تارہ، تلایا پالا	تارہ، تلایا پالا	۱۲۲
کاشت کی جاتی ہے۔	پالی میں آگتا ہے	۲۰۰۰-۳۰۰۰	سفید	بولی	Cruciferae	Alisma plantago	Water cress	ٹارامیرا	ٹارامیرا	۱۲۳
	گھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی، ہیزی	Cucurbitaceae	Cucumis sativus		کھیرا	ٹریوی	۱۲۴
	پھاڑوں میں	۵۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	بولی	Umbelliferae	Apium graveolens	Wild cley	کرفس	ٹریگی	۱۲۵
گلیات میں ہے	جنگلات میں	۹۰۰۰-۶۰۰۰	ہکا زرد	درخت	Aceraceae	Acer caesium	Maple	ٹرکن ہیری	ٹرکن ہیری	۱۲۶
گلیات میں ہے	جنگلات میں	۹۰۰۰-۶۰۰۰	ہکا زرد	درخت	//	Acer pectum	Maple	ٹرکن چھوٹی	ٹرکن چھوٹی	۱۲۷
گلیات میں ہے	جنگلات میں	۹۰۰۰-۶۰۰۰	ہکا زرد	درخت	//	Acer pentapomicum	Maple	ٹرکا	ٹرکا	۱۲۸
گند کر کے پھاڑوں میں	نمدار جگہوں پر	۵۰۰۰-۲۰۰۰	سرخ	بولی	Cannaceae	Canna indica		سج	سسی	۱۲۹
کاشت کی جاتی ہے	پھاڑوں میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی	Bignoniaceae	tecomella undulata			تھولا	۱۵۰
	گھیتوں میں	۴۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی، فصل	Pedaliaceae	Sesamum indicum		تلی	تلی	۱۵۱
	جنگلات میں	۹۰۰۰-۷۰۰۰	زرر	درخت	Celastrineae	Eunymus pendulus	Spindle wood	تلی	تلی	۱۵۲
پھل میں اس کی کاشت ہوتی ہے۔	گھیتوں میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی، فصل	Solanaceae	Nicotiana tubacum	Tobacco	تباکو	تباکو	۱۵۳
میتھی دوا ہے۔	پھاڑوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	جھاڑی	Rutaceae	Zanthoxi alatum		کریا خندان	تھر	۱۵۴
ادویاتی ہے۔	کھیتوں کے کنارے	۴۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی	Cucurbitaceae	Citrullus colocythis		تھر	تھر	۱۵۵
	پھاڑوں میں۔	۹۰۰۰-۳۰۰۰	ہیزر زرد	درخت	Moraceae	Morus serrata		توت پھاڑی توت	توت پھاڑی	۱۵۶
	سرکوں کے کنارے	۹۰۰۰-۳۰۰۰	ہیزر زرد	درخت	//	Morus alba	White mulbery	سفید توت	توت سفید	۱۵۷
	سرکوں کے کنارے	۹۰۰۰-۳۰۰۰	ہیزر زرد	درخت	//	Morus negrum	Black mulbery	کالا توت	توت سیاہ	۱۵۸
	ہریگ	۵۰۰۰-۲۰۰۰	ہیزر	درخت	Moraceae	Broussonetia papyrifera	Paper mulbery	پاپر کھیر	توت کھیر	۱۵۹
کاشت کی جاتی ہے	گھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی، ہیزی	Cucurbitaceae	Luffa acutangula		کالی توری	توری کالی	۱۶۰

کاشت کی جاتی ہے	کھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	بولی، بھری	//	Luffa aegyptiaca		گیا تو ری	توری گیا	۱۲۱
کاشت کی جاتی ہے۔	کھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	ارغوالی	بولی	Liliaceae	Allium sativum		لہسن	تھوم	۱۲۲
ہری پر مرے زیادہ ہے	ریختی زمین میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰۰	زرر	بولی	Cactaceae	Opuntia monacanthus		ڈنڈا آٹھویر	تھوہر ڈنڈا	۱۲۳
	تالوں کے قریب	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	ہلکا زرر	درخت	Anarcadaceae	Rhus semilat	Sumach	ساک	پتھر	۱۲۴
	عام زمین میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰۰	زرر	درخت	Fabaceae	Dalbergia sisso		سبب	ہالی	۱۲۵
	کھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	بولی، پھل	Solanaceae	Lycopersicon esculatam		ٹماٹر	ٹماٹر	۱۲۶
کاشت کی جاتی ہے	کھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	بولی، بھری	Cucurbitaceae	Citrullus vulgaris var fistulosis		ٹنڈا	ٹنڈا	۱۲۷
کاشت کی جاتی ہے	جنگلات میں	۴۰۰۰-۲۰۰۰۰	بھری	درخت	Rhamanaceae	Rhamanus tigrus		جالو وار	جالو وار	۱۲۸
	بانگٹ میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰۰	زرر	درخت	Myrtaceae	Eugenia jambulana	Jambul	جان	جان	۱۲۹
	نمدار جگہوں پر	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	بھورا	بولی	Cyperaceae	Cyperus rotendra	Sadge	دوب کھاس	جھپ	۱۳۰
	کھلی پیلاڑیوں میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰۰	بھری	بولی	Phytolaccaceae	Phytolacca acinosa			جانی	۱۳۱
		۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	گلابی	جھاڑی	Rubiaceae	Leptod virgata				۱۳۲
					Euphorbiaceae	Croton tiglium	Croton	جھان گوند	جھان گوند	۱۳۳
	پتھر لی زمین میں	۸۰۰۰-۳۰۰۰۰	نالا	بولی	Gentianaceae	Gentiana kurro	Gentain	جھان	جھان	۱۳۴
	پتھر لی زمین میں	۸۰۰۰-۳۰۰۰۰	نالا	بولی	//	Gentiana capitata	Gentain	جھان	جھان	۱۳۵
کاشت کی جاتی ہے	کھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	بولی، فصل	Cruciferae	Brasica moritima				۱۳۶
	نمدار جگہوں پر	۴۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	بولی	Plantagnaceae	Plantago lanceolata				۱۳۸
	پھاڑوں میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	جھاڑی	Rhamanaceae	Zizyphus nummularia				۱۳۹
	کھیتوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰۰	ارغوالی	بولی	Papaveraceae	Papaver dubium				۱۴۰
	کھلی زمین میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰۰	جھنگلی	بولی	Liliaceae	Allium rubellum	Wild Onion	جھلی ساک	جھلی ساک	۱۴۱
	دریا کے کنارے	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	بھری	جھاڑی	Vitaceae	Vitis lanata				۱۴۲
	عام جگہوں پر	۲۰۰۰-۴۰۰۰۰	زرر	بولی	umbelliferae	Eryngium foetidum	Wild Oriender	جھلی رخصیا	جھلی رخصیا	۱۴۳

جنگلات میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی	Compositae	lactuca scariola	Wild Lecture	جنگلی سلاخ	جنگلی سلاخ	۱۸۳
کھیتوں کے کھڑے	۵۰۰۰-۲۰۰۰	پاکازر	بولی	Agavaceae	Agave americana		جنگلی کھیرا	جنگلی کھیرا	۱۸۳
کاشت کی جاتی ہے	۵۰۰۰-۲۰۰۰	پاکازر	بولی، فصل	Gramineae	hordium vulgare		جو	جو	۱۸۵
کاشت کی جاتی ہے	۵۰۰۰-۲۰۰۰	پاکازر	بولی، فصل	//	Andropogan sorghum		جو	جو	۱۸۶
کھان سے پلایا جاتا ہے	۹۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	جھاڑی	Euphorbiaceae	Taropa curcas		-	جنگلی بادشاہ	۱۸۷
	۹۰۰۰-۲۰۰۰	سرخید	جھاڑی	Rosaceae	Rosa moscata		-	-	۱۸۸
	۸۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی	Compositae	Artimisia vulgaris		جھاڑی	جھاڑی	۱۸۹
	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	جھاڑی	Rhamanaceae	Zizyphus numularia		جھاڑی	جھاڑی	۱۹۰
کاشت کیا جاتا ہے	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی، فصل	Gramineae	Orza sativa	Rice	پاول	پاول	۱۹۱
کھیتوں میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	جھاڑی	Myrtaceae	Camelia theifra	Tea	پائے	پائے	۱۹۲
کھیتوں میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	جھاڑی	Spindaceae	Staphylea emodi	Snake stick	-	-	۱۹۳
کھیتوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	سرخید	جھاڑی	Compasitae	Secencio chrysanthemoides	Rag wort	-	-	۱۹۴
کھیتوں میں	۹۰۰۰-۷۰۰۰	زرر	بولی	Rannuaculaceae	Aconitum heterophyllum	Monk's hood	آسی	چٹا جڑا	۱۹۵
کھیتوں میں	۷۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی	Labiatae	Otoslegia limbata		سرخید بولی	جنگلی بولی	۱۹۶
	۷۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی	//	Placlanthus rugosus		سرخید بولی	جنگلی بولی	۱۹۷
	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	جھاڑی	Legominoae	Astragalus polycanthus		-	جنگلی پن	۱۹۸
کھان میں	۱۳۰۰۰-۸۰۰۰	ارنگولی	بولی	Polygonaceae	Rheum webianum		پھیال	پھیال	۱۹۹
کاشت کی جاتی ہے	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی، بیری	Cucurbitaceae	Trichosanthes angaina		جھاڑی	جھینڑا	۲۰۰
	۲۰۰۰-۳۰۰۰	پاکازر	بولی	Gentianaceae	Swertia alata		جھاڑی	جھاڑی	۲۰۱
کاشت کی جاتی ہے	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی، بیری	Cucurbitaceae	Trichasenthes angaina		-	جھاڑی	۲۰۲
کھیتوں میں	۱۰۰۰۰-۷۰۰۰	سرخید	بولی	Fumariaceae	Corydalis rutaefolia		جھاڑی	جھاڑی	۲۰۳

کاشت کی جاتی ہے	کھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی، بیزی	Chenopodiaceae	Beta mortima or vulgaris	Beat	چھتر	چھتر	۲۰۲
	باغات میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	درخت	Rutaceae	Citrus decomana		چکڑا	چکڑا	۱۰۵
کافان کوستان	پھاڑوں میں	۱۲۰۰۰-۸۰۰۰	-	درخت	Cupressaceae	Juniperus macropoda	Juniper	چانی	چانی	۲۰۶
	قبرستانوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	نیلا	بولی	Iradaceae	Iris germunica		زرک	چلوندری	۲۰۷
	قبرستانوں میں	۳۰۰۰-۴۰۰۰	زرر	بولی	//	Iris althisoni		زرک	چلوندری	۲۰۸
	سایہ دار عمارتوں میں	۸۰۰۰-۹۰۰۰	سفید	بولی	Cariophyllaceae	Stellaris bulbosa	Star wort	-	چلوندری	۲۰۹
	کھیتوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	ارغوانی	بولی	Amaranthaceae	Amaranthus viridus		چولانی	چولانی	۲۱۰
	خورو ہے	۳۰۰۰-۵۰۰۰	زرر	جھاڑی	Oleaceae	Jasminum humile	Jasmine	چھیلی	چھیلی	۲۱۱
	جنگل میں پائی جاتی ہے	۳۰۰۰-۵۰۰۰	زرر	بولی	Plantagnaceae	Plantago major		چچی تیرا	چچی تیرا	۲۱۲
	نم دار اور جھول پڑ	۴۰۰۰-۷۰۰۰	زرر	بولی	Plantagnaceae	Machilus duthiei		-	جن قلمن	۲۱۳
	جنگلات میں	۷۰۰۰-۱۲۰۰۰	بیزرر	درخت	Lauranaceae	Cicer orientinum	Gram	چا	چا	۲۱۴
	کھیتوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	بولی، فصل	Legomononaceae	Platanus orientalis	Plane tree	چار	چار	۲۱۵
کاشت ہوتی ہے۔	پالی کے کنارے	۸۰۰۰-۲۰۰۰	بیزرر	درخت	Plantananaceae	Achilia milfolia		چرا	چرا	۲۱۶
	جنگلات میں	۱۲۰۰۰-۲۰۰۰۰	سفید	بولی	Compasiteae	Sacharum munja	Curcas grass	چس	چھیلی سونی	۲۱۷
	چٹانوں میں	۳۰۰۰-۵۰۰۰	ارغوانی	بولی	graminaeae	Mimosa pudica		چھیلی سونی	چھیلی سونی	۲۱۸
	گلوں میں۔	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	جھاڑی	Mimosaceae	Desmodium tiliaefolium		چرا	چرا	۲۱۹
	پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	جھاڑی	Leguminosae	Desmodium tiliaefolium		چک	چک	۲۲۰
	پھاڑوں میں	۲۰۰۰-۸۰۰۰	زرر	جھاڑی	Leguminosae	Desmodium tiliaefolium		چک	چک	۲۲۱
	گت میں پھول لگتے ہیں	۲۰۰۰-۸۰۰۰	زرر	جھاڑی	Leguminosae	Desmodium tiliaefolium		چک	چک	۲۲۲
	گت میں پھول لگتے ہیں	۲۰۰۰-۸۰۰۰	زرر	جھاڑی	Leguminosae	Desmodium tiliaefolium		چک	چک	۲۲۳
	قہیری کا سوس کے لئے	۲۰۰۰-۷۰۰۰	-	درخت	Pinaceae	Pinus roxburjii	Pine	چک	چک	۲۲۴
	پالی کے نزدیک	۲۰۰۰-۷۰۰۰	بیزرر	درخت	Urticaceae	Debregeasia hypoleuca		چک	چک	۲۲۵
	کھیتوں میں	۲۰۰۰-۵۰۰۰	زرر	بولی، بیزی	Cucurbitaceae	Cucurbita moschata		چانی	چانی	۲۲۶
کاشت کی جاتی ہے	باغات میں	۲۰۰۰-۷۰۰۰	گلابی	درخت، پھل	Rosaceae	Prunus armenica	Apricot	چانی	چانی	۲۲۷
کوت میں پایا گیا۔	گلی زمین میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	-	درخت	Lauraceae	Cinnamomum verum		دار چینی	دار چینی	۲۲۸

ایلی کے نزدیک	۹۰۰۰-۲۰۰۰	بیز	جھاڑی	Vitaceae	Vitis himalayana		پھاڑی واک	واک پھاڑی	۲۲۶
پالی کے نزدیک	۵۰۰۰-۲۰۰۰	بیز	جھاڑی	//	Vitis lanata		جنگلی واک	واک جنگلی	۲۲۷
ایوبیہ میں پایا گیا	۸۰۰۰-۷۰۰۰	-	بولی	Umbelliferae	Bupleurum falcatum		-	روسی پترا	۲۲۸
پھاڑوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	سرخ	جھاڑی	Lytheraceae	Punica granatum	Pome granate	-	ڈوٹا	۲۲۹
سڑوں کے کنارے	۵۰۰۰-۲۰۰۰	گلاب سفید	درخت	Meliaceae	Milia azdrechta	Persian lilac	بگن	ورک	۲۳۰
جنگلات میں	۸۰۰۰-۳۰۰۰	بلا بیز	درخت	//	Cedrela toona	Bastered magony	رووا	رووا	۲۳۱
گلی زمین میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	سرخ	جھاڑی	Punacaceae	Punica granatum	Pomgranate	انار جنگلی	ڈوٹا	۲۳۲
گلی زمین میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	بھورا	بولی	Gramineae	Cynodon dactylon	Coach grass	-	دوب	۲۳۳
پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	زرد	بولی	Euphorbiaceae	Euphorbia helioscopia	Dandelian	-	دوڑیل بڑی	۲۳۳
گھیتوں میں	۸۰۰۰-۳۰۰۰	زرد	بولی	//	Euphorbia pilosa	Sun spurge	-	دوڑیل چھوٹی	۲۳۵
گھیتوں میں	۸۰۰۰-۳۰۰۰	زرد	بولی	Umbeliferae	Traxacum officinalis	sun spurge	-	دوڑیل	۲۳۶
گھیتوں پر جنگلاتوں میں	۹۰۰۰-۳۰۰۰	زرد	بولی	Euphorbiaceae	Euphorbia helioscopia	Sun spurge	-	دوڑیل	۲۳۷
گھیلوں میں	۲۰۰۰-۱۰۰۰	زرد	بولی	Euphorbiaceae	Euphorbia acanthothamnos	Spiny spurge	-	دوڑیل	۲۳۸
خشک زمین میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	سرخ	جھاڑی	Lytheraceae	Woodfordia floribunda		-	دھاوی	۲۳۹
خشک زمین میں	۵۰۰۰-۳۰۰۰	سفید	بولی	Solanaceae	Datura stramonium	Thorn apple	دھتورا	دھتورا	۲۴۰
گھیتوں کے کنارے	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زرد	درخت	Tiliaceae	Grewia oppositifolia		دھن	دھن	۲۴۱
پھاڑوں میں	۵۰۰۰-۳۰۰۰	زرد	بولی	Geramineae	Cenchrus peninsularis		-	دھن گھاس	۲۴۲
گھیتوں میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	زرد	بولی	Umbelliferae	Coriandrum sativum		رضیا	رضیا	۲۴۳
کاشت کی جاتی ہے	۸۰۰۰-۱۰۰۰	-	درخت	Pinaceae	Cedrus deodara	Deodar	دیار	دیار	۲۴۴
بہت قیمتی لکڑی ہے۔	۵۰۰۰-۲۰۰۰	گلابی	بولی	Caryophyllaceae	Saponaria vacoaria	Soap wort	-	ڈوڑیل بڑی	۲۴۵
گھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	گلابی	بولی	//	Silene conoidae	Soap wort	-	ڈوڑیل چھوٹی	۲۴۶
گھیتوں کے کنارے	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرد	بولی	Malvaceae	Athia rosa		گل خیرا	ڈگ سبیل	۲۴۷

کد	ذیل	سر	Wild indigo	Indegofera pulchella	Fabaceae	جھاڑی	شجرتی	تعداد	کھلی زیتون میں	عام ہے
۲۳۹	ڈنڈا	ڈنڈا		Pyrus lanol	Rosaceae	درخت	بیز	۱۰۰۰۰-۴۰۰۰	کھلی زیتون میں	عام ہے
۲۴۰	ڈنڈا آخویر	ڈنڈا آخویر		Opuntia monacantha	Cactaceae	بوتلی	زرد	۲۰۰۰-۲۰۰۰	کھلی زیتون میں	
۲۴۱	ڈنڈی	ڈنڈی	Daisy	Bellis perensis	Compositae	بوتلی	زرد	۴۰۰۰-۵۰۰۰	پھاڑوں میں	
۲۴۲	ڈنڈیا	ڈنڈیا		Dallia tuberosus	//	بوتلی	ارغوانی	۴۰۰۰-۵۰۰۰	کیاریوں میں	
۲۴۳	رستکھری	رستکھری		Cestrum nocturnum	Solanaceae	جھاڑی	زرد	۲۰۰۰-۲۰۰۰	کیاریوں میں	
۲۴۴	رستکھری	رستکھری		Ficus elastica	Moraceae	جھاڑی	بیز	۲۰۰۰-۲۰۰۰	کیاریوں میں	
۲۴۵	رستکھری	رستکھری		Potentilla nepalensis	Lilaceae	بوتلی	سرخ	۹۰۰۰-۵۰۰۰		
۲۴۶	رستکھری	رستکھری		Tulipa stellata	//	بوتلی	سرخ	۲۰۰۰-۲۰۰۰	کیاریوں میں	
۲۴۷	رستکھری	رستکھری		Geranium wallichianum	Geraniaceae	بوتلی	سرخ	۹۰۰۰-۴۰۰۰	جنگلات میں	کھلیات میں عام ہے۔
۲۴۸	رستکھری	رستکھری		Geranium ocelatum	//	بوتلی	سرخ	۹۰۰۰-۴۰۰۰	جنگلات میں	کھلیات میں عام ہے۔
۲۴۹	رستکھری	رستکھری		Jatropa curcas	uphorbiaceae	درخت	سفید	۲۰۰۰-۲۰۰۰	بھوکڑوں میں	
۲۵۰	رستکھری	رستکھری		Piens ovalifolia	Ericaceae	درخت	سفید	۲۰۰۰-۲۰۰۰	بھوکڑوں میں	
۲۵۱	رستکھری	رستکھری	Water peper	Polygonum hydropiper	Polygonaceae	بوتلی	سرخ	۵۰۰۰-۲۰۰۰	دلدلی زیتون میں	
۲۵۲	رستکھری	رستکھری	astragalus	Astragalus tiziaefolia	Leguminosae	بوتلی	سرخ	۵۰۰۰-۲۰۰۰	پھاڑیوں میں	تاول میں
۲۵۳	رستکھری	رستکھری	Astragalus	Astragalus pyrrhotrichum	Leguminosae	بوتلی	سرخ	۵۰۰۰-۲۰۰۰	پھاڑیوں میں	تاول میں
۲۵۴	رستکھری	رستکھری	Astragalus	Astragalus polycanthus	//	بوتلی	سرخ	۲۰۰۰-۲۰۰۰	پھاڑیوں میں	تاول میں
۲۵۵	رستکھری	رستکھری		Rhododendron arboreum	Ericaceae	درخت	سرخ	۲۰۰۰-۲۰۰۰	بھوکڑوں میں	تاول میں
۲۵۶	رستکھری	رستکھری		Ficus auriculata	Moraceae	درخت	بیز	۲۰۰۰-۲۰۰۰	کھلیوں کے گھروں	
۲۵۷	رستکھری	رستکھری	soap nut	Cymbopogan jwarancusa	Graminaeae	بوتلی	زرد	۵۰۰۰-۲۰۰۰	پھاڑوں میں	
۲۵۸	رستکھری	رستکھری		Sapindus trigoliatus	Spindaceae	درخت	بیز	۵۰۰۰-۲۰۰۰	پھاڑوں میں	
۲۵۹	رستکھری	رستکھری	Hoary Oak	Quercus incana	Fagaceae	درخت	بیز	۴۰۰۰-۲۰۰۰	بھوکڑوں کے آس پاس	

کھجرات	سلیڈ پکھلی میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زر	جھاڑی	Linaceae	Reinwardit trigyna	Bush flex	-	زر	۱۷۰
کھجرات	پھاڑوں میں	۷۰۰۰-۵۰۰۰	زر	بونی	Liliaceae	Tulipa biflora	Biflora	زخراں	زخراں	۱۷۱
کھجرات	پھاڑوں میں	۲۰۰۰-۵۰۰۰	زر	بونی	Umbelliferae	Cuminum cyminum	Cumin	سفید زریہ	زیرہ سفید	۱۷۲
کھجرات	پھاڑوں میں	۲۰۰۰-۵۰۰۰	زر	بونی	//	Carum carvi		کالا زریہ	زیرہ کالا	۱۷۳
کھجرات میں	پھاڑوں میں	۲۰۰۰-۵۰۰۰	زر	درخت	Myrtaceae	Myristica fragras		جائفل	زیتل	۱۷۴
الویجیہ میں	پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	ارنگالی	بونی	Solanaceae	Atropa belladonna		ساگ تیارو	ساگ تیارو	۱۷۵
گنجر کے پھاڑوں میں	پھاڑوں میں	۲۰۰۰-۱۵۰۰	سختی	بونی	Ranunculaceae	Delphenium chashmiranum		-	سپ پھلی	۱۷۶
	چٹانوں میں	۱۱۰۰۰-۸۰۰۰	پاکھلا	بونی	Srophulariaceae	Wulfenia amherstiana		-	سپ پھلی	۱۷۷
بھار میں بھول گئے ہیں	جھگلات میں	۹۰۰۰-۷۰۰۰	سفید	بونی	Ranunculaceae	Actae apicata	Bane berry	-	سپ واک	۱۷۸
	جھگلات میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بونی	Araceae	Arismaema heliborifolium		-	سپ کھی	۱۷۹
	بجر کھجڑوں میں	۲۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بونی	Papaveraceae	Argemone mexicana	Prickly popy	ستیاٹی	ستیاٹی	۱۸۰
	جھگلوں میں	۸۰۰۰-۵۰۰۰	طابی	بونی	Apocynaceae	Vinca Difformis	Periwinkle	سلاہار	سلاہار	۱۸۱
	کھجڑوں میں	۲۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بونی، فصل	Cruciferae	Brasica compestris		سرسوں	سرسوں	۱۸۲
	بجراتوں کے قریب	۲۰۰۰-۲۰۰۰	-	درخت	Cupressaceae	Cupressus sempervirens		سرد	سرد	۱۸۳
	سڑکوں کے کنارے	۲۰۰۰-۲۰۰۰	-	جھاڑی	Euphorbiaceae	Ricinus communis		سفید لارٹ	سفید لارٹ	۱۸۴
	نم وادار کھجڑوں پر	۷۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	بونی	Labiataeae	Mentha aquatica	Water mint	سفید پودینہ	سفید پودینہ	۱۸۵
	پھاڑوں میں	۲۰۰۰-۵۰۰۰	زر	بونی	Umbelliferae	Cuminum cyminum		سفید زریہ	سفید زریہ	۱۸۶
تھیرڈا کھجڑوں میں	عام زر میں	۲۰۰۰-۲۰۰۰	زر	درخت	Siliccinaceae	Populus balsamifera	Poplar	سفیدہ	سفیدہ	۱۸۷
	پھاڑوں میں	۹۰۰۰-۷۰۰۰	زر	درخت	Celastrineae	Euonymus himmillionianus	Spindle wood	سپی	سپی	۱۸۸
	بجر زر میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بونی	Compositae	Lactuca asariola	Wild lecture	جھگی سلاہ	سلاہ جھگی	۱۸۹
	گھاس میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	سختی	بونی	Leguminosae	Vigna vexillata		-	سلاہ تیزی	۱۹۰
کھجرات میں	جھگلات میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	بزرگ	درخت	Oleaceae	Fraxinus excelior	Ash	-	س	۱۹۱

ہری پور میں زیادہ ہے	سرکوں کے کنارے	۲۰۰۰-۳۰۰۰	سرخ	درخت	Bombaceae	Bombax malabrium	Cotton tree	سبز	سبز	۲۹۲
ہری پور میں پھول لگتے ہیں۔	پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۳۰۰۰	زر	جھاڑی	Berberidaceae	Barberus vulgaris	Bar berry	نارنگی	سبز	۲۹۳
	پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۳۰۰۰	زر	جھاڑی	//	Barberus lycium	Bar berry	نارنگی	سبز	۲۹۴
تاول میں عام ہے	پھاڑوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	ہلکا زرد	درخت	Sapindaceae	Dodonaea viscosa		سبز	سبز	۲۹۵
	کھلی زمین میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	سبز	درخت	Rhamanaceae	Zizyphus vulgaris		سبز	سبز	۲۹۶
	داؤی کاٹان	۹۰۰۰-۸۰۰۰	سبز	بولی	Chenopodiaceae	Chenopodium bitum		سبز	سبز	۲۹۷
	کیا ریوں میں	۴۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بولی	Compositae	Heliotropium indicum	sun flower	سبز	سبز	۲۹۸
	پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بولی	Araceae	Arisaema wallichianaum	Cobra plant	سبز	سبز	۲۹۹
	پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بولی	//	Arisaema jaquamontii	Small cobra plant	سبز	سبز	۳۰۰
	چٹانوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زر	جھاڑی	Euphorbiaceae	Euphorbia lactea		سبز	سبز	۳۰۱
	کھیتوں کے کنارے	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زر	بولی	Malvaceae	Malva parviflora		سبز	سبز	۳۰۲
	کھیتوں کے کنارے	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زر	بولی	Umbelliferae	Foeniculum vulgare	Fennel	سبز	سبز	۳۰۳
	جنگلات میں	۴۰۰۰-۵۰۰۰	زر	بولی	//	Ferula communis	Gaint Fennel	سبز	سبز	۳۰۴
	باغات میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زر	درخت	Rosaceae	Pyrus malus	Apple	سبز	سبز	۳۰۵
	کھیتوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زر	بولی	Legumnoseae	Trigonella foenumgraecum		سبز	سبز	۳۰۶
	کھیتوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زر	بولی	//	Trifolium repens		سبز	سبز	۳۰۷
	کھیتوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زر	بولی	//	Trifolium pratense		سبز	سبز	۳۰۸
	پانی کے نزدیک	۸۰۰۰-۳۰۰۰	سبز	درخت	Betulaceae	Alnus glutinosa	Alder	سبز	سبز	۳۰۹
	کھیتوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زر	بولی	Cruciferae	Brasica rapa		سبز	سبز	۳۱۰
	ہاٹ کے نکلے کناروں پر	۳۰۰۰-۴۰۰۰	سبز	جھاڑی	Buxaceae	Buxa sempervirans	Box	سبز	سبز	۳۱۱
	کھیتوں میں	۱۰۰۰۰-۲۰۰۰	گلابی	جھاڑی	Tiliaceae	Corchorus antichorus		سبز	سبز	۳۱۲
	جنگلات میں	۹۰۰۰-۴۰۰۰	گلابی	جھاڑی	Rosaceae	Rosa macrophylla	Wild rose	سبز	سبز	۳۱۳

پہاڑوں میں	۸۰۰۰-۳۰۰۰	-	بولی	Labiatae	Ajuga bracteosa		شوگر بولی	شوگر بولی	۳۱۳
پہاڑوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی	Compositae	Traxicum officinalis		-	تیش پندر	۳۱۵
کھلی پہاڑیوں میں	۱۰۰۰۰-۷۰۰۰	ہکا زرر	بولی	Liliacea	Eremurus himalaicus		شینی	شینی	۳۱۶
پہاڑوں میں	۷۰۰۰-۲۰۰۰	-	بولی	Compositae	Tanacetum cinerariifolium	Clavetus	عاقترقا	عاقترقا	۳۱۷
کئی کئی فصل میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	گلابی	بولی	Convulvulaceae	Ipomia palmata		مشت پیچہ	مشت پیچہ	۳۱۸
				Compositae	Tagetus patula		ہزارہ	صدر برگ	۳۱۹
کھیتوں میں	۷۰۰۰-۱۱۰۰۰	گلابی سفید	بولی	Liliacea	Tullipa stellata		لال	مٹھل، رتل	۳۲۰
جنگلات میں۔	۹۰۰۰-۷۰۰۰	سفید	بولی	Berberidaceae	Podophyllum emodi		نرفرو	نرفرو	۳۲۱
جنگل زرین میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	سفید گلابی	بولی	Labiatae	Salvia lanata		لججوری	لججوری	۳۲۲
نم و اراجک	۸۰۰۰-۳۰۰۰	سفید	بولی	//	Mentha piperita		کالا پودینہ	کالا پودینہ	۳۲۳
جنگلات میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	درخت	Rosaceae	Prunus padus	Bird cherry	کالا کٹ	کالا کٹ	۳۲۵
کھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی، بھڑی	CuCurbitaceae	Luffa acutangula		کالی توری	کالی توری	۳۲۶
کاشت کی جاتی ہے۔	۴۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	بولی	Compositae	Veronia anthelmintica		کالی زیری	کالی زیری	۳۲۷
				Piperaceae	Piper nigrum	Black piper	کالی مرچ	کالی مرچ	۳۲۸
کھلی زرین میں	۹۰۰۰-۳۰۰۰	ہرز زرر	درخت	Ulmaceae	Ulmus wallichiana	Elm	کاب	کاب	۳۲۹
جن میں پھل آتے ہیں	۸۰۰۰-۷۰۰۰	ہرز	بھاڑی	grassulariaceae	Ribes oriental	wild current	گاک داگ	گاک داگ	۳۳۰
نم و اراجکوں پر	۵۰۰۰-۳۰۰۰	گلابی	بولی	Geraniaceae	Erodium petraeum	Storksbill	-	کاگو	۳۳۱
	۲۰۰۰-۳۰۰۰	سفید	درخت	Oleaceae	Olea cuspidata	Wild olive	کبو	کبو	۳۳۲
جنگل جگہوں پر	۲۰۰۰-۴۰۰۰	ہکا زرر	بھاڑی	Thyeleaceae	Daphne oleoides		کے لال	کے لال	۳۳۳
نم و اراجکوں میں	۴۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	بولی، بھڑی	Araceae	Colocossia antiquorum		لروی	کچالو	۳۳۴
جنگلات میں	۱۰۰۰۰-۸۰۰۰	-	درخت	Pinaceae	Picea morinda	Spruce	چھل	چھل	۳۳۵

کاشت کی جاتی ہے	کشتوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بوتلی	Solanaceae	Solanum nigrum		کو	کچے اچ	۲۳۶
کاشت کی جاتی ہے	کشتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بوتلی، بیری	Cucurbitaceae	Cucurbita maschoto		طوبہ کدو	کدو کدو	۲۳۷
کاشت کی جاتی ہے	کشتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بوتلی، بیری	//	Lageria vulgaris	Bottle gourd	بوتلی	کدو کدو	۲۳۸
	سایہ دار جگہوں پر	۹۰۰۰-۲۰۰۰	بیر زر	جھاڑی	Euphaceae	Andrachne cordifolia		-	کرکھنی	۲۳۹
	سایہ دار جگہوں پر	۹۰۰۰-۲۰۰۰	بیر زر	جھاڑی	Vebeenaceae	Caryopteris wallichiana		-	کرکھنی	۲۴۰
گرموں میں پھول آتے ہیں	پھاڑوں میں	۲۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	جھاڑی	Rosaceae	Spirea vacciniifolia		-	کرکھنی	۲۴۱
-	پھاڑوں میں	۲۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	جھاڑی	//	Spirea sorbifolia		-	کرکھنی	۲۴۲
پھول چلا گیا ہے	عام زمین	۲۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	جھاڑی	Rosaceae	Rubus fruticosus	Bramble	-	کرکھنی	۲۴۳
کاشت کی جاتی ہے	کھیتوں کے پاس	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بوتلی، بیری	Cucurbitaceae	Momordica charanthia		کرکھنی	کرکھنی	۲۴۴
مٹی میں پھول آتے ہیں	پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	جھاڑی	Rosaceae	Rosa moschata		-	کرکھنی	۲۴۵
	کلی پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	بہا بھنگی	بوتلی	Verbenaceae	Verbina officinalis		-	کرکھنی	۲۴۶
-	خوردار جگہ	۸۰۰۰-۲۰۰۰	-	توتوں	Polypodiaceae	Adiantum capillus	Maiden hair fern	-	کرکھنی	۲۴۷
پھول میں پھول آتے ہیں	کھیتوں میں	۷۰۰۰-۱۰۰۰	گلابی سفید	بوتلی	Liliacea	Gagea luteum	Tulip	لال	کرکھنی	۲۴۸
	بیر زر میں	۲۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بوتلی	Rhamanaceae	Sageritia brandrethiana		-	کرکھنی	۲۴۹
	بیر زر میں	۱۰۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بوتلی	Compositae	Carthamus tinctorius	Wild saffron	جگہ بھنگی	کرکھنی	۲۵۰
جھگلات میں	جھگلات میں	۷۰۰۰-۲۰۰۰	بیر زر	برخت	Lauranaceae	Machilus duthiei		-	کرکھنی	۲۵۱
	ریختی زمین میں	۲۰۰۰-۲۰۰۰	زر	بوتلی، فصل	Lauranaceae	Dolichos biflorus		کرکھنی	کرکھنی	۲۵۲
	کلی زمین میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	بوتلی	Labiatae	Salvia lanata		-	کرکھنی	۲۵۳
پھول میں پھول آتے ہیں	جھاڑیوں میں	۷۰۰۰-۲۰۰۰	بیر زر	بوتلی	Liliaceae	Smilex elegans		کرکھنی	کرکھنی	۲۵۴
	کلی زمین میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زر	جھاڑی	Compositae	Inula capa		-	کرکھنی	۲۵۵
	گلابی زمین میں	۲۰۰۰-۲۰۰۰	بیر زر	جھاڑی	Euphorbiaceae	Mallotus philipnensis		-	کرکھنی	۲۵۶
پھول چلا گیا ہے	دریا کے کنارے	۷۰۰۰-۲۰۰۰	گلابی	جھاڑی	Rosaceae	Rubus fruticosus	Bramble	-	کرکھنی	۲۵۷

گلی زمین میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	زرر	بولی	Ranunculaceae	Ranunculus lactus	Butter cup	-	کنڈ بھیری	۳۵۸
گلی زمین میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	زرر	بولی		Ranunculus arvensis	Butter cup	-	کنڈ بھیری	۳۵۹
جنگلات	۸۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	ورخت	Carnaceae	Carnus macrophylla	Cornel	-	کنڈر	۳۶۰
تجزیر میں	۱۰۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	جھاڑی	Umbeliferae	Ferula jaeschkeana		-	کنڈل	۳۶۱
گھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	بولی، فصل	Geramiñae	Avena sativa	Oat	-	کنڈھال	۳۶۲
گھیتوں کے کنارے	۳۰۰۰-۲۰۰۰۰	سفید	بولی	Agavaceae	Yuca filmintosa		-	کنڈیا	۳۶۳
بہت عام ہے	۹۰۰۰-۳۰۰۰۰	زرر	بولی	Compositae	Chicus argyranthus		-	کنڈیاری	۳۶۴
گھیتوں کے کنارے	۹۰۰۰-۲۰۰۰۰	ارغوانی	بولی	//	Silybum marianum		-	کنڈیاری	۳۶۵
دریا کے کنارے پر	۲۰۰۰-۲۰۰۰۰	بیزرر	ورخت	Eleagnaceae	Eleagnus umbellata	Oleaster	-	کنڈکول	۳۶۶
پھاڑوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰۰	سرخ بھورا	ورخت	Anarcadaceae	Pistacia integrima		-	کنڈر	۳۶۷
باغات میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	ورخت	Rutaceae	Citrus decomana		-	کنڈر	۳۶۸
کیرویوں اور گلوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	بھورا	بولی	Liliaceae	Aloe vera		-	کنڈر	۳۶۹
پالی میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰۰	گلابی	بولی	Nymphaceae	Nelumbocifera	Lotus	-	کنڈل	۳۷۰
ریتی زمین میں	۵۰۰۰-۳۰۰۰۰	زرر	ورخت	Aponcynaceae	Nerium odorum		-	کنڈر	۳۷۱
جنگلات میں	۱۰۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	جھاڑی	Rutaceae	Skimmia laureola		-	کنڈر	۳۷۲
نیالیانک جنگلاتوں میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰۰	گلابی	بولی	Bignoniaceae	Amphicome emodi		-	کنڈر	۳۷۳
پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۳۰۰۰۰	زرر	جھاڑی	Berberidaceae	Berberis vulgaris		-	کنڈر، کنڈر، کنڈر	۳۷۴
گھن میں جنگلاتوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰۰	بھورا	بولی، گھاس	Gramineae	Cynodon dactylus	Bermuda grass	-	گھن	۳۷۵
باغات میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	ورخت	Rutaceae	Cuscuta acida		-	گھن	۳۷۶
جنگ بگھوں پر	۴۰۰۰-۳۰۰۰۰	بیزرر	بولی	Polygonaceae	Rumex hastasus	Dock	-	گھن	۳۷۷
	۴۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	بولی	Oxalaceae	Oxalis corniculata	Sorrel	-	گھن	۳۷۸
گھیتوں میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰۰	زرر	بولی،	Cucurbitaceae	Cucumis milo	Melon	-	گھن	۳۷۹

کیڑی کی شکل کا ہوتا ہے۔	سارون میں آتا ہے	۵۰۰۰-۳۰۰۰	-	فگس	Lycoperiaceae	Langermannia gigantea	Gaint puff ball	-	کھجور	۳۸۰
شکل جگہوں میں	شکل جگہوں میں	۴۰۰۰-۳۰۰۰	لکازرو	جھاڑی	Myrsinaceae	Myrsine africana		-	کھجور	۳۸۱
چٹانوں میں	چٹانوں میں	۸۰۰۰-۵۰۰	پھینگنی	بولی	Compositae	Gerbera launiosa		-	کھجور	۳۸۲
زمین کے لئے عمدہ لکڑی ہے	کھلی زمین میں	۱۰۰۰۰-۳۰۰۰	بزرور	درخت	Juglandaceae	Juglan regia	walnut	اخرت	کھجور	۳۸۳
مجموعہ پر بڑی مکمل ہے۔	بلند پہاڑوں میں	۸۰۰۰-۵۰۰۰	بزرور	بولی	Urticaceae	Urtica dubia	Stinging nettle	-	کھجور	۳۸۴
پہاڑوں میں	ریٹلی جگہ	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زور	درخت	Mimosaceae	Acacia arabica		کھجور	۳۸۵	
	عمودار جگہ	۳۰۰۰-۲۰۰۰	-	بولی	Musaceae	Musa sapium		کھجور	۳۸۶	
عام ہے	کھلی زمین	۸۰۰۰-۳۰۰۰	پھینگنی	جھاڑی	Fabaceae	Indegofera grandiana	wild indigo	دھ	کھجور	۳۸۷
	کھلی زمین میں	۱۰۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	بولی	Caprifoliaceae	Sambucus elbus	Elder	کھجور	کھجور	۳۸۸
	کھیتوں میں	۲۰۰۰-۲۰۰۰	زور	بولی فصل	Umbelliferae	Dauscus carota	Carrot	کھجور	کھجور	۳۸۹
اس کی بڑی مکمل جاتی ہے۔	کھلی زمین میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	پھینگنی	بولی	Compositae	Saussurea candicans		-	کھجور	۳۹۰
	کھلی زمین میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	پھینگنی	جھاڑی	Rubiaceae	Hamilton unvenslens		-	کھجور	۳۹۱
	جنگلات میں	۱۰۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	جھاڑی	Caprifoliaceae	Viburnum foetens		-	کھجور	۳۹۲
	کھلے پہاڑوں میں	۱۰۰۰۰-۲۰۰۰	-	فگس	Trichlomataceae	Lentinula edodes	Mushroom	کھجور	کھجور	۳۹۳
	کھلی زمین میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	بزرور	بولی	Labiataeae	Salvia moorcroftiana		-	کھجور	۳۹۴
پول پلاہتا چکلا ہاتا ہے	عام زمین	۲۰۰۰-۳۰۰۰	سفید	جھاڑی	Rosaceae	Rubus ellipticus	Bramble	-	کھجور	۳۹۵
	عام زمین میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	لکازرو	درخت	Aponcynaceae	Carissa spinarum	Holly	-	کھجور	۳۹۶
	بڑی پہاڑوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	سفید	جھاڑی	Aponcynaceae	Ilex equifolium		-	کھجور	۳۹۷
کھسوں میں پھول آتے ہیں	ریٹلی زمین میں	۸۰۰۰-۴۰۰۰	پھینگنی	جھاڑی	Tamariscineae	Myriscaria germinaca		-	کھجور	۳۹۸
	کاشت کی جاتی ہے	۵۰۰۰-۲۰۰۰	سرخ	بولی	Malvaceae	Hibiscus rosa-sinesis	Hibiscus	کھجور	کھجور	۳۹۹
۱۵۰۰ قسم کا ہے۔	کیاریوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	گلابی	جھاڑی	Rosaceae	Rosa indica		کھجور	۴۰۱	

جنگلات میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	ارغولی	بوتلی	Malvaceae	Althia rosa		گل خیرا	گل خیرا	۴۰۲
کیاریوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زررد	بوتلی	Compositae	Chrysanthemum indica		گل دانڈی	گل دانڈی	۴۰۳
باغات میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زررد	درخت	Rutaceae	Citrus limonum		گل لکڑی	گل لکڑی	۴۰۴
تہستانوں میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زررد	بوتلی	Nyctaginaceae	Mirabilis jalapa		گل عجمی	گل عجمی	۴۰۵
درختوں پر	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زررد	بوتلی	Minispermaceae	Tinospora cardifolia		گل	گل	۴۰۶
گھیتوں میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	-	بوتلی، فصل	Graminaceae	Saccharum officinararum		گنا	گنا	۴۰۷
گھیتوں کے قریب	۳۰۰۰-۲۰۰۰	گلابی	بوتلی	Liliaceae	Stellaria media		گندل	گندل	۴۰۸
گھلی زمین میں	۵۰۰۰-۳۰۰۰	زرنگلابی	بوتلی	//	Lilium rosum		گندل ہزارہ	گندل ہزارہ	۴۰۹
سوسم بہا میں بھول گئے ہیں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	بھورا	بوتلی، فصل	Graminaceae	Tracticum indicum		گندم	گندم	۴۱۰
کاشت کی جاتی ہے۔	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زررد	جھاڑی	Rubiaceae	Randia tetrasperma		-	گھیری	۴۱۱
گھلی زمین میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	گلابی	جھاڑی	Aponcyceae	Nerium odrum	Oleander	-	کنیر	۴۱۲
جنگلی مٹی ہے	۸۰۰۰-۷۰۰۰	سفید	جھاڑی	Grossulariaceae	Ribes rubrum		-	گول ناکہ	۴۱۳
گھیتوں میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	بوتلی، بھری	Cruciferae	Brasica var capitata		گوبھی	گوبھی بند	۴۱۴
گھیتوں میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	بوتلی، بھری	//	Brasica var botritis	Cauli flower	بھول گوبھی	بھول گوبھی	۴۱۵
گھیتوں کے قریب	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زررد	بوتلی	//	Brasica olericeae		جنگلی گوبھی	جنگلی گوبھی	۴۱۶
ریشمی زمین میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زررد	درخت	Myrtaceae	Eucalyptus coccifera	Gum tee	-	گوند	۴۱۷
//	//	//	//	//	Euclyptus camaldulensis	Red gum tree	-	گوند	۴۱۸
ریشمی زمین میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زررد	درخت	Aponicinaceae	Nerium odorum		کنیر	کنیر	۴۱۹
-	۵۰۰۰-۳۰۰۰	سبز	بوتلی	menispermaceae	Cissampelos pareira		جلی جمنی	گھڑے م	۴۲۰
گھیتوں میں	۳۰۰۰-۲۰۰۰	زررد	بوتلی، فصل	Cucurbitaceae	Luffa aegyptiaca		گھیا توری	گھیا توری	۴۲۱
خشک پہاڑوں میں	۸۰۰۰-۳۰۰۰	زررد	بوتلی	Scarphularaceae	Verbascum thapsus	mullain	گیدڑ تباکو	گیدڑ تباکو	۴۲۲
کیاریوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زررد	جھاڑی	Oleaceae	Ligustrum ludicum		-	گلسٹرم	۴۲۳

ہری پور میں زیادہ پایا جاتا ہے	کھیتوں میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	-	درخت	Rosaceae	Prunus cammunis	آلوچہ	لوکات	۳۲۳
کھیتوں میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	-	درخت	//	Eriobotya saponica	لوکات	لوکات	۳۲۵	
کھیتوں میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	زرر	بولی، ہیزی	Cucurbitaceae	Lagenariigaris	Bottle Goard	لوکی	لوکی	۳۲۶
کھیتوں کے پاس	۲۰۰۰-۴۰۰۰	زرر	بول	Portulacaceae	Portulaca olericea	Purslane	خزہ	بوزیلوئی	۳۲۷
جنگلوں میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	سفید	درخت	Scaphulinacae	Cotanester thapsus		-	لوکی	۳۲۸
خاروں کی طرح پھول	۲۰۰۰-۴۰۰۰	سفید	بولی	Compositae	Aiesliaena aptera		-	لہار	۳۲۹
ہری پور میں پائی جاتی ہے	۲۰۰۰-۴۰۰۰	سفید	درخت	Spindaceae	Litichi chinesis		-	بچی	۳۳۰
کیا ریوں میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	زرر	بولی	gramineae	Cymbopogon citratus		سین گراس	سین گراس	۳۳۱
چراگاہوں میں	۳۰۰۰-۸۰۰۰	نیلا	بولی	Boragnaceae	Myositis salvatica	Mous ear	-	لیندا	۳۳۲
کھیتوں میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	زرر	بولی، فصل	Leguminosae	Rhaseolus radiatus		بش	بش	۳۳۳
باغات میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	زرر	درخت	Rutaceae	Citrus aurantium	Orange	انار	انار	۳۳۴
جنگلات میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	سفید	بولی	Ranunculaceae	Paeonia emody	Peony	نورجلیب	انج	۳۳۷
چراگاہوں میں	۲۰۰۰-۹۰۰۰	سفید	بولی	//	Thalictum folicum		ایرا	ایرا	۳۳۸
چراگاہ میں	۳۰۰۰-۸۰۰۰	-	بولی	Labiatae	Ajuga bracteosa	Bugle	-	بھی بولی	۳۳۹
جنگلات میں	۲۰۰۰-۷۰۰۰	زرر	بولی	Liliaceae	Polygonatum multiflorum		-	مخسہ بوکولہ	۳۴۰
کھیتوں میں	۲۰۰۰-۴۰۰۰	گلابی	بولی، ہیزی	Leguminosae	Psiun sativum		بزر	بزر	۳۴۱
کھیتوں میں	۳۰۰۰-۴۰۰۰	زرر	بولی	Leguminosae	Lathyrus aphaca	Wild Pea	جنگلی بزر	بزر	۳۴۲
تالوں کے قریب	۲۰۰۰-۵۰۰۰	زرر	درخت	Salicinpaee	Salix babylonica	Weeping Willow	-	بھون بھس	۳۴۳
کھیتوں میں	۲۰۰۰-۵۰۰۰	زرر	بولی، ہیزی	Solanacae	Capsicum fruticosis		سرخ برف	سرخ برف	۳۴۴
کھیتوں میں	۲۰۰۰-۵۰۰۰	زرر	بولی، ہیزی	//	Capsicum annum		سرخ برف	سرخ برف	۳۴۵

ایسی آباؤ ایک پورہ میں ایک درخت تھا	کلی زمین میں	۲۵۰۰-۴۰۰۰	-	درخت	Piperaceae	Piper nigrum	Black pepper	کالی مرچ	کالی	۲۲۶
ٹالوں کے قریب	ٹالوں کے قریب	۴۰۰۰-۳۰۰۰	گلابی	بولی	Cruciferae	Nasurtium officinale		-	سرخ بولی	۲۲۷
ٹالوں کے قریب	ٹالوں کے قریب	۴۰۰۰-۳۰۰۰	سفید	بولی	Polygonaceae	Polygonum hidropiper		-	سرخ بولی	۲۲۸
گلابی	پیاز	۸۰۰۰-۵۰۰۰	گلابی	بولی	Solanaceae	Mandragora autumnalis	Mandrake	سرخ گیاه	سرخ گیاه	۲۲۹
پتھریلی زمین میں	پتھریلی زمین میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	گہرا نیلا	جھاڑی	Verbinaceae	Vitex neguo	Chaste tree	سرخ بولی	سرخ بولی	۲۵۰
جنگلات میں	جنگلات میں	۸۰۰۰-۵۰۰۰	گلابی	بولی	Polygonaceae	Polygonum amplexicaul		انجیر	سرخ بولی	۲۵۱
کھیتوں میں	کھیتوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	بولی، فصل	Leguminosae	Cicer orientinum		سور	سور	۲۵۲
جنگلات میں	جنگلات میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	بولی	Valerianaeae	Valeriana wallichii	Valerian	سور	سور	۲۵۳
چراہ گاہ میں	چراہ گاہ میں	۹۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	بولی	Lingumimnosaee	Lotus corniculatus	Butter and egg	سور	سور	۲۵۴
کھیتوں میں	کھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرر، بھورا	بولی، فصل	gramineae	Zee mays	Maiz	سور	سور	۲۵۵
کھیتوں کے قریب	کھیتوں کے قریب	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	بولی	Leguminosae	Vicia hybrida	Vetch	سور	سور	۲۵۶
جنگلات میں	جنگلات میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	بولی	Rosaceae	Fragaria vesca		-	سور	۲۵۷
کھلی زمین میں	کھلی زمین میں	۴۰۰۰-۲۰۰۰	سبز زرد	درخت	Ulmaceae	Ulmus villosa	Elm	-	سور	۲۵۸
گھاس میں	گھاس میں	۱۰۰۰۰-۷۰۰۰	سفید	بولی	Ranunculaceae	Anemone obtusiloba		سور	سور	۲۵۹
کھیتوں میں	کھیتوں میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰	سفید	بولی، فصل	Legummonoseae	Phaseolus aconitifolius		-	سور	۲۶۰
حک پیازوں میں	حک پیازوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	نیلا	بولی	Solanaceae	Salanum xanthocarpum		-	سور	۲۶۱
حک پیازوں میں	حک پیازوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	نیلا	بولی				-	سور	۲۶۲
کاشت کی جاتی ہے	کاشت کی جاتی ہے	۵۰۰۰-۳۰۰۰	سفید	بولی، فصل	Cruciferae	Raphanus sativus	Radish	سور	سور	۲۶۳
کھیتوں کے قریب	کھیتوں کے قریب	۵۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	بولی	Cruciferae	Raphanus raphanistrum	Wild Radish	سور	سور	۲۶۴
کاشت کی جاتی ہے	کاشت کی جاتی ہے	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرر	بولی، فصل	Lengummonosaea	Phasealus munga	Green Gram	سور	سور	۲۶۵
کاشت کی جاتی ہے	کاشت کی جاتی ہے	۲۰۰۰-۳۰۰۰	-	بولی، فصل	//	Arachis hypogae	Ground nut	سور	سور	۲۶۶

پھاڑوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	-	بولی	Gramineae	Eleusine flagellifera		-	موہڑاگاس	۳۶۷
پھاڑوں میں	۱۳۰۰۰-۱۰۰۰۰	زرد	بولی	Ranunculaceae	Aconitum chasmenthum		موہڑی	موہڑی	۳۶۸
کھیتوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرد	بولی، فصل	Leguminosaeae	Trigonella foenumgraecum		سیجی	سیجی	۳۶۹
پھاڑوں میں	۹۰۰۰-۷۰۰۰	زرد	بولی	Liliaceae	Lilium polyphyllum		-	میرن پھول	۳۷۰
کھیتوں میں	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرد	بولی، فصل	Leguminosaeae	Pheasalus radiatus		باش	پلیے، باش	۳۷۱
کھیتوں کے قریب	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرد	بولی	Cactaceae	Opunia dilienii		گش بند	گش بند	۳۷۲
تہستانوں کے قریب	۵۰۰۰-۲۰۰۰	زرد	بولی	Amaryllidaceae	Arcissus poeicus	Pheasant eye	زکس	زکس	۳۷۳
نم دار جگہ	۲۰۰۰-۳۰۰۰	بھورا	بولی	Gramineae	Arundo donex		۲۴	ڈوی	۳۷۴
چٹانوں میں	۹۰۰۰-۵۰۰۰	بھورا	بولی	Aristolochiaceae	Aristolochia pistolochia	Sneeze wort	ک پھلکی	ک پھلکی	۳۷۵
جنگلات میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	پھنگی	جھاڑی	Verbanaceae	Carioptrisallichiana			ک کرک	۳۷۶
بانگات میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	زرد	درخت	Rutaceae	Citrus medica	Lemon	نم	نم	۳۷۷
وادی کے نکل کنوئوں پر	۲۰۰۰-۳۰۰۰	پکا زرد	بولی	Liliaceae	Asparagus gracilis		نم	نم	۳۷۸
نم دار جگہ	۸۰۰۰-۳۰۰۰	گالی	بولی	Labiataeae	Ocimum bhasilacum		نم	نم	۳۷۹
جنگلات میں	۹۰۰۰-۲۰۰۰	زرد	جھاڑی	Rutaceae	Skimia laureola		زکار	تیرا	۳۸۰
جھاڑیوں پر	۲۰۰۰-۳۰۰۰	سفید	بولی	convulvulaceae	Cuscuta reflexa	Doddar	تلاواری	تلاواری	۳۸۱
سڑکوں کے کنارے	۳۰۰۰-۴۰۰۰	سفید	درخت	Miliceaeae	Meli azedarchta		نم	نم	۳۸۲
کھیتوں کے قریب	۳۰۰۰-۴۰۰۰	زرد	بولی	Boraginaceae	Heliotheopium erupaeum	Heliotrope	تلاواری	تلاواری	۳۸۳
گہستہ تہستانوں میں	۵۰۰۰-۳۰۰۰	زرد	جھاڑی، پتل	Ranunculaceae	Clematis connata		تلاواری	تلاواری	۳۸۴
گہستہ تہستانوں میں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	پکا زرد	جھاڑی، پتل	//	Clematis gouriana		تلاواری	تلاواری	۳۸۵
جنگلات میں	۵۰۰۰-۳۰۰۰	پکا زرد	جھاڑی، پتل	//	Clematis graveolens		تلاواری	تلاواری	۳۸۶
برسات میں پھول لگتے ہیں	۹۰۰۰-۷۰۰۰	سفید	جھاڑی، پتل	//	Clematis montana		تلاواری	تلاواری	۳۸۷
بار میں پھول لگتے ہیں	۲۰۰۰-۳۰۰۰	سفید	جھاڑی، پتل	//	Clematis vitlaba		تلاواری	تلاواری	۳۸۸

کھیت کی بولی ہے۔	۲۰۰۰-۳۰۰۰	گلابی	بولی	Convulvaceae	Convulvus arvensis		ہرن کھری	ہرن کھری	۳۸۹
خٹک جگہوں میں	۱۰۰۰۰-۳۰۰۰۰	زرر	بولی	Compositae	Tagets patula	Mari Gold	ہزارہ صدر ہزارہ	ہزارہ صدر ہزارہ	۳۹۰
پھاڑوں میں	۵۰۰۰-۳۰۰۰۰	گلابی	بولی	Plumbaginaceae	Stallice cabulica	Sea lavender	ہزارہ وارو	ہزارہ وارو	۳۹۱
ہری پشاور ہشتنگ بولی ہے	۳۰۰-۲۰۰۰	زرر	بولی، فصل	Ziniberaceae	Curcum longa	Tumric	ہلدی	ہلدی	۳۹۲
گنبدوں میں پھول لگتے ہیں	۹۰۰۰-۲۰۰۰۰	نیلا	بولی	Compositae	Cichorium intybus	Chicory	-	ہند	۳۹۳
خٹک پھاڑوں میں	۸۰۰۰-۳۰۰۰۰	نیلا	بولی	Boragnacae	Trichodesma indicum		گاوزبان	ہندولی	۳۹۴
گافان میں عام ہے	۸۰۰۰-۲۰۰۰۰	ہنرزرد	درخت	Oleaceae	Frinxinus xanthoxiloides		-	ہندج	۳۹۵
کھیت، خٹک میں	۸۰۰۰-۲۰۰۰۰	بھورا	بولی	Polygonaceae	Rumex nepalensis		خج بند	ہولا	۳۹۶
پھاڑوں میں	۱۲۰۰۰-۸۰۰۰	-	درخت	Cuperaceae	Juniperus cammunis		-	ہندیہ	۳۹۷

فہرست یہات ہزارہ

تحصیل وارد یہات ہزارہ کی فہرست دی جاتی ہے۔

ضلع ہری پور

تحصیل ہری پور

تحصیل ہری پور کل دیہات = ۲۹۵

نام گاؤں	حدست نمبر	رقبہ	آبادی	مکان	حلقہ پٹوار	حلقہ قانون گو
اخون بانڈی	۱۸۹	۱۱۳۳	۱۷۹۶	۲۶۹	مقصود	ہری پور
اکھوڑہ	۳۱۰	۳۰۴	۲۳۶	۵۹	جہڑی	خانپور
الولی	۲۲۹	۱۹۷۵	۲۲۲۱	۶۶۳	درگڑی	کھلابٹ
انورہ	۸۲	۸۳۶	۱۲۲	۱۹	کھر کوٹ	در بند
بادل پور	۱۵۵	۱۶۲	۳۳۵	۲۸	توکلنیاں	خانپور
بادھویا	۱۲۵	۱۰۸۷	۲۶	۴	کھلابٹ	کھلابٹ
باغپور ڈھیری	۲۸۳	۸۵۳	۷۳۳	۹۹	بھڑے	خانپور
بانڈھیر	۲۳۹	۵۰۱	۲۹۰۲	۳۶۶	بگڑہ	ہری پور
بانٹھ	۳۰۱	۳۳۲	۵۲۶	۹۶	کھاریاں	خانپور
بانڈہ بختاور	۱۸۱	۶۰	۹۵	۱۵	سکوڑی	کھلابٹ
بانڈہ مغللاں	۱۸۵	۲۶۰	۲۸۰	۸۴	سکوڑی	کھلابٹ
بانڈہ منیر	۱۹۹	۶۹۹	۲۰۷۵	۳۶۱	سرائے نعمت خان	کھلابٹ
بانڈھ نایاں	۱۸۰	۳۶	۶۵	۱۳	سکوڑی	کھلابٹ
بانڈی پیرداد	۲۰۱	۱۲۱۵	۲۱۹۰	۳۹	نور پور پسرال	کھلابٹ
بانڈی سیریاں	۲۱۵	۱۲۲۰	۲۶۷۰	۳۱۷	بانڈی سیراں	ہری پور

ہری پور	منگ	۱۵۳	۹۵۹	۶۰۵	۱۰۷	بانڈی سیریا
ہری پور	درش خیل	۱۸۴	۱۲۶۷	۶۳۶	۲۳۳	بانڈی شیرخان
خانپور	جبری	۱۱۵	۹۳۷	۷۸۴	۳۰۷	بانڈی کپالہ
ہری پور	منگ	۲۶۳	۱۷۹۲	۱۰۵۹	۹۰	بانڈی گلو
در بند	ڈالڑی	۱۷۳	۹۱۴	۳۸۰	۶۳	بانڈی لابیال
خانپور	بریلہ	۳۱۵	۱۹۹۶	۶۸۷	۲۰۴	بانڈی مہیم
کھلابٹ	نور پور پسوال	۱۹۵	۱۱۷۲	۹۵۳	۲۰۰	بابا احمد علی خان
خانپور	نجف پور	۲۵۱	۱۸۲۸	۲۱۸۳	۲۸۸	ہونری
کھلابٹ	ملکن	۳۴۹	۲۰۷۱	۸۴۳	۱۴۴	بجراجوگی موہڑہ
خانپور	جبری	۱۰۸	۶۷۲	۵۹۰	۳۰۸	بدھار
در بند	لڈھر منگ	۱۱۱	۶۶۲	۱۳۵۰	۷۵	بدھوڑ
در بند	لڈھر منگ	۱	۵	۱۰۸۸	۷۶	بڈگراں
در بند	ڈالڑی	۴۲	۲۲۱	۵۳۲	۶۹	برالیاں
ہری پور	درش خیل	۹۶	۶۵۰	۵۷۷	۲۳۲	برتھال
در بند	ڈھیری	۱۸	۱۲۸	۶۱۱	۸۵	برج خانپور
خانپور	کھاریاں	۱۵۹	۹۵۶	۷۸۷	۳۰۳	برکوٹ
خانپور	بریلہ	۸۱۷	۵۷۸۴	۴۶۴۹	۲۰۷	بریلہ
کھلابٹ	ملکن	۲۵۲	۱۵۵۲	۳۷۳	۱۴۳	بھیرہ
کھلابٹ	بکہ	۵۱۴	۳۵۵۷	۲۶۱۴	۱۱۱	بکہ
خانپور	بھڑے	۵۲	۲۷۳	۳۹۵	۲۸۰	بکہ
ہری پور	بگڑہ	۷۸۲	۶۰۳۱	۲۰۲۸	۱۸۶	بگڑہ
کھلابٹ	سکوٹری	۱۷۱	۹۱۹	۵۹۳	۱۸۷	بہکی
کھلابٹ	سکوٹری	۱۱۱	۷۴۲	۳۵۷	۱۸۲	بھٹ
ہری پور	درش خیل	۱۸۳	۱۱۴۱	۶۸۵	۲۳۲	بھج والا
خانپور	ھطار	۱۶۰	۱۰۴۷	۴۲۶	۲۰۲	بھجیاں کہنار
خانپور	بھڑے	۲۲۸	۱۶۴۸	۱۲۷۸	۲۸۱	بھڑے
خانپور	خانپور	۴۱	۲۲۸	۵۲۳	۲۷۱	بھہالہ
ہری پور	درویش	۲۴۶	۱۵۳۰	۵۵۲	۱۰۸	بھنڈ
ہری پور	درش خیل	۲۸۹	۲۰۰۶	۱۷۹۲	۲۲۹	بھوٹری
خانپور	چھوٹی	۱۴۱	۰۹۴۵	۴۴۹	۱۵۶	بھیرہ

کھلابٹ	بھیرہ	۳۳۷	۲۹۱۳	۱۱۱۸	۱۱۲	بھیرہ
کھلابٹ	بیڑ	۳۵۸	۲۲۲۰	۲۷۳۷	۱۶۶۹	بیڑ
خانپور	بھڑے	۱۶۹	۱۰۰۲	۶۷۸	۲۸۶	میس بن
ہری پور	پانڈک	۷۷۲	۶۳۲۸	۱۰۰۳	۱۷۲	پانڈک
کھلابٹ	چھوہر	۱۸۰	۱۱۶۰	۸۶۲	۱۲۶	پدھنہ چھوہر
خانپور	بھڑے	۳۵۶	۲۲۹۱	۲۶۵۳	۲۹۲	پکشاہی
ہری پور	نوردی	۱۹۲	۱۲۱۵	۶۹۶	۲۲۲	پنڈ جمال خان
کھلابٹ	پنڈ خاخیل	۲۲	۲۸۹	۱۵۸۹	۱۳۷	پنڈ خاخیل
ہری پور	بانڈی سیریاں	۳۱۶	۲۰۳۱	۷۲۲	۲۰۹	پنڈ کمال خان
خانپور	تو قلیاں	۲۸۸	۲۰۳۷	۶۰۵	۱۶۰	پنڈ گا کھڑہ
کھلابٹ	پنڈ ہاشم خان	۳۵۱	۲۸۸۰	۱۳۰۱	۲۲۷	پنڈ ہاشم خان
کھلابٹ	داڑی	—	—	۲۲۸	۱۲۰	پنیالہ
کھلابٹ	پنیاں	۸۶۳	۵۴۰۷	۲۳۹۶	۱۱۶	پنیاں
کھلابٹ	بکہ	۱۳۵	۹۷۵	۸۱۲	۱۱۲	پہاڑو
کھلابٹ	پنڈ ہاشم خان	۵۸۵	۳۵۳۶	۲۶۲۹	۲۲۲	پھرہاڑی
کھلابٹ	مانکرائے	۲۱۵	۲۹۲۰	۷۱۵	۱۹۶	پھرہالہ
کھلابٹ	داڑی	—	—	۸۶۹	۱۲۱	پھلدار
ہری پور	درش خیل	۲۱۰	۱۸۳۳	۸۸۱	۳۱۶	پھولاگلی
خانپور	گرم تھون	۲۸	۲۸۹	۲۱۶	۲۶۲	ترکی
خانپور	چھوٹی	۱۰۲	۷۰۲	۳۱۷	۱۶۲	ترناوہ
خانپور	نجف پور	۲۷۷	۲۲۰۳	۵۸۰	۲۸۹	تری مکان
ہری پور	پانڈک	۶۶۵	۳۲۸۳	۱۲۰۲	۱۷۵	تلوکر
خانپور	تو قلیاں	۲۷۹	۱۹۵۶	۷۲۹	۱۵۱	تو قلیاں
در بند	گندف	۲۸	۱۷۰	۱۳۵۳	۸۲	توی
خانپور	جبری	۱۰۳	۵۳۵	۵۲۰	۳۱۱	ٹہال
کھلابٹ	سرائے نعمت خان	۲۵۲	۱۸۵۷	۱۰۰۰	۱۸۸	تاہڈ
ہری پور	بانڈی سیریاں	۶۸	۵۳۲	۱۸۰	۲۱۶	تھالہ
در بند	صوابی میرا	۳	۲۱	۱۰۳۰	۱۲۹	تھپلہ
کھلابٹ	پنڈ ہاشم خان	۳۲۹	۲۹۸۰	۱۵۹۸	۲۲۸	تیر
کھلابٹ	پنیاں	۱۰۱	۵۳۷	۲۲۱	۱۰۲	ٹوڈو

ہری پور	بانڈی سیریاں	۸۰	۵۰۶	۳۵۰	۲۱۹	ٹھہرہ
ہری پور	مقصود	۱۸۱	۱۳۲۷	۱۵۵	۱۸۳	ٹھنڈا چوہا
کھلابٹ	جاگل	۲۵۱	۱۶۷۸	۲۸۸۲	۱۲۱	جاگل
خانپور	جب	۲۵۱	۱۶۲۹	۱۹۱۹	۲۷۳	جاولیاں
خانپور	جبری	۲۱۲	۱۸۴۷	۷۴۰	۳۰۹	جبری
کھلابٹ	درگڑی	۷۷۰	۴۷۳۰	۲۹۱۳	۲۵۰	جٹی پنڈ
خانپور	کھاریاں	۹۳	۶۳۱	۳۱۱	۲۹۹	جلیس
کھلابٹ	مکھن	۱۸۹	۱۳۶۶	۶۸۱	۱۴۵	جموں
در بند	ڈاڑی	۳۲	۱۶۲	۲۱۰	۶۰	جنگہ
خانپور	ہلی	۱۹۶	۱۴۰۱	۱۵۰۹	۲۹۱	جندی
خانپور	تو قلیان	۵۵۲	۹۵۳	۱۰۷۸	۱۵۳	جاولیاں
کھلابٹ	داڑی	—	—	۷۹۹	۲۵۲	جوڑا پنڈ
کھلابٹ	دیہدڑ	۶۱	۴۰۴	۱۶۳	۹۵	چار دھیدار
ہری پور	کھولیاں بالا	۱۸۸	۱۳۹۲	۱۰۶۱	۳۱۸	چٹی ڈھکی
خانپور	بھرڑے	۴۹	۴۷۱	۳۷۱	۲۷۸	چس کلان
خانپور	بریلہ	۱۳۶	۱۸۸	۸۸۳	۲۰۵	چک بانڈی نمیم
ہری پور	علی خان	۳	۴۱	۲۴۰	۲۲۲	چک تلوکر
کھلابٹ	چھوہر	۸	۱۱۲	۲۶۱	۱۳۸	چک سکندر پور
ہری پور	علی خان	۷۸	۶۹۰	۱۳۲۹	۲۲۱	چک شاہ محمود
خانپور	طار	۴	۴۳	۶۶	۸۸	چک کمال پور
کھلابٹ	دیہدڑ	۲۵۱	۱۸۶۹	۱۳۵۱	۹۷	چمبہ پنڈ
کھلابٹ	پگھی	۱۶۰	۱۰۴۴	۸۴۲	۱۷۶	چمبلیال
خانپور	پھجیاں		۲۲۸		۳۱۳	پھجیاں
کھلابٹ	داڑی	۶	۳۸	۹۱۳	۲۵۳	چھپر
کھلابٹ	پگھی	۶۵	۴۸۵	۳۲۳	۱۷۴	چھتی
خانپور	چھوٹی	۶۳	۴۵۹	۲۵۶	۱۶۳	چھتی
ہری پور	نوردی	۹۳	۵۹۲	۲۶۸	۲۳۰	چھتری
کھلابٹ	چھوہر	۵۳۹	۳۴۲۱	۷۶۰	۱۴۳	چھوہر
خانپور	چھوٹی	۳۵۰	۲۵۴۳	۱۱۲۵	۲۶۷	چھوٹی
ہری پور	بانڈی سیریاں	۲۵۲	۱۸۵۹	۱۴۲۲	۲۱۲	چچیاں

در بند	ڈالڑی	۲۱۲	۱۰۸۲	۳۶۳	۵۲	چیتڑی
در بند	ڈالڑی	۲۷	۲۹۵	۵۸۶	۷۳	چوبارہ باغدرہ
خانپور	حطار	۱۲۵۸	۸۵۷۲	۳۱۱۸	۸۹	پہنجیاں
در بند	ڈالڑی	۲۸	۲۵۷	۵۵۹	۵۰	خاران
خانپور	خانپور	۱۲۸۵	۱۱۵۷۲	۳۹۲۱	۱۲۸	خانپور
در بند	گندف	۱۲۱	۷۶۲	۱۶۵۳	۲۸	کھیرڑی
کھلابٹ	چھوہر	۸	۱۱۲	۲۸۳	۱۲۳	کھوہ
خانپور	نجف پور	۲۱	۳۵۲	۲۲۳۸	۲۷۵	دارتیاں
کھلابٹ	داڑی	۵	۲۲	۲۵۳۷	۱۲۸	داڑی
در بند	—	—	—	۱۱۲	۶۳	ڈاکوٹ
در بند	داڑی	۳۳۳	۲۲۵۱	۲۰۲۸	۵۱	ڈالڑی
ہری پور	درش جیل	۱۹۸	۲۰۹۳	۶۳۹	۲۳۶	درش جیل
کھلابٹ	کچھی	۱۳۹	۷۸۷	۸۸۹	۱۷۷	دروازہ
ہری پور	درویش	۸۲۳	۵۲۷۳	۲۲۱۳	۱۷۰	درویش
خانپور	جبری	۲۸۰	۱۸۳۹	۹۹۹	۳۰۵	درکوٹ
در بند	لالوگی	۱۸۲	۱۰۲۵	۱۱۳۶	۳۲۲	دریا ڈوگ
کھلابٹ	ملکن	۲۱۱	۱۵۹۰	۱۹۹	۱۹۹	دوبندی
ہری پور	کھولیاں بالا	۳۳۷	۲۲۳۷	۶۰۲	۱۸۸	دوبندی
خانپور	چھوٹی	۱۳۶	۹۷۹	۳۲۹	۱۵۳	دوبندی
خانپور	نجف پور	۱۱۳	۷۰۵	۶۵۸	۲۶۰	دھونیاں
کھلابٹ	دیبھڑ	۷۵۳	۲۶۳۰	۱۶۳۶	۹۶	دیبھڑ
خانپور	ہلی	۶۹	۵۳۱	۵۳۸	۲۸۷	دیسرا
ہری پور	نوردی	۱۳۶	۸۷۳	۲۵۶	۲۲۸	ڈنگ
کھلابٹ	دیبھڑ	۱۷۹	۲۹۲۳	۱۵۶۲	۹۳	ڈنگی
ہری پور	درویش	۱۸۵	۱۲۱۸	۳۵۹	۱۶۹	ڈونیاں آبی
ہری پور	بانڈی سیریاں	۲۱۷	۱۵۳۱	۱۲۱۹	۲۱۳	ڈونیاں حشلی
ہری پور	کھولیاں بالا	۱۹۸	۱۳۰۷	۵۶۳	۲۲۱	ڈھوک طورو
در بند	ڈھیری	۱	۱۹	۳۶۲۰	۱۳۲	ڈھیری
ہری پور	ہری پور	۲۷۰	۱۷۹۲	۲۰۶	۱۹۵	ڈھیری
ہری پور	سرائے صالح	۷۷۲	۵۷۰۹	۲۵۰۹	۱۹۱	ڈھیری لبان بانڈی

کھلابٹ	جاگل	۵۱۱	۳۳۰۴	۱۱۰۹	۱۲۰	ڈھینڈہ
در بند	لالوکی	۲۳۰	۱۳۱۱	۲۶۳۳	۸۰	ڈیرہ
خانپور	گرم ٹھون	۱۳۷	۸۲۲	۱۰۱۹	۲۵۸	راج دھالی
ہری پور	بانڈی سیریاں	۸۹	۵۷۷	۳۳۹	۲۱۷	رارا
خانپور	بھڑے	۳۱	۱۷۷	۲۷۲	۲۷۹	راہنجا
خانپور	طار	۲۲۵	۱۳۶۳	۵۶۷	۲۰۰	رانی واہ
ہری پور	بکڑہ	۳۱۱	۷۷۳	۵۳۸	۲۳۷	رتہ بنہ
کھلابٹ	پنڈ ہاشم خان	۱	۳	۶۶۳	۲۴	رکھ سرکار
خانپور	کھاریاں	۴۰	۲۲۱	۵۱	۳۰۰	رینال
در بند	لدھڑ منگ	۴۷	۲۷۷	۶۲۱	۷۸	روہ
ہری پور	نوردی	۱۸۲	۱۲۳۲	۱۳۹۸	۲۲۵	ریحانہ
در بند	ڈالڑی	۱۳	۷۱	۱۸۱	۶۶	سدوین
ہری پور	سرائے صالح	۱۷۷۳	۱۲۱۱۹	۲۳۳۹	۱۸۰	سرائے صالح
ہری پور	کوٹ نجیب اللہ	۳۹۲	۳۰۲۵	۱۲۰۶	۱۰۰	سرائے گدائی
کھلابٹ	سرائے نعمت خان	۶۱۰	۴۰۹۳	۱۳۶۱	۱۸۹	سرائے نعمت خان
خانپور	چھوٹی	۱۹۹	۱۳۳۲	۷۹۴	۲۶۸	سر ادھنہ
خانپور	بھڑے	۶۳	۵۰۶	۵۲۰	۲۷۷	سر بروٹ
خانپور	پھجیاں	۵۸	۳۳۹	۲۸۵	۲۹۰	سرل
کھلابٹ	بھیرہ	۳۸۹	۲۳۷۲	۲۲۸۲	۱۱۵	سری
خانپور	پھجیاں	۱۳۹	۱۱۰۳	۲۰۷۹	۳۶۲	سری بنگ
ہری پور	منگ	۶۸۶	۴۶۲۰	۲۲۹۸	۱۰۶	سریا
ہری پور	ہری پور	۱۰۳۱	۷۲۹۸	۵۲۸	۱۷۲	سکندر پور
خانپور	تو قلیاں	۱۶۹	۱۱۱۷	۳۲۷	۱۶۱	سلطان پور
خانپور	جب	۲۲۸	۱۷۰۲	۱۱۱۰	۲۷۳	سنجلیالہ
در بند	ڈالڑی	۸	۲۸	۲۰۸	۶۷	سنڈا گنڈا
خانپور	گرم ٹھون	۳۵	۲۳۵	۱۹۴	۲۵۵	سلو بھڑہ
خانپور	خانپور	۲۲۰	۳۰۵۵	۱۵۸۹	۲۰۱	سورج کلی
خانپور	گرم ٹھون	۵۶	۳۱۵	۳۷۶	۲۶۵	سویا وہ
کھلابٹ	بیڑ	۷۰۳	۴۵۱۵	۳۹۶۰	۱۷۰	سوبا
کھلابٹ	پنڈ خاٹیل	۸	۲۵	۵۳۸	۱۳۵	سید پور

خانپور	ہلی	۳۵۶	۱۸۷۶	۱۵۹۷	۲۷۲	سیری
کھلابٹ	سرائے نعمت خان	۳۵۰	۲۶۲۵	۱۵۸۱	۱۹۰	سیریاں دھرم پالی
خانپور	حطار	۶۳۶	۳۵۳۲	۲۳۶۶	۸۶	شادی
خانپور	بھڑے	۷۶	۳۳۰	۲۳۶	۲۷۶	شاہ کابل
ہری پور	علی خان	۲۵۶	۱۷۵۰	۳۰۰	۱۷۳	شاہ محمد
کھلابٹ	نور پور پ سوال	۲۲۷	۱۳۰۹	۸۲۲	۱۹۸	شنگھڑی
ہری پور	بگڑہ	۱۹۰	۱۲۸۷	۹۸۲	۲۳۸	شوراگ
خانپور	چھوٹی	۲۵	۱۳۱	۶۳۳	۱۶۷	شوہال
در بند	صوابی میرا	۳۱۵	۲۲۵۶	۳۱۰۷	۱۳۳	صوابی میرا
ہری پور	درویش	۷۹	۳۹۳	۲۸۷	۱۱۸	عالم
کھلابٹ	پنیاں	۱۰۶	۶۳۵	۱۸۰	۱۱۷	عبداللہ پور
ہری پور	علی خان	۵۲۸	۳۰۳۳	۷۱۲	۱۷۹	علی خان
ہری پور	کھولیاں بالا	۱۰۵	۸۰۳	۱۵۲	۲۳۲	قاضی میرا
کھلابٹ	چھوہر	۲۲۳	۱۲۷۷	۵۵۳	۱۲۷	قاضیاں
ہری پور	بگڑہ	۲۶۵	۱۹۰۶	۲۳۳۵	۳۱۷	کروالہ
کھلابٹ	درگڑی	۳۷۵	۳۰۵۶	۱۳۳۲	۲۵۱	کاگ
کھلابٹ	جاگل	۳۶۳	۲۵۸۶	۳۶۱	۱۲۲	کالس
کھلابٹ	بھیرہ	۲۹۸	۱۸۸۸	۵۹۷	۱۱۳	کالوپنڈ
در بند	کنجڑ	۱۲۰۳	۷۲۱۲	۷۷۶۹	۳۳	کنجڑ
ہری پور	منگ	۱۰۵	۶۰۹	۵۰۳	۲۱۰	کالی تراڑاٹلی
ہری پور	منگ	۱۰۲	۶۹۹	۵۹۲	۹۱	کالی تراڑتری
خانپور	نوردی	۱۲۷	۹۰۳	۳۵۲	۲۲۳	کمال پور
خانپور	نجف پور	۱۷۷	۱۱۵۸	۱۰۳۲	۲۶۲	کمال پور
خانپور	حطار	۱۳۲	۸۰۱	۳۱۱	۸۷	کمال پور
کھلابٹ	پنیاں	۱۲۰۳	۸۵۱۲	۷۵۷	۱۰۹	کانگرہ
ہری پور	علی خان	۳۲۵	۲۶۰۱	۱۱۵۲	۲۲۰	کابل
کھلابٹ	پکھی	۱۲۵۲	۱۳۵۵	۲۵۹۵	۱۷۵	کچھی
در بند	لالوکی	۹۰	۵۳۵	۳۲۵	۷۹	کرپلیاں
کھلابٹ	سکوتری	۱۱۷	۷۵۰	۳۲۶	۱۸۷	کرم
خانپور	گرم تھون	۹۷	۳۶۲	۳۳۱	۲۵۹	کروالہ

در بند	ڈالڑی	۴۶	۳۱۲	۲۱۷	۷۴	گڈ لکیاں
کھلا بٹ	سکوٹری	۳۶۷	۲۱۹۷	۱۶۸۰	۱۸۳	سکوٹری
ہری پور	مقصود	۲۵۴	۱۸۵۰	۱۱۶	۱۸۱	کلاواں
خانپور	گاندھیاں	۶۵۹	۲۵۲۱	۳۵۶۴	۳۱۴	کماواں
خانپور	گرم تھون	۹۵	۶۲۲	۷۸۰	۲۵۴	گنتھلہ
در بند	ڈالڑی	۷۵	۴۲۸	۲۱۲	۶۵	کنڈ کالو خان
کھلا بٹ	نور پور پساواں	۸۸	۵۸۴	۸۰۷	۲۰۲	کنڈن
در بند	صوابی میرا	—	—	۱۴۴۷	۱۳۸	کنڈریالہ بالا
در بند	ڈالڑی	۲۶	۱۵۳	۴۸۲	۶۱	کنڈریالہ
کھلا بٹ	بیٹر	۱۶۹	۹۵۴	۹۲۰	۱۷۱	کنڈریالہ گاہ
کھلا بٹ	داڑی	۱۹	۱۴۹	۵۵۱	۱۳۹	کوٹ
خانپور	گرم تھون	۱۶۵	۱۰۲۴	۷۸۷	۲۵۶	کوٹ چندن
ہری پور	کوٹ نجیب اللہ	۲۱۰۴	۱۴۹۲۰	۲۸۴۹	۹۲	کوٹ نجیب اللہ
خانپور	بھڑے	۲۱۲	۱۵۱۱	۱۰۹۳	۲۸۴	کوٹلہ
خانپور	گرم تھون	۵۹	۴۰۵	۳۷۵	۲۶۶	کوٹھہرہ
خانپور	توقلیاں	۸۰	۵۶۲	۲۰۳	۱۵۸	کوٹھہ
ہری پور	نوردی	۳۴۹	۲۱۹۶	۱۲۷۷	۲۲۶	کوٹھہ پیر کوٹ
ہری پور	نوردی	۲۵۶	۱۵۱۳	۷۴۴	۲۴۷	کوکا
کھلا بٹ	بکہ	۲۱۷	۱۳۵۲	۱۴۹۹	۱۰۲	کوکلیا
خانپور	جبری	۲۴۸	۱۸۲۴	۱۳۹۳	۳۰۴	کوہالہ بالا
خانپور	جب	۳۷۸	۲۵۸۹	۲۳۰۳	۲۷۲	کوہالہ پائیں
خانپور	کھاریاں	۶۱۴	۳۵۷۹	۲۸۵۴	۳۰۲	کوہل
کھلا بٹ	مانگرائے	۲۰۷	۱۵۳۲	۳۵۱	۱۹۷	کہا کہ
خانپور	کھاریاں	۲۲۳	۱۴۲۹	۱۰۵۸	۲۹۷	کھاریاں
ہری پور	منگ	۱۸۸	۱۳۱۳	۱۰۱۴	۲۰۶	کھد پنچو
خانپور	خانپور	۴۶	۲۵۳	۸۱۸	۲۷۰	کھرالہ
در بند	کھر کوٹ	۱۵۴	۱۲۶۳	۴۶۶۸	۸۳	کھر کوٹ
کھلا بٹ	کھلا بٹ	—	—	۱۴۵۰	۱۲۷	کھلا بٹ
ہری پور	کھولیاں بالا	۸۷۱	۶۴۹۷	۱۵۹۳	۱۸۷	کھولیاں بالا
خانپور	بھڑے	۷۳	۵۳۳	۵۴۳	۲۸۲	کھوئی بگراں

خانپور	نجف پور	۱۸۸	۱۲۳	۵۸۸	۲۶۹	کھوئی کمان
خانپور	بریلہ	۶۵۶	۳۵۱۴	۱۹۴۴	۲۰۳	کھوئی ناڑہ
ہری پور	کھولیاں بالا	۴۴۸	۳۱۶۹	۱۷۱۹	۲۴۰	کیلک
کھلابٹ	پنیاں	۱۰۳	۶۵۳	۷۳۷	۱۱۰	کھیدیاں
ہری پور	درش حیل	۲۷۶	۱۸۲۱	۱۸۱۱	۲۳۵	گڑھی سیریاں
ہری پور	سرائے صالح	۱۲۵	۷۸۶	۵۱۸	۱۹۲	گاڑ
خانپور	گانڈھیاں	۴۶۴	۲۸۰۴	۲۸۳۶	۳۱۵	گانڈھیاں
کھلابٹ	بھیرہ	۲۰۸	۱۴۹۸	۵۶۸	۳۸	گدوالیاں
کھلابٹ	بکہ	۲۴۷	۱۵۰۰	۷۱۷	۱۰۳	گھیرا
خانپور	گرم ٹھون	۲۰۰	۱۲۸۱	۱۹۱۷	۲۶۳	گرم ٹھون
کھلابٹ	پہی	۲۱۵	۱۱۶۱	۹۲۲	۱۷۸	گڑکی
خانپور	توٹکیاں	۱۱۷	۷۹۱	۳۱۶	۱۵۷	گڑھیاں
ہری پور	بانڈی سیریاں	۲۲۵	۱۴۸۸	۱۶۵۶	۲۰۸	گیلم
ہری پور	کوٹ نجیب اللہ	۳۱۱	۲۱۸۹	۱۹۳۱	۱۰۵	گنجا کمال
در بند	گندف		۱۰۳۳		۴۵	گندف
کھلابٹ	سکوٹری	۶۳	۴۵۰	۲۲۲	۱۷۲	گنہاڑی
در بند	گندف		۸۵۴		۴۹	گھنی کوٹ
ہری پور	پانڈک	۳۰۵	۱۹۱۱	۶۲۵	۱۷۶	گہار خان
ہری پور	مقصود	۱۳۳	۹۹۰	۳۶۸	۲۳۱	گھیبہ
در بند	لالوگی	۷۳	۵۱۲	۱۹۵۴	۸۱	لالوگی
کھلابٹ	پنڈ خاجیل	۵	۲۸	۲۵۹	۴۳	لدڑکی
کھلابٹ	دیہدڑ	۱۷۳	۱۱۰۸	۷۸۸	۱۰۱	لدھا
در بند	لدھڑ منگ	۳۸۲	۲۴۷۱	۳۱۳۱	۴۶	لدھڑ منگ
کھلابٹ	پنڈ خاجیل	۳۰	۱۸۰	۱۹۳۱	۱۳۴	لنگڑ
در بند	گندف		۷۷۷		۴۷	ماڑی
کھلابٹ	مانگرائے	۶۵۷	۴۲۳۳	۳۷۱۴	۱۹۳	مانگرائے
ہری پور	علی خان	۳۰۴	۲۰۳۱	۶۹۹	۱۷۷	مراد آباد
کھلابٹ	پنڈ خاجیل	۴۴	۱۸۳	۷۳۵	۱۳۶	مراد پور
خانپور	توٹکیاں	۹۹	۷۰۷	۲۱۴	۱۵۹	مرج آباد
ہری پور	مقصود	۲۴۹	۱۶۴۰	۴۳۲	۱۸۳	مقصود

کھلاہٹ	پنڈ ہاشم خان	۱۹۳	۱۲۲۳	۸۷۱	۲۳۳	نگری
کھلاہٹ	بلکھن	۲۲۶	۲۸۱۶	۵۵۸	۱۹۸	بلکھن
خانپور	کھاریاں	۱۳۵	۸۱۶	۱۱۵۸	۲۷۵	مکھدیال
ہری پور	ہری پور	۶۲۳	۲۱۰۸	۸۵۰	۱۳۹	ملک یار
در بند	ڈالڑی	۳۳	۲۰۰	۲۰۲	۶۲	ملیارا
خانپور	توقلیاں	۲۶۵	۲۰۳۲	۱۷۷۸	۱۶۲	ممبرہال
کھلاہٹ	کھلاہٹ	۲۳	۱۷۱	۱۹۳۱	۱۲۶	مماہیا
ہری پور	منگ	۲۸۳	۲۲۲۳	۱۳۷۳	۲۱۱	منگ
کھلاہٹ	دیہدڑ	۲۵۸	۱۷۲۶	۱۲۶۳	۹۳	موٹہ
ہری پور	علی خان	۲۷۲	۱۷۸۱	۵۱۵	۱۷۸	موتن
ہری پور	مقصود	۲۸۹	۳۵۰۲	۱۱۲۹	۱۹۰	موہری
کھلاہٹ	دیہدڑ	۱۲۲	۸۳۰	۵۱۵	۹۸	موہری پیر بخش
کھلاہٹ	دیہدڑ	۱۵۵	۱۰۸۳	۷۶۳	۹۹	موہری مالیا
کھلاہٹ	مانکرائے	۲۲۳	۱۵۸۰	۲۰۲	۱۹۳	موہڑہ محمدو
ہری پور	مقصود	۶۰	۲۱۶	۷۶	۱۸۲	میر اتوت
در بند	لالوگی	۱۲۱	۷۹۹	۱۲۹۳	۳۲۲	میر اخیرو
خانپور	توقلیاں	۱۱۹	۹۱۹	۱۶۹	۱۵۰	میر پور
ہری پور	پانڈک	۲۲۵	۲۸۵۷	۲۱۲۸	۲۱۳	میر پور
ہری پور	درویش	۳۳۲	۲۲۳۰	۸۲۵	۱۱۹	میلیم
کھلاہٹ	کھلاہٹ	۶۱	۳۶۳	۵۷۰	۳۲	ناڑہ یا نیرہ
خانپور	نجف پور	۲۵۳	۳۰۹۳	۱۳۶۵	۲۶۱	نجف پور
خانپور	بھڑے	۱۳۳	۹۶۹	۹۳۳	۲۸۵	نروٹہ
کھلاہٹ	پنڈ ہاشم خان	۲۹۷	۳۲۰۹	۲۲۳۱	۲۳۶	نرتویہ
خانپور	گرم ٹھون	۲۲	۱۶۵	۶۵۷	۲۵۷	نرتویہ
ہری پور	مقصود	۷۳	۵۶۱	۲۸۹	۱۸۵	نکاپاہ
خانپور	توقلیاں	۶۳	۵۱۳	۱۶۳	۱۵۲	نکڑے
کھلاہٹ	سکوٹری	۸۷	۵۱۸	۱۳۳	۱۷۳	ننگی
خانپور	جبرٹی	۲۳۵	۱۷۳۵	۱۳۷۵	۳۰۶	نلہ
کھلاہٹ	نور پور پسرال	۶۵۱	۳۰۹۳	۲۳۳۱	۱۹۷	نور پور پسرال
ہری پور	نوردی	۵۳۸	۳۸۸۰	۳۰۷۷	۲۱۸	نوردی

خانپور	چھوٹی	۱۲۱	۸۶۹	۵۱۲	۱۶۵	نوہراغزن
خانپور	کھاریاں	۲۹۵	۱۹۰۷	۱۷۳۰	۲۹۸	نیلا بھوتوں
کھلابٹ	سکوٹری	۲۲۲	۱۳۲۲	۷۹۹	۱۷۹	نیلور
خانپور	چھوٹی	۵۶	۳۶۱	۲۲۰	۱۶۶	نین سکھ
ہری پور	ہری پور	۳۰۸	۲۱۳۷	۲۲۸	۱۷۱	ہری پور
خانپور	کھاریاں	۸۲	۵۱۳	۲۹۳	۲۹۶	ہریالہ
در بند	ڈالڑی	۱۵۸	۱۰۲۳	۶۲۰	۵۳	ہل جوہال
خانپور	ہلی	۵۰۳	۳۱۵۰	۱۲۷۸	۲۹۳	ہلی

تخصیص غازی

کل دیہات = ۶۸۰

نام گاؤں	حدیست نمبر	رقبہ	آبادی	مکان	حلقہ پٹوار	حلقہ قانون گو
اشرا	۵۷۳	۱۹۳۶	۵۵۹	۱۱۰	اشرا	امازنی
الدوجی	۶	۱۳۸۲	۱۶۵۹	۲۸۰	قاضی پور	تریبلہ
امب	۳۷۲	۲۲۲۳	۳۱۵	۵۷	بیت کلی	امازنی
امر خانہ	۱۹	۱۱۷۵	۱۲۸۶	۲۲۵	سلم کھنڈ	تریبلہ
باندرہ	۳۲	۲۲۸۷	۸۰۲	۱۱۷	کوٹیرہ	تریبلہ
بانڈی	۳۵	۲۳۲۸	۸۰۹	۱۶۰	خرباڑہ	تریبلہ
بداروز	۲۷	۲۸۰۰	۳۲۸۸	۳۷۹	بداروز	تریبلہ
بھانڈا	۱۰	۷۳۱	۲۹۰	۱۵۹	غازی	تریبلہ
بھروسہ	۲۰	۶۳۵	۲۶۸۳	۳۲۱	غازی	تریبلہ
بیت کلی	۳۷۲	۲۶۵۲	۳۸۰۵	۳۱۷	بیت کلی	امازنی
بیرنگ وال	۳۶۵	۳۱۳	۱۳۸	۱۷	ناڑا	امازنی
بیل	۴۰	۲۳۱۲	۱۳۲۷	۲۱۵	گوجرہ	تریبلہ
بیلا یا بیلا	۳۶۶	۳۰۷	۸۸۵	۱۲۲	ناڑا	امازنی
پدرہ	۲۹	۱۲۲۰	۲۷۵	۷۱	بداروز	تریبلہ
پریا	۳۵۵	۲۲۹۷	۲۲۹۷	۳۸۵	پریا	امازنی
پیلیالہ	۲۲	۲۱۰۳	۲۳۰۳	۶۶۵	خرباڑہ	تریبلہ
تریبلہ	۱۳۱	۳۷۲۹	—	—	تریبلہ	تریبلہ

تریبلہ	کوٹیرہ	۲۵۹	۱۴۱۴	۲۱۲۱	۲۵	شہلی کوٹ یا تھالی کوٹ
تریبلہ	بداروز	۵۲	۳۳۶	۱۷۲۲	۲۸	جہڑ
تریبلہ	غازی	۱۳۰	۸۰۴	۷۳۲	۱۱	جلو
تریبلہ	قاضی پور	۱۲۶	۸۸۱	۱۳۵۰	۹	جموں
امازنی	کالی لاڑ	۲۱۵	۱۳۷۳	۶۹۳	۳۶۱	چروانی
امازنی	کالی لاڑ	۱۳۶	۹۷۸	۲۷۷	۳۵۶	چروان یا چوروتہ
تریبلہ	میاں ڈھیری	۷	۱۱۶	۲۴۰	۴	چک میر پور
امازنی	اشرا	۲۰۷	۱۱۵۵	۱۷۹۸	۳۷۶	چکلی
تریبلہ	خرباڑہ	۲۲۹	۱۴۶۲	۳۶۲۱	۳۶	چمپاری
امازنی	اشرا	۲۱۸	۱۲۷۵	۹۱۲	۳۷۹	چورا
تریبلہ	قاضی پور	۲۵۷	۱۵۰۲	۱۴۱۶	۷	حسن پور
تریبلہ	غازی	۴۰۰	۲۶۰۰	۵۵۰	۱۳	خالو
تریبلہ	خرباڑہ	۲۳۶	۱۳۲۲	۱۷۸۰	۲۳	خرباڑہ
امازنی	ستھانہ	۱۱۳	۷۱۲	۲۰۶۱	۳۶۸	دراگ
تریبلہ	کوہڑہ	۱۶۲	۱۰۹۲	۳۱۷۶	۳۳	دھرچی
امازنی	اشرا	۳۳۱	۱۹۲۲	۱۶۶۶	۳۷۸	دیوی
امازنی	پریا	۸۹	۷۳۰	۷۴۰	۳۶۲	ڈھاگرہ
تریبلہ	موہاٹ	۱۰۵۳	۶۵۶۸	۲۹۳۸	۱۶	ڈل
تریبلہ	بداروز	۶۰	۳۹۶	۱۳۷۵	۲۶	ڈھوک
امازنی	ناڑا	۲۵	۱۹۹	۳۸	۳۶۰	ڈھیریاں
امازنی	ستھانہ	۵۱	۳۲۲	۲۷۸۱	۳۶۷	ستھانہ
تریبلہ	سری کوٹ	۱۷۲۸	۱۱۳۴۱	۹۶۳۹	۳۹	سری کوٹ
تریبلہ	سلم کھنڈ	۳۶۱	۲۲۳۳	۲۷۵۵	۳۷	سلم کھنڈ
امازنی	ناڑا	۷۰	۵۲۲	۳۳۶	۳۵۸	شاہ محمود گڑھی
امازنی	ناڑا	۲۰۷	۱۴۰۰	۹۰۱	۳۶۳	شنگروی
تریبلہ	میاں ڈھیری	۱۳۰	۹۱۳	۵۵۶	۱	شیخ چوہڑ
تریبلہ	غازی	۱۱۵۰	۶۸۱۱	۲۳۲۵	۱۵	صوبڑا
تریبلہ	کوٹیرہ	۱۴۰	۸۷۵	۹۷۲	۳۲	عام گاہ
تریبلہ	غازی	۱۰۴	۶۲۳	۵۱۷	۱۲	عیسیٰ
تریبلہ	غازی	۷۷۱	۶۴۰۰	۷۲۲	۱۳	غازی

تریبلہ	قاضی پور	۴۲۴	۲۲۹۱	۱۹۴۲	۸	قاضی پور
تریبلہ	بداروز	۵۶	۳۴۸	۸۷۷	۳۰	کالا کھ
امازنی	کالی لاڑ	۱۷۷۱	۱۲۷۹	۱۶۷۷	۳۵۷	کالی لاڑ
تریبلہ	سلم کھنڈ	۹۰۹	۴۸۳۲	۴۷۸۲	۱۸	کنڈی
امازنی	بیت کلی	۲۰۷	۱۴۱۸	۱۴۴۱	۳۷۳	کنیر
امازنی	کوپری	۵۸۳	۳۵۵۴	۴۱۳۵	۳۵۴	کوپری
امازنی	ناڑا	۹۵	۵۲۶	۹۱۷	۳۵۹	کوپلہ
تریبلہ	کوٹیرہ	۴۶۹	۳۳۲۰	۴۲۷۳	۲۴	کوٹیرہ
امازنی	کھیل	۱۳۵	۸۴۹	۶۷۸۷	۳۷۱	کھیل
تریبلہ	بداروز	۱۱۶	۸۴۴	۱۳۶۱	۳۱	کھوئی درہ
امازنی	کیا	۸۴	۴۷۹	۵۶۸۷	۳۷۰	کیا
تریبلہ	خرباڑہ	۳۹۱	۲۶۷۶	۹۹۹	۲۱	گارا
تریبلہ	گوجرہ	۲۵۱	۱۵۰۱	۲۸۷۲	۴۱	گرہاں
امازنی	اشرا	۳۳۲	۲۴۱۵	۱۳۹۶	۳۷۷	کلی
تریبلہ	گوجرہ	۲۲۵	۱۲۸۲	۵۵۳۰	۱۳۰	گوجرہ
امازنی	ستھانہ	۶۹	۳۹۹	۵۱۴	۳۶۹	لقب
تریبلہ	موہاٹ	۱۲۹	۹۱۳	۴۹۸۴	۱۷	موہاٹ
تریبلہ	میاں ڈھیری	۳۶۹	۲۵۵۷	۱۴۵۱	۵	میاں ڈھیری
تریبلہ	میاں ڈھیری	۱۵	۸۷	۲۷۰	۲	میرپور گڑھی
امازنی	ناڑا	۱۱۷	۵۵۹	۴۰۲	۳۶۳	ناڑہ
تریبلہ	میاں ڈھیری	۱۸۲	۱۰۸۸	۲۰۰	۳	نقارچیاں

ضلع ایبٹ آباد

تحصیل ایبٹ آباد

کل دیہات = ۳۴۴

نام گاؤں	حدیست نمبر	رقبہ	آبادی	مکان	حلقہ پنوار	حلقہ قانون گو
امیرن	۳۶۷	۴۶۴	۵۶۶	۹۳	کھمبیر	لورہ ناڑا
ارواڑ	۳۳۲	۲۶۳	۶۵۸	۲۶۵	پلک	بکوٹ
اکھروٹہ	۲۲۸	۱۵۶۱	۲۶۳۹	۳۹۸	نگری بالا	باکن
اکھریلہ	۲۷۸	۶۵۰	۱۷۸۵	۲۹۲	نگلی	حویلیاں
اندرسیری	۳۱۱	۱۲۱۱	۱۶۲۳	۲۳۳	بیرنگلی	باکن
ایبٹ آباد قصبہ	۳۶	۲۱۴۰	۱۶۹۰	۲۱۴۰	سیخ البانڈی	رورش
ایوبیہ	۰	۰	۲۲۹	۶۷	جی ڈی اے	جی ڈی اے
بارہین	۲۹۸	۲۹۹	۱۱۷۸	۱۹۲	بولی	بکوٹ
باغ	۲۵۱	۳۰۳۸	۷۰۵۹	۱۳۰۱	باغ	باکن
باغدرہ	۱۳۵	۱۲۴۷	۱۴۱۶	۲۴۲	چمپڑ	حویلیاں
بالڈھیری	۵۰	۱۲۷۲	۴۱۰۹	۵۶۴	بالڈھیری	اورش
باکن	۲۵۳	۱۹۲	۳۸۶۷	۲۶۲	باکن	باکن
بانڈہ انلوک	۸۸	۱۶۲	۱۰۱۰	۱۶۱	بھنگلی	اورش
بانڈہ بازدار	۲۹	۱۹۹۶	۲۸۸۷	۴۲۲	نگلی	حویلیاں
بانڈہ شنگ	۴۷	۱۳۱	۳۹۷	۶۵	بھنگلی	اورش
بانڈہ پھکواڑیاں	۸۶	۲۳۶	۳۶۳۵	۵۶۲	بھنگلی	اورش
بانڈہ پیر خان	۵۲	۴۱۴۷	۸۱۰۹	۱۱۹۲	بانڈی ڈھونڈاں	اورش
بانڈہ جگیاں	۷۷	۱۷۴	۲۳۵	۶۶	یاوا	شیروان
بانڈہ خیر علی خان	۹۰	۳۶۰	۱۴۵۳	۱۷۰	بھنگلی	اورش
بانڈہ شوہالیان	۲۸	۱۹۷	۳۶۷	۶۴	وہمتوڑ	اورش
بانڈہ شیر خان	۸۴	۱۲۲	۵۹۷	۹۶	بھنگلی	اورش

حویلیاں	لنگرا	۴۵۵	۲۹۹۹	۵۹۸	۳۳	بانڈہ صاحب خان
اورش	بھٹکی	۱۰۱	۶۳۳	۵۵	۸۲	بانڈہ غزن
اورش	بھٹکی	۸۲	۳۶۶	۳۳	۸۳	بانڈہ فیض اللہ
اورش	بھٹکی	۷۰۷	۴۷۳۵	۲۲۶۹	۴۶	بانڈہ قاضی
اورش	بھٹکی	۹۷	۶۳۳	۱۶۷	۴۸	بانڈہ لساں
اورش	بھٹکی	۱۱۸	۷۶۵	۲۴	۸۵	بانڈہ نور احمد
بکوٹ	کسلی ڈھیری	۳۰۱	۱۳۰۶	۱۲۵۳	۲۸۹	بانڈی پہاڑ
بکوٹ	کسلی ڈھیری	۵۶	۲۹۹	۲۲۱	۲۹۰	بانڈی حمزہ
اورش	بانڈی ڈھونڈاں	۱۰۷۹	۷۵۵۸	۲۱۱۴	۵۳	بانڈی ڈھونڈاں
بکوٹ	سیالکوٹ	۳۳۶	۱۷۷۰	۱۶۶۳	۳۱۳	بانڈی سراڑہ
بکوٹ	بونی	۶۸	۴۱۶	۳۱۳	۲۹۷	بانڈی سمن
حویلیاں	بانڈی عطائی خان	۳۳۳	۳۱۸۳	۱۷۲۶	۱۳	بانڈی عطائی خان
شیروان	کاکوٹ	۱۳۳	۶۶۹	۷۴۷	۷۲	بانڈ مترچھ
اورش	چھتری	۲۷۸	۱۸۰۳	۷۷۵	۲۸۱	بانڈی منصور
باکن	بکوٹر	۷۵۵	۴۱۵۹	۱۹۹۵	۲۶۰	بانڈی میرا
شیروان	سیری شہ شاہ	۹	۲۸	۱۴۰	۱۵۱	بانڈی ننگرا
شیروان	کسلی کلاں	۸۶	۵۱۴	۵۲۹	۹۶	بانڈی گوجری
شیروان	کسلی کلاں	۱۲۶	۷۷۷	۲۲۱	۱۰۱	بانڈی نورا
لورہ ناڑا	راہی	۱۶۳	۹۰۱	۴۵۸	۳۶۰	بانڈی کنڈ
بکوٹ	بیوی	۵۳	۳۷۲	۱۵۰	۳۰۴	بانڈی بنگلی
حویلیاں	بانڈی عطائی خان	۲۳۹	۱۲۹۴	۹۰۹	۱۲	بانڈی بونلی
لورہ ناڑہ	دناہ	۱۵	۱۰۶	۴۱۱	۳۵۵	بانڈی جاڑیاں
شیروان	جرل	۵۴	۲۹۲	۱۸۲	۱۴۳	بانڈی بچھاٹالی
شیروان	سیری شہ شاہ	۶۸	۳۳۸	۲۴۴	۱۲۱	بانڈی بچھاہ خورد
شیروان	سیری شہ شاہ	۸۵	۵۱۱	۴۲۶	۱۴۰	بانڈی بچھا کلاں
حویلیاں	بانڈی عطائی خان	۱۷۳	۱۱۵۹	۳۹۴	۱۹	بانڈی برسین
شیروان	پنڈ کر گو خان	۶۳	۳۴۰	۴۹۴	۱۴۳	بانڈی برکوٹ
شیروان	سیری شہ شاہ	۵۲	۲۹۲	۶۰۸	۱۶۶	بانڈی بریلہ
شیروان	کاکوٹ	۱۸	۸۸	۱۵۶	۷۴	بانڈی بزرگاں
حویلیاں	چھبڈ	۱۵۶	۹۱۵	۷۱۸	۱۹۳	بانڈی بسالہ

بکون	سیر غربی	۸۴	۴۷۸	۲۲۱	۳۳۷	پس بھیر
ناڑہلورا	ڈنہ نورالان	۷۹	۴۱۳	۱۰۱۹	۲۰۳	بصیرہ
شیروان	کسکی کلاں	۱۲۸	۶۷۱	۲۷۲	۹۵	بغالی
بکوٹ	بکوٹ	۱۲۹۲	۱۲۲۳۲	۶۰۴۷	۳۲۱	بکوٹ
لوراناڑا	دناہ	۹	۴۰	۱۶۹	۳۵۳	بگلہ
بکون	بکونوتر	۶۵۰	۳۷۳۳	۱۹۹۵	۲۵۹	بکونوتر
اورش	کاکول	۴۰۳	۲۵۵۴	۲۱۱۵	۲۸۳	بلویہ
شیروان	شیروان	۲۳۱	۱۳۲۵	۹۱۱	۱۱۳	بھوچھی
شیروان	کسکی کلاں	۷۶	۱۱۷۸	۱۳۴	۱۰۵	بن سیری
لوراناڑا	دناہ	۳۱۲	۲۱۱۴	۸۶۸	۳۵۳	بنواڑی
بکوٹ	سیالکوٹ	۷۰	۴۱۶	۲۹۹	۳۰۹	بنوٹ
شیروان	کسکی کلاں	۵۴	۳۰۵	۱۳۱	۱۰۲	بوٹپالہ
بکوٹ	بونی	۴۴	۲۹۸	۵۳	۳۰۳	بونی
شیروان	شیروان	۱۵۳	۷۶۷	۲۱۳	۱۱۶	بھتیل
بکون	سیر شرقی	۲۳۸	۱۷۲۲	۸۷۱	۳۳۴	بھٹیاں
شیروان	جرل	۷	۲۶	۱۸۸	۱۴۳	بھجوڑ
لوراناڑا	رای	۱۱۸	۷۲۴	۶۳۴	۳۶۳	بھجوڑا
شیروان	کسکی کلاں	۳۱۸	۱۷۷۷	۱۰۷۴	۹۴	بھورج
حویلیاں	چمبھڈ	۱۸۸	۱۱۱۲	۵۴۱	۱۹۲	بیرام کلی
بکون	بیرن کلی	۱۲۸۴	۹۲۰۹	۳۶۰۳	۲۷۵	بیرن کلی
بکوٹ	بیروٹ خورد	۸۶۶	۵۹۵۳	۳۰۴۶	۳۲۴	بیروٹ خورد
بکوٹ	بیروٹ کلاں	۱۶۰۷	۵۶۴۳	۳۱۷۵	۳۲۲	بیروٹ کلاں
شیروان	چمبھٹی	۸۴	۴۹۲	۷۸۷	۱۵۷	بیری
شیروان	کاکوٹ	۲۷۲	۱۳۹۶	۳۴۵	۶۴	پانڈو تھانہ
شیروان	پاوا	۸۶۷	۴۲۹۲	۲۳۲۲	۷۹	پاوا
شیروان	کاکوٹ	۴	۳۵	۸۸	۳۶	پتھیری سیداں
بکوٹ	بونی	۳۳۶	۲۲۹۹	۱۷۴۰	۳۱۶	پٹن خورد
بکوٹ	پٹن کلاں	۱۴۰۵	۸۸۹۲	۶۲۴۵	۳۱۵	پٹن کلاں
بکون	ملاچھ	۵۷۳	۳۳۴۴	۱۷۷	۳۶۹	پسالہ
شیروان	کاکوٹ	۵۱	۲۸۴	۲۷۸	۱۱۲	پسیال

شیروان	کوٹھیالہ	۱۴۹	۱۱۰۶	۴۱۱	۱۰۸	پسوال
شیروان	پاوا	۱۴۳	۹۷۰	۶۴۲	۵۹	پسوال میاں
شیروان	کاکوٹ	۱۲۲	۶۲۷	۲۷۷۱	۷۱	پشیل
بکوٹ	بونی	۸۷	۵۹۹	۵۵۷	۲۹۹	پل
لوراناڑہ	گورینی	۸۵	۴۴۸	۷۴۲	۳۴۸	پلاسی
بکوٹ	پلک	۷۷۷	۵۱۸۳	۱۷۷۹	۳۳۰	پلک
شیروان	لکھالہ	۹۸	۴۲۵	۵۳۴	۱۴۷	پنڈ
شیروان	ہنڈگرگوخان	۱۴۱۱	۷۰۰۶۶	۲۶۰۰	۱۲۸	پنڈگرگوخان
باکن	سملی میرا	۷۲	۳۸۴	۳۰۳	۲۷۰	پنکھوڑا
شیروان	سیری شیرشاہ	۱۳۱	۸۴۳	۳۰۶۴	۱۶۸	پوہار
باکن	پھلکوٹ	۱۱۴۹	۷۸۵۶	۳۵۳۰	۲۷۲	پھلکوٹ
کھمبیر	۳۵۹	۲۰۴۳	۵۷۴	۳۶۵	۳۶۵	پھلہ
بکوٹ	سملی ڈھیری	۷۳	۴۶۶	۵۳۶۶	۲۹۱	پھوگراں
حویلیاں	بانڈی عطائی خان	۵۴۰	۳۹۶۸	۲۱۴۸	۱۵	پھولاں والی
حویلیاں	بانڈی عطائی خان	۶۴	۳۶۹	۴۱۶	۱۳	پپیل
باکن	تجوال	۲۷۹	۱۹۱۳	۸۸۰	۲۴۴	پیرکوٹ
باکن	نگری بالا	۴۲۰	۲۲۵۹	۸۶۳	۲۴۹	تتزیلہ
باکن	تجوال	۸۸۷	۴۶۳۲	۲۵۱۴	۲۴۱	تجوال
شیروان	کاکوٹ	۷۵	۳۷۷	۱۴۰	۷۳	تلھاڑ
لوراناڑہ	ریالہ	۸۴	۵۲۷	۴۵۴	۱۱	ترموچھیا
اورش	ترنوالی	۱۳۸۲	۹۷۱۸	۶۶۳۶	۲۸۷	ترنوالی
باکن	سیر مشرقی	۳۵۶	۲۲۳۵	۱۱۱۱	۳۳۵	تروڑ
بکوٹ	بونی	۸۹	۶۰۰	۴۸۵	۳۰۵	توری
لوراناڑہ	لورا	۲۱	۱۳۸	۱۰۷	۳۵۹	تھاتھ کرم شاہ
شیروان	کاکوٹ	۹۱	۴۵۱	۵۲۵	۱۱۱	تھامھی
شیروان	بہہٹی	۲۰۰	۱۱۲۴	۵۱۹	۱۵۹	تھامھی احمد خان
شیروان	لسکی کلاں	۳۴۲	۱۹۲۴	۱۵۶۹	۹۱	تھنہ
حویلیاں	رجوعیہ	۷۷۳	۱۱۲۴	۴۱۳	۲۴	تینڈھ اوچھاڑ
شیروان	کوٹھیالہ	۱۵	۸۷	۵۳	۱۳۴	ٹاہلی
اورش	بالڈھیری	۳۸۵	۲۷۷۱	۱۱۲۶	۵۴	ٹنن

باکن	تجوال	۱۸۸	۱۲۱۵	۸۳۸	۲۲۲	ٹوپلہ
شیروان	کوٹھیالہ	۱۵	۶۰	۲۰	۱۳۳۳	ٹوڈو
شیروان	شیروان	۱۲۲	۷۵۵	۳۵۶	۱۱۵	ٹھوری
شیروان	کسلی کلاں	۵۵	۳۸۰	۳۰۶	۱۰۴	جائل
شیروان	جرل	۱۳۷۷	۹۲۸	۲۹۳	۱۳۹	جہی
شیروان	جرل	۵۰۸	۲۶۸۲	۱۸۶۷	۱۲۲	جرل
حویلیاں	نگسلی	۷۸	۲۹۲	۲۶۲	۲۷۷	جسوال
باکن	باغ	۳۸۰	۲۰۲۶	۱۷۵۰	۲۵۰	جگیاں کوہالیاں
اورش	بالڈھیری	۲۸۳	۱۸۳۵	۲۹۰	۵۱	جلاد پورہ (مانگل)
لوراناٹھ	ستوڑا	۱۳۷	۸۲۹	۶۸۶	۲۲۶	جناہ
حویلیاں	کوکل	۱۸۸	۱۲۳۵	۲۹۰	۱۹۵	جندک
شیروان	کوٹھیالہ	۱۳۱	۶۷۰	۲۷۲	۱۳۲	جوکن مار
شیروان	ہمہٹی	۲۳۵	۱۳۲۲	۱۷۸۷	۱۶۲	جوہنا
باکن	پیرنگلی	۲۲۷	۱۲۹۷	۱۰۹۰	۲۷۶	جہانر
باکن	باکن	۵۸۰	۳۶۲۳	۱۲۱۳	۲۵۲	جھانہ
حویلیاں	جھنگڑا	۹۱۱	۵۹۲۹	۲۰۲۵	۸	جھنگڑا
اورش	جھنگلی	۱۰۴۰	۷۵۳۷	۱۰۶۱	۴۵	جھنگلی
شیروان	سیری شیرشاہ	۲۶	۱۷۲	۱۷۶	۱۶۷	چھہ
لوراناٹھ	راہی	۱۱۷	۶۵۲	۹۳۶	۳۶۲	چربٹ
بکوٹ	سہلی ڈھیری	۱۰۴	۷۵۸	۶۵۲	۲۹۲	چک
شیروان	ہمہٹی	۹۹	۵۷۳	۱۰۹۲	۱۶۱	چکر پائیں
حویلیاں	جھنگڑا	۲۹۲	۲۱۹۰	۲۹۰	۱	چسپ
حویلیاں	چمہڈ	۳۳۲	۱۸۸۶	۵۹۶	۹۷	چمک میرا
لوراناٹھ	ریالہ	۱۹۰	۱۵۷۵	۹۳۵	۲۰۹	چمک
شیروان	ہمہٹی	۱۷۲	۶۵۵	۷۷۵	۱۵۶	ہمہٹی
حویلیاں	چمہڈ	۱۸۲	۱۱۷۷	۱۷۲۹	۱۹۱	چمہڈ
بکوٹ	سیالکوٹ	۸۷	۵۸۹	۵۷۶	۱۳۲	چمپالی
لوراناٹھ	ریالہ	۱۶۳	۱۰۱۸	۳۱۸	۲۱۰	چندو سیرا
لوراناٹھ	ڈنہ نورالان	۴۲	۲۶۶	۱۳۹	۲۱۵	چونالہ
شیروان	ہمہٹی	۵۴	۳۱۳	۲۰۲	۱۶۳	چورگراں

چہر	۲۳۳	۶۷۹	۱۰۶۹	۱۷۷۲	لوراناٹا	بجیوٹ
چھاڑ	۱۵۳	۲۵۳	۱۹	۲	شیروان	سیری شیرشاہ
چھان	۲۶۱	۵۶۹	۱۳۵۹	۲۵۹	باکن	بکنوٹر
چھانگہ کلی	۰	—	۱۹	۵	جی ڈی اے	جی ڈی اے
چھتری	۲۸۵	۱۳۱۳	۲۸۵۷	۳۳۲	اورش	چھتری
چھتری	۷۵	۲۹۲	۳۵۶۶	۷۶	شیروان	کاکوٹ
حاجیہ	۲۰۸	۸۱۱	۱۷۷۹	۳۰۹	لوراناٹا	ریالہ
حال	۱۲۲	۱۰۳	۱۷۷	۳۶	شیروان	پنڈ کرگوخان
حال میرا اتلا	۵۷	۲۰۳	۲۵۳	۳۸	اورش	بالڈھیری
حال میرا ترلا	۵۸	۳۶۸	۹۵۲	۱۳۶	اورش	بالڈھیری
حویلیاں رورل	۱۶	۲۹۹۰	۹۸۳۹	۱۳۹۵	حویلیاں	حویلیاں
خانی ٹھٹھاراں	۹۹	۳۶۳	۲۰۱	۳۵	حویلیاں	جمہڈ
خیرہ کلی	۰	—	۷۲	۱۶	جی ڈی اے	جی ڈی اے
دبن	۲۸۸	۱۶۸۹	۲۳۳۳	۴۰۰	بکوٹ	دلولہ
دروازہ	۳۲۹	۱۰۸۱	۲۶۷۷	۴۰۱	بکوٹ	پلک
دروہڑ	۹۳	۱۰۱	۲۱۳	۳۷۷	شیروان	کسکی کلاں
دڑوئی میرا	۶	۳۲۸	۳۷۹	۶۰	حویلیاں	حویلیاں
دھن	۲۳۶	۱۵۹۰	۲۶۰۸	۳۸۴	ناٹالورا	ستوڑہ
دھن پساہ	۳۳۵	۱۸۷۶۶	۲۵۹۱	۴۰۰	لوراناٹا	راہی
دلولہ	۲۹۳	۶۱۵۱	۱۳۷۲۵	۱۳۷۰	بکوٹ	دلولہ
دناہ	۳۵۳	۱۲۱۲	۲۹۱۳	۲۹۲	لوراناٹا	دناہ
دوبتھر	۸۱	۹۷۵	۳۶۱۶	۶۱۷	اورش	بھنگی
دہمتوڑ	۳۹	۳۹۳۵	۸۸۳۲	۱۳۱۷	اورش	دہمتوڑ
دھندارا	۱۱۹	۵۰۲	۸۳۹	۱۵۰	شیروان	سیری شیرشاہ
دھنگ	۲۰۷	۲۳۶	۲۸۳	۷۸	لوراناٹا	ریالہ
دیدل	۲۹۵	۲۶۳	۱۳۹۱	۲۱۷	بکوٹ	بونی
دیپال	۲۶۵	۷۲۹	۲۵۹۸	۳۲۷	باکن	سر بھنہ
دیوال منال	۲۳۲	۱۲۵۳	۳۳۱۲	۵۵۵	حویلیاں	بجیوٹ
دیہری	۸۹	۳۵۱	۹۳۹	۱۲۹	اورش	بھنگی
ڈبراں	۲۲۲	۲۱۹۵	۲۱۸۳	۳۳۳	لوراناٹا	لنگڑیاں

لوراناڑا	ڈنہ نوراللاں	۲۲۸	۲۶۰۶۶	۱۶۳۳	۲۱۸	ڈنہ نوراللاں
باکن	نملی میرا	۳۱۲	۱۹۰۷	۹۵۲	۲۷۲	ڈھکی کھیترا
لوراناڑا	کھمبیر	۲۲۵	۲۲۸۸	۱۱۹۷	۳۶۸	ڈھیری رکھالہ
لوراناڑا	لورا	۳۶۹	۲۲۲۱	۷۱۲	۳۶۸	ڈھیری کیاہ
جی ڈی اے	جی ڈی اے	۱۱	۳۷	—	۰	ڈونگا کلی
لوراناڑا	راہی	۶۵۱	۳۹۳۱	۲۵۶۳	۳۲۳	راہی
شیروان	سیری شیرشاہ	۸۱	۲۵۷	۶۹۶	۱۵۲	رتہ
حویلیاں	رجوعیہ	۱۳۸۳	۹۲۶۳	۳۸۶۰	۶۰	رجوعیہ
شیروان	پاوا	۲۷۷	۱۵۵۹	۸۲۵	۱۱۰	رچھ بہن
اورش	شیخ البانڈی	۲۹	۱۵۹	۵۱۹	۱۸۷	رکھ سول بلٹری
بکوٹ	بونی	۳۶۰	۳۳۶۱	۱۷۸۵	۳۰۲	رن کوٹ
لوراناڑا	کھمبیر	۲۱۹	۱۱۶۱	۷۸۶	۳۶۶	روپڑ
لوراناڑا	ریالہ	۱۳۵	۹۹۸	۶۱۳	۲۱۳	ریالہ
بکوٹ	ریالہ	۲۸۴	۳۰۹۶	۱۳۲۳	۳۲۶	ریالہ
لوراناڑا	ستوڑہ	۵۵۱	۳۱۱۶۶	۲۰۳۳	۲۲۸	ستوڑہ
لوراناڑا	جھیکوٹ	۳۶۲	۲۳۳۹	۱۴۰۵	۲۳۳	جھیکوٹ
اورش	بالڈھیری	۲۲۸	۱۳۹۱	۴۷۶	۵۶	جھیکوٹ
حویلیاں	چمبڈ	۲۱	۸۳	۳۰۴	۱۳۸	سر بھنگالہ
باکن	سر بھنہ	۳۹۹	۳۱۶۹	۸۱۰	۲۶۹	سر بھنہ
شیروان	کاکوٹ	۶۷	۳۳۵	۱۷۲	۶۷	سرگال
حویلیاں	بانڈی عطائی خان	۱۴۳	۸۰۴	۵۷۹	۹	سریلہ
حویلیاں	حویلیاں	۱۲۷۷	۸۷۹	۱۰۰۰	۷	سلطان پور
حویلیاں	بانڈی عطائی خان	۱۱۱	۸۰۰	۸۱۴	۱۰	سلوالہ
اورش	سہلڈ	۲۵۵۶	۱۸۴۴۶	۵۰۴۸	۳۵	سہلڈ
شیروان	کوٹھیالہ	۱۱۸	۶۴۶	۳۲۳	۱۳۰	سیلوٹ
بکوٹ	سملی ڈھیری	۵۷۷۲	۳۹۸۱	۲۸۹۴	۳۰۱	سملی ڈھیری
لوراناڑا	ریالہ	۳۰۹	۱۸۱۵	۶۵۰	۲۰۶	سموالہ
لوراناڑا	دناہ	۲۷۲	۲۸۱۹	۲۱۹	۳۵۶	سمہ کڑ بگہ
بکوٹ	سولیہ	۶۵۰	۲۳۹۳	۲۳۲۳	۳۱۹	سنگل
بکوٹ	پلک	۳۸۴	۲۲۵۰	۹۶۳	۳۳۳	سورجال

شیروان	پاوا	۱۳۳	۷۵۶	۷۱۲	۷۶	سوہن بالا
شیروان	پاوا	۶۱	۳۵۶	۱۳۸	۷۸	سوہن تری
شیروان	کاکوٹ	۱۳۳	۷۲۱	۵۹۳	۶۹	سیال
بکوٹ	سیالکوٹ	۵۳۷	۳۱۰۹	۱۳۹۸	۳۱۲	سیالکوٹ
باکن	سیر شرقی	۶۶۱	۲۳۱۷	۲۲۷۳	۲۳۹	سیر شرقی
باکن	سیر غربی	۱۳۳۱	۷۷۱۶	۳۵۹۹	۲۳۰	سیر غربی
باکن	سرہمنہ	۸۲	۵۲۹	۳۸۶	۲۶۳	سیرگاہ
لوراناڑہ	لورا	۸۰	۲۷۲	۳۳۲	۳۳۲	سیری
شیروان	سیری شیرشاہ	۲۸	۱۲۸	۶۵۰	۱۶۵	سیری شیرشاہ
حویلیاں	جمہڈ	۸۵	۲۲۳	۲۲۰	۱۰۰	شدیال
شیروان	شیروان	۳۳۸	۱۸۵۶۶	۱۴۰۸	۱۱۲	شہید آباد
اورش	سیخ البانڈی	۲۳۹۸	۱۶۳۳۲	۲۰۷۰	۳۸	سیخ البانڈی
شیروان	کاکوٹ	۳۶۶	۱۷۹	۱۳۸	۷۰	شیربانی
شیروان	شیروان	۳۱۱	۱۸۶۶	۹۸۱	۱۱۸	شیروان خورد
شیروان	شیروان	۲۰۲	۱۱۹۷	۱۶۸۱	۱۱۷	شیروان کلاں
لوراناڑا	رای	۲۶	۱۷۷	۱۸۹	۳۳۷	شیرپور
باکن	پھلکوٹ	۲۹	۳۳۳	۳۹۲	۲۶۳	صدرہ
شیروان	کوٹھیالہ	۱۰۲	۵۵۳	۱۷۶۶	۱۰۷	صوبڑہ
باکن	سرہمنہ	۲۹۲	۱۸۱۷	۱۷۲۱	۲۶۸	عزیز منگ
حویلیاں	جمہڈ	۲۸	۲۰۶	۲۷۳	۹۸	سیخ البانڈی
لوراناڑا	ڈن نورالان	۸۰	۲۲۹	۲۱۲	۲۱۶	فقیر محمد
شیروان	کاکوٹ	۱۳۹	۷۷۶۶	۲۱۳	۶۵	کاکوٹ
اورش	کاکول	۸۸۱	۵۵۹۹	۳۰۸۱	۲۳	کاکول
بکوٹ	ریالہ	۸۸	۵۵۹	۲۳۲	۳۲۷	کالابن
حویلیاں	جھنگڑا	۲۰۹	۱۱۶۸	۹۱۹	۳	کالومیرا
بکوٹ	ہیروٹ کلاں	۶۳۶	۲۵۳۷	۱۱۳۷	۳۲۳	کاہو شرقی
بکوٹ	ہیروٹ خورد	۶۳۲	۲۰۷۸	۳۲۸۰	۳۲۵	کاہو غربی
اورش	جمہڑی	۲۷۳	۱۷۱۷	۶۳۶	۲۵۳	کھوال
لوراناڑا	لنگڑیال	۲۷۲	۱۸۲۱	۱۸۲۱	۲۱۹	کرہکی
لوراناڑا	ریالہ	۷۶	۳۱۷	۲۱۰	۲۱۱	کڑچھ

شیروان	کسکی کلاں	۱۷۵	۱۱۲۳	۵۳۸	۱۰۳	کسکی خورد
شیروان	کسکی کلاں	۲۹۴	۱۷۸۴	۸۱۳	۹۲	کسکی کلاں
لوراناٹرا	کھمبیر	۲۱	۱۳۹	۵۳	۳۶۱	کھمبیر
شیروان	پاوا	۹۵	۳۵۶۶	۳۷۲	۶۰	کشنا
ہکوٹ	کگنگ	۱۱۵۱	۸۱۸۱	۳۲۱	۳۰۷	کگنگ
شیروان	شیروان	۵۵	۲۵۹	۱۰۱	۱۲۶	کلا رکیتر
شیروان	شیروان	۱۹۲	۹۵۹	۷۰۶	۱۲۷	کھارا میر آباد
شیروان	پاوا	۲۶۲	۱۳۹۲	۶۱۷	۸۰	کھارا بانڈی
شیروان	پمہٹی	۴۱	۲۱۶	۱۷۶	۱۶۰	کیلا
شیروان	سیری شیر شاہ	۱۲۵	۷۱۶	۹۸۸	۱۵۳	کنگرو ہالا
شیروان	پمہٹی	۲۱۲	۱۰۳۷	۹۸۸	۱۶۳	کنگرو پائین
لوراناٹرا	ستوڑا	۲۰۰	۱۰۸۵	۸۸۲	۲۷۷	کنگرو وڑا
شیروان	لکھالہ	۱۷۶	۱۱۱۹	۳۶۹	۱۵۰	کنگرو وڑہ
لوراناٹرا	گورنی	۳۰۰	۲۳۱۸	۱۲۶۳	۳۳۰	کونل
جوبیلیاں	بانڈی عطائی خان	۱۸۴	۱۱۹۶	۹۴۵	۱۷	کوشلہ
شیروان	جرل	۱۳۷	۷۶۳	۵۸۹	۱۸۳	کوشالی
ہکوٹ	بونی	۲۸	۳۶۳	۱۸۴	۳۰۶	کوشیالہ
جوبیلیاں	کوکل	۱۰۷۴	۶۶۶۱	۳۳۶۸	۱۹۳	کوکل
شیروان	پمہٹی	۹۲	۳۸۲	۶۸۸	۱۵۸	کھر پیڑ
شیروان	پمہٹی	۱۸	۸۲	۲۲۰	۱۵۵	کھلابٹ
شیروان	پنڈ کر گوخان	۴۹	۲۵۳	۲۱۰	۱۲۵	کھلورا اتلا
شیروان	پنڈ کر گوخان	۷۲	۳۷۶۶	۳۰۷	۱۲۲	کھلورا اترا
ہاکن	سربہ	۲۸۰	۱۵۰۰	۲۷۶	۲۶۷	کھن
شیروان	لکھالہ	۱۱۴	۷۲۰	۵۶۵	۱۳۶	کھنڈہ کھوہ
اورش	ساہڈ	۳۷۶۶	۲۷۸۵	۶۰۶	۳۳	کھوکھر
ہکوٹ	سیالکوٹ	۱۲۱	۶۸۳	۷۷۵	۳۰۸	کھوکھیالہ
شیروان	جرل	۲۲۵	۱۱۹۴	۳۵۸	۱۳۲	کھولنیالہ
ہاکن	ملاچھ	۲۲۵	۱۳۶۱	۲۱۰۱۳	۲۵۵	کیری سراقالی
ہاکن	باغ	۶۲۳	۴۱۳۵	۱۳۹۷	۲۶	کیہان
لوراناٹرا	ستوڑا	۲۴	۲۳۵	۱۸۷	۲۳۷	کیہان

حویلیاں	گرہمی پھلگراں	۳۷۷	۲۳۶۳	۱۲۶۶	۲۰	کیالہ
لوراناٹا	مچوہاں	۱۳۲	۸۱۲	۷۳۶	۲۰۵	گارہ
شیروان	لکھالہ	۱۷۹	۱۱۳۱	۲۶۲	۱۲۸	گانڈہ
شیروان	کوٹھیالہ	۲۶	۸۶	۶۲	۱۳۱	گپ
حویلیاں	ککل	۱۰۵	۶۳۶	۶۰۶	۱۹۶	گجل
شیروان	کاکوٹ	۹۰	۵۰۶	۵۵۵	۶۹	گرامڑی
لوراناٹا	لورا	۱۰۱	۷۲۲	۱۶۷	۳۲۸	گرہمی
حویلیاں	گرہمی پھلگراں	۷۲۰	۲۷۸۳	۲۲۷۰	۲۱	گرہمی پھلگراں
شیروان	جرل	۸۱	۲۳۵	۲۲۶	۱۳۱	گل بانڈی
اورس	دہمتوڑ	۲۶۹	۱۳۶۲	۵۸۵	۲۶۲	گل ڈھوک
لوراناٹا	کھمبیر	۸۸	۵۱۵	۳۹۹	۳۶۲	گلی
اورس	چھتردی	۳۶۰	۲۵۲۱	۷۹۶	۲۸۰	گلی بنیاں
لوراناٹا	لنگڑیاں	۱۶۶	۱۰۱۰	۱۱۲۲	۲۲۱	گلی بنگراں
بکوٹ	سملیڈھیری	۱۳۸	۱۹۳۱	۱۰۹۹	۳۰۰	گلی موہری
شیروان	کوٹھیالہ	۳۲	۱۷۳	۱۳۲	۱۳۷	گلی
لوراناٹا	لورا	۲۵	۱۷۲	۲۲	۳۵۰	گھوڑا
حویلیاں	گرہمی پھلگراں	۳۳۱	۲۰۶۷	۱۶۵۲	۲۵	گھوڑا بازگراں
لوراناٹا	کھمبیر	۲۷۲	۲۹۱۸	۱۱۵۹	۳۵۷	کھمبیر
شیروان	کاکوٹ	۲۱	۱۳۶	۱۶۳	۶۶	گھوکھری
اورس	بالڈھیری	۲۳۹	۱۶۸۰	۳۷۹	۵۵	گوجری
لوراناٹا	گورینی	۷۳۱	۳۶۰۵	۲۲۵۷	۳۵۹	گورین
لوراناٹا	ناٹا	۲۰۶	۱۳۳۷	۱۳۰۷	۲۳۵	گوہرا
حویلیاں	لنگرا	۱۵۰	۹۶۶۶	۲۳۵	۳۱	لڑی
بکوٹ	سیالکوٹ	۱۱۹	۶۵۷	۳۳۸	۳۱۰	لڑی
لوراناٹا	ڈنہ نورالان	۱۰۲	۶۸۵	۵۵۵	۲۲۳	لساں
پاکن	پاکن	۶۸	۲۳۰	۱۶۵	۲۵۷	لساں
شیروان	لکھالہ	۲۸۲	۱۸۷۵	۱۱۰۰	۱۳۹	لکھالہ
شیروان	پاوا	۷۵	۲۳۳	۲۹۵	۶۲	لئے دی بانڈی
حویلیاں	لنگرا	۱۸۵۱	۱۷۷۳۰	۲۲۹۹	۳۲	لنگرا
لوراناٹا	لنگڑیاں	۳۷۱	۲۲۲۶	۱۸۸۵	۲۲۰	لنگڑیاں

لوراناٹا	لورا	۶۹۵	۴۷۴۲	۲۲۳۷	۳۵۱	لورا
بکوٹ	ریالہ	۲۳۳	۱۵۰۷	۳۹۸	۳۲۸	لوزگال
لورہ ناٹا	ستوڑا	۱۳۷	۷۳۳	۵۱۲	۲۳۸	ماڑی
باکن	پھلکوٹ	۲۹۲	۱۹۲۱	۸۰۷	۲۷۱	مالہ
باکن	سیر غربی	۱۱۵	۷۰۱	۷۱۵	۳۳۱	مال مولہ
لوراناٹا	دندہ نورالان	۱۱۵	۵۹۲	۱۲۵۵	۲۰۳	ماجھیا
حویلیاں	بانڈی عطائی خان	۱۸۰	۱۰۸۰	۵۵۳	۱۴	مجاہد
لوراناٹا	مجوہاں	۶۳۱	۳۳۶۶	۲۳۲۶	۲۱۷	مجوہاں
بکوٹ	مہل	۱۲۶۳	۸۷۳۹	۵۲۸۵	۳۱۷	مجوہاں
لوراناٹا	مجوہاں	۸۰	۵۳۵	۶۱۳	۲۲۵	مساح سیداں
لوراناٹا	مجوہاں	۱۸۸	۱۲۵۷	۵۵۹	۲۲۳	مساح گوجری
باکن	نگری بالا	۷۰	۳۷۰	۷۹	۲۷۳	مکول اتلی بالا
لوراناٹا	جکیوٹ	۲۹۳	۱۶۶۳	۱۱۹۷	۲۳۶	مکول تری
شیروان	کوٹھیالہ	۶۰	۲۷۸	۱۸۰	۱۲۹	مکھڈلی
حویلیاں	حویلیاں	۱۵۲	۹۵۳	۹۰۵	۴	ملا
باکن	ملاچھ	۶۶۱	۳۹۶۷	۱۱۸۴	۲۵۶	ملاچھ
بکوٹ	ریالہ	۳۳۵	۲۸۶۷	۱۱۳۱	۳۳۱	ملکوٹ
اورش	کاکول	۱۷۲	۹۸۵	۳۱۲	۴۲	مندروچھ خورد
اورش	کاکول	۱۹۰	۱۱۹۵	۷۵۲	۲۸۲	مندروچھ کلاں
حویلیاں	گرہی پھنگراں	۵۲	۳۸۰	۲۳۹	۲۳	من
شیروان	پاوا	۱۰۶	۶۳۵	۳۰۳	۶۱	موچیکوٹ
اورش	بالڈھیری	۲۷۲	۱۸۰۳	۸۸۱	۴۹	موزکلاں
بکوٹ	مولیہ	۸۸۳	۶۲۲۶	۳۲۰۱	۳۲۰	مولیہ
باکن	پھلکوٹ	۲۲۳	۱۴۰۶	۱۶۲۵	۲۶۶	موہار خورد
اورش	چھتری	۲۵۹	۱۶۶۹	۱۰۹۸	۲۷۷	موہارکلاں
لوراناٹا	ریالہ	۴۸	۳۶۵	۲۵۲	۲۱۲	مونہاڑی
لوراناٹا	ناٹہ	۵۰	۳۵۹	۵۰۹۳	۲۳۱	موہری بڈہن
شیروان	کسکی کلاں	۸۰	۴۳۱	۲۴۰	۱۰۶	مہیاں
لوراناٹا	راہی	۳۲	۱۸۰	۵۰۰	۳۳۶	میرا
لوراناٹا	ناٹہ	۱۸۸	۹۱۳	۱۰۳۱	۲۲۹	میرا اتلا

میراترلا	۲۱۴	۱۵۶	۴۸۱	۹۵	مچوہاں	لوراناٹرا
میرازحمت خان	۲۸۶	۱۰۴۱	۲۸۶	۱۵۶	مچھتری	اورش
میرپور	۴۴	۳۴۸۷	۱۸۷۶۵	۲۶۸۴	میرپور	اورش
ناڑہ	۲۳۰	۲۴۵۴	۴۴۷۳	۶۸۰	ناڑا	لوراناٹرا
ننھیالکی	۰	—	۳۵	۶	جی ڈی اے	جی ڈی اے
نڑوکہ	۲۹۴	۶۵۳	۱۷۴۲	۲۲۴	دلولہ	بکوٹ
نڑہوتر	۳۴۳	۱۳۰۶	۲۳۹۱	۳۸۳	لورا	لوراناٹرا
نکہ	۲۹۶	۵۳۵	۸۴۵	۱۴۱	ہولی	بکوٹ
نکھیہ	۱۴۰	۲۹۶	۶۲۲	۶۶	جرل	شیروان
نگری بالا	۲۵۲	۲۲۹۰	۷۶۴۳	۱۲۶۱	نگری بالا	باکن
نگری تری	۲۴۵	۱۴۵۵	۲۴۱۵	۳۹۵	سکتہ لوٹ	لوراناٹرا
نگری ٹوٹیاں	۳۳۶	۴۴۵۶	۹۳۵۸	۴۵۱	نگری ٹوٹیاں	لوراناٹرا
	۲۷۹	۱۶۷۲	۲۶۵۶	۴۳۱	نگلی	حویلیاں
نلہ	۱۳۶	۷۵	۲۸۵	۵۸	کوٹھیالہ	شیروان
نمل	۳۱۸	۳۴۷۳	۵۴۳۴	۸۳۶	نمل	بکوٹ
نہلی میرا	۲۵۸	۲۸۷۹	۶۹۵۵	۱۱۷۲	نہلی میرا	باکن
نواں شہر جنوبی	۴۱	۲۵۴۲	۴۲۱۳	۷۰۱	نواں شہر جنوبی	اورش
نواں شہر شمالی	۴۰	۲۱۴۰	۲۸۶۵	۴۱۴	نواں شہر جنوبی	اورش
نورپور	۳۴۹	۱۶۲	۶۵۱	۹۷	لورا	لوراناٹرا
نورمنگ	۲۷۳	۸۳۶	۱۸۴۷	۲۷۹	نہلی میرا	باکن
نوشہرہ	۲۴۳	۷۰۲	۲۰۰۵	۳۱۲	تجوال	باکن
نوشہرہ	۲	۱۴۵۲	۱۵۷۲	۲۵۱	جھنگرا	حویلیاں
وزیرہ	۵	۶۱۶	۷۲۶	۱۰۲	حویلیاں	حویلیاں
ہرناڑہ	۲۲۲	۵۵۹	۱۱۴۴	۱۷۵	گرہھی بھنگراں	حویلیاں

ضلع مانسہرہ

تحصیل مانسہرہ

گاؤں = ۲۵۶

نام گاؤں	حد بست نمبر	رقبہ	آبادی	مکان	حلقہ پٹوار	حلقہ قانون گو
اچھڑیاں	۱۶۲	۱۸۴۹	۵۶۸۷	۷۷۹	اچھڑیاں	اچھڑیاں
اڈا	۵۴	۸۱۵	۲۸۰	۳۶	پلسالہ	پھلڑوہ
اشوال	۱۳۷	۵۷۸	۶۱۹	۸۰	ہل کوٹ	اچھڑیاں
اکاراں	۲۹۵	۲۴۴	۱۳۲	۲۲	مت سیری	پھلڑوہ
اکھڑیلہ	۹۰	۱۰۲۴	۱۱۹۲	۱۸۳	شتکیاری	بفہ
اندراسی	۱۸۵	۱۶۹	۲۶۷	۴۴	بھوکر منگ	اچھڑیاں
اوگرہ	۵۹	۲۱۱۲	۳۳۸۰	۵۴۳	پوٹھہ	مانسہرہ
اہل	۱۵۶	۱۱۳۸	۲۳۶۸	۳۲۶	اہل	اچھڑیاں
اہل سیری	۲۹۴	۲۸۳	۶۲۰	۱۱۶	مت سیری	پھلڑوہ
منگ ڈیوم	۱۳۶	۲۶۴۷	۲۸۲۴	۷۳۵	ہل کوٹ	اچھڑیاں
بانڈہ	۱۷۴	۳۲۵	۴۱۹	۶۷	سچہ کلاں	اچھڑیاں
بانڈہ پیراں	۹۵	۱۲۴۶	۶۱۳۶	۷۷۱	عنایت آباد	بفہ
بانڈہ شیخاں	۱۱۷	۸۶	۱۷۴	۲۵	ملک پور	بھیر کنڈ
بانڈہ گیاچ	۱۷۶	۲۶۷۶	۳۹۰۶	۶۶۱	جیوڑی	اچھڑیاں
بانڈہ سیداں	۳۶	۲۲۵	۲۶۳	۴۹	پیر	مانسہرہ
بانڈی خان حیل	۲۹۳	۲۶۰	۲۳۹	۵۷	مت سیری	پھلڑوہ
بانڈی دوست محمد	۲۸۷	۴۳۵	۵۲۸	۸۱	تھریڑی	پھلڑوہ
بانڈی غلام حیدر خان	۲۶۴	۳۷۹	۴۳۹	۷۵	پھلڑوہ	پھلڑوہ
بانڈی کرگوال	۵۸	۵۱۲	۲۷۸	۵۱	پلسالہ	پھلڑوہ
بانڈی کینٹھ	۳۰۷	۲۶۶۶	۳۱۳۷	۵۴۰	کالومیرا	پھلڑوہ
باؤ بانڈی	۷	۳۷۰	۳۴۶	۵۴	دیب گراں	مانسہرہ
بانی جوہاں	۳۲۰	۸۱۷	۱۱۵۳	۱۵۸	لساں نواب	پھلڑوہ
بٹیل	۱۳۶	۲۶۸۰	۸۷۲۰	۱۱۶۵	بٹیل	اچھڑیاں

پھلورہ	ترہیری	۶۴	۵۱۷	۵۹۹	۲۸۵	بشگی
بفہ	ٹانڈہ	۸۷۰	۷۰۸۲	۱۵۶۸	۸۸	بجنہ
ماسہرہ	بحالی	۶۳۵	۳۵۲۲	۲۰۳۸	۳۰	بحالی
پھلورہ	دریا ڈوگ	۹۹	۶۲۳	۶۱۹	۳۱۹	بدان
ماسہرہ	کھواڑی	۹۷	۶۵۳	۳۷۸	۲۶	برٹ
پھلورہ	منگل ڈوگ	۵۹	۳۸۳	۶۶۳	۲۷۲	بریلہ
اچھریاں	بھوگڑ منگ	۳۳	۳۱۳	۷۵	۱۸۱	بڑی بہک
ماسہرہ	دیب گراں	۱۷۸	۱۱۲۷	۹۹۲	۱	بسد
بفہ	بفہ نعمانی ۱	۳۰۸	۲۰۲۷	۲۰۱۹	۱۰۹	بفہ بھوڑی خواجہ جیل
بفہ	بفہ ڈھوڑیالی ۲	۱۸۶	۱۳۰۲	۹۵۲	۱۱۰	بفہ ڈھوڑیالی ۱
بفہ	بفہ نعمانی ۱	۳۹۰	۳۶۱۷	۱۳۰۲	۱۱۲	بفہ نعمانی
بفہ	بفہ ڈھوڑیالی ۲	۵۵۳	۲۳۲۹	۲۸۷۲	۱۱۱	بفہ انتمانی تیتھوال
اچھریاں	بھوگڑ منگ	۳۹۷	۲۶۷۷	۱۵۵۳	۱۸۸	بلی
اچھریاں	ہل کوٹ	۵۲	۲۹۵	۵۳۳	۱۳۳	بکڑو
اچھریاں	لاچی منگ	۳۱	۱۸۵	۲۵۹	۱۴۱	بن سچہ
اچھریاں	ہل کوٹ	—	—	۷۰۳۵	۱۶۹	بھلیچہ
ماسہرہ	جلو	۱۳۱	۷۸۸	۹۳۷	۳	بھورج
اچھریاں	بھوگڑ منگ	۸۷۲	۶۰۸۲	۲۶۶۳	۱۹۰	بھوگڑ منگ
بھیر کنڈ	بھیر کنڈ	۹۳۰	۶۱۹۹	۱۱۶۲	۱۰۵	بھیر کنڈ اتلا
بھیر کنڈ	ہمشیریاں	۲۹۸	۲۶۵۶	۳۹۹	۱۰۳	بھیر کنڈ ترلا
اچھریاں	اہل	۱۷۰	۱۲۰۰	۹۲۷	۱۳۳	بتیاری
بفہ	شکیاری	۸۱۸	۵۹۸۲	۱۳۲۵	۹۱	بیدادی
ماسہرہ	دیب گراں	۲۷۶	۱۸۳۲	۱۷۵۱	۸	بیدڑہ
بھیر کنڈ	ہمشیریاں	۳۶۳	۳۱۰۲	۱۳۰۸	۵۵	پانوڈھیری
پھلورہ	مت سیری	۲۰۸	۱۵۰۷	۷۹۶	۳۰۰	پٹیاں
پھلورہ	پڑھنہ	۲۷۸	۳۲۹۲	۲۲۲۲	۳۰۳	پڑھنہ
ماسہرہ	لساں ٹھکراں	۲۰	۱۱۹	۹۷	۲۳	پیش گاہ
ماسہرہ	پوٹھہ	۲۲۰	۱۷۲۸	۳۹۷	۶۰	پھوال
پھلورہ	پلسالہ	۱۳۱	۸۲۰	۹۰۱	۵۹	پلسالہ
ماسہرہ	جلو	۲۲۰	۱۵۹۵	۱۳۵۹	۱۳	پلگ آلی
ماسہرہ	جلو	۳۳۱	۱۷۲۰	۲۱۱۶	۱۳	پلگ تری

اچھڑیاں	بجول	۸۱۲	۶۳۹۵	۱۸۰۲۹	۱۷۲	بجول
ماسرہ	پوٹھ	۳۶۵	۲۹۰۲	۱۷۰۱	۶۱	پوٹھ
ماسرہ	عطر شیشہ	۳۸۲	۲۹۳۶	۱۱۰۷	۷۸	پھاگلہ
پھلڑہ	پھلڑہ	۲۳۱	۱۸۸۸	۸۸۶	۲۶۲	پھلڑہ
اچھڑیاں	ہل کوٹ	۶۹	۳۹۶	۱۶۸	۱۳۹	پھلانی
ماسرہ	بیر	۷۵۸	۳۲۶۱	۲۶۹۱	۳۱	بیر
پھلڑہ	ترہیری	۱۰۵	۸۱۱	۵۷۸	۲۹۱	تاہی نگر
پھلڑہ	منگل ڈوگہ	۱۶۸	۱۱۳۵	۱۲۲۳	۲۶۸	تری
اچھڑیاں	اچھڑیاں	۶۷	۵۵۱	۳۳۳	۱۶۳	ترکناں
بنفہ	نو کوٹ	۱۸۸	۱۳۶۶	۳۷۳	۱۰۶	ترہاتلا
بنفہ	نو کوٹ	۲۳۱	۱۸۹۷	۵۵۵	۱۰۷	ترہاتلا
پھلڑہ	ترہیری	۱۱۱	۷۵۵	۳۷۱	۲۸۳	ترہیری
پھلڑہ	مت سیری	۳۸	۳۱۲	۲۸۷	۲۹۷	تمبر
بھیر کنڈ	ہمشیریاں	۶۶۱	۱۱۵۷	۱۲۲۹	۹	تمبر کھولہ
بنفہ	دھڑیاں	۲۱۱	۱۳۱۲	۱۳۳۳	۸۵	تمری
پھلڑہ	کالومیرا	۲۶۸	۲۱۸۷	۱۷۲۸	۳۰۶	تھاٹھی کلاں
پھلڑہ	پھلڑہ	۸۱	۳۹۳	۳۵۰	۲۶۳	تھالیالہ
پھلڑہ	پلسالہ	۳۰	۲۰۵	۲۶۱	۷۲	تھالی
ماسرہ	کھواڑی	۳۰	۱۵۲	۱۲۵	۲۵	تاہی
بنفہ	ٹانڈہ	۷۷۳	۵۳۱۱	۱۲۵۳	۸۷	ٹانڈہ
پھلڑہ	پڑھنہ	۲۵۸	۱۹۲۸	۱۳۶۲	۳۰۵	ٹھا کر میرا
ماسرہ	عطر شیشہ	۷۱۲	۵۶۱۵	۲۳۳۸	۸۰	جابہ
اچھڑیاں	بجول	۳۶۳	۳۳۰۰	۲۰۰۵	۱۶۳	جال گل
ماسرہ	بیر	۳۱	۲۲۹	۵۹۲	۳۷	جبری
اچھڑیاں	جبر	۱۵۳۵	۱۳۲۱۹	۱۸۶۸۰	۱۷۰	جبر
اچھڑیاں	جبوڑی	۸۷۷	۶۲۰۳	۲۰۰۳	۱۷۷	جبوڑی
پھلڑہ	موہار کلاں	۱۵۲	۹۳۳	۱۱۸۳	۳۲۶	جٹاں
اچھڑیاں	بجول	۳۶۱	۲۱۲۸	۳۳۸۸	۱۷۱	چچھ
پھلڑہ	پلسالہ	۶۸	۳۵۰	۲۶۸	۱۵۷	جس گرن بالا
پھلڑہ	پلسالہ	۳۸	۳۰۵	۳۳۳	۵۶	جس گراں پائیں
پھلڑہ	جلو	۳۸۷	۲۶۳۵	۱۲۱۷	۱۲	جلو

ماسرہ	کھواڑی	۶۹	۴۱۲	۲۹۲	۲۷	جنگپاری
پھلورہ	پڑھنہ	۴۶۹	۳۳۹۷	۳۲۷۶	۳۰۲	بھنگی
پھلورہ	پنسالہ	۱۶۰	۹۸۴	۱۳۶۶	۵۵	جھوکن
اچھڑیاں	بھوگڑ منگ	۱۴۹	۱۱۳۲	۵۲۳	۱۹۱	چٹہ بٹہ
ماسرہ	سانڈے سر	۵۴۴	۳۸۴۰	۱۵۷۸	۷۲	چٹہ بٹہ
بفہ	عنایت آباد	۲۸۰	۱۹۶۸	۲۵۶	۹۷	چٹی کٹی
ماسرہ	داتہ	۴۷۶	۲۹۳۳	۱۴۵۱	۶۷	چکپاہ
پھلورہ	دریا ڈوگہ	۱۷۸	۹۹۰	۸۹۲	۷۷	چندور
اچھڑیاں	اہل	۷۱۲	۴۷۱۳	۳۲۱۲	۱۳۴	چنارکوٹ
اچھڑیاں	بٹل	۱۲۷	۲۷۶۶	۳۳۶	۱۵۳	چولندری سلدھار
ماسرہ	دیب کراں	۸۸	۵۲۱	۳۰۴	۶	چھانچہ
اچھڑیاں	ہل کوٹ	۲۴	۳۰۵	۱۹۸	۱۴۲	چھپڑی
ماسرہ	پیر	۴۴۲	۲۸۹۰	۱۸۳۴	۳۹	چہڑہ
اچھڑیاں	جھوڑی	۲۵۰	۱۴۸۰	۲۸۲	۱۸۳	چیلاباغ
ماسرہ	ماسرہ نمبر ۲	۲۹۲	۲۱۰۹	۵۴۲	۶۹	حدوبانڈی
ماسرہ	بحالی	۱۰۷	۵۳۸	۲۹۲	۳۲	حسینیاں
بفہ	عنایت آباد	۱۰۶	۷۵۳	۱۴۴	۱۰۱	حفیظ بانڈی اتلی
بفہ	عنایت آباد	۴۱	۳۴۵	۲۳۵	۱۰۲	حفیظ بانڈی تری
بھیرکنڈ	خاکی	۱۲۶۷	۷۶۴۱	۲۷۹۵	۱۰۴	خاکی
بھیرکنڈ	ملک پور	۳۹۸	۲۸۷۷	۷۴۶	۴۴	خواجگان
ماسرہ	داتہ	۱۵۹	۱۰۲۸	۶۷۱	۶۵	خوشحال
ماسرہ	داتہ	۷۱۳	۴۶۱۹	۲۲۷۳	۶۶	داتہ
پھلورہ	ترہیڑی	۷۶	۴۲۲	۲۸۲	۲۸۹	درمنگ
پھلورہ	مت سیری	۹۲	۶۳۷	۳۵۰	۳۰۱	دروازہ
بفہ	ڈھڑیاں	۱۴۳۰	۹۸۳۶	۳۳۷۳	۸۶	دھڑیاں
پھلورہ	ترہیڑی	۹۶	۶۳۷	۵۱۷	۲۸۰	دگمن نلہ اتلا
پھلورہ	ترہیڑی	۶۵	۴۱۷	۶۵۷	۲۷۹	دگمن نلہ ترلا
پھلورہ	پنسالہ	۷۹	۴۳۵	۵۷۱	۶۸	دھنگہ
پھلورہ	ترہیڑی	۳۸	۲۲۹	۲۱۴	۲۸۲	دیپوریاں
ماسرہ	دیب کراں	۲۴۶	۱۶۲۶	۱۱۹۲	۱۱	دیب کراں
پھلورہ	موہارکلاں	۱۱۷	۷۷۶	۶۴۹	۳۱۵	ڈگری

بفہ	ڈھوڈیال ازغوشال	۱۰۰۴	۷۳۱۱	۱۹۲۴	۹۲	ڈھوڈیال ازغوشال
بفہ	ڈھوڈیال ملکل	۱۰۷۸	۸۲۸۰	۱۸۸۹	۹۳	ڈھوڈیال ملکل
پھلڑوہ	موہارکلاں	۱۳۲	۹۸۵	۲۲۱	۳۲۴	ڈھیر
پھلڑوہ	لساں نواب	۱۰۸	۷۵۷	۹۴۰	۳۱۷	ڈھیری
اچھڑیاں	ہل کوٹ	۳۳	۲۳۸	۷۱۹	۱۲۴	ڈھیری حلیم
اچھڑیاں	لاچی منگ	۷	۲۸	۵۸	۱۳۹	ڈھیری سعد اللہ
اچھڑیاں	ہل کوٹ	۵۳	۳۸۹	۱۳۰	۱۲۸	ڈھیری بمر داراں
اچھڑیاں	بھوگر منگ	۱۱۵	۸۵۴	۶۸۸	۱۸۷	راھی
ماسہرہ	بحالی	۳۳	۱۹۵	۱۳۱	۳۴	رتیاں
ماسہرہ	بحالی	۳۶۱	۲۳۰۶	۹۰۷	۳۳	رہاڑ
ماسہرہ	سانڈے سر	۳۳۶	۲۲۳۸	۱۰۷۰	۷۴	ریڑھ
ماسہرہ	سانڈے سر	۴۲۰	۳۰۵۸	۱۵۵۴	۷۳	سانڈے سر
اچھڑیاں	سچے کلاں	۶۹	۴۳۳	۳۱۵	۱۷۸	سچے خورد
اچھڑیاں	سچے کلاں	۱۲۳۲	۸۳۹۸	۵۰۲۵	۱۷۵	سچے کلاں
پھلڑوہ	پھلڑوہ	۸۰	۵۷۹	۴۹۴	۲۶۵	سرنی
ماسہرہ	ماسہرہ نمبر ۲	۳۳۵	۲۰۵۸	۱۱۲۷	۶۸	سفیدہ
بھیر کنڈ	ملک پور	۱۱۹	۸۹۱	۳۵۹	۴۵	سکندرہ
پھلڑوہ	موہارکلاں	۴۴	۳۵۲	۴۶۱	۳۲۱	سلاپیہ
اچھڑیاں	اہل	۱۲۹	۷۰۲	۲۹۱	۱۵۴	سلونہ
پھلڑوہ	مت سیری	۴۷	۳۳۹	۲۲۴	۲۹۶	سم
اچھڑیاں	بھوگر منگ	۷۹۷	۵۴۲۵	۳۶۷۶	۱۹۲	سم الہی منگ
پھلڑوہ	موہارکلاں	۸۰	۶۵۳	۴۴۶	۳۲۲	سجلی
پھلڑوہ	منگل ڈوگ	۳۳	۲۰۱	۵۲۴	۲۷۳	سنیرا
پھلڑوہ	منگل ڈوگ	۸۶	۶۴۹	۸۴۴	۲۷۸	سواں میرا
بھیر کنڈ	گیڈر پور	۳۳۹	۲۴۳۶	۲۳۰۹	۴۶	سوسل
پھلڑوہ	دریا ڈوگ	۲۸۲	۱۲۲۹	۱۰۱۰	۳۲۳	سپہلی
اچھڑیاں	سچے کلاں	۲۷۴	۱۷۵۴	۴۰۳	۱۷۹	سیریاں کماشیاں
اچھڑیاں	لاچی منگ	۸۴	۵۱۳	۱۳۱	۱۳۰	شارکوتی
ماسہرہ	پیر	۲۱۰	۱۲۶۷	۱۴۳۰	۴۸	شاہ حیل کرھی
پھلڑوہ	منگل ڈوگ	۱۲۳	۸۳۸	۸۱۱	۲۶۹	شاہ کوٹ
اچھڑیاں	لاچی منگ	۱۷۳	۱۱۵۶	۸۱۴	۱۶۵	شکورہ

پھلورہ	لساں نواب	۳۷۸	۲۳۳۵	۸۹۸	۳۱۹	شکوکی
ماسہرہ	دیب گراں	۳۲	۲۳۰	۱۷۲	۲	شملی
بفہ	شکلیاری	۲۲۱۲	۱۵۶۵۲	۱۹۰۹	۸۹	شکلیاری
بفہ	ڈھوڈیاں ملکل	۵۷۶	۳۳۶۰	۱۰۶۱	۸۲	شکلی بالا
بھیرکنڈ	ملک پور	۲۳	۳۹۲	۶۸۳	۲۳	شکلی تری
ماسہرہ	جلو	۲۵۵	۱۷۰۸	۱۰۷۹	۵۸	شہیلیہ
پھلورہ	ترہیری	۲۵	۱۱۰	۱۷۲	۲۸۲	شہیلیاں
ماسہرہ	دیب گراں	۹۶	۶۳۲	۱۲۲۶	۱۰	شیخ آباد
پھلورہ	موہارکلاں	۱۰۰	۵۹۲	۸۲۶	۳۱۶	شیخ وال
بھیرکنڈ	ملک پور	۲۱۸	۳۰۲۷	۶۵۵	۱۱۶	شیر پور
ماسہرہ	عطر شیشہ	۱۲۷	۸۷۱	۲۱۵	۷۹	عرب خان
ماسہرہ	عطر شیشہ	۳۰۸	۲۲۶۵	۱۲۳۹	۷۶	عطر شیشہ
بفہ	عنایت آباد	۵۸۸	۲۱۷۵	۹۲۸	۹۶	عنایت آباد
پھلورہ	ترہیری	۱۸۹	۱۲۸۹	۹۳۸	۲۹۲	غازی کوٹ
ماسہرہ	داتہ	۷۷۰	۵۲۲۲	۱۵۱۷	۶۳	غازی کوٹ
پھلورہ	کالومیرا	۳۱۲	۲۲۶۷	۳۱۱۳	۳۰۸	کالومیرا
اچھڑیاں	لاچی منگ	۱۷	۱۱۶	۸۵	۱۵۱	کانڈلہ
پھلورہ	پھلورہ	۵۷	۳۶۳	۶۷۰	۲۵۸	کرکا
پھلورہ	پلسالہ	۷۰	۳۲۱	۳۷۰	۷۰	کرکلہ
ماسہرہ	بحالی	۱۸۲	۹۳۲	۷۹۸	۳۱	کرہالہ
ماسہرہ	کھواڑی	۲۲۲	۱۲۲۱	۶۷۱	۲۸	کریڑ
اچھڑیاں	بٹل	۳۱۱	۲۳۷۶	۸۲۶	۱۵۷	کڑ منگ اتلا
اچھڑیاں	بٹل	۱۲۲	۱۰۱۷	۲۱۷۲	۱۵۸	کڑ منگ ترلا
اچھڑیاں	سچہ کلاں	۲۷۸	۲۰۵۳	۱۲۲۹	۱۷۳	کلس رچھاڑی
پھلورہ	ترہیری	۱۱۸	۷۷۹	۶۸۸	۲۵۸	گل وال
اچھڑیاں	بھو کڑ منگ	۸	۵۹	۲۳	۱۸۹	کھبار ڈوگہ
پھلورہ	ترہیری	۶۲	۲۰۸	۲۵۹	۲۹۰	کرماری
پھلورہ	ترہیری	۱۲۱	۶۲۲	۳۹۵	۲۸۱	کسی
پھلورہ	منگل ڈوگہ	۳۷	۲۳۲	۳۲۰	۲۷۷	کنڈ
اچھڑیاں	ہل کوٹ	۱۱۸	۷۰۷	۲۵۳	۱۶۸	کنڈ اتلا
اچھڑیاں	اچھڑیاں	۷۲	۵۰۵	۲۸۱	۱۶۰	کنڈ ترلا

اچھڑیاں	جبوڑی	۶۶	۴۰۱	۲۳۵	۱۸۲	کنوگ
ماسہرہ	بڑکوٹ	۸۳۳	۵۸۱۰	۱۷۲۹	۷۰	کوٹکے
اچھڑیاں	اچھڑیاں	۴۱۱	۲۶۹۹	۱۱۹۱	۱۵۹	کوٹلی بالا
اچھڑیاں	اچھڑیاں	۳۶۷	۲۵۷۶	۱۱۸۶	۱۶۱	کوٹلی تری
پھلڑوہ	پھلڑوہ	۵۳	۳۷۶	۲۴۶	۲۵۹	کوٹیرہ
اچھڑیاں	جبوڑی	۲۳۹	۱۵۳۱	۵۹۷	۱۸۳	کوز پیلہ
بھیرکنڈ	بھیرکنڈ	۱۱۸	۸۶۵	۷۸۳	۴۹	کہنیاں
پھلڑوہ	دریا ڈوگ	۲۶۷	۱۷۳۳	۱۰۳۹	۳۲۰	کھانیاں
پھلڑوہ	منگل ڈوگ	۹۶	۷۲۸	۷۸۰	۲۷۰	کھلیالہ
اچھڑیاں	لاچی منگ	۱۸۹	۱۲۸۴	۵۸۷	۱۶۶	کھن
ماسہرہ	کھواڑی	۳۷۱	۲۳۰۹	۱۲۷۰	۲۴	کھواڑی
پھلڑوہ	منگل ڈوگ	۱۰۰	۶۹۸	۷۰۷	۲۶۷	کھیل
ماسہرہ	لساں ٹھکراں	۲	۶	۱۵۴	۱۸	کیک
بفہ	عنایت آباد	۲۲۹	۱۵۸۷	۳۶۹	۹۸	گاندھیاں
اچھڑیاں	بھوگر منگ	۲۴۴	۱۵۲۱	۶۷۱	۱۸۶	کران ٹھلی
ماسہرہ	ماسہرہ نمبر ۲	۲۹۶	۲۰۶۴	۳۷۴	۵۷	گنڈا
ماسہرہ	لساں ٹھکراں	۱	۷	۷۰۵	۱۷	گھیاں
بفہ	ہردو ترنگری صابر شاہ	۵۱۸	۳۷۴۷	۳۲۲۵	۱۱۳	گلی باغ
پھلڑوہ	پڑھنہ	۳۱۳	۲۱۰۰	۲۵۳۳	۳۰۴	گوجراں
پھلڑوہ	ترہیری	۶۷	۴۳۱	۳۶۶	۲۸۶	گوجراں دی گلی
پھلڑوہ	پھلڑوہ	۷۰	۵۰۸	۳۲۸	۲۶۰	گوجرہ
ماسہرہ	عطر شیشہ	۱۲۰	۸۳۰	۴۵۷	۷۷	گھوڑ
بھیرکنڈ	گیدڑ پور	۱۸۴۰	۱۳۰۷۳	۱۲۷۷۳	۴۲	گیدڑ پور
اچھڑیاں	سچہ کلاں	۱۴۴	۹۶۷	۴۷۸	۱۸۰	گیرچہ
بفہ	ڈھوڑیاں ملکل	۲۹۸	۱۹۹۵	۵۵۷	۹۴	گیروال
پھلڑوہ	پھلڑوہ	۱۳۵	۹۰۵	۶۱۸	۲۶۶	گیروال
بفہ	عنایت آباد	۵۸۸	۴۱۷۶	۹۴۸	۹۶	عنایت آباد
اچھڑیاں	لاچی منگ	۱۲۶۰	۸۶۷۳	۳۸۱۳	۱۳۸	لاچی منگ
ماسہرہ	بڑکوٹ	۹۲۷	۷۵۶۶	۱۹۳۳	۷۱	بڑکوٹ
ماسہرہ	لساں ٹھکراں	۴۰۲	۲۶۰۲	۲۲۹۷	۱۶	لساں ٹھکراں
پھلڑوہ	لساں نواب	۲۳۴	۱۶۲۹	۱۰۳۸	۳۱۸	لساں نواب صاحب

ماسہرہ	دیب گراں	۲۵	۲۸۳	۳۳۱	۵	لئے دی بانڈی
بفہ	عنایت آباد	۱۹۷	۱۳۸۲	۳۵۶	۱۰۰	لنگ
پھلوہ	منگل ڈوگ	۱۰۵	۷۰۳	۵۵۸	۲۷۱	لور گراں
پھلوہ	لساں نواب	۸۴	۵۸۱	۳۶۲	۳۲۳	لیاس
بھیر کنڈ	ہمشیریاں	۲۲۲	۱۵۸۳	۶۹۲	۵۲	ماڑی شاہ ولی
بھیر کنڈ	بھیر کنڈ	۱۲۵	۸۳۸	۶۱۰	۵۰	ماڑی صفدر شاہ
ماسہرہ	ماسہرہ نمبرا	۱۳۲۰	۱۰۶۵۲	۵۱۷۶	۵۶	ماسہرہ
پھلوہ	مت سیری	۲۷۸	۱۶۵۱	۱۱۷۲	۲۹۹	مت سیری
ماسہرہ	بحالی	۱۵۵	۱۶۰۹	۵۸۰	۶۲	متہال
ماسہرہ	منگن	۱۳۳	۹۰۳	۳۳۳	۸۳	چھی پول
پھلوہ	منگل ڈوگ	۳۷	۲۵۳	۳۱۵	۲۷۵	مجال
ماسہرہ	دیب گراں	۱۵۱	۱۰۰۰	۸۷۷	۴	مدن
بھیر کنڈ	ملک پور	۱۵۶	۱۲۵۲	۳۱۳	۱۱۸	مراد پور
پھلوہ	منگل ڈوگ	۱۱۳	۷۲۲	۶۳۰	۲۷۳	مند
بھیر کنڈ	ہمشیریاں	۲۲۰	۱۶۱۹	۱۱۶	۵۳	مسوال
بھیر کنڈ	ملک پور	۳۷۳	۳۶۹۳	۹۰۳	۱۱۵	ملک پور
اچھڑیاں	لاچی منگ	۳۳۲	۲۲۵۳	۱۱۷۸	۱۵۲	مکان کلی گدا
اچھڑیاں	ہل کوٹ	۱۲۱	۸۲۵	۳۳۰	۱۵۰	ملو کڑہ
پھلوہ	پھلوہ	۱۲۶	۸۸۲	۷۲۱	۲۶۱	منڈ گراں
ماسہرہ	عطر شیشہ	۲۲۸	۱۳۵۲	۵۵۳	۷۵	مندھاڑ
پھلوہ	منگل ڈوگ	۶۹	۳۶۰	۳۲۵	۲۷۶	منگل ڈوگ
ماسہرہ	لساں ٹھکراں	۱۳۳	۷۳۳	۳۶۶	۲۲	منگور
ماسہرہ	منگن	۵۶۳	۳۹۵۵	۱۶۱۷	۸۱	منگن
پھلوہ	مت سیری	۷۳	۲۷۷	۵۱۷	۲۹۸	مینوال
ماسہرہ	جلو	۱۳۵	۶۸۰	۸۳۱	۲۱	موڑبفہ خورد
ماسہرہ	لساں ٹھکراں	۳۲۳	۱۹۳۶	۱۹۳۹	۲۰	موڑبفہ کلاں
پھلوہ	موہار کلاں	۱۷۶	۱۰۰۹	۶۹۰	۳۲۵	موہار خورد
پھلوہ	موہار کلاں	۱۱۳	۶۹۶	۸۶۹	۳۱۳	موہار کلاں
ماسہرہ	کھواڑی	۲۶۰	۱۶۳۸	۱۲۸۳	۲۹	موہایاں
ماسہرہ	ویر	۳۱۶	۱۸۳۹	۱۱۲۵	۳۰	میرا محمد علی
بھیر کنڈ	ہمشیریاں	۱۶۸	۱۳۳۸	۳۹۶	۵۳	میراجیا

بھیرکنڈ	ہمشیریاں	۶۴	۲۳۸	۲۰۴	۵۱	میرا مقرب شاہ
ماسہرہ	لساں ٹھکراں	۷۳	۲۳۸	۳۶۶	۱۵	نارون
ماسہرہ	پیر	۳۰۷	۱۸۳۱	۱۳۵۶	۳۵	نڑیڑ
اچھڑیاں	ہل	۲۲۳	۱۷۶۳	۸۸۱	۱۵۷	نوردی
ماسہرہ	لساں ٹھکراں	۱۱۹	۷۱۰	۶۶۲	۱۹	نوبا
بفہ	نو کوٹ	۵۷۸	۳۸۲۹	۹۵۸	۱۰۸	نو کوٹ
اچھڑیاں	ہل کوٹ	۷۳	۲۳۸	۹۲۱	۱۳۵	نیل بن
بھیرکنڈ	بھیرکنڈ	۷۶	۶۰۹	۶۸۰	۴۷	نیلور
ماسہرہ	منگن	۲۰۶	۱۶۲۳	۵۱۲	۸۲	ہاشمی میرا
بھیرکنڈ	بھیرکنڈ	۱۳۳	۸۹۵	۲۲۳	۴۸	ہاڑی دامیرا
بفہ	ہردو ترنگڑی صابر شاہ	۸۸۰	۶۶۷۵	۱۸۸۵	۱۱۴	ہردو ترنگڑی صابر شاہ
اچھڑیاں	ہل	۲۲۸	۲۷۶۶	۱۸۷۶	۱۳۵	ہروڑی کھکو
ماسہرہ	داتہ	۲۷۰	۱۶۹۹	۸۴۷	۶۴	ہریالہ
پھلڑہ	پلسالہ	۴۵	۳۱۵	۹۸	۷۱	ہل کالو
اچھڑیاں	ہل کوٹ	۹۷۴	۶۴۰۴	۳۲۹۵	۱۶۷	ہل کوٹ
بھیرکنڈ	ہمشیریاں	۳۳۸	۲۳۱۱	۷۶۴	۹۹	ہمشیریاں
اچھڑیاں	اہل	۵۱	۳۷۴	۳۱۹	۱۵۵	ہیڑ

کالا ڈھا کہ ایف

حد جست نمبر، رقبہ نہیں معلوم ابھی تک بندوبست نہیں ہوا۔ گاؤں = ۹۷

قبیلہ	مکان	آبادی	نام گاؤں
مداحیل	۱۱۰	۲۵۳	ابو مداحیل
بسی حیل	۳۰۱	۱۵۱۶	التیر
مداحیل	۴۸	۲۳۸	امر گھوڑی
بسی حیل	۲۱۱	۷۹۵	بانڈہ دادا
حسن زئی	۶۱۰	۳۲۲۸	بائیو حسن زئی
مداحیل	۱۵۸	۷۶۰	بدر
بسی حیل	۷۶۲	۵۴۸۴	ہرتونی ۱
نصرت حیل	۲۹۶	۲۰۲۳	ہل کوٹ
اکازلی	۴۰۶	۲۳۱۳	ہلیانی

اکازنی	۵۵۴	۴۱۰۲	بمبل
بسی خیل	۲۴۴	۹۴۸	پتاؤ اشارے
حسین زئی	۸۷۷	۵۱۴۳	پلوسہ
نصرت خیل	۷۷۸	۴۹۸۱	پھاگین، پاکیونار
اکازنی	۳۱۷	۱۸۱۶	پیر خیل
بسی خیل	۱۴۶	۶۳۱	تیارا
اکازنی	۱۴۵	۶۹۶	تورم
مدا خیل	۳۸	۱۶۸	تیرا مداحیل
حسین زئی	۱۶۱	۱۴۴۸	تیکرام
حسین زئی	۳۶۰	۲۴۴۶	تیلی مدن
مدا خیل	۳۴۱	۱۳۹۸	ٹھانی
بسی خیل	۶۲۵	۳۲۶۰	ٹھنکھ
بسی خیل	۱۲۸۱	۵۴۲۳	جڈبہ
بسی خیل	۹۹	۴۱۵	جیرگال
بسی خیل	۵۲۳	۲۴۲۱	جمب کلاگئی
مدا خیل	۹۱	۴۴۹	چمگاہ
مدا خیل	۳۵۰	۱۴۶۲	چورنو یا چورنڈ
بسی خیل	۱۵۶	۱۱۷۹	چیریا چیرہ
مدا خیل	۱۶۰	۹۹۷	چیراکوٹ
بسی خیل	۱۸۲	۷۴۹	حلیمہ دادا
بسی خیل	۸۰	۳۰۱	خاناکے
مدا خیل	۱۷۲	۷۵۲	دادم
اکازنی	۷۹۵	۴۳۸۸	درہنالی پلاپائیں
مدا خیل	۳۱۷	۱۳۰۶	دلو مداحیل
مدا خیل	۳۰۴	۱۳۲۴	دوہا ہالا پائیں
بسی خیل	۱۹۷	۹۶۴	دوڑ
بسی خیل	۵۴۹	۲۸۱۷	دوڑ میرا
اکازنی	۲۸۳	۱۴۸۲	دھارو
بسی خیل	۲۷۳	۱۷۸۰	دھاری برتون ۱۱
بسی خیل	۷۴۸	۳۱۴۳	ڈنہ موہری

مداحیل	۲۶	۱۳۲	ڈوگر مداحیل
بسی خیل	۶۸	۲۸۲	دومیل
بسی خیل	۲۳۳	۱۳۸۳	وزاری
اکازئی	۱۵۷	۸۲۵	زندانی
بسی خیل	۵۹۵	۲۶۰۲	زندگیا
نصرت خیل	۳۶۶	۲۲۹۹	سچکا
بسی خیل	۳۱۹	۱۷۲۳	سدو خان
اکازئی	۲۹۳	۱۵۸۵	سرمال اکائی
نصرت خیل	۲۹۸	۱۲۶۱	سرمول
حسین زئی	۲۹۹	۱۸۲۵	سیری کوبانی
مداحیل	۲۳۱	۱۱۲۵	سلیمانی
بسی خیل	۶۵۲	۳۳۹۸	سوربن
بسی خیل	۹۷	۶۰۹	سورل
بسی خیل	۱۳۶	۱۰۰۲	سوری اشارے
مداحیل	۱۹۱	۷۱۰	سونیا
بسی خیل	۲۵۸	۱۷۵۱	شاہ دیگ
بسی خیل	۵۷۵	۳۰۸۲	شاہ کٹی بسی خیل
بسی خیل	۲۵۸	۲۹۵۸	شنتل
بسی خیل	۱۶۱	۷۹۵	شلون
مداحیل	۲۹۹	۱۱۳۲	شناپا
بسی خیل	۲۵۶	۱۳۱۹	شدکل دریاں
بسی خیل	۵۲۷	۳۰۲۰	شدکل دریائیں
بسی خیل	۶۱	۲۲۲۲	فلاسر
بسی خیل	۲۱۹	۲۵۷۹	کاماسر
بسی خیل	۷۵۵	۳۹۱۲	کلاش
مداحیل	۲۱۹	۷۵۱	کلسوفہ بالا پائیں
حسین زئی	۱۶۱	۸۷۶	کنارے
بسی خیل	۵۳۶	۲۱۶۱	کنڈوڑ
اکازئی	۲۱۵	۲۳۲۲	کنڈبالا
اکازئی	۲۳۱	۱۹۸۳	کنڈپائیں

بسی جیل	۲۵۷	۱۳۵۱	کنڈر بسی جیل
حسین زئی	۲۵۶	۱۶۲۰	کنڈر توارا
حسین زئی	۶۳۱	۳۱۷۶	کنہار شریف
اکازئی	۱۳۵	۸۷۲	کوپرا
حسین زئی	۱۸۳	۱۶۰	کوٹکے
نصرت جیل	۱۳۰	۷۰۰	کوٹلے
مدا جیل	۵۱۰	۲۹۳۱	کورور
حسین زئی	۲۹۲	۲۳۶۱	کورون
حسین زئی	۷۲۳	۱۹۳۱	گرہی حسین زئی
بسی جیل	۱۶۷	۸۴۷	گرہی زرین سرگرہی
حسین زئی	۲۳۲	۱۳۵۱	گنگت
مدا جیل	۳۳۶	۱۶۰۷	گواندلہ
نصرت جیل	۹۲	۲۲۸	گومیٹ
بسی جیل	۲۵۷	۲۶۶۹	گیتو
بسی جیل	۳۵۰	۱۵۰۹	گیگانی
اکازئی	۲۹۸	۱۱۷۷	لڑائی پیرتار
اکازئی	۶۳۱	۳۰۶۱	لشورا
حسین زئی	۱۹۵	۸۳۵	مریہ
مدا جیل	۷۳۷	۳۸۹۸	مچکوٹ
بسی جیل	۲۵۰	۲۱۳۱	منگری
مدا جیل	۳۳۲	۱۲۵۸	مہابرا
اکازئی	۶۳۹	۳۱۱۳	میرا اکازئی
حسین زئی	۲۳۱	۱۳۱۳	میرا خو جیل
مدا جیل	۸۲۶	۳۹۷۱	میرا مدا جیل
حسین زئی	۱۵۸	۷۹۷	نادرے
حسین زئی	۱۹۸	۹۳۰	نسیکو حسن زئی
حسین زئی	۳۹۳	۱۷۷۶	نیوٹی
بسی جیل	۳۸۱	۱۷۱۷	ہریل

تحصیل بالا کوٹ

دیہات = ۶۵

نام گاؤں	حدیث نمبر	رقبہ	آبادی	مکان	حلقہ پٹوار	حلقہ قانون گو
ارسلا خان منور	۲۵۰	۱۰۲۰	۱۹۷۰	۲۲۲	ہر چھاڑ منور	کاغان
بزار کوٹ	۲۱۳	۱۵۲۳	۳۵۵۳	۵۳۵	گرہمی حبیب اللہ	گرہمی حبیب اللہ
بالا کوٹ	۲۰۱	۲۵۷۴	۱۱۳۵۱	۱۶۱۷	بالا کوٹ	گرہمی حبیب اللہ
بٹ کرڑ	۲۳۳	۹۲	۵۱۵	۷۸	گرلاٹ	گرہمی حبیب اللہ
بٹورہ	۲۱۹	۱۱۲۹	۱۶۲۲	۲۰۶	تاہٹہ	گرہمی حبیب اللہ
بج موہری	۲۳۱	۱۵۵۰	۲۳۲۱	۳۰۶	شوہال معز اللہ	گرہمی حبیب اللہ
بسیاں	۲۰۶	۱۱۲۲	۳۱۰۷	۲۳۸	دوگہ	گرہمی حبیب اللہ
بکیر	۲۰۳	-	-	-	بیلہ سچہ	کاغان
بن بگاڑ	۱۹۷	۳۹۱۳	۳۹۸۶	۲۸۷	ہنکرائی	کاغان
بھیکہ	۲۲۲	۳۶۱	۷۷۷	۱۲۲	تاہٹہ	کاغان
بھسارہ پتلنگ	۲۰۰	۱۳۲۲	۳۰۹۳	۲۲۱	ست بنی	کاغان
بھنگہاں جوچہ	۲۳۷	۲۱۳۸	۵۲۷۲	۷۷۵	سنگرہ	کاغان
بھورج	۲۱۰	۲۲۳	۱۱۱۰	۲۱۱	دوگہ	گرہمی حبیب اللہ
بھونجہ	۲۲۷	۲۰۵۷	۵۲۳۶	۲۲۱	کیوانی	کاغان
بیلہ سچہ	۲۲۲	-	۳۳۲۲	-	بیلہ سچہ	کاغان
پارس	۲۲۳	۵۵۳۶	۵۰۵۹	۷۲۷	کیوانی	کاغان
پت سیری	۲۳۰	۳۷۱	۶۸۶	۱۰۲	شوہال معز اللہ	گرہمی حبیب اللہ
پٹن دیس	۲۵۶	۵۳۳۳	۱۸۵۶	۲۳۹	پھاگل	کاغان
پھاگل	۲۵۴	۷۰۶۹	۲۶۷۹	۶۵۱	پھاگل	کاغان
ترنہ	۲۰۴	۲۸۰	۷۲۲	۱۱۰	بالا کوٹ	گرہمی حبیب اللہ
تاہٹہ	۲۲۲	۱۵۷۲	۲۶۲۹	۳۹۰	تاہٹہ	گرہمی حبیب اللہ
جاگیر بلولہ	۲۰۷	۱۴۶۸	۲۱۸۹	۶۷۰	دوگہ	گرہمی حبیب اللہ
جڑی کلیش	۲۲۵	۲۳۲۱	۲۱۸۰	۶۲۵	شوہال معز اللہ	گرہمی حبیب اللہ
جہی	۲۱۶	۳۲۷	۲۷۶	۷۶	تاہٹہ	گرہمی حبیب اللہ
جرید	۲۲۸	۶۱۷۳	۱۲۷۶۹	۱۷۳۸	جرید	کاغان

گرہمی حبیب اللہ	ست بنی	۷۲۸	۵۶۳۵	۲۶۷۰	۱۹۶	جگن
کاغان	بیلہ سچ	۱۷۳	۱۲۲۰	۱۱۶۸	۲۳۶	پوشال
کاغان	سنگو	۸۲	۵۰۵	۱۹۶	۲۳۸	حسام آباد
گرہمی حبیب اللہ	تاہہ	۹۵	۷۵۷	۲۰۶	۲۲۰	حصاری
گرہمی حبیب اللہ	گرلاٹ	۹۳	۵۷۸	۱۱۸	۲۳۲	حسہ
گرہمی حبیب اللہ	دوگہ	۳۶۹	۲۳۸۹	۲۱۳۳	۲۰۹	خیر آباد
گرہمی حبیب اللہ	دوگہ	۵۸۲	۳۸۰۲	۲۵۶۲	۲۰۸	دوگہ
گرہمی حبیب اللہ	ست بنی	۲۹۳	۳۰۳۵	۲۲۹۲	۱۹۲	ست بنی
گرہمی حبیب اللہ	تاہہ	۱۳۲	۹۳۲	۳۱۰	۲۱۸	سگد ہار
کاغان	سنگو	۱۰۳۰	۶۶۲۶	۳۸۸۳	۲۳۹	سنگو
کاغان	بیلہ سچ	۱۸۳	۱۵۲۵	۳۲۷۳	۲۳۲	سواں
گرہمی حبیب اللہ	دوگہ	۵۶	۳۵۳	۱۹۲	۲۱۱	سیال
کاغان	بیلہ سچ	۱۳۳	۹۵۰	۱۶۲۵	۲۳۵	سنگورہ
گرہمی حبیب اللہ	شوہال معزز اللہ	۲۳۶	۱۷۹۲	۵۹۹	۲۲۹	شوہال معزز اللہ
گرہمی حبیب اللہ	بالاکوٹ	۶۹۵	۲۸۷۷	۲۳۹۰	۲۰۵	شوہال نجف خان
کاغان	کاغان	۱۳۱۶	۱۰۶۲۳	۹۹،۹۹۹	۲۵۷	کاغان
کاغان	شوہال معزز اللہ	۵۳۳	۳۷۲۲	۳۷۲۲	۲۳۵	گمی خانگیری
گرہمی حبیب اللہ	گرلاٹ	۷۳۹	۵۰۹۲	۲۶۸۰	۲۳۶	کانڈیاں
گرہمی حبیب اللہ	دوگہ	۳۷۲	۲۸۵۶	۱۶۵۵	۲۱۲	کرنول
گرہمی حبیب اللہ	تاہہ	۲۲۲	۱۲۷۲	۵۰۰	۲۲۱	کشتوا
کاغان	پھاگل	۳۲۸	۲۵۱۹	۲۲۶۱	۲۳۹	کلس جمال ماری
کاغان	پھاگل	۳۹۵	۲۸۵۱	۸۷۳	۲۵۵	کمال بن
گرہمی حبیب اللہ	شوہال معزز اللہ	۶۸	۳۳۸	۱۵۵	۲۲۷	کوارا
گرہمی حبیب اللہ	تاہہ	۲۲۳	۱۲۵۰	۹۰۶	۲۲۳	کوٹ بھلہ
کاغان	کیوالی	۳۸۲	۳۰۹۳	۲۹۲۲	۲۲۱	کیوالی
گرہمی حبیب اللہ	ست بنی	۶۷۳	۲۱۷۶	۲۰۱۱	۱۹۵	کھیت سرائش
گرہمی حبیب اللہ	گرلاٹ	۱۶۶۲	۱۱۹۵۶	۲۲۲۷	۲۰۲	گرلاٹ
گرہمی حبیب اللہ	گرہمی حبیب اللہ	۲۱۷۸	۱۵۷۵۳	۳۷۲۲	۲۱۲	گرہمی حبیب اللہ
گرہمی حبیب اللہ	تاہہ	۳۱۲	۲۳۷۲	۲۰۵۱	۲۱۷	گل میرا
کاغان	کھنول	۱۰۹۹	۷۸۶۹	۸۶۲۷	۲۳۰	کھنول

گرہمی حبیب اللہ	ہنگرائی	۵۱۶	۳۷۲۱	۲۱۸۶	۱۹۹	گھنٹیا
گرہمی حبیب اللہ	شوہال معز اللہ	۱۶	۱۱۸	۹۶	۲۲۸	لسوز مینڈاری
گرہمی حبیب اللہ	شوہال معز اللہ	۱۹	۹۸	۴۷	۲۲۶	لسوسلطانی
گرہمی حبیب اللہ	تلمبہ	۱۲۴	۶۰۱	۵۳۸	۲۱۵	لوٹڈا
گرہمی حبیب اللہ	بالاکوٹ	۳۵۵	۲۲۸۵	۱۳۱۵	۱۹۳	مٹی کوٹ
کاغان	ہرچھاڑ منور خان	۲۶۳	۲۰۴۲	۱۱۱۶	۱۵۱	منور بوستان خان
کاغان	ہرچھاڑ منور خان	۳۶۴	۲۶۱۶	۱۱۹۱	۲۵۲	منور محمد جان خان
کاغان	ہرچھاڑ منور خان	۴۳۴	۳۲۰۰	۳۹۶۸۳	۲۵۳	منور حفیظ
گرہمی حبیب اللہ	کراٹ	۳۵	۳۲۳	۲۱۴	۲۳۲	نو کوٹ
گرہمی حبیب اللہ	ہنگرائی	۵۱۵	۳۵۰۶	۲۲۵۱	۱۹۸	ہنگرائی

تخصیص اوگی

گاؤں = ۷۴

نام گاؤں	حد بست نمبر	رقبہ	آبادی	مکان	حلقہ پٹوار	حلقہ قانون گو
اخون بانڈی	۳۲۸	۸۶۶	۱۴۵۴	۲۴۴	جودہان	شیر گڑھ
ار بوڑھ	۱۲۰	۴۳۸۹	۴۹۶۵	۷۴۵	اوگی	اوگی
اسماعیل بانڈی	۳۲۳	۱۰۹۱	۲۲۰۰	۳۱۲	چن سیر	شیر گڑھ
انگر بہن	۳۲۹	۱۶۲۰	۱۲۰۹	۱۵۷	نکا پانی	شیر گڑھ
اوگی	۱۲۲	۲۱۱۴	۱۱۵۵۳	۱۵۰۹	اوگی	اوگی
بارا	۳۲۹	۷۵۲	۹۰۲	۱۳۵	سوکل	شیر گڑھ
بانڈہ کھولیاں	۳۳۳	۵۲۴	۱۳۱۶	۱۷۵	سمبل	شیر گڑھ
بانڈی	۳۲۹	۱۱۷۶	۲۱۷۶	۳۰۱	بانڈی	شیر گڑھ
بانی بریاں	۳۳۱	۱۰۸۶	۲۵۸	۸۱	سوکل	شیر گڑھ
بجہ	۳۴۰	۹۳۴	۳۱۱۰	۲۰۱	شیر گڑھ	شیر گڑھ
بٹھو بانڈی	۳۳۷	۸۵۶	۲۲۸۱	۳۴۵	شیر گڑھ	شیر گڑھ
بدسیال	۳۳۲	۱۲۸۷	۱۸۲۴	۲۷۴	سمبل	شیر گڑھ
بڑا اور	۳۳۵	۱۸۷۸	۲۴۶۴	۲۴۹	کاجلہ	شیر گڑھ
بگاڑیاں	۱۲۸	۱۶۳۶	۳۰۲	۲۲۹۸	بگاڑیاں	اوگی
بگوانی	۳۴۲	۱۲۲۴	۱۰۳۴	۱۴۳	چھوپیاں	شیر گڑھ

اوگی	بیلیاں	۷۵۱	۵۰۳۰	۳۰۳۷	۱۲۲	بیلیاں
شیر گڑھ	بانڈی	۲۲۸	۱۵۶۲	۱۰۳۲	۳۲۲	بیربٹ
شیر گڑھ	نکاپانی	۳	۱۷	۱۱۵	۳۵۳	بیلا
شیر گڑھ	پلنڈی	۳۲۹	۲۲۹۳	۲۱۵۹	۳۵۱	پٹیاں
شیر گڑھ	پھگوڑہ	۲۳۶	۱۵۵۵	۱۷۱۸	۳۲۷	پھگوڑہ
اوگی	بیلیاں	۱۶۶۹	۸۱۶۱	۱۸۱۱	۱۳۰	تراوڑہ
شیر گڑھ	در بند	۱۵۹	۱۳۱۷	۱۹۱۲	۳۲۲	تیربٹ
اوگی	بگاڑیاں	۲۵۰	۳۲۱۲	۱۲۶۰	۱۲۵	جس کوٹ
شیر گڑھ	پھگوڑہ	۱۲۹	۹۹۲	۷۷۵	۳۲۵	جگی
شیر گڑھ	جودہان	۱۸۶	۱۱۷۰	۸۵۳	۳۳۰	جودہان
شیر گڑھ	کاجلہ	۱۱۲	۸۵۲	۱۶۸۳	۳۲۳	جندری
شیر گڑھ	چن سیر	—	۳۲۱۰	—	۳۳۶	چن سیر
شیر گڑھ	بانڈی	۲۰۹	۱۲۰۹	۸۹۰	۳۵۰	چھٹا
شیر گڑھ	سوکل	۲۰۰	۱۹۰۷	۱۳۹۹	۳۲۵	چنگلی ہنیاں
اوگی	کٹھالی	۵۵۲	۲۲۳۳	۲۳۶۱	۱۲۹	چلندریاں
شیر گڑھ	کروڑی	۱۷۱	۱۲۲۸	۱۲۷۹	۳۲۷	پھمیل یا پھمیاں
شیر گڑھ	نکاپانی	۳۵۱	۱۹۹۹	۱۲۵۵	۳۵۲	چمب
شیر گڑھ	نکاپانی	۲۲۲	۱۵۲۸	۸۷۳	۳۵۱	چمیری
شیر گڑھ	چھویاں	۱۱۲۱	۹۲۳۷	۱۲۳۹	۳۲۸	چھویاں
شیر گڑھ	شنایا	۳۲۵	۲۱۰۸	۵۵۲	۳۲۰	دارا
شیر گڑھ	شنایا	۶۳	۵۰۳۰	۳۶۵	۳۳۰	داؤد کوٹ
شیر گڑھ	در بند	—	—	۹۲۸	۳۳۲	در بند
اوگی	اوگی	۷۱۲	۵۱۵۶	۳۳۳۲	۱۲۱	دریا
اوگی	بگاڑیاں	۲۵۹	۳۶۶۱	۱۱۷۰	۱۲۷	دلہوڑی
شیر گڑھ	در بند	۱۶۲	۱۱۳۶	۱۳۰۵	۳۳۶	درکائی
شیر گڑھ	چھویاں	۱۵۲۰	۸۲۸	۵۸۶	۳۲۱	دوڑیاں
شیر گڑھ	شنایا	۱۸۲	۱۳۲۲	۹۲۵	۳۳۲	دیول
شیر گڑھ	کروڑی	۳۷۰	۲۱۰۹	۲۹۰۶	۳۱۱	ڈوگ
شیر گڑھ	چن سیر	۳۵۵	۲۳۲۰	۱۷۸۲	۳۲۲	رجیم کوٹ
شیر گڑھ	سوکل	۱۵۳	۷۷۲	۶۳۶	۳۲۶	سوکل

شیر گڑھ	سوکل	۱۸۸	۱۲۰۳	۸۲۸	۳۲۸	سہرا
شیر گڑھ	شیر گڑھ	۲۲۱	۱۲۲۲	۱۲۵۳	۳۲۸	سیری گوریا
شیر گڑھ	سوکل	۱۲۶	۱۰۲۷	۱۳۰۳	۳۲۱	شاہ کوٹ
اوکی	شمدرہ	۲۰۰۲	۱۵۸۲۳	۶۳۶۵	۱۱۹	شمدرہ
شیر گڑھ	شنایا	۳۱۱	۱۸۹۹	۱۵۹۲	۳۳۵	شنایا
شیر گڑھ	پھکوڑہ	۳۰۳	۲۰۸۱	۱۷۲۸	۳۲۸	شنگلی
شیر گڑھ	شیر گڑھ	۲۳۹	۲۹۰۱	۱۸۰۲	۳۳۹	شیر گڑھ
شیر گڑھ	نکاپانی	۲۷۲	۱۸۲۸	۱۱۰۲	۳۵۰	غازی کوٹ
شیر گڑھ	مہبل	۲۵۵	۳۳۰۱	۳۰۰۶	۳۱۰	فتح بانڈی
شیر گڑھ	در بند	۳۲	۲۱۵	۸۵۶	۳۳۷	نرید آباد
شیر گڑھ	کاجلا	۳۹۳	۱۶۲۱	۱۶۹۲	۳۳۶	کاجلا
اوکی	کٹھانی	۶۹۵	۲۹۹۵	۵۱۲۱	۱۳۲	کٹھانی
شیر گڑھ	سوکل	۱۳۵	۹۹۸	۸۲۸	۳۲۷	کرم
شیر گڑھ	کروڑی	۲۹۲	۱۸۷۹	۱۲۹۷	۳۱۲	کروڑی
اوکی	بیلیاں	۷۲۱	۵۲۷۳	۲۱۵۰	۱۲۳	کولکہ
اوکی	کٹھانی	۶۰۸	۳۷۵۲	۲۶۲۸	۱۳۱	کھیل
شیر گڑھ	چھویاں	۱۵۵	۱۱۰۲	۹۵۸	۳۲۷	کھمبیاں سیری
شیر گڑھ	شنایا	۲۶۶	۲۰۳۳	۱۱۸۵	۳۳۹	کھنڈ گراں
شیر گڑھ	شیر گڑھ	۳۷۶	۲۸۲۳	۲۷۲۰	۳۰۹	کلی بدرال
شیر گڑھ	چن سیر	۲۹۶	۲۲۶۰	۹۱۹	۳۳۶	گوجر بانڈی
اوکی	بگاڑیاں	۱۰۸۷	۷۷۷۰	۲۲۸۵	۱۲۶	گھنیاں
شیر گڑھ	جودہان	۲۸۵	۲۶۲۳	۱۶۶۰	۳۳۱	ملہار
شیر گڑھ	در بند	۱۰۸	۷۷۵	۵۷۲	۳۳۳	مہران
شیر گڑھ	مہبل	۲۶۵	۱۸۶۳	۲۶۹	۳۳۲	مہبل
شیر گڑھ	مہبل	۱۶۳	۱۲۲۶	۹۲۷	۳۳۵	نڑیالہ
شیر گڑھ	نکاپانی	۱۰۸	۸۶۵	۶۷۵	۳۲۸	نکاپانی
شیر گڑھ	جودہان	۲۵۳	۱۳۶۱	۱۰۵۹	۳۲۹	نم شہرہ
شیر گڑھ	پھکوڑہ	۲۳۰	۱۵۵۱	۱۷۹۳	۳۳۶	نیل بٹل
شیر گڑھ	کروڑی	۳۰۱	۲۱۲۵	۲۵۵۳	۳۱۳	ہڑیالہ

ضلع بٹگرام

تحصیل بٹگرام

گاؤں = ۶۰

نام گاؤں	حدست نمبر	رقبہ	آبادی	مکان	حلقہ پٹوار	حلقہ قانون گو
اعوز بانڈہ	۷	۱۲۸۶	۲۰۲۲	۲۹۷	پٹوڑہ	کوزہ بانڈہ
اجمیرہ	۲۳	۲۲۳۲	۷۵۱۱	۱۰۹۰	اجمیرہ	بٹگرام
ارغی شوالی	۲۵	۸۳۳	۲۲۲۱	۳۰۰	بٹگرام	بٹگرام
بانڈی گو	۵۹	۱۵۶۲	۱۷۱۲	۲۲۵	بانڈی گو	بٹگرام
بٹلے	۱۳	۲۰۵	۱۱۸۲	۲۰۹	ہوٹل	بٹگرام
بٹگرام	۱۹	۲۵۳۱	۱۱۲۳۵	۱۲۹۸	بٹگرام	بٹگرام
بٹہ موہری جنوبی	۳۲	۱۳۶۹	۱۸۸۸	۳۰۹	بٹہ موہری	بٹگرام
بٹہ موہری شمالی	۳۳	۵۶۸	۲۲۰۰	۳۵۹	بٹہ موہری	بٹگرام
برسر	۲	۲۱۶۵	۲۷۰۳	۳۲۸	ترند	کوزہ بانڈہ
بش کوٹ	۳	۲۱۳۲	۲۳۹۵	۲۲۲	ترند	کوزہ بانڈہ
بلند کوٹ	۵۱	۲۵۸۹	۳۲۳۸	۲۷۸	کوزہ بانڈہ	کوزہ بانڈہ
بن سب	۳۲	۸۱۵	۲۲۶۶	۳۹۷	شمسلی	بٹگرام
بنیاں	۵۷	۱۲۵۵	۳۵۲۱	۵۶۲	بنیاں	بٹگرام
پانمال شریف	۱۷	۱۶۳۰	۲۵۰۰	۲۲۰	پانمال شریف	کوزہ بانڈہ
پٹوڑا	۱۲	۱۸۲۵	۵۰۰۷	۸۵۳	پٹوڑا	بٹگرام
پھلوڑہ	۴	۳۳۲۳	۷۱۶۸	۱۱۶۲	پھلوڑا	بٹگرام
پرہاری	۲۹	۲۶۲۷	۵۹۰۷	۹۱۲	ترند	کوزہ بانڈہ
ترند	۲۸	۱۱۳۶	۳۱۳۷	۲۳۱	ترند	کوزہ بانڈہ
تلے	۲۲	۹۲۶	۲۳۰۰	۳۲۸	چھپرگرام	بٹگرام
تھا کوٹ	۱	۱۹۲۰	۲۵۷۶	۵۸۹	ترند	کوزہ بانڈہ
ٹکری	۵۲	۷۸۹	۱۹۰۸	۲۹۵	ترند	کوزہ بانڈہ
جیسول بازار	۲۸	۶۳۰	۲۵۱۲	۳۷۱	جیسول بازار	بٹگرام

بھکر ام	جیسول بازار	۲۹۲	۲۰۲۹	۳۳۲۶	۲۳	چٹہ بٹہ
بھکر ام	گجپوڑی	۱۸۷	۹۶۵	۸۸۰	۸	چلار شوگر
بھکر ام	بانڈی گو	۳۶۱	۲۹۸۹	۱۵۵۱	۵۸	چوہان
بھکر ام	چھپر کرام	۹۰۱	۵۹۳۸	۳۳۳۰	۲۵	چھپر کرام
بھکر ام	ہونل	۲۹۰	۲۲۰۲	۱۱۳۷	۱۲	چنجل
بھکر ام	جیسول بازار	۳۸۲	۲۳۵۲	۲۵۸۲	۲۷	حبیب بانڈہ بھجری بانڈہ
بھکر ام	بٹہ موہری	۲۳۶	۲۵۲۲	۱۱۶۱	۳۰	خدے
بھکر ام	نیلی شنگ	۲۹۲	۲۱۷۰	۱۱۲۸	۲۱	دھاری جنوبی
بھکر ام	نیلی شنگ	۲۲۲	۱۵۱۸	۹۲۷	۲۰	دھاری شمالی
بھکر ام	بنیان	۲۲۹۰	۲۵۷۳	۷۸۲	۵۶	ڈاکی
بھکر ام	بنیان	۲۲۰	۳۲۶۰	۱۵۱۹	۵۵	دیدل
کوزہ بانڈہ	پانمال شریف	۲۷۷۲	۲۹۲۸	۱۷۷۶	۱۸	ڈبری
کوزہ بانڈہ	بانڈی گو	۲۲۰	۳۲۶۰	۱۵۱۹	۵۵	دیدل
بھکر ام	بانڈی گو	۲۶۲	۱۲۵۵	۲۰۲۱	۶۰	ڈھیریاں
بھکر ام	جیسول بازار	۵۱۱	۳۲۹۳	۲۱۹۹	۲۹	راج میرا
کوزہ بانڈہ	پانمال شریف	۲۸۸	۲۲۹۹	۱۹۵	۱۶	رنگین آباد
کوزہ بانڈہ	کوزہ بانڈہ	۱۳۲	۷۹۲	۹۹۸	۵۰	سدراہ
بھکر ام	شمسلی	۳۳۵	۲۰۸۵	۲۸۷۱	۳۷	شاہ حیل
کوزہ بانڈہ	پانمال شریف	۳۶۸	۲۵۰۳	۱۹۳۲	۱۵	شاہ مراد
بھکر ام	شمسلی	۲۶۹	۳۰۲۰	۱۸۶۹	۳۵	شمسلی
بھکر ام	گجپوڑی	۹۶۱	۶۱۸۳	۲۶۵۱	۱۰	شدکلی بالا
کوزہ بانڈہ	پشوڑا	۲۱۳	۲۷۲۵	۸۸۸	۱۱	شدکلی پائیں
کوزہ بانڈہ	ترند	۲۷۲	۱۸۶۳	۵۱۲	۳۶	صوفیاں؟
بھکر ام	بٹہ موہری	۲۷۹	۱۸۹۸	۹۸۰	۳۱	کاگر شنگ
کوزہ بانڈہ	پشوڑا	۲۱۵	۲۹۷۸	۱۱۷۵	۶	کوٹ گالا
کوزہ بانڈہ	کوزہ بانڈہ	۶۳۳	۳۸۸۳	۱۵۱۷	۵۲	کوزہ بانڈہ
بھکر ام	شمسلی	۱۹۳	۱۷۷۹	۱۷۱۹	۳۶	کھیت
بھکر ام	ہونل	۹۶	۷۶۳	۶۰۵	۴	کچ باڑی
بھکر ام	گجپوڑی	۹۶۵	۷۳۹۵	۲۰۹۲	۹	گجپوڑی
کوزہ بانڈہ	ترند	۳۹۷	۲۷۰۵	۱۰۳۲	۲۷	گبدرے
بھکر ام	اجمیرہ	۲۰۷	۱۳۷۲	۲۹۵	۲۰	گمہ

ملکان گلی	۳۹	۲۹۱۹	۳۳۹۱	۵۵۸	چھپر کرام	بگرام
میدان	۲۱	۲۷۳	۸۳۷	۱۲۰	اجمیرہ	بگرام
میراں	۵۳	۲۶۶۳	۵۰۲۶	۸۶۱	ترند	کوزہ بانڈہ
نوشہرہ	۲۲	۵۵۵	۱۱۳۸	۱۶۹	اجمیرہ	بگرام
نیلی شنگ مشرقی	۲۲	۲۰۷۱	۲۷۵۱	۲۳۱	نیلی شنگ	بگرام
نیلی شنگ غربی	۲۳	۲۰۷۷	۲۳۲۵	۳۳۸	نیلی شنگ	بگرام
ہل	۳۸	۸۲۲۳	۵۲۶۶	۷۹۰	چھپر کرام	بگرام
ہوٹل	۵	۳۳۱۵	۲۳۱۲	۶۷۷	ہوٹل	بگرام

تحصیل الائی

گاؤں = ۲۲

نام گاؤں	حدیست نمبر	رقبہ	آبادی	مکان	حلقہ پٹوار	حلقہ قانون گو
ابان	۶۳	۵۵۶	۱۷۴۵	۲۰۹	باب	پیاری
اشار بن	۸۸	۸۸۶	۲۶۱۸	۳۹۸	کوش کرام	پستو
باب	۶۶	۲۳۲۳	۳۳۰۱	۲۳۸	باب	پیاری
باڑی بڑی	۹۱	۱۵۹۳	۳۱۶۱	۵۰۶	کوش کرام	پستو
بانڈی	۷۳	۹۲۹	۱۶۵۷	۳۱۲	کراگ	پیاری
بشنگی	۹۳	۲۰۳۷	۲۱۹۸	۲۸۲	پستو	پستو
بٹیلہ	۸۲	۵۳۹۷	۳۵۲۲	۵۲۰	بٹیلہ	پستو
بنہ	۸۷	۱۲۳۷	۳۵۳۵	۲۹۲	بنہ	پستو
بوجری	۸۱	۱۵۷۲	۲۹۲۲	۲۵۲	بٹیلہ	پستو
پیاری	۷۶	۲۷۱۷	۲۲۷۷	۷۷۲	پیاری	پیاری
پرنگ	۱۰۳	۲۹۲۹	۳۷۳۸	۶۵۹	سکارگاہ	پستو
پستو	۹۲	۲۲۷۵	۲۸۵۷	۵۳۷	پستو	پستو
پکھا بہک	۹۲	۳۱۸۲	۲۰۸۲	۳۲۲	غل	پستو
پوگل	۷۵	۳۸۳۱	۳۷۸۷	۵۰۸	پیاری	پیاری
تیلوس	۸۹	۲۵۹	۱۵۲۷	۲۰۲	بنہ	پستو
ٹنڈول بالا	۹۸	۱۳۶۶	۳۱۶۵	۶۱۳	ٹنڈول	پستو
ٹنڈول پائیں	۹۷	۲۷۰۷	۲۲۵۲	۲۳۲	ٹنڈول	پستو
جبری	۱۰۱	۱۳۷۲	۹۹۷	۱۶۱	سکارگاہ	پستو

بیاری	جمبرا	۷۹۲	۳۶۳۶	۳۳۰۱	۶۹	جمبرا
پستو	نل	۲۴۶	۱۲۳۲	۹۹۵	۹۵	جھنگرنی
بیاری	چیراں	۲۸۲	۳۲۵۹	۱۸۷۱	۶۷	چیراں
پستو	سکارگاہ	۱۵۷	۱۱۰۲	۱۱۱۹	۱۰۲	دیرکوٹ
بیاری	راشنگ	۷۷۷	۵۱۳۰	۸۵۰۲	۷۷	راشنگ
بیاری	کراگ	۳۱۹	۲۳۶۹	۷۲۹	۷۲	رباط
بیاری	نوگراں	۳۲۰	۲۰۷۰	۱۷۷۹	۸۳	رب کی بانڈی
بیاری	چیراں	۱۹۱	۱۵۱۳	۱۸۱۹	۶۸	سچ بہار
بیاری	باب	۳۳۲	۲۲۷۵	۳۸۹۶	۶۵	سرگئی
پستو	سکارگاہ	۲۲۰	۱۵۹۶	۹۷۹	۱۰۰	سکارگاہ بالا
پستو	سکارگاہ	۱۶۰	۱۲۷۰	۱۳۰۰	۹۹	سکارگاہ پائیں
بیاری	جمبرا	۲۳۱	۱۵۹۷	۳۸۹۳	۷۰	تھلٹی
بیاری	کراگ	۲۷۹	۳۶۲۲	۱۸۹۲	۷۲	کراگ
پستو	بنہ	۲۶۹	۱۸۹۳	۹۵۲	۸۶	کس
بیاری	جمبرا	۲۲۳	۲۰۰۲	۱۸۵۸	۱۰۳	کنڈ
بیاری	ہوٹل بشکل	۵۵۸	۲۷۱۲	۱۵۲۵	۶۳	کنٹی
پستو	کوش گرام	۳۳۱	۲۲۲۶	۸۱۶	۸۳	کوش گرام
بیاری	ہوٹل بشکل	۵۵۲	۳۵۷۰	۱۹۵۲	۶۲	گلہ
پستو	گنٹار	۸۱۹	۵۳۲۶	۱۲۵۲۱	۷۹	گنٹار
بیاری	گنگوال	۵۶۵	۳۵۲۲	۱۳۰۹۲	۷۸	گنگوال
پستو	ٹنڈول	۳۳۸	۲۰۲۱	۱۳۸۹	۷۱	لغزنی
پستو	پستو	۲۹۵	۱۵۸۱	۱۲۷۰	۹۰	میر علی ککے
پستو	نل	۳۵۲۶	۳۰۸۷	۱۲۲۳	۹۶	نل
بیاری	نوگراں	۶۳۹	۲۱۲۱	۱۸۷۷	۸۵	نوگراں
پستو	گنٹار	۳۹۸	۳۰۰۶	۷۸۶۹	۸۰	نہر
بیاری	ہوٹل بشکل	۳۳۰	۲۹۷۲	۱۰۵۵	۶۱	ہوٹل بشکل

ضلع کوہستان

تختییل واسو

یونین کونسلز: ۱۶

دیہات: ۴۷۰

مکانات	گل آبادی	یونین کونسل	نام گاؤں
۴۰	۳۳۷	تھالی	آفتاب تھالی
۹۴	۷۳۷	برجل کوٹ	اجل گاٹ
۲۲	۱۱۶	کوزجل کوٹ	اجمیرہ
۱۸	۱۲۳	کومیلہ	ارپون
—	—	سیگلو	ارفولی
۳۰	۳۰۷	سازین	استریتی
۶۹	۴۹۳	برجل کوٹ	اسکل ددر
۳۴	۳۰۵	برجل کوٹ	اسکل خیل ددر
۱۸	۱۱۷	لوہی	اسلان
—	—	گبرال	اسواتو
۱۷۵	۱۰۹۹	جاج شونی	اسیگل
۱۰۶	۸۳۷	کومیلہ	اشائین بھیر
۴۰	۲۵۸	گبرال	اشپیدار
۲۵	۱۳۵	کرانگ	اشدو
۹۸	۴۸۰	بریار	اشونی بیک
۱۰۱	۸۷۰	سیگلو	اشیال
۴۳	۳۰۷	لوہی	اکرو بیک
۴۷	۲۰۰	جاج شونی	اکوری
۳	۱۲	تھالی	اکوری
۴۷۷	۱۴۲	گبرال	اکوری

۱۲	۳۹	گوشالی	الونی
۱۷۷	۱۵۲۸	کارین	اییل
۸	۳۰	تھانی	انگو
۳۳	۳۶۰	سیگلو	انلہ
۲۸	۱۷۳	سیگلو	اوچ
۱۲	۶۴	بریار	اوچ
۳۲	۲۰۱	گوجر بانڈہ	اوچ
۸۴	۶۳۸	داسو	اوچ
۴۰	۳۳۶	گوشالی	اوسالی بر
۲۵	۱۷۱	گوشالی	اوسالی کوز
۶۵	۲۶۳	تھانی	اوشل
۵۰	۲۵۲	سیگلو	امزل
۱۰	۴۹	سیگلو	ایون
۱۳	۷۹	سازین	بانج
۶۵	۵۲۲	گوجر بانڈہ	باجر
۹۱	۵۷۶	لوہی	باجہ
۲۷	۱۳۸	کومیلہ	باجو
۲۲	۸۳	برجل کوٹ	باری
۲۹	۱۵۵	کومیلہ	باری رنگو
۲۹	۲۸۰	کرانگ	باری گو۔ ۱
۵۸	۳۲۶	کرانگ	باری گو۔ ۲
۸۶	۳۲۵	گبرال	باغ سیری
۱۵	۱۰۲	گبرال	بانگی
۱۷	۱۳۷	گبرال	بانرو بار۔ ۱
۶۲	۳۸۰	گبرال	بانرو۔ ۱
۷۹	۵۲۸	گبرال	باری گو
—	—	ہربن	بارے بار
۱۰۵	۳۶۹	ہربن	بارے کوز
۲۶	۱۵۹	کرانگ	باو
۱۳۷	۱۱۱۷	ہربن	بالی کوز

۳۹	۳۷۵	ہربن	بب نے
۲۷۷	۱۹۸	سیگلو	بتر
۱۶۰	۵۹۱	برجل کوٹ	برجبری
۶۹	۳۷۵	داسو	برسین
۳۳	۲۷۱	برجل کوٹ	برشوالی
۱۲	۶۸	کارین	برکوٹ
۲۰۳	۱,۳۲۸	برجل کوٹ	برکین
۸۲	۳۶۰	گوجر بانڈہ	بروگہ
۲۱	۱۳۷	برجل کوٹ	بربیلہ جل کوٹ
۶۲	۳۶۲	سیگلو	بر پروا
۱۵	۹۰	کرانگ	برپری
—	—	کرانگ	برتو
۱۱۹	۸۸۹	داسو	بروچوچنگ
۲۸	۳۲۳	کرانگ	بھردونگ
۶۷	۲۶۲	کومیلہ	برست کرنگو
۷۹	۲۷۸	کومیلہ	برزیدخار
۳۲	۱۳۲	سیگلو	برسرتو
۲۲۱	۱۵۳۳	سیگلو	برسیر
۱۳	۷۰	کرانگ	برکچار
۵۰	۱۸۷	گوشالی	برکینٹال
۳۵	۲۱۱	لوہی	برکافر کوٹ
۳۱	۲۰۹	لوہی	برکل بیک
۳۵	۲۷۰	کرانگ	برگودرا
۳۲	۲۲۱	لوہی	برلوہی
۷۵	۳۱۳	برجل کوٹ	برہدی
۱۰۰	۷۵۱	بریار	بریار
۹۸	۵۷۷	برجل کوٹ	بش
۱۰	۶۷	لوہی	بش
۳۱	۱۸۶	سیگلو	بش ہیر
۷	۳۸	گوشالی	ہتو

۸۹	۱۰۲۵	ہربن	کئی
۷	۷۲	تھانی	بجی (ابا)
۲۱	۷۲	بریار	بندلو پیلہ
۱۰۷		کرانگ	بنگارو-۱
۶۹	۵۲۶	کرانگ	بنگارو-۲
۱۹	۱۱۵	سیگلو	بیر سیری
۲۳	۹۶	گوجر بانڈہ	بورگی بیک
۳۰	۲۱۵	کوز جل کوٹ	بوسوس
۸۹	۷۳۱	ہربن	بھاشا
۱۳۱۳	۷۸	ہربن	بھاشا بازار
۸۷	۲۰۲	سازین	بیدال
۲۷	۲۳۱	سیگلو	بیر
—	—	سیگلو	بیر
۶	۲۵	تھانی	بیر
—	—	کومیلہ	بیر
—	—	کومیلہ	بیر
۱۱۸	۱۰۳۵	کرانگ	بیرنی
—	—	تھانی	بیرگو
۸۲	۶۲۳	سیگلو	بیرلو
۱۲	۸۲	تھانی	بیرلو
۲۰	۱۲۲	کوز جل کوٹ	بیرد
۲۶	۳۰۲	سیگلو	بیری
۳	۲۰	گبرال	بیری
۳۱	۱۲۷	جان شونی	بیرے
۲۲	۱۲۶	بریار	بیک
۱۱	۷۱	لوہی	بیک
۱۰۳	۵۵۹	گوشالی	بیک
۳۳	۲۰۷	کرانگ	بیلو
۶	۶۲	تھانی	بیلہ
۲۱	۱۳۵	گوشالی	بیلہ

۴	۲۴	گوشالی	بیلہ سچی
۲۵	۱۲۷	کرانگ	پانڈاراؤن
۶۳	۳۵۳	کرانگ	پتاؤ
۲۰	۶۲۱	گبرال	پورچو
۱۵	۷۵	گبرال	پٹی
۹۹	۹۴۰	کومیلہ	پروا
۳۲	۱۹۳	کرانگ	پری سوئی حیل
۴۱	۴۲۷	کومیلہ	پشای
۲۳۵	۱۳۵۳	کوز جل کوٹ	پشوت
۱۹	۷۳	گوشالی	پشوت
—	—	گوجر بانڈہ	پشوت
۳۲	۱۷۸	داسو	پناریا
۱۰۲	۵۸۹	لوہی	پیر بیلہ
۷	۵۵	سیگلو	تالی
۲۰	۱۷۳	تھالی	ترکئی
—	—	کرانگ	ترکن
۲۹	۳۶۶	بریار	تلنولی
۳۰	۱۵۷	سیگلو	تلوی
۳	۲۰	گبرال	تور
۳۶	۱۸۵	لوہی	ٹوک
۸۱	۳۵۰	گوجر بانڈہ	ٹوکی
۱۳	۸۰	تھالی	تھالی بار
۹۷	۵۷۱	تھالی	تھالی کوز
۳۷۷	۲۹۶	کارین	تھورے
۳۹	۲۴۳	داسو	تھوکی
۷۷۲	۶۴۹	ہربن	تھینگ
۱۲	۷۷	گوجر بانڈہ	تیت بیک
۲۹۸	۲۰۳۵۱	داسو	ٹیل
۶۳	۳۵۰	کارین	ٹانگو (کاکو)
۱۵۰	۱۱۰۴	جاج شولی	جاج شولی

۴	۲۷	گوجر بانڈہ	جاگہ
۸	۶۶	بریہار	جاگہ
۲۱	۱۷۶	کومیلہ	جاگی بون
۳۲	۱۸۲	کرانگ	جاگ
۷	۵۹	کومیلہ	جان چل
۱۷	۱۳۰	بریہار	جانوبیک
۳۱	۲۲۷	گوشالی	جبری
۲۷	۳۰۹	بریہار	جرتوسر
۲۱	۱۳۶	کرانگ	جریو
۷۵	۶۳۵	سینگو	جگی
۲۲	۲۹۷	کوز جل کوٹ	چندر
۵۸	۲۸۹	داسو	چندر
۲۰	۳۲۲	کوز جل کوٹ	چندر بیک
۲۲	۲۹۱	کوز جل کوٹ	جزی (اچھوری)
۲۳	۲۲۸	کوز جل کوٹ	جولو
۷۶	۶۲۹	لوہی	جمرا
۷۷	۲۵۸	جان شونی	جھمرو
۳۶	۳۱۶	گوشالی	جیل
۸۵	۲۹۲	کارین	چاج
۷	۳۶	ہربن	پچلت
۳۱	۱۴۰	جان شونی	چرتو
-	-	داسو	چل بیک
۶۹	۵۶۸	برجل کوٹ	چلاس جیل دریر
۹۷	۵۰۸	سینگو	چونی
۸۷۷	۲۹۰	کوز جل کوٹ	چورتوبار
۷۷۱	۲۹۰	کوز جل کوٹ	چورتوکوز
۵	۲۳	بریہار	چونڈو
۳۸	۲۶۶	کومیلہ	چچر بالا
۶۶۳	۵۸۱	کومیلہ	چچر کوز
۲۰	۱۳۹	داسو	چیر

۹۷	۱۲۲	سیٹکو	چینو
۲۸۷	۱۸۱۴	کارین	خوار
۱۵۵	۸۲۳	گوشالی	حیل
۷۱	۲۹۸	بریار	داد
۸۷	۵۹۲	بریار	دادبون
۵۵	۴۰۶	برجل کوٹ	دادو
۲۶	۴۵۱	سیٹکو	زار
۹۱	۹۲۶	بریار	دار
۹۳	۵۲۸	سازین	داس
۲۱	۱۳۱	کرانگ	داس
۲۶۲	۱۹۰	ہربن	داس
۲۵۹	۱۵۶۹	داسو	داسو
۷۷	۳۸۶	سازین	دالاگل
۳۰	۲۱۳	کومیلہ	دالون
۱۲۲	۱۴۹۵	جانج شوئی	دانش
۱۰	۷۴	کومیلہ	دانگ
—	—	سیٹکو	داؤ بانڈہ
—	—	داسو	ددیر
۲۹	۱۷۵	کومیلہ	ددیر
۱۲۶	۷۵۹	کوز جل کوٹ	ددیر
۳۱	۱۷۴	گوجر بانڈہ	ددیر
۷۳	۳۰۸	گوشالی	ددیر بار
۲۶	۴۵۳	برجل کوٹ	ددیر جعفر
۲۰	۱۲۵	برجل کوٹ	ددیر سل صالح
۲۹	۲۸۱	گوشالی	ددیر کوز
۲۵	۱۱۵	لوبی	ددیر میدان
۸	۶۷	کبرال	درابارو
۹۳	۶۹۸	ہربن	درگاہ
۵	۲۳	تھالی	دیل
۱۵	۱۰۰	کوز جل کوٹ	دنت

۱۳۹	۱۰۲۸	داسو	دنگاہ
۱	۱۴	بریاری	دنگی
۲۲	۱۴۷	کراٹنگ	دنگوشی
۴۰	۱۸۲	سینگلو	دوار
۳۰	۲۲۲	داسو	دوچ
۸	۵۱	بریاری	دوکرو
۱۰۹	۶۹۴	کارین	دوگہ
۸۸	۲۳۰	کومیلہ	دوگہ
۴	۳۰	تھانی	دوگہ
۸۵	۸۳۷	سازین	دوگہ
۲۲	۱۲۳	گوجربانڈہ	دوگہ
۷۷۱	۲۲۸	سینگلو	دھار
—	—	سینگلو	دھار
۶۳	۲۷۸	کومیلہ	دھار
۱۰۸	۹۶۰	سینگلو	دھار بڑی
—	—	جان شونی	دھنگ سیر
۶۱	۳۰۲	کارین	دھونگ
۱۲۳	۱۲۷۵	کومیلہ	دھیرگاتو
—	—	کومیلہ	دھیرو
۵۶	۴۶۵	کارین	دھیری
۲۲	۱۲۵	لوہی	ڈولی
۵۰	۲۵۳	گبرال	ڈھیری لونڈی
۸۲	۵۶۳	کوزجل کوٹ	راج کوٹ
۲۵	۳۲۸	گبرال	رچاؤ
۱۱۱	۷۱۲	کومیلہ	رزباق
۳۹	۲۷۲	گبرال	رکھدار
۲	۷	گبرال	رمبیل - ۱
۲۲	۱۳۲	گبرال	رمبیل - ۲
—	—	گبرال	رمبیلہ
۲۲	۱۶۴	گوجربانڈہ	رنگو

۲۲	۱۴۱	سیٹکو	روپن پیر
۳۸	۳۴۰	کومیلہ	رومال
۷۲	۵۰۵	بریار	رویابیک
۲۷	۱۴۱	گہرال	ریو
۱۴	۸۱	گوشالی	زرباڈی
۱۰	۸۶	کومیلہ	زردال
۱۱	۲۰۶	سیٹکو	زل
۱۷	۱۰۶	کارین	زمبیل
۴۸	۳۵۴	جارج شولی	زمبیل
۷۲	۲۴۴	سیٹکو	زودال
۲۰	۱۴۳	کومیلہ	زورے بانڈہ
۶۷	۴۳۲	لوہی	زوک
۲۲	۲۲۶	سازین	سازین بانڈہ
۹	۹۹	سازین	سازین کمپ
۱۱۰	۱۰۱۳	سازین	سازین گاؤں
۳۲	۳۳۵	ہربن	ساگ گاری
۳۷	۲۱۹	ہربن	ساگ ماس
۶۶	۴۳۲	تھالی	سالاج
۴۱	۲۸۰	کومیلہ	سچ
۲۱	۸۵	بریار	سرا
۸	۵۵	سازین	سراں
۹۶	۷۲۱	بریار	سرتو
۵	۲۸	گہرال	سرتو
—	—	کارین	سرتو
۷۳	۶۶۲	تھالی	سرتو
۹	۸۸	کراٹک	سرتو
۲۲	۱۹۳	کراٹک	سرتو-۱
۲۳	۱۲۱	گوجر بانڈہ	سرتو
۱۷۷	۱۰۰	گوشالی	سرتو
۱۴	۹۹	جارج شولی	سرتولی

۲۵	۱۶۱	لوہی	سرودیر
۱۰۶	۱۱۰۵	کارین	سرگڑی
۱۱۰	۷۵۸	برجل کوٹ	سکندر دیر
۴۹	۳۷۵	کومیلہ	سکی نم دیر
۴۶۴	۳۰۷۵	سازین	سمرنالہ
۱۴	۱۰۴	سیگلو	سودال
۹۹	۸۴۴	سیگلو	سودالی
—	—	سیگلو	سور
۶۸۸	۴۴۱۹	کوزجل کوٹ	سوسک
۳۳	۱۶۸	گبرال	سوی
۴۴۸	۱۲۶۹	کارین	سویال درہ
۱۴۲	۷۰۴	کومیلہ	سیتا پیر
۲۸	۱۴۴	کارین	سیر
۶۳	۵۴۳	کوزجل کوٹ	سیر
۴۹	۱۹۲	برجل کوٹ	سیر
۳۳	۱۸۰	کومیلہ	سیرا کاندو
۴۵	۲۷۹	لوہی	سیرتو
۱۳	۹۵	تھالی	سیرونہ
—	—	کومیلہ	سیری
۸	۱۰۴	تھالی	سیری
۶۱	۵۰۱	تھالی	سیری درہ
۱۷۳	۱۰۲۹	چاج شونی	سیری چاج شونی
۵۲	۳۴۱	گبرال	سیری سر
۵۱	۳۴۸	گوشالی	سیری کوزندیار
۴۲	۱۹۵	گبرال	سیگل
۶	۳۰	گبرال	سیگل
۵۹	۴۳۰	سیگلو	سیگلو
۳۶	۲۸۵	بریار	سیگلو
۱۴	۸۸	کارین	سیگون
۵۷	۳۸۱	کومیلہ	سیوپرانا گاؤں

۳۹۰	۲۶۱۵	کومیلہ	سیوگاؤں
۲۵	۱۹۳	گوشالی	شاتوتی
۶۰	۴۳۵	گبرال	شادم حیل گبرال
۱۵	۹۷	گبرال	شار
۹۱	۵۷۷	سیگلو	شارکوز
۱۱۲	۸۰۷	بریار	شاہا
۲۸	۲۷۱	کرانگ	شاہ شونی
۴۹	۲۵۲	گوشالی	شاہی بانڈہ
۴۴	۲۷۹	سازین	شتیال بازار
۱۳۳	۵۰۷	سازین	شتیال گاؤں
۴۶	۲۸۵	تھالی	شکار
۷	۵۶	داسو	شکرات چیٹال
۴۱	۱۹۵	کومیلہ	شکر حیل کنڈر
۱۴۹	۷۲۰	داسو	شل کانی
۹۳	۳۸۲	برجل کوٹ	شلو
۷۲	۵۰۷	کومیلہ	شمالی
۴	۲۴	سازین	سنگ
۷۵	۶۳۸	سیگلو	شدنگلی بالا
۷۵	۷۵۰	سیگلو	شدنگلی پائیں
۲۱	۱۱۲	کرانگ	شدنگلی
۲۲۶	۱۷۱۷	سازین	شوری نلہ
۲۰۵	۸۷۸	گبرال	شوکم حیل
۳۸	۱۷۰	گوشالی	شوگوبن
۸۸	۶۱۷	سیگلو	شیر یار
۲۲	۱۳۷	بریار	شیر بہک
۱۱۰	۵۲۳	گوجر بانڈہ	شیکھی سر
—	—	داسو	ظریف دودیر
۷	۳۶	گوجر بانڈہ	عجب دودیر
۳۹	۱۳۸	گوجر بانڈہ	قلعہ دودیر
۹۹	۶۲۱	جاج شونی	کات

۱۲۱	۹۸۸	سیگلو	کالی
۳۶	۲۲۰	کارین	کاچر
۱۰	۶۵	کوسیلہ	کادوکار
۱۰۰	۶۱۷	سیگلو	کاربالا
۳۷	۲۳۵	سیگلو	کارپائیں
۳۳	۲۰۲	جان شونی	کارلو
۵۰	۲۳۸	بریار	کاروسر
۱۰	۵۶	گبرال	کارونی
۳۲	۲۲۰	کرائنگ	کاری بار
۱۹	۱۲۸	کرائنگ	کاری کوز
۳۶	۲۰۵	کارین	کارین
۱۸	۶۲۹	سیگلو	کاز پروا
۱۲۸	۱۱۹۹	تھانی	کافر بانڈہ
۹	۴۱	لوہی	کال
۳۹	۳۳۳	سیگلو	کاما
۹۷۷	۶۳۳	سیگلو	کانڈھا
۱۰۲	۷۴۲	کارین	کانگل
۳۲	۲۲۰	کرائنگ	کانڈھاسیری
۱۷	۱۶۷	بریار	کانزو
۱۰	۴۸	بریار	کانزوی
۶۶	۵۰۴	سیگلو	کاہی
۲۲	۱۶۳	گبرال	کالی
۲۲	۱۳۲	گبرال	کٹلو کوٹلہ
۱۵	۱۰۴	گبرال	کبری
—	—	جان شونی	کچار
۵	۳۶	لوہی	کچرو
۲۵	۱۷۷	گوجر بانڈہ	کراچ (کرائنگ)
۹	۴۹	کرائنگ	کراس بار
۱۴	۱۰۸	کرائنگ	کراس کوز
۸۹	۶۸۳	کرائنگ	کرائنگ

۱۱۳	۹۷۴	کرانگ	کرانگ - ۱
۳۲	۱۲۵	جان شونی	کرنگو
۹	۹	لوہی	کرے
۳۶	۳۰۷	کومیلہ	کس
۵۸	۲۷۵	گوشالی	کسیردیر
۲۱۷	۱۵۲۵	کومیلہ	کندا
۲۵	۱۷۹	کوز جل کوٹ	کندورت
۱۲	۶۸	سیگلو	کندی بیر
۱۲	۱۰۵	گبرال	کنگری برج
۱۶۱	۱۰۵۳	برجل کوٹ	کوپنہ
۱۲۷	۷۹۰	کارین	کوٹ
۱۲۷	۸۶۷	برجل کوٹ	کوٹ
۳۰	۲۰۳	تھالی	کوٹ گل
۲۰	۱۲۳	لوہی	کودلی
۶۶	۹۹	سیگلو	کودیل
۵۸	۲۷۸	گوشالی	کور اچھ ماج
۷۸	۵۲۸	ہربن	کورے
۲۹۲	۲۲۶۷	سیگلو	کوز بیر
۵۵	۲۸۳	کوز جل کوٹ	کوز پیلہ
۵۵	۳۳۶	کرانگ	کوز پری
۱۰۱	۲۸۳	برجل کوٹ	کوز جبری
۲۹۰	۲۹۹۲	کوز جل کوٹ	کوز جل کوٹ
۶۸	۳۶۷	داسو	کوز چو چنگ
۳۲	۲۲۸	کرانگ	کوز ڈھوک
۱۲۸	۱۰۲۵	کومیلہ	کوز زید خار
۳۰	۱۸۹	سیگلو	کوز سیر
۵۰	۳۰۱	سیگلو	کوز سپرتو
۳۵	۱۹۲	گبرال	کوز سیکل
۵	۲۲۸	برجل کوٹ	کوز شوالی
۱۷۳	۱۲۶۲	برجل کوٹ	کوز غین

۲۳	۱۶۱	لوہی	کوز کافر کوٹ
۱۳	۹۲	لوہی	کوز کازرو
۲۹	۱۷۱	کرانگ	کوز کچار
۹۱	۶۶۹	گوشالی	کوز کٹنیال
۹۹	۸۵۹	لوہی	کوز لوہی
۷۷	۳۵۲	برجل کوٹ	کوز ہمدی
۱۲	۲۶۸	سیگلو	کوئی
۹۳	۵۸۹	کازین	کول
۲۶	۲۲۸	کوز جل کوٹ	کولونی
۷۳۰	۵۲۲۳	کومیلہ	کومیلہ کوز اینڈ بار
۲۵	۱۰۱	لوہی	کوندار سے
۲۶	۱۹۵	گبرال	کوہی بیلو
۱۳۳	۷۹۱	داسو	کیاگا
۲۵	۳۱۶	کومیلہ	گاب
۵۲	۳۳۸	ہربن	گاکوز
۶۱	۳۸۰	گوجر بانڈہ	گاکوئی
۸	۴۹	تھالی	گانتی
۶۳	۳۸۶	کرانگ	گانو
—	—	سیگلو	گاب
۱۱۸	۵۵۳	گوجر بانڈہ	گبرسر
۶۳	۳۹۸	گبرال	گبرال
۸۳	۵۸۳	گبرال	گبرال مولاجیل
۳۳	۲۶۳	کرانگ	گت
۴۱	۳۸۱	کرانگ	گدیر
۸	۵۶	گبرال	گدیر
۳۶	۲۱۹	ہربن	گرشنگ
۱۱۶	۵۱۳	سیگلو	گل توسر
۲۷	۳۳۵	سیگلو	گلی
۳۰	۲۳۱	سازین	گمیت (جمات)
۸۰	۶۱۷	تھالی	گنتر

۲۰	۱۳۴	گوشالی	گوبرا
۱۴۶	۱۴۱۸	گوجربانڈہ	گوجربانڈہ
۲۳	۱۲۰	کرانگ	گوجری بیک
۲۳	۱۷۳	کوزجل کوٹ	گورو (گورو خاص)
۶۱	۳۷۴	ہربن	گوروشن بھاشا
۷	۶۲	تھالی	گوس
۸۲	۸۶۶	گوشالی	گوشالی
۶۶	۴۰۰	گوشاہی	گوشاہی
۷۹	۴۴۳	گبرال	گوشاہیل
۶۶	۶۴۵	سازین	گونین
۹۸	۶۵۵	ہربن	کی
۵۷	۲۱۸	کارین	گیدڑویا گیدارو
۱۴۶	۱۲۲۷	کومیلہ	گیدڑ
۴	۲۵	گوجربانڈہ	گیدڑ
۱۲۱	۸۷۰	برجل کوٹ	گیدڑنلہ
۹۴	۸۰۵	سازین	لاچی نلہ
۲۷	۲۳۹	ہربن	لال بانڈہ
۱۵	۱۳۸	کرانگ	لری بار
۱۱	۸۶	کرانگ	لری کوز
۹۵	۶۰۵	داسو	لوٹر
۱۱۴	۹۷۹	سینگلو	لودر
۴۴	۲۶۴	داسو	لوگرا
۴۳	۲۳۴	تھالی	لوہارتھالی
۵۹	۵۰۶	ہربن	لیکو
۵۰	۱۷۶	سینگلو	لیکو
۱۱۵	۶۰۲	جان شونی	ماش بیل
۱۴	۸۶	کرانگ	ماش دار
۴۱	۳۳۹	سینگلو	مالار
۴۸	۲۱۵	لوہی	ستات
۴۱	۱۹۲	ہربن	سرنگ باز

۲۳	۱۲۹	ہربن	میرنگ کوز
۱۱۳	۶۲۷	کومیلہ	مشت (جن)
—	—	سینگو	مکادیر
۵	۱۹	جان شونی	ملتان
۳۲	۱۵۲	گوچر بانڈہ	مندیر
۱۹۸	۱۲۶۹	برجل کوٹ	مارشاهی
۶	۳۰	واسو	مورگاہ
۳	۱۲	لوہی	موس
۲۳	۱۹۶	برجل کوٹ	موس
—	—	سینگو	موس ددیر
—	—	سینگو	میدان
۲۲	۲۲۲	گوشالی	میدان
۳۸	۳۲۲	برجل کوٹ	میدان
۸۲	۵۷۱	برجل کوٹ	میدان ددیر
۳۱	۱۲۹	گبرال	میدان نلہ جیل
۱۰	۹۱	گبرال	میرشاتو
۱۲۰	۷۵۰	گبرال	میرشاهی
۳	۱۲۹	لوہی	میرولی ددیر
—	—	کومیلہ	میلون
—	—	تھالی	ناراؤ
۲۷	۳۵۲	تھالی	نارو
۲۶	۸۶	گبرال	نارو
۱۱۲	۱۲۶۸	کرانگ	ناکو
۱۱	۶۰	تھالی	نت بیل
۲۳	۱۷۶	بریار	نڈر پیلہ
۱۱۵	۹۲۵	گوشالی	ہار پودیر
۲۹۰	۱۶۳۹	ہربن	ہربن کوٹ
۲۹	۳۷۸	کوز جل کوٹ	ہیل
۳۲	۲۵۷	بریار	یونگ

تخصیص پالس، کوہستان

دیہات = ۵۵۸ یونین کونسلز = ۱۰

مکانات	کل آبادی	یونین کونسل	نام گاؤں
۲۳	۱۶۸	بیچ بیلہ	آکو
۲۳	۲۰۳	بیچ بیلہ	اجندو خو
۱۵	۱۱۰	برشیریاں	اچی نیل
—	—	مداحیل	اڈا
۱۱	۸۵	شرید	اول حیل
۹	۵۷	بیچ بیلہ	ارنی
۱۸	۱۱۵	شرید	ازموسے
۲۵	۱۲۲	بیچ بیلہ	اسحق، عشق
۲۲	۲۱۲	شرارکوٹ	اسحق، عشق
۸۵	۵۷۳	کوز پرو	اسوی
۴	۹	مداحیل	اغوز
۶	۴۷	مداحیل	اکوری
۲۷	۱۲۲	شرید	اکوری سیر
۷۷	۱۷	بٹیرہ	اکوری / اکورانی
۱۰	۵۷	شرید	اکھروسر
۱۸	۱۲۱	کوز پرو	اندرسر
۲۵	۱۲۹	برشیریاں	اندرک بانڈہ
—	—	بٹیرہ	اونرا
۲۵	۱۲۳	ہربن	اونرا
—	—	ہربن	اہاری
۱۹۳	۱۰۲۷	شرارکوٹ	اہوگاٹ
۴	۳۸	شرارکوٹ	اہوز
۱۱	۹۹	شرید	ایلو بیک
۲۶۵	۱۵۲۵	شرارکوٹ	باراکوٹ
۳۲	۱۹۲	بٹیرہ	باز پتیل

۲۷۹	۱۸۴۱	شرارکوٹ	بازنی
۷۰	۳۷۵	شکلن آباد	باغ
۴	۱۸	ہربن	بانڈہ
—	—	مداحیل	بانڈہ جلو
۱۶	۹۱	مداحیل	بانڈہ کلی
۵۸	۲۴۲	مداحیل	بانڈی
۱۳۰	۸۰۸	شرارکوٹ	بچل
۹۳	۷۰۶	کولانی	بنگی
۱۱	۷۸	بیچ بیلہ	بٹو کنڈیرا
۸۱	۵۲۲	بٹیرہ	بٹیرہ بالا
۸۲	۷۲۶	بٹیرہ	بٹیرہ اپائیں
۱۷۷	۱۱۸	شرید	بجل
۱۸	۹۸	شرید	بجنی
۱۷۷	۱۳۵	کوز پرو	بدو بیلہ
۲۰	۱۶۷	کولانی	براد
۳۳	۲۶۳	شکلن آباد	براموس
۵۹	۴۱۹	کوز پرو	براور کوز جل
۲۳	۱۳۶	برشریال	بربانڈہ
۸۳	۴۳۰	کوز پرو	بربانڈہ
۱۶۹	۱۰۱۲	کوز پرو	بر پرو
—	—	مداحیل	برج کوٹ
۷۱	۴۱۹	کوز پرو	برجل
۳۸	۳۲۸	ہربن	برجھمرہ
۹۱	۴۶۲	بٹیرہ	برچو
۹۸	۶۱۲	برشریال	برخوارگے
۱۴	۷۳	مداحیل	بردوات
۲۴	۱۹۷	شرید	برڈھیرو
۳۴	۲۱۴	شرید	برسر
۶۸	۲۸۱	شکلن آباد	برسر
۴۶	۲۳۷	شکلن آباد	برسر

۱۱	۴۱	بٹیرہ	برسیر
۳۸۵	۲۰۵۵	برشریال	برشریال
۲۰	۳۱۲	ہربن	برکھرو
۸۸	۵۲۵	کولائی	برگئی کولائی
۲۹	۱۵۶	کولائی	برکندو
۲۹	۲۰۸	شل کن آباد	برکھر
۲۳۲	۱۸۱۱	شہرارکوٹ	برگ پیر
۹۸	۲۲۷	برشریال	برگیدر
۱۶۶	۶۸	بٹیرہ	برلورین
۷۸	۳۳۳	بٹیرہ	برمشام
۱۰۱	۵۸۸	شلکن آباد	برموسین
۱۳۳	۶۵۶	بچ پیلہ	برناہ
۳۶	۲۳۵	برشریال	برنیری
۱۹	۱۷۹	شرید	بروپیلہ
۹۸	۵۳۳	برشریال	برہمی بانڈہ
—	—	مداحیل	برود
۲	۱۲	کولائی	برودر
۷۰	۵۱۲	کوز پرو	بری
۷۷	۳۶۶	مداحیل	بری
۹	۶۱	بچ پیلہ	بڑو بار
۴	۲۶	بچ پیلہ	بڑو ڈھیر
۸	۶۰	بچ پیلہ	بڑی جاق
۱۱	۱۰۸	بچ پیلہ	بڑی ڈھیری
۸	۳۵	بچ پیلہ	بڑی کس
۴۰	۱۹۲	بچ پیلہ	بڑی لڈی
۱۰	۵۷	شرید	بسی
۳۸	۲۰۹	کوز پرو	بش
۱۰	۵۰	برشریال	بکری بانڈہ
۱۸۸	۱۲۷۸	برشریال	بکرو
۶۳	۲۵۳	شلکن آباد	بکری

۱۷	۱۳۰	تچ بیلہ	بکہ
۸	۳۶	تچ بیلہ	بگروم
۳۳	۲۳۱	کوز پرو	بلا بانڈہ
۱۳	۵۹	شرید	بلاگی
۲۲	۹۷	شرید	بل کئی
۶	۱۶	پٹیرہ	بلا لے
۲۲	۱۱۷	مداحیل	بل گائی
—	—	سوز پرو	بل کی
۲۹	۱۰۳	شکلن آباد	بل کئی
۲۳	۲۷۶	شرید	بلو بیلہ
۸	۷۹	شکلن آباد	بلووانی
۲۳	۲۰۰	مداحیل	بلچہ
۱۳	۵۹	شکلن آباد	بنالو
۸۰	۲۵۳	برشریال	بن بانڈہ
۶۹	۳۲۹	کولائی	بن بانڈہ
۹	۵۹	کوز پرو	بن بیک
۲۳	۱۶۷	شرید	بندو
۲۶	۲۳۷	ہربن	بن سیرین
۱۷	۱۳۰	مداحیل	بن کوٹ
۲۵	۱۲۳	مداحیل	بناکوٹ
۳۵	۲۰۲	کوز پرو	بندی
۸۸	۵۳۶	پٹیرہ	بنری
۱۸	۱۰۳	کوز پرو	بن سیرسر
۲۵	۱۶۶	تچ بیلہ	بنگاہ
۶	۵۰	تچ بیلہ	بنیر
۲۹	۳۲۵	تچ بیلہ	تچ بیلہ
۱۳۸	۱۱۸۶	شرارکوٹ	بیربر
۳۸	۲۳۲	کوز پرو	بیلہ
۵۳	۲۰۷	مداحیل	بیلہ
—	—	مداحیل	بیلہ

۲۳	۲۲۰	شرارکوٹ	بیلہ
۵۰	۲۰۲	شکلن آباد	بیلہ
۳۰۸	۲۳۳۲	شرارکوٹ	پاوسے سر
۱۲	۶۰	مداحیل	پتو
۵	۲۳	بچ بیلہ	پتے
۱۶	۸۲	مداحیل	پر
۱۵	۱۰۲	شرید	پردوستاں
۱۲	۱۱۵	بچ بیلہ	پروکی
۷	۵۳	شرید	پکا بیلہ
۱۶	۱۰۰	کولانی	پگل بار
۲۶	۳۶۰	کولانی	پگل کوز
۱۲۲	۵۷۱	شل کن آباد	پلانی
۵۰	۳۹۶	بچ بیلہ	پل بیلہ
۷۳	۸۶۲	شرارکوٹ	پلوسر
۱۳۲	۱۰۶۳	شرارکوٹ	پنچول
—	—	مداحیل	پیزوسر
۷۰	۵۲۵	بچ بیلہ	پولونی رات
۱۷۳	۱۳۳۳	بچ بیلہ	پھرورد رگاہ
۳۹	۵۹۶	شل کن آباد	پھیری یاری
۲۵	۳۲۱	شل کن آباد	تبونی
۵	۳۸	مداحیل	تیر
۱۰	۲۳	شرید	ترنوبیک
۲۵	۲۱۷	مداحیل	تنگی
۱۲۸	۶۲۸	برشریال	توربانڈہ
۲۱	۱۹۳	کوز پرو	توربانڈہ
۲۹	۲۲۶	شرارکوٹ	توکرت
۲۸	۲۸۹	مداحیل	تووا
۸	۲۹	بچ بیلہ	تھروٹو
۱۷	۱۰۰	بچ بیلہ	تھوشونی
۶۳	۲۷۸	مداحیل	تیک

۷۷	۳۵	نچ بیلہ	ٹھپری
۱۸	۱۳۰	نچ بیلہ	ٹھوکی بیک
۲۳	۱۸۳	شرید	ٹیکو
۱۹	۱۸۳	شرید	ٹیکوسر
۳۷	۲۲۳	کوز پرو	جاہل
۱۷	۸۷	مداحیل	جاشر
۶	۲۳	ہربن	جاشر
۲۶۱	۱۵۶	شرارکوٹ	جام کلی
۳۳	۱۶۳	برشریال	جامعہ بیل
۱۹	۱۳۰	کوز پرو	جاسر حیل
۱	۱۱	مداحیل	جبری
۵۱	۳۲۵	مداحیل	جبہ
۱	۵	ہربن	جبہ
۱۱	۹۹	شل کن آباد	جٹ
—	—	مداحیل	جگہ بند
—	—	مداحیل	جلو
۷	۳۶	شرید	جلوبیک
۱۶	۱۱۱	کولائی	جلودھر
۵۸	۳۸۰	کوز پرو	جمالائی
۲۲	۲۰۸	کوز پرو	جمال خانوبیک
۴	۳۷	بٹیرہ	جمرا
۷۰	۲۵۰	کوز پرو	جمرا
—	—	مداحیل	جوز
۲۵	۱۷۸	شلکن آباد	جویر
۳۱	۱۶۲	برشریال	جوگلات
۴۲	۱۳۰	نچ بیلہ	جولس
۵۳	۲۶۳	مداحیل	جونئی بیلہ
۲۶	۱۳۲	کوز پرو	جونئی سر
۲۲	۱۶۸	نچ بیلہ	جھاق
۱۳	۹۸	برشریال	جھنگر و بانڈہ

۲۶	۲۹۶	شرید	جیسال
۲۷۷	۱۵۲	مداحیل	جیشار
۸۹	۳۸۸	برشریال	جیل بیک
۲۵	۲۹۲	بچ بیلہ	جیل بیک
۲۰	۲۵۲	کولائی	چات
۲۵	۱۲۲	شرید	چار بار
۲۲	۱۹۲	بٹیرہ	چام
۲۳	۲۲۲	مداحیل	چرو
—	—	مداحیل	چرو
۲۵	۱۳۸	کوز پرو	چیری
۱۳	۹۰	بچ بیلہ	چلو بیلہ
۷۷	۵۳	کوز پرو	چمروٹ
۲۵	۱۵۶	شرید	چن بیک
۲۷	۲۰۳	بٹیرہ	چنداری
—	—	بٹیرہ	چن سیر
۳۷	۱۲۶	کوز پرو	چوات
—	—	مداحیل	چورا
۲۰	۱۸۶	ہر بن	چور بانڈہ
—	—	مداحیل	چور کنڈاؤ
۱۲	۹۳	بچ بیلہ	چوکی کنڈیرا
۵	۳۶	بچ بیلہ	چھوٹی بیک
—	—	مداحیل	چیرا
۱۷۱	۱۵۲۳	بٹیرہ	حاجی آباد
۷۲	۲۰۳	کولائی	حاجی آباد
۲۵	۱۸۸	بچ بیلہ	حاکمی بر سیر
۷۳	۲۳۸	بچ بیلہ	حاکمی کوز سیر
۸	۳۷	بچ بیلہ	حسب کوز
۷۳	۲۹۵	بچ بیلہ	حکیم آباد
۲۲	۷۰	بچ بیلہ	حصار
۲۷	۱۹۲	کولائی	خلال درہ کوز

۸۸	۷۲۳	برشریال	خانہ بانڈہ
۱۲	۱۳۶	بچ بیلہ	خری ڈھیری اکھری ڈھیری
۳۲	۱۸۵	مدخل	خطایو
۶	۴۳	بچ بیلہ	خو/کھو
۳۳	۱۳۲	بچ بیلہ	خور بیلہ
۹۶	۴۶۶	ہر بن	خورین
۲۵	۱۷۲	بچ بیلہ	حیل
۶۸	۳۲۳	شرار کوٹ	دات
۴۳	۳۰۳	بچ بیلہ	دادا کش
۱۲	۱۲۰	بچ بیلہ	دادری
۴۲	۲۷۳	کوز پرو	دادوئی
۱۵	۱۱۶	بھیڑہ	داتھم سیر
۱۵	۴۳	بھیڑہ	دانگلہ
۶۳	۳۲۳	برشریال	دادیر
۱۲۲	۶۳۷	برشریال	داگو
۲۱	۱۶۱	بھیڑہ	درات
۸	۴۶	شرید	درتو
۱۲۲	۱۰۳۷	شرید	درین بیلہ
۱۷	۹۹	شرید	درو بیک
۶	۳۶	مداحیل	دل ازار
۵۸	۴۳۳	بھیڑہ	دل گانڈ و شریف آباد
۱۲۸	۸۷۳	بچ بیلہ	دم بیلہ
۷۵	۵۵۷	بچ بیلہ	دم زنی
۳۷	۱۲۷	کوز پرو	دم سنگھ
۶۵	۱۹۲	بچ بیلہ	دم ہتی
۶۹	۵۹۸	شرار کوٹ	دناٹ
۱۷۰	۹۹۰	شرار کوٹ	دندری
۱۵	۷۸	مداحیل	دزا
۳۱	۱۲۲	مداحیل	دوڑان
۴۲	۱۳۶	بچ بیلہ	دور کی بیلہ

۳۴	۲۲۳	کولانی	دوگہ
—	—	ہربن	دوگہ
۷	۳۳	مداحیل	دھار
۱۸	۱۱۳	شرید	دھارو
۲۹	۲۹۵	شرید	دہری
۱۲	۹۳	مداحیل	دیوار
۵۶	۲۳۶	بچیلہ	دیوان بیلہ
۱۰	۶۵	شرید	دیوان بیلہ
۷	۶۵	بچیلہ	ڈاکے اخو
۳۰	۲۵۰	برشریال	ڈپری
۲۰	۱۸۹	بچیلہ	ڈنا
۱۳	۱۰۶	بچیلہ	ڈنڈے بیک
۵	۳۵	بچیلہ	ڈنڈے بیک
۲۲	۱۲۸	کوزپرو	ڈونگہ
۱۵	۷۸	مداحیل	ڈونگہ
۲۲	۱۳۶	کوزپرو	ڈھاری
۱۷	۱۵۹	کوزپرو	ڈھوک
۲۸	۱۷۸	بچیلہ	ڈھوک بیلہ
۲۵	۱۲۵	مداحیل	ڈھیر
۸	۲۵	بچیلہ	ڈھیری
۸	۲۵	کوزپرو	ڈھیری
۲۰	۱۱۰	مداحیل	ڈھیری
۳	۱۸	مداحیل	ڈھیری
۲۷	۲۰۷	کولانی	راجن کوٹ
۲۸	۳۲۷	بچیلہ	راجہ سر
۸۱	۵۱۶	کوزپرو	رالی سیر
۵۰	۴۰۲	شل کن آباد	رتو
۲۰	۱۷۱	شرید	رفیع اللہ
۱۶	۱۳۱	شرید	رین تلو
۱۶	۱۲۵	بچیلہ	زب

۱۱۱	۷۱۹	شرید	زرکوز
۸	۲۴	بٹیرہ	زری
۶۵	۵۶۶	بٹیرہ	زہیر
۲۸	۲۱۱	کوز پرو	سارونیک
۳۱	۱۳۳	شرید	پرو
۶	۵۱	بچ بیلہ	ستالو
۹	۵۶	بٹیرہ	بجری
۶	۲۲	بٹیرہ	سدین
۱۹۵	۹۳۳	شرید	سرامرات
۵۹	۳۲۰	شکل کن آباد	سرکار
۷	۳۳	بچ بیلہ	سرکس
۴	۳۲	بچ بیلہ	سرگو
۳۲	۲۸۰	شرید	سر مورات
۵۴	۵۳۲	بچ بیلہ	سرتی
۲۴	۱۶۸	شرید	سزنت
۲۲	۱۴۹	بچ بیلہ	سلوبیلہ
۷	۴۹	شرید	منجوبیلہ
۱۱۷	۷۲۸	کوز پرو	سنگل بیلہ
۹	۷۲	بچ بیلہ	سوال
۱۸	۹۹	کوز پرو	سوتا خیل گیدار
۲۰	۱۱۰	شکل کن آباد	سورین بیک
۱۳	۹۳	شکل کن آباد	سوریے
۳۹	۲۹۳	بچ بیلہ	سوس
۲۴	۱۵۹	بچ بیلہ	سوسین
۵۰	۲۰۱	مداحیل	سوچل
۲۸	۱۴۹	بٹیرہ	سونیا
۱۴	۷۶	شرید	سیدا
۱۳۵	۶۳۱	کوز پرو	سیر
۲۸	۳۲۹	کوز پرو	سیر
۴۷	۲۰۹	بچ بیلہ	سیرتو

۲۰۲	۱۴۲۲	شل کن آباد	سیری
۳۶	۱۵۱	شل کن آباد	سینکل کن
۲۵	۱۱۵	ہربن	سیکو
۴۶	۲۹۱	ہربن	شادی کوٹ
۵۰	۲۷۲	برشریال	شارے بانڈہ
۱۳	۶۹	ہربن	شاددار
۳۷۱	۱۳۸۵	شل کن آباد	شاین (شین)
۳۱	۲۴۷	شل کن آباد	شاؤ بیک
۱۵۵	۹۸۳	شرید	شام بیله
۶۳	۳۷۹	نچ بیله	شاہد بیله
۲۹	۱۹۰	کوز پرو	شاہی باغ
۳۳	۳۳۹	شل کن آباد	شتونی
۷	۳۶	نچ بیله	شتونی بیک
۱۸	۱۱۲	نچ بیله	شتیو گاہ
۴۸۱	۳۹۵۰	شرار کوٹ	شراز کوٹ
۳۷	۲۳۵	شرید	شرید
۱۵	۷۶	شرید	شکری
۵۰	۲۱۶	شل کن آباد	شلسی
۸۸	۶۳۸	شل کن آباد	شل کن آباد-۱
۱۶۳	۱۵۲۳	شل کن آباد	شل کن آباد-۲
۱۸۸	۱۳۱۸	ہربن	شمال کلی
۷	۴۶	کوز پرو	شمک جیل گیدار
۷۰	۵۲۹	نچ بیله	شمن بیله
۹۹	۵۱۴	کولانی	شمپال
۴۹	۳۲۳	شل کن آباد	شنگی
۹۴	۷۱۶	شرید	شوکی سر
۱۹۸	۶۳۸	برشریال	شون جمات
۱۷	۱۲۲	شرید	شہید بیله
۸۰	۵۳۲	شل کن آباد	شی
۱۵	۹۹	کوز پرو	شیش بیک

۱۴	۷۹	شرید	شیشی
۱۸	۱۴۹	بچ بیلہ	صبرے بیک
—	—	مداحیل	صدیق بانڈہ
۳۶	۱۹۶	مداحیل	صفیہ بار
۱۸	۱۰۸	کوز پرو	عزیز آباد
۱۴	۶۶	مداحیل	غازین
۵۲۷	۳۳۶۰	شل کن آباد	غازی آباد
۱۴	۱۰۶	بچ بیلہ	غازی نوگاہ
۱۰۵	۶۳۸	کوز پرو	فوجونی
۳۰	۲۱۲	بچ بیلہ	قلعہ
۹۹	۵۲۱	کولانی	قلعہ
۱۱	۶۴	شرید	قلعہ
۴۱	۲۴۹	شل کن آباد	قلعہ
۷	۴۳	برشزیال	کاٹ بانڈہ
۳۰	۱۵۸	مداحیل	کاچر
۲۲	۱۴۸	بھیڑہ	کار
۲۹	۱۸۷	شل کن آباد	کار بیک
۳۳	۲۰۵	بچ بیلہ	کار بیک
۸	۶۵	بچ بیلہ	کارین خو
۶۴	۴۱۹	بھیڑہ	کاست
۵	۴۱	کولانی	کافر بانڈہ
۷۷	۶۸۱	شل کن آباد	کافر بھدر
۳۹	۲۹۹	بچ بیلہ	کامیابیلہ
—	—	کوز پرو	کانا
۸	۵۶	مداحیل	کانا
۱۶۰	۱۴۰۸	بچ بیلہ	کانڈل
۳۱	۲۳۰	بھیڑہ	کالانی
—	—	کوز پرو	کالی
۴۹	۲۶۳	شرید	کبہ کوٹ
۹	۳۳	بھیڑہ	کپڑی

۲۲	۲۳۳	بھیڑہ	کپری
۳۳	۲۸۱	کوز پرو	کنو
۱۸	۹۲	بھیڑہ	کھنجر خانہ
۱۰	۹۵	کوز پرو	کچور
۵۰	۳۱۸	مداحیل	کچور
۱۱	۷۳	برشریال	کچھل بانڈہ
۱۵۹	۱۸۶۶	شل کن آباد	کراتے
۲۰	۱۲۶	کوز پرو	کروسر
۹	۵۹	بھیڑہ	کرین
۲	۱۳	مداحیل	کرین
۳۰	۲۳۱	شرید	کرین
۵۸	۵۸۲	شرید	کرین
۶۶۵	۲۰۰	شل کن آباد	کرین
۱۵	۱۳۳	مداحیل	کسری
۷۲	۵۷۵	بھیڑہ	کفری
۱۶	۱۳۶	بچ بیلہ	کل کئی
۳۵	۱۸۶	کوز پرو	کلی
۹۹	۵۰۷	کوز پرو	کلیار
۱۳	۸۳	مداحیل	کلیہ
۸	۳۳	کولائی	کبہار بانڈہ
۹	۲۹	بچ بیلہ	کینوبیک
۱۵	۱۳۳	بچ بیلہ	کناری
۱۸	۱۰۹	شرید	کناری بیک
۳۰	۱۷۶	بچ بیلہ	کندارو
۵۰	۲۳۹	بچ بیلہ	کنداس
—	—	مداحیل	کنداسیر
۱۶۰	۱۲۰۸	بچ بیلہ	کنڈل
۲۱	۱۰۳	بھیڑہ	کن شیر
۱۶۲	۱۱۳۹	شل کن آباد	کن شیر-۱
۱۳۱	۸۳۳	شل کن آباد	کن شیر-۲

۴	۲۸	ہربن	کن گڑ
۱۰۰	۵۹۹	شرید	کوٹا کوٹ
۶۶	۲۸۶	بچیلہ	کوٹ بیلہ (کوٹ بانڈہ)
۳۸۲	۱۳۱۳	شل کن آباد	کوٹ گاؤں
۳۲	۱۷۲	بھیڑہ	کوچ بنر
۱۰	۸۰	شرید	کوز بیلہ
۱۱	۱۰۷	ہربن	کوز چمبرا
۲۸	۲۸۹	شرید	کوز چار
۹	۳۸	مداحیل	کوز درات
۲۰	۱۶۷	شرید	کوز ڈھیر
۶	۲۲	بھیڑہ	کوز سیر
۵۰	۲۶۳	شرید	کوز سیر
۷۶	۲۷۵	ہربن	کوز لکھرو
۶۹	۲۳۷	بھیڑہ	کوز مشام
۲۵	۱۶۵	بچیلہ	کوز ناو
۵۶	۲۲۹	بچیلہ	کوفان بیلہ
۹	۳۹	بھیڑہ	کونتار بار
۸	۲۵	بھیڑہ	کونتر اکوزران
۱۱۳	۷۱۷	برشریال	کوالی
۲۱۶	۹۷۲	برشریال	کوگانا
۵۵	۲۱۲	برشریال	کوٹ بانڈہ
۳۰	۲۹۳	کوز پرو	کوز بانڈہ
۲۲	۲۲۷	شل کن آباد	کوز بھنگی
۹۵	۵۰۰	کوز پرو	کوز پرو
۱۲۰	۹۳۶	برشریال	کوز خوار گے
۱۰۳	۳۶۳	شل کن آباد	کوز سر
۱۶	۱۰۶	شل کن آباد	کوز سر
۳۳	۱۶۸	کوز پرو	کوز سیر
۳۷۷	۲۷۶	کولانی	کوز سیری
۳۲۲	۲۳۱۷	برشریال	کوز شہریال

۵۲	۲۹۷	کولائی	کوزکائی کولائی
۲۲	۱۳۵	کولائی	کوزکانڈو
۱۳	۱۱۲	کولائی	کوزکولائی
۸۱	۲۵۷	کولائی	کوزگبر
۹۵	۷۹۱	شل کن آباد	کوزموسین
۸۱	۵۷۹	کولائی	کوسین کولائی
۲۸	۱۹۲	کولائی	کولائی
۵۰	۲۲۸	مداحیل	کونی
۳۶	۲۱۷	شرید	کھوہری
۵۱	۲۶۳	شرید	کھورکوٹ
۱۲	۸۳	مداحیل	کیت
۲۲	۲۶۲	کوزپرو	کیل
۲۵	۱۲۹	کولائی	کین سر
۳۷	۳۵۳	کوزپرو	گاگا
۶	۳۳	بچ بیلہ	گاگابیلہ
۹	۶۰	مداحیل	گانو
۱	۶۳	کوزپرو	گانوبیک
۲۵	۱۶۲	بھیڑہ	گبری/گیدر
۲۰	۲۸۲	کوزپرو	گتابو
۳۵۷	۲۲۸۰	شرارکوٹ	گتو
۲۵	۱۲۲	کوزپرو	گٹی بیک
۲۲	۱۸۲	کوزپرو	گجنا
۳	۵۸	بچ بیلہ	گردم
۲۲	۱۰۲	مداحیل	گرنگ
—	—	مداحیل	گرنگ
۸	۳۳	بچ بیلہ	گرہمی
۸	۳۳	برشریال	گکو
۹۹	۶۱۰	برشریال	گکوئی
۲۰	۲۲۱	ہرمین	گکوئی
۳۲	۶۳۶	ہرمین	گلی

۲۸	۱۸۲	شرارکوٹ	گلی
۱۱۸	۱۶۶۱	شرارکوٹ	گلی باغ
۲۵	۱۸۹	کوزپرو	گلی خانہ
۱۹	۸۲	ہربن	گل گو
۳۳	۲۳۳	کوزپرو	گلی گیدڑ
۷۶	۳۵۸	شل کن آباد	گمیری
۲۱	۱۳۳	کوزپرو	گنئی
۱۲۸	۶۸۳	برشریال	گنجا بانڈہ
۱۴	۱۲۳	شرید	گوتوبوہ
۲	۲۵	شرید	گوتوم
۱۰	۷۹	نچ بیلہ	گوئی بیک
۲۶	۱۷۸	شل کن آباد	گو جربانڈہ
۵	۲۹	مداحیل	گو جرحیل
۱۱	۷۸	شل کن آباد	گور
۸۲	۳۹۸	کوزپرو	گوہر آباد
۲۰	۱۹۵	کوزپرو	گھورتاخیل گیدڑ
۱۷	۱۲۲	نچ بیلہ	گھوڑا
۱۰	۳۲	کوزپرو	گھوئی تھوکو
۳۸	۲۳۳	شرید	گیبرسر
۵۰	۳۵۰	برشریال	گیدڑ
۱۱	۶۲	نچ بیلہ	گیدڑ
۱۵	۱۵۹	کوزپرو	گیدڑ
—	—	مداحیل	گیدڑ
۱۴	۸۸	شرارکوٹ	گیدڑ
۲۳	۱۲۰	شرید	گیدڑ
۱۷	۶۵	شلکن آباد	گیدڑ
۲۱	۱۰۳	مداحیل	گیدڑ بالا
۲۷	۱۰۳	مداحیل	گیدڑ بیلا
۱۳۳	۸۱۷	شل کن آباد	لا ت سچ
۱۴	۵۶	مداحیل	لغری

۶	۵۶	بچ بیلہ	لکھی جاق
۵	۴۴	بچ بیلہ	لکھی ڈھیر
۱۶	۱۰۲	بچ بیلہ	لکھی لڈی
۵	۲۶	بچ بیلہ	لکھونار
۱۸	۴۸	مداحیل	لنڈی سر
۴	۲۹	بچ بیلہ	لنڈی گاہ
۲۰	۸۴	مداحیل	لوٹو
۴۴	۵۳۳	بھیڑہ	لورین
۴۶	۱۷۸	کوز پرو	لونڈی
۲۳	۱۶۶	شرید	لونی سر
۹	۷۹	بچ بیلہ	مارا
۱۵	۹۴	شل کن آباد	باس
۱۳	۷۴	شرید	مانوسر
۱۱۲	۴۴۸	مداحیل	مداحیل آباد
۴۸	۴۴۸	شرید	مدین اکھوری سیر
۴۰	۴۴۸	بچ بیلہ	مرات
۱۵	۶۸	بھیڑہ	مرادی
۲۹	۲۷۷	بچ بیلہ	مرار
۵۰	۴۵۱	برشریال	مرید بیک
۵۵	۴۵۱	ہرمین	مرین
۸۶	۴۱۳	کوز پرو	مس کوٹ
۳۱	۲۷۲	شل کن آباد	مسلم آباد
۱۳	۷۶	بھیڑہ	مسوری
۱۸۰	۱۸۰	کوز پرو	مسی
۷۴	۷۴	بچ بیلہ	مشکی
۵۹	۵۹	بچ بیلہ	معوز
۹۷۷	۹۷۷	کوز پرو	مغل آباد
۴۱۰	۴۱۰	شرید	مغل رات
۴۵۵	۴۵۵	کوز پرو	مگری
۳۳۲	۳۳۲	برشریال	مگری بانڈہ

۱۱	۱۰۳	بٹیرہ	ملاپٹی
۵۰	۳۱۱	بٹیرہ	ممان
۱۴	۷۳	بٹیرہ	منڈار
۵۵	۳۷۱	شل کن آباد	موچل
۱۲	۶۱	بٹیرہ	مورین
—	—	مداحیل	موریو
۸	۴۹	برشریال	مولانت بانڈہ
۵۱	۲۸۲	برشریال	موسن بانڈہ
۷۶۶	۲۸۲۷	برشریال	میدان
۴۱	۲۳۰	بٹیرہ	میدان
۴۴	۳۲۸	کولانی	میدان
۴۰	۲۴۱	ہربن	میربٹ
۳۷۷	۳۳۵	شل کن آباد	نالی بانڈہ
۱۵	۱۰۴	کوز پرو	بجم
۲۲	۱۲۳	کوز پرو	نڈرو
۱۰	۸	مداحیل	نرال
۱۶	۷۴	شل کن آباد	نرکس آباد
۱۴۸	۸۵۱	شرارکوٹ	نصرو
—	—	مداحیل	نکہ
۲۶	۱۴۰	مداحیل	نکہ
۷	۶۲	شرید	نکہ
۱۰	۵۷	مداحیل	نکہ آزادحیل
۱۸	۱۴۰	مداحیل	نلہ
۵۲	۲۷۳	کولانی	نورکونی
۵۰	۲۵۵	بچ بیلہ	نیری
—	—	مداحیل	نیری
۲۵	۲۱۳	بچ بیلہ	ویلو بیلہ
۱۲	۷۰	بچ بیلہ	ہتری
۱۴۶	۱۰۰۱	شرارکوٹ	ہران
—	—	مداحیل	ہر بروز

—	—	مداحیل	ہرنائی
—	—	مداحیل	ہرنائن
۵۶	۴۰۰	شرید	ہوبیک
۲۵	۱۱۵	مداحیل	ہواری جواری
۳	۱۸	کوز پرو	ہورائی
—	—	مداحیل	ہولہ
۳۳	۳۰۷	شرید	ہولہ بیلہ
۳	۲۲	مداحیل	یرداد

تخصیص پٹن

یونین کونسلز = ۱۱

دیہات = ۳۱۷

مکانات	آبادی	یونین کونسل	نام دیہات
۱۴۲	۷۳۶	پٹن	اباحیل
۹	۵۳	دو پیر بالا	اچھر
۲۳	۱۲۲	چواہ درہ	اچریک
۲۳	۱۲۲	کیال	اسو
۵۹	۵۲۳	دو پیر بالا	اسول
۲۵	۳۲۶	رنویہ	اشیال
۵	۳۳	مندروزہ	اشیال-۱
۲۸	۲۱۷	مندروزہ	اشیال-۲
۴۶	۲۴۵	بن کھڈ	اغازسر
۳۳	۱۵۰	شاہی حیل	الوال
۶	۲۹	دو پیر پائیں	انبواہ
۲۷	۱۵۱	بن کھڈ	اونچ خوار
۲۰	۸۹	مندروزہ	اوی
۱۶۳	۱,۱۹۹	رنویہ	بازار بیلہ
۲۰	۹۳	کیال	بانڈہ
۷۸	۳۹۹	پٹن	بت جولی
۱۰	۷۸	کیال	بچ گئے
۵۲	۳۵۶	دو پیر خاص	بدات

۳۲	۱۹۷	دوبیر پائیں	برپیازہ
۲۲۲	۱۰۱۸۱	چواہ درہ	برچھوئی
۲۸	۲۳۹	چواہ درہ	بردھار
۲۵	۲۱۶	بن کھڈ	برشگری
۱۴۷	۸۳۰	شاہی خیل	برقی
—	—	بن کھڈ	برکنڈو
۵۰	۲۶۹	چواہ درہ	برنگ بانڈہ
۲۲	۲۷۸	چواہ درہ	بریگو
۱۶۰	۱۰۵۳۶	دوبیر خاص	بگریوں
۵۳	۳۳۱	کیال	بلندرات
۶۵	۳۶۸	دوبیر پائیں	بن جر
۱۵۲	۸۶۹	پٹن	بن خیل
۲۲	۹۵	کیال	بچہ
۳۹	۱۵۱	شاہی خیل	دندوی خیل
۷۱	۲۱۳	شاہی خیل	دندمنی خیل
۱۴	۸۰	کیال	بندلو
۱۵۱	۷۵۵	بن کھڈ	بن کھڈ
۱۱۳	۶۰۰	چواہ درہ	بیل
۲۵۶	۱۳۰۱	دوبیر خاص	بیل
۵۱	۲۲۰	بن کھڈ	بور مورین
۲۸	۱۲۶	چواہ درہ	بوزری یون
۲۸	۳۰۰	شاہی خیل	بونی
۶	۲۷	رنویہ	بھنگی خیل
۲۸	۳۹۳	کیال	بیر
—	—	رنویہ	بیران
۱۵	۱۰۲	چواہ درہ	بیر بھوسہ
۷۵	۲۹۲	مندروزہ	بیر دھاگی
۲۳	۱۷۰	کیال	بیرلو
۱۶	۱۶۹	جیجال	بیلہ-۱
۵۳	۲۳۱	جیجال	بیلہ-۲
۵	۳۳	رنویہ	بیلہ ایون

۳۶	۱۴۱	جیال	بیلہ جیال
۱۲۳	۹۸۵	دو بیر پائیں	بیلہ دو بیر
۶۵	۳۹۶	بن کھڈ	بیلہ رستم جیل
۴۱	۲۷۲	بن کھڈ	بیلہ زما جیل
۵۳	۲۸۵	مندروزہ	بیون
۶۴	۳۵۴	چواہ درہ	پت ڈھیرو
۴۲۹	۳۰۷۱	پٹن	پٹن سیری
۴۷۵	۴۵۲۶	پٹن	پٹن گاؤں
۶۱	۳۶۳	کیال	پشوا
۱۰۲	۹۱۰	بن کھڈ	پلا لو
۶۴	۳۳۴	کیال	پھو گلے
۳۷	۱۵۶	شاہی جیل	پیراں ڈیرہ
۴۸	۲۲۷	مندروزہ	تارس
۷۲	۴۸۰	رنویہ	مخصیل ہانڈہ
۶۸	۲۹۶	دو بیر خاص	مٹنگی
۱۶۶	۱۰۱۵۶	رنویہ	تھا میں
۱۷	۵۲	چواہ درہ	مٹنگو
۵۰	۱۹۷	چواہ درہ	مٹنگور
۱۹	۱۵۷	پٹن	ٹوکوت
۵۲	۲۸۱	چواہ درہ	ٹول بٹ
۱۲	۵۷	چواہ درہ	ٹوکی
۲۶	۱۳۵	رنویہ	جان بیلہ
۱۱۰	۶۰۲	پٹن	جان چل
۱۱۰	۶۲۲	چواہ درہ	جانی - ۱
۲۳	۱۷۴	چواہ درہ	جانی - ۲
۲۵	۱۵۳	کیال	جیبہ
۱۴۰	۵۴۷	رنویہ	جرین
۹۷	۶۵۰	ددیو	جک خاص
۱۹۴	۱۰۲۲۸	دو بیر پائیں	جک
۴۲	۱۸۶	رنویہ	جلا جیل
۹۴	۵۵۵	شاہی جیل	جل کوٹ

۱۹	۷۸	شاہی حیل	بھگرنی
۶۱	۳۹۸	چواہ درہ	جمرا
۳۰	۱۹۷	دو بیر پائیں	جمرا
۱۱	۷۹	کیال	جنو بہن
۶۱	۲۳۰	چواہ درہ	جینو
۲۰۳	۱،۲۳۷	جیجان	جیجان
۹۹	۷۰۶	مندروزہ	جیجان
۸۳	۳۳۶	پٹن	جوڑا حیل
۹	۶۳	مندروزہ	جیل
۹	۳۹	رنولپہ	چار
۳۹	۲۱۳	شاہی حیل	چاری
۳۲	۲۹۰	کیال	چرتو
۱۹۷	۱،۶۳۵	دو بیر بالا	چواہ
۱۰	۳۳	رنولپہ	چوچنگ
۲۶	۱۲۹	بن کھڈ	چار لوہی
۳۶	۲۳۸	بن کھڈ	چار بک
۱۱۶	۱،۰۸۶	بن کھڈ	چرونہ
۳۷	۲۲۹	بن کھڈ	چو
۱۶۲	۸۳۸	چواہ درہ	چواہ
۲۱	۹۳	چواہ درہ	چوہل
۱۲	۳۰	چواہ درہ	چوڑا
۳۶	۱۹۸	چواہ درہ	چور بیر
۲۹	۲۷۹	بن کھڈ	چوکی
۲۰۲	۱،۷۵۲	چواہ درہ	صح دیہ
۲۵	۱۰۰	رنولپہ	خاجو بیلہ
۵۰	۳۰۳	پٹن	خلتو
۱۵	۷۳	دو بیر پائیں	خوار
۹۳	۶۸۹	کیال	خوار بہادر حیل
۸۲	۳۳۷	چواہ درہ	داہرہ
-	-	چواہ درہ	داگر
۳۸	۹۳	دو بیر خاص	دالو

۶	۳۳	جیجال	دالو
۳۶	۲۸۲	دوبیر خاص	دامن
۷	۲۲	دوبیر بالا	دائیں گئی
۸	۳۸	مندروزہ	دب
۲۳	۱۸۹	کیال	دبیر
۳۵	۱۳۲	شاہی خیل	دراٹو
۶	۳۹	چواہ درہ	دران
۷۰	۲۸۳	شاہی خیل	درجہ خیل
۹۱	۲۲۳	مندروزہ	درزی
۳۷	۲۱۱	چواہ درہ	درکل
۱۰۳	۵۳۱	شاہی خیل	درمرکن خیل
۳۵	۱۵۷	شاہی خیل	درہ شہی خیل
۲۲	۹۵	مندروزہ	دموبیر
۱۸	۹۸	چواہ درہ	دن
۲۵	۱۳۲	چواہ درہ	دن بیک
۲۵	۳۲۷	بن کھڈ	دن
۱۸۰	۱۰۳۱۹	دوبیر خاص	دوبیر گیوں
۶۰	۳۵۱	بن کھڈ	دوسر
۳۰	۲۱۶	مندروزہ	دوکر
۳۵	۱۸۶	شاہی خیل	دوکر
۸۸	۳۶۸	شاہی خیل	دوی خیل درہ
۲۰	۹۲	مندروزہ	دوینا
۵۳	۲۳۵	جیجال	دھار
۲۶	۱۱۲۰	رنویہ	دھار
۶	۳۳	مندروزہ	دھار گئی - ۲
۲	۱۶۱	مندروزہ	دھار گئی
۳۶	۲۰۶	دوبیر خاص	دھپ
۹۹	۵۱۹	جیجال	دھپ
۵۹	۲۳۶	کیال	دھپ
۸۲	۱۵۵	چواہ درہ	دھن
۱۷	۷۳	دوبیر پائیں	ڈاگلے

۲۸	۹۹	چواہ درہ	ڈانگ
۱۶	۱۰۴	مندروزہ	ڈیو
۶۳	۳۱۶	پٹن	ڈچی
۷۲	۴۷۲	دوبیر پائیں	ڈنڈوکی
۴۲	۴۰۹	جیجال	ڈنگو
۸۵	۲۲۰	رنولیہ	ڈنگو
۶۷	۴۲۷	دوبیر پائیں	ڈھارہ
۴۵	۲۵۰	دوبیر پائیں	ڈھیرو
۶۱	۴۴۵	مندروزہ	ڈھیر
۳۳	۱۷۵	کیال	ڈھیرو
۵۸	۲۹۲	رنولیہ	ڈھیری
۱۷	۹۸	پٹن	رنکوا
۶۰	۴۴۷	پٹن	رنکوا
۲۹	۸۸	شاہی خیل	روندھیر
۱۹	۸۳	شاہی خیل	زرنیل
۶۴	۳۰۹	پٹن	زرزار
۱۰۱	۵۱۰	رنولیہ	زرکے
—	—	چواہ درہ	زرکئی
۲۲	۱۴۳	چواہ درہ	زرکئی زیارت
۱۴۵	۷۰۰	جیجال	زورے کلی
۴۳	۱۲۸	مندروزہ	ساگو بیر
۴۲	۱۲۸	مندروزہ	ساگوئی بیر
۵	۲۲	شاہی خیل	سالاحیل بندو
۴۸	۱۱۰	شاہی خیل	سالاحیل ناؤ
۴۴	۱۴۹	مندروزہ	سامو
۴۵	۱۸۹	دوبیر پائیں	سانگا
۷۷	۵۲۵	دوبیر خاص	سایہ خیل
۸۰	۵۸۱	دوبیر پائیں	سپرونا
۶۱	۳۹۵	دوبیر پائیں	سچ
۱۱۴	۶۳۰	دوبیر خاص	سچ
۴۰	۹۵	پٹن	سرالی

۹۵	۵۲۲	کیاں	سرتو-۱
۲۲	۲۸۲	کیاں	سرتو-۲
۲۹	۱۷۳	دو پیر خاص	سرگاہ
۷۲	۵۷۰	کیاں	سن ستیل
۳۹	۲۵۵	چھوٹا	سندوری
۱۰	۸۸	مندر روزہ	سکرے
۲۱۸	۱۰۶۸۲	چواہ درہ	سنگھادرہ
۱۵	۸۵	کیاں	سنگنی
۱۹۱	۱۰۲۱۶	چھوٹا	سنگیوں
۱۸۵	۱۰۲۳۸	کیاں	سوار ستیل
۱۱	۲۹	رنولیہ	سورتو
۲۱	۹۶	چواہ درہ	سورینہ
۹۶	۷۱۷	شاہی خیل	سویا
۲۲	۲۹۳	کیاں	سوئیں
۱۸	۹۷	مندر روزہ	سہال ڈوگ
۶۳	۳۳۲	دو پیر خاص	سیدن بیلہ
۲۵	۲۰۲	کیاں	سیروٹ
-	-	دو پیر خاص	سیری
۱۰۸	۵۳۵	چھوٹا	سیری
۱۵۳	۹۰۰	دو پیر خاص	سیری
۷۸	۲۷۶	بن کا کھنڈ	سیری بڑی
۶۵	۲۱۱	دو پیر ہالا	سیری کستر خیل
۳۶	۲۱۸	چھوٹا	سیکوکی
۲۷	۱۵۰	چھوٹا	شاشی
۷	۲۲	چواہ درہ	شالن
۲۱۸	۱۰۲۳۳	بن کا کھنڈ	شان گناہ
۹۹	۵۶۶	چواہ درہ	شاشنی
۱۳۶	۷۷۹	چواہ درہ	شاہ گنی
۲۰	۳۰۶	دو پیر خاص	ششار
۱۳۸	۹۶۲	کیاں	شیپھل کیاں
۶۳	۳۳۲	مندر روزہ	شہیل خر

۲۳۹	۱۷۳	دوبیر خاص	شل کئی
۵۰	۱۸۹	چواہ درہ	شمال بدہ
۳۸	۱۸۹	چواہ درہ	شمس گل بخیل
۹۷	۵۲۵	چواہ درہ	شمس گل بیگو حیل
۳۷	۲۰۶	چواہ درہ	شمس گل نیلو حیل
-	-	دوبیر خاص	شونگیال
۷۰	۲۹۵	دوبیر خاص	شونگیال خاص
۲۲	۲۶۵	دوبیر خاص	شونگیال و شیاں
۱۲	۹۲	پٹن	شمشیر
۶۸	۱۱۱	مندروزہ	شندھیر
۵	۲۸	رنولپہ	شگری
۱۳۸	۹۲۲	کیال	شیش خیل
۲۲۱	۱۰۷۱۱	دوبیر بالا	شیخ دھار
۴۰	۲۵۲	رنولپہ	علی در حیل
۱۲۸	۷۵۵	دوبیر پائیں	فقیر پٹی
۶۵	۲۵۳	کیال	قلعہ
۲	۹	مندروزہ	قلعہ
۷۶	۳۵۸	دوبیر پائیں	قلعہ
۳۱	۱۳۲	دوبیر خاص	قلعہ ہیل
۱۷	۱۰۹	مندروزہ	قلعہ کئی
۵۳	۳۰۱	دوبیر بالا	قلعہ عالی - ۱
۱۱	۱۵۳	دوبیر بالا	قلعہ عالی - ۲
۶۱	۳۳۳	چواہ درہ	قلعہ حیل شمس گل
۶۷	۲۵۳	چواہ درہ	کاتیا
-	-	بن کھڈ	کار
۶۲	۳۷۲	بن کھڈ	کار
۱۰	۶۳	مندروزہ	کاش پیر
۴۵	۲۶۲	چواہ درہ	کال پٹن
۶۲	۲۶۶	رنولپہ	کالی
۲۳	۱۶۹	مندروزہ	کائیوں
۳۱	۱۹۲	پٹن	کائیوں

۵۵	۲۵۳	چواہ درہ	کٹھا
۷۶	۲۶۲	چواہ درہ	کرینچ
۳۳	۲۰۸	دوبیر پائیں	کرکو
—	—	پٹن	کرمارو
۲۸	۱۲۵	شاہی خیل	کرین
۲۵	۱۸۵	شاہی خیل	کرین چولہ
۲۹۰	۲۰۱۰	دوبیر خاص	کس
—	—	دوبیر خاص	کس
۲۵	۱۲۳	مندروزہ	کسلو
۱۲۰	۷۵۲	پٹن	کسیر
۲۱	۷۳	شاہی خیل	کشمیر
—	—	پٹن	کلنگو
۱۳۲	۱۷۸	چواہ درہ	کلونی
۳۰	۳۵۷	چواہ درہ	کمر بانڈہ
۳۸	۱۷۲	مندروزہ	کنڈرو بیر
۳۶	۲۱۶	پٹن	کوانی
۳۳	۱۹۳	رنویہ	کوز بانڈہ
۶۶	۲۹۵	دوبیر پائیں	کوز پیازہ
۲۸	۱۲۸	چواہ درہ	کوز دھار
۷۱	۶۶	بن کھڈ	کوز ڈھیری
۴۹	۳۳۱	بن کھڈ	کوز سنگری
۸۳	۲۷۲	رنویہ	کوز کھی
۷۱	۲۷۷	بن کھڈ	کوز کنڈو
۶۵	۵۱۷	مندروزہ	کوز مندروزہ
۱۳	۹۳	بن کھڈ	کوز مورین
۵۹	۲۳۵	رنویہ	کوکرو
۶۲	۳۳۳	چیچال	کوکیاں
۵۱	۲۳۹	بن کھڈ	کونی
۹۸	۶۰۵	کیال	کیال گاؤں
۴۱	۲۰۳	کیال	کیوں سرد
۱۶۰	۶۶۹	چیچال	کبر

۱۲۳	۶۱۷	دوبیر پائیں	گت
۱۹۳	۷۳۱	دوبیر بالا	گتر خیل ڈھیر
۱۵۶	۱۰۲۱۳	پٹن	گنگن
۲۵	۱۳۲	کیال	گل
—	—	مندروزہ	گتو
۲۸	۳۷۱	بن کھڈ	گلوگی
۷۴	۲۵۹	مندروزہ	گنتار
۱۴	۵۶	شاہی خیل	گوتی
۲۵	۱۱۰	شاہی خیل	گوتی بیلہ
۱۲۳	۷۹۳	پٹن	گھمبیر
۱۲۹	۷۸۴	شاہی خیل	گھنڈو
۲۲	۲۸۷	بن کھڈ	گھیری
۴	۲۱	چواہ درہ	گوہر بانڈہ
۷	۵۶	چواہ درہ	گونڈہ
۲۰۵	۱۰۶۸۵	دوبیر بالا	گیا
۱۸	۸۷	رنولیہ	گیدڑ تخت
۱۲۸	۹۷۱	دوبیر پائیں	گیل
۵۹	۴۱۷	رنولیہ	گھیل
۱۳۶	۷۵۲	دوبیر بالا	گندھار
—	—	مندروزہ	گیو
۶۱	۴۱۷	دوبیر خاص	ماری
۱۶۶	۱۰۲۳	جیچال	مالی درہ
۱۵۰	۹۹۶	بن کھڈ	مانچہ کھپہ بن کھڈ
۷۹	۴۹۵	شاہی خیل	مالی خیل
۲	۱۴	بن کھڈ	مندورابر
۱۸	۱۲۴	بن کھڈ	مندوراکوز
۷۴	۵۴۱	پٹن	مندھیر
۱۴۰	۶۱۳	شاہی خیل	مرتھنگ
۲۳۳	۱۰۱۱۹	چواہ درہ	مزدو
۱۳۷	۷۶۲	پٹن	مسلم باغ
۳۱	۱۳۸	دوبیر پائیں	منرون پٹی

—	—	شاہی حیل	منری
۲۱۵	۹۶۷	دوبیر پائیں	سنگی
۷۰	۳۱۴	مندروزہ	منکر
۹۱	۶۲۱	چواہ درہ	منیرے
۸۵	۵۰۱	مندروزہ	منکار
۲۵	۱۳۱	شاہی حیل	منون
۵۹	۳۲۶	شاہی حیل	موٹا بیک
۷۸	۳۳۸	شاہی حیل	موریا
۱۱۳	۶۶۲	دوبیر بالا	مولا حیل دھار
۳۶	۲۲۷	کیال	میدان
۲۴	۱۳۹	مندروزہ	میدان بیر
۱۶۸	۹۱۵	دوبیر بالا	ہنگلی
۴۷	۲۵۲	شاہی حیل	ناؤو
۷۵	۴۱۱	دوبیر پائیں	نائیو شکل گل
۲۷	۲۲۴	پٹن	نور جہان آباد
۱۶۲	۱۰۰۸۳	دوبیر بالا	نیرالی
۱۳	۷۷	شاہی حیل	نیری
۶۴	۲۴۵	چواہ درہ	نیل قلعہ
۱۶۸	۹۱۵	دوبیر بالا	سے کلی
۲۰	۱۱۷	چواہ درہ	ہری پلے
۱۹۵	۱۰۲۲۰	کیالک	ہری گاہ
۷۰	۳۱۴	مندروزہ	منکر
۹	۳۵	شاہی حیل	سرخ سنگو

کتابیات

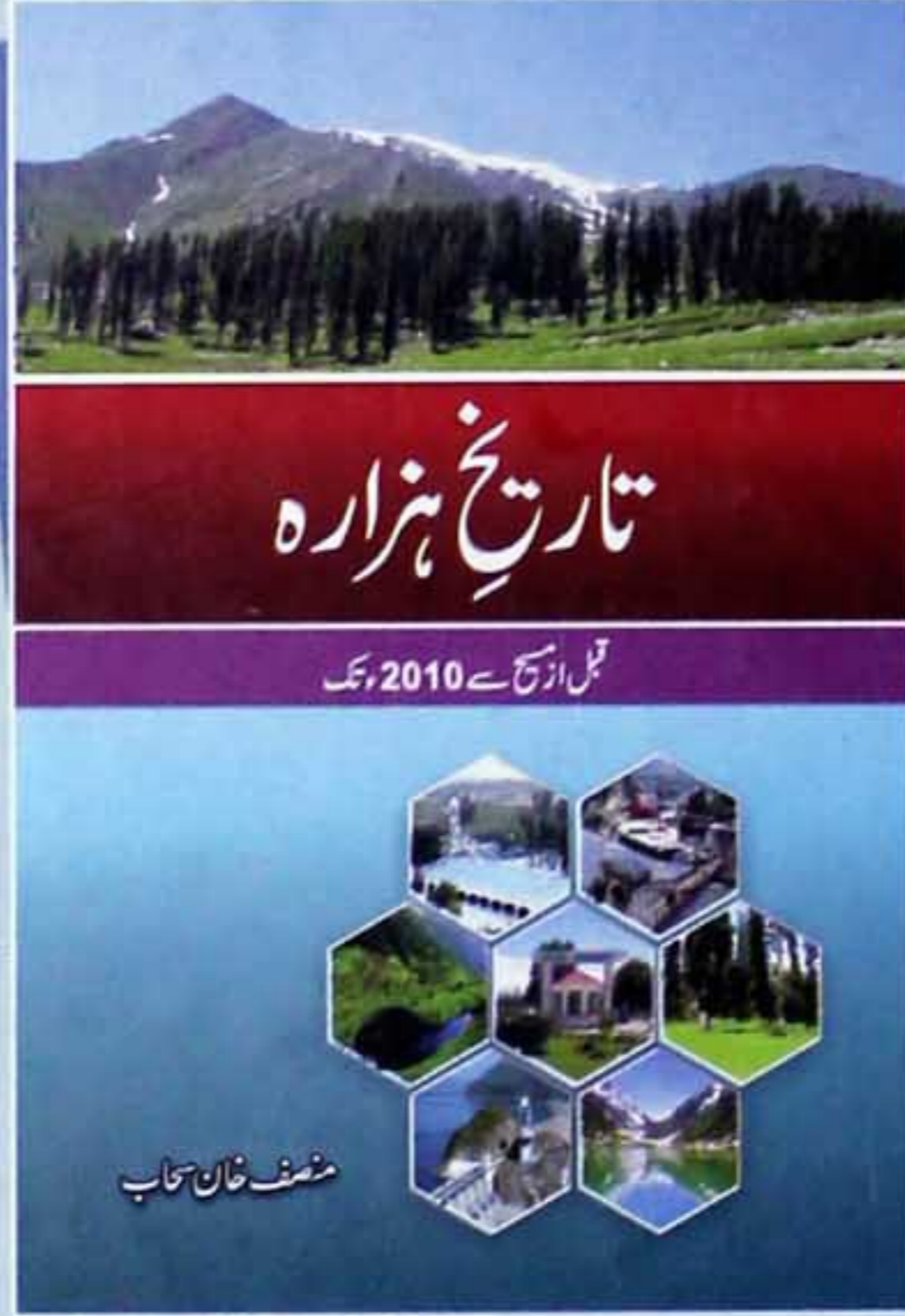
اردو کتب

- ۱- اقبال اور ہزارہ پروفیسر بشیر احمد سوز، سرحد اور قبا
- ۲- اقوام پنجاب، انجم سلطان شہباز، بک کارٹر
- ۳- الافغان تنولی غلام نبی خان، سرحد اردو اکیڈمی گلشن آباد لاہور ۱۹۹۱ء
- ۴- الافغان جدون اور شمال مغربی سرحدی قبائل، مظہر محمد زین، مکتبہ گلشن لاہور ۲۰۰۶ء
- ۵- انسائیکلو پیڈیا پاکستان، احسان ثاقب، ڈیگر پبلشرز لاہور ۱۹۹۲ء
- ۶- انسائیکلو پیڈیا پاکستانیکا، سید قاسم محمود، الفیصل پبلشرز لاہور ۱۹۹۲ء
- ۷- انسائیکلو پیڈیا واقعات پاکستان، زاہد حسین انجم، مکتبہ گلشن لاہور ۱۹۹۲ء
- ۸- پنجاب کی ذاتیں، ڈینزل ایٹسن / ایسا سر جواد، گلشن لاہور ۱۹۹۲ء
- ۹- تاریخ اعوان محمد سرور خان اعوان، الفیصل پبلشرز لاہور ۲۰۰۴ء
- ۱۰- تاریخ سرحد مولوی میر احمد مکتبہ جمال لاہور ۱۳۹۱ء
- ۱۱- تاریخ کرڑال سردار محمد اقبال ناشر مصنف ۱۹۹۲ء
- ۱۲- تاریخ گگھڑاں، مصنف و ناشر راجہ دارالزمان گلشن لاہور ۱۹۹۲ء
- ۱۳- تاریخ ہزارہ، راجہ ارشاد خان اجراب پبلی کیشنز لاہور ۱۹۹۲ء
- ۱۴- تاریخ ہزارہ، ڈاکٹر شیر بہادر پنی مکتبہ جمال لاہور ۱۹۹۲ء
- ۱۵- تواریخ ہزارہ، کپتان ایڈورڈ ویس / اعظم بیگ، گلشن لاہور ۱۹۹۲ء
- ۱۶- ٹریلنگ اور وادی کاغان، طاہر عمران خاں، گلشن لاہور ۱۹۹۲ء
- ۱۷- ٹریول گائیڈ آف پاکستان، مسعود مفتی، سیوٹی پبلشرز لاہور ۱۹۹۲ء
- ۱۸- جامع تاریخ ہند، محمد حبیب / خلیق احمد، گلشن لاہور ۱۹۹۲ء
- ۱۹- دولت غزنویہ، مولانا محمود الرحمن ندوی، مکتبہ جمال لاہور ۱۹۹۲ء
- ۲۰- ڈائریکٹری دیہات ضلع ہزارہ سنٹرل جیل لاہور ۱۹۹۲ء
- ۲۱- تاریخ گوجران حافظ عبدالحق سیالکوٹی، قادیان پبلشرز لاہور ۱۹۹۲ء

- ۲۲- تاریخ شاہان گوجر، ابوالبرکات مولوی محمد عبدالملک خان صاحب، گوجراکیڈمی، پرانی انارکلی لاہور
- ۲۳- تاریخ گرجر (پانچ جلدیں)، رانا علی حسن چوہان، مرکزیہ انجمن گوجران، لاہور
- ۲۴- ذاتوں کا انسائیکلو پیڈیا، ای ڈی میکلیگن / ایچ اے روز ایسا سر جواد بک ہوم لاہور ۲۰۰۳ء
- ۲۵- فلسفیوں کا انسائیکلو پیڈیا۔ یاسر جواد، بک ہوم، لاہور، ۲۰۰۵ء
- ۲۶- کون کیا ہے؟ شاہد محمود ڈوگر، ڈوگر پبلشرز لاہور ۲۰۰۶ء
- ۲۷- انسہرہ، ڈاکٹر اکبر ایس احمد / بشیر محمود اختر، مکتبہ جمال لاہور ۲۰۱۲ء
- ۲۸- مسلمانان صوبہ سرحد کی تعلیم، ناشر آل ایجوکیشنل کانفرنس کراچی، ۱۹۸۰ء
- ۲۹- وادی کاغان، منصف خان سحاب مکتبہ جمال لاہور ۲۰۰۷ء
- ۳۰- ہزارہ گزیٹیر، ڈی ایچ وائسن رپرونیسرافتخارا احمد مکتبہ جمال لاہور ۲۰۰۵ء
- ۳۱- ہزارہ میں اردو زبان و ادب کی تاریخ، پروفیسر بشیر احمد سوز، ادبیات ہزارہ ایسٹ آباد ۲۰۱۰ء
- ۳۲- ہزارہ میں ہندکو زبان و ادب کی تاریخ، پروفیسر بشیر احمد سوز، ادبیات ہزارہ ایسٹ آباد، ۲۰۰۸ء

English books

- 1- District Census report Hazara 1961 Census Commissioner Pakistan
- 2- N.W.F.P. Development Statistic 2005 Bureau of Statistic Planning
Deelopment Department Government of N.W.F.P.
- 3- N.W.F.P. Development Statistic 2008 Bureau of Statistic Planning
Deelopment Department Government of N.W.F.P.
- 4- The Jadoon Sultan Khan S. A. S . Law chamber Abbottabad 2001 P.294
- 5- 1998 District Census Report of Abbottabad Population Census
Organization Statistic Division
- 6- Government of Pakistan Islamabad August 1999 P. 219
- 7- 1998 District Census Report of Batagram
- 8- Population Census Organization Statistic Division
- 9- Government of Pakistan Islamabad March 1999 P. 210
- 10- 1998 District Census Report of Mansehra Population Census Organization
Statistic Division Government of Pakistan Islamabad January 2000 P. 273
- 11- 1998 District Census Report of Haripur Population Census Organization
Statistic Division Government of Pakistan Islamabad may 2000 P. 245

Design By: 0300-4529821
MUHAMMAD AHSUN

مکتبہ جمال

تیسری منزل، حسن مارکیٹ، اردو بازار، لاہور

Cell: 0300-8834610 Ph: 042-37232731
mjamal09@gmail.com - maktabajamal@yahoo.co.uk